

ACADEMIA ROMÂNĂ

ANUARUL

INSTITUTULUI DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„C.S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR“/

“C.S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR” INSTITUTE FOR STUDIES
IN SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

YEARBOOK

XIII/2012

**“C.S. Nicolăescu-Ploșor” Institute for Research in Social Studies
and Humanities Yearbook**

(ISSN 1841-0898)

is published yearly by the “C.S. Nicolăescu-Ploșor” Institute for Research in Social
Studies and Humanities of the Romanian Academy and it is printed by
Aius Publishing House, Craiova.

**EDITAT CU SPRIJINUL
AUTORITĂȚII NAȚIONALE PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ**

© Editura **Aius Printed**, Craiova, 2012
str. Pașcani, nr. 9, 200151
tel./ fax: 0251-596136
e-mail: editura_aius@yahoo.com
www.aius.ro

**“C.S. Nicolăescu-Ploșor” Institute for Research in Social Studies and Humanities Yearbook
(ISSN 1841-0898 print) is indexed in INDEX COPERNICUS.**

**All rights reserved. No part of the publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or
transmitted in any form or by any means, electronic, photocopying or otherwise, without the
prior permission of the publisher.**

ACADEMIA ROMÂNĂ

ANUARUL
INSTITUTULUI
DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR”

XIII/2012

CRAIOVA
2012

FOUNDING EDITOR

Vladimir OSIAC
(*University of Craiova*)

EDITOR

Cezar Gabriel AVRAM
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova*)

ASSISTANT EDITOR

Nicolae MIHAI
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova*)

INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Eric ANCEAU
(*Universite Paris IV Sorbonne la Nouvelle*)

Georges BERTIN
(*Université d'Angers*)

Valeria CHIORE
(*Università Federico II, Napoli*)

William CLOWNEY (IOCC)

Claude-Gilbert DUBOIS
(*Université Michel de Montaigne, Bordeaux*)

Jean-Noel GRANDHOMME
(*Université Marc Bloch, Strasbourg*)

Encarnación JUÁREZ-ALMENDROS
(*Indiana*)

Peter C. JUPP
(*University of Bath, Bath*)

Maria Luisa LOBATO
(*Universidad de Burgos, Burgos*)

Michel MAFFESOLI
(*Paris V-René Descartes, Paris*)

Marianne MESNIL
(*Université Libre, Bruxelles*)

Adam MANIKOVSKI
(*Tadeusz Manteuffel Institute of History, Warsaw*)

Anatol PETRENCU
(*State University, Chișinău*)

Virgiliu BÎRLĂDEANU
(*Institute of Social History, Chișinău*)

Bruno PINCHARD
(*Université Jean Moulin, Lyon*)

Jacques POIRIER
(*Université de Bourgogne, Dijon*)

Wojciech SLESZYNSKI
(*Institute of History, University of Białystok, Białystok*)

Jean-Pierre SYLVESTRE
(*Université de Bourgogne, Dijon*)

Jean Jacques WUNENBURGER
(*Université Jean Moulin, Lyon*)

EDITORIAL BOARD

acad. Dinu C. GIURESCU
(*Romanian Academy, Bucharest*)

acad. Ștefan ȘTEFĂNESCU
(*Romanian Academy, Bucharest*)

acad. Alexandru VULPE
(*Romanian Academy, Bucharest*)

m.c. Ion DOGARU
(*University of Craiova*)

Daniel BARBU
(*University of Bucharest*)

Ioan BOLOVAN
(*Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca*)

Ion MILITARU
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova*)

Mirela-Lumița MURGESCU
(*University of Bucharest*)

Toader NICOARĂ
(*Babes-Bolyai University, Cluj-Napoca*)

Nicolae PANEA
(*University of Craiova*)

Laura JIGA-ILIESCU
(*Constantin Brăiloiu Institute of Ethnography and Folklore, Bucharest*)

Andi Emanuel MIHALACHE
(*A. D.Xenopol Institute of History, Iași*)

Iustina BURCI
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova*)

Simona LAZĂR
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova*)

Constantin MIHAI
(*Constantin Brancoveanu University, Rm. Vâlcea*)

Roxana RADU
(*University of Craiova*)

Oana-Andreia SĂMBRIAN
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova Craiova*)

Andrei-Florin SORA
(*University of Bucharest*)

EDITORIAL ASSISTANTS

Gabriela BOANGIU
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova Craiova*)

Georgeta GHIONEA
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova*)

Silviu-Gabriel LOHON
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova*)

Diana PĂUNOIU
(*C.S.Nicolăescu-Ploșșor Institute for Studies in Social Sciences and Humanities, Craiova*)

MANUSCRIPT PROCESSING

Aius PrintEd Craiova

RELAȚII DIPLOMATICE ȘI SOCIABILITĂȚI POLITICE

DIPLOMAȚIA ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE ÎN ROMA ANTICĂ. ȘCOALA DIPLOMATICĂ ROMANĂ

Cezar Avram, Roxana Radu

Abstract: Roman Royalty, Republic and Empire represented a State that had to meet two major requirements: to drive down a large territory, with a large number of individuals of different cultures and languages and ability to lead a conglomeration of ethnic groups, populations and nations. Rome's policy was based on force, conquest and domination. Thus, Rome had rarely led negotiations and Roman diplomacy suffered from stiffness, lack of imagination and, according to some authors, even primitivism. Roman diplomacy was guided by the principle "divide et impera" (divide and conquer). In this way, the Romans managed to defeat enemy nations with superior civilization, but lacking the spirit of political unity, such as the Etruscans and Greeks. With all primitivism and formalism of Roman diplomacy, the Romans have left us that "jus gentium" which is the origin of international law.

Keywords: ambassador, diplomacy, law, Roman, Senate.

Începuturile Romei aparțin legendei, care menționează fondarea cetății în anul 754 î. Chr., prin fuziunea a trei triburi de origine latină, sabelică și etruscă. Apariția, ca oraș și cetate, a Romei a fost legată de așezarea etruscilor în Italia centrală și meridională și instaurarea dinastiei venite din Etruria. Organizarea statului roman va consacra tipurile de stat: regalitatea, republica, imperiul.

Diplomația greacă s-a caracterizat prin abilitate, prin ingeniozitate, nuanțare și varietate în formele ei de manifestare¹, în timp ce diplomația romană a suferit de rigiditate, lipsă de imaginație și, după unii autori, chiar de primitivism. Politica Romei s-a bazat pe forță, pe cuceriri și pe dominație. De aceea, Roma nu a avut de dus tratative decât rareori, fapt ce nu a determinat perfecționarea instrumentelor de negociere. În perioadele de conflict de care Roma nu a dus lipsă, instrumentele diplomatice au fost în regres.

¹ Vezi Cezar Avram, Roxana Radu, *Școala diplomatică greacă*, „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 24/2010, Editura Academiei, București, 2010, p. 31-50.

Regalitatea, republica și apoi imperiul reprezentau un stat care trebuia să facă față la două cerințe importante: de a conduce cu putere un teritoriu întins, cu un număr mare de indivizi de diferite culturi și limbi și de a conduce cu elasticitate și abilitate un conglomerat de etnii, populații și popoare.

Din cele mai vechi timpuri, în Roma exista instituția proxeniei (*jus hospitii*) și instituția *Colegiul de fețiali* (asemănător colegiului grec al amficioniilor).

Baza morală a statului roman a reprezentat-o convingerea că împăratul și puterea imperială constituiau o necesitate pentru întreaga lume cunoscută în acele timpuri. Diplomația a reprezentat pentru romani corespondentul politicilor dure de pe tărâmul militar. Spre deosebire de greci, care foloseau discursurile frumoase, romanii nu au fost decât funcționari disciplinați ai metropolei, care nu ieșeau din cuvântul Senatului, iar apoi al împăratului. În Imperiu nu a existat activitate diplomatică abundentă deoarece forța era pe primul plan. Cu toate acestea, pentru prima dată, la romani întâlnim acel *jus gentium* ce reprezintă originea dreptului internațional².

În perioada regalității s-au pus bazele dreptului roman care a constituit un exemplu pentru o mare parte a statelor europene. Avându-și izvorul în obicei, dreptul roman era împărțit în *fas* (prescrierile zeilor) și *jus* (prescrierile autorităților și judecata), principala caracteristică a sa în această perioadă constând în caracterul său religios³. În ceea ce privește normele juridice referitoare la *relațiile internaționale și diplomatice*, acestea se regăseau în domeniul foarte cuprinzător al lui *fas*, alături de norme privind căsătoria, adopția, infracțiunile, anumite convenții, stabilirea hotarelor.

Un exemplu sugestiv al diplomației romane din epoca Republicii⁴ îl reprezintă conflictul dintre Roma și Cartagina. În timpul celui de-al doilea război punic, care a avut loc între anii 218-201 î. Chr., Hanibal și Roma s-au întrecut atât pe plan militar, cât și pe planul alianțelor. Hanibal a reușit să-l atragă de partea lui pe Filip al V-lea al Macedoniei, care s-a legat „să fie dușmanul dușmanilor Cartaginei”⁵. Cei doi au încheiat un tratat de amicitie care era întărit cu jurăminte:

Hannibal, comandantul suprem al armatei cartagineze, fiul lui Hamilcar și toți membrii consiliului suprem din Cartagina, pe de o parte, și regele Macedoniei, Filip, fiul lui Demetru, pe de altă parte, jură față de zeii părtași la luptă: soarele, luna și pământul, față de râuri, porturi și ape, față de toate zeitățile, de a menține în vecii vecilor alianța de prietenie, întărită de jurăminte și sinceră bunăvoință, cu prieteni, rude și frați”⁶.

² Vezi R. Bloch, J. Cousin, *Rome et son destin*, Armand Colin, Paris, 1960, p. 171.

³ N. A. Mașchin, *Istoria Romei antice*, Editura de Stat, București, 1951, p. 74.

⁴ Vezi P. Gogeanu, *Istoria statului și dreptului*, vol. I, Centrul de multiplicare al Universității din București, București, 1970, p. 68; T. Sâmbrian, *Drept roman. Principii, instituții și texte celebre*, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., București, 1994, p. 10.

⁵ Mircea Malița, *Diplomația. Școli și instituții*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 81.

⁶ Polybius, *Historiae*, VII, 9, apud V. P. Potemkin (coord.), *Istoria diplomației*, vol. I, Editura Cartea Rusă, București, f.a., p. 63.

Prin acest tratat, cele două părți se obligau să-și acorde sprijin reciproc în războiul contra romanilor: „Dacă romanii vă vor ataca pe voi sau pe noi, atunci ne obligăm de a ne ajuta unul pe celălalt, dacă, desigur, va fi nevoie... [...] Voi, Macedonenii, veți fi aliații noștri în război, până când zeii ne vor dăruia, nouă și vouă, victoria deplină”⁷.

Pentru a-l anihila pe Filip și a-l face incapabil să-l ajute în Italia pe Hanibal, romanii s-au aliat cu cetățile grecești aheene. Presiunile diplomatice ale Romei l-au determinat pe Filip să încheie pace separată (205 î.Chr.), fapt ce l-a lipsit pe Hanibal de un valoros aliat. Concomitent, romanii au reușit să câștige alianța numizilor din Africa de Nord. În Asia Mică, unde s-a retras Hanibal și a încercat să constituie o nouă alianță între Cartagina, Macedonia și Siria, eșecul a devenit evident, din cauza „intrigilor” Romei. Însuși Hanibal a fost nevoit să recunoască că puterea Romei „nu constă în forța militară, ci în capacitatea de a-și dezbină adversarul”⁸. În scopul împiedicării lui Hanibal de a-și realiza planul de constituire a unei alianțe tripartite (Cartagina, Macedonia, Siria), romanii s-au servit de diplomatie, trimitând o solie la regele Macedoniei. Solia condusă de tânărul Tiberius Sempronius Gracchus, tatăl fraților Gracchi, a fost încununată de succes, obținându-se ajutorul lui Filip împotriva lui Antioh. Ca urmare, Antioh a fost învins de romani și silit să încheie pace. Pacea a fost precedată de îndelungate tratative diplomatice care, uneori, „căpătau aspectul unor adevărate dispute filosofice”⁹. Vorbind despre soarta capricioasă a oamenilor, care trebuie să fie „cumpătați în fericire și buni cu cei slabi”, solii sirieni încheiau prin a-i întreba pe romani „cu ce sacrificii am putea noi să ștergem greșelile regelui și să obținem pace și iertare”¹⁰. Dând dovadă de cumpătate și milostivire, Scipione Africanul le-a răspuns că un rege nu trebuie să fie mândru și încăpățânat în timpul tratativelor pentru încheierea păcii deoarece „pentru regi e mai greu să lunece de sus până la mijloc, decât de la mijloc în jos”¹¹. Prin tratatul de pace (188 î. Chr.) semnat la Apamea, pe teritoriul sirian, Siria își pierde independența, o parte dintre orașele sale trecând la aliații Romei, iar o altă parte (orașele din Asia Mică) la Roma. O altă clauză a tratatului prevedea extrădarea lui Hanibal care, aflând de această înțelegere, s-a sinucis.

Succesele raportate de armata romană pe câmpurile de luptă și extinderea dominației politice a Romei asupra întregii peninsule italice au reprezentat și un triumf al diplomației. Deși în mod oficial ideologia politicii externe romane își avea izvoarele în filosofia stoică care promova, cu titlu de principii, Libertas, Humanitas, Justitia, Fides, diplomația romană se călăuzea după principiul „*divide et impera*” (dezbină și stăpânește). Acesta s-a tradus în practică prin dezbinarea aliaților dușmanilor Romei, metodă prin care romanii au reușit să învingă popoare superioare lor ca civilizație, dar lipsite de spirit de unitate politică, cum au fost etruscii și grecii. Astfel, față de greci, politica romană avea două fețe: pe de o parte,

⁷ Apud *Ibidem*, p. 64.

⁸ *Istoria diplomației*, Editura Științifică, București, 1962, p. 50-60.

⁹ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 67.

¹⁰ Apud *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

romanii se declarau apărători ai libertății și independenței cetăților grecești, pe de altă parte organizau și susțineau partidele proromane din interiorul acestor orașe. Aceste partide manifestau tendințe separatiste, încercând să organizeze răscoale și mișcări sociale care să slăbească astfel statul. Diplomația romană juca un rol important în acest scenariu, chiar dacă acționa din umbră, alimentând intrigile dinastice și urmărind aducerea pe tron a unui aliat al Romei¹².

Roma a jucat și rolul de arbitru în conflictul dintre Liga din Acheia și cea din Sparta, izbucnit ca urmare a refuzului Spartei de a intra în cea dintâi ligă. Sarcina de arbitru a îndeplinit-o, în anul 147 î.Chr., ambasadorul roman L. Aurelianus Oreste care a fost trimis de Senat cu misiunea de a-i sprijini pe spartani. Sosind la Corint în timpul Adunării Generale a aliaților și fără a ține seama de atmosfera ce domnea în Adunare, reprezentantul Romei a dat citire decretului Senatului prin care erau excluse din federația acheiană toate orașele „care nu sunt de același sânge cu Acheienii: Sparta, Argos, Orchomena și chiar Egipt”¹³. Stârnind indignarea participanților la Adunare deoarece decretul echivala cu „coborârea Ligii din Acheia la nivelul unui stat de mâna a doua”¹⁴, rezultatul misiunii romane a fost contrar celui scontat. Aversiunea acheienilor față de Roma a crescut, dând naștere la proteste care i-au obligat pe delegații romani să părăsească în grabă orașul. Întors la Roma, Oreste a raportat Senatului „insulta” pe care o suferiseră trimișii săi, rezultatul fiind trimiterea altei misiuni în Grecia. Căutând să contracareze efectele dezastruoase ale primei misiuni, Sextius Iulius Caesar, conducătorul celei de-a doua, a acționat cu prudență, căutând să menajeze suspiciunile acheienilor față de intențiile Romei. Astfel, ocolind cu măiestrie chestiunea insultării ambasadorilor romani, Sextius i-a sfătuit pe acheieni să nu devină dușmanii Romei, nici a aliaților ei, printre care se număra și Sparta. Reacția Adunării nu a fost însă nici de astă dată cea așteptată, democrații propunând convocarea unei alte adunări generale peste patru luni, timp în care o delegație a acheienilor urma să meargă la Roma. După plecarea acestei misiuni, reprezentanții democrațiilor au început să demaște, prin discursuri publice, adevăratele intenții ale romanilor care, „după terminarea războiului, (ei) vor scăpa de Acheieni și de Spartani, la fel cum au făcut cu Macedonenii”¹⁵. Ca urmare, Grecia a fost cuprinsă de o revoltă împotriva Romei, dublată de o revoluție socială care viza eliberarea sclavilor, anularea datoriilor etc¹⁶. Sosit în Grecia în fruntea altei misiuni romane pentru a liniști spiritele, Cneius Papirius a luat cuvântul în fața unei adunări formate din meseriași și foarte mulți sclavi. Deși stăpân pe sine și foarte diplomat, argumentele delegatului roman nu au fost ascultate de poporul din Corint aflat „într-o stare de demență”¹⁷. Nemaiputând evita războiul, Diaios a

¹² N.A. Mașchin, *op. cit.*, p. 121.

¹³ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 72.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 73.

¹⁶ Polybius, *Historiae*, XXIII, 9, apud *Ibidem*, p. 74.

¹⁷ Polybius, *Historiae*, XXXVIII, 8; Pausanius, *Graeciae descriptio*, VII, IX, apud *Ibidem*, p. 74.

declarat mobilizarea generală și a încercat să obțină un cât mai mare sprijin popular prin impozitarea bogaților și eliberarea sclavilor. Războiul a secat însă resursele populației, fapt care a fost exploatat de oligarhii acheieni care îi simpatizau pe romani, considerându-i „liberatori de toate relele”¹⁸. După victoria asupra acheienilor de la Leucopetra din anul 146 î.Chr., în același an Roma a cucerit și Cartagina, încheindu-se astfel cel de-al treilea război punic (149-146 î.Chr.).

Senatul¹⁹ conducea politica externă cu competență, fapt ce dădea stabilitate funcționării „organelor diplomatice”. Prin structura, funcțiile și activitatea sa, Senatul elabora direcțiile politicii externe romane. Astfel, Senatul era cel care ducea tratativele, numea trimișii Romei, primea ambasadorii străini, hotăra asupra tratatelor, decidea asupra continuării războiului sau încheierii păcii. Proclamarea războiului și încheierea păcii erau de competența Adunării popoului care sancționa hotărârile deja luate de Senat, rareori intrând în conflict cu hotărârile acestuia²⁰. În caz de pericol grav extern sau intern (răscoale ale sclavilor), Senatul putea numi un dictator sau putea pune întreaga putere la dispoziția magistratilor, fără a renunța însă la controlul asupra lor.

Caracterul formalist și solemn al dreptului roman, însoțit de realizarea unor gesturi rituale și pronunțarea unor cuvinte solemne din perioada Regalității și a Republicii a reprezentat, în același timp, și o trăsătură a diplomației acelei perioade. Ilustrative în acest sens sunt tratativele de pace desfășurate între regele Macedoniei, Perseu, și legatul roman Quintus Martius Filip, proxenul său. O descriere a acestor negocieri o întâlnim la Titus Livius, în lucrarea *Ab urbe condita*, care ne înfățișează formalitățile complicate și procedura strictă care trebuia respectată înainte de încheierea oricărui tratat. Întâlnirea fiind fixată să aibă loc în Tessalia, pe râul Peneia, regele Macedoniei și reprezentantul Romei au sosit la data stabilită însoțiți, fiecare, de o suită numeroasă. Sub ochii a numeroși spectatori, cei doi și-au disputat întâietatea la trecerea râului, precum și numărul de însoțitori care aveau voie să-i urmeze. În ceea ce privește cine trebuia să treacă cel dintâi râul, părerile erau împărțite în două tabere: o tabără se alia regelui, ținându-se seama de titlul său, cealaltă solului roman, având în vedere faima statului roman. Legatul roman a glumit, spunând că fiul trebuie să urmeze tatălui (el se numea și Filip, ca tatăl lui Perseu), astfel încât regele macedonean a cedat. Problema mărimii suitei s-a rezolvat printr-un compromis: Perseu a traversat râul împreună cu toată suita sa, așa cum dorise, însă a lăsat romanilor câțiva ostatici până la terminarea tratativelor. Aceste formalități complicate erau menite să demonstreze că întâlnirea dintre cele două tabere nu s-a desfășurat pe picior de egalitate²¹. După ce s-au întâmpinat și salutat ca prieteni, regele Macedoniei

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ În timpul Republicii, Senatul și-a păstrat rolul politic important. Din punct de vedere juridic, acesta era organul cu cele mai multe competențe, fiind implicat în toate domeniile. Pe plan legislativ, Senatul confirma legile semnate în comiții, iar din secolul al III-lea î. Chr. dădea și avizul proiectelor de lege ce urmau a fi dezbătute în comiții. De asemenea, Senatul întocmea bugetul și era depozitarul tezaurului.

²⁰ N.A. Mașchin, *op. cit.*, p. 117.

²¹ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 70.

și Quintus Martius s-au așezat pe jilțuri dinainte pregătite și au început dialogul. Acesta s-a desfășurat sub forma unor întrebări acuzatoare puse de legatul roman, „oarecum în rolul acuzatorului de stat”, și a unor răspunsuri detaliate formulate de Perseu. „Tu ai alungat pe Abrupolis, aliatul Romei, tu ai adăpostit pe ucigașii lui Architaur, tu, împotriva convenției, ai făcut război în Tessalia etc.”²² – erau acușările lansate de Quintus Martius Filip. „N-am făcut însă nimic ireparabil, ca să merit răzbunarea voastră prin război”²³ – a venit răspunsul lui Perseu. Dându-i speranța amăgitoare că romanii ar dori să încheie pacea, Martius i-a propus lui Perseu să trimită o solie la Roma, iar între timp să încheie un armistițiu, ceea ce s-a și realizat: „Armistițiul era necesar pentru romani, deoarece în vremea aceea ei n-aveau încă nimic pregătit, nici armată, nici conducător”²⁴.

Nici în timpul Republicii și nici al Imperiului nu au existat ambasadori permanenți sau reprezentanțe ale Romei, dotate cu o reședință constantă, în vreo altă țară, prietenă sau rivală. Misiunile diplomatice se numeau legații (*legationes*), ambasadorii – legați (*legati*), oratorii – *oratores*, iar purtătorii de cărje – *caduceatores*. Denumirea de *legație* se pare că provine de la numele ambasadorului trimis de statul roman: *legatus* (trimis). În perioada Regalității, dreptul trimiterii misiunilor îi aparținea regelui, ambasadorii fiind fețiali. În timpul Republicii, acest drept a trecut în totalitate la Senat. Senatul fixa doar normele sau principiile în baza cărora era alcătuită misiunea diplomatică. Titus Livius ne informează că cel care activa în numele demnității și interesului poporului roman era ambasadorul, care era ales în timpul Republicii de către președintele Senatului din rândul senatorilor. Uneori, aceștia erau aleși și prin tragere la sorți. Toți ambasadorii erau numiți pentru o anumită misiune temporară. Durata misiunii era direct dependentă de așteptarea îndelungată la care erau obligați, de distanțele mari și de durata călătoriilor care puteau fi chiar de luni întregi. Istoria a consemnat misiuni diplomatice care au durat aproape un an. Una dintre acestea era condusă de un rege din Asia care a ajuns la Roma după o călătorie de 9 luni.

În timpul Regatului și al Republicii, ambasadorii erau numiți de Senat și primeau de la acesta împuterniciri și instrucțiuni verbale²⁵. Conducătorul soliei, alcătuite de regulă din senatori, purta numele de *princeps legationes*, situându-se pe o treaptă ierarhică mai ridicată decât la greci. În deplasări, el era însoțit de 10-12 persoane ce formau o suită impozantă. Pe drum, el arăta un inel special de aur drept legitimație care le permitea să obțină cele de trebuință fără plată. Uneori, vasul pe care călătoreau era escortat de corăbii de război, Roma dorind să sublinieze prin aceasta puterea și prestigiul trimisului său²⁶. După întoarcerea la Roma, ambasadorii erau obligați să întocmească un raport către Senat despre

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XLII, 43, apud *Ibidem*.

²⁵ Instrucțiunile scrise nu au existat la romani, ele fiind introduse mai târziu de diplomația bizantină.

²⁶ Mircea Malița, *op. cit.*, p. 83.

modul în care și-au îndeplinit misiunea (*legationem referre* – a face o comunicare asupra misiunii).

Rolul decisiv al instituției Senatului în soluționarea problemelor externe a fost cunoscut și în afara hotarelor. Ambasadele străine sosite la Roma cereau, în primul rând, audiență Senatului, fiind îngrijorate de atitudinea pro sau contra a acestuia. Modul în care erau primite și tratate misiunile străine la Roma diferea, după cum era vorba despre misiuni ale statelor aliate Romei sau misiuni ale statelor cu care Roma nu se afla în relații diplomatice de prietenie. Solii trimiși de statele inamice erau primiți în suburbiile Romei, pe câmpul lui Marte, într-o vilă construită special în acest scop (*vila publica*), unde așteptau răspunsul Senatului la cererea de audiență²⁷. Dacă Senatul refuza să-i acorde audiența solicitată, ambasada era „obligată să părăsească Italia într-un termen fixat de obicei la cel mult o lună”²⁸, nemaiputând să revină ulterior decât cu aprobare formală. Dacă răspunsul era pozitiv, ambasadorii erau primiți în templul Bellonei, aflat lângă *vila publica*.

În cazul soliilor statelor aliate sau prietene, acestea erau primite de *questor urbanus* (vistiernicul de stat)²⁹, la care erau obligate să se înregistreze pentru a avea dreptul de a intra în cetate. Odată primit dreptul de a intra în Roma, ambasadorul putea fi adăpostit întotdeauna într-o clădire specială (*graecostatis*) unde aștepta „ziua sortită audienței”. Așteptarea se prelungea de multe ori chiar la 2 sau 3 ani, fapt ce necesita multă răbdare și insistență din partea soliei. În perioada așteptării, membrii soliei erau supuși atât unor atenții mari, cât și unei supravegheri atente. În cinstea lor se organizau serbări, se dădeau reprezentații de teatru și circ și li se ofereau daruri. Romanii aveau obiceiul de a ridica statui la poalele Capitoliului atunci când ambasadorii erau persoane deosebit de importante și apreciate. La rândul lor, solii străini aduceau daruri sau vărsau sume substanțiale în vistieria statului roman. Uneori, cadourile erau de-a dreptul impresionante: de exemplu, Cartagina a trimis o coroană de aur de 10 kilograme, iar Antioh, regele Siriei, vase de aur care cântăreau 200 de kilograme³⁰. Slujitori speciali aveau misiunea, în afară de a-i servi și a-i supraveghea pe ambasadorii străini, de a scrie rapoarte asupra modului lor de comportare. După îndelunga examinare, solul era adus în audiență la *Curie*, unde își expunea misiunea și răspundea la întrebări prin intermediul unui interpret. După această întrevvedere se întocmea un raport care era prezentat Senatului pentru a se convinge sau nu „de trăinicia actului ce urma să fie încheiat”³¹. Urma un nou timp de așteptare, după care ambasadorii primiți în audiență erau ascultați fie în plenul Senatului, fie de către o comisie senatorială care alcătua un raport sau un proiect de răspuns, supus apoi

²⁷ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 61.

²⁸ Mircea Malița, *op. cit.*, p. 81.

²⁹ Misiunile diplomatice erau însoțite, la o distanță respectoasă, de *questor urbanus*, pe toată durata deplasării lor pe teritoriul Italiei. Acesta se asigura că ambasadorilor li se acorda ospitalitate și „toată atenția cuvenită”, mai ales dacă veneau din partea unor state deosebit de importante pentru Roma pe plan diplomatic. Vezi V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 61.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Vezi Mircea Malița, *op. cit.*, p. 82.

dezbaterii Senatului. Dacă pe perioada așteptării solul încălca vreo lege a Romei, era imediat expulzat de pe întreg teritoriul statului.

Soluționarea litigiilor, negocierea alianțelor, precum și înmânarea ultimatumurilor erau încredințate unor comisii-ambasade numite de Senat. În componența acestora erau cooptați specialiști în problemele care constituiau misiunea ambasadei. Spre exemplu, solia trimisă în anul 193 î.Chr. să trateze cu Antioh a fost alcătuită din 3 membri care participaseră la negocierile de la Corint și Lisimachia.

Jus gentium, alături și de alte tradiții, conferea o serie de imunități³² care excludeau însă principiul inviolabilității corespondenței³³. Cicero analizează noțiunea de *jus gentium* (dreptul popoarelor) în operele sale „*Despre stat*” și „*Despre îndatoriri*”. Dreptul popoarelor se opunea dreptului civil (*jus civile*), păstrându-și valabilitatea atât în timp de pace, cât și în timp de război. În virtutea acestui drept, violarea tratatelor și misiunilor sacre (*jus et sacra legationis*) era considerată o parte a dreptului internațional. Începuturile dreptului internațional se regăsesc în formulele juridice ale fețialilor (*jus fetiale*).

În organizarea politică a Romei exista instituția *Colegiul fețialilor*, o instituție sacerdotală cu funcții civile. Acesta era format din 20 de membri, aleși pe viață, care aveau sarcina de a examina condițiile în care erau încheiate tratatele, trănicia lor, precum și regimul de desfășurare a războiului și a păcii. Ei declarau războiul și tot ei încheiau pacea și semnau tratatele. Activitatea fețialilor avea caracter mistic, ei întrebuițând rituri și cuvinte magice care erau cunoscute numai de cei inițiați. Membrii Colegiului fețialilor purtau o îmbrăcăminte specială (veșminte de lână, eșarfe) și purtau „un bulgăre de pământ sacru, cu iarbă și rădăcini (*verbena*), așezat pe cap, luat de pe muntele Capitoliului”³⁴.

Una dintre principalele atribuții ale Colegiului fețialilor consta în soluționarea litigiilor în mod pașnic și numai în ultimă instanță pe calea armelor. Tratativerile erau duse de o comisie specială, alcătuită din 4 membri, în frunte cu „părintele sacru” (*pater patratus*). Mergând în orașul care încălcase tratatele sau principiile internaționale, comisia practica o serie de rituri și profera blesteme la adresa vinovatului. În termen de 33 de zile de la întoarcerea sa la Roma, comisia aștepta un răspuns. Dacă acesta nu venea, fețialii întocmeau un raport către Senat și popor, care aveau dreptul de a declara război. Declarația de război era făcută de către *pater patratus*, reprezentantul Colegiului, care se deplasa la graniță și arunca „o lance de fier sau o lance mănjită de sânge, cu vârful înroșit în foc”, gest care echivala cu declararea războiului³⁵. Cu timpul, romanii au renunțat la obositoarea deplasare³⁶ și au decis să arunce lancea din înălțimea templului Bellonei³⁷.

³² Soliile beneficiau de anumite privilegii speciale, persoana solului fiind sacrosantă.

³³ Corespondența era supusă unei cercetări atente din partea romanilor, informațiile culese astfel fiind valorificate în luarea deciziei favorabile sau nefavorabile a Senatului.

³⁴ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 57.

³⁵ Titus Livius, *De la fundarea Romei*, București, 1959, p. 52.

³⁶ Vezi Mircea Malița, *op. cit.*, p. 84.

³⁷ Titus Livius, în *Ad urbe condita libri*, descrie războiul romanilor cu albanii, finalizat prin duelul între cei trei frați Horațiu și cei trei frați Curiațiu.

La încheierea păcii, *pater patratu*s, împreună cu *pater verbenarius*, ce purta o ramură sfințită, cultivată în grădinile Capitoliului, mergea în Senat pentru a citi cu glas tare ambasadofilor textul tratatului, blestemând pe toți cei care vor îndrăzni să-l violeze, după care, pentru a pecetlui înțelegerea, tăiau un animal de jertfă³⁸: „Romanii nu vor călca niciodată, cei dintâi, condițiile care sunt săpate pe aceste table, pe care vi le-am cetit acum... Iar dacă le vor călca, să-i trăsnească Jupiter în același fel în care lovesc acum acest animal de sacrificiu, și de atâtea ori mai mult cu cât zeul este mai tare decât omul”³⁹.

Caracteristica principală a diplomației romane a constituit-o fermitatea, uneori îmbinată cu mobilitatea. Numeroase exemple atestă această trăsătură importantă a succeselor romane. Episodul legat de regele Siriei, Antioh al IV-lea (174-164 î. Chr.), care l-a primit pe trimisul roman Pompilius Lenius în apropiere de Alexandria, ce îi aducea somația Senatului roman de a părăsi Egiptul, este elocvent în acest sens. Trimisul Romei, pentru a-l impresiona pe regele Siriei, a desenat un cerc în jurul acestuia, rostind cuvintele: „Înainte de a ieși din acest cerc, îmi vei da răspunsul către Senat”⁴⁰. Intimidat, Antioh a cedat și s-a retras, iar Egiptul a intrat în sfera politică romană.

Un loc important în cadrul instituțiilor proprii diplomației romane îl ocupă *ostatecii*, care erau înscrși în tratate ca un mod de garanție a respectării lor. Îi întâlnim în timpul războaielor punice și în timpul războiului cu galii când Iulius Caesar le-a cerut, drept garanție pentru credibilitatea acestora, 600 de ostateci. De altfel, în timpul domniei lui Iulius Caesar, când Roma a început o campanie intensă atât în Orient, în Asia Mică și Siria, cât și în Occident (Galia, Germania, Britania), diplomația romană a cunoscut o puternică înflorire. Paradoxul consta în faptul că, deși procedurile și formalitățile se simplificaseră mult față de perioada anterioară, succesul diplomaților romani era garantat de prevalența Romei asupra adversarilor săi. Reușita lui Caesar de a supune toate triburile din Gallia s-a datorat desăvârșitului său talent diplomatic. „Sociabil, darnic și simplu”, atrăgându-și ușor simpatia oamenilor de orice naționalitate, vârstă sau origine socială, Caesar a convocat o conferință diplomatică a tuturor triburilor din Gallia, erijându-se în „conducător și apărător al intereselor generale ale Galliei”⁴¹. El a reușit astfel să fie numit ca arbitru în certurile dintre diverse triburi, manevrând cu abilitate politica internă a Galliei în interesul statului roman și al său personal, călăuzit de principiul „scopul scuză mijloacele”.

O altă componentă importantă a diplomației romane o reprezenta *demnitatea și caracterul sacrosant al persoanei solilor*. Încălcarea drepturilor unui ambasador, asasinarea sau ofensa adusă unui sol putea constitui pretext de război, echivalând cu o încălcare a principiilor dreptului internațional: „Dacă vreunul ar pricinui daune ambasadorului țării inamice, acest fapt trebuie considerat ca o violare a dreptului popoarelor, deoarece ambasadorii erau considerați ca persoane

³⁸ Vezi Mircea Malița, *op. cit.*, p. 84.

³⁹ Titus Livius, *Ad urbe condita libri*, I, 32, apud V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 58.

⁴⁰ Apud *Ibidem*, p. 83; vezi și N.A. Mașchin, *op. cit.*, p. 121-122.

⁴¹ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 76.

sacre” (*sancti habentur legati*)⁴². „*Civis romanus sum*” era expresia care conferea o forță considerabilă celui ce avea dreptul să o rostească. Această concepție privind protecția cetățenilor oriunde în lumea veche a fost preluată de toate imperiile care s-au succedat, inclusiv de cel englez care, în secolul al XIX-lea, era stăpânul mărilor și a unei bune părți din uscatul locuit.

Romanii și-au adaptat diplomația la propria lor istorie. După instaurarea puterii imperiale, Senatul a fost lipsit de prerogativele sale în sfera politicii externe, acestea (încheierea păcii, declararea războiului, numirea ambasadorilor, primirea solilor străini etc.) fiind preluate de către împărat la ordinul căruia au avut loc modificări importante ale instituțiilor diplomatice. Ambasadorii erau numiți direct de către împărat care și-a creat, pentru activitatea diplomatică, o cancelarie specială. Ambasadorii erau obligați să întocmească un raport general asupra activității lor pe care trebuiau să-l prezinte numai împăratului. În ultima epocă a Imperiului s-a modificat și limba diplomatică, devenind „bombastică, monotonă și neexpresivă”⁴³.

Prudența și calmul au caracterizat diplomația lui Augustus, care „a câștigat pe cale pașnică mai multe victorii decât pe calea armelor”⁴⁴. La începuturile Imperiului nu se recurgea la război decât în momentul în care erau epuizate toate negocierile privitoare la atragerea în orbita Romei a anumitor provincii, regiuni, popoare. Suetonius, în lucrarea „*Vita divi Augusti*”, ne descrie amănunțit perioada lui Augustus, scoțând în evidență comportamentul înțelept al împăratului. Istoricul ne spune că omul care începe un război în mod nechibzuit se aseamănă cu pescarul care pescuiește cu o undiță de aur și nu prinde nimic⁴⁵. Suetonius ne relatează și despre o ingenioasă soluție aplicată de Nero, care va deveni o procedură în politica externă a romanilor. Astfel, în lupta pentru Armenia din sec. I, pe care romanii și-o disputau cu parții, Nero apelează la un compromis cu aceștia. El numește pe Tiridates, fratele lui Volageses, regele parților, pe tronul Armeniei. Încoronarea noului rege al Armeniei trebuia însă să fie făcută de împăratul roman, fapt ce a diminuat însă „succesul” parților. Legatul lui Nero, Domitius Corbulo, a tratat cu regele parților, Volageses, printr-un schimb de scrisori diplomatice, această curioasă și neînțeleasă de către parți, condiție. În fapt, romanii atrăseseră în sfera lor de influență regatul armean, încheind și războiul atât de costisitor și sângeros cu parții. În ziua fixată pentru tratative, Tiridates și Corbulo au sosit însoțiți, fiecare, de câte 20 de călăreți. Cei mai însemnați membri ai staului major al lui Domitius Corbulo fuseseră trimiși în tabăra lui Tiridates ca ostatici, pentru a garanta buna-credință a romanilor. În cursul discuțiilor, legatul roman l-a încredințat pe regele Armeniei că drumul ales, cel al păcii, era „mai drept și mai puțin periculos”⁴⁶. Tiridates s-a declarat gata să plece la Roma pentru a preda însemnele puterii regale la picioarele statuii lui Nero și a le primi apoi din mâinile împăratului. Această înțelegere a fost urmată de o paradă militară în care cele două armate s-au întrecut în strălucire, iar

⁴² Pomponiu, *Digesta*, L, VII, 17, apud *Ibidem*, p. 77.

⁴³ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 84.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 78.

⁴⁵ Apud Suetonius, *Vita divi Augusti*, Cântul XXV, București, 1955, p. 138.

⁴⁶ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 80.

regele Armeniei și-a depus coroana la picioarele statuii împăratului. Tiridates a fost apoi nevoit să întreprindă o lungă și obositoare călătorie prin Imperiul roman, pentru a-și primi coroana în cadrul unei ceremonii fastuoase, organizată în Capitoliu, care i-a făcut o puternică impresie. Nouă luni a durat călătoria pe uscat (religia părților interzicea o călătorie de lungă durată pe mare), timp în care regele Armeniei s-a bucurat de toate onorurile, fiind însoțit de o suită enormă și de cele două armate, așa cum ceruse regele părților. Guvernatorii provinciilor romane, prin care trecea impresionanta suită, dădeau recepții solemne în onoarea înaltului oaspete, respectându-se eticheta internațională, deși romanii în vârstă erau de părere că „Unui rege obișnuit cu luxul Orientului nu-i este cunoscut că la noi numai forța are valoare, iar nu poleiala aceasta deșartă”⁴⁷. Sosind în nordul Italiei, Tiridates a fost condus de legații romani la Napoli, unde se afla și împăratul, de unde au plecat împreună spre Roma. Ceremonialul încoronării a fost deosebit de fastuos, fiind descris de Dio Cassius în a sa *Historia Romana*:

Capitala era împodobită cu ghirlande, fiind luminată seara. Străzile erau pline de lume, unii se urcau chiar pe acoperișurile caselor, în speranța de a vedea parada solemnă. Pe ambele părți se aflau așezate armate în veșminte strălucitoare și cu steaguri. A doua zi dimineața a început, în sfârșit, însăși ceremonia. Înconjurat de Senat și de garda pretorienilor în haine de culoare vie, ca pentru triumf, Neron a apărut în Forum și s-a așezat într-un jilț, pregătit special pentru acest prilej, lângă Rostra. Spre el, printre rândurile armatei, a trecut, apropiindu-se, Tiridate; i-a arătat prin gesturi supunere, declarându-l stăpânul universului și urmaș al Zeului Mitra. După aceea, Împăratul l-a declarat rege al Armeniei și i-a pus diadema pe cap. Într-un triumf solemn, salutat ca rege, Tiridate s-a dus la Capitoliu și a depus o coroană de lauri pe altarul lui Jupiter. Ceremonia încoronării s-a terminat cu un spectacol în teatrul lui Pompei. Teatrul era renovat, împodobit cu aur și stoffe scumpe. Pe lângă aceasta, în onoarea conducătorului statului armean a fost organizată o expoziție de artă, s-au distribuit bani și mâncare pentru popor și s-a bătut o monedă specială. La plecare i s-au oferit lui Tiridate și suitei lui cadouri scumpe; de asemenea s-a expedit în Armenia un număr mare de meșteri iscusiți pentru reconstrucția capitalei armenie, Artaxata, care capătă numele de Neronea, orașul lui Neron⁴⁸.

În sec. al III-lea d. Chr., în urma unei lovituri de stat, în Partia a venit la putere dinastia Sasanizilor care a pus bazele noului regat al Persiei. Tratatul purtate între perși și romani au fost influențate de obiceiurile și ceremonialul oriental care pune mare preț pe fast și aparențe. Ambasadorul roman Petru Magister (Petru Patricius) a descris, în memoriile sale, negocierile care au precedat încheierea tratatului dintre romani și regele Persiei, Chosroes I (sec. al VI-lea). La tratative au fost de față câte șase interpreți din partea fiecărei misiuni, tratatul urmând să fie redactat în două limbi, greacă și persană. Perșii primeau exemplarul grec, scris cu litere persane, în timp ce romanii primeau exemplarul persan, scris cu litere grecești. Toate dezbaterele asupra textului tratatului au fost

⁴⁷ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁸ Dio Cassius, *Historia Romana*, LXIII, 2, apud *Ibidem*, p. 82.

consemnate într-un document în două exemplare, un exemplar urmând să fie păstrat în arhiva persană, iar celălalt în arhiva romană de la Constantinopole. Ambasadorii romani au avut nevoie de mult tact pentru a tempera „caracterul orgolios al barbarilor orientali”⁴⁹ care căutau permanent să sublinieze puterea statului persan în comparație cu cea a romanilor.

Împăratul Domitian a aplicat aceeași politică ingenioasă ca și Nero atunci când a pus pe capul lui Diegis, fratele lui Decebal, o coroană, cu intenția de a obține prietenia lui Decebal⁵⁰. Noutatea consta, de fapt, în ideea ca suveranul din țara vizată să fie atrasă în sfera de influență romană, să fie un suveran care să recunoască originea romană a investiției sale. Influența experienței parte o observăm și la contactele dintre Decebal și romani. Traian însuși dusese lupte cu parții, șlefându-și aptitudinile diplomatice.

În timpul Imperiului a înflorit și așa-zisa *diplomație internă*, respectiv diplomația dusă de unitățile administrativ-teritoriale ale statului roman: provincii, municipii, corporații etc. Corpuri politice independente, acestea beneficiau de *jus legationis*, având dreptul de a trimite misiuni la Roma și la alte organizații, de a încheia tratate și de a întreține relații diplomatice. Prin intermediul misiunilor diplomatice se menținea legătura între Roma și diferitele provincii, precum și între acestea: „Rețelele diplomatice se întindeau peste tot „cercul pământului” și-i depășeau cu mult limitele”⁵¹. Numărul misiunilor diplomatice trimise de subunitățile politice era extrem de mare. Unele urmăreau scopuri practice, cum ar fi scăderea impozitelor, acordarea creditelor pentru construirea unor edificii publice, ridicarea statuiilor și templelor în cinstea Împăratului, construirea de băi, drumuri, școli etc. De asemenea, prin intermediul misiunilor se trimiteau cereri sau plângeri împotriva acțiunilor/ inacțiunilor autorităților administrative centrale și locale. O altă categorie de misiuni erau cele prin care se exprimau sentimente de supunere sau devotament, se adresau felicitări și urări la diferite aniversări sau evenimente importante. De exemplu, o misiune greacă a sosit la Roma cu scopul de a-l felicita pe Calligula cu ocazia urcării sale pe tron. Același gen de solie au trimis și locuitorii orașului Afrosidia la împăratul Dioclețian. De asemenea, o misiune trimisă de un oraș din Asia Mică a venit să-l felicite pe Marc Aureliu cu ocazia nașterii fiului său. Mărturiile privind acest gen de misiuni diplomatice s-au păstrat în operele lui Filon și Dio Chrysostomus. De exemplu, cerând mai întâi aprobarea de la autoritățile orășenești, evreii din Alexandria au trimis la Calligula o misiune cu o plângere împotriva locuitorului roman Avilla Flaccus. Delegații au fost primiți la Roma pe câmpul lui Marte, unde împăratul a binevoit să-i primească și să răspundă la salutul lor. Discuțiile au fost însă purtate mai târziu în grădinile lui Mecena. Deși dialogul începuse sub bune auspicii, împăratul și-a exprimat nemulțumirea că evreii negau caracterul divin al puterii sale: „Voi sunteți singurii care nu mă recunoașteți ca zeu... De ce nu mâncați carne de porc?”⁵². Discuția a durat mult timp, împăratul devenind

⁴⁹ Menander Protector, *Fragmenta historicum graecorum*, IV, 218, apud *Ibidem*, p. 83.

⁵⁰ Dio Cassius, LXII, II, București, 1954.

⁵¹ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 85.

⁵² Apud *Ibidem*, p. 85.

din ce în e mai nervos și nemulțumit, ceea ce a dus la eșecul misiunii evreilor. O altă misiune trimisă de locuitorii orașului Smirna la împăratul Traian a fost încununată de succes: „Cu bunătatea lui superioară, cu clarviziunea lui, Împăratul mi-a dăruit tot ce i-am cerut. De asemenea și altor delegați... În oraș a curs un val de aur”⁵³.

În timpul Republicii și în perioada de început a Imperiului, misiunile diplomatice trimise de provincii, municipii sau corporații izolate la centru erau destul de rare. Orice cetățean care avea timp liber și mijloacele materiale necesare putea face parte dintr-o misiune diplomatică. Prin urmare, accesul la funcția de ambasador nu necesita nici cunoștințe speciale, însă era nevoie de mijloace financiare considerabile deoarece cheltuielile misiunii erau suportate de delegați. Se întâmpla astfel că numai cetățenii foarte bogați puteau fi ambasadori. În fruntea misiunilor provinciale erau trimiși membrii din organele de conducere a municipiului (Senatul orașului) care, de regulă, se bucurau mai apoi de o carieră strălucită, devenind senatori ai Imperiului, membri ai Senatului de la Roma. Odată ales într-o misiune diplomatică, cetățeanul respectiv se bucura de un mare respect din partea concetățenilor săi. A ajunge la Roma și a fi primit de împărat constituia o mare onoare, iar cei care reușeau acest lucru erau numiți ocrotitorii orașului lor, li se ridicau monumente și statui, se organizau serbări.

În timpul lui Constantin cel Mare (sec. al IV-lea), diplomația imperiului roman a fost puternic influențată de biserică, un rol însemnat în misiunile diplomatice revenind clericilor, episcopilor și, mai târziu, papei⁵⁴. O altă mostră de diplomație romană este și tratatul încheiat de Constantin cel Mare cu goții, în anul 332 d.Chr., care era avantajos pentru ambele părți. Astfel, goții primeau de la romani pământ pentru colonizare în regiunile Dunării și bani pentru ajutorul militar acordat imperiului. Pentru a ușura legăturile comerciale pe ambele maluri ale Dunării, împăratul roman a construit un pod peste fluviu. În paralel, Constantin a încheiat în secret o înțelegere asemănătoare și cu sarmații care a stârnit indignarea goților. Aflând de acest tratat, principele goților l-a obligat pe fiul său, viitorul rege Atanaric, să jure că nu va acorda niciodată ajutor militar romanilor.

Concluzionând, putem spune că, în ciuda în ciuda rigidității și formalismului diplomației romane, nu putem ignora faptul că romanii ne-au lăsat acel „*ius gentium*” care a stat la baza dezvoltării dreptului internațional, termenul de „*legatus*” (trimis, ambasador al statului roman) de la care provine și denumirea de „*legație*”, precum și o serie întregă de ritualuri și proceduri care au fost preluate ulterior, servind la perfecționarea artei diplomatice.

⁵³ Dio Chrysostomus, *Oratio*, XL, apud *Ibidem*, p. 85-86.

⁵⁴ P. Orosius, *Historiarum libri VII adversus paganos*, V, 2, apud V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 84.

ROMÂNIA ȘI SERBIA ÎN RAPORT CU PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Mihaela BĂRBIERU*

Larisa MIHALCEA**

Abstract: On the eve of the World War I many countries and peoples of Europe were involved in actions to eliminate foreign domination and win the national independence or autonomy. Following the assassination in Sarajevo, Serbia was soon placed at the center of events that led to the outbreak of the First World War. Austria-Hungary has considered it necessary to punish the Serbs for war and triggered a pressure on the Romanian Kingdom government to obtain its participation in a possible war in the Balkans. Even if the Serbian government accepted almost all demands of the Austro-Hungarian Empire, the World War I could not be prevented, a war that would end with the birth of both the Great Romania as the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Their achievement was recognized by the peace treaties of 1919-1920, important documents for the official recognition of the new international order in Europe.

Keywords: World War I, Balkan Europe, Romania, Serbia.

În preajma izbucnirii primei mari conflagrații mondiale numeroase națiuni și popoare, îndeosebi din Europa, se aflau angajate în acțiuni complexe pentru înlăturarea dominației străine și obținerea dreptului la independență națională, libertate și autonomie. În inima Europei dăinuia încă Imperiul Austro-Ungar, care se folosea de un aparat de stat absolutist spre a menține sub o asuprire cruntă un mare număr de națiuni, naționalități și popoare. Austro-Ungaria era un stat multinațional care se sprijinea pe „o armată mergând de soldați, o armată șezândă de funcționari, o armată în genunchi de popi și o armată târâtoare de denunțatori”¹, după cum aprecia A.J.A.S. Grenville în lucrarea *The Major International Treaties 1914-1973*. În societatea imperiului se împloteau marile contradicții naționale cu imensele contradicții economice și sociale. Pe întinderea acestui conglomerat și eterogen imperiu existau zone cu un înalt grad de dezvoltare economică (Austria de Jos,

* cercetător științific III dr. în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S Nicolăescu-Plopșor”.

** doctorand în cadrul Universității din Craiova, Facultatea de Litere. E-mail: larisamihalcea@yahoo.com.

¹ A.J.A.S. Grenville, *The Major International Treaties. 1914-1973*. Methuen Co Ltd, New York, 1981 p. 47.

Boemia, Ungaria Centrală), dar și zone cu o slabă stare industrială, în economia cărora agricultura ocupa un loc predominant (Bosnia, Herțegovina, Dalmația, părți din Galiția și Transilvania). Pretutindeni marea majoritate a populației sărace aparținea națiunilor asuprite, iar categoriile sociale ce stăpâneau bogățiile aparțineau germanilor și ungarilor.

Formele de luptă împotriva asupririi naționale și sociale au îmbrăcat diverse forme, de la greve, demonstrații și revolte însoțite de violențe, la dezertări masive din armată (refuzul de a lupta pentru coroana bicefală) și chiar la răscoale, unele de proporții, din armata austro-ungară².

Primul război mondial a pornit înainte ca statele din Tripla Alianță și Antanta să se coalizeze. Într-un atentat la Sarajevo, Bosnia, au fost uciși arhiducele Frantz Ferdinand de Habsburg, moștenitorul tronului austro-ungar și soția sa, ducesa de Hohenberg. Asasinatul a fost înfăptuit de un tânăr sârb în vârstă de 20 de ani, Gavrilo Princip. Prin acest eveniment Serbia s-a plasat pe prima scenă a primei conflagrații mondiale, deoarece actul consumat la Sarajevo a servit ca pretext Puterilor Centrale pentru punerea în aplicare a politicilor expansioniste de forță și dictat.

„Pacea nu va putea deveni o certitudine decât atunci când Serbia va dispărea din Balcani” afirma împăratul Frantz Iosif în scrisoarea din 5 iulie 1914 trimisă împăratului Wilhelm al II-lea al Germaniei³. Austro-Ungaria considerând necesar „un război de pedepsire al sârbilor, cei mai vechi dușmani ai noștri”, a declanșat a serie de presiuni asupra guvernului român pentru a-i obține nu numai acceptul, ci și participarea la un eventual război al Puterilor Centrale dus în Balcani. Acceptul lui Nicola Pașić, primul ministru al Serbiei, la aproape toate cerințele notei ultimative Austro-Ungare nu au oprit declanșarea conflagrației.

Refuzul punerii în practică a tratatului cu Puterile Centrale, fapt ce a reprezentat opțiunea României de a elibera teritoriile românești anexate de Austro-Ungaria, s-a materializat inițial prin decizia de neutralitate adoptată la 3 august 1914. Conform unor studii contemporane cu acele evenimente, România nu a putut să aplice tratatul său de alianță defensivă cu Tripla Alianță deoarece:

- „Austro-Ungaria a început un război ofensiv împotriva Serbiei” considerată „aliata noastră în Balcani”;
- „se desființa tratatul de la București”, iar războiul declanșat de Austro-Ungaria era „un război de negațiune a dreptului naționalităților”;
- „ar fi fost un ajutor pe care îl dăm azi pentru a sugruma pe frații noștri și pentru a primejdui mâine existența statului român”;
- participarea noastră la acest război ar fi însemnat „renunțarea neamului la un ideal, ce nu l-am creat, ci l-am moștenit și pe care nu avem dreptul al distruge”⁴.

² În 1918 au fost peste 446.000 de dezertări. La 1 februarie 1918 a izbucnit răscoala marinarilor din flota staționată în portul dalmat Catarro (Kotor). Cu toate că a fost înăbușită, răscoala a avut un ecou important. La 23 octombrie 1918, în portul Fiume (Rijeka) s-au răscolat unitățile croate.

³ *Le livre blue Serbe*, Belgrad, 1914, doc. nr. 14, p. 21

⁴ *Pentru neam. De ce România nu putea urma altă cale*, Iași 1918, p. 7.

Marile Puteri s-au așteptat la un conflict de scurtă durată, neluând în calcul soluțiile politice pe care le doreau la sfârșitul lui. Ambele tabere au făcut numeroase promisiuni față de minoritățile adversarului, nevizând însă restructurarea Europei pe principii naționale. Principiul naționalităților a prins, însă, rădăcini în cei 4 ani de conflict devenind o cerință în anii ce au urmat primei conflagrații mondiale.

Apelul guvernului sârb a reușit să creeze o solidaritate în apărarea națiunii sârbe. Asasinare prințului moștenitor a provocat însă, în teritoriile habsburgice, manifestații de loialitate. Un număr considerabil de politicieni români, considerând ca arhiducele Frantz Ferdinand fusese favorabil cauzei românilor în Transilvania, s-au abținut de la acțiuni pro-sârbe. Bucureștii s-a temut de un război care ar fi pus în pericol „achizițiile teritoriale ale celui de-al II-lea război balcanic”⁵. În același timp majoritatea coaliției croato-sârbe din dieta de la Zagreb, nu sprijinea acțiunile subversive. Mai mult, partidele conservatoare și clericale croate și slovene se pronunțau pentru un război împotriva Serbiei ortodoxe. Serbia, micul stat cu 4,5 milioane de locuitori, cu aliați neinteresați pentru o apărare fermă împotriva atacurilor germane, a reușit să țină piept invaziei obținând la Cer prima victorie asupra Puterilor Centrale. Încurajată de ofensiva rușilor în Galiția și de admirația francezilor, sârbii au pierdut și au recâștigat Belgradul pe parcursul lunii decembrie 1914.

Problema unificării s-a pus de acum încolo în mod deschis, fiind legată implicit de supraviețuirea statului sârb. Guvernul a dezbătut „viziunea Iugoslaviei” și „posibilitatea extinderii sale peste Bulgaria”. Stabilă la Niș, guvernul a proclamat, în decembrie 1914, în cadrul Adunării Naționale, acest război ca o acțiune purtată pentru eliberarea și unificarea tuturor sârbilor, croaților și slovenilor. Astfel, prin Declarația de la Niș a fost înlocuită ideea statului național sârb și s-au pus bazele unui nou concept, al unui stat mare al națiunii iugoslave, stat format din sârbi, croați și sloveni. În mai 1915, anul intrării Italiei în război, mai multe personalități de origine slavă (printre care și Ante Trumbić și Franco Supilo) din Austro-Ungaria, au format, la Londra, un Comitet Iugoslav. Această instituție a militat în anii războiului pentru unirea slavilor sudici în jurul Serbiei și Muntenegrului.

Înfrângerea rusă (revoluția burgheză și mai apoi cea bolșevică) a fost primul eveniment care a afectat popoarele Europei și nu previzibila prăbușire a Austro-Ungariei. Dispariția unui regim puternic în Rusia a atârnat greu, timp de douăzeci de ani, asupra noului echilibru care avea să se instaureze. Principiile programatice ale lui Lenin și libertatea recunoscută popoarelor care voiau să se desprindă din Imperiul Rus au înlesnit nașterea unor noi entități politice. Consecințele retragerii rușilor, întâi de pe front, apoi din conflictul însuși, au fost importante pentru un stat beligerant ca România, care se găsea lipsit de teritoriul său și de căile de comunicație cu aliații săi. Lipsită de posibilități de aprovizionare, România s-a văzut silită să accepte un armistițiu (9 decembrie 1917) și să semneze, în martie/

⁵ Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor. 1804-1945*, București, Editura Polirom, 2002, p. 200.

mai 1918, Pacea de la Buftea – București, consfințind astfel noul echilibru de forțe care s-a instaurat în regiune, după Tratatul de la Brest-Litovsk (3 martie 1918) în folosul imperiilor centrale. România a știut să folosească condițiile prielnice generate de retragerea rușilor pentru a-și alipi, în urma unui plebiscit, provincia românească Basarabia (27 martie 1918)⁶.

Înfrângerea Imperiului țarist și dubla revoluție rusă au deschis perspective Poloniei. Patrioții polonezi au fost nevoiți să renunțe la ajutorul dat de țar și să-și găsească alți sprijinitori pentru aspirațiile naționale poloneze. Astfel, Austro-Ungaria, care a dus o politică liberală față de Galiția poloneză a încurajat crearea legiunilor poloneze ale generalului Pilsudski și i-au favorizat instrucția, aprovizionarea și logistica în detrimentul bielorușilor. Declarația guvernului provizoriu rus despre libertatea popoarelor din împărăție a accelerat evoluția de emancipare. Revoluția din octombrie și căderea țarismului au avut și efecte importante în Balcani, unde Rusia a jucat un rol important.

Sistemul european a fost legat de existența Dublei Monarhii, care s-a constituit în urma compromisului din 1867. Căderea Imperiului Austro–Ungar a făcut posibilă rezolvarea doleanțelor naționale a unor serii de popoare ce fuseseră înglobate, în timp, în conservatorul regim. Sfârșitul dominației habsburgilor asupra Europei danubiene a produs o zguduire geopolitică însemnată.

Națiunile asuprite nu mai doreau să accepte compromisul. În vara anului 1917 ardelenii Sever Bocu și Ghiță Pop, care se găseau în Rusia cu scopul de a organiza unități de voluntari români pentru a lupta alături de aliați împreună cu Tommas Garigue Masaryk, au elaborat un plan privind convocarea unui Congres al națiunilor asuprite din Austro-Ungaria. Programat inițial să se țină la Stockholm, Congresul și-a desfășurat lucrările la Kiev în prezența a 10.000 de delegați, printre care s-au numărat și șefii misiunilor militare aliate⁷.

⁶ Unirea Basarabiei cu România, act cu caracter democratic și plebiscitar, a survenit pe fondul dezmembrării Imperiului Rus, odată cu proclamarea principiului autodeterminării. În anul 1917 s-a constituit în provincie Partidul Național Moldovean, ce a coordonat mișcarea de eliberare națională. În același an a apărut la Chișinău ziarul „Cuvânt Moldovenesc”. Cu prilejul Congresului ostașilor moldoveni de la Chișinău, din 25 septembrie/ 8 octombrie 1917, s-a constituit un organ reprezentativ numit *Sfatul țării*. Ca for coordonator al său a fost format *Consiliul Directorilor*. Acesta a anunțat autonomia Basarabiei. În condițiile primejdiei reprezentate de pretențiile Ucrainei de a anexa teritoriul dintre Prut și Nistru și folosindu-se de prevederile Declarației drepturilor popoarelor din Rusia, în decembrie 1917 s-a proclamat Republica Democratică Moldovenească. În ianuarie 1918 și-a proclamat independența Ucraina. Complet izolată, Republica Moldovenească și-a proclamat, la rândul său, la 4 februarie 1918, independența. La 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul țării, care cuprindea reprezentanți ai tuturor naționalităților (138 deputați) a adoptat cu majoritate de voturi *hotărârea Basarabiei de a se uni cu România*.

⁷ Sever Bocu, luând cuvântul în numele românilor din Austro-Ungaria, a afirmat: „Fiecare dintre noi vede limpede ținta acestei lupte... Orice s-ar întâmpla suntem hotărâți a continua până la biruința dreptului nostru care e și dreptul tuturor popoarelor asuprite... Niciodată și cu nici un chip nu mai voim să ne întoarcem în vechea noastră robie, niciodată nu mai voim să începem din nou calvarul.”

Împăratul Austro-Ungariei, Carol, după sângeroasele confruntări din Dardanele, de la Verdun, de pe Somme, când devenise evidentă prelungirea războiului, a acceptat concesii majore față de ideea restructurării teritoriale. El s-a declarat de acord cu înființarea unui regat predominant sud-slav, format din Serbia, Muntenegru, Albania și Bosnia-Herțegovina. În anul 1917 a devenit evidentă destrămarea Austro-Ungariei, concomitent cu revoluția rusă din februarie, același an. Prăbușirea țaratului, ca și intrarea Statelor Unite în război, au grăbit deznodământul înlăturării celor doi împărați germani. Cele paisprezece puncte ale președintelui Wilson de la începutul anului 1918 au încurajat revendicările naționaliste pe fundalul nemulțumirilor sociale. Guvernul sârb, sub conducerea lui Pašić, nevoit să se refugieze din teritoriul național, a emis Declarația din Corfu, în 20 iulie 1917. Conform acestui document sârbii, croații și slovenii urmau să formeze un stat unit și independent, o monarhie constituțională condusă de un rege din familia Karagheorghievici. În mijlocul dezordinii și haosului de la sfârșitul anului 1918 „guvernarea sârbă și slavii sudici habsburgi s-au apropiat din ce în ce mai mult”⁸.

Un moment de mare rezonanță internațională a fost *Congresul Naționalităților*, care a avut loc la Roma (28 martie/9 aprilie 1918). Acest Forum s-a constituit într-o adevărată demonstrație a hotărârilor neclintite a națiunilor oprimate de a duce lupta de eliberare până la capăt, întemeind state naționale independente. La lucrările lui au luat parte reprezentanții naționalităților aflate total sau parțial sub dominație austro-ungară (români, cehi, slovaci, croați, sloveni, polonezi, italieni etc.). Aici s-au adoptat, sub forma unui *Acord*, principiile de bază ale *acțiunii comune*⁹. Cel mai important document adoptat de acest forum a fost, însă, *Declarația*, care consacra în mod oficial principiul naționalităților, ca și principiile dreptului internațional, ca fiind singurele criterii privind crearea noii ordini teritoriale și politice în Europa Centrală și de Sud-Est.

Pericolul dezlănțuirii unei furtuni naționaliste în Europa Centrală și de Sud-Est a constituit o mare problemă pentru guvernării de la Viena și Berlin. Diplomația germană s-a străduit intens să dezbină Antanta, desprinzând de ea Rusia, care trebuia neutralizată. Berlinul s-a folosit în această acțiune și de puternicul curent filo-german de la curtea țarului Nicolae al II-lea (printre

⁸ R.J. Crampton, *Europa răsăriteană în secolul al XX-lea ... și după*, București, Curtea Veche, 2002, p. 39

⁹ Acordul cuprindea trei puncte:

1. „Fiecare dintre aceste popoare își proclamă dreptul de a-și constitui statul național unitar sau de a-l desăvârși pentru a putea realiza deplina sa independență politică și economică;

2. Fiecare dintre aceste popoare, recunoaște în monarhia austro-ungară, instrumentul dominației germane și obstacolul fundamental în realizarea aspirațiilor sale și drepturilor sale;

3. Congresul recunoaște, în consecință necesitatea unei lupte comune contra opresorilor comuni până când fiecare dintre aceste popoare va ține eliberarea sa totală, unitatea sa națională completă și eliberarea politică.” (Apud, Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*, vol. I, Editura Oscar Print București 1999, p. 29.).

vârfurile germanofililor ruși s-a aflat și aventurierul Grigori Efimovici Rasputin). Wilhelm al II-lea a încercat, prin mijlocirea suveranilor Suediei și Danemarcei, să obțină ieșirea Rusiei din război printr-o pace separată. Dar, sub presiunea cercurilor proantantiste, țarul și guvernul său nu au făcut acest pas și datorită faptului că la 5 noiembrie 1916, Puterile Centrale au proclamat independența Regatului Poloniei. Acest lucru, precum și asasinarea lui Rasputin în decembrie 1916, de către prințul Iusupov, a slăbit considerabil pozițiile filo-germane de la Curtea Imperială Rusă. Cancelarul Reich-ului, Theobald von Bethmann-Hollweg a adresat, în decembrie 1916, o notă președintelui Wilson, cu rugămintea de a mijloci deschiderea negocierilor de pace. Luând cunoștință de demersul german, Aliații au ripostat cu energie. Aristide Briand a apreciat că era vorba de „un strigăt de slăbiciune și totodată de viclenie”, iar David Lloyd-George că propunerile însemnau pentru Aliați „a-și băga capul într-un laț al cărui capăt l-ar ține Germania”.

Astfel de inițiative au avut și austro-ungarii. Carol al IV-lea de Habsburg, noul împărat al Austro-Ungariei, simțind șubrezimea tronului pe care tocmai se urcase, a decis să întreprindă demersurile necesare în vederea tratativilor de pace. Folosindu-se de cumnatul său, Sixte de Bourbon-Parma, ofițer în armata belgiană, el a luat contact cu Raymond Pointcaré, președintele Franței propunându-i condițiile pe care partea austro-ungară le-ar accepta în vederea începerii tratativilor de pace. Aliații au rămas, însă, insensibili la toate propunerile venite pe acest canal.

Consiliul Național al slovenilor, croaților și sârbilor, adevărat guvern provizoriu *de facto* al slavilor sudici habsburgi a devenit partener egal în conducerea noului stat în Balcani. Grupurile reprezentative din Muntenegru, Voivodina și Bosnia-Herțegovina s-au alăturat Belgradului, concomitent cu rămânerea Macedoniei și regiunii Kosovo sub autoritate sârbă. Consiliul național a votat pe 24 noiembrie unificarea Serbiei, alegând pe cei 28 de membrii care formau delegația sârbă ce trebuia să meargă la Belgrad. Pe 1 decembrie 1918 a fost proclamat noul stat sub denumirea de Regatul Triunic al Sârbilor, Croaților și Slovenilor, condus de prințul regent Alexandru Karagheorghevici.

„Iugoslavismul” a fost combinația dintre vechiul regat sârb și slavii sudici din fostele teritorii habsburgice, această alianță fiind una deloc ușoară, dar care a supraviețuit atât celei de-a doua mari conflagrații, cât și totalitarismului comunist.

România, declarându-și neutralitatea, avea să și-o conserve și după moartea lui Carol, în octombrie 1914, în ciuda presiunilor atât a Antantei, cât și a Puterilor Centrale. În august 1916, o dată cu finalizarea condițiilor pentru intrarea în război, România a emis Declarația împotriva Austro-Ungariei justificată prin faptul că „României nu i se satisfăcuse niciuna din cererile privind Transilvania”¹⁰.

După episodul trecerii Carpaților de către trupele generalului Averescu, România a rezistat presiunii germane și Austro-Ungare din vara anului 1917. Contrarevoluția bolșevică din noiembrie 1917 a obligat guvernul român să facă pace separată cu Puterile Centrale în primăvara anului 1918. Capitularea

¹⁰ Apud Stevan K. Pavlowitch, *op. cit.*, p. 204

Bulgariei, apoi a Austro-Ungariei și Germaniei au permis României să declare ca nul tratatul din mai 1918 cu Puterile Centrale. În etape, prin plebiscit România a reușit în martie, noiembrie și decembrie 1918 să-și alipească teritoriile istorice, finalizând astfel un ideal și un program național românesc: Statul Național Unitar Român.

A luat ființă, astfel, o Românie unită și o Iugoslavie unită sub presiunea evenimentelor interne și externe, acțiuni recunoscute prin tratatele de pace încheiate în anii 1919-1920, documente hotărâtoare în consfințirea noii ordini internaționale în Europa.

La 8 ianuarie 1918, W. Wilson, deși SUA se găseau în război de aproape un an, adresase Congresului american un mesaj cuprinzând un adevărat program în patrusprezece puncte privind încheierea păcii și organizarea lumii postbelice¹¹. Cu toate că acesta avea și importante limite, el conținea și prevederi de o mare importanță. Astfel, se stipulau convenții de pace publice, încheiate deschis de către o diplomatie care va acționa întotdeauna cu sinceritate în văzul tuturor. Se cerea reducerea rațională și substanțială a armamentelor, garanții convenabile, precum și formarea unei asociații generale de națiuni „... în scopul de a da garanții mutuale de independență politică și de integritate teritorială statelor mari și mici”. Ultimul punct din program (al paisprezecelea) se referea la constituirea Societății Națiunilor Unite. Totodată, unele prevederi care dovedeau egoismul nord-american (suprimarea barierelor economice, stabilirea de condiții comerciale egale, uși deschise sau posibilități egale pentru toți), au provocat reale nemulțumiri în rândurile națiunilor și popoarelor dornice să-și hotărască singure destinele lor.

¹¹ *Cele patrusprezece puncte*, fără a aborda în amplitudinea necesară cauzele care generaseră dramatica conflagrație, apreciau că existența unor naționalități oprite de către unele mari puteri a condus la dezlănțuirea acestui pustiitor război și că atâta vreme cât va lipsi securitatea internațională, pacea va fi în permanență primejduită. În concret, acest program cuprindea: evacuarea Belgiei, a României, Serbiei și Muntenegrului, restituirea Alsaciei și Lorenei, și eliberarea întregului teritoriu al Franței, o reglementare a frontierei italiene. Era prevăzută și acordarea unei largi autonomii popoarelor și naționalităților din Austro-Ungaria și Imperiul Otoman, dar nu independența lor. Faptul acesta a provocat un protest energic din partea reprezentanților acestora, care luptau pentru deplina lor eliberare națională. Un grup de parlamentari români aflați la Paris, într-o telegramă adresată Casei Albe, l-a atenționat cu fermitate pe președintele Wilson, arătând că „O nouă garantare a autonomiei nu ar constitui decât o perpetuare a faptului că o minoritate austro-ungară de nouăsprezece milioane domină prin forță marea majoritatea a celor trezeci de milioane de suflete”. (Apud, Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*, vol. I, Editura Oscar Print București, 1999, p. 32).

„PRIETENII DE OCAZIE” AI LUI NICOLAE CEAUȘESCU

Petre OPRIȘ*
Laura-Antoaneta SAVA**

Abstract: In the latter years of the Cold War, Nicolae Ceausescu was recognized abroad as a good and generous leader especially by those who had have trips and free medical treatment in Romania over the years. These were paid by Romanian citizens, without being aware of what it was happened with the money collected from taxes that they had paid for. For the foreign communists and Nicolae Ceausescu's "friends" from the Middle East, the funds of Romanian Communist Party were a permanent source for air traveling, holidays and free medical treatment in Romania.

Keywords: history of communist regimes, Eastern Europe, Nicolae Ceaușescu, Georges Marchais.

La 14 august 1989, în ziarul „Scântea” a fost publicat un interviu acordat de Nicolae Ceaușescu unor ziaristi de la publicația americană „Newsweek”. Aceștia au dorit să prezinte starea de fapt din România și au scris despre succesele și, mai ales, despre eșecurile înregistrate de liderul PCR în politica internă și externă a țării în anii '80.

Propagandiștii PCR s-au străduit să prezinte primirea jurnaliștilor americani de către Nicolae Ceaușescu drept încă o dovadă a prestigiului pe care îl avea președintele României în străinătate. Evident, în publicația oficială a PCR, articolele ziariștilor străini au fost editate trunchiat, evidențiindu-se doar succesele înregistrate de poporul român în „Epoca de Aur” – așa cum a fost numită perioada ceaușistă de către propagandiști PCR.

În perioada respectivă, Nicolae Ceaușescu a fost recunoscut în străinătate drept un lider bun și generos mai ales de cei cărora le-a oferit, de-a lungul anilor, excursii și tratamente medicale gratuite în România. Acestea au fost plătite de cetățenii români, fără să li se aducă la cunoștință ce se întâmplă cu banii colectați din taxele și impozitele pe care le-au achitat. Pentru comuniștii străini, precum și pentru „prieteni” lui Nicolae Ceaușescu din Orientul Mijlociu, fondurile C.C. al P.C.R. constituiau o sursă de finanțare permanentă a călăto-

* Doctor în istorie, SPP, București.

** Cercetător științific III dr. în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova. E-mail: savaantoaneta@yahoo.com.

riilor aeriene pe care le efectuau în România, a concediilor de odihnă și a tratamentelor medicale gratuite de care beneficiau în fiecare an, în țara noastră.

Acest comunism autentic – bazat pe lozinca marxistă „fiecare primește mijloace de existență în funcție de necesități” – a fost încurajat și patronat de Nicolae Ceaușescu. Mai mult decât atât, pentru anumiți comuniști străini, necesitățile au depășit limitele ospitalității tradiționale. De exemplu, la 16 iunie 1981, Virgil Cazacu, șeful Secției Relații Externe a C.C. al P.C.R., a trimis o notă lui Nicolae Ceaușescu în care comunica faptul că Eino Leino, membru al Secretariatului C.C. al Partidului Comunist Finlandez (P.C.F.), și Ismo Kuivila, secretar al Comitetului districtual Helsinki al P.C.F., urmau să sosească în concediu de odihnă în România, împreună cu soțiile. Pentru vizita respectivă, conducerea Partidului Comunist Finlandez a rugat Comitetul Central al PCR să achite toate cheltuielile de transport – pe ruta Helsinki-București-Helsinki, via Copenhaga – ale celor patru oaspeți din Finlanda. Nicolae Ceaușescu a aprobat cererea respectivă.¹

În aceeași zi, președintele României a fost de acord ca „partea română să suporte costul transportului internațional pe ruta Tel-Aviv – București și retur”², efectuat cu avioane ale companiei TAROM de către doi activiști ai Partidului Comunist din Israel. Aceștia urmau să sosească în România, în concediu de odihnă. Evident, cheltuielile respective au fost achitate din fondurile C.C. al P.C.R.

Trei săptămâni mai târziu, Nicolae Ceaușescu a aprobat sosirea în România a soției fostului lider comunist italian Luigi Longo – Bruna Conti Longo, împreună cu sora sa. Vizita urma să înceapă în jurul datei de 1 august 1981, iar C.C. al P.C.R. a acoperit în întregime „cheltuielile aferente transportului internațional cu TAROM, precum și cele privind tratamentul medical și șederea în România”³.

De asemenea, Virgil Cazacu a propus la 6 iulie 1981, iar Nicolae Ceaușescu a aprobat vizita în România, în concediu de odihnă, a doi membri ai Comisiei Permanente a Comisiei Politice a Partidului Socialist Portughez – Almeida Santos și Jorge Campinos, împreună cu soțiile lor. Comitetul Central al PCR urma să achite cheltuielile de transport doar dacă oaspeții foloseau avioanele companiei TAROM.⁴

La 11 iulie 1981, șeful Secției Relații Externe a C.C. al P.C.R. a trimis o nouă notă lui Nicolae Ceaușescu, prin care îl anunța faptul că o membră a Comitetului Executiv al Partidului Comunist al Marii Britanii – Carol Downs, împreună cu soțul său, urma să sosească la 22 iulie 1981 în România, în concediu de odihnă. Conform hotărârii liderului PCR, Comitetul Central al PCR trebuia să achite cheltuielile de transport în cazul în care oaspeții utilizau avioanele companiei TAROM.⁵

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: A.N.I.C.), *fond C.C. al P.C.R.* – *Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 13/1981, f. 4. *Vezi Anexa nr. 1.*

² *Ibidem*, f. 6. *Vezi Anexa nr. 2.*

³ *Ibidem*, f. 8. *Vezi Anexa nr. 3.*

⁴ *Ibidem*, f. 10.

⁵ *Ibidem*, f. 12.

Patru zile mai târziu, Virgil Cazacu l-a înștiințat pe Nicolae Ceaușescu despre faptul că doi activiști ai Partidului Socialist din Chile – Carlos Reyes și Maria Elena Carrera, urmau să efectueze un concediu de odihnă în România, începând cu data de 15 iulie 1981. Pentru aceștia, liderul PCR a aprobat ca transportul celor doi oaspeți din Chile, efectuat cu avioanele companiei TAROM pe ruta Berlin-București și retur, să fie achitat din fondurile C.C. al P.C.R.⁶

Nicolae Ceaușescu a aprobat după câteva zile o altă cerere sosită din partea conducerii Partidului Socialist din Chile. Virgil Cazacu l-a înștiințat la 22 iulie 1981 despre faptul că secretarul general al Partidului Socialist din Chile – Clodomiro Almeida, însoțit de familia sa (formată din 5 persoane), urma să ajungă în luna august 1981 în România, pentru odihnă și tratament medical. Oaspeții au avut asigurate bilete de avion la compania TAROM, pe ruta Berlin-București și retur.⁷

Același lucru s-a întâmplat în cazul lui Marcel Putz, membru al Comitetului Executiv al Partidului Comunist Luxemburghez. Acesta a sosit în România pe data de 18 iulie 1981, împreună cu soția sa, în concediu de odihnă, iar Comitetul Central al PCR a achitat companiei TAROM cheltuielile de transport ale celor doi oaspeți, pe ruta Bruxelles-București-Bruxelles.⁸

La 16 iulie 1981, șeful Secției Relații Externe a C.C. al P.C.R. a trimis o notă lui Nicolae Ceaușescu, prin care îl anunța că un grup format din 18 persoane, în fruntea căruia se afla Simon Sanchez Montero – membru al Comitetului Executiv al Partidului Comunist din Spania și prim-secretar al organizației Madrid al Partidului Comunist din Spania, dorea să sosească în România pe data de 4 august 1981, în concediu de odihnă. Și pentru aceștia, Nicolae Ceaușescu a aprobat achitarea tuturor cheltuielilor de transport din fondurile C.C. al P.C.R., în cazul în care se utilizau avioanele companiei TAROM.⁹

Aceeași condiție a fost valabilă în cazul vizitelor în România ale lui Bjarne Mortensen – membru al Comitetului Central al Partidului Socialist Popular din Danemarca – și Dan Lundrup, membru al Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist din Danemarca. Aceștia trebuiau să sosească în România împreună cu soțiile lor, pe data de 31 iulie 1981, respectiv 17 august 1981, în concediu de odihnă, iar C.C. al P.C.R. plătea toate cheltuielile de transport.¹⁰

De asemenea, un număr de 12 difuzori ai ziarului britanic „Morning Star” – organul de presă al Partidului Comunist din Marea Britanie, au sosit în România pe data de 19 august 1981, în concediu de odihnă. Cheltuielile privind transportul aerian, cazarea, asigurarea hranei pentru 15 zile și vizitele la obiectivele turistice din țară au fost asigurate din fondul C.C. al P.C.R.¹¹

⁶ *Ibidem*, f. 14.

⁷ *Ibidem*, f. 24.

⁸ *Ibidem*, f. 16.

⁹ *Ibidem*, f. 18.

¹⁰ *Ibidem*, f. 20; 22.

¹¹ *Ibidem*, f. 26.

Nu același lucru s-a întâmplat în cazul lui Andrea Geremicca, membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Italian, deputat în Parlamentul de la Roma și consilier al primăriei din Neapole. Acesta a sosit în România pe cont propriu, la începutul lunii august 1981, împreună cu soția sa. Comitetul Central al PCR a achitat doar cheltuielile de ședere în țară ale cuplului italian.¹²

La 27 iulie 1981, Ion Coman a solicitat aprobarea lui Nicolae Ceaușescu pentru cazarea într-o casă de oaspeți a lui David Wise, secretarul general al Partidului Cooperatist din Marea Britanie. Acesta urma să efectueze împreună cu soția sa o vizită în România, în perioada 12-26 septembrie 1981. Oaspeților li s-a pus la dispoziție un autoturism „Renault-18” și au primit permisiunea să viziteze o serie de obiective economice în municipiile Brașov și Constanța, precum și obiective turistice de pe litoralul românesc al Mării Negre și Valea Prahovei.¹³

O zi mai târziu, Ion Coman l-a anunțat pe Nicolae Ceaușescu despre faptul că Erwin Scharf, membru al Biroului Politic, secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist din Austria, urma să efectueze un concediu de odihnă în România, începând din 29 august 1981, împreună cu soția. Liderul PCR a aprobat cazarea cuplului austriac într-o casă de oaspeți, un autoturism a fost pus la dispoziția lor, iar biletele de avion urmau să fie achitate de C.C. al P.C.R. (în cazul în care Partidul Comunist din Austria solicita acest lucru, iar oaspeții călătoreau cu avioanele companiei TAROM). Totodată, Nicolae Ceaușescu a fost de acord ca „programul să fie întocmit în funcție de dorința oaspetelui”¹⁴.

¹² *Ibidem*, f. 28.

¹³ *Ibidem*, f. 32.

¹⁴ *Ibidem*, f. 30. Într-o notă trimisă la 2 iunie 1984 lui Nicolae Ceaușescu, de către Emil Bobu și Ion Stoian, s-a precizat astfel: „Planurile de relații externe ale C.C. al P.C.R., convenite cu partidele comuniste din 10 (zece) țări socialiste, precum și cu P.C. din Austria, *prevăd efectuarea, în anul 1984, a unor schimburi reciproce de activiști pentru odihnă și tratament medical.*

Conform acestor planuri, *din țările socialiste și Austria ar urma să vină în țara noastră 327 persoane, și să plece în aceste țări 312 activiști ai P.C.R.*

Activiștii P.C.R. achită la plecare suma de 84,50 lei pe zi de persoană, reprezentând costurile care se practică la casele de odihnă din țară.

Propunem să se micșoreze numărul de primiri în țara noastră și trimiteri de activiști ai P.C.R. pentru efectuarea concediului de odihnă și tratament medical la câte 186 persoane”. *Idem*, dosar nr. 1/1984, f. 15. Sublinierile în document au fost realizate cu un creion de culoare roșie, probabil de un secretar al Cancelariei C.C. al P.C.R. Pentru a reda acest amănunt, am utilizat caracterele italice.

Nicolae Ceaușescu a fost de acord cu propunerea respectivă, sugerată probabil chiar de el în scopul reducerii cheltuielilor valutare ale țării și achitării în mod anticipat a datoriei externe a României.

Pentru a înțelege ce însemna suma de 84,50 lei pe zi pentru un activist P.C.R., comparativ cu veniturile obținute lunar, oferim câteva date ilustrative privind sumele primite lunar de anumiți membri din aparatul C.C. al P.C.R., în anul 1983:

– Controlor revizor: 1738,10 lei (salariul mediu);

-
- Profesor la Școala Superioară de Partid: 1946,43 lei (maxim), 1827,39 lei (mediu), 1619,06 lei (minim), clasa de salarizare XII;
 - Adjunct sector, șef de serviciu, profesor șef de catedră la Școala Superioară de Partid: 2005,96 lei (maxim), 1976,19 lei (mediu), 1946,43 lei (minim), clasa de salarizare XIII;
 - Șef sector, rector adjunct la Școala Superioară de Partid: 2363,10 lei (maxim), 2241,05 lei (mediu), 2125,01 lei (minim), clasa de salarizare XIV;
 - Adjunct secție, inspector, rector la Școala Superioară de Partid – salariu pentru funcție de răspundere: 2720,25 lei (categoria I), 2482,16 lei (categoria II), clasa de salarizare XV;
 - Prim adjunct secție: salariul pentru funcție de răspundere era de 3613,11 lei (categoria I), 3255,97 lei (categoria II), clasa de salarizare XVII;
 - Șef secție: salariul pentru funcție de răspundere = 4684,54 lei (categoria I), 4089,30 lei (categoria II), clasa de salarizare XVIII. *Idem*, dosar nr. 6/1983, f. 3.
- Un instructor în aparatul C.C. al P.C.R. avea, la 4 iulie 1983, salariul tarifar de 4760-5870 lei, iar un șef de sector primea un salariu de 6430 lei și o indemnizație de conducere în valoare de 610-1310 lei (de exemplu: Ion Neacșu, instructor – 5870 lei; Ion Sasu, instructor – 5870 lei; Stanciu Brătescu – 6430 lei + 865 lei; Constantin Iordan – 6430 lei + 595 lei; Mihai Viziru – 6430 lei + 865 lei). *Ibidem*, f. 5.
- La 18 august 1983 au fost aprobate două numiri în aparatul de partid: Ioan Sasu (instructor la Comitetul Central al PCR) a devenit șef sector la Cancelaria C.C. al P.C.R. (având o retribuție de 6430 lei și indemnizația de conducere de 610 lei), iar Andrei Popescu (inspector principal de specialitate la Ministerul Educației și Învățământului) a devenit instructor la Cancelaria C.C. al P.C.R. (retribuție sa fiind de 5300 lei). *Ibidem*, f. 4.
- Un an mai târziu, retribuțiile tarifare și indemnizațiile de conducere oferite în cadrul aparatului C.C. al P.C.R. erau următoarele (începând cu 1 august 1984):
- secretar al C.C. al P.C.R.: 11200 lei (retribuție) + 3200 lei (indemnizație de conducere);
 - șef de secție I: 10200 lei (retribuție) + 3200 lei (indemnizație de conducere);
 - șef de secție II: 9500 lei (retribuție) + 3200 lei (indemnizație de conducere);
 - prim adjunct al șefului de secție: 9000 lei + 1800 lei;
 - adjunct al șefului de secție: 7900 lei + 2000 lei;
 - prim secretar al C.C. al U.T.C.: 9500 lei + 2300 lei;
 - vicepreședinte al Consiliului Național al F.D.U.S.: 10200 lei + 3200 lei (președintele Frontului Democrației și Unității Socialiste era Nicolae Ceaușescu);
 - președintele Consiliului Național al Societății de Cruce Roșie: 9000 lei + 1800 lei;
 - redactorul-șef al ziarului „Scînteia”: 7900 lei + 2000 lei;
 - prim adjunct al redactorului-șef al ziarului „Scînteia”: 7300 lei + 400-910 lei;
 - prim-secretar al Comitetului Municipal București al PCR: 10200 + 3200 lei;
 - secretar al Comitetului Municipal București al P.C.R.: 7250 lei + 1360 lei;
 - prim-secretar al unui Comitet Județean ale P.C.R.: 9000 lei + 1800 lei;
 - secretar al unui Comitet Județean ale P.C.R.: 7250 lei + 950 lei;
 - rectorul Academiei „Ștefan Gheorghiu” (Dumitru Popescu): 9000 + 1800 lei;
 - vicepreședintele Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară (Ion Vințe): 9000 + 1800 lei;
 - directorul Institutului de Studii Istorice și Social-Politice (Ion Popescu-Puțuri): 7900 + 2000 lei;
 - directorul Muzeului de Istorie a Partidului (Nicolae Cioroiu): 6900 + 950 lei;
 - vicepreședintele Uniunii Naționale a Cooperativelor Agricole de Producție (Bela Cseresnyes): 7900 + 2000 lei. Pentru detalii, *idem*, dosar nr. 8/1984, f. 3-6.

La începutul lunii august 1981, Nicolae Ceaușescu a aprobat achitarea de către C.C. al P.C.R. a două bilete de avion ale companiei TAROM, ce urmau să fie utilizate pe ruta Beirut-București și retur de către Fakry Farhoud – membru al Comisiei pentru Relații Internaționale a Comitetului Central al Partidului Comunist Libanez – și de soția sa. Cuplul respectiv sosea în România pentru odihnă și tratament.¹⁵

Două săptămâni mai târziu, Alberto Salom – secretar general al Partidului Socialist din Costa Rica – și soția sa au primit două bilete de avion pe ruta Havana-București și retur, plătite de C.C. al P.C.R. Cei doi oaspeți au sosit în România în concediu de odihnă.¹⁶

La 17 august 1981, Virgil Cazacu l-a informat pe Nicolae Ceaușescu despre o solicitare venită din partea Secției Relații Externe a C.C. al Partidului Socialist Yemenit (P.S.Y.). În aceasta s-a menționat despre „primirea la odihnă și tratament medical în țara noastră a lui Ali Saleh Abdulla, șeful Secției agricole în Departamentul Economic din Secretariatul C.C. al P.S.Y., și Gamal Ali Abdulla, șef de secție în cadrul Comisiei Centrale pentru Control Financiar din Secretariatul C.C. al P.S.Y.”. Nicolae Ceaușescu a aprobat primirea a celor doi oaspeți în România, însă fără achitarea de către C.C. al P.C.R. a biletelor de avion.¹⁷

În a doua parte a lunii octombrie 1981, președintele României a fost de acord ca patru activiști ai Partidului Comunist din Spania – Maria de la Nieves Vasquez, Jacinta Fernandez Solis, Luis Arias Garcia și Mercedes Coello Sanchez – să fie primiți în România pentru un tratament medical gratuit. Biletele de avion pe ruta Madrid-București și retur au fost achitate din fondurile C.C. al P.C.R.¹⁸

După doi ani și jumătate, la 23 februarie 1984, Miu Dobrescu a trimis o notă lui Nicolae Ceaușescu prin care a solicitat acceptarea în vizită în România „a unei delegații a U.P.A. (Uniunii Patriotice Antiimperialiste – *n.n.*) din Republica Dominicană, pentru convorbiri și odihnă, într-o perioadă ce se va conveni (...) suportarea costului biletelor de avion pentru delegația U.P.A., pe ruta New-York – București – New-York sau Madrid – București – Madrid, pe curse TAROM, din fondurile C.C. al P.C.R.”¹⁹. Liderul PCR a aprobat solicitarea respectivă.

Două săptămâni mai târziu, la 6 martie 1984, șeful Secției Externe a C.C. al P.C.R. l-a informat pe Nicolae Ceaușescu despre faptul că liderii Partidului Socialist Revoluționar Somalez doreau să trimită 15 cadre ale partidului respectiv la tratament medical gratuit în România, în anul 1984. Un grup format din cinci persoane fusese deja în țara noastră „pentru tratament medical și odihnă, pe o perioadă de trei săptămâni, în septembrie 1983”²⁰. Nicolae Ceaușescu a aprobat „primirea în luna mai a.c., pe o durată de trei săptămâni, a

¹⁵ *Idem*, dosar nr. 13/1981, f. 37.

¹⁶ *Ibidem*, f. 39.

¹⁷ *Ibidem*, f. 41.

¹⁸ *Ibidem*, f. 50.

¹⁹ *Idem*, dosar nr. 3/1984, f. 4.

²⁰ *Idem*, dosar nr. 1/1984, f. 7.

unui grup de 10 cadre de partid somaleze pentru tratament medical și odihnă, urmând ca, în completarea numărului de locuri prevăzut în protocolul de colaborare dintre cele două partide, alte 5 cadre să sosească în România în anul 1985”²¹.

La 16 mai 1984, Francisco Romero Marín – membru al Comitetului Executiv și secretar al C.C. al Partidului Comunist din Spania – a solicitat sprijinul autorităților de la București în scopul trimiterii la tratament medical gratuit în România a unui grup format din trei persoane: Silveiro Ruiz Daimiel – membru al Comisiei Internaționale a C.C. al Partidului Comunist din Spania și secretar al Organizației foștilor combatanți și foștilor deținuți politici, soția sa (activistă a partidului) și Asuncion Lopez Collado. Nicolae Ceaușescu a aprobat cererea respectivă și achitarea biletelor de avion de către C.C. al P.C.R., în cazul în care transportul acestora se efectua de compania TAROM.²²

O lună mai târziu, la 18 iunie 1984, Ion Stoian i-a trimis lui Nicolae Ceaușescu o notă referitoare la faptul că „tovarășul Georges Marchais, secretar general al Partidului Comunist Francez a comunicat că urmează să sosească în România, pentru a-și petrece concediul de odihnă, pe data de 30 iunie a.c. și va rămâne în țara noastră toată luna iulie. Va fi însoțit de soție, copii, ginere și nepoți, în total 7 persoane”²³.

Președintele României a hotărât ca oaspetele francez „să fie cazat în București și în provincie la case de oaspeți ale partidului și să i se pună la dispoziție mijloacele de transport necesare. Să i se organizeze concediul la mare și la munte și să i se asigure vizitarea unor obiective economice, sociale și culturale, conform dorințelor pe care le va exprima.

În cazul în care se va solicita, să se suporte din fondurile C.C. al P.C.R. costul transportului internațional pe curse TAROM.

Ministerul de Interne să întreprindă, pe plan local, măsurile corespunzătoare pentru asigurarea securității oaspeților.

Cheltuielile ocazionate de această vizită să fie suportate din fondurile C.C. al P.C.R.”²⁴.

Cu alte cuvinte, un concediu de odihnă în cursul căruia liderului comunist francez și familiei sale i se punea totul la dispoziție, iar nota de plată o achita statul român, în întregime.

Un alt „prieten de ocazie” al lui Nicolae Ceaușescu ar putea fi considerat Valter Roman, director al Editurii Politice (fosta Editură de Stat pentru Literatură Politică, din anii ’50-’60).²⁵ Acesta a trimis două scrisori liderului

²¹ *Ibidem*. Vezi Anexa nr. 4.

²² *Ibidem*, f. 9-11. Vezi Anexa nr. 5.

²³ *Ibidem*, f. 21.

²⁴ *Ibidem*. Vezi Anexa nr. 6.

²⁵ Valter Roman (Ernest Neuländer) (n. 7 octombrie 1913, Oradea – d. 11 noiembrie 1983) a fost luptător voluntar comunist în cursul războiului civil din Spania (1936-1939), apoi a lucrat în cadrul departamentului emisiunilor în limba română de la postul de radio „Moscova” (în timpul celui de-al doilea război mondial). A fost ofițer politic în Divizia de voluntari români

suprem al P.C.R. (prima, la 11 aprilie 1983, iar cea de-a doua, la 18 iulie 1983), prin care a solicitat să i se aprobe deplasarea „pe linie de partid” la Karlovy Vary (Republica Socialistă Cehoslovacă), împreună cu soția sa, Hortensia Roman (născută Vallejo), în lunile august sau septembrie 1983, pentru a continua un tratament medical.

Prin utilizarea sintagmei „pe linie de partid” în scrisoarea sa din 18 iulie 1983, Valter Roman a încercat să obțină de la Nicolae Ceaușescu fonduri pentru acoperirea în întregime a cheltuielilor ce urmau a fi făcute de directorul Editurii Politice împreună cu soția sa, cu prilejul deplasării lor la Karlovy Vary (transport, cazare, masă, tratament medical). Evident, sumele necesare proveneau dintr-un fond al Comitetului Central al P.C.R. în care ajungeau și banii oferiți de statul român sub formă de subvenție pentru forul de conducere al unicului partid din România.²⁶

Din preambulul scrisorii din 18 iulie 1983 rezultă faptul că Nicolae Ceaușescu nu a aprobat în aprilie 1983 ca Valter Roman să se deplaseze în Cehoslovacia „pe linie de partid”, motiv pentru care directorul Editurii Politice i-a trimis liderului P.C.R. o nouă epistolă, în vara aceluiași an.

Într-un alt document din epocă, Silviu Curticeanu – șef al Secției Cancelarie a C.C. al P.C.R. (1982-1989) – a menționat faptul că Valter Roman a primit în luna august 1983 aprobarea lui Nicolae Ceaușescu să plece în Franța, timp de trei săptămâni, pentru un tratament medical, iar solicitarea de deplasare a sa la Karlovy Vary a fost clasată.²⁷

Un alt exemplu, de această dată pozitiv, îl putem găsi tot în fosta arhivă a C.C. al P.C.R. Astfel, la 3 octombrie 1985, Victor Ciobanu l-a informat pe Constantin Dăscălescu despre faptul că prințul saudit Sultan Bin Abdul-Aziz Al Saud, al doilea viceprim-ministru și ministru al apărării și aviației al Regatului Arabiei Saudite, a solicitat deplasarea urgentă în Elveția a academicienei prof. dr. Ana Aslan, director general al primului institut de geriatrie din lume, pentru a efectua acestuia o consultație medicală.²⁸

„Horea, Cloșca și Crișan” (formată pe teritoriul URSS din prizonieri români capturați de sovietici), general-maior în cadrul Direcției Superioare Politice a Armatei (sfârșitul anilor ’40), ministru al Poștelor și Telecomunicações (1951-1953), director al Editurii de Stat pentru Literatură Politică (1954-1983). Pentru detalii, vezi [www.crimelecomunismului.ro/ro/biografiile_nomenclaturii/#Valter Roman](http://www.crimelecomunismului.ro/ro/biografiile_nomenclaturii/#Valter%20Roman) (accesat: 19 aprilie 2011).

²⁶ Cf. Petre Opreș, *Bugetul partidului și privilegiile membrilor nomenclaturii C.C. al P.C.R. (1961-1965)*, în „Arhivele Totalitarismului”, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, anul XIV, nr. 1-2 (50-51)/2006, p. 212-226.

²⁷ Pentru detalii, vezi *Anexa nr. 7*.

²⁸ Școala românească de gerontologie și geriatrie este renumită în întreaga lume datorită descoperirilor științifice făcute de acad. prof. dr. Ana Aslan (1897-1988). Unul dintre cele mai cunoscute produse medicale ale sale este „Gerovitalul H3”. Creat pentru a întârzia procesul de îmbătrânire, acesta a fost prezentat pentru prima dată în anul 1957, la cel de-al patrulea Congres Internațional de Gerontologie, de la Verona (Italia). Pentru detalii, vezi A.N.I.C., *fond Președinția Consiliului de Miniștri – Consiliul de Miniștri 1956-1966*, dosar nr. 182/1958, f. 1-13.

Mesajul prințului Sultan Bin Abdul-Aziz Al Saud (n. 1926) a fost transmis la București prin intermediul Ambasadei României de la Londra. Ministrul Sănătății, Victor Ciobanu, a întocmit urgent o notă pentru Constantin Dăscălescu, avizată favorabil de Ion Ursu – prim-vicepreședinte al Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie, și de Alexandrina Găinușe – viceprim-ministru al Guvernului, iar Elena Ceaușescu a supervizat-o.

La rândul său, Nicolae Ceaușescu a aprobat plecarea Anei Aslan în Elveția, împreună cu dr. Maria Georgescu. În același timp, liderul suprem al P.C.R. a dat dispoziție ca prim-ministrul să își asume în viitor sarcina de a aproba cereri asemănătoare, fără să mai solicite acordul său.²⁹

*

În vara anului 1984, Secția Gospodăria de Partid a C.C. a P.C.R. se ocupa, printre altele, de cazarea oaspeților străini care vizitau România. În acest sens, repartitia în reședințele din București și din țară se realiza ținându-se cont de funcțiile oficiale pe care aceștia le dețineau, astfel:

– șefii de stat și de partid: în Palatul Primăverii (care avea cinci apartamente, trei garsoniere, patru camere cu un pat și două camere cu două paturi, plus patru camere cu două paturi pentru personalul de deservire), Palatul Herăstrău (Bd. Kiseleff nr. 28 – două apartamente, cinci garsoniere, trei camere cu un pat), imobilele din Bd. Primăverii (nr. 17) și Floreasca (Lac I), vila din str. Dante nr. 1 (două apartamente, cinci camere cu două paturi), imobilele de la Scroviște (vila 3), Snagov (vila 11), Sinaia (Pelișor), Predeal (vila „Izvorul” și cea situată pe str. Timiș nr. 8), precum și din stațiunea Neptun (vilele „Panseluța” și „Ghiocelul” – cu acces direct pe plajă);

– șefii de guverne: Casa Floreasca (A-2, Lac II), casele de oaspeți situate pe străzile Turgheniev (nr. 14-16) și Ștefan Gheorghiu nr. 1 A, imobilele de la Snagov (vila 24, care avea cinci dormitoare la etaj), Predeal (vila „Panseluța” – cu cinci dormitoare și trei camere cu două paturi) și din stațiunea Neptun (vila „Garofița”, care avea acces direct pe plajă);

– alte personalități: vila Floreasca (Lac III), imobilele din str. Aviatori (nr. 86 și 88), Herăstrău (nr. 13), Turgheniev (nr. 18), Ștefan Gheorghiu (nr. 1 B – Casa mică), Hotelul „Triumf” din București, imobilele de la Snagov (vila 29, care avea șase dormitoare la etaj și un dormitor la demisol), Sinaia (vilele „Casa Cavalerilor”, „Casa nouă a grădinilor”, „Șipot” și „Casa veche a grădinilor”), Predeal (vila „Stejarul”, care avea cinci dormitoare, precum și vila „Poiana”) și din stațiunea Neptun (vilele „Bujorul”, „Violeta” și „Crinul” – care aveau acces direct pe plajă – precum și Hotelul „Neptun”).

De asemenea, existau imobile de protocol care puteau fi utilizate de oaspeții străini, acestea fiind situate în București, pe străzile Armindenului, Gogol (nr. 2 și 3) și Bd. Kiseleff nr. 12 (14 apartamente, 11 garsoniere, 38 de camere cu un pat și 33 de camere cu două paturi), precum și în orașul Buftea (14 garsoniere).³⁰

²⁹ Pentru detalii, vezi *Anexa nr. 8*.

³⁰ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 4/1983, f. 4-6; 7-9; 13-14; 17-19.

Anexa nr. 1

16 iunie 1981.

Nota trimisă lui Nicolae Ceaușescu de către Virgil Cazacu, șeful Secției Relații Externe a C.C. al P.C.R., referitoare la achitarea cheltuielilor de transport pentru Eino Leino, membru al Secretariatului C.C. al Partidului Comunist Finlandez, și Ismo Kuivila, secretar al Comitetului districtual Helsinki al Partidului Comunist Finlandez, care urmau să sosească în concediu de odihnă în România, împreună cu soțiile.

C.C. al P.C.R.[Consemnări manu:] H 2487
SECȚIA RELAȚIILOR EXTERNE 2415/17.6.1981

Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R.
Nr. 1514 / 7 VII 1981

[Rezoluție:] *DaCancelaria C.C. al P.C.R.*
ss. Nicolae Ceaușescu Nr. 2487 18.6.1981

NOTĂ

Conform Planului de relații externe al C.C. al P.C.R. pe anul 1981, urmează să sosească în țara noastră la odihnă doi activiști ai Partidului Comunist Finlandez, împreună cu soțiile: Eino Leino, membru al Secretariatului C.C. al P.C.F. și Ismo Kuivila, secretar al Comitetului districtual Helsinki al P.C.F.

La cererea Partidului Comunist Finlandez, propun ca cheltuielile de transport internațional, pe ruta Helsinki – București – Helsinki, via Copenhaga, să fie suportate din fondurile C.C. al P.C.R.

16 iunie 1981ss. Virgil Cazacu

- A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 13/1981, f. 4.

Anexa nr. 2

16 iunie 1981.

Nota trimisă lui Nicolae Ceaușescu de către Virgil Cazacu, șeful Secției Relații Externe a C.C. al P.C.R., referitoare la achitarea cheltuielilor de transport pentru doi activiști ai Partidului Comunist din Israel, care urmau să efectueze concediul de odihnă în România.

C.C. al P.C.R.[Consemnări manu:] H 2486
SECȚIA RELAȚIILOR EXTERNE 2417/17.6.1981

Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R.
Nr. 1513 / 7 VII 1981

[Rezoluție:] *DaCancelaria C.C. al P.C.R.*
ss. Nicolae Ceaușescu Nr. 2486 18.6.1981

NOTĂ

Ambasada R. S. România la Tel-Aviv informează că tovarășul David Sasha Kenin, membru al Biroului Politic, secretar al C.C. al P.C. din Israel, mulțumind conducerii P.C.R. pentru cele două locuri la odihnă acordate unor reprezentanți ai conducerii P.C.I. a subliniat condițiile în care acționează partidul în Israel, greutățile materiale pe care le are și a adresat rugămintea ca partea română să suporte costul transportului internațional pe ruta Tel-Aviv – București și retur.

Propunem să se răspundă pozitiv solicitării conducerii P.C. din Israel ca transportul internațional pentru cei doi reprezentanți ai P.C.I., pe ruta Tev-Aviv – București – Tel-Aviv, cu zbor TAROM să fie suportat din fondurile C.C. al P.C.R.

16 iunie 1981ss. Virgil Cazacu

- A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 13/1981, f. 6.

Anexa nr. 3

6 iulie 1981.

Nota trimisă lui Nicolae Ceaușescu de către Virgil Cazacu, șeful Secției Relații Externe a C.C. al P.C.R., referitoare la achitarea cheltuielilor soției fostului lider comunist italian Luigi Longo – Bruna Conti Longo, care urma să efectueze o vizită în România împreună cu sora sa.

C.C. al P.C.R. [Consemnări manu:] *H 2829*
SECȚIA RELAȚII EXTERNE 2760/6.7.1981

Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R.

Nr. 1750 / 4 VIII 1981

[Rezoluție:] *DaCancelaria C.C. al P.C.R.*

ss. Nicolae Ceaușescu Nr. 2829 9.7.1981

NOTĂ

Ambasada noastră de la Roma comunică că tovarășa Bruna Conti Longo a rugat să se transmită tovarășului Nicolae Ceaușescu și tovarășei Elena Ceaușescu cele mai cordiale salutări și mulțumirile sale pentru căldura și sentimentele cu care a fost înconjurată în momentele grele pricinuite de pierderea tovarășului Luigi Longo.

Totodată, Bruna Conti Longo și-a exprimat dorința de a veni în România, împreună cu sora sa, pentru tratament și odihnă, în jurul datei de 1 august a.c.

Față de cele de mai sus, propunem:

– Să se aprobe venirea în țara noastră a tovarășei Bruna Conti Longo, împreună cu sora sa;

– cheltuielile aferente transportului internațional cu TAROM, precum și cele privind tratamentul medical și șederea în România să fie suportate din fondurile C.C. al P.C.R.

6 iulie 1981ss. Virgil Cazacu

- A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 13/1981, f. 8.

6 martie 1984.

Nota trimisă lui Nicolae Ceaușescu de către Miu Dobrescu, șeful Secției Relații Externe și Cooperare Economică Internațională a C.C. al P.C.R., referitoare la solicitarea conducerii Partidului Socialist Revoluționar Somalez de a trimite 15 cadre de partid în România, pentru tratament medical și odihnă. Nota de răspuns a Cancelariei C.C. al P.C.R., trimisă lui Miu Dobrescu (9 martie 1984).

C.C. al P.C.R. [Consemnare manu:]
SECȚIA RELAȚIILOR EXTERNE ȘI 886 / 7.3.1984
COOPERARE ECONOMICĂ INTERNAȚIONALĂ

Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R.
Nr. 517 28 III 1984

[Rezoluție:] *Da Cancelaria C.C. al P.C.R.*
ss. Nicolae Ceaușescu Nr. 830 6 III 1984

NOTĂ

Conducerea Partidului Socialist Revoluționar Somalez (PSRS) a solicitat primirea la tratament medical în România a 15 cadre de partid (5 membri ai C.C. al P.S.R.S. sau membri ai parlamentului și alte 10 persoane cu munci de răspundere).

Menționăm că în protocolul de aplicare a Acordului de cooperare între P.C.R. și P.S.R.S. – semnat în iulie anul trecut – pentru perioada 1983-1985 se prevede oferirea a 20 de locuri pentru odihnă și tratament în România pentru membri ai conducerii P.S.R.S., de-a lungul întregii perioade de valabilitate a protocolului. Un prim grup de 5 cadre ale P.S.R.S. a fost în România pentru tratament medical și odihnă, pe o perioadă de trei săptămâni, în septembrie 1983.

În legătură cu cele de mai sus, *propun să se aprobe* primirea în luna mai a.c., pe o durată de *trei săptămâni*, a unui grup de 10 cadre de partid somaleze pentru tratament medical și odihnă, urmând ca, în completarea numărului de locuri prevăzut în protocolul de colaborare dintre cele două partide, *alte 5 cadre să sosească în România în anul 1985.*

Acțiunea este prevăzută în planul de relații externe al P.C.R. pe anul 1984.

6 III 1984ss. Miu Dobrescu

H. 8309 martie 1984

Tovarășului MIU DOBRESCU

Vă comunicăm că a fost aprobată propunerea Secției Relații Externe și Cooperare Economică Internațională a C.C. al P.C.R., cuprinsă în nota nr. 319 din 6 III 1984, în legătură cu primirea la tratament medical în R. S. România a unor cadre de partid somaleze.

CANCELARIA C.C. AL P.C.R.

- A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 1/1984, f. 6-7.

Notă:

1. Primul document a fost ștampilat și înregistrat la Cancelaria C.C. al P.C.R. și Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., iar sublinierile au fost realizate cu un creion de culoare roșie, probabil de către un secretar al Cancelariei C.C. al P.C.R. Pentru a reda aceste amănunte, am utilizat caracterele italice.

Anexa nr. 5

16 mai 1984.

Scrisoarea primită la Ambasada R.S. România din Spania de la Francisco Romero Marín, secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Spaniol, precum și nota trimisă lui Nicolae Ceaușescu de către Ion Stoian, șeful Secției Relații Externe și Cooperare Economică Internațională a C.C. al P.C.R., referitoare la solicitarea conducerii Partidului Comunist Spaniol de a trimite în România trei activiști de partid, pentru tratament medical. Nota de răspuns a Cancelariei C.C. al P.C.R., trimisă lui Ion Stoian (30 mai 1984).

PARTIDUL COMUNIST DIN SPANIA[Consemnare în original:]
COMITETUL CENTRAL *Madrid, 16 de Mayo de 1984*

Către AMBASADA R.S. ROMÂNIA LA MADRID

Dragi tovarăși,

Comitetul Central al P.C. din Spania salută cordial Ambasada R.S. România la Madrid și roagă să se transmită următoarele conducerii Partidului Comunist Român:

Motivul prezentei scrisori este solicitarea pentru ca tovarășii noștri Silveiro Ruiz Daimiel și soția, precum și Asuncion Lopez Collado, să meargă în țara dumneavoastră pentru a primi îngrijiri medicale. Silveiro Ruiz Daimiel este membru al Comisiei Internaționale a C.C. al P.C.S. și secretar al Organizației foștilor combatanți și foștilor deținuți politici. Soția sa este o activistă cu munci de răspundere.

Vă solicităm, de asemenea, ca transportul internațional, dus și întors, să fie suportat de dumneavoastră.

Am dori, dacă acest lucru este posibil, să meargă în România cât mai repede.

Folosim acest prilej pentru a vă reînnoi salutul nostru cordial.

Francisco Romero Marín
Membru al Comitetului Executiv, Secretar al C.C. al P.C.S.

C.C. AL P.C.R. [Consemnare manu:]
SECȚIA RELAȚII EXTERNE ȘI *2096 / 29.5.1984*
COOPERARE ECONOMICĂ INTERNAȚIONALĂ

Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R.
Nr. 1205 12 VI 1984

[Rezoluție:] *DaCancelaria C.C. al P.C.R.*
ss. Nicolae Ceaușescu Nr. 1979 28.[0]5.1984

NOTĂ

Conducerea P.C. din Spania *a solicitat primirea la tratament în țara noastră a tovarășilor* Silveiro Ruiz Daimiel, împreună cu soția, și Asuncion Lopez Collado, activiști ai C.C. al P.C.S.

S-a solicitat, totodată, suportarea cheltuielilor de transport de către partea română.

Având în vedere cele de mai sus, *propun:*

1. *Să se aprobe* primirea la tratament a celor trei activiști ai C.C. al P.C. din Spania.

2. Cheltuielile de *transport internațional, numai pe liniile TAROM*, să fie suportate din fondurile C.C. al P.C.R.

28 mai 1984 ss. Ion Stoian

H. 197930 mai 1984

Tovarășului ION STOIAN

Vă comunicăm că au fost aprobate propunerile Secției Relații Externe și Cooperare Economică Internațională a C.C. al P.C.R., cuprinse în nota nr. 688 din 28 mai 1984, privind primirea în R.S. România la tratament medical a trei activiști ai P.C. din Spania.

CANCELARIA C.C. AL P.C.R.

• A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 1/1984, f. 8-9; 11.

Note:

1. Al doilea document a fost ștampilat și înregistrat la Cancelaria C.C. al P.C.R. și Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., iar sublinierile au fost realizate cu un creion de culoare roșie, probabil de către un secretar al Cancelariei C.C. al P.C.R. Pentru a reda aceste amănunte, am utilizat caracterele italice.

2. Originalul scrisorii primite la Ambasada României din Spania se află în același dosar cu traducerea realizată pentru Nicolae Ceaușescu la Secția Relații Externe și Cooperare Economică Internațională a C.C. al P.C.R. Vezi A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 1/1984, f. 10.

Scrisoarea originală a fost datată și semnată de Francisco Romero Marín, în numele Secretariatului Comitetului Central al Partidului Comunist Spaniol.

Anexa nr. 6

18 iunie 1984.

Nota trimisă lui Nicolae Ceaușescu de către Ion Stoian, șeful Secției Relații Externe și Cooperare Economică Internațională a C.C. al P.C.R., referitoare la sosirea în România, în concediu de odihnă, a lui Georges Marchais, secretar general al Partidului Comunist Francez. Nota de răspuns a Cancelariei C.C. al P.C.R., trimisă lui Ion Stoian, Mihai Gere, Vasile Nicolcioiu și George Homoștean (19 iunie 1984).

C.C. al P.C.R. [Consemnare manu:]
SECȚIA RELAȚII EXTERNE ȘI 2321 / 18. [0]6.1984
COOPERARE ECONOMICĂ INTERNAȚIONALĂ

Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R.
Nr. 1410 6 VII 1984

[Rezoluție:] *Da Cancelaria C.C. al P.C.R.*
ss. Nicolae Ceaușescu Nr. 2275 19 VI 1984

NOTĂ

Tovarășul Georges Marchais, secretar general al Partidului Comunist Francez *a comunicat că urmează să sosească în România*, pentru a-și petrece concediul de odihnă, *pe data de 30 iunie a.c. și va rămâne în țara noastră toată luna iulie*. Va fi însoțit de soție, copii, ginere și nepoți, în total *7 persoane*.

Având în vedere cele de mai sus, *propun*:

1. Să se transmită tovarășului Georges Marchais acordul de a veni în România pe data de 30 iunie a.c. pentru a-și petrece concediul de odihnă.

2. *Tovarășul Nicolae Ceaușescu*, secretar general al Partidului Comunist Român *să primească pe tovarășul Georges Marchais*.

3. La sosire, să fie întâmpinat de un membru al Comitetului Politic Executiv și un membru supleant al Comitetului Politic Executiv, secretari ai C.C. al P.C.R.

4. Să fie cazat în București și în provincie la case de oaspeți ale partidului și să i se pună la dispoziție mijloacele de transport necesare.

5. Să i se organizeze concediul *la mare și la munte* și să i se asigure vizitarea unor obiective economice, sociale și culturale, conform dorințelor pe care le va exprima.

6. În cazul că se va solicita, să se suporte din fondurile C.C. al P.C.R. *costul transportului internațional pe curse TAROM*.

7. Ministerul de Interne să întreprindă, pe plan local, măsurile corespunzătoare pentru asigurarea securității oaspeților.

8. Cheltuielile ocazionate de această vizită să fie suportate din fondurile C.C. al P.C.R.

18 VI 1984ss. Ion Stoian

[Consemnare manu:] 770/IS/18. [0]6. [19]84

H. 227519 iunie 1984

Tov[arășului]. I[on]. Stoian,
Cab[inetului]. tov. N[icolae]. C[eașescu].
Tov[arășilor]. M[ihai]. Gere, V[asile]. Nicolcioiu,
G[eorge]. Homoștean

Vă comunicăm că au fost aprobate propunerile cuprinse în nota alăturată, privind venirea în concediu, în Republica Socialistă România, a tovarășului Georges Marchais, secretar general al Partidului Comunist Francez.

- A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 1/1984, f. 20-21.

Notă:

1. Primul document a fost șampilat și înregistrat la Cancelaria C.C. al P.C.R. și Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., iar sublinierile au fost realizate cu un creion de culoare roșie, probabil de către un secretar al Cancelariei C.C. al P.C.R. Pentru a reda aceste amănunte, am utilizat caracterele italice.

Anexa nr. 7

18 iulie 1983.

Scrisoarea lui Valter Roman, adresată lui Nicolae Ceaușescu, prin care directorul Editurii Politice a solicitat să i se aprobe deplasarea la Karlovy Vary (Cehoslovacia) împreună cu soția, în august sau septembrie 1983, pentru a continua un tratament medical. Nota întocmită de Silviu Curticeanu, prin care s-a făcut cunoscut faptul că Valter Roman a primit aprobarea să plece în Franța, timp de trei săptămâni, pentru un tratament medical, precum și decizia de clasare a solicitării de deplasare a lui Valter Roman la Karlovy Vary (26 august 1983).

EDITURA POLITICĂBucurești, 18 iulie 1983

Sectorul 1, Piața Scînteii 1,

telefon: 17.60.10; 17.60.20[Consemnare manu:] 3144 / 21.[0]7.1983

Mult stimate tovarășe Nicolae Ceaușescu,

Revin la scrisoarea mea din 11 aprilie a.c. pe care V-am adresat-o în legătură cu plecarea mea și în acest an la tratament la Karlovy Vary.

Având în vedere că în această perioadă m-am îmbolnăvit (fiind internat două săptămâni la spital), tratamentul de la Karlovy Vary a devenit și mai necesar.

Așa stînd lucrurile, Vă rog stăruitor să aprobați plecarea mea (împreună cu soția) fie în august, fie în septembrie, pe linie de partid, la tratament la Karlovy Vary.

Cu mulțumiri anticipate, Vă salută cu multă dragoste, al D-voastră

(ss.) Valter Roman

Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R.

Nr. 2483 17 X 1983[Consemnare manu:] 3144 / 26.8.1983

SCRISOARE

de la tovarășul Valter Roman, prin care solicită aprobare pentru plecarea, la tratament, în Cehoslovacia (Karlovy Vary).

– Prin H[otărârea nr]. 3434 din 17 august 1983, i s-a aprobat plecarea în Franța, pentru tratament medical, pe timp de trei săptămâni.

– Cererea privind plecarea la Karlovy Vary se clasează.

26 VIII 1983ss. Silviu Curticeanu

- A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 3/1983, f. 12; 14.

Notă:

1. O copie a scrisorii lui Valter Roman a fost întocmită la 25 iulie 1983 într-un singur exemplar, fără antetul Editurii Politice, iar caracterul și dimensiunile literelor sunt specifice documentelor prezentate de Silviu Curticeanu lui Nicolae Ceaușescu. Pentru detalii, vezi A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 3/1983, f. 13.

Anexa nr. 8

3 octombrie 1985.

Nota trimisă lui Constantin Dăscălescu de către Victor Ciobanu, ministru al Sănătății, referitoare la deplasarea de urgență în Elveția a academicienei prof. dr. Ana Aslan, în scopul efectuării unei consultații medicale prințului saudit Sultan Bin Abdul-Aziz Al Saud, al doilea viceprim-ministru și ministru al apărării și aviației al Regatului Arabiei Saudite. Nota trimisă lui Nicolae Ceaușescu de către prim-ministrul Guvernului R.S. România, referitoare la deplasarea Anei Aslan în Elveția. Nota de răspuns trimisă de Constantin Manea de la Cancelaria C.C. al P.C.R.

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII

NOTĂ

Referitor: deplasarea tovarășei acad. prof. dr. ANA ASLAN în Elveția

Supunem aprobării Dv. deplasarea, în interes de serviciu, pe timp de 4 zile (7-10.X.1985), a tovarășei acad. prof. dr. ANA ASLAN, director general al Institutului Național de Gerontologie și Geriatrie București.

Călătoria, în care ar urma să fie însoțită de dr. GEORGESCU MARIA, medic de medicină generală la Sanatoriul Clinic Otopeni al I.N.G.G., are ca scop efectuarea unui consult medical prințului saudit Sultan Bin Abdul-Aziz [Al Saud], al doilea viceprim-ministru și ministru al apărării și aviației al Regatului Arabiei Saudite.

Ambasada R.S. România la Londra, care a informat că a fost contactată în acest sens de ambasadorul Regatului Arabiei Saudite la Londra, cu rugămintea de a se aproba această deplasare, menționează că rezolvarea favorabilă a acestei acțiuni este de natură să ajute la soluționarea unor probleme în care ambasada R.S. România apelează la Ambasada Arabiei Saudite și, în general la evoluția spre stabilirea relațiilor oficiale. Recent, acesta a sprijinit organizarea, la Londra, a unor negocieri între conducerea autorităților aeronautice din România și Arabia Saudită, care s-au finalizat prin încheierea unei înțelegeri avantajoase, pentru partea română.

Cheltuielile de deplasare sunt integral asigurate de pacient.

Menționăm că, pentru deplasarea celor două specialiste române în Elveția, au fost obținute avizele organelor locale de partid.

Tovarășa academician doctor inginer Elena Ceaușescu, prim viceprim-ministru al guvernului a fost de acord cu propunerea.

MINISTRU,
(ss.) Victor Ciobanu

DE ACORD: AVIZ FAVORABIL:

Viceprim-ministru al guvernului Prim-vicepreședinte al Consiliului
(ss.) Alexandrina Găinușe Național pentru Știință și Tehnologie

(ss.) Ion Ursu

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA *Cancelaria C.C. al P.C.R.*
CONSILIUL DE MINIȘTRI *Nr. 3375 5 X 1985*
Nr. 2756 / XVII[Consemnare manu:] 3413 / 4.10.1985

COMITETUL CENTRAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN
Tovarășului secretar general Nicolae Ceaușescu

Vă supun spre aprobare propunerea privind *deplasarea în Elveția*, în perioada *7-10 octombrie 1985*, a *tovarășei academician Ana Aslan*, director general al Institutului Național de Gerontologie și Geriatrie București, *pentru acordarea unui consult medical*.

ss. Constantin Dăscălescu

Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R.
Nr. 2119 16 X 1985

NOTĂ

Propunerea privind deplasarea în Elveția (7-10 octombrie 1985) a tovarășei acad. Ana Aslan, director general al Institutului național de gerontologie și geriatrie – București, pentru acordarea unui consult medical, a fost văzută de tovarășul secretar general Nicolae Ceaușescu, care a indicat:

„Să plece pentru efectuarea consultului respectiv, pe baza aprobării date de guvern, iar în viitor, deplasarea tovarășului Ana Aslan să se facă cu aprobarea guvernului”.

5 X 1985 / 3413ss. Constantin Manea

Din indicația tov. S[ilviu]. Curticeanu, tovarășul A. Vela a comunicat verbal tovarășului I. Ghenoiu și Lucian Drăguț.

• A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Gospodăria de Partid*, dosar nr. 10/1985, f. 1-4.

Notă:

1. Documentele au fost șampilate și înregistrate la Cancelaria C.C. al P.C.R., respectiv la Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., iar sublinierile din primele două documente și consemnarea manu au fost făcute cu un creion de culoare roșie, probabil de către un secretar al Cancelariei C.C. al P.C.R. Pentru a reda aceste amănunte, am utilizat caracterele italice.

NICOLAE CEAUȘESCU’S FALSE FRIENDS

Rezumat

În ultima parte a Războiului Rece, Nicolae Ceaușescu a fost recunoscut în străinătate drept un lider bun și generos mai ales de cei cărora le-a oferit, de-a lungul anilor, excursii și tratamente medicale gratuite în România. Acestea au fost plătite de cetățenii români, fără să li se aducă la cunoștință ce se întâmplă cu banii colectați din taxele și impozitele pe care le-au achitat.

Pentru comuniștii străini, precum și pentru „prieteni” lui Nicolae Ceaușescu din Orientul Mijlociu, fondurile P.C.R. constituiau o sursă de finanțare permanentă a călătoriilor aeriene, concediilor de odihnă și tratamentelor medicale gratuite pe care le efectuau în România.

Abstract

In the latter years of the Cold War, Nicolae Ceausescu was recognized abroad as a good and generous leader especially by those who had have trips and free medical treatment in Romania over the years. These were paid by Romanian citizens, without being aware of what it was happened with the money collected from taxes that they had paid for.

For the foreign communists and Nicolae Ceausescu’s "friends" from the Middle East, the funds of Romanian Communist Party were a permanent source for air traveling, holidays and free medical treatment in Romania.

Cuvinte-cheie: Ana Aslan, Nicolae Ceaușescu, Franța, Georges Marchais, Valter Roman, Spania, TAROM.

Key words: Ana Aslan, Nicolae Ceaușescu, France, Georges Marchais, Valter Roman, Spain, TAROM.

SPAȚIUL PUBLIC ÎNTRE DEZBATERE ȘI CONTROL: GRUPURI INTELECTUALE, POLITICE ȘI INSTITUȚII REPRESIVE

DINAMICA CONFERINȚELOR CRITERIONULUI[♦]

Constantin MIHAI*

Abstract: This study tries to underline the specificity of Criterion's conferences and their importance for the Romanian intellectual history. Divided in two main cycles: *Idols* and *Romanian contemporary culture*, these conferences proposed to regain the prestige of the Romanian modern culture, especially by imposing a significant intellectual experience and remaking the connections with the European tradition. To discuss the major themes of the western culture, without neglecting the national culture represents the Criterion's manner to be original, innovative and synchronised to the intellectual European circuit. Thereby, the conferences held by Criterion during 1932-1934 are the specified forms of cultural practices and representations of an important intellectual group whose Europeanism is essential.

Keywords: conference, dynamic, Criterion, intellectual, idol, tradition, ideal.

Activitatea Criterionului¹ în spațiul public se manifestă pe două paliere: 1. prin intermediul conferințelor pe care acest grup intelectual le susține între 1932-1933; 2. prin ceea ce numim *practici* sau *reprezentări culturale*, adică prin implicarea tinerei generații interbelice patronate de Nae Ionescu la marile

[♦] Acest articol este publicat grație Programului Operațional Sectorial de Dezvoltare a Resurselor Umane (POS DRU), finanțat de Fondul Social European și de către Guvernul României prin contractul nr. POS DRU/89/1.5/S/59758

* lector universitar doctor în cadrul Universității „Constantin Brâncoveanu”, Râmnicu-Vâlcea. E-mail: costimihai1977@yahoo.com

¹ Criterionul a fost precedat de gruparea *Forum*, fondat de Ionel Jianu, la începutul anului 1932 și cuprindea pe: Mircea Eliade, Ionel Jianu, Mihail Polihroniade, Petru Comarnescu, Haig Ațerian, Ion I. Cantacuzino, Mihail Sebastian, Șerban Cioculescu, Mircea Grigorescu. În luna martie a aceluiași an, gruparea se destramă, iar în vară, majoritatea membrilor săi – membrii din *tânără generație* – se organizează în Asociația de Arte, Litere și Filosofie *Criterion*.

dezbateri ale perioade interbelice, acolo unde rolul elitei intelectuale era acela de a corecta posibilele derapaje pe care diverse tipuri de autorități (laice și harismatice) le produceau. În fond, participarea la aceste dezbateri culturale și spirituale interbelice ale membrilor tinerei generații va constitui premisele omogenizării viitorului grup intelectual al Criterionului, în perspectiva conturării unei elite autentice care își va asuma împlinirea idealului cultural.

Specificitatea Criterionului constă în practica conferințelor ca formă de manifestare culturală în spațiul public. Este vorba de conferința cu *preopinenți*, o formă aparte de comunicare orală care rezidă în dezbaterile în contradictoriu a aceleiași teme de către trei sau mai mulți participanți. Abordarea plurală a aceleiași teme provoacă o polemică de idei, în sensul acelor *disputationes*, reprezentând noutatea și originalitatea acestui tip de conferințe. Generarea unei polemici rafinate, erudite și academice antrenează și participarea publicului, realizându-se o legătură conaturală între auditoriu și conferențieri. Prin aceste conferințe, Criterionul restaura o tradiție intelectuală solidă, acestea constituind marca unei culturi puternice și sănătoase. Dezbaterile criterioniste care reuniau diverse poziții ideologice, instituiău o nouă direcție în cultura română modernă atât la nivelul problematizării, cât și la nivelul manifestării tinerei generații, putând fi considerată ca o prelungire, într-un alt orizont de așteptare, a Junimii². Termenul de *Criterion* și cel de *symposium* (simpozion), ca și termenul de *forum* au fost introduse în circuitul interbelic de Petru Comarnescu. Spiritul de confruntare al ideilor, de expunere în contradictoriu a fost ridicat de grupul Criterion la un nivel științific elevat. Spontaneitatea dialogică asigură efervescența conferințelor criterioniste.

1. Programul conferințelor Criterionului și avatarurile lor

Începând din toamna anului 1932 (octombrie), activitatea Criterionului s-a derulat pentru public prin două cicluri: *Idoli* și *Cultura română actuală*. Ciclul de conferințe consacrat *Idolilor* era dedicat următoarelor personalități: 13

² Cf. Liviu Antonesei, *Le Moment Criterion – un modèle d'action culturelle*, în „Culture and Society”, Iași, Editura Academiei, 1985, pp.191-192. Comparând Asociația Criterion cu Junimea, Liviu Antonesei afirmă că acțiunea culturală criterionistă va constitui „începutul celei mai fascinante aventuri spirituale din epoca interbelică, care nu poate fi comparată, poate, decât cu activitatea Societății Junimea în secolul precedent. Ca și în cazul Junimii, membrii grupării interbelice veneau din orizonturi culturale diferite (literatură, filosofie, jurnalism, pictură, coregrafie, etc), dar, spre deosebire de Junimea, ei împărtășeau și convingeri politice și spirituale dintre cele mai diverse. Dacă Junimea fusese o direcție, *direcția nouă* în cultura românească din veacul trecut, asociația interbelică a reprezentat o încercare de sinteză a ceea ce era mai valoros în toate orientările tinerei generații. **Criterionul nu a fost un fragment, oricât de important al tinerei generații, ci expresia spiritului acelei generații în evasitotalitatea sa. Deosebit de vechea Junime, Criterionului i-au lipsit însă timpul și mijloacele pentru a putea accede la reformarea instituțiilor epocii**”.

octombrie, *Lenin*; 20 octombrie, *Freud*; 27 octombrie, *Chaplin*; 3 noiembrie, *Gide*; 10 noiembrie, *Mussolini*; 17 noiembrie Bergson; 24 noiembrie, *Krishnamurti*; 1 decembrie, *Greta Garbo*; 8 decembrie, Gandhi; 15 decembrie, *Paul Valéry*³. Printre conferențiarii de la aceste simpozioane, menționăm pe: Mircea Vulcănescu, Paul Sterian, H. H. Stahl, Constantin Floru, Dan Botta, Haig Acterian, Sandu Tudor, Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, Petru Comarnescu, Mircea Eliade, Alexandru Mironescu, Mihail Sebastian, I. Cantacuzino *et alii*. Aceste simpozioane erau prezidate de personalități ale vieții culturale interbelice: Simion Mehedinți, Constantin-Rădulescu Motru, Ion Petrovici, Mihail Manolescu, Ion Marin Sadoveanu.

Succesul acestor simpozioane a generat chiar repetarea lor. De pildă, simpozionul de la 13 octombrie dedicat lui *Lenin* s-a bucurat de un real succes, fiind repetat chiar dacă a provocat și anumite reacții din partea autorității statului⁴. Această conferință despre *Lenin* reluată la 18 octombrie 1932 a fost intens urmărită de Prefectura Poliției capitalei, existând chiar un raport în acest sens⁵.

Aceste simpozioane erau bruiate și de presa vremii, în funcție de problematica abordată. Astfel, la simpozioanele dedicate lui *Chaplin* (27 octombrie) și *Gide* (3 noiembrie), presa naționalistă a atacat programul acestor conferințe, acestea fiind întrerupte, pe alocuri, de prezența studenților cuziști în sală care protestau împotriva faptului că Asociația Criterion discută despre personalități comuniste și iudaice⁶. Dacă Mihail Sebastian fusese acuzat că un evreu discută despre un alt evreu (Chaplin) – inițial Mihail Sebastian dorea să discute despre un anumit aspect al artei lui Chaplin; la acuzația venită din sală, el rupe foile cu care venise la această conferință și pe care își însemnase un plan și anunță că va vorbi, în calitate de evreu, despre evreul Chaplin⁷ –, André Gide care vizitase Rusia sovietică, era acuzat de comunism. Cu toate aceste interdicții din partea autorității statului și a reacției mediilor ultranaționaliste, simpozioanele Criterionului au un impact în spațiul public, unele (simpozionul despre Freud din 20 octombrie 1932, la care a vorbit Paul Sterian, Mircea Vulcănescu și Mircea Eliade) dintre ele fiind

³ Dora Mezdrea, *Nae Ionescu. Biografie*, vol. 3, Brăila, Muzeul Brăilei și Editura Istros, 2003, p.390.

⁴ Petru Comarnescu, *Jurnal 1931-1937*, Iași, Institutul European, 1994, p. 77. Petru Comarnescu povestește faptul că inspectorul general al Poliției, Parizianu i-a declarat textual: „Domnule Comarnescu, nu vom uita niciodată că dumneata ai adunat pe comuniștii din București în fața Palatului Regal”, aluzie evidentă la auditoriul numeros de la simpozioanele dedicate lui Lenin. Mai mult, Petru Comarnescu relatează cum simpozionul despre *Freud* din 27 octombrie 1932 a fost interzis într-un mod ciudat, el ținându-se, totuși, în prezența unui public mai restrâns, această măsură fiind luată de Armand Călinescu, subsecretar la Interne (p. 77).

⁵ A. N. – D. M. B, fond *Prefectura Poliției Capitalei*, dosar 14/1932, nepaginat, în Dora Mezdrea, *op. cit.*, pp. 391-392.

⁶ Petru Comarnescu, *op.cit.*, pp. 77-78. A se vedea și Mircea Eliade, *Memorii I*, București, Humanitas, 1991, pp. 253-254.

⁷ Mircea Eliade, *op.cit.*, p.253.

repetate chiar de trei ori în capitală și de mai multe ori, în provincie⁸. La simpozionul din 10 noiembrie dedicat lui *Gide* și condus de Mihail Ralea, au participat: Mircea Vulcănescu, *Viața interioară*; Mihail Sebastian, *Corupătorul*; Ion Cantacuzino, *Idolul depășit*; Șerban Cioculescu, *Gide și generațiile tinere*; P. Constantinescu, *Gide, criticul*; E. Gulian, *Actul de creație*; Al. Vianu, *Moralistul*⁹.

Acest prim ciclu dedicat personalităților a stârnit și reacții negative, studenții acuzând membrii Criterionului de criptocomunism, iar pe cei care auziau ca fiind *antinaționali*¹⁰ mergând până acolo încât să definească Criterionul ca *asociația Cretinion*¹¹. Acest exercițiu de libertate pe care Criterionul îl propunea spațiului public, exercițiu bazat pe un spirit critic pronunțat, producea un asemenea tip de reacție, mai ales într-o cultură în care moda era *en vogue* și în care cu greu se putea accepta o discuție intelectuală în contradictoriu.

În toamna aceluiași an 1932, Criterionul organizează un al doilea ciclu de conferințe dedicat *culturii române actuale*, ciclu derulat sub forma a 10 conferințe, însoțite de lectură și care cuprindea poezie, roman, teatru, eseu, jurnalistică, plastică, arhitectură, filozofie, ideologie, muzică și dans: 15 octombrie, Paul Sterian, *Poezia*; 22 octombrie, Mihail Sebastian, *Romanul*; 29 octombrie, Haig Acterian, *Teatrul*; 5 noiembrie, Al. Vianu, *Critica și eseu*; 12 noiembrie, R. Dianu, *Ziaristică*; 19 noiembrie, Petru Comarnescu, *Plastica*; 26 noiembrie, H. Schoenberg, *Arhitectura*; 3 noiembrie, I. Brucăr, *Filosofia*; 10 decembrie, I. Cantacuzino, *Curente ideologice*; 17 decembrie, C. Brăiloiu, *Muzica și dansul*¹².

La sfârșitul anului 1932 au loc două conferințe: una dedicată *romanului românesc contemporan*, unde participă Mircea Vulcănescu și Mihail Sebastian, și alta dedicată *Americii în raport cu Occidentul și Extremul Orient*, unde Mihail Sebastian polemizează cu Petru Comarnescu. În simpozionul dedicat *romanului românesc*, Mihail Sebastian critică pe Cezar Petrescu și Ionel Teodoreanu, apreciindu-i, în schimb, pe Camil Petrescu, Mateiu Caragiale și Hortensia Papadat-Bengescu. Deși nu le considera valide din punct de vedere artistic, Mircea Vulcănescu consideră că romanele lui Cezar Petrescu se înscriu într-o tradiție literară românească semnificativă. În simpozionul dedicat *Americii în raport cu Occidentul și Extremul Orient*, Petru Comarnescu care se identifică cu *homo americanus* și cu tipul de cultură produs de spațiul american, polemizează cordial cu Mircea Eliade care aducea în discuție perspectiva spiritualității orientale. Dimpotrivă, Mihail Sebastian critică conceptul de *homo americanus* din punctul de vedere al spiritului occidental francez, lucru care îl nemulțumește pe criticul de artă Petru Comarnescu¹³.

⁸ Mircea Eliade, p.252.

⁹ Dora Mezdrea, *op.cit.*, p.392.

¹⁰ Paul Sterian, *Studenții și Criterion*, în „Cuvântul”, an VIII, nr.2716, 12 noiembrie 1932, p.1.

¹¹ Mircea Eliade, *Cretinion*, în „Cuvântul”, an VIII, nr. 2729, 25 noiembrie 1932, p.1.

¹² Dora Mezdrea, p.390.

¹³ Mircea Eliade, *Memorii I*, pp.255-256.

La începutul anului 1933, Asociația de Arte, Litere și Filosofie Criterion își propune să organizeze, la Fundația Carol I, „un ciclu de discuțiuni publice contradictorii”, sub titlul *Tendințe*, unde să se dezbată problemele actuale ale tinerei generații și ale perioadei contemporane. Organizat pe durata a trei luni (ianuarie-aprilie 1933) și aflat sub patronajul unor personalități ale elitei intelectuale interbelice, acest ciclu de conferințe încerca să acopere o gamă compozită a preocupărilor criterioniștilor, de la cultură la politică, de la știință și artă la economie. Trebuie amintit și faptul că inaugurarea și închiderea acestui ciclu se desfășoară sub președinția lui Nae Ionescu, cel care patronează, cu discreția sa specifică, Criterionul. Programul acestui proiectat ciclu este elocvent pentru agenda intelectuală criterionistă și pentru rolul Asociației în istoria culturală românească modernă:

Pe 25 ianuarie 1933, *Directivele spirituale ale generației tinere*, sub președinția lui Nae Ionescu, unde urmau să participe: Mircea Eliade, *Autenticitatea*; Petru Manoliu, *Agonia*; Paul Sterian, *Ortodoxia*; Petru Comarnescu, *Neoclasicismul*; Constantin Noica, *Istorismul prin resemnare*;

Pe 1 februarie 1933, *Directivele politice ale generației tinere*, sub președinția lui Simion Mehedinți, cu următoarele intervenții: Octavian Neamțu, *Naționalismul integral*; Dr. N. Trifu, *Antisemitismul*; Toma Vlădescu, *Corporatismul*; Alexandru-Christian Tell, *Reacțiunea*; Mihail Polihroniade, *Dictatura*; Henri H. Stahl, *Autohtonismul*; Richard Hillard, *Democrația individualistă*; Mircea Grigorescu, *Social-democrația*; Constantin Enescu, *Țărănismul*; Petre Pandrea, *Socialismul integral*;

Pe 8 februarie 1933, *Directivele economice imediate: soluții monetare*, sub președinția lui G. Tașcă, unde urmau să vorbească: Mircea Durma, *Stabilizarea*; Constantin Pandele, *Restabilizarea*; Corneliu Rudescu, *Dubla circulație*;

Pe 15 februarie 1933, *Directive literare*, sub președinția lui Eugen Lovinescu, cu următoarele intervenții: Ionel Jianu, *Sinceritatea*; Mircea Eliade, *Subiectivismul*; Mihail Sebastian, *Obiectivismul*; Șerban Cioculescu, *Tehnica literară*; Petre Pandrea, *Literatura proletară*; Anton Golopenția, *Literatura țărănească*; Dan Botta, *Purismul*;

Pe 22 februarie 1933, *Tendințe în filosofie: Metafizică sau știință pozitivă*, sub președinția lui Constantin Rădulescu-Motru, unde aveau să ia parte: Al. Popescu, *Pozitivismul scientist*; Constantin Noica, *Criticismul*; I. Brucăr, *Empirio-criticismul*; Emil Cioran, *Pragmatismul*; Constantin Floru, *Fenomenologia*; Petru Comarnescu, *Neoidealismul*; Mircea Vulcănescu, *Neorealismul*; Mircea Eliade, *Metafizica, atitudine ireductibilă*; Paul Sterian, *Teologia*;

Pe 1 martie 1933, *Tendințe în politica externă*, sub președinția lui I. G. Duca, unde urmau să participe: Eugen Titeanu, *Imperialismul războinic*; Petru Comarnescu, *Dezarmarea generală*; Mihail Polihroniade, *Pacea armată și sistemul alianțelor*; Sebastian Șerbescu, *Pactele și securitatea*; M. Antonescu, *Arbitrajul obligatoriu și armata internațională*; R. Hillard, *Societatea națiunilor și federația mondială*;

Pe 8 martie 1933, *Directive culturale*, sub președinția lui Tudor Vianu, cu următoarele intervenții: Emil Cioran, *Cultura individualistă*; Petre Pandrea,

Cultura de clasă; Al. Dima, *Naționalismul cultural*; Petru Comarnescu, *Umanismul*; Mircea Eliade, *Universalismul*; Dan Botta, *Transcedentalismul*; Paul Sterian, *Cultura teologală*;

Pe 15 martie 1933, *Tendențe în fizica actuală: Problema materiei*, sub președinția lui G. Țițeica, în cadrul căruia urmau să vorbească: Octav Onicescu, *Mecanica statistică (Schrödinger)*; Sabba Ștefănescu, *Mecanica simbolică (Dirac)*; Sergiu Condrea, *Mecanica ondulatorie (De Broglie)*, *Mecanica indeterministă (Heisenberg)*;

Pe 22 martie 1933, *Tendențe în arta contemporană, ciclul nedefinitivat*;

Pe 30 martie 1933, *Directive generale economice*, sub președinția lui Virgil Madgearu, unde urmau să participe: G. Strat, *Individualismul liberal*; Constantin Pandele, *Neoliberalismul*; Mircea Pienescu, *Cooperția*; G. Vlădescu-Răcoasa, *Sindicalismul*; Grigore Manoilescu, *Corporatismul*; Mircea Grigorescu, *Socialismul de stat, Comunismul*;

Pe 5 aprilie 1933, *Tendențe în politica internă: Statul românesc*, sub președinția lui Nae Ionescu, cu următoarele intervenții: Mihail Polihroniade, *Deficiențele statului actual*; Henri H. Stahl, *Explicarea statului actual*; Petre Viforeanu, *Statul burghez*; Petre Pandrea, *Statul proletar*; Toma Vlădescu, *Statul corporativ*; Constantin Enescu, *Statul țărănesc*, Octavian Neamțu, *Statul național*¹⁴.

Acest ciclu de conferințe dedicat *Tendențelor* nu va mai avea loc în spațiul public din cauza unei cenzuri instituite de autoritatea statului împotriva Criterionului. De altfel, aventura sa în spațiul public începuse să fie îngrădită încă de la primele simpozioane din toamna anului 1932. Conform unei hotărâri introduse de autorități, conferințele Criterionului nu se puteau desfășura public în absența obținerii, în prealabil, a unei autorizații de la Comandamentul Corpului de Armată, lucru care devenise aproape imposibil. Deși s-au depus mai multe cereri pentru obținerea autorizației în vederea derulării acestui ciclu de conferințe, toate au fost refuzate. În aceste condiții, membrii Criterionului decid să țină doar primul ciclu de conferințe, *Directivele spirituale ale generației tinere*, sub președinția lui Nae Ionescu, întocmind prin Petru Comarnescu, în calitate de secretar al Asociației, o cerere pentru obținerea autorizației. Și această cerere are aceeași soartă ca și a celor precedente¹⁵.

Asociației Criterion i s-a mai permis doar să țină în toamna anului 1933, la sala Dalles, un ciclu de 8 audiții muzicale¹⁶ precedate de conferințe, ciclu dedicat *Marilor momente ale muzicii* și considerat mai neutru față de cel precedent. În cadrul acestui ciclu, muzica clasică se îmbina cu muzica bisericească, mai ales cu cea bizantină și gregoriană. Exceptând acest moment de apariție în spațiul public,

¹⁴ Manuscriptum, nr. 1-2 (102-103)/ 1996, anul XXVII, număr special Mircea Vulcănescu, pp. 231-234.

¹⁵ Dora Mezdrea, *op.cit.*, p. 394. Cererea formulată de Petru Comarnescu pentru obținerea autorizației acestei prime conferințe preciza: „Conferința are un caracter strict filosofic și nu are nimic, nici direct, nici indirect cu politica” (p. 394).

¹⁶ Mircea Eliade, *Epoca pre-revoluționară*, în „Cuvântul”, an IX, nr. 3040, 11 octombrie 1933, p. 1.

Criterionului i s-a interzis orice manifestare o dată cu anul 1933, invocându-se *legea stării de asediu* pentru interzicerea activității sale publice¹⁷. Astfel, Criterionul își încheie existența la sfârșitul anului 1933¹⁸, ca urmare a instituirii cenzurii de către autorități care puneau capăt, într-un mod abuziv, unei inițiative culturale a tinerei generații, inițiativă menită să restaureze, în plan cultural și chiar spiritual, spațiul românesc modern.

2. Structura și rolul conferințelor criterioniste

Dacă Petre Țuțea spunea că „Nae Ionescu era cel interesant la conferințele Criterionului”¹⁹, Mircea Vulcănescu reprezenta cu adevărat sufletul acestui grup intelectual²⁰. Pe măsură ce se puneau bazele Criterionului, în urma întârilor și a discuțiilor pe marginea conturării conferințelor și a articulării acestui grup intelectual, discuții care aveau loc la Mircea Eliade, apoi la Mac Constantinescu și Floria Capsali, Mircea Vulcănescu se profila ca fiind motorul acestei grupări a tinerei generații. Când Nae Ionescu a auzit de înființarea Criterionului și de faptul că acesta se sprijinea pe Mircea Vulcănescu, și-a dat seama de soliditatea și de profunzimea acestui demers pe care l-a susținut necondiționat. Pentru criterioniști, simpozionul nu lua sfârșit la Fundația Carol I, ci el se continua la cafeneaua *Corso*, prin discuții prelungite. Acolo se dezbatea și maniera în care Criterionul

¹⁷ Petru Comarnescu, *Jurnal 1931-1937*, p81. Criticul de artă notează: „După Crăciunul anului 1932, Criterionul nu a mai putut activa în public. Am fost considerați o tribună primejdioasă, pentru că acolo se propagau și idei de stânga – (n.n. C.M. simpozionul dedicat lui Lenin care a fost reluat, întrucât s-a bucurat de un mare succes, precum și simpozioanele dedicate lui *Gide* și *Chaplin*) –, care guvernului îi păreau, firește, mult mai neconvenabile pentru el decât ideile de dreapta, lăsate în voie să se propage, fiind adesea susținute chiar de guvernele de la cârmă. Deci acum nu mai avem activitate publică, ci în ianuarie și în lunile următoare din 1933 vom ține simpozioane doar în cadru închis, și anume la Academia Comercială” (pp. 80-81).

¹⁸ Conform lui Petru Comarnescu, activitatea Criterionului încetează la sfârșitul anului 1933 și nu la începutul anului 1934, așa cum consideră Marin Diaconu, în *Mircea Vulcănescu. Pentru o nouă spiritualitate filosofică I*, București, Editura Eminescu, 1996, p. 35: „Experiența trăită în cadrul grupării *Criterion*, grupare dizolvată la începutul anului 1934”.

¹⁹ Isabela Vasiliu-Scraba, *În labirintul răsfârșirilor. Nae Ionescu prin discipolii săi*, Slobozia, Editura Star-Tipp, 2000, p. 9.

²⁰ Constantin Noica, „Amintiri despre Mircea Vulcănescu”, în *Mircea Vulcănescu. Pentru o nouă spiritualitate filosofică I*, București, Editura Eminescu, 1996, p.6: „Nimeni nu s-a bucurat ca Mircea Vulcănescu de *Criterion*, gruparea sortită să dureze numai doi ani, a generației tinere. Tot ce se făcea acolo **era lucrul făcut plus Mircea Vulcănescu**. Comentariul său, în orele de cafea, după întâlniri și conferințe, era de fiecare dată mai interesant decât ce se făcuse. În fapt, era ca un nou simpozion ținut de Mircea singur, cu vocile sale mai multe suprapuse ca pe registrele unei orgi. Dar deși putea fi el însuși un simpozion, nu se grăbea să ia parte activă la toate și nici măcar nu se prefera. La un simpozion despre *Husserl* a avut modestia să citească el filele lui Ionel Gherea, care era prea timid pentru a apărea în fața publicului. Dar le-a citit atât de bine, nuanțând cu atâta meșteșug gândurile rafinate ale autorului încât a entuziasmat sala, ceea ce cu siguranță Gherea nu ar fi reușit”.

trebuia să se raporteze la public, prin limbajul sau stilul folosit, în măsura în care nu se punea doar problema captării atenției auditoriului, ci ridicării sale la idealul pe care tânăra generație și l-a propus²¹.

Modelul cultural european al Criterionului referitor la atmosfera întâlnirilor, a discuțiilor care precedau și urmau conferințelor publice poate fi regăsit la nivelul cercului intelectual de la Meudon, patronat de filosoful neotomist Jacques Maritain, un cerc de inițiere spirituală și culturală la care au participat, la mijlocul anilor '20 ai secolului XX, și Mircea Vulcănescu, Paul Sterian și Vasile Băncilă, aflați la studii doctorale la Paris. Jacques Maritain, convertit la catolicism de Monseniorul Vladimir Gkika, în onoarea căruia publică volumul *Antimoderne* (1922), constituie acest cerc de studii spirituale la Meudon, în spiritul lui Léon Bloy, ca un mediu de sociabilitate intelectuală creștină²².

Sprîjinindu-se pe o rețea de relații fondată în jurul său, Maritain dezvoltă în interiorul acestui cerc o atmosferă de efervescentă intelectuală și spirituală; cu alte cuvinte, este vorba de constituirea unui mediu ca un ansamblu de raporturi dinamice, intelectuale, afective și sociale²³. Dacă grupul constituit în jurul lui Léon Bloy – modelul cercului de la Meudon – „interiorizează norme de comportament și organizează o sociabilitate structurată pe adeziunea la catolicism și printr-o practică relațională intensă, de la literă la pelerinaj”, cercul de la Meudon „ia forma unei comunități naturale a cărei legătură este socială și spirituală; formă

²¹ Mircea Eliade, *Memorii I*, București, Humanitas, 1991, pp. 256-257: „De obicei, Dan Botta care participa foarte rar la simpoziioane, își exprima succint, dar necruțător, impresiile, nu uita niciodată să ne amintească răspunderea pe care o avem față de public. Pentru el, asta însemna în primul rând datoria de a ridica publicul, nu până la noi, ci dincolo de noi, până la idealurile noastre. Dan Botta credea că *Criterion* poate efectua, în mințile celor mai inteligenți dintre ascultători, o operație de *anamnesis* platoniciană. Asistând la simpoziioanele noastre, unde erau prezentate și dezbătute atâtea puncte de vedere, publicul asista, de fapt, la un nou tip de dialog socratic. Scopul pe care-l urmăream nu era numai informația, ci, în primul rând *trezirea auditorilor*, confruntarea lor cu ideile, și, în cele din urmă, modificarea modului lor de a fi în lume... Dan Botta insista ca măcar unul dintre vorbitori să nu facă nici o concesie *publicului de rând*, ci să utilizeze limbajul sever al metafizicii, al științei sau al poeziei. De obicei cam așa se întâmpla. Dar unii dintre noi socoteau că simplul fapt de a dezbate probleme dificile era destul de curajos, că nu trebuie să agravăm dificultatea printr-un limbaj excesiv de riguros. Dar, evident, eram toți de acord că fiecare vorbitor e liber să utilizeze *stilul* care îi convenea”.

²² Cf. Michel Trebitsch, „Avant-propos; la chapelle, le clan et le microcosme”, în Nicolas Racine, Michel Trebitsch (dir.), *Sociabilités intellectuelles. Lieux, milieux, réseaux*, Les Cahiers de l'IHTP, no.20, mars 1992, pp.11-29. A se vedea, de asemenea, Daniel Pelletier „Sociabilité catholique et générations intellectuelles: l'exemple Economie et Humanisme”, în Jean-François Sirinelli (dir.), *Génération intellectuelle. Khâgneux et normaliens dans l'entre-deux-guerres*, Paris, PUF, 1995, pp.75-83.

²³ Christophe Prochasson, *Les intellectuels, le socialisme et la guerre 1900-1938*, Paris, Seuil, 1993, p.17. Pentru a completa perspectiva puțin marxizantă a lui Christophe Prochasson, e necesară o privire în profunzime a cercului de studii de la Meudon, în orizontul convertirii intelectualilor francezi la creștinismul catolic. În acest sens, a se vedea, Olivier Lacombe, *Le Foyer de Meudon*, în Cahiers Jacques Maritain, no.4-5 novembre 1982.

intimă de sociabilitate, în parte aleasă de membrii săi, în parte impusă de climat, specificitatea cercului se bazează pe o relație de ordin spiritual neinstituționalizată”²⁴. Acest mediu, pe măsură ce membrii săi (filosofi, teologi, literați) se încadrează în viața socială și intelectuală a națiunii, se structurează într-o rețea, furnizând mijloacele existenței sale intelectuale.

Preluând acest model al sociabilităților intelectuale creștine de la Meudon, Criterionul încearcă să-l împlinească în spațiul românesc interbelic printr-o pedagogie *sui generis*, o pedagogie care să urmărească atât resorturile culturale, cât și pe cele spirituale, opera sa nefiind doar o simplă operație de ordin intelectual, ci și una de prefacere profundă care să antreneze o schimbare de paradigmă la nivelul mentalității colective. Mircea Vulcănescu care asistase la reuniunile de la Meudon ale cercului lui Jacques Maritain, înțelegea rostul unui asemenea model european pentru cultura română modernă, model translatat în dimensiunea sa răsăriteană. În acest sens, el proiectează Criterionul ca o tribună pentru constituirea unui model intelectual, bazat pe solidaritatea organică a grupului și pe relațiile de sociabilitate ale membrilor săi, model care să aibă această formă de manifestare publică, prin intermediul conferințelor. Ne vom raporta în demersul nostru la relieful structurilor unor conferințe criterioniste semnificative, precum și la rolul lor în orizontul culturii române moderne.

Una dintre conferințele semnificative ale Criterionului care s-a bucurat de un real succes, dar care a și stârnit reacția autorității statului, instituind, ulterior, cenzura în planul manifestării publice a acestui grup intelectual, este cea care deschide ciclul *Idoli*, conferință consacrată lui *Lenin* (13 octombrie 1932, reluată la 18 octombrie 1932). Această conferință ținută sub președinția lui Constantin Rădulescu-Motru, își propunea să prezinte una dintre figurile mitologiei politice interbelice, Lenin, din diverse perspective și atitudini ideologice. Astfel, au fost expuse publicului cinci poziții: Mircea Vulcănescu abordează teza leninistă, Petre Vișoiu, teza burgheză, H. H. Stahl, teza social-democrată, C. Enescu, teza țărănească, iar Mihail Polihroniade, teza tacticii politice.

Întrucât abordarea lui Mircea Vulcănescu include și aspectele celorlalți membri ai conferinței, ne vom rezuma la analiza acesteia. Poziția lui Mircea Vulcănescu referitoare la *ortodoxia leninistă* – un întreg sistem totalitar, cu propria sa mistică, funcționând asemenea unei religii – se situează în perspectiva unui intelectual a cărui atitudine spirituală – filosoful nu era comunist, având mai degrabă un contact livresc cu muncitorimea, așa cum specifică chiar el, simpatiile sale sociale mergând spre țărănime – îi asigură libertatea de a fi onest în demersul său hermeneutic, oferind o teorie validă care demontează orice prejudecată. Maniera sa de a prezenta raportul dintre idol și mit lămurește problema receptării lui Lenin la nivelul memoriei colective, fixând trăsăturile profilului său care au marcat atâtea aspecte identitare.

²⁴ Frédéric Gugelot, *La conversion des intellectuels au catholicisme en France (1885-1935)*, Paris, CNRS, 2010, p.459.

Potrivit teoriei lui Ricoeur, a face apel la memoria colectivă înseamnă a împiedica instituirea uitării; iată de ce recursul la identitate este un exercițiu indispensabil la antrenamentul neuitării. În această perspectivă, putem discuta raporturile dintre idol și mit. Se știe că orice imagine nu capătă semnificație decât prin jocul analogiei cu referentul său; a marca diferența la nivelul imaginii înseamnă de a o reduce la ireal tot astfel cum a supralicita consistența imaginii înseamnă de a lua copia drept model sau de a reifica reprezentarea sa; cu alte cuvinte, de a produce un idol. În acest sens, idolatria reprezintă o amenințare permanentă a experienței religioase. Imaginea religioasă constituie, invariabil, prototipul imaginii în general, căci aceea nu provine decât din absența reprezentării sale. Astfel, imaginația este producerea unei reprezentări *in absentia*.

În sensul său propriu, „idol înseamnă chip cioplit, semn căruia te-nchini ca unui Dumnezeu; și în sens larg: ființă sau lucru îndumnezeit, adorat și slăvit ca atare. Iar în sens special: idee admisă fără control rațional, prejudecată (Bacon). Rezultat al îmbinării aspirațiilor și temerilor omenești cu cerințe de lămurire cauzală ale spiritului logic, cu nevoia de-a fabula și de-a concretiza în simbol, și cu tendința de împărtășire colectivă, idolatria este un amestec de nevoi, de vis și de constrângeri, de supunere și de folosire, de venerație și de fabricație, de cunoaștere și de mistificare”²⁵. În acest caz, pentru Mircea Vulcănescu, idolul Lenin se suprapune mitului său. Mitul nu este produsul arbitrar al unei semnificații create întâmplător, ci e rodul conștiinței de clasă, în cazul ideologiei comuniste. Morfologia mitului suportă numeroase variante precum cea a idolului²⁶.

A supune idolii unui anumit context istoric la o analiză profundă, potrivit exemplului conferințelor Criterion, constă în decelarea fundamentelor unui mit, în chestionarea funcțiilor sale și, mai ales, în comprehensiunea pertinentei sale pentru memoria colectivă, adică în posibilitatea de a verifica validitatea construcției sale în orice spațiu identitar.

Literatura consacrată lui Lenin – de la Merejkovski, Berdiaev și Lafue, care aparțin apologeților burghezi, la Zinoviev et Iaroslavski, care aparțin biografilor bolșevici – optează pentru trei modalități de abordare a chipului său istoric: tipul *eroului* care forțează destinul, tipul *omului reprezentativ* și tipul *monstrului* sau al *anormalului*, toate aceste ipostaze fiind în strânsă legătură cu

²⁵ Mircea Vulcănescu, *Idolul Lenin*, în Manuscriptum, nr.1-2(102-103) /1996, anul XXVII, p.211.

²⁶ *Ibidem*, p.213: „Pentru noi însă, cei care-l privim cu spirit critic, individul idolatrizat păstrează funcțional oarecare importanță. Irelevant pentru idol, fără cunoașterea mediului idolatru și-a funcției în care este pus de mit, individul devine interesant îndată ce știm care-i e rolul. Practic, problema se formulează așa: *Cum a ajuns vițelul idol?*”. Mircea Vulcănescu explică raportul dintre mit și idol, definind mitul ca „ansamblul de păreri și de credințe pe care e clădit un idol în sufletul cuiva, faptul mintal prin care un anume chip se leagă în chip simbolic-cauzal de un ansamblu de împrejurări față de care stă polarizat afectiv sufletul idolatru. A vorbi despre idolul Lenin înseamnă deci a supune analizei, sistematic și genetic, mitul Lenin” (p.213).

recunoașterea, speranța, teama sau răzbunarea mediului social pe care acest model le reflectă²⁷.

Primul tip, cel al *eroului*, în sensul personajelor lui Carlyle, este un fel de monstru care răstoarnă cursul firesc al evenimentelor și care subjugă puterea umană. Impresionat de spiritul său fanatic, combativ, de rolul său în revoluția roșia sau de proiecția chipului său la nivelul orizontului de așteptare al rușilor, Lenin a luat locul lui Robespierre, Danton sau Cromwell. Biografiile săi oficiali au pus accentul pe dimensiunea eroului marxist, rațional, rece și calculat care se opune tipului romantic al eroului burghez. O altă interpretare vizează dimensiunea *anormalității*, în sensul eroilor lui Dostoievski. Speculând contradicția dintre fanatismul său doctrinar și oportunismul său tactic, alții au accentuat ideea unui diagnostic medical: schizofrenia care se opune geniului revoluționar. Împingând limitele anormalității mai departe, exilul rus, preocupat de proiecția chipului lui Lenin la nivelul propriilor suferințe, îl identifică cu Anticristul sau Marele Inchizitor²⁸. Această interpretare are o conotație teologică, patristică, în măsura în care exilul rus continuă gândirea Părinților Bisericii care asociază figurile simbolice ale totalitarismului cu Anticristul.

Dacă aceste oglinzi strălucesc diferit, nu este de mirare, întrucât nu persoana este cea care contează, ci perspectiva care permite ca individualitatea să se îmbine cu tendințele celor care idolatrizează. Forma pe care o capătă mitul lui Lenin, e susținută de necesitatea de mitificare a apologetului sau a detractorului. De aceea, morfologia mitului și a idolului comportă numeroase variante, în funcție de perspectiva abordată. Astfel, proletariatul rus, social-democrația, burghezia, țărănimea și exilul proiectează un mit diferit al lui Lenin în jurul căruia se grupează aspecte specifice.

De pildă, proletariatul rus cultivă mitul salvator al lui Lenin, mit bazat pe un aspect de idolatrizare, de divinizare. Este vorba de o dublă semnificație: Lenin care întrupează socialismul propovăduit de Marx și Lenin ca Mesia, adică Lenin ca profetul revoluției viitoare. Primul tip aparține proletariatului rus, în timp ce al doilea tip e caracteristic proletariatului occidental, pentru care orice revoluție este *obiect de așteptare eshatologică*. Adorarea lui Lenin, în viziunea ideologiei materialiste, evită formele limbajului religios în favoarea limbajului științific. Tonul apologetic al biografiilor sovietice ai lui Lenin, caracterul dogmatico-exegetic al dezbaterilor doctrinare despre ortodoxia leninistă, psihologia jertfei cerută voluntar unei generații demonstrează existența unei mistici autentice, cu un ritual propriu (credincioși, preoți și chinuri)²⁹.

În schimb, burghezia cultivă mitul monstruoșității lui Lenin, trimițând la o dublă formă: monstrul moral, apocaliptic (Lenin-Antihrist) și monstrul rasial, istoric (Lenin-Barbar). Există, de asemenea, și interpretarea mitului unui Lenin nebun, potrivit exilului rus sau al burgheziei occidentale. Țărănimea îl înfățișează

²⁷ *Ibidem*, p.214.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p.216.

pe Lenin ca un țar care oferă pământ populațiilor. Acesta e mitul pe care se fundează doctrina leninistă³⁰.

Pornind de la morfologia mitului lui Lenin și a invariantelor sale la nivelul chipurilor idolului, Mircea Vulcănescu explică mecanismul de funcționare al doctrinei leniniste, văzută ca marxismul epocii imperialiste și al revoluției proletare sau, mai exact, ca *teoria și tactica revoluției proletare*, în general, și *tactica dictaturii proletare*, în particular. Altfel spus, leninismul este o teorie și o metodă de luptă revoluționară, care provine din amestecul socialismului marxist cu experiența mișcării proletare; leninismul izvorăște, în viziunea lui Mircea Vulcănescu, din confruntarea mișcării proletare împotriva *teoriei și tacticii oportuniste* a marxismului social-democrat. Toată această concepție vulcănesciană despre ortodoxia leninistă avea să fie confirmată mult mai târziu, de Vladimir Bukovski³¹, care vorbește de lupta permanentă dintre bolșevici, ca reprezentanți ai mișcării proletare, și menșevici, ca reprezentanți ai social-democrației, apendicele socialist al marxismului. În pofida acestei lupte din interiorul leninismului (marxism vs. social-democrație), comunismul are chipul unui totalitarism total.

Lucrarea lui Alain Besançon³² despre *originile intelectuale ale leninismului* este o contribuție esențială pentru înțelegerea acestei ideologii: leninismul este conceput ca un maniheism care se sprijină pe principiul dualismului claselor. Un alt studiu fundamental este cel al lui Stéphane Courtois³³, care abordează atât doctrina leninistă, cât și originile și producerea totalitarismului. Teoria lui Mircea Vulcănescu despre doctrina leninistă avea să fie validată, mai târziu, de analizele profunde ale lui Alain Besançon și Stéphane Courtois.

Leninismul vizează aneantizarea statului burghez, instrument de exploatare a maselor de către o minoritate și înlocuirea lui prin statul sovietic, instrument de conducere a minorităților de către mase, înlocuire realizată prin transformarea în stat *a organizației de luptă a muncitorimii*³⁴. Potrivit lui Mircea Vulcănescu, leninismul nu este numai o teorie a revoluției, ci și o metodă de critică revoluționară³⁵, politică și sociologică, în încercarea sa de a defini liniile

³⁰ *Ibidem*, pp.216-218.

³¹ Vladimir Bukovski, *Reușești sau mori*, București, Humanitas, 2003.

³² Alain Besançon, *Les origines intellectuelles du léninisme*, Paris, Calmann-Lévy, 1977. A se vedea, de asemenea, pentru originile comunismului, Alain de Benoist, *Vu de droite. Anthologie critique des idées contemporaines*, Paris, Copernic, 1978.

³³ Cf. Stéphane Courtois, *Communisme et totalitarisme*, Paris, Perrin, 2009. Lucrarea acestui autor francez, coordonatorul *Cărții negre a comunismului*, rămâne exemplară pentru descifrarea teoriei și practicii comunismului.

³⁴ Mircea Vulcănescu, *op. cit.*, p.223: „Idea unei epoci de tranziție, cuprinsă între momentul în care proletariatul a cucerit puterea într-o țară și momentul biruinței lui peste tot, născută din analiza condițiilor revoluționare ale capitalismului în perioada imperialistă și confirmată de experiența revoluției rusești și caracterizată prin dictatura proletariatului, constituie **ideea centrală a gândirii politice a lui Lenin**”.

³⁵ A se vedea și Christophe Charle, *La Crise des sociétés impériales. Allemagne, France, Grande-Bretagne 1900-1940. Essai d'histoire sociale comparée*, Paris, Seuil, 2001, p.213. Istoricul francez încearcă să analizeze originile sociale ale primului război mondial, pornind de

generale ale corpului său politic. Dacă teoria conține erori, metoda are unele calități. În leninism, critica constă în folosirea metodei pentru a corecta teoria. Filosoful român distinge elementele care caracterizează rolul lui Lenin în revoluția proletară: 1. *lupta contra oportunismului marxist prin critica lozincilor și a înfăptuirilor sale*; 2. *întemeierea teoretică a luptei revoluționare prin analiza capitalismului, răsturnarea raportului dintre revoluția socială și cea politică, definirea misiunii proletariatului, sub forma dictaturii proletare, armă de luptă contra reacției burgheze până la triumful revoluției mondiale*; 3. *organizarea strategică a mișcării muncitorești revoluționare, înainte și după cucerirea puterii politice prin definirea rolului de avangardă al minorităților conștiente; folosirea abilității a împrejurărilor și a greșelilor adversarilor; alianța proletariatului cu țărănimea; instituirea statului sovietic*³⁶.

Analiza mitului lui Lenin în contextul istoric european interbelic unde ideologia comunistă își făcea simțită prezența, este un exercițiu critic al Criterionului, în ideea de a repune în discuție o întreagă mitologie politică. Este un exercițiu care chestionează funcționarea unui mit camuflat într-un idol, demontând o serie de prejudecăți cu privire la validitatea sa. Prezentată cu obiectivitate și cu argumentare solidă, această analiză despre leninism demonstrează o dată în plus spiritul de libertate al Criterionului, precum și lipsa sa de partizanat politic.

Un alt simpozion de succes din ciclul *Idolilor*, care a stârnit protestele autorităților statului și ale simpatizanților comuniști, a fost cel dedicat lui *Mussolini* (10 noiembrie 1932), ținut sub președinția lui Mihail Manoilescu. Acest simpozion reunea cinci atitudini ale membrilor grupării Criterion: Mihail Polihroniade – *De la om la idol*; H. H. Stahl – *De la idol la om*; Alexandru-Christian Tell – *Creatorul*; C. Enescu – *Distrugătorul*; R. Hillard – *Antidemocratul*.

Reprezentările culturale ale Criterionului vizau pentru această conferință revelarea mitologiei politice a fascismului italian, în vederea surprinderii mecanismelor de funcționare pe care se sprijină spațiile identitare dominate de această formă de totalitarism, precum și proiectarea ei la nivelul memoriei colective. Mihail Polihroniade, cel care deschide această conferință, prezintă realitatea politică a fascismului italian, precum și figura simbolică a lui Mussolini care întrupează această realitate. În fapt, se discută despre aspectul idolului Mussolini. Conferențiarul explică apariția fascismului ca o consecință

la Lenin. Liderul bolșevic propune interpretarea profundă a originii războiului de la 1914 sub forma unei întrebări retorice: exista pe terenul capitalismului un alt mijloc decât războiul pentru a remedia disproporția dintre dezvoltarea forțelor productive și acumularea de capital, pe de o parte, și împărțirea coloniilor și a zonelor de influență prin intermediul capitalului, pe de altă parte? Christophe Charle amendează teza leninistă pentru simplul motiv că erorile politice comise în rezolvarea crizei diplomatice din 1914 nu țineau doar de rivalitățile dintre puteri, ci de un soi de laxism care a permis pătrunderea autointoxicării referitoare la ideea fatalității războiului, speculată și lansată de Lenin, conform teleologiei marxiste. Lenin reia aici un *topos* foarte larg răspândit în opinia conservatoare referitoare la *elitele guvernante*, opinie care a cântărit mult asupra greșelilor comise în gestionarea crizei diplomatice de la 1914.

³⁶ *Ibidem*, pp.224-225.

logică a anarhiei care domnea în statul italian antebelic, datorită socialismului dizolvant și a neputinței sistemice de guvernare democratică. Istoric vorbind, Mihail Polihroniade justifică nașterea fascismului ca o triplă reacție a generației combatante contra defetismului, a tineretului contra socialismului și a anarhismului, în numele ordinii și a naționalismului³⁷.

Cercetând etapele fascismului, de la aventura lui D'Annunzio la Fiume, trecând prin reprimarea violentă în stradă a comunismului până la cucerirea mișcării sindicale și distrugerea organizațiilor masonice, momente care culminează cu cucerirea puterii și consolidarea sa în 1926, Mihail Polihroniade se oprește asupra implicațiilor restabilirii ordinii și a echilibrului social pentru constituirea Statului corporatist. În plus, autorul explică soluția problemei române și a răsturnării echilibrului european într-un sens favorabil Italiei: izolarea adversarilor și progresele economice, prin stabilizarea lirei, activarea balanței comerciale și a dezvoltării lucrărilor publice³⁸.

Pe acest fond ideologic, Mihail Polihroniade reușește să surprindă felul în care se constituie structura idolului pornind de la om, felul în care se construiește acest model la nivelul memoriei, într-un spațiu identitar, precum cel al Italiei care a cunoscut înainte socialismul, o altă mitologie politică care se sprijină pe idolul Lenin.

H. H. Stahl întreprinde o analiză sociologică a contextului italian în care fascismul se manifestă ca o tentativă a burgheziei de a se opune acțiunii de disoluție a statului, folosind, în acest sens, reprezentanții adversarilor săi, printre care se numără și Mussolini. Potrivit lui Stahl, la nivelul vieții sociale, realitățile economice sunt mai pregnante decât intențiile politice umane³⁹. Sociologul român subliniază neputința politicii mussoliniene de a face față realității, dovadă fiind eșecurile sale în lupta contra natalității în mediul urban, crizele economice, precum și efortul de reechilibrare bugetară. Statul corporatist astfel creat se dovedește inutil la toate aceste probleme. Iar în aceste condiții, se întreabă H. H. Stahl, cum se poate justifica, din perspectivă etică, suprimarea libertății, unicul bun al esenței umane? În acest sens, conferențiarul vorbește de deplasarea accentului de la idol la om, atrăgând atenția asupra pericolului fascismului care atentează la libertatea umană.

Radiografia doctrinei fasciste propusă de Alexandru-Christian Tell se raportează la criza organizării Statului în perioada interbelică. Gândirea mussoliniană despre stat constă în anihilarea contradicției democratice dintre individ și Stat, în vederea afirmării primatului statului. Această teză se sprijină pe patru idei: ideea națională (naționalismul italian), ideea statului tare (dictatura fascistă), ideea statului corporativ (organizarea poporului nu pe opinii, ci pe

³⁷ Mircea Vulcănescu, *Mussolini*, în Manuscriptum, nr.1-2(102-103) /1996, anul XXVII, p.226.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*: „De aceea triumful lui Mussolini în categoriile formale ale vieții sociale: juridice și politice, se lovește de înfrângerile lui spirituale și economice. Ca fenomen italian, politica mussoliniană e circumscrisă de neputințele inerente situației italiene: țară săracă, suprapopulată, dependentă economic și aflată într-un regim mixt capitalisto-agrar”.

bresle profesionale), ideea economiei disciplinate (organizarea raporturilor între diverși factori de producție)⁴⁰.

În schimb, C. Enescu, în critica sa împotriva doctrinei musoliniene, apare în ipostaza celui care deconstruiește mitul fascist. Potrivit opiniei sale, esența unui stat nu se fundează pe ideea politică, ci pe ideea socială. Din acest punct de vedere, fascismul nu mai este *o nouă formă de organizare socială, ci numai o schimbare de regim burghez, care trece de la faza liberalistă la faza monopolistă*. Autorul pune în discuție o triplă ecuație: naționalism, dictatură și corporatism. În timp ce corporatismul și dictatura reprezintă două idei independente, naționalismul poate îmbrăca două semnificații: imperialismul și o semnificație reală, adică de preservare a valorilor unui neam. În aceste condiții, fascismul se circumscrie următoarei dileme: *dacă corporatismul e ideea esențială, și aceasta e compatibilă și cu un regim de libertate politică, prin ce se justifică dictatura? Iar dacă nu corporatismul e ideea esențială, ci ideea autorității și a statului tare, prin ce se justifică acest stat?*⁴¹

Analizând această mitologie politică, C. Enescu reușește să demitizeze mecanismul său care acționează la nivelul memoriei: esența fascismului rezidă în dictatura de partid, sprijinită pe forță.

Ultima conferință a lui R. Hillard se axează pe antidemocratismul fascismului, care modelează raporturile dintre identitate și memorie colectivă, prin inserția idolilor ca expresii ale figurilor simbolice ale Salvatorului. Autorul operează o distincție netă între fascism ca fenomen italian și fascism ca fenomen politic universal. Fascismul ca fenomen italian se identifică în ipostaza lui Mussolini, reprezentând linia tradiției politice italiene: este o mișcare specifică a Italiei prin care un om reușește să învingă circumstanțele și *să-și afirme voința de viață*. De fapt, toate aceste trăsături: dictatură, colonialism, imperialism își au sursele în tradiția italiană: medievalitate, Renaștere și romantism. Ca fenomen politic, fascismul constituie o reacție împotriva democrației: statul care se opune individului, guvernul corporatist care se opune guvernului de opinie și de partid, dirijismul economic în defavoarea libertății economice. Din această perspectivă, R. Hillard atacă *generalitatea doctrinei fasciste*, care, într-un moment istoric de cumpănă pentru destinul unui neam, este în contrapunct cu ideile esențiale ale civilizației umane⁴².

Cicul consacrat figurii simbolice a lui Mussolini încearcă să reconstituie profilul idolului care marchează spațiul identitar al anumitor țări europene, în perioada interbelică, deconstruind o întregă mitologia politică. Mecanismele de demitizare revelau modul de funcționare al mitului Salvatorului întrupat de Mussolini, pornind de la constituirea procesului său de metamorfoză: *om – idol*, trecând prin fazele *creatorului, distrugătorului și antidemocratului*.

⁴⁰ Mircea Vulcănescu, *op.cit.*, p.229: „Esențială este, pentru Mussolini, ideea statului tare, inerentă noțiunii de stat, opusă statului slab, democratic. Naționalism, corporatism și economie disciplinată sunt numai mijloace prin care se realizează întărirea statului”.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

Aceste două cicluri de conferințe organizate de Criterion în jurul celor două mituri fondatoare ale spațiului identitar interbelic european – Lenin și Mussolini, ca expresii ale mitologiei politice a totalitarismului, unul încarnând comunismul, iar celălalt fascismul – constituie, la nivelul reprezentărilor și practicilor culturale ale acestui grup intelectual român, o posibilitate de a pune în discuție un sistem ideologic fundat pe o mitografie specifică. De fapt, analiza critică, în perspectivă comparativă, a acestor două figuri simbolice, printr-un proces de demitizare, este importantă în măsura în care membrii Criterionului insistă asupra consecințelor majore al unui asemenea scenariu mitografic care se transformă în idolatrie, prin anularea libertății umane și a gândirii, prin atrofierea spiritului critic.

Dacă mitologia leninistă pleacă de la determinismul științific pentru a ajunge la voluntarismul revoluționar, mitologia mussoliniană pleacă de la raționalismul comunist pentru a ajunge la iraționalism. Acestea sunt milenarisme secularizate, situate la sfârșitul istoriei. Mentalitatea milenaristă este reperaturabilă în ambele cazuri.

Dacă individul și un întreg program destinat împlinirii personalității umane se regăsesc în mijlocul mitologiei comuniste, națiunea, comunitatea și statul definesc doctrina fascistă. Ambele doctrine se bazează pe tendința spre idolatrie în detrimentul esenței umane. În acest sens, Criterionul își propune să atragă atenția asupra implicațiilor acestei mitizări la nivelul memoriei colective, soluția nefiind decât revenirea la tradiția europeană profundă.

Un alt simpozion important al Criterionului a fost cel dedicat lui *Freud*, pe 20 octombrie 1932, prezidat de profesorul Ion Petrovici și la care au participat: Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, pentru a aminti doar vârful tinerei elite intelectuale interbelice. Repetarea acestui simpozion pentru 29 octombrie 1932 a fost împiedicată de autoritatea statului, considerându-l obscur și periculos. Acest simpozion este important în măsura în care elita intelectuală interbelică dezbate în spațiul public problematica psihanalizei freudiene ca disciplină nouă în istoria culturală românească. Despre Freud, Nae Ionescu scrisese cu câțiva ani înainte, într-un text consacrat raportului dintre *religie și psihanaliză*⁴³.

Critica lui Nae Ionescu vizează corectarea unor erori de interpretare psihanalitică freudiană asupra religiei. În interpretarea psihanalitică a religiei, Nae Ionescu distinge două probleme: viața personală a omului religios și fenomenul religios propriu-zis. Viața omului religios este frământată de o serie de reprezentări, numite *vedenii*, în limbaj teologic, unele fiind puse pe seama ispitirilor diavolului. Teoria freudiană este foarte simplă: e vorba de stări de conștiință de natură instinctuală care, la început, se află la nivelul subconștientului, pentru ca ulterior, aceste reprezentări să pătrundă în viața conștiinței, în stare de veghe – acestea constituie suportul pe care se construiesc visele. Deci, în viața omului religios pătrunde elementul iraționalului, a cărui sursă rămâne necunoscută, pornind de la nivelul inconștientului și tulburând gândirea – potrivit teoriei

⁴³ Nae Ionescu, *Religie și psihanaliză*, în „Cuvântul”, an III, nr.607, 10 noiembrie 1926, p.2.

freudiene, aceste reprezentări care tulbură gândirea produc anumite afecțiuni nervoase care pot merge până la neurastenii și isterie. Aceasta este justificarea vedeniilor, halucinațiilor sau ispitelor pe care o propune psihanaliza⁴⁴. Nae Ionescu analizează apoi a doua problemă vizând interpretarea psihanalitică a fenomenului religios. Bref, pornind de la conceptul de sexualitate, Freud ajunge la conceptul de *sublimare*. Conform teoriei freudiene, sexualitatea poate transforma propria ei energie în activitate spirituală⁴⁵. Stabilind aceste două dimensiuni ale teoriei freudiene – *sublimarea și erosul* –, Nae Ionescu critică cu vehemență interpretarea psihanalitică a religiei. Deși nu neagă existența fenomenului religios sau a unei ontologii religioase, teoria freudiană este, cel mult, o psihologie a procesului religios din om, nu o metafizică – Nae Ionescu o cataloghează drept *o metodă falsă și analfabetă*. Dacă conceptul de *sublimare* poate fi sugestiv, conceptul de *eros* devine imprecis, prin absența unor limite clare. Întreaga teorie freudiană este demontată de Nae Ionescu nu numai din perspectiva interpretării fenomenului religios, dar și a validității sale științifice.

În prelungirea tezei lui Nae Ionescu despre psihanaliză, Mircea Eliade va susține în cadrul simpozionului dedicat lui Freud o conferință în care încerca să descifreze *o ultimă fază de desacralizare a monoteismului și a profetismului Vechiului Testament*⁴⁶. Teoria lui Mircea Eliade se axa pe revelarea dimensiunii

⁴⁴ O teorie similară, extrem de îndoielnică din punct de vedere al argumentării, este și cea aparținând lui Charles Binet-Sanglet, *La folie de Jésus. Son hérédité, sa constitution, sa psychologie*, II-ème édition, Paris, 1908, teorie menționată și de Nae Ionescu în textul său dedicat psihanalizei și religiei.

⁴⁵ Nae Ionescu, *Religie și psihanaliză*, p.2: „Despărțită, prin comprimare, de obiectul ei natural, sexualitatea își caută un alt obiect, mai adeseori abstract, asexual, care e în stare să devieze energia de la linia ei originară sexuală și să o îndrepte pe calea unui proces de creare spirituală. Această transformare o numește Freud *sublimare*. De o astfel de natură ar fi, între altele, conform psihanalizei, creația în ordine artistică: energie sexuală deviată. Această concepție a fost aplicată și la explicarea faptului religios, care nu ar fi decât rezultatul devierii energiei sexuale. Numai că, în fața problemei religiei, conceptul freudist de sexualitate s-a dovedit insuficient. Thomas Achelis – *Die Religionen der Naturvölker im Umriß* (1919) –, care a încercat o interpretare psihanalitică a religiei, recunoaște acest fapt și ajunge la o derivație metafizică a psihanalizei, și anume la teoria lui Hans Blüher – *Die Wandervogelbewegung als erotisches Phänomen* (1912) –, care înlocuiește noțiunea cvasi-fiziologică de sexualitate, prin aceea metafizică de *eros*. Două sunt, așadar, momentele mai însemnate în teoria psihanalitică a faptului religios: *sublimarea și erosul*. Care sunt însă semnificația și valoarea acestei teorii? Să mărturisim: mediocre, nesigure și, din punct de vedere al disciplinei științifice, inferioare”.

⁴⁶ Mircea Eliade, *Memorii I*, București, Humanitas, 1991, p.252: „Certitudinea lui Freud că găsisese explicația unică și globală a vieții psihomentele și a creativității umane, că făurise cheia magică cu care putea decifra toate enigmaticele – de la vise și *actes manqués* la originea religiei, a moralei și a civilizației – certitudinea aceasta, spuneam, trădează fervoarea monoteistă a geniului ebraic. După cum pasiunea cheltuită de Freud în promovarea, impunerea și apărarea psihanalizei contra oricărei *erezii* amintea de intoleranța și de frenesia profetilor Vechiului Testament. Într-un anumit fel, Freud credea că descoperirile lui sunt menite să transforme omenețirea, *s-o salveze*. Psihanaliza

de desacralizare pe care o realiza psihanaliza freudiană în câmpul epistemologiei și a ontologiei religioase. Toată simbolistica religioasă era desubstanțiată de interpretarea psihanalitică freudiană, prin intermediul operatorilor săi: *sublim*, *eros*. Din acest punct de vedere, destructurarea planului religios nu putea fi posibilă decât prin această operație de desacralizare produsă de psihanaliza freudiană, în măsura în care nu se mai discuta de metafizica actului religios, ci de o psihologie a sa. Perspectiva lui Mircea Eliade se înscrie într-un demers plural de istoria religiilor, în care analiza psihanalizei lui Freud se subsumează hermeneuticii monoteismului și profetismului veterotestamentar. Mai târziu, opțiunea lui Mircea Eliade pentru psihologia abisala jungiană a arhetipurilor va corecta această poziție critică asupra psihanalizei.

Conferința lui Mircea Vulcănescu în cadrul acestui simpozion din 1932, se oprește asupra *filosofiei lui Freud*, încercând să surprindă întregul său eșafodaj teoretic. Poziția lui Mircea Vulcănescu, în continuarea teoriei lui Nae Ionescu despre Freud, este una integratoare, în măsura în care explorează toate dimensiunile gândirii psihanalistului. Încă de la început, Mircea Vulcănescu stabilește foarte clar că Freud nu este un filosof în sensul propriu al termenului, ci un om de știință, un important psihiatru, *specializat în vindecarea nevrozelor*, un psiholog care își propune să clarifice *faptele vieții sufletești asupra cărora lucrează* și un sociolog, în măsura în care *viața socială îi oferă un câmp de confirmare a ipotezelor lui psihologice*, utilizând o metodă experimentală. Interesul lui Freud pentru filosofia culturii apare o dată cu încercările sale de interpretare psihanalitică a religiei, artei și moralei (*Dincolo de principiul plăcerii; Sinele și eul*). În psihiatrie, originalitatea lui Freud constă în afirmarea genezei sufletești a tulburărilor mentale în contrapunct cu interpretarea neurologică care le atribuie origine organică; în psihologie, noutatea sa rezidă în aprofundarea actelor sufletești semnificative prin revelarea celor trei instanțe: *eul, supra-eul și sinele*; în sociologie, Freud este cunoscut prin *interpretarea sexuală a instituțiilor ancestrale omenеști și chiar a societății*, iar în istoria culturii, prin *teoria sa biologică*, potrivit căreia arta, morala și religia reprezintă *funcțiuni compensatoare, satisfacții iluzorii și forme sublimite ale iubirii nеmplinite*⁴⁷.

În conferința sa, Mircea Vulcănescu se oprește asupra elementelor constitutive ale teoriei freudiene, încercând să răspundă la două interogații majore: 1. *care este esența ultimă a energiilor iubirii?*; 2. *care e esența ultimă a fenomenului de autocontrol, al cenzurii, adică al acelei funcțiuni specifice omenеști*, prin care se conturează eul și supra-eul?

Filosofia lui Freud se construiește pe temeiul dualist al vieții, pe contradicția dintre *metafizica iubirii și metafizica morții*. Este o filosofie a vieții, o *Lebensphilosophie*, fie în sensul pesimismului lui Schopenhauer, a feno-

satisfăcea setea de absolut a geniului iudaic, credința că există o *singură* cale regală a Spiritului și trăda repulsia specific ebraică față de pluralism, politeism și idolatrie”.

⁴⁷ Mircea Vulcănescu, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică* I, București, Eminescu, 1996, pp.207-208.

menologiei lui Hartmann, fie în sensul vitalismului lui Nietzsche, intuiționismului lui Bergson, a neokantianismului lui Simmel sau a filosofării lui Șestov.

Pentru a răspunde la prima interogație referitoare la esența ultimă a energiilor iubirii, Mircea Vulcănescu analizează conceptul de iubire din psihanaliza lui Freud. În primul rând, filosoful român descoperă ca termenul de iubire (*libido*) este preluat de Freud din teoria afectivității, reprezentând *energia comună a tuturor tendințelor desemnate în chip obișnuit prin cuvântul dragoste*. Deși nucleul său este *iubirea sexuală*, având drept rezultat contopirea a două ființe care se iubesc, ea include mai multe tipuri: iubirea de sine, de părinți, de copii, prietenia, iubirea de oameni. Freud extinde noțiunea de iubire, apropiindu-se de semnificația *erosului* platonician, iubirea fiind percepută ca fundamentul vieții sufletești⁴⁸.

Sexualitatea la Freud nu e o însușire biologică, ci ea este o trăsătură esențială a vieții care există *ab origine* în substanța ființei. Respingând ideea elanului vital, a principiului evolutiv în viață, Freud accentuează ideea că viața nu e rezultatul unui impuls lăuntric, ci *rezultatul influenței unui factor exterior rămas misterios*. Ca urmare a metamorfozelor vieții, organismul are tendința de revenire la starea anterioară. Aceste tendințe de echilibru și de revenire la starea anterioară se produc în două moduri: *o tendință împinge ființa vie către inerția proceselor lăuntrice, către osificare, către moarte; alta împinge ființa vie către întregul din care s-a separat*. Prin urmare, se pot decela două moduri de revenire la starea inițială: un mod de conservare a individului ca individ și un mod de conservare a vieții sau, altfel spus, se poate vorbi de două principii: principiul de conservare a individuației, care are drept rezultat anularea oricărei tensiuni interne și revenirea la *viața anorganică a firii* și principiul de conservare a vieții, care are un dublu rezultat: 1. *reunirea în structuri noi a elementelor separate ale vieții*; 2. *apariția în organism a unui surplus de energii, care provoacă germinarea și fac ca viața să reînceapă cu puteri noi într-o nouă ființă*⁴⁹.

Prin urmare, răspunsul la prima interogație (esența ultimă a energiilor iubirii) este formulat foarte clar de Mircea Vulcănescu: „iubirea sexuală nu e decât acest principiu manifestat în ființa omenească. Iubirea îndreptată spre exterior”⁵⁰.

⁴⁸ Mircea Vulcănescu subliniază diferențele de opinii care există între Freud și elevii săi referitoare la semnificația iubirii ca fundament al vieții sufletești: „Adler substituie iubirii voința de autoafirmare a eului, așa-numita *protestare masculină*, exagerând instinctele egoiste, poate sub influența voinței de putere a lui Nietzsche. Un alt elev, mai vestit, al lui Freud, Jung contestă orice caracter sexual iubirii, așezând la temelie vieții sufletești un ansamblu nediferențiat de instincte fundamentale. Pentru Freud, menținerea caracterului sexual în centrul puterilor iubirii e o idee esențială. Fără ea, metafizica lui devine incomprehensibilă. Căci toată dinamica vieții se lămurește, după Freud, prin lupta dintre puterile iubirii și ale morții. Și în planul deosebitorilor de sex șade principiul ce desparte pe unele de celelalte (iubirea de moarte)” (p.209).

⁴⁹ *Ibidem*, p.211.

⁵⁰ *Ibidem*.

În privința celei de-a doua interogații (fenomenul de autocontrol, fenomenul cenzurii), filosoful român pleacă de la *principiul plăcerii* statuat de Freud, o expresie a principiului inerției, și anume „a tendinței de menținere netulburată a potențialului psihic la un nivel cât mai scăzut; un principiu aflat direct în slujba instinctelor morții”⁵¹. Cenzura sau autocontrolul reprezintă principiul morții, sufletul uman nefiind decât un joc între *Eros* și *Polemos*. Mircea Vulcănescu se întreabă dacă instinctele ordinii și ale morții pot înfrâna anarhia erosului și a vieții. Freud nu răspunde la această întrebare pentru simplul motiv că filosofia vieții este un fel de *coincidentia oppositorum*, anularea contradicției generând moartea.

În fond, ideea centrală a conferinței lui Mircea Vulcănescu vizează faptul că freudismul nu e o doctrină a mântuirii – *erosul nu va birui cât va fi omul viu*. Poziția filosofului român față de Freud implică o receptare nuanțată⁵², în sensul în care chipul psihanalistului nu e demonizat, ci reconstituit în dimensiunile sale esențiale, a unei metafizici care încearcă să scruteze esența vieții, dincolo de profunzimile sufletului uman.

Celelalte poziții ale membrilor criterioniști (Paul Sterian, Alexandru Mironescu), în cadrul acestui simpozion, mergeau pe o critică a freudismului, mai ales raportat la înțelegerea religiei și a moralei, poziții argumentate din perspectiva religioasă răsăriteană.

Prin acest simpozion dedicat lui Freud, Criterionul a reușit să aducă în spațiul public problematica psihanalizei, a interpretării sale comparatistice, în raport cu religia și filosofia. Punerea în discuție a freudismului a deschis, mai târziu, drumul elitei intelectuale interbelice pentru cercetările psihanalitice și pentru diversele sale abordări.

O altă conferință semnificativă, organizată de Criterion la Academia Comercială, la începutul anului 1933, este și conferința lui Mircea Vulcănescu, *Istorismul prin resemnare în spiritualitatea tinerei generații*. În viziunea lui Mircea Vulcănescu, istorismul prin resemnare este „atitudinea acelorora dintre tineri, care, deși recunosc primatul valorilor spirituale și caracterul derivat al preocupărilor politice; totuși – luând act de faptul că împrejurările nu îngăduie omului să se smulgă din mediul din care face parte, și să-și încerce mântuirea singur, în universalitate –, în loc să opună acestui mediu o negare, se afundă-n el, solidarizându-se cu împrejurările în care se dezvoltă și, luând asupra lor păcatele

⁵¹ *Ibidem*: „în sublimare, eul lucrează direct împotriva erosului, chiar cu puterile acestuia și că sublimarea este și ea, ca atare, în slujba puterilor de inerție, care tind spre restabilirea echilibrului tensional, spre moarte. Tot ce se frământă în viața psihică a ființei vii, în cultură sau în nebunie, forme, zgomot, nu e constituit decât din risipiri ale erosului și ale luptei contra lui”.

⁵² Mircea Vulcănescu, p.212: „nu știu de ce, în acest văzduh problematic plin de tot felul de reminiscențe, mersul adeseori confuz și zvânturatic, dar totodată sclipitor și ascuțit al minții, al argumentelor lui Freud, mi-aduce-n minte nu balaurul subpământean, în care văd cei mai mulți chipul lui Freud, ci un desen al lui Léon Paul Fargue, în care acesta se închipuie pe sine însuși în văzduh, urcând spre soare, pe o schelă arcuită-n vid”.

și deficiența lui, încearcă – în sfera lor modestă de acțiune – o operație de îndreptare, cu conștiința că, procedând așa, fac, în fond, un sacrificiu; dar, în același timp, cu conștiința că orice atitudine este și ineleantă, și zadarnică”⁵³.

Definirea istorismului în acești termeni de către Mircea Vulcănescu se opune fie experienței spirituale autentice, cu tendințele sale agonice și vitalizant-nietzscheene, în care spiritul apare ca expresie a zbuciumului interior (Mircea Eliade, Petru Manoliu, Emil Cioran), fie a idealismului sau a spiritualismului anistoric (Botta), fiind oarecum compatibil cu spiritualitatea ortodoxă (Paul Costin Deleanu, Stelian Mateescu, George Racoveanu, Paul Sterian, Mircea Vulcănescu). Această resemnare de a fi în istorie, chiar dacă aceasta ar echivala cu o posibilă *ratare*, nu e atitudinea specifică tinerei generații – istorismul prin resemnare e întâlnit la generația precedentă (Iorga, Pârvan). În aceste condiții, Mircea Vulcănescu se întreabă pe ce anume se întemeiază acest istorism al tinerei generații, o generație care dorea să revoluționeze, să revizuiască totul, să înceapă totul de la capăt pentru a trăi autentic formele ei de viață: *pe lipsa de substanță spirituală* (Cioran)?; *pe comoditatea unei poziții contrare duhului acestei lumi* (Paul Costin Deleanu)?; *pe acceptarea fatalistă a acestui duh al lumii* (Comarnescu) sau pe iminența *ratării* – în măsura în care această tânără generație pregătită să creeze autentic și universal, abdică de la misiunea ei culturală pentru o misiune politică mărunță, dintr-o tendință de automutilație, de jertfire inutilă – ? (Eliade). Mircea Vulcănescu infirmă toate aceste ipoteze – tânăra generație nu reiterează istoria slugii necredincioase care a îngropat talantul –, el regăsind alte cauze care generează acest *istorism al resemnării*.

În primul rând, o motivație esențială ține de *setea de realitate*, tânăra generație având conștiința că o creație ruptă de mediul său specific și neconsonantă cu sufletul semenilor săi este o *zădărnice*. Deși Mircea Vulcănescu are dreptate când vorbește de faptul că pretențiile noastre de genialitate și creație universală sunt zadarnice cât timp nu există un mediu românesc favorabil acestor creații, se înșeală asupra traiectoriei ulterioare a lui George Enescu care, în pofida absenței în țară a condițiilor obiective ale genialității muzicale, a atins marea performanță, ridicând componistica românească la nivelul muzicii europene și fiind unul dintre compozitorii și interpreții de talie universală. E vechea problemă a creațiilor în limba română care, cu mare greutate, pot sparge barierele naționale pentru a se înscrie în universal. Soluția lui Noica rămâne mereu valabilă: înainte de a trece la *creații*, orice generație trebuie, aidoma făurarului, să creeze o limbă, să producă dicționare, să traducă, să precizeze problemele specifice ale mediului.

Potrivit lui Mircea Vulcănescu, realitatea spirituală nu e sinonimă cu autenticitatea. Dacă autenticitatea presupune regăsirea și expunerea ființei *in nuce*, realitatea spirituală implică mereu o tensiune: nu este tensiunea lui *sunt*, ci a lui *să fiu oare*, adică a lui *ceea ce trebuie să fiu*, nu a lui *ceea ce sunt*⁵⁴.

⁵³ Mircea Vulcănescu, *Istorismul prin resemnare în spiritualitatea tinerei generații*, în „Dreptatea”, an II, nr.8/26 martie 1933, p.2.

⁵⁴ *Ibidem*.

O a doua cauză a istorismului resemnării, în viziunea filosofului român, ține de *conștiința răspunderii colective și de sentimentul solidarității*. Această cauză anulează poziția comodității, a experienței (Eliade), a *saltului în gol peste agonie* (Manoliu) sau a complacerii în propriul zbucium (Cioran) – toate aceste atitudini își au justificarea în strigătul femeii păcătoase: *Cred, vino-n ajutorul necredinței mele*. Modelul mărturisit al lui Mircea Vulcănescu pentru această poziție este cel al fostului său dascăl de la Paris, Jacques Maritain – *vae mihi si non tomistizavero* –, care și-a asumat să rămână glosator pe marginea lui Thomas d’Aquino, deși avea toate datele intelectuale pentru mari construcții ale spiritului. Criteriul după care s-a ghidat Jacques Maritain a fost cel al adevărului, al rămânerii în adevăr, și nu al autenticității. Astfel, istorismul resemnării se apleacă cu precădere chestiunilor concrete ale culturii unui neam, *nevoilor unificării sufletești*, ci nu autorealizărilor, a veleităților deșarte.

De aici, rezultă, ca o implicație logică imediată, o a treia cauză a istorismului resemnării, *modestia*. Mircea Vulcănescu subliniază faptul că tânăra generație formată în condiții mai grele decât generația precedentă, o generație care are un bun discernământ și dă dovada seriozității în judecarea problemelor, nu are pretenția mântuirii universale, ci realizarea unei omenii care să construiască, jertfându-se nu pentru sine, ci pentru binele comun⁵⁵.

O ultimă sursă a istorismului resemnării rezidă în diversificarea pozițiilor, a ruperii unității de idei: pentru unii, e vorba de înțelegerea datoriei în veac, a împlinirii ei modeste, pentru alții, e o propensiune spre o *politică a resemnării*, în sensul evitării politicianismului. Ajungând la limitele resemnării, Mircea Vulcănescu atrage atenția asupra posibilelor ei pericole: *pierderea în lume*, ca urmare a acceptării compromisurilor și a instalării într-un soi de acomodare (moartea spirituală); *ipocrizia* generată de opțiunea individuală de a activa într-un mediu nociv, fără a încerca să contribuie la schimbarea sa. Filosoful român concentrează sintetic semnificațiile istorismului resemnării: *solidarizarea la plată, dar nu și la câștig*. Istorismul resemnării⁵⁶ nu constituie o abjurare de la primatul spiritualității, ci asumarea împlinirii unei datorii în veac, aceea de a fi cât mai bun, nu pentru tine, ci pentru semenii tăi.

Această conferință a Criterionului susținută de Mircea Vulcănescu este majoră pentru definirea profilului tinerei generații și pentru misiunea sa în cultura română

⁵⁵ Mircea Vulcănescu, p.2: „Cheia întregii atitudini a istorismului resemnării stă-n convingerea că întărirea vieții în comun nu-i cu puțință decât dacă o pleiadă a celor mai buni ai generației se vor hotărî să se sacrifice, să renunțe la împlinirea lor, la autorealizarea lor, pentru binele celor mai mulți”.

⁵⁶ *Ibidem*: „Istorismul resemnării nu înseamnă abdicarea de la primatul spiritualității și nu este nici un scepticism vulgar, nici o pierdere în lume, nici o falsificare a autenticității trăirii interioare, ci numai o hotărâre de a-ți face datoria în veac, de a te supune unei discipline, dintr-un sentiment de răspundere și dintr-o voință de împărtășire cu cei cu care ești legat de soartă, precum și dintr-o nevoie de mai multă realitate și consistență sufletească, de mai multă înrădăcinare decât cer fändările în absurd și zbuciumul steril al agoniei”.

modernă. Această conferință poate fi considerată manifestul Criterionului pentru constituirea unei elite românești autentice, restauratoare de sens în plan național și european: cultura văzută nu numai ca o posibilitate de performanță intelectuală, de *paideia*, ci și ca mijloc de înomenire, precizând poziția spațiului românesc în concernul universalității.

Printre ultimele conferințe ale Criterionului se numără și cea din 11 noiembrie 1933, în cadrul simpozionului consacrat *Neoclasicismului*, unde a participat și Mircea Vulcănescu⁵⁷, cu textul *Jean Cocteau*⁵⁸ și *zădărniciile virtuozității*. Mircea Vulcănescu mai publicase un studiu despre Cocteau, *Introducere la studiul unei noi stări de spirit*, în anii 1926-1927, în ciclul *Scrisori din Paris*, unde filosoful se ocupa de analiza poeziilor autorului francez, punctând momentul reconvertirii sale la creștinism. Pornind de la o paralelă cu Blaise Pascal în ceea ce privește conversiunea – căderea din trufia științei –, Jean Cocteau este prezentat ca un artist care reface drumul Damascului, poezia sa fiind o formă de *catharsis* prin care ființa poetică se transfigurează, totul datorându-se întâlnirii *mirabile* și providențiale cu Jacques Maritain, filosoful neotomist de la Meudon care a reîncreștinat intelighentia franceză.

Conferința despre Jean Cocteau într-un ciclu dedicat neoclasicismului în care nu apăreau numele lui Gide și Charles Maurras, putea părea *arbitrară*⁵⁹, în viziunea lui Mircea Vulcănescu. În pofida faptului că Jean Cocteau era un modernist, critic de artă și teoretician estetic al cubismului, a cărui poezie apărea ca *un dicționar în dezordine*, filosoful român găsește suficiente elemente în opera autorului francez care pot justifica includerea lui într-o discuție despre neoclasicism: prezența unor teme împrumutate artei clasice grecești (*La Danse de Sophocle, Orphée*), „preocupări de chirurgie estetică aplicată capodoperelor dramaturgiei clasice: *Oedip rege, Romeo și Julieta, Antigona* (pe care le traduce concentrat, suprimând lungimile, cu scopul de a le acorda ritmul cu pasul febril și enigmatic al sensibilității contemporane) – vădesc, în orice caz, la Jean Cocteau, preocupări adiacente clasicismului (măcar în sensul istoric-cultural al terme-

⁵⁷ Mircea Vulcănescu, *Chipuri spirituale. Dimensiunea românească a existenței* (2), București, Eminescu, 1996, p.254: „Nu știu dacă ați băgat de seamă că dincolo de alinierea celor șase teze ale noastre de la această tribună, astă-seară, se leagă între ele, în abstract, un fel de conversație subtilă, pe care a încercat să o rezume poemul lui Petru Manoliu, care ne servește de argument. Un Oedip dibaci și cu mai multe capete – dacă vreți duhul *Criterionului* – încearcă să descifreze înaintea domniilor voastre o enigmă pusă de un sfînx imaginar”.

⁵⁸ Jean Cocteau (1889-1963), o personalitate complexă a culturii franceze, poet, romancier (*Les enfants terribles*, 1929); dramaturg (*Les Parents terribles*, 1933); eseist (*Rappel à l'ordre. Lettre à Jacques Maritain*, 1926); regizor (*Le sang d'un poète*, 1931; *La Belle et la bête*, 1946; *Orphée*, 1950), pictor. „Copilul teribil al veacului”, Jean Cocteau a trecut prin diverse experiențe artistice; la un moment dat s-a aflat sub influența lui Jacques Maritain – de aici preocuparea lui Mircea Vulcănescu pentru Jean Cocteau –, apropiindu-se de catolicism pentru ca apoi să se îndepărteze de neotomismul lui Maritain.

⁵⁹ Mircea Vulcănescu, *Chipuri spirituale*, p.45.

nului)⁶⁰. Volumul său de eseuri (*Rappel à l'ordre*) este un exemplu elocvent de ceea ce înseamnă îmbinarea expresivității moderne cu valorile clasice, dând măsura sistematicii neoclasicismului.

Miza conferinței lui Mircea Vulcănescu constă în determinarea poziției lui Jean Cocteau în cadrul neoclasicismului prin perspectivele novatoare aduse de acest *copil teribil al veacului XX*. În contextul în care omul modern, un bun mânuitor al tehnicii, un virtuoz al psihanalizei, este depășit de propria creație – eșecul omului autonom datorat și lipsei unui ideal major și a înțelegerii sale depline în acord cu resursele de care dispune –, Jean Cocteau se manifestă ca un *făcător și desfăcător de vrăji*, care, prin forța mărturisirilor sale, formulează *tragedia destinului creației în lumea contemporană, cu o luciditate și o acuitate fără seamăn*⁶¹ pentru generația interbelică.

Pentru Mircea Vulcănescu, originalitatea lui Cocteau în dezbateră consacrată neoclasicismului rezidă tocmai în revelarea acestui echilibru dintre profunzimea tehnicității moderniste și *simplitatea Absolutului*, a raportului dintre tehnică și ethos, pentru a reface unitatea spirituală a sintezei – consubstanțialitatea dintre *vrajă și luciditate*. La limitele virtuozității, Cocteau „reuşește prin prestidigitație să simuleze magic efectele actului creator, nu se sfiește să sfâșie vraja și să demaște impostura, simulacrul, cu un strigăt deznădăjduit, chemare naivă a revelației, a întâlnirii în celălalt, a tainei, suspin după contactul realității, cu accente care amintesc de *Cântarea cântărilor*”⁶².

Într-o perspectivă comparatistă cu poetica modernă: Apollinaire și Mallarmé, care întrupau dimensiunea pleneră a alchimiei verbului, Mircea Vulcănescu subliniază alchimia sensibilității la care ajunge poezia lui Cocteau, prin aprofundarea elementului intelectual la nivelul palierului poetic, în sensul revenirii la esența neoclasicismului, a redobândirii unității pierdute (*rien ne compte en art, de ce qui est obtenu par une tricherie de sentiments*, „L’acrobate

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, p.47: „Inteligența scăpărătoare a formulărilor lui Cocteau pare ușuratică minților grave și prețioasă minților ușoare. Importanța mărturisirilor lui Cocteau vine însă mai ales din altceva, și anume din faptul că nu există printre contemporani nici un altul mai însetat de certitudini. Nimeni nu s-a zbatut, ca el, să afle conținuturile spirituale pe care le implică actuala activitate planetară a omului. Nimeni nu s-a silit, mai mult ca el, să se dezbrace de vrăjile minore izvorâte din practica tehnicilor particulare, spre a ajunge la o viziune de ansamblu a omului și a tuturor posibilităților lui, din care nimic să nu lipsească. Nimeni n-a crezut, mai candid, decât el, în posibilitatea omului modern de a-și reface din nou sensibilitatea și de a regăsi, la maturitate și lucid, o frăgezime pe care n-o are decât copilăria. De aceea, nimeni n-a exprimat mai clar, n-a sângerat mai mult pe toate fronturile bătăliei pentru noua spiritualitate și n-a ieșit, la urma urmelor, trupește, ca și sufletește, mai frânt decât Jean Cocteau. De n-ar fi fost decât autenticitatea acestei experiențe care țâșnește-n față – cu tot arsenalul de mistificări voite, menite a goni de pe teren pe toți cei insuficient de tari la suflet – și încă încercarea de clasicism a lui Cocteau ar trebui reținută. Când însă i se adaugă efortul continuu stăpânit de a rămâne lucid până la urmă, ca un barometru viu al măririi și jalei unui om și a unei epoci, interesul documentului ajunge de prețuit”.

⁶² *Ibidem*, p.48.

en somme”). Echilibrul spre care tinde Jean Cocteau implică *sentimentul relativității valorilor și virtuozitatea; vraja unei arte analitice și dissociative*, ambele rezultatul *unui suflet dislocat de aceeași artă*⁶³. Reînnoirea registrului poetic transpune la Cocteau într-un dublu sens: *relativist, va alerga după absolut fără încetare; virtuoz, se va sili să vădească tuturor zădărnicia virtuozității*⁶⁴.

Conferința lui Mircea Vulcănescu despre Jean Cocteau în cadrul simpozionului despre neoclasicism este o propedeutică la o istorie a sensibilității moderne, prin prisma unui autor exemplar a cărui operă funcționează ca un *novum organum* pentru arta contemporană – o critică a sensibilității pure și constituirea unei metode de a simți: vrăjirea și dezvrăjirea lumii. Valorile neoclasicismului sunt recuperate prin opera lui Cocteau, mai ales la nivelul engramelor omului modern care basculează între magie și luciditate.

Prezența Criterionului în spațiul public prin intermediul acestor cicluri de conferințe devenea din ce în ce mai pregnantă în măsura în care nu era vorba de un simplu *captatio benevolentiae*, ci de crearea unei stări de spirit⁶⁵ în cultura română modernă. În ciuda interdicției autorității statului, prin instituirea cenzurii, de a lăsa Criterionul să-și desfășoare decât o parte a programului de conferințe, simpoziioanele ținute, fie cele dedicate ciclului *Idoli*, fie cele dedicate *culturii române actuale*, influența acestui grup intelectual în spațiul românesc devine una exemplară, prin experiența culturală semnificativă pe care o propunea. Respingând orice exclusivisme, pietisme facile sau retorici găunoase, conferințele Criterionului demonstau o nouă manieră de a face cultură: teme esențiale pentru contextul istoric respectiv, într-o atmosferă a eleganței intelectuale, teme abordate din perspective plurale, cu o argumentare substanțială, academică, generatoare de polemici cordiale, totul fondat pe dimensiunea spiritului critic constructiv, ci nu disolutiv. Prin aceste conferințe cu preopinenți, Criterionul readucea tradiția intelectuală autentică a europenității. A discuta marile teme ale culturii occidentale, fără a neglija chestiunile profunde ale culturii naționale, reprezenta maniera *sui generis* a Criterionului de a fi novator, original și sincron cu fluxul intelectual european. Astfel, se poate vorbi de spiritul Criterionului – un fel de *Ianus bifrons* – în cultura română modernă, în sensul unui duh restaurator pentru spațiul interbelic, un duh care încerca să refacă, prin practica conferințelor, legătura pierdută cu axiologia și spiritualitatea europeană.

⁶³ *Ibidem*, p. 59.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Mircea Eliade, *Memorii I*, București, Humanitas, 1991, p.254: „Ceea ce s-a numit mai târziu *spiritul Criterionului* devenea mai limpede și mai articulat cu cât ne împlineam programul. Dar chiar de la cele dintâi simpoziioane, publicul a ghicit că avea de-a face cu o experiență culturală semnificativă și de mari proporții – și ne-a rămas credincios până la urmă”.

RELIGIA ȘI MORALITATEA SOVIETICĂ. PERCEPȚII PARLAMENTARE INTERBELICE ROMÂNEȘTI

Radu FILIPESCU*

Abstract: The most reports about religion in the interwar U.S.S.R. belong to the right-wing MP-ies. Romanian left was not generally interested in these issues. The right presented the Communist state as a mechanism designed to promote atheism and persecution of the of the Soviet Christians. Also, the Romanian Orthodox Church's influence in the Balkans, Bessarabian churches restoration were pragmatically considered by some MPs in close connection with religious situation in the Soviet Union. In the same manner, the Soviet family and morality secularization was received with suspicion by some Romanian MP-ies, who considered it a measure in order to increase state control over citizens. The Soviet law divorce, very lax, has sparked a wave of indignation in Parliament, being perceived as a sign of promiscuity. However, sexual permissiveness did not place strict Soviet society. Subsequently, hints about the lack of decent families lives have ceased to be presented to Romanian Parliament tribune.

Keywords: soviet, religion, morality, Parliament.

În special parlamentarii români din dreapta spectrului politic au prezentat aspectele ale religiei din U.R.S.S. Ei au folosit aversiunea față de religie a autorităților de la Kremlin drept un leit motiv al discursurilor critice la adresa statului vecin. Regimul bolșevic era acuzat de cultivare a ateismului ca politică oficială. În anul 1924, deputați ai majorității național-liberale menționau prezența pe frontispiciul Primăriei din Moscova a celebrului citat marxist: „Religiunea este opium pentru popor”¹. Erau prezentate opiniile diverselor personalități bolșevice, conform cărora Biserica ar fi fost interesată doar de aservirea religioasă a maselor și de menținerea lor într-o stare de ignoranță și inconștientă².

* cercetător postdoctoral, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Istorie, Bd-ul Carol I, Nr.11, Iași, Romania. E-mail: filrad@yahoo.co.uk.

¹ Radu Filipescu, „Atitudini românești pro și contra U.R.S.S. în Parlamentul României (1919-1925)”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, tom XLIII-XLIV, an 2006-2007, în continuare *Atitudini românești pro și contra U.R.S.S.*, p.502, nota 81.

² Vespasian V.Pella prezenta aceste afirmații ale lui Nikolai Buharin, probabil din sursă franceză, deoarece numele apare sub forma „Boucharin”. Era citată și afirmația lui Lev Troțki, din *Terorismul și comunismul*, prin care acesta acuza creștinismul din „toate timpurile” că a fost „un mijloc de a adormi conștiința masselor oprite”. *Ibidem*, nota 78.

Teoretic, Constituția sovietică din 1918 garanta libertatea oricărui tip de propagandă, atât religioasă cât și „antireligioasă”³. Totuși, deputatul național-liberal Vespasian V. Pella constata că propaganda ateistă nu încerca doar educarea maselor în spirit ateist, ci și constrângerea lor în acest sens⁴. Jurist de profesie, el prezenta măsuri concrete ale legislației sovietice, prin care erau interzise atitudinile religioase exprimate în public și predarea religiei în școli⁵. Colegul său de partid, Ion Florescu, afirma că aproape toate bisericile din Rusia Sovietică au fost transformate în teatre și cinematografe, icoanele și alte obiecte de valoare au fost rechiziționate, relicvele „pângărite”⁶. Erau constatate persecuții ale clerului de toate gradele⁷, inclusiv obligația de a presta munci umilitoare⁸, execuții⁹.

Drama Bisericii Ruse stârnea compasiune, dar provoca și reacții pragmatice. Deputatul Partidului Național, Ioan Lupaș, cunoscut istoric, constata că reculul Bisericii Ortodoxe Ruse provocase un vid de prestigiu în Balcani. De altfel, el și își exprima credința în oportunitatea Bisericii Ortodoxe Române de a recâștiga autoritatea pierdută asupra lumii ortodoxe răsăritene¹⁰.

³ Robert Conquest, *Recolta durerii*, București, Editura Humanitas, 2003, p. 214.

⁴ Se afirma că Nikolai Buharin ar fi recomandat dezrădăcinarea credințelor religioase din sufletul poporului „prin orice mijloc”. *Atitudini românești pro și contra U.R.S.S.*, p. 502, nota 82.

⁵ Erau prezentate fragmnte din recentul Codul Penal sovietic din 1 iunie 1922. Articolele 121 și 124 considerau predarea religiei în școlile de stat și particulare drept o infracțiune. Aceleași articole prevedeau pedepse pentru oficierea ceremoniilor religioase în edificii publice, pentru afișarea în public a diverselor însemne religioase, etc. *Ibidem*, p. 503, nota 84. Aceste interdicții au fost stipulate de diverse decrete încă din 1918. Robert Conquest, *op. cit.*, p. 215.

⁶ El cita aceste informații din „*Le Temps*”, numărul din 6 mai 1922. *Atitudini românești pro și contra U.R.S.S.*, p. 503, nota 85.

⁷ Se critica arestarea în repetate rânduri a Patriarhului Moscovei și al tuturor Rusiilor și chiaruciderea unor episcopi și preoți din Rusia Sovietică. *Ibidem*, nota 86.

⁸ Deputatul L.Ghilezan declarase că în Rusia Sovietică preoții sunt obligați să măture străzile. *Ibidem*. Umilințele clerului sunt amintite și în Robert Conquest, *op. cit.*, p. 215 și urm..

⁹ Vespasian V. Pella amintea de execuția a peste 1000 de preoți și 28 de mitropoliți și episcopi. Dezbaterile Adunării Constituante a Camerei Deputaților, (în continuare DANCD), ședința din 16 decembrie 1924, în *Monitorul Oficial* (în continuare MO), nr. 47, din 28 ianuarie 1925, p. 1109. Datele respective apar în presa britanică a anului 1922. Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 309. Vezi și Stephane Courtois s.a., *Cartea Neagră a Comunismului*, București, Editura Humanitas, 1998, p.121-122.

¹⁰ Prelatul ardelean compara situația anilor '20 cu cea din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când Petru cel Mare încă „nu-și croise programul de expansiune religioasă și politică”. Atunci, „toate popoarele creștine din răsărit” primeau ajutor bănesc și cărți bisericești din Țările Române, fapt care sporea prestigiul acestora în lumea ortodoxă. Ioan Lupaș critica guvernul că nu a înțeles oportunitățile actuale. *Atitudini românești pro și contra U.R.S.S.*, p. 503.

În aceste condiții, impresia unui deputat al dreptei din anul 1932, potrivit căruia sovieticii „au distrus biserica”¹¹, poate fi înțeleasă, în pofida tonului exagerat. Existau semnale potrivit cărora simboluri venerate în spațiul de peste Nistru – botezul, cununia religioasă, slujba de înmormântare și crucea de pe mormânt, erau interzise de autorități¹². Unele aspecte ale bisericii românești deveneau astfel aspecte ale unei confruntări transfrontaliere. În 1932, refacerea unei biserici într-un sat basarabean de graniță era percepută de deputatul național-țărănist Teodor Iacobescu drept un gest de sfidare „în fața revoluționarilor [sic] de pe Nistru”¹³.

Au existat și parlamentari care au prezentat aspectele pozitive ale religiei din U.R.S.S. Motivele gesturilor lor erau diverse. În februarie 1921, deputatul Partidului Național, I. Cămărășescu, anunța existența la Petrograd a unui „departament al confesiunilor pentru minorități”. Se dorea prezentarea atitudinii grijulii a autorităților sovietice față de confesiunile minorităților naționale în opoziție cu cea a guvernului¹⁴. Motivul nu era atât existența unei simpatii față de vecinul răsăritean, cât dorința de a critica executivul de la București¹⁵. La începutul anilor '30, deputatul național-țărănist Victor Eftimiu considera că „biserica există în Rusia pentru cei care vor biserica”¹⁶. Afirmatia făcea parte dintr-un discurs favorabil reluării relațiilor diplomatice româno-sovietice. Probabil deputatul cunoștea unele concesii aparente făcute religiei de către regimul sovietic¹⁷. Oricum, astfel de afirmații se făcuseră și la „case mai mari”¹⁸.

Totuși, existau parlamentari care acuzau de regimul sovietic de ipocrizie, în condițiile în care ar fi prezentat peste hotare situația confesiunilor religioase

¹¹ Afirmatia deputatului L.A.N.C. Nichifor Robu. Dezbaterile Adunării Deputaților, (în continuare DAD), ședința din 22 noiembrie 1932, în *MO*, nr. 5, din 26 noiembrie 1932, p. 39.

¹² Cel puțin asta afirma un transnistrean despre comunitățile rurale românești și ucrainene din R.A.S.S. Moldovenească. N.P. Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, București, Editura Cartea Românească, f.a., p. 11.

¹³ Majoritatea Adunării nu a fost impresionată, considerând că toate localitățile sinistrate datorită inundațiilor din acea vară trebuiau ajutate în mod egal, fără preferințe. Constantin Argetoianu, ministrul finanțelor și *ad interim* la Ministerul de Interne, afirma că guvernul se preocupă „de toate localitățile în suferință”. DAD, ședința din 24 august 1932, în *MO*, nr. 16, din 29 august 1932, p. 385.

¹⁴ *Atitudini românești pro și contra U.R.S.S.*, p. 503, nota 87. Totuși, principala funcție a acestui departament era de supraveghere a activităților diferitelor confesiuni, în strânsă legătură cu poliția politică. Vezi Timoty J. Colton, *Union of Soviet Socialist Republics*, http://encarta.msn.com/encyclopedia_761553017/Union_of_Soviet_Socialist_Republics.html

¹⁵ Câteva luni mai târziu, I. Cămărășescu a devenit ministru de interne în guvernul Take Ionescu.

¹⁶ DAD, ședința din 22 noiembrie 1932, în *MO*, nr. 5, din 26 noiembrie 1932, p. 39.

¹⁷ De exemplu, în martie 1930 I.V. Stalin constata o prea mare ușurință în acțiunea de demolare a clopotelor de biserici din sate. La scurt timp, Comitetul Central critica închiderea bisericilor fără consimțământul parohiilor respective. Robert Conquest, *op. cit.*, p.222.

¹⁸ O revistă sovietică cita afirmațiile lui Bernard Shaw, potrivit căruia, spre deosebire de Regatul Unit, în U.R.S.S. ar exista o reală libertate a religiei. Totuși, acest citat este pus sub semnul întrebării. *Apud Ibidem*, p. 333.

într-un mod idilic, lipsit de adevăr. Ion Florescu prezenta asigurările făcute de către Ghiorghe Cicerin episcopului de Genova, în timpul Conferinței din 1922, conform cărora toate confesiunile religioase se bucură de o completă libertate în Rusia Sovietică¹⁹. Istoriografia a perceput discriminarea subtilă a religiei din UR.S.S.²⁰.

În Parlamentul României, parlamentarii ostili apropierei de U.R.S.S. au perceput laicizarea societății sovietice drept un proces brutal. L. Ghilezan anunța în 1921 că nou-născuții din Rusia Sovietică primesc un număr distinctiv²¹. Deputatul Partidului Național specula că această măsură ar fi echivalat cu pierderea identității tradiționale prin înlocuirea numelui de un număr²². Ipoteza lui s-a dovedit neverosimilă, deoarece numele și prenumele au continuat să fie utilizate în statul vecin, pe întreaga durată a regimului comunist²³. Și alți parlamentari au avut poziții similare. În 1920, iconomul P. Partenie acuzase „bolșevicii din Rusia” că „au târât viața familială în noroi”²⁴. Bănuim că se făcea referire la legea bolșevică din 19 decembrie 1917 care a transformat divorțul într-o formalitate²⁵ și a cauzat un mare număr de separări conjugale și abandonuri parentale²⁶. Și în

¹⁹ *Atitudini românești pro și contra U.R.S.S.*, p. 503, nota 83. Și cu alte ocazii autoritățile sovietice au prezentat străinilor o imagine pozitivă a vieții cotidiene din U.R.S.S. *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. I, 1917-1934, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 415.

²⁰ Constituția din 1929 stipula libertatea credințelor religioase dar interzicea propagarea acestora. În schimb era permisă propaganda antireligioasă, față de care Biserica nu mai putea riposta. *Apud* Robert Conquest, *op. cit.*, p.217.

²¹ DAD, ședința din 10 decembrie 1921, în *MO*, nr. 13, din 16 decembrie 1921, p. 102. Probabil era vorba despre un rudiment al codului numeric personal, introdus și în România ca element obligatoriu în actele de stare civilă în anul 1978.

²² În Adunarea Deputaților se prezenta Proiectul de Lege privind Organizarea Administrației Locale. Politicianul respectiv critica posibilitatea ca un primar ales să dispună de o serie de prerogative, deținute în mod normal de un funcționar public, „de drept”. El avertiza că orice localitate din România putea fi condusă de către un primar „bolșevic”, în condițiile în care Partidul Comunist Român se afla încă în legalitate. Acesta ar fi înregistrat nașterile „numai [subl. ns.]cu un număr, ca în Rusia”. Malițios, L. Ghilezan avertiza că un copil dintr-o comună condusă de comuniști nu se va mai numi „Pătru ori Ion”, ci „numărul 13 din 1922”, după model sovietic. DAD, ședința din 10 decembrie 1921, în *MO*, nr. 13, din 16 decembrie 1921, p. 102.

²³ De altfel CNP-ul a fost introdus și în alte state ale lumii, comuniste sau nu, ca element obligatoriu de identificare în actele de stare civilă.

²⁴ Funcția sa bisericească a fost stipulată în Monitorul Oficial. DAD, ședința din 1 martie 1920, în *MO*, nr. 50, din 3 martie 1920, p. 849.

²⁵ Ofițerului Stării Civile trebuia să îi fie prezentată doar o cerere „nemotivată” și o taxă „relativ mică”. G.M. Sverdlov, *Căsătoria și familia în legislația sovietică*, Editura de Stat, 1950, p. 55-56.

²⁶ Jacques de Launay, *Istoria secretă a Cominternului, 1919-1943*, București, Editura Venus, 1993, p. 30. Abia în 1936 Comitetul Central al U.R.S.S. decidea obligativitatea creșterii copilului de către părinți drept „datorie cetățenească de răspundere” G.M. Sverdlov, *op. cit.*, p. 42.

1924, în cadrul unui discurs acid la adresa doctrinei comuniste, național-liberalul Vespasian V. Pella oferea citate din V. I. Lenin referitoare la familie, considerată o instituțiune a burgheziei parazitare, o invențiune stupidă a bisericii²⁷. Deși nu erau explicite, citatele liderului bolșevic erau prezentate de deputatul majorității în contextul încurajării avortului și libertinajului sexual²⁸. Scopul acestor discursuri era limpede. În 1924, național-liberalul Mircea Djuvara căuta să demonstreze disprețul conducerii U.R.S.S. față de morală, considerată „un instrument burghez de opresiune”²⁹. În aceeași lună, colegul său Vespasian Pella, prezenta exemple de imoralitate din trecutul apropiat al regimului de la Moscova. Pe baza unor surse străine, el descria modul rechiziționării forțate de prostituate pentru Armata Roșie în timpul Războiului Civil³⁰.

Este adevărat că au existat dispute între ideologii sovietici referitoare la posibilitatea desființării căsătoriei civile. Totuși, Cristian Racovski, oferit exemplul negativ în acest sens în Parlament, a fost unul dintre susținătorii familiei și critici ai traiului în promiscuitate³¹. Ideile libertine, „naturațea sexului”³² au

²⁷ Potrivit lui Lenin, femeia era „aliata proletariatului” din sufletul căruia trebuie distrus „sentimentul familiei și al căminului”. DANCD, ședința din 16 decembrie 1924, în *MO*, nr. 47, din 28 ianuarie 1925, p. 1109.

²⁸ „Ca să găsim în femeie o aliată cauzei noastre trebuie să o scoatem din mijlocul familiei și să nu mai îngăduim să sufere jugul maternității. Trebuie să distrugem sentimentul egoist și instinctiv al iubirii materne. Femeia care este stăpânită numai de iubirea copiilor săi apare ca un animal inferior, neapt pentru a face politică”. *Ibidem*.

²⁹ DANCD, ședința din 2 decembrie 1924, în *MO*, nr. 29, din 23 decembrie 1924, p. 472. Acest dispreț este dovedit de articolul unui ziar al C.E.K.A. din Kiev. Acesta critica vechea morală și „umanitate” burgheză, acuzând vechea putere că a folosit-o pentru a domina masele asuprite. Stephane Courtois s.a., *op. cit.*, p. 100.

³⁰ El cita o lucrare recentă scrisă de „marele socialist Kautski”. Era prezentat un mandat eliberat de sovietul lucrătorilor din Mourzilovka tovarășului Grigore Sareief. Acesta primea „depline puteri [...] de a rechiziționa, după alegerea sa și de a conduce în interiorul cazarmei, pentru nevoile diviziei de artilerie ce se găsește cu garnizoana la Mourzilovka, 60 [de] femei și fete tinere și sănătoase care vor fi alese din clasa burgheziei și a speculatorilor”. DANCD, ședința din 16 decembrie 1924, în *MO*, nr. 47, din 28 ianuarie 1925, p. 1109. Alt document, reprodus în facsimil de ziarul suedez „Svenska Tagbladet” la 9 noiembrie 1919, oferea un mandat tovarășului Karaseief să „socializeze” în orașul Ecaterinodor fetele și femeile între 16 și 36 de ani pe care le va alege el. *Ibidem*.

³¹ Iconomul Partenie deplângea faptul că sunt muncitori români „care n-au auzit decât cuvintele exaltate ale doctorului Racovski”. DAD, ședința din 1 martie 1920, în *MO*, nr. 50, din 3 martie 1920, p. 849. Într-o dezbatere socialistă antebelică, Cristian Racovski s-a pronunțat ferm pentru importanța căsătoriei în societate. Vezi Constantin-Titel Petrescu, *Socialismul în România*, București, Fundația Social-Democrată Constantin-Titel Petrescu, 2003.

³² Vezi Richard Pipes, *op. cit.*, p. 303.

fost respinse de către conducerea partidului bolșevic rus și implicit de toate formațiunile politice satelit³³.

În fond, o societate a sexului liber ar fi contrastat cu ideea strictă de ordine a bolșevicilor³⁴. V.I. Lenin era un adept al căsătoriei „civile proletare din dragoste”, liber consimțite, pe care o opunea celor „triviale”, forțate, care ar fi fost după opinia sa caracteristice vechiului regim³⁵. În aceste condiții, încă din anul 1920, „căsătoriile ideale socialiste din Rusia” făceau parte din tacticile propagandei socialiștilor români radicali, după cum observau parlamentarii dreptei³⁶. Întreg spectrul politic românesc a salutat familia drept un element vital de coeziune socială. De altfel, expresiile parlamentarilor ostili comunismului la adresa familiei, „nucleu care alcătuiește baza sănătoasă a oricărei societăți”³⁷ le întâlnim și în retorica comunistă românească de peste ani.

Totuși, societatea libertină a continuat să reprezinte un subiect al campaniilor electorale din România. În anul 1922, deputații Partidului Țărănesc constatau că adversarii politici îi acuză de filocomunism. Ei respingeau acuza că ar dori distrugerea familiei și că ar râvni la „fetele [și] nevestele” țăranilor³⁸. Divorțul și căsătoria sovietică au continuat și în anii 40 să fie percepute de opinia publică din România drept simple formalități birocratice³⁹. Abia la 8 iulie 1944 prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. decidea ca divorțul să nu poată avea loc decât în urma unor motive întemeiate⁴⁰, iar concubinajul să aibă aceleași obligații în fața Stării Civile ca și căsătoria propriu-zisă⁴¹.

Putem constata că majoritatea relatărilor referitoare la religia din U.R.S.S. aparțin dreptei politice. Stânga românească, în spiritul doctrinar, nu era interesată în general de aceste aspecte. În schimb, membrii spectrului politic de dreapta au prezentat permanent problemele clerului și credincioșilor de peste Nistru, sesizând corect mecanismul de promovare a ateismului și de persecutare a

³³ În 1920 V.I. Lenin își exprima public oprobriul față de prostituție și teoria „paharului cu apă”. G.M. Sverdlov, *op. cit.*, p. 65.

³⁴ Richard Pipes, *op. cit.*, p. 306.

³⁵ G.M. Sverdlov, *op. cit.*, p. 65.

³⁶ Deputatul Anibal Teodorescu oferea un citat din „Socialismul”, unde un anume Negoită îndemna „tinerele tovarășe care au prieteni sau îndrăgostiți [sic] militari” să îi atragă din punct de vedere politic, în condițiile în care „atunci când ambii soți sunt socialiști, duc o căsnicie fericită”, după exemplul sovietic. DAD, ședința din 7 august 1920, în MO, nr. 41, din 15 august 1920, p. 880. res

³⁷ DAD, ședința din 1 martie 1920, în MO, nr. 50, din 3 martie 1920, p. 849.

³⁸ Era prezentat un manifest care îi acuză pe țăraniiști de simpatii bolșevice. Parlamentarii P.Ț. ironizau această acuza. DANCD, ședința din 3 aprilie 1922, în MO, nr. 14, din 22 aprilie 1922, p. 211.

³⁹ În perioada ocupației din anii 1940-1941, locuitorii Chișinăului ar fi fost impresionați de ușurința cu care soldații sovietici divorțau și se recăsătoreau succesiv, grație legislației permissive. Vezi Virgil Gheorghiu, *Reportaje de război*, Făgăraș, Editura Agaton, 2008, p. 95-96.

⁴⁰ G.M. Sverdlov, *op. cit.*, p. 56.

⁴¹ *Ibidem*, p. 22.

Bisericii. În 1930 unii parlamentari au perceput o îmbunătățire a situației religiei în U.R.S.S. datorită unei aparente bunăvoințe a conducerii de la Kremlin față de aceasta. Au existat și aspecte pragmatice. Influența Bisericii Ortodoxe Române în Balcani, refacerea unei biserici basarabene calamitate au fost considerate de unii parlamentari în strânsă legătură cu situația religioasă din Uniunea Sovietică.

De asemenea, problema familiei sovietice, a moralității în general, a generat discuții interesante. Laicizarea evidenței populației a fost primită cu suspiciune de parlamentarii români, care o considerau o măsură menită să amplifice controlul statului asupra cetățeanului. În egală măsură, legea sovietică a divorțului, foarte laxă, a stârnit un val de indignare în Parlament, fiind percepută drept un semn al promiscuității din societatea statului vecin. Legea a generat probleme sociale, recunoscute și de regimul bolșevic, care ulterior a modificat-o. Totuși, libertinajul sexual nu și-a făcut loc în stricta societate sovietică, deși aceasta era impresia parlamentarilor de dreapta în anii 1919-1924. Ulterior, aluziile referitoare la lipsa unei vieți familiale decente au încetat să mai fie prezentate la tribuna Parlamentului.

STRUCTURI ȘI CATEGORII SOCIALE ÎN VIZIUNEA ȘI ACȚIUNEA „JUSTIȚIEI POPULARE” DIN ROMÂNIA (1948–1962)[♦]

Cezar AVRAM*

Abstract: Besides changing the judicial organization and introduction of popular judges and people's tribunals, the administration of „popular justice” in Romania had much more consequences at both legal and social level. First of all, the constitutional framework was developed which meant consolidation of democrat-popular power (Constitutions of 1948 and 1952). Second, the legal framework has been enlarged by the land legislation that was at the basis of nationalization and collectivization. For the purpose of liquidating private property of land, class enemy, peasantry resistance to collectivization, in the hands of popular justice has been the repressive tool of special legislation concerning the economic sabotage, the failure to accomplish the state plan or the collecting plan. The verdicts were aberrant in form and excessive in severity: people who commented in a hostile way upon the achievements of the government were sent to working camps; the peasants who wanted to withdraw from the collective farms or those who advised the others to do such a thing were sent to prison (according to article no. 209 from the Criminal Code).

Keywords: collectivization, property, communism, state, legislation

Contextul politic intern. Cadrul constituțional

Preluarea puterii politice, în martie 1945, a pus Partidul Comunist din România în fața a două variante. Prima variantă, care s-ar fi soldat cu consecințe negative pentru viitorul său, consta în declanșarea de la început a luptei împotriva proprietarilor de pământ și deținătorilor de capital, ceea ce ar fi desconspirat principiile totalitare, lipsind PCR de aderenți, aliați și simpatizanți, de masă de manevră. Al doilea scenariu prevedea asigurarea proprietarilor prin promisiuni și lozinci demagogice, precum și prin inițiative legislative de scurtă durată, pentru a liniști o parte a burgheziei și a da țărănimii sentimentul de a se crede în siguranță.

[♦] Articolul prezent face parte din face parte din proiectul de cercetare nr. I/1, *Cadru normativ și dinamici sociale în cadrul societății din sud-vestul României (1864-1948): impactul reformelor agrare din cadrul programului de cercetare Structuri sociale, elite și norme în sud-vestul României (sec. XVI-XX)*.

*cercetător științific I dr., directorul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Ploșor”.

Comuniștii români, ca de altfel și cei sovietici, la începuturile funcționării statului socialist, au ales varianta a doua, dând dovadă că învățaseră lecția șoptită din perioada interbelică și strigată și argumentată cu „pumnul în masă” de consilierii și liderii statului sovietic-imperialist în etapa postbelică. Liderii comuniști s-au lansat în promisiuni, infirmând zvonurile privitoare la o posibilă colectivizare, deși exproprierea și socializarea pământului fusese anunțată în programul partidului adoptat la Congresul de constituire din anul 1921, la Congresul al V-lea din decembrie 1931, în diferite circulare, broșuri și ziare de partid din perioada interbelică.

Un pas hotărâtor și totodată revelator în dezvăluirea intențiilor partidului și statului comunist l-a reprezentat Constituția din anul 1948, promulgată prin Decretul nr. 729. Actul fundamental din 14 aprilie 1948 a consacrat principiul că întreaga putere emană de la popor și aparține poporului, care o exercită prin organe reprezentative alese prin vot universal, egal, direct și secret. Importante dispoziții se refereau la dreptul statului în îndrumarea și planificarea economiei naționale, la existența micii proprietăți și a proprietății particulare, la revizuirea tuturor codurilor și legilor existente pentru a fi puse de acord cu prevederile Constituției.

Titlul II al Constituției anului 1948 – „Structura social-economică”, neîntâlnit în legile fundamentale anterioare ale României, indica existența a trei categorii de proprietate: proprietatea statului, proprietatea organizațiilor cooperatiste și proprietatea particularilor, persoane fizice sau juridice (art. 5). De asemenea, art. 6 stipula că „bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicații ferate, rutiere, pe apă și pe mare, poșta, telegraful, telefonul și radioul” aparțin „statului ca bunuri comune ale poporului”, precizându-se că urma a se stabili prin lege modalitățile de trecere în proprietatea statului a bunurilor mai sus-menționate care, la data intrării în vigoare a Constituției, se aflau în proprietate privată. Proprietatea privată și dreptul de moștenire erau recunoscute și garantate prin lege, proprietatea particulară „agonisită prin muncă și economisire” bucurându-se de „o protecție specială”. Conform art. 9, „pământul aparține celor ce-l muncesc”, iar „statul protejează proprietatea țărănească de muncă”, „încurajează și sprijină cooperarea sătească”, iar pentru ridicarea agriculturii, „statul poate crea întreprinderi agricole, proprietatea statului”.

Ca și constituțiile anterioare, Constituția din anul 1948 prevedea posibilitatea efectuării de exproprieri „pentru cauză de utilitate publică pe baza unei legi și cu o dreaptă despăgubire stabilită de justiție”. De asemenea, pentru a realiza fundamentul juridic al naționalizării principalelor mijloace de producție, pe cale constituțională¹, se prevede că „atunci când interesul general cere, mijloacele de producție, băncile și societățile de asigurare care sunt proprietate particulară a persoanelor fizice sau juridice, pot deveni proprietatea statului, adică bun al poporului, în condițiile prevăzute de lege”² (art. 11).

O altă noutate pe care a introdus-o Constituția de la 1948, prin art. 15, este principiul îndrumării și planificării economiei naționale în vederea „dezvoltării

¹ Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *Enciclopedia de Istorie a României*, București, Editura Meronia, 2001, p. 24.

² „Monitorul Oficial” (MO), nr. 87 bis din 13 aprilie 1948.

puterii economice a țării, asigurării bunăstării poporului și garantării independenței naționale”³.

Ca urmare a acestor prevederi, la data de 11 iunie 1948 s-au naționalizat principalele întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transport, la 2 iulie 1948 s-a înființat Comitetul de Stat al Planificării, la 2 martie 1949 s-a expropiat și restul de 50 ha lăsate foștilor moșieri prin reforma agrară din 1945, „lichidându-se moșierimea din punct de vedere economic, social și politic”, la 3-5 martie 1949 s-a hotărât „transformarea socialistă a agriculturii”, la 20 aprilie 1950 s-a naționalizat o mare parte a clădirilor și locuințelor, iar la 20 ianuarie 1952 s-a făcut o nouă reformă monetară pentru confiscarea ultimelor rezerve în numerar ale populației⁴.

Constituția din anul 1952 a consacrat consolidarea puterii democrat-populare, obiectivele lichidării totale a contradicției dintre caracterul socialist al puterii de stat și caracterul relațiilor de producție bazate pe proprietatea privată.

În capitolul introductiv, Constituția proclama România „stat al oamenilor muncii de la orașe și sate”. Republica Populară Română, cum se arată în continuare, „a luat naștere ca urmare a victoriei istorice a Uniunii Sovietice asupra fascismului german și a eliberării României de către glorioasa Armată Sovietică, eliberare care a dat putință poporului muncitor, în frunte cu clasa muncitoare condusă de Partidul Comunist, să doboare dictatura fascistă, să nimicească puterea claselor exploatare și să făurească statul de democrație populară, care corespunde pe deplin intereselor și năzuințelor maselor populare din România”. Făurirea și întărirea statului democrat popular, „prietenia și alianța cu marea Uniune Sovietică” erau menite „să asigure independența, suveranitatea de stat, dezvoltarea și înflorirea Republicii Populare Române”. Politica externă „este o politică de apărare a păcii, de prietenie și alianță cu Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste și cu țările cu democrație populară, o politică de pace și prietenie cu toate popoarele iubitoare de pace”. Egalitatea între minoritățile naționale se reflectă și în asigurarea autonomiei administrativ-teritoriale a populației maghiare din raioanele secuiești. De asemenea, se arăta că politica statului era îndreptată spre „lichidarea exploatării omului de către om și construirea socialismului”.

Ca regim de stat, Constituția proclamă regimul democrației populare, care „reprezintă puterea oamenilor muncii”. Statul democrat-popular este o formă a

³ *Ibidem*.

⁴ Concomitent au avut loc și o serie de alte evenimente: s-a stabilit domiciliul obligatoriu la circa 3000 de foști moșieri (martie 1949); s-au dizlocat și deportat în Bărăgan peste 2000 de familii din locurile lor de baștină (1949); s-au trimis în colonii (lagăre) de muncă cei care la expirarea pedepsei „nu erau socotiți de autorități suficient de reeducați”, conform Decretului 6/6.01.1950; masive dizlocări din zona de graniță (1950); dizlocările din 1951 conform deciziei MAI 200/18 iunie; arestarea a 22008 chiaburi „care au primit domiciliu obligatoriu sau au fost internați în colonii de muncă în special la Canalul Dunăre-Marea Neagră” (1951–1952); sancționarea cu domiciliu obligatoriu a 9000 de persoane în 1952 etc. A se vedea Marin Nedelea, *Istoria României în date. 1940–1995*, București, Editura Niculescu, 1997, p. 86–102.

dictaturii proletariatului, exercitată de partidul clasei muncitoare, printre funcțiile statului numărându-se funcția de reprimare în interiorul țării a claselor doborâte de la putere, funcția de apărare a țării împotriva agresiunii externe, funcția economico-organizatorică și cea cultural-educativă. Pe baza acestor noi prevederi constituționale a fost creat noul sistem socialist al organelor statului, iar înlocuirea aparatului de stat existent cu unul nou s-a realizat prin modificările aduse legilor de organizare judecătorească și de organizare și funcționare a Parchetului.

Munca este proclamată „o datorie și o chestiune de onoare pentru fiecare cetățean capabil de muncă”, după principiile „cine nu muncește, nu mănâncă” și „de la fiecare după capacitățile sale, fiecăruia după munca sa”⁵. Dreptul la muncă este garantat de către stat, în condițiile dezvoltării sectorului socialist al economiei naționale.

Constituția a statuat existența celor trei sectoare în economia națională: sectorul socialist, sectorul micii producții de mărfuri și sectorul particular-capitalist.

Proprietatea socialistă „are fie forma proprietății de stat (bun comun al poporului), fie forma proprietății cooperatist-colectiviste (proprietatea gospodăriilor agricole colective sau a organizațiilor cooperatiste)”⁶. Conform art. 6 alin. 3, „formațiunea socialistă, căreia îi aparține rolul conducător în economia națională a RPR, constituie baza dezvoltării țării pe calea socialismului”. Rezultatele naționalizărilor din anii 1948-1950, care au urmat celei din iunie 1948, sunt consacrate prin art. 7:

Bogățiile de orice natură ale subsolului, fabricile, uzinele și minele, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație de orice fel, transportul feroviar, fluvial, maritim și aerian, băncile, poșta, telegraful, telefonul, radioul, mijloacele de tipar, cinematografia și teatrul, gospodăriile agricole de stat, stațiunile de mașini și tractoare, întreprinderile comunale și partea naționalizată a fondului de locuințe de la orașe constituie proprietatea de stat, bun comun al poporului.

Proprietatea cooperatistă era o proprietate colectivă, care cuprindea: „inventarul viu și mort al gospodăriilor agricole colective și al cooperativelor, producția realizată de ele, cât și toate întreprinderile și construcțiile ce le aparțin reprezintă proprietatea obștească a gospodăriilor agricole colective și a cooperativelor”⁷. Țăranii membri ai gospodăriilor agricole colective dețineau dreptul de a avea în folosință personală un lot de pământ pe lângă casă și în proprietate personală gospodăria de pe acest lot, casa de locuit, animale productive, păsări, inventar agricol mărunț în conformitate cu statutul gospodăriei agricole colective.

Mica producție de mărfuri cuprindea „gospodăriile țărănești mici și mijlocii, care posedau proprietate particulară asupra pământului, bazată pe munca proprie a producătorului, ca și atelierele meseriașilor care nu exploatează munca altora” (art. 10).

⁵ Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *op. cit.*, p. 30.

⁶ Art. 6 alin. 1 din Constituția din 1952.

⁷ Art. 9 al Constituției din 1952.

Proprietatea privat-capitalistă cuprindea „gospodăriile chiaburești, întreprinderile comerciale particulare, micile întreprinderi industriale nenaționalizate, bazate pe exploatarea muncii salariate”, statul realizând „în mod consecvent politica de îngrădire și eliminare a elementelor capitaliste” (art. 11).

Dreptul de proprietate personală avea ca obiect veniturile și economiile provenite din muncă, casa de locuit și gospodăria auxiliară de pe lângă casă, obiectele casnice și de uz personal, cât și dreptul de moștenire asupra proprietății personale a cetățenilor.

Preponderența proprietății de stat avea ca scop dezvoltarea vieții economice a României „pe baza planului de stat al economiei naționale, în interesul construirii socialismului”. Comerțul exterior era monopol de stat.

Suportul juridic al naționalizării și colectivizării

Legislația agrară adoptată între anii 1948-1953 a reliefat obiectivele politicii partidului și statului comunist:

- controlul total al statului în problemele agriculturii, prin intervenția constantă în dirijarea producției particulare, a circulației și desfacerii producției;

- înfăptuirea economiei „socialiste unitare”, prin aplicarea exproprierii și comasării asupra fondului funciar în cadrul procesului de formare a sectorului de stat și a procesului de colectivizare;

- introducerea supercentralismului economic prin preluarea de către stat a tuturor pârgurilor economice, în cadrul planificării riguroase și constante a producției agrare și a desfacerii ei;

- justificarea aplicării politicii represive a statului și asigurarea cadrului legislativ adecvat pentru „desfășurarea luptei de clasă”;

- puțința de a cere legal muncitorului să depășească toate normele, fără remunerație adecvată – conform „întrecerii socialiste” – și a pretinde producătorului agricol să predea statului cea mai mare parte a produsului său, fără plată sau cu o plată simbolică, în conformitate cu dictonul „ce este al tău este al tuturor”.

Colectivizarea a fost impusă prin diferite căi: constrângere economică permanentă – cote aberante asupra produselor și impozite în natură și bani; prețuri derizorii plătite de către stat; represiune directă – arestări, procese publice, internări în lagăre și confiscări repetate; violență fizică – îndeosebi bătăi; urmărirea familiilor celor ce nu voiau să intre în „colectivă”; presiune politică sistematică și continuă, prin zeci de mii de „propagandiști” și prin mass-media. În acest fel, rezistența materială și morală a familiei țărănești a fost an de an slăbită și zdruncinată până când proprietarul pământului a fost silit să semneze că donează „de bună voie” pământul și inventarul său.

Suportul juridic al politicii agrare din anii 1948–1953 a fost dat, în primul rând, de o serie de acte normative (peste 200 de legi, decrete, hotărâri ale Consiliului de Miniștri, decizii ministeriale, jurnale ale Consiliului de Miniștri, decizii ale Comisiei de redresare economică și stabilizare monetară, decizii ale Confederației Generale a Muncii) cu caracter organizatoric privind funcționarea Ministerului Agriculturii, a grupelor de întrajutorare, a tarlalizării, a asociațiilor

simple anuale, a TOZ-urilor⁸, GAC-urilor, GAS-urilor, SMT-urilor, privind rolul sindicatelor agricole, organizațiilor de partid, de tineret, de femei, a Sfaturilor Populare și a Statului în general, a cuantumului de investiții și dotări etc. Unele dintre aceste acte juridice au fost de o mare importanță, deoarece aplicarea lor a adus modificări esențiale în structura socială, în structura proprietății, în structura producției, în viața satului românesc. O caracteristică a acestor pachete de legi și decrete a constat în faptul că ele au legiferat un lucru deja împlinit. Comuniștii români au aplicat „tehnica faptului împlinit”. Multe legi și decrete, în loc să prefăteze și să creeze cadrul juridic necesar înfăptuirilor, au fost promulgate, după câteva luni, când deja obiectul legii funcționa.

Decretul nr. 33/22 mai 1948⁹ prin care s-a înființat Administrația Fermelor de Stat și a Stațiunilor de Mașini a însemnat, de fapt, doar o schimbare de titulatură, întrucât încă din anul 1945 au fost înființate fermele de stat și stațiunile de închiriere a mașinilor agricole, iar prin Decretul – lege nr. 939/27 noiembrie 1946 a luat ființă Regia Autonomă a Exploatărilor Agricole, Zootehnice, a Industriilor Agricole și Mașinilor (R.E.A.Z.I.M.-ul), prin unirea fermelor de stat cu centrele de închiriat mașini agricole¹⁰.

La 2 iulie 1948, prin Decretul nr. 119 s-a înființat Comisiunea de stat a planificării¹¹, în scopul întocmirii „planului general al comisiei naționale”. Această Comisie a preluat atribuțiile Consiliului Superior al Economiei Naționale, ce fusese înființat în 26 noiembrie 1945 sub președenția lui Gh. Gheorghiu-Dej¹².

Controlul statului asupra activității agricole de la sate, existent încă de la sfârșitul anului 1945, a fost astfel recunoscut, supercentralizarea economică devenind un principiu al politicii comuniste românești preluat cu întregul ambalaj de la superstatul din răsărit.

Plenara din 3-5 martie 1949 a declanșat campania de colectivizare. În raportul său, Dej a vorbit de existența unor gospodării colective, care se constituiseră datorită „liberei hotărâri” a țăranilor, dorinței lor de a urma „exemplul Uniunii Sovietice”¹³. La data ținerii acestei plenare, coordonatele sectorului socialist din agricultură erau deja stabilite.

Prin Decretul nr. 82/1949 au confiscate toate proprietățile de 50 ha și peste, rămase în urma reformei agrare din martie 1945. Decretul era cuprins în următoarea formulare a liderului P.M.R., tot la Plenara din 3-5 martie 1949: „Statul a luat de curând măsuri de lichidare completă a resturilor proprietăților moșierești”.

⁸ TOZ-urile (preluate de la sovietici, ca și titulatura) sunt întovărășiri care nu se desfac după fiecare campanie agricolă, ci se dezvoltă treptat spre gospodăria agricolă colectivă.

⁹ MO nr. 117 din 22 mai 1948.

¹⁰ 880 de ferme agricole și stațiuni de mașini și peste 250 de alte exploatări diverse.

¹¹ MO nr. 150 din 2 iulie 1948.

¹² *Ibidem*, nr. 271 din 26 noiembrie 1945 și *Ibidem* nr. 272 din 27 noiembrie 1945.

¹³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări, decembrie 1959–mai 1961*, București, Editura Politică, 1959, p. 311.

La data de 5-6 iulie 1949, Comisia Agrară a C.C. al PMR a stabilit primul statut model al GAC¹⁴, iar Decretul nr. 319 din 1 august același an¹⁵ a legiferat înființarea gospodăriilor colective. Conform Decretului nr. 319/1949, GAC-urile s-au înființat la propunerea Ministerului Agriculturii, care a inclus și o avizare cu caracter agrotehnic. Alegerea locului și data înființării s-au datorat însă rațiunilor politice, așa cum o dovedesc instrucțiunile trimise prin rețeaua Direcției Generale a Securității Poporului, care fixau baremurile pentru obținerea avizului din partea Comitetului Central.

La 24 iulie 1949 s-au inaugurat primele gospodării agricole colective, asocieri de tip colhoz care se bucurau de facilități și privilegii, pentru a demonstra „superioritatea agriculturii socialiste”. De la acea dată, timp de peste un deceniu a fost declanșată o metodică și susținută campanie de colectivizare, formă mascată de confiscare a pământului ce se afla în proprietatea țărănimii. Acțiunea a constituit un război împotriva majorității societății formate din proprietari agricoli mici și mijlocii, o calamitate ce s-a desfășurat în etape și pe multiple planuri. În baza luptei de clasă, dogma călăuzitoare a partidului unic, în prima fază a colectivizării, țărănimea săracă a fost instigată împotriva aceleia mai înstărite (chiaburii și mijlocașii), după ce inițial fusese direcționată contra mării proprietăți. Satul a devenit aria predilectă a luptei de clasă din care evadarea către necunoscutul oraș era o „binefacere”. Asupra locuitorilor mai înstăriți și productivi au fost impuse cote exagerate, iar apoi, din cauza neputinței de a le îndeplini, confiscări de bunuri, persecuții asupra membrilor familiei fără discernământ, arestări și închisori. Majoritatea țărănimii mijlocii a devenit, astfel, obiectul unor solitudini speciale. Mijloacele persuasiv demagogice au fost combinate cu șantaj, presiuni și arestări. 24 de ore din 24, satele au fost supuse campaniei de „lămurire” de către zeci și sute de mii de activiști recrutați și îndoctrinați dintre muncitorii din fabrici, țărani „devotați” și intelectuali „încrăzători” și „docili”. Acțiunea de dezmoștenire violentă a țărănimii a fost prezentată sub forma trucată a renunțării benevole la patrimoniul agricol, inclusiv cel primit prin reforma din martie 1945, inițiată de PCR.

Prin H.C.M. nr. 99/1952 s-a stabilit statutul model al întovărășirilor agricole de țărani de tip TOZ, deci forma legală de funcționare a acestor asociații simple cooperatiste. Din anul 1947 până în 1952, hotărârile partidului au ținut loc de legi, întovărășirile funcționând în afara cadrului legal.

Din grupa normativelor organizatorice au făcut parte și legile, decretele, H.C.M.-urile, deciziile ministeriale privitoare la constituirea bazei tehnico-materiale a structurilor colectiviste. Baza tehnică-materială a fost promisă cu mult zgomot prin toate canalele propagandistice. Dar între promisiune și realitate a fost o mare diferență.

În etapa 1949-1953, au lipsit utilajele agricole, au lipsit sediile, în general a lipsit baza materială. Această deficiență s-a reflectat negativ asupra producției, în

¹⁴ *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România*, București, Editura Politică, 1962, p. 439; *Statutul model al gospodăriilor agricole colective*, 1949.

¹⁵ *BO* nr. 51 din 1 august 1949.

primul rând. Extensia sectorului socialist a beneficiat însă, de câteva condiții favorabile. În primul rând, baza materială (pământul) pentru organizarea gospodăriilor agricole colective a fost asigurată prin „donații” de pământ făcute prin constrângere, inclusiv amenințarea cu eliminarea din școală a copiilor celor ce nu s-ar supune prevederilor Decretului nr. 308 din 1 februarie 1953. În al doilea rând, distrugerea gospodăriilor individuale a fost realizată prin fixarea impozitului agricol și a cotelor la niveluri extrem de dure. Constrângerile exercitate de organele administrative erau dublate de prețurile simbolice plătite de stat (prețuri ce echivalau cu o confiscare). În caz de neîndeplinire a impozitului și cotelor, urma condamnarea celui „datornic”, însoțită, nu o dată, de confiscarea averii.

La 27 iulie 1951 s-a stabilit cadrul legal pentru confiscarea bunurilor persoanelor deportate sau arestate, fără moștenitori sau fără stăpân, precum și a unor bunuri care nu mai foloseau instituțiilor bugetare, prin Decretul nr. 111¹⁶. S-a trecut, astfel, la confiscarea bunurilor părăsite de familiile celor deportați sau arestați în cursul colectivizării, „bunuri de orice fel părăsite timp de un an de zile de către titularii lor”, bunuri fără stăpân, precum și cele considerate abandonate prin efectul unor legi sau decrete. Instrucțiunile (Decizia nr. 6491/1951)¹⁷ care au însoțit acest decret încadrau în bunuri confiscate și pe acelea care erau prevăzute de art. 16 al Decretului nr. 1983/1949, pe acelea prevăzute de art. 18 din Decretul nr. 125/1948 (abrogat prin Decretul nr. 33/1952) etc., pe acelea provenite din succesiune fără moștenitori conform art. 5 alin. 2 din Legea nr. 6/1949 și Decretul nr. 88/1951 (art. 1 alin c). Decizia nr. 6491/1951, mergând în detaliu, fixa obligațiile deținătorilor de bunuri, modul de valorificare și repartizare a bunurilor confiscate, competența comisiilor de evaluare și repartizare, modul de evaluare, competența și obligațiile organelor financiare, sancțiunile etc. Reglementarea situației juridice a unor terenuri trecute în proprietatea statului pe baza Decretului nr. 111/1951 s-a făcut târziu, prin Decretul nr. 1/1957¹⁸.

Decretul nr. 111/1951 a creat o nouă categorie, cea a „absenteiștilor”. Terenul confiscat acestora între anii 1951–1953 s-a ridicat la suprafața de 25.506 ha teren agricol, din care 6.016 ha în 1951, 10.175 ha în 1952, 9.315 ha în 1953.

Legile privitoare la proprietatea colectivistă au continuat și după aprilie 1962, când procesul de distrugere a individualității a fost oficial etichetat ca terminat.

Scopul urmărit în toată etapa colectivizării a fost axat pe controlul asupra resurselor din mediul rural, centralizarea puterii în satele țării, dezbinarea, exploatarea resurselor colectivizate și naționalizate, crearea unui segment de conducători total supuși regimului comunist, crearea proprietății socialiste. Toate acestea au determinat distrugerea proprietății particulare și, implicit, o nouă structură și o masivă depopulare a unor zone întregi.

Justiția populară și „legislația violenței”

¹⁶ *Ibidem*, nr. 81 din 27 iulie 1951.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 101 din 8 octombrie 1951.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 2 din 16 ianuarie 1957.

Comuniștii români, inspirându-se din „activitatea revoluționară” a regimului sovietic, au folosit „zelul” președinților și secretarilor de sfat popular, al secretarilor de organizații de bază, al colectorilor, al activiștilor P.M.R., al miliției și securității, împotriva „recalcitranților și rebelilor” din lumea satului. Acțiunea acestora ar fi avut o eficiență sporadică, ar fi fost condamnată, dacă nu ar fi existat protecția legii. Zecile și sutele de legi, H.C.M-uri, decrete, dispoziții au dat „legitimitate” agresiunilor fizice și morale, descinderilor și confiscărilor, tuturor brutalităților, au conferit torționarilor solidaritate în comiterea abuzurilor, titlul de apărători ai ordinii sociale, iar mai târziu absolvirea de vină.

Legile regimului au constituit suportul violenței, iar justiția populară, până în iunie 1952, și apoi „tribunalul popular” având într-o mână legile speciale, iar în cealaltă mână învățăturile partidului, au fost complice la sângeroasa represiune asupra țărănimii. Bazată pe lupta de clasă, „justiția populară”, o adevărată „legislație a violenței”, împreună cu impozitele și cotele, a constituit unul din instrumentele cele mai eficiente pentru a înfrânge definitiv rezistența țărănimii și a o convinge să intre în colhoz.

Potrivit Constituției din anul 1948, instanțele judecătorești erau: judecătoriile populare, tribunalele, curțile de apel și Curtea Supremă. De asemenea, prin lege se puteau înființa instanțe speciale pentru anumite ramuri de activitate. Parchetul avea rolul de a veghea „la pedepsirea crimelor împotriva ordinii și libertății democratice, a intereselor economice, a independenței naționale și a suveranității statului român”¹⁹.

Cu excepția Curții Supreme, la toate celelalte instanțe, la judecată participau și asesori populari, afară de cazurile când legea dispunea altfel. Prin introducerea instituției asesorului popular „cumpăna dreptății trece în mâinile poporului muncitor” pentru că „pe scaunul judecătoresc vor sta împreună cu un judecător de meserie și doi judecători populari”, „ieșiți din mijlocul poporului” și „apropiați de nevoile”²⁰ lui. Asesorul popular nu avea obligația „să cunoască toate amănunțele codurilor și textelor de legi sau să se piardă în mulțimea textelor juridice”, „nu trebuie să se sperie de știința de carte a judecătorului de meserie” deoarece acesta din urmă „știe multă carte” însă „judecătorul popular aduce cu el spiritul de dreptate”²¹.

Deși în mod formal asesorii populari și judecătorii de profesie aveau aceleași puteri în înfăptuirea actului de justiție, atunci când între ei apăreau dezacorduri, „hotărârea se va așeza așa cum a fost părerea judecătorului popular”²² pentru că „vechea justiție de clasă a supraviețuit și după 23 august 1944”²³. Astfel, chiar dacă cei care „au sabotat interesele poporului” fuseseră excluși din rândurile magistraților, chiar dacă cei rămași în rândurile acestei profesii trebuiau să fie buni cunoscători ai politicii marxist-leniniste și ai poli-

¹⁹ Art. 96 al Constituției din 1948.

²⁰ *Drepturile și îndatoririle asesorului popular*, București, Tipografia Universul, 1948, p. 4.

²¹ *Ibidem*, p. 12.

²² *Ibidem*, p. 6.

²³ *Despre asesorii populari*, 1949, Editura Partidului Muncitoresc Român, p. 10.

ticii partidului²⁴ și să combată toate reminiscentele trecutului pre-socialist²⁵, rolul judecătorilor de profesie a fost practic anihilat de cel al asesorilor populari, adevărați „judecători sociali” care trebuiau să țină cont de conștiința de clasă²⁶.

Legile de organizare judiciară din anul 1952 au suprimat curțile de apel, justiția fiind înfăptuită de către „Tribunalul Suprem al RPR, tribunalele regionale și tribunalele populare, precum și de către instanțele judecătorești speciale, înființate prin lege”²⁷. Tribunalele aveau sarcina de a apăra „regimul de democrație populară și cuceririle poporului muncitor”, de a asigura „legalitatea populară, proprietatea obștească și drepturile cetățenilor”²⁸. Tribunalul Suprem era ales de MAN pe termen de 5 ani, sistemul numirii judecătorilor fiind înlocuit de acela al alegerii lor. La judecarea proceselor participau, la toate instanțele, asesorii populari, cu excepția cazurilor în care legea dispunea altfel. Controlul „maselor” asupra înfăptuirii actului de judecată a crescut prin obligarea președinților de instanță de a prezenta „dări de seamă” în fața consiliilor populare județene. Prin instituirea tribunalelor poporului, „poporul” este cel abilitat să aplice sancțiunile, în locul puterii judecătorești.

Presă subordonată partidului a sprijinit, fără rezervă, toate abuzurile comise în spiritul și litera legislației socialiste. Ba mai mult, presa a anticipat condamnările pe care instanțele de judecată – tribunalele militare sau „tribunale ale poporului” – urmau să le pronunțe.

În vederea lichidării proprietății particulare a pământului și a dușmanului de clasă din satul românesc, a rezistenței țărănimii față de colectivizare, în mâna justiției populare s-a aflat instrumentul represiv reprezentat de legislația specială privitoare la nerespectarea planului de stat, neîndeplinirea predării cotelor, achizițiilor și colectărilor, sabotajul economic. Marele beneficiar al acestei legislații speciale a fost sectorul socialist, iar victima, producătorul particular în general și „chiaburul” în special.

În 15 ianuarie 1949²⁹ a apărut Legea nr. 16/1949 privind sancționarea unor crime care „primejdiesc securitatea statului și propășirea economiei naționale” care pedepsea cu moartea „darea de foc sau distrugerea în orice mod a produselor industriale, agricole sau a pădurilor”.

Decretul nr. 183/1949³⁰ a constituit instrumentul preferat al justiției populare în lupta împotriva producătorilor particulari. El a venit după D.M. 547 din 6 apr-

²⁴ Adrian Dumitriu, *Drumul acident al justiției în ultimul pătrar de veac și sarcinile ce decurg pentru organele justiției din documentele Congresului al X-lea al PCR*, în „Revista română de drept”, vol. 9/1969, p. 9.

²⁵ Robert Charvin, *Les Etats socialistes européens*, Paris, Dalloz, 1985, p. 192.

²⁶ Ramona Coman, *Ipostaze ale comunismului românesc. Despre crearea și funcțiile instituției judiciare*, în Ruxandra Ivan (coord.), „Transformarea socialistă”. *Politici ale regimului comunist între ideologie și administrație*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 39.

²⁷ Art. 64 al Constituției din 1952.

²⁸ Art. 65 al Constituției din 1952.

²⁹ MO nr. 12 din 15 ianuarie 1949.

³⁰ BO nr. 25 din 30 aprilie 1949.

lie³¹, care instituiseră regimul supravegherii muncilor agricole. Decretul 183/1949 a deplasat perimetrul infracțional din zona defăcării și a consumului în aceea a producției. Nerespectarea Planului de Stat a constituit de acum încolo o acțiune dușmănoasă împotriva regimului comunist. În art. 1 se specifica: „Pentru a asigura dezvoltarea economiei naționale în sectorul de stat, cooperatist sau particular, precum și executarea Planului de Stat și buna gospodărire a bunurilor statului se vor pedepsi faptele care urmăresc sau care pot avea ca urmare stânjenirea eforturilor oamenilor muncii pentru construirea economiei socialiste în Republica Populară Română”. Conform decretului, „nerespectarea deciziilor luate de Consiliul de Miniștri, ministere, de organele locale ale puterii de stat, cu privire la executarea Planului de Stat (art. 2 lit. a) se pedepsea cu închisoarea corecțională de la 1 la 12 ani și amendă de la 10.000 lei la 100.000 lei. Nu se acorda suspendarea pedepsei, iar tentativa se pedepsea ca și infracțiunea consumată. De asemenea, „dosirea, distrugerea ori denaturarea produselor sau mărfurilor” se pedepsea cu muncă silnică de la 5 la 15 ani și amendă de la 50.000 lei la 200.000 lei (art. 2 lit. d).

Nepredarea de cote sau neachitarea impozitului agricol se pedepseau, conform Decretului nr. 1983/1949, cu închisoarea corecțională de la 2 la 12 ani și cu predarea integrală a cotelor și impozitului.

Cu toate că Decretul nr. 183/1949 a limitat măsura confiscării la „bunurile care au servit sau au fost destinate să servească la săvârșirea unei infracțiuni prevăzute în decretul de față” (art. 12), măsura de confiscare a averii va fi luată, în numeroase cazuri, prin referire la Decretul nr. 312 promulgat la 27 iulie 1949³². Decretul nr. 312/1949 a prevăzut ca, pe lângă acțiunile incluse în Decretul nr. 183/1949, să fie confiscată averea inculpatului dovedit vinovat. Decretele nr. 183/1949 și 131/1952, cu completările ulterioare, formulate și cu intenția de a proteja sistemul opresiv al cotelor, au plasat autoritățile locale și împuterniciții cu colectarea într-o poziție de forță față de producătorul agricol. Având la dispoziție cadrul general de colectare și impozitare, beneficiind de un amplu și complex inventar de sancțiuni, reprezentanții administrației locale, cu sprijinul activiștilor de partid, al organelor de miliție și securitate și al organelor de justiție ce au fost înarmați cu un variat repertoriu legislativ represiv, vor supune țărâniea la constrângeri economice excesive. Țăranul, pentru a scăpa de „dreapta justiție a poporului”, trebuia să se înscrie în GAC, abandonându-și pământul, uneltele și animalele sau să-și părăsească întregul avut și să fugă spre oraș, pentru a se încadra în industrie, comerț, pază, CFR etc.

Decretul nr. 183/1949 a însemnat agravarea drastică a Decretului nr. 351/1945, fiind instrumentul principal de presiune al regimului asupra țărâniei între anii 1945-1953. Proprietarului de pământ intrat sub incidența Decretului nr. 183/1949 și 312/1949, după ce lua drumul temniței, canalului sau unei alte colonii de muncă, îi erau confiscate locuința și pământul, care intrau în posesia

³¹ *Ibidem*, nr. 16 din 27 iulie 1949.

³² *Ibidem*.

autorităților locale, iar apoi, odată cu înființarea structurilor colectiviste, erau distribuite acestora.

Prin Decretul nr. 405/20 octombrie 1949³³ s-a procedat la identificarea bunurilor supuse confiscării în baza diferitelor dispoziții legale, inclusiv ale Decretului nr. 312/1949, iar prin D.M. nr. 12225 din 8 decembrie 1949³⁴ s-a stabilit procedura de depozitare și repartizare a mărfurilor confiscate în baza Decretului nr. 183/1949.

În 14 februarie 1950 a apărut Decretul nr. 33/1950 care a adus modificări Decretului nr. 183/1949, incluzând și procedura confiscării averii inculpatului vinovat. Pe lângă clarificările asupra procedurii de confiscare, Decretul nr. 33/1950 a înăsprit regimul pedepselor.

Prin Decretul nr. 199/1950 pentru sancționarea unor crime care „primejduiesc securitatea statului și propășirea economiei naționale”³⁵ se pedepseau cu moartea, pe lângă „neltirile împotriva securității interne și externe sau actele de teroare” (art. 1), și „distrugerea sau deteriorarea prin orice mijloace a clădirilor, mașinilor, instalațiilor de orice fel” (art. 3 lit. a), „darea de foc sau distrugerea în orice mod a produselor industriale, agricole sau a pădurilor” (art. 3 lit.c). Acest decret a fost abrogat prin Decretul nr. 202/1953, care a fost mult mai dur și represiv.

Sustragerea și nepredarea cotelor de către țărani devenind un fenomen de masă, prevederile Decretului nr. 183/1949 și a Decretului nr. 33/1950 nu au fost suficiente. Astfel a fost promulgat Decretul nr. 131/1952³⁶ din 18 iunie care a înăsprit sancțiunile. Neachitarea obligațiilor trecute în somație a dat dreptul la ridicarea datornicilor pe cale administrativă, anchetarea lor și chiar detenția, fără vreo încuviințare specială sau prealabilă din partea organelor judecătorești (art. 2). Așa se explică de ce în anii 1952–1955 au existat mulți deținuți din satele țării, ne judecați, fără proces.

Tot pe linia înăsprii represiunii și constrângerii pe cale juridică se înscrie și Decretul nr. 202/1953³⁷, care a abrogat Decretul nr. 183/1949 și Decretul nr. 199/1950. Păstrând sancțiunile din decretele abrogate, Decretul nr. 202/1953 a introdus sancțiuni noi, precum și sancțiunile preluate din Decretul nr. 111/1951 și Decretul nr. 405/1949. Conform art. 4, în toate „infracțiunile pedepsite prin decret, instanțele vor pronunța și confiscarea totală a averii condamnaților”. Instigatorii, complicii, favorizatorii și tăinuitorii „se sancționează cu pedepsele prevăzute în decret pentru autori” (art. 5). Actele de pregătire și tentativă se pedepseau ca și infracțiunile consumate, iar nedeunțarea unei infracțiuni ce se încadra în decret se pedepsea cu temniță grea de la 3 la 10 ani (art. 6). Dacă instanța constata că existau circumstanțe atenuante, în locul pedepsei cu moartea se aplica „munca silnică pe viață sau pe timp nemărginit” (art. 7).

³³ *Ibidem*, nr. 67 din 20 octombrie 1949.

³⁴ *Ibidem*, nr. 73 din 8 decembrie 1949.

³⁵ *Ibidem*, nr. 68 din 12 august 1950.

³⁶ BO. nr. 30 din 18 iunie 1952.

³⁷ *Ibidem*, nr. 15 din 14 mai 1953.

Faptele ce intrau sub incidența Decretului nr. 202/1953 se judecau de către tribunalele militare (art. 9).

Între anii 1957–1959, Partidul Comunist a accentuat actele de reprimare, aplicând articolul 209 din Codul Penal. Acesta a transformat instanțele de judecată în mecanisme de eliminare a ultimelor insule de opoziție în lumea satului românesc. După modelul stalinist, începând cu anul 1957, vânătoarea de opozanți a găsit în articolul 209 Cod penal argumentul politic al represiunii. Proprietarii de pământ, care au manifestat ezitări față de intrarea în gospodăriile agricole colective sau care au dorit să scape de „binefacerile” colhozului, au fost trimiși în fața tribunalelor militare, de unde au luat drumul închisorilor pentru lungi termene de detenție, mulți dintre ei chiar murind în închisori. Sub eticheta de „uneltire contra ordinii sociale” au fost așezate, conform legii, până și simplele gesturi de dezaprobare, măruntele observații făcute la necaz, ieșirile malițioase sau simple vorbe adresate vecinului într-un moment de derută ori chiar unele anecdote cu tâlc politic.

Furtul, confiscarea sau exproprierea proprietății au avut suportul necesar asigurat de „legislația revoluționară”. Termenul preponderent în practica judiciară a fost „agitație împotriva ordinii sociale”, pentru care tribunalele au dat, conform art. 209, pct. 2, lit. a, pedepse între 3 și 10 ani³⁸. De regulă, completul de judecată a hotărât și confiscarea averii, considerând aproape orice atitudine ostilă gospodăriei agricole colective ca fiind de o gravitate deosebită³⁹.

Legislația anilor 1959-1962 a susținut și a impulsionat „ascuțișul luptei de clasă, iar atâta timp cât clasele exploatatoare n-au fost complet lichidate, lupta de clasă este lege a dezvoltării societății noastre”⁴⁰. Apelul la politica de lichidare a fost reînnoit de fiecare dată, chiar și după 30 martie 1959, dată la care a apărut Decretul nr. 115/1959 privitor la lichidarea rămășițelor oricăror forme de „exploatare a omului de către om” în agricultură.

Pe fondul destinderii în politica agrară est-europeană, art. 209 din Codul penal a fost revalorificat. Începând cu anul 1957, proprietarii de pământ au răspuns penal „nu pentru nerespectarea planului de cultură sau a termenelor de recoltare și predare a cotelor, ci datorită inaderenței lor la modelul colectivist, un delict de opinie explicit sau, în cele mai multe cazuri, doar bănuie”⁴¹. Impactul acestei modificări a fost serios și cu efecte de durată în satul românesc. Obediența față de implantul ideologic și economic a constituit criteriul după care s-au făcut promovările și s-a asigurat „liniștea” familiei. Act de

³⁸ Celebrul cărturar craiovean I.D. Sârbu a făcut ani grei de pușcărie pentru „omisiune de denunț”, adică a refuzat să-l denunțe pe cel care făcuse un banc politic (I. D. Sârbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, vol. 1-2, Craiova, „Scrisul Românesc”, 1991).

³⁹ Roske Octavian, *Accente în strategia colectivizării. Articolul 209 Cod penal*, în „Arhivele Totalitarismului”, an II (1994), nr. 1-2, p. 277–278.

⁴⁰ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări, decembrie 1959–mai 1961*, București, Editura Politică, 1959, p.30.

⁴¹ Octavian Roske, *Accente în strategia colectivizării. Articolul 209 Cod Penal*, în „Arhivele Totalitarismului”, an II (1994), nr. 1-2, p. 278.

nesupunere, de răzvrătire față de ordinea socială, față de regimul totalitar comunist a fost până și contestarea verbală a sistemului colhoznic. Simpla colportare de zvonuri, discuțiile întâmplătoare cu notă de negare a valorilor „agriculturii socialiste”, lecturile sau observațiile adresate președintelui de sfat popular, de CAP sau secretarului BOB, instructorului PMR raional, inspectorului financiar etc. au fost considerate crime împotriva partidului și statului. Corpul judecătoresc și cel de cercetare penală au folosit cu duritate abstracțizarea termenilor și inflația sensurilor ideologice. În acești ani, termenul preponderent utilizat în practica instanțelor judecătorești a fost „negația împotriva ordinii sociale”, pentru care tribunalele au dat, conform articolului 209, pct. 2, lit. a, pedepse între 3 și 10 ani. În majoritatea cazurilor, urmărindu-se și sporirea patrimoniului unităților colectiviste și de stat, instanțele au hotărât confiscarea averii, invocând „deosebita gravitate a faptelor”. Acceptarea sau refuzul modelului stalinist de „agricultură socialistă” a constituit etalonul și dimensiunea după care au fost clasificate faptele. Interpretarea exclusiv politică a fost ridicată la rang de principiu în noua morală ce prin forță se dorea instaurată.

La 17 februarie 1958 a fost adoptat și Decretul nr. 89/1958 care, în art. 1, arăta că „persoanele care, prin faptele sau manifestările lor, primejduiesc sau încearcă să primejduiască ordinea în stat” vor fi internate în „locuri de muncă”, pentru ca mai apoi, HCM nr. 282/1958 să prevadă durata internării în coloniile de muncă între 2 și 6 ani⁴².

Un statut aparte, pe tot parcursul colectivizării, au avut cei care au făcut, până în 1947, politică liberală, țărănistă sau legionară. Ei au fost în permanență sub observație, iar atunci când au fost bănuiți sau când au avut loc evenimente ostile instituțiilor și unităților comuniste, au fost făcuți vinovați fără să se mai facă o cercetare prealabilă.

Frica puterii de mișcările populare a dus în toți anii etapei 1949–1962 la construirea unei rețele de putere cât mai puțin permeabile pentru delikte, precum și la principiul unei pedepse sistematice, menite să provoace teamă și supunere. Tehnic, funcția represiunii continue a fost asumată de securitate, de sistemul penitenciar, de corpul magistraților aservit regimului și obligatoriu înregimentat partidului, puternic susținută și „acoperită” de legislația comunistă.

Evoluția legislației penale nu a cunoscut nici un moment de „clemență” pentru proprietatea individuală, pentru țăranul care a încercat să-și apere proprietatea. Ea a antrenat o mutație în forță a principiilor și practicilor politico-juridice, reușind să preia integral legislația stalinistă care își dovedise brutalitatea și forța de constrângere între anii '20 și '30⁴³.

Spirala actelor de reprimare a fost, în toți anii 1948–1962, o dovadă a faptului că „Justiția Populară” era vigilentă cu cei ce nu doreau „binele și fericirea țăranimii, elita clasei muncitoare în făurirea societății socialiste”.

⁴² Vezi *Dosarul colectivizării agriculturii în România, 1949–1962*, Parlamentul României, Camera Deputaților, București, 1992, p. 49.

⁴³ Pentru detalii, a se vedea Robert Conquest, *Recolta durerii. Colectivizarea sovietică și teroarea prin foamete*, București, Editura Humanitas, 2003.

ELITE POLITICE ȘI ECONOMICE ÎN ROMANIA

MARI DREGĂTORI DIN NEAMUL BOIERILOR PÂRȘCOVEANU[♦]

Ileana CIOAREC*

Abstract: In this article the author presents the dignities held by the boyars Pârșcoveanu over time. Some members of the boyar families continued to participate in the life of the country after 1620. They have met numerous officials as *vornic*, *paharnic*, *postelnic*, *ban*, same district of Romanați. All these officials they fulfill in the political and social, for nobles accounted Pârșcoveanu not just a means of enrichment, but gave them a certain prestige and authority in society in relation with the general population.

Keywords: boyar, high-dignities, social classes, pretender

Rolul claselor sociale a constituit și constituie o preocupare constantă a istoriografiei românești datorită importanței deosebite pe care influența aspectelor privind nașterea, evoluția, relațiile și interacțiunile; locul și rolul în societate, precum și dispariția acestora a determinat-o la nivelul întregului proces istoric, derulat într-un spațiu și orizont temporal, bine determinate. Este firească atenția acordată categoriilor conducătoare în societate, cele care au avut un rol determinant în evoluția istorică a diferitelor popoare sau națiuni. În cazul românilor clasa conducătoare a fost încă din perioada întemeierii statelor feudale, boierimea, care și-a exercitat rolul conducător timp de aproape șapte secole, până la desființarea sa instituțională. Clasa dominantă se deosebea de marea masă a populației, nu numai prin stăpânirea pământului și dregătoriilor, ci și printr-un întreg sistem de privilegii, care în același timp slujeau unele din interesele ei esențiale și fixau o limită de democrație precisă între cele două secțiuni fundamentale ale societății medievale: privilegiați și neprivilegiați. Boierimea era așa-zis clasa stăpânilor de moșii exploatare cu mâna de lucru a țăranilor dependenți,

[♦] Articolul face parte din cadrul proiectului *Structuri sociale romanesti 1596-1831*, parte componentă a temei de plan *Structuri sociale, norme si elite in sud/vestul Romaniei*.

* cercetător științific III doctor în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S.Nicolăescu-Plopșor”.

înzestrată cu statut de privilegii și care, deținând monopolul dregătoriilor, domina viața de stat¹.

În cazul nostru, un interes deosebit îl vom arăta studiului evoluției boierimii din Oltenia, componentă reprezentativă a întregii boierimi românești. Stăpânirea moșiei era factorul primordial care determina situația boierului în viața socială și în stat. Pământul, țăranii dependenți și robii stăpâniți nu alcătuiesc doar baza economică a poziției lor sociale, ci le deschide și calea spre afirmarea politică, spre dregătorii.

Marile familii boierești oltene, foarte vechi, care au contribuit la dezvoltarea societății românești și au jucat un important rol în istoria țării au fost: Argetoianu, Băleanu, Bengescu, Brăiloiu, Fărcășanu, Glogoveanu, Otetelișeanu, Poienaru, Obedeanu, Pârșcoveanu etc.². Aceștia alcătuiau categoria marilor boieri sau boieri de gradul întâi, și erau un grup restrâns de latifundiați și mari dregători, foarte puternic sudat prin legături de rudenie, cu o evidentă tendință de închidere: „noi cei care ne aparținem familiilor de treapta întâia suntem cea mai mare parte înrudiți prin sânge și căsătorii și abia dacă mai putem să ne căsătorim între noi”³.

Un rol important l-a jucat încă de la începutul atestării lor, la începutul secolului al XVII-lea, familia boierească, Pârșcoveanu. Primul personaj al acestui neam boieresc este Trufanda postelnic. Despre originea acestuia s-au emis mai multe ipoteze. Unii specialiști consideră că acesta ar fi fost grec și ar fi venit în țară în timpul celei de a patra domnii a lui Radu Mihnea (august 1620 – august 1623). Alții insistă asupra originii române a acestuia, susținând că aflându-se la Țarigrad, Trufanda Pârșcoveanu s-a întors cu Radu Mihnea, la București, atunci când acesta a obținut tronul Țării Românești la Constantinopol. P. V. Năsturel infirmă toate opiniile exprimate de ceilalți specialiști susținând că Trufanda se afla deja în țară înainte de anul 1620. Acest boier a ocupat succesiv dregătoriile de mare postelnic și mare vistier sub trei domni consecutiv: Radu Mihnea, Alexandru Coconul și Alexandru Iliăș. În ianuarie 1621 se afla în divanul lui Radu Mihnea deținând funcția de mare postelnic iar în 1625 era mare vistier. Va păstra această funcție și în timpul domniilor lui Alexandru Coconul și Alexandru Iliăș⁴.

Iordache, fiul lui Trufanda a ocupat și el numeroase dregătorii. În timpul domniei lui Matei Basarab, apare în documente cu funcția de postelnic (8 martie 1645⁵, 4 iunie 1648⁶), pe care a deținut-o și sub domnitorii Constantin Șerban (20 ianuarie 1653, 8 ianuarie 1654⁷) și Mihnea al III-lea (22 aprilie – 12 iunie 1658⁸, 3

¹ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718-1739)*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 147.

² *Ibidem*, p. 162.

³ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. IV, București, 1904, p. 490.

⁴ P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 28.

⁵ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Secolele XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 226.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

martie 1660⁹). A mai ocupat dregătoriile de mare clucer (29 mai 1656¹⁰, 15 februarie 1662¹¹) și mare stolnic (9 februarie – 2 decembrie 1665¹², 27 ianuarie 1667¹³, 27 decembrie 1671¹⁴).

Primii doi fii ai lui Iordache, **Matei** și **Papa** sunt menționați de documentele de la sfârșitul secolului al XVII-lea cu titlul de postelnic.

Cel de-al treilea fiu, **Preda** a ocupat funcțiile de spătar (20 februarie 1680, 19 ianuarie 1682, 2 octombrie 1686, 22 iunie 1694-27 septembrie 1694¹⁵), mare clucer de arie (12 ianuarie-2 noiembrie 1699¹⁶) și mare medelnicer (31 mai 1700¹⁷-13 mai 1701¹⁸).

El a fost trimis de Constantin Brâncoveanu (vărul său) să oprească din drum solia trimisă Șerban Cantacuzino la Viena în anul 1688 pentru a stabili noi relații cu Frederico Veterani, comandantul trupelor austriece¹⁹. Fuseseră trimiși Iordache Cantacuzino mare spătar, Șerban Cantacuzino mare căpitan, Șerban Vlădescu mare comis și Constantin Bălăceanu agă²⁰.

Fiul său **Ștefan I**, prin care se continuă familia Pârșcovenilor a fost și el mare dregător, figurând ca postelnic la 20 mai 1715.

În anul 1716 a izbucnit un nou război între Austria și Imperiul Otoman, desfășurat în cea mai mare parte pe teritoriul Țării Românești. În același an, Ștefan I Pârșcoveanu împreună cu alți boieri olteni, profitând de declanșarea acestui război, în care vedeau o modalitate de înlăturare a domnitorului fanariot ce urmărea desființarea armatei țării, s-au răscolat. Pentru a avea mai mulți sorți de izbândă ei au apelat la comandantul trupelor austriece Eugeniu de Savoia. Acesta le-a trimis în ajutor 200 de soldați. Cu acești soldați și cu trupele pe care le aveau, boierii au învins oastea lui Nicolae Mavrocordat la Bengești, în Gorj, în anul 1716. Domnitorul sperând să împiedice extinderea mișcării boierilor a arestat pe câțiva dintre conducătorii lor. În loc să pună capăt acestei stări de revoltă Nicolae Mavrocordat mai mult a amplificat-o deoarece boierii au reușit să câștige din ce în ce mai mulți susținători. Ei au reușit la 14 noiembrie 1716, să-l aresteze pe domnitor și să-l predea autorităților habsburgice²¹. Războiul ruso-austro-turc s-a

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem*, p. 226-227.

¹⁶ *Ibidem*, p. 227.

¹⁷ *Ibidem*,

¹⁸ Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea*, în „Revista Arhivelor”, anul XLIX, vol. XXXIV, 1972, nr. 3, p. 460.

¹⁹ *Constantin Basarab Brâncoveanu*, Craiova, Editura Universitaria, 2004, p. 248.

²⁰ *Ibidem*, p. 249.

²¹ Constantin V. Obedeau, *Petrache Obedeau*, în „Arhivele Olteniei”, anul VI, 1927, nr. 29-30, p. 41-46.

încheiat în anul 1718 prin pacea de la Passarowitz (21 iulie 1718), când Oltenia a trecut de sub stăpânirea otomană sub cea habsburgică. Noii ocupanți au încredințat, prin decret imperial, administrația provinciei unui organ central *Administrația* cu sediul la Craiova, format din patru consilieri puși sub autoritatea unui ban sau președinte, care dirija și supraveghea întregul proces fiscal, de la întocmirea catagrafiilor la repartitia și încasarea dărilor impuse populației. Activitatea acestui organ administrativ era controlată de un comandant austriac cu sediul la Sibiu devenit director suprem al Olteniei (Principatus Valachiae Supremus Director). În primii ani ai stăpânirii banul și cei 4 consilieri erau numiți din rândurile marilor boieri pământeni. După 1722 banul și mai apoi unul dintre consilieri erau de origine germană. Printre cei patru consilieri care au făcut parte din acest organ administrativ în perioada 1732-1737 s-a numărat și Ștefan Pârșcoveanu²². În august 1732 comitele Wallis, trimis să inspecteze administrația, a propus să fie înlocuit Ștefan Pârșcoveanu și Ion Băleanu. Propunerea a fost respinsă de către Curtea de la Viena, primul continuând să rămână în această funcție până în 1737.

Pentru serviciul pe care îl prestau banul și consilierii primeau un salariu care varia de la 1000 florini (consilierii) la 6000 florini (banul)²³. În calitate de consilier al Administrației, la 16 noiembrie 1732, Ștefan Pârșcoveanu, alături de ceilalți colegi ai săi H. Baron Dietrich (președinte), I W Vogt, G. Vlasto și Matei Glogoveanu, au făcut cunoscut egumenului mănăstirii Bistrița că Vales, cel care a fost desemnat de austrieci să conducă Oltenia, a hotărât ca acest lăcaș de cult să aibă un număr de zece familii „venite dinspre părțile tătărești” care să fie scutite de toate dărilor timp de trei ani iar în următorii trei ani să plătească decât 5 florinți²⁴.

Tot acest Ștefan Pârșcoveanu a deținut și funcția de ispravnic²⁵ al județului Romanați, în anul 1719, alături de Istrate Urdăreanu, Matei Fărcășanul, Dumitrașcu Bârsanii, Matei Rusănescu²⁶.

²² Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 253.

²³ *Ibidem*, p. 262.

²⁴ *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea, vol. I. Țara Românească* (comitet de redacție Vasile Mihordea, Șerban Papacostea, Florin Constantiniu), București, Editura Academiei Române, 1961, p.335-336.

²⁵ În legătură cu originile și competențele instituției ispravniciei opiniile istoricilor sunt împărțite. La început aceasta exercita autoritatea de judecător, pe baza unei hotărâri a Domniei sau a Divanului. Alteori era reprezentată de însuși cuvântul domnului. În calitate de judecător putea pedepsi cu amendă pe cei vinovați de certuri soldate cu bătaie, furturi mici, delictes de desfrâu, de fapte rușinoase și de ocări. Baniile proveniți din amendă trebuiau înaintați tezaurului imperial contra unei chitanțe eliberată și semnată de oamenii însărcinați cu strângerea lor.

În condițiile reorganizării administrative și social-juridice a Țării Românești, la jumătatea veacului al XVIII-lea, importanța dregătoriei crește în detrimentul atribuțiilor județului și a celor 12 pârgari. În ultimul pătrar al veacului, autorității ispravnicului îi era subordonată întreaga viață economică a orașului. Aceasta era o situație privilegiată care permitea efectuarea a numeroase abuzuri.

Ștefan II Pârșcoveanu²⁷, la 24 martie 1753, atunci când socrul său Constantin Obedeanu l-a numit epitrop al averii sale, Ștefan Pârșcoveanu deținea deja dregătoria de vel medelnicer²⁸. A deținut această dregătorie doar o lună de zile deoarece în perioada aprilie-decembrie 1753 el semnează în documente cu titlul de vel șetrar²⁹. Cu titlul de vel medelnicer apare și în perioada ianuarie-februarie 1760³⁰, pentru ca la 23 aprilie același an să avanseze la dregătoria de clucer. În mai 1762 apare biv vel stolnic, iar în perioada 1765-22 ianuarie 1766 ca biv vel paharnic³¹. În perioada 1770-1774 Ștefan Pârșcoveanu vel vistier³² a fost membru în Divanul Craiovei alături de Stan Jianu și serdarul Barbu Știrbei³³. La 14 mai 1774 este confirmat de către feld-mareșalul rus Potemkin cu titlul de mare ban³⁴.

Înainte ca Poarta otomană să fi ratificat tratatul de la Kuciuk Kainardji (1774), boierimea munteană a încercat încă o dată să-și impună propriile cereri pe care le susținuse și în anii războiului. Acestea mergeau de la autonomie, politică comercială proprie, teritoriu național intangibil în limitele „vechi” până la domnitori pământeni numiți de mare boierimea și nu de puterea suzerană. În acest sens ei au trimis o delegație compusă din doi boieri Cocorescu și Dumitrache Cantacuzino, înlocuit cu Ștefan Jianu, ca să propună sultanului să investească ca domn al Țării Românești pe vornicul Ștefan Pârșcoveanu³⁵.

²⁶ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 154; Theodora Rădulescu, *op. cit.*, p. 306.

²⁷ P. V. Năsturel, *Neamul boierilor Pârșcoveni*, în „Literatura și arta română. Idei. Simțire. Formă”, anul IX, 25 septembrie-25 octombrie 1905, p. 567-568.

²⁸ Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea*, în „Revista arhivelor”, anul XLIX, vol. XXXIV, nr. 3, 1972, p. 462.

²⁹ *Ibidem*, p. 458.

³⁰ *Ibidem*, p. 462.

³¹ P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 258-571., Theodora Rădulescu, *op. cit.*, p. 312.

³² *Ibidem*, p. 299.

³³ Paul Emanoil Barbu, *Haiducul Iancu Jianu. Adevăr și legendă*, București, Casa de Editură și Librărie „Nicolae Bălcescu”, 1998, p. 17.

³⁴ Nicolae Iorga, *Istoria relațiilor române*. Antologie, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, Traducere de Anca Verjinschi, București, Editura Semne, 1995, p. 221

³⁵ Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (Secolul al XVIII-lea)*, Iași, Editura Junimea, 1986, p. 209; Veniamin Ciobanu, *Statutul juridic al Principatelor Române în viziune europeană (sec. al XVIII-lea)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1999, p. 84; Gheorghe Brătianu, *Sfatul domnesc și Adunarea Stărilor în Principatele Române*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 200; Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Munteneste și a Moldovei*, Traducere din grecește de George Sion, București, 2008, p. 313; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III; partea I *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)*, Ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, București, Editura All Educational, 2003, p. 212; *Istoria Românilor*, vol. VI *Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, coordonatori Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 477; Andrei Oțetea, *Contribution à la Question d'Orient. Esquisse historique, suivie de la correspondance inédite des envoyés du roi des deux-Sicilies à Constantinople (1741-1821)*, București, 1930, p. 216.

Anterior unii dintre boieri susținuseră fie pe Manolache Rosetti³⁶ fie pe Grigore al III-lea Ghica³⁷. Însă odată ajunși la Constantinopol cei doi boieri au fost nevoiți să constate că Poarta numise deja ca domn pe Alexandru Ipsilanti. Numirea celui din urmă se datora, potrivit afirmațiilor lui Dionisie Eclesiarhul pungilor cu bani plătite de greci la Țarigrad „la vizir și la rigeale”³⁸.

Noul domn numit, Alexandru Ipsilanti, în încercarea de a-și atrage marea boierime munteană de partea sa, nu s-a răzbunat pe fostul său contracandidat, ci chiar i-a acordat acestuia numeroase dregătorii: mare logofăt al Țării de Sus (15 februarie 1775-6 februarie 1776) și al Țării de Jos (21 septembrie 1777-29 septembrie 1777; 26 mai 1781-10 decembrie 1781)³⁹. Spre sfârșitul aceluiași an primește dregătoria de mare vornic al celor două țări⁴⁰. Ștefan Pârșcoveanu a mai primit de la Alexandru Ipsilanti și moșia Slătioara, din părțile Oltului⁴¹.

Acest personaj a îndeplinit numeroase dregătorii și după înlocuirea ca domn a lui Alexandru Ipsilanti: vel vornic al Țării de Sus (12 iunie 1786-12 aprilie 1787; 30 noiembrie 1789; 19 iulie 1790 – ianuarie 1791). În preajma izbucnirii unui nou război ruso-austro-turc (1788-1792) și în timpul desfășurării acestuia Ștefan Pârșcoveanu a fost de nenumărate ori membru în Divanul Craiovei⁴². În timpul ocupării Olteniei de către austrieci (1789-1791) trupele străine staționate aici au acționat pentru obținerea unor venituri importante de la populația locală care să le permită continuarea operațiilor militare antiotomane. În acest sens ei au încredințat administrația regiunii unui divan format din mari boieri, toți cu vederi prohabsburgice, printre care s-a numărat și Ștefan Pârșcoveanu⁴³.

Toate aceste dregătorii și funcții pe care le-au îndeplinit în viața politică și socială, au reprezentat pentru boierii Pârșcoveni nu numai un mijloc de înavuțire, ci le-a conferit și un anumit prestigiu și autoritate în societate în raporturile cu marea masă a populației.

³⁶ V. A. Urechia, *Istoria românilor*. Cursu făcut la Facultatea de litere din București, seria de volume pentru 1774-1786, tom I, București, 1891, p. 21.

³⁷ Nicolae Isar, *Istoria modernă a României (1774-1848)*, partea I 1774/1784-1848, București, Editura Fundației României de Mâine, 2001, p. 22.

³⁸ Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, Transcriere după original, indice și glosar de Dumitru Bălașa. Studiu introductiv de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu. Note și comentarii de Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei Române, 1987, p. 36-37.

³⁹ Theodora Rădulescu, *op. cit.*, p. 129-130.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 121-122.

⁴¹ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VIII *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către Casa de Negoț sibiană Hagi Pop publicate cu Note genealogice asupra mai multor familii*, Bucureștim 1906, p. LXIII.

⁴² Theodora Rădulescu, *op. cit.*, p. 121.

⁴³ Mihai Popescu, *Contribuția Olteniei la războiul ruso-austro-turc dintre anii 1787-1792*, în „Arhivele Olteniei”, anul IX, 1930, nr. 51-52, p. 306-309; Virgil Joița, *Unele aspecte privind stăpânirea austriacă în Oltenia (1787-1791)*, în „Analele Universității din Craiova”, Seria Istorie, Geografie, Filologie, anul I, 1972, p. 63; Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VIII, București, 1906, p. 107.

BANCHERI DE ODINIOARĂ AI CRAIOVEI. FAMILIA POPP*

Georgeta GHIONEA*

Abstract: This article proposes a short incursion in the history of the “Fratii Popp” Bank from Craiova, during the period 1924-1941. In order to establish the place of this society in the national bank and credit system became necessary to study a great number of archive documents that preserved the most numerous and significant papers, useful for our theme. The initiative of the founding belonged to N. T. Popp and the founding act of the society was signed by 34 persons from Dolj County. Following the social structure of the founding members we have noticed the presence of some well-known persons in the financial world, the great landlords, the traders and the politicians from those times. Among these, the next ones distinguished themselves: N. N. Popp, C. N. Popp, V. N. Popp, M. N. Popp, Paul Vâlnef, C. Dumitrescu-Negrea. The same names we would find among the shareholders from other banks founded in Oltenia during 1908-1920.

Keywords: Romania, national bank system, Dolj County, “Fratii Popp” Bank

În istoriografia românească, de după anul 1990, s-au observat preocupări de a reconstitui aspecte din viața și activitatea unor profesioniști, care și-au pus amprenta asupra domeniului în care și-au desfășurat activitatea. Prin demersul nostru am încercat să refăcem, atât cât ne-a fost cu putință, istoria unei vechi familii din Oltenia, familia Popp, care i-a dat Craiovei importanți negustori, bancheri, avocați și politicieni, la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Reconstituirea celor mai importante momente – datele privind activitatea comercială și bancară sau aspectele referitoare la viața personală și ascensiunea politică a membrilor – s-a făcut pe baza documentelor păstrate în arhive și, mai puțin, pe cea a mărturiilor scrise, motiv pentru care, este posibil ca parte din materialul realizat să conțină neconcordanțe de nuanță istorică.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, N. T. Popp⁴⁴ (n. 1848, Craiova – m. 17 august 1920) s-a bucurat de o situație materială bună. Bunăstarea

* Articolul de față face parte din proiectul de cercetare nr. I/3 – *Funcționarii bancari în Oltenia: apariția și dezvoltarea unei noi elite (1880-1948)*, din cadrul programului *Structuri sociale, elite și norme în sud-vestul României (sec. XVI-XX)*.

* Cercetător științific III, dr. Georgeta Ghionea, Institutul de Cercetări socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Ploșor”, Craiova.

⁴⁴ N. T. Popp, de religie ortodoxă, născut în Craiova, în suburbia Sf. Gheorghe Vechi, str. Frăției. Împreună cu Maria N. Popp, bancherul a avut 7 copii: Nicu, Mihai, Constantin, Victor, Lucreția, Marioara și Hortenția.

acestuia i s-a datorat practicării comerțului cu cereale, încă din anul 1866 el fiind menționat în rândul comercianților locali⁴⁵. Prin activitățile sale comerciale a întreținut relații de afaceri cu diferite persoane, așa încât a putut adăuga la operațiunile specifice oricărui negustor și mici servicii de plăți, încasări, mijlociri bănești etc. Cum împrumutul de bani cu dobândă a constituit, întotdeauna, o sursă sigură de câștig, din anul 1870, N. T. Popp practică și negoțul cu bani, dovadă stând documentele de arhivă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în care îl întâlnim numai cu denumirea de *bancher*⁴⁶.

În calitate de *bancher*, N. T. Popp a împrumutat atât oameni modești, cât și pe cei cu o stare materială bună, contra unei dobânzi de 20-24% pe lună⁴⁷. Riscul de a rămâne cu o sumă neachitată la scadența împrumutului era foarte mare, acesta fiind pretextul pentru perceperea unor dobânzi ridicate, dar și pentru asigurarea capitalului prin ipoteci sau gajuri bine chibzuite. Din viața lui N. T. Popp nu au lipsit nici momentele dificile. Nu de puține ori a avut procese cu datornicii mărunți, cum a fost conflictul cu Dincă Scheleru, din comuna Bălteni, județul Gorj, pentru plata unei datorii de 300 de lei⁴⁸.

Trăind în Craiova, N. T. Popp s-a implicat în evenimentele politice, economice și financiare, specifice perioadei de după Unirea din anul 1859, mărturie fiind lucrările pe care le-a publicat cu diferite ocazii⁴⁹. A fost deputat liberal al Colegiului I Dolj (1888, 1907)⁵⁰ și președinte al Camerei de Comerț și Industrie din Craiova – în mai multe rânduri. S-a remarcat prin interesul pe care l-a manifestat pentru problema agricultorilor din Oltenia, deseori fiind numit în comisiile ce se ocupau de agricultură. A acumulat, într-un timp destul de scurt, cunoștințele comerciale și de credit, necesare pentru a-și conduce afacerile profitabil – în anul 1914 devenea acționar principal la Banca Slatina⁵¹, în anul 1918 era acționar și membru al Băncii Craiova⁵² – deschizând, ulterior, epoca Băncii N. T. Popp.

Om econom, N. T. Popp a dispus de o avere impresionantă. Astfel, din testamentul încheiat în februarie 1919 aflăm că era proprietarul următoarelor moșii: Constantinești din județul Olt, Padea, Lăcrița, Ostroveni, Sălcuța, Teiu din

⁴⁵ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Dolj, fond *Banca Frații Popp*, dos. 162/1932, f. 30 (în continuare se va cita: S. J. A. N. Dolj).

⁴⁶ Idem, fond *Jean Porubski*, pachet VII, dos. 12/1951, f. 128.

⁴⁷ Idem, fond *Banca Frații Popp*, dos. 506/1892, f. 4.

⁴⁸ Idem, fond *Tribunalul Județului Dolj*, dos. 123/1888, f. 1-8.

⁴⁹ N. T. Popp, *O mică dare de seamă*, Craiova, 1899; idem, *Chestiuni economice și financiare privitoare la Banca Națională și Banca Agricolă*, Craiova, 1901; idem, *Câteva din cuvântările rostite în Camera Deputaților. Legislația 1901-1904*, Craiova, 1905; idem, *Chestiuni economice și financiare*, Craiova, 1908; idem, *Scrisoare deschisă D-lui I. I. C. Brătianu. Președintele Consiliului de Miniștri și Ministru de Răsboiu*, 1914.

⁵⁰ Ana-Maria Rădulescu, *Conservatorii din județul Dolj între 1899-1922*, Craiova, Editura Aius, 2005, p. 66.

⁵¹ D. Șandru, *Creditul agricol în România (1918-1944)*, București, Editura Academiei Române, 1985, p. 18.

⁵² Copie după procesul verbal nr. 6 din 10 octombrie 1918, în *Gazeta Craiovei*, nr. 81, anul XLVII/1919, p. 3.

județul Dolj și Socolești din județul Mehedinți⁵³. O adevărată avere a lăsat N. T. Popp și în scopuri caritabile⁵⁴. Astfel, fiii săi trebuiau să se preocupe de: construirea unui local nou, în care să funcționeze Școala Superioară de Comerț, aceasta urmând să poarte numele „Soții Nicolae și Maria Popp”, întreținerea a două paturi la spitalul de alienați, înființat de către Epitropia M. Dudu, construirea unei biserici, care urma să-i deservească pe locuitorii satelor Orașani și Ostroveni⁵⁵, iar un milion de lei urma să fie donat pentru Societatea Basarab⁵⁶.

Totodată, prin testamentul său, N. T. Popp a lăsat „efecte publice, creanțe privilegiate, ipoteci, acțiuni, cambii și debite în conturi corente” – o avere care se ridica la peste trei milioane de lei – pentru înființarea *Căsuței de Comerț Banca N. T. Popp Succesori*⁵⁷. Societatea înființată avea scopul de a continua vechea firmă N. T. Popp, făcând toate operațiunile de bancă, „de a organiza cumpărări de cereale și de a da concurs agriculturii și industriei naționale, contribuind la refacerea economiei”⁵⁸. La baza societății au stat legăturile de familie, care au asigurat continuitatea afacerilor și a numelui. Astfel, din primul consiliu de administrație al societății au făcut parte trei din cei patru fii ai lui N. T. Popp: Nicu, Constantin și Victor N. Popp⁵⁹. Prin pregătirea intelectuală, posibilitățile economice, aspirațiile sociale și politice, aceștia au aparținut categoriei elitei financiare și intelectuale, și au reușit să-i dea familiei strălucire și prosperitate. Pentru a avea o imagine completă asupra fiilor lui N. T. Popp, am urmărit și câteva aspecte din sfera particulară și cea politică a vieții lor.

Nicu N. Popp, figură importantă a bancherilor locali, și-a luat licența în științe economice la reputatul Institut Supérieur du Commerce din Anvers, ulterior absolvind Școala de Științe Politice din Paris. La revenirea în țară, cele trei mari vocații ale lui N. N. Popp, economică, politică și publicistică, se vor împleti continuu. Astfel, s-a remarcat ca președinte în primul consiliu de administrație al Băncii Comerțului din Craiova⁶⁰, în anul 1899 era numit membru în comisia financiară a orașului, iar în anul 1910 îl întâlnim, ca membru, în

⁵³ Prin testamentul lui N. T. Popp, moșiile au fost distribuite astfel: N. N. Popp a primit moșia Padea; M. N. Popp moșia Lăcrița și jumătate din moșia Ostroveni; C. N. Popp a intrat în posesia moșiei Sălcuța; V. N. Popp a primit jumătate din moșia Ostroveni; fiica sa, Marioara, căsătorită Berlescu, a primit moșia Adâncata; Elena, căsătorită Kirițescu, a devenit posesoarea moșiilor Teiu și Socolești; Lucreția, căsătorită Coculescu, a primit moșia Constantinești; Hortenția, căsătorită J. Vuccino, a primit partea de moșie în numerar, fiind căsătorită cu un cetățean străin (S. J. A. N. Dolj, Succesiunea N. T. Popp, Testamentul Olograf, dos. 125/1922, f. 7).

⁵⁴ În memoria marelui filantrop craiovean, în anul 1922 a fost executată, de către gravorul vienez L. Hujer, o medalie din bronz de 50 mm, care avea reprezentată pe față bustul său și legenda NICOLAE T. POPP, iar pe revers anul morții, 17 august 1920 (I. G. Probotă, *Medalistică noastră în 1921*, în Buletinul Societății Numismatice Române, anul XVI, nr. 40/octombrie-decembrie 1921, București, 1922, p. 124 (în continuare se va cita: BSNR).

⁵⁵ S.J.A.N. Dolj, Succesiunea N. T. Popp, Testamentul Olograf, dos. 125/1922, f. 1.

⁵⁶ Idem, fond *Camera de Comerț și de Industrie Craiova*, dos. 30/1931, f. 44.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 10.

⁵⁹ Idem, fond *Banca Frații Popp*, dos. 299/1924, f. 2.

⁶⁰ Idem, fond *Banca Comerțului din Craiova*, dos. 1/1899-1948, f. 8; Idem, fond *Tribunalul Județului Dolj*, dos. 285/1911, f. 1.

comisia pentru studierea reformei agrare. Alături de fratele său, C. N. Popp, și împreună cu alți negustori și bancheri locali, N. N. Popp a pus bazele Băncii Craiova, în anul 1907⁶¹. Odată cu înființarea *Băncii N. T. Popp* s-a implicat activ în activitățile bancare, îndeplinind succesiv funcțiile de director și președinte al societății⁶². Încă din tinerețe a fost atras de ideile conservatoare. Astfel, în anul 1899, acesta devine membru al Partidului Conservator, iar la 29 mai 1899 este ales deputat al colegiului III. Pentru o scurtă perioadă de timp a fost membru al Partidului Poporului, îndeplinind funcția de vicepreședinte al acestuia (1926). În intervalul 17 noiembrie 1891-15 iulie 1892 a fost director al ziarului *Economistul Român*, ziar politic, economic, financiar, agricol și literar, iar din anul 1908 este proprietar și director al ziarului *Doljiul*⁶³.

Constantin N. Popp s-a născut în anul 1877, în Craiova⁶⁴. Doctor în drept, acesta a îndeplinit importante funcții politice, printre care cea de prefect al județului Dolj (1914-1915)⁶⁵ și primar al Craiovei (1919).

Din inițiativa lui C. N. Popp a fost fondată, în anul 1907, societatea cooperativă de credit, *Banca Craiova*⁶⁶, cu durată nelimitată și un capital social de 500.000 de lei⁶⁷. Instituția a funcționat, cu această formă juridică, până în anul 1914, când adunarea generală extraordinară a decis transformarea băncii în societate anonimă pe acțiuni⁶⁸. La capitalul noii societăți, suma de 200.000 de lei a fost subscrisă de către Banca Craiovei – societatea cooperativă – restul de 300.000 de lei fiind acoperiți de către ceilalți acționari⁶⁹. Cu această ocazie a fost prezentat și un nou consiliu de administrație, compus din: C. N. Popp (președinte și director), D. Băncioiu (vicepreședinte), C. Ionescu-Vasilie, Iulian Vrăbiescu, I. T. Isvoranu, N. V. Demetrescu (membri), G. Cezianu, Paul Vâlnef, I. I. Șimniceanu (cenzori)⁷⁰.

În perioada 1914-1915, banca a activat numai câteva luni, iar între anii 1916-1918, în sediul societății nu s-au desfășurat niciun fel de operațiuni bancare. După Primul Război Mondial, banca și-a îndreptat atenția în special spre agricultură, acordând *cele mai mici dobânzi de pe piață și cu termenele cele mai lungi*⁷¹. Creditele s-au îndreptat spre cei care au achiziționat pământ, pentru construirea de mori țărănești, și a favorizat elementele întreprinzătoare. Progresul înregistrat de societate i-a determinat pe acționari să mărească

⁶¹ Idem, fond *Banca Frații Popp*, dos. 201/1934, f. 1.

⁶² *Ibidem*, dos. 299/1924, f. 2; *Ibidem*, dos. 295/1937, f. 6.

⁶³ Ana-Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 21 și p. 111-112.

⁶⁴ S.J.A.N. Dolj, fond *Banca Frații Popp*, dos. 242/1947, f. 133.

⁶⁵ C. N. Popp, prefect al județului Dolj, *Expunerea situațiunei județului Dolj pe anul 1914, prezentată Consiliului General Județean la deschiderea sesiunei extraordinare de la 15 octombrie 1914*, Craiova, 1915.

⁶⁶ S.J.A.N. Dolj, fond *Banca Frații Popp*, dos. 201/1934, f. 1.

⁶⁷ *Ibidem*, dos. 136/1926, f. 8.

⁶⁸ Idem, fond *Camera de Comerț și de Industrie Craiova*, dos. 18/1931, f. 1.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Idem, fond *Banca Frații Popp*, dos. 139/1928, f. 27.

⁷¹ Darea de seamă și raportul Consiliului de cenzori către Adunarea generală ordinară a acționarilor, din 1 martie 1925, Craiova, 1925, p. 4.

capitalul social. Astfel, în anul 1920 acesta a fost majorat de la valoarea de 500.000 de lei, la 1.490.000 de lei, în 1921 la 1.633.000, în anul 1924 la 2 milioane de lei⁷², iar în anul 1926 la 10 milioane de lei.

Având portofoliul în majoritate agricol, Banca Craiovei s-a resimțit în perioada de criză economică (1929-1933). În cursul anului 1931, societatea a înregistrat pierderi mari din cauza scăderilor mari la bursă a rentei de împrumut, a acțiunilor petrolifere și industriale, din care banca avea un stoc important. În imposibilitate de a-și reface capitalul, conform legii din 1935, Consiliul Superior Bancar a decis, în anul 1939, lichidarea societății sau fuzionarea acesteia cu o altă instituție bancară⁷³. Până la finele anului 1939, societatea a fuzionat cu Banca Frații Popp.

Victor N. Popp, avocat, numismat și colecționar de artă, s-a născut la 17 decembrie 1885⁷⁴, în orașul Craiova, unde a și urmat cursurile elementare și liceul. Între anii 1904-1909 a studiat dreptul la Paris, iar la revenirea în țară, în anul 1910, a ocupat funcția de avocat în Baroul Ilfov (1910-1927), ulterior în Baroul Dolj. În paralel cu activitatea de avocat, Victor N. Popp a fost membru fondator al Băncii Creditul Oltean din Craiova⁷⁵ și membru fondator al Societății Numismatice Române, societate în cadrul căreia a îndeplinit funcțiile de casier și contabil, între anii 1915-1916 și în intervalul 1919-1921⁷⁶. Intelectual pasionat, Victor N. Popp a colaborat la *Revue de Sciens et Legislations Financiare de Paris* și la *Buletinul Societății Numismatice Române*⁷⁷.

Mihai N. Popp (n. 1871, Craiova – m. 4 noiembrie 1951), mare proprietar. În ceea ce privește starea civilă a acestuia, am aflat că a fost căsătorit cu Maria Marocneanu, cu care a avut trei copii: Lilette, Radu și Traian⁷⁸. Deși a debutat în politică ca membru al Partidului Liberal, în anul 1908 a intrat în rândurile Partidului Conservator-Democrat, în 1911 devine membru al Partidului Conservator, iar în decembrie 1918 a pus bazele Partidului Democrat. În activitatea politică a îndeplinit funcția de consilier județean, între anii 1901-1905, reprezentant conservator al colegiului II de Cameră (ales la 18 februarie 1911 și 10 noiembrie 1912) și a fost membru în Comisia de Petițiuni a Adunării Deputaților⁷⁹. M. N. Popp a știut să aprecieze importanța culturală pe care o avea existența unor școli sau activitatea unor societăți științifice. Astfel, a

⁷² „Monitorul Oficial”, nr. 81 din 12 aprilie 1924, p. 4175.

⁷³ S.J.A.N. Dolj, fond *Camera de Comerț și de Industrie Craiova*, dos. 18/1931, f. 220.

⁷⁴ Idem, fond *Banca Frații Popp*, dos. 242/1947, f. 133.

⁷⁵ Idem, fond *Tribunalul Județului Dolj*, dos. 143/1909, f. 20.

⁷⁶ BSNR, anul XIII, nr. 28/aprilie-iunie 1916, București, p. 85.

⁷⁷ Victor N. Popp, *Catalogul medaliilor românești 1906-1914*, în BSNR, anul XII, nr. 24/aprilie – iunie, București, 1915; idem, *Dare de seamă financiară*, în BSNR, anul XII, nr. 24/decembrie, București, 1915; idem, *Monete barbare din Adâncata de Jos (Dolj)*, în BSNR, anul XIII, nr. 28/aprilie-iunie, București, 1916, p. 57-60; idem, *Situația Cassei BSNR dela 1 Mai 1919 până la 31 Decembrie 1920*, în BSNR, anul XV, nr. 35-36/iulie-decembrie 1920, p. 89; idem, *Moneta lui Cuza*, în BSNR, anul XVI, nr. 40/octombrie-decembrie 1921, București, 1922, p. 99-101.

⁷⁸ Diana-Mihaela Păunoiu, *Maria M. Popp, reprezentantă a mișcării feministe din Oltenia. Prima femeie senator din România*, în volumul dedicat Conferinței Internaționale „Women’s Top Place in XXI Century through Education”, București, 2011, p. 86-88.

⁷⁹ Ana-Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 112.

militat pentru răspândirea educației la sate, susținând construirea și repararea școlilor din mediul rural; în anul 1909, a inițiat și finanțat proiectul de ridicare a unei statui dedicate domnitorului Al. I. Cuza, la Craiova.

Fiii lui N. T. Popp i s-au alăturat de timpuriu tatălui lor, iar după moartea acestuia au preluat afacerile. Acționari principali ai Băncii Frații Popp, aceștia au înlesnit adunarea capitalului social, subscriind ei înșiși la un număr important de acțiuni, dar și îndemnând pe clienții lor să subscrie (Anexa 2).

Banca N. T. Popp și-a început activitatea la 12 martie 1924, cu un capital social de 8.200.000 de lei și o durată nelimitată⁸⁰. Sediul băncii a fost în imobilul din str. Kogălniceanu, nr. 1, imobil care valora, la data începerii activității, 2 milioane de lei⁸¹.

Sistemul de organizare și funcționare al Băncii Frații Popp a fost reglementat, în liniile sale esențiale, prin statutul de funcționare al acesteia. Structura organelor de conducere și de administrare a instituției a cuprins adunarea generală a acționarilor, consiliul de administrație și consiliul de cenzori, la care s-a adăugat corpul funcționarilor, care nu era inclus între organele de conducere, dar care a avut un rol însemnat în desfășurarea operațiunilor financiare. Urmărind procesele verbale ale adunărilor generale și ale consiliilor de administrație, am observat, de-a lungul timpului, cu mici excepții, aceleași persoane. Printre aceștia s-au remarcat următorii: N. N. Popp, C. N. Popp, V. N. Popp, M. N. Popp, Radu N. Popp avocat, D. Băncioiu, I. T. Isvoranu⁸², N. Nicolaescu avocat, C. Dumitrescu Negrea⁸³, Aurel S. Delcescu, Paul Vâlnef⁸⁴, C. Ionescu⁸⁵.

Încrederea băncii a fost dată și de natura și calitatea angajaților săi. Astfel, Banca Frații Popp a căutat să atragă și să lucreze cu oameni care aveau pregătire de specialitate, și care erau familiarizați cu problemele de tehnică bancară. Dumitru Gh. Naum, Anghel P. Siropol, Ștefan Bobe, V. Hortopan, funcționari ai Băncii Craiova, sunt preluați, din anul 1924, și de Banca Frații Popp. Reglementarea activității și a atribuțiilor funcționarilor s-a realizat prin regulamente speciale, adaptate și modificate, după necesități, de către adunările generale ale societății. Angajarea în serviciu se făcea de către societate cu respectarea tuturor dispozițiilor legale în vigoare. Cererea de angajare era însoțită de următoarele documente: actul de naștere, certificatul de studii, livretul militar, actele de stare civilă pentru persoanele căsătorite, adeverință cu timpul servit în alte întreprinderi și fotografii pentru legitimații⁸⁶. Funcționarii primeau retribuiția financiară lunară,

⁸⁰ S. J. A. N. Dolj, fond *Banca Frații Popp*, dos. 299/1924, f. 1.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Iancu T. Isvoranu, născut în 1863, licențiat în drept, mare proprietar, deputat, membru fondator al Băncii Astra, Sucursala Craiova, în S.J.A.N. Dolj, fond *Camera de Comerț și de Industrie Craiova*, dos. 144/1931, f. 1.

⁸³ C. Dumitrescu-Negrea, născut în 1883, licențiat în drept, membru fondator al Băncii Craiova și al Băncii Creditul Oltean, în S. J. A. N. Dolj, fond *Banca Frații Popp*, dos. 242/1947, f. 133.

⁸⁴ Paul Vâlnef, născut în 1886, licențiat în drept, membru fondator al Băncii Craiova și al Băncii Creditul Oltean în S. J. A. N. Dolj, fond *Banca Frații Popp*, dos. 242/1947, f. 133.

⁸⁵ *Ibidem*, dos. 195/1934, f. 26-27.

⁸⁶ *Ibidem*, dos. 242/1947, f. 105.

beneficiau de concediu de odihnă și medical, orele suplimentare plătite, ajutor de familie, rând de haine și încălțăminte, lemne de foc etc.

Activitatea băncii s-a axat pe următoarele operațiuni financiare: primea bani în păstrare; realiza împrumuturi pe gajuri de cereale, mărfuri, efecte publice și polițe; realiza plăți în țară la bănci și la particulari; făcea plăți în străinătate; desfășura schimb de tot felul de monede, participa la înființarea unor întreprinderi comerciale și industriale⁸⁷ etc. Principala formă de creditare, activată de bancă, atât pentru mediul urban, cât și pentru mediul rural, a fost împrumutul ipotecar. Ipotecile constau în pământ, case, vii, păduri și diverse plantații. Solicitantul trebuia să prezinte băncii o serie de acte doveditoare, din care să rezulte că este proprietarul imobilului și să nu aibă obligații la alte instituții de credit. În ceea ce privește evoluția acestor conturi, observăm că: în anul 1927 însumau 920.840 de lei, iar la 1929 se ridicau la valoarea de 1.378.618 de lei⁸⁸.

Încă din primul an de funcționare, Banca N. T. Popp a creditat anumite întreprinderi industriale și financiare, obținând beneficii din întrebuintarea capitalului ei, în aceste direcții. Nevoia de afiliație a fost dictată chiar de operațiunile băncii, care nu s-au limitat numai la perimetrul orașului Craiova sau al județului Dolj. Astfel, în nume colectiv sau individual membrii societari au participat cu capital la importante societăți comerciale, industriale, culturale și financiare, dintre care amintim: Banca Drăgoești (devenită Banca Drăgășani în august 1920)⁸⁹, Banca Uniunii Agricole, Comerciale și Industriale Slatina, Banca Slatina⁹⁰, Banca Franco-Română⁹¹, Banca Agricolă⁹², Societatea de Navigație România⁹³ etc.

Urmărind evoluția mijloacelor proprii de exploatare (capital social și fonduri de rezervă), de la înființare și până la declanșarea crizei economice, se observă o ușoară creștere a acestora. Dacă la 1925 fondul de rezervă însuma 781.490 de lei, în preajma declanșării crizei economice acesta se ridică la valoarea de 1.258.358 de lei⁹⁴. La numai un an de existență, capitalul social al băncii a fost majorat de la 8.200.000 de lei la 12 milioane de lei (la 1925)⁹⁵. Pe fondul retragerii depozitelor la termen, în anul 1929 capitalul era de 9.280.000 lei⁹⁶, iar până la finele anului 1931 s-a înjumătățit. În imposibilitate de a-și recupera creditele de la debitori, dar nevoită să facă față cererilor de retragere a depozitelor, Banca Frații Popp a solicitat mai multe împrumuturi la Banca Națională a României Sucursala Craiova, gajând cu imobilul băncii⁹⁷. La 31 decembrie 1937, situația bilanțieră a societății se prezenta astfel: 12.000.000 de

⁸⁷ *Ibidem*, dos. 299/1924, f. 3.

⁸⁸ *Ibidem*, dos. 132/1924, f. 29.

⁸⁹ *Ibidem*, dos. 123/1921, f. 66.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 37.

⁹¹ *Ibidem*, f. 65.

⁹² *Ibidem*, 107.

⁹³ *Ibidem*, f. 129.

⁹⁴ *Ibidem*, dos. 132/1924, f. 29.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 14.

⁹⁶ *Ibidem*, dos. 160/1932, f. 40.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 67.

lei valoare capital social, depuneri spre fructificare – 120.000 de lei, creditori din țară la termen – 277.678 de lei⁹⁸.

În urma deciziei consiliului de administrație, din 23 iunie 1939, Banca Frații Popp a fuzionat, până la finele anului, cu Banca Craiovei⁹⁹ (lichidator al Băncii Craiova a fost numit I. Răduț casier la Banca Națională a României Sucursala Craiova¹⁰⁰). După fuziune denumirea băncii a rămas Banca Frații Popp. Capitalul social s-a majorat, prin fuziune, la cifra de 11.267.000 de lei, din care contribuția Băncii Frații Popp a fost de 6.496.000 de lei, iar aportul Băncii Craiovei de 4.771.000 de lei (capital etnic românesc 4.715.000 de lei; evreiesc 25.000 de lei; francez 6.000 de lei; german 23.000 de lei; sârb 2.000 de lei¹⁰¹). Consiliul de administrație, rezultat în urma fuziunii, a fost format din: C. N. Popp, I. T. Isvoranu, C. Dumitrescu-Negrea, Victor N. Popp, Al. Stanovici și Paul Vâlnef. Cenzori: Elie I. Săndoiu, I. Basa și Eftimie Pănoiu¹⁰². De la data fuzionării, instituția și-a desfășurat activitatea în sediul din str. Kogălniceanu, nr. 1, unde au funcționat birourile N. T. Popp¹⁰³. La 22 noiembrie 1941, Banca Frații Popp a intrat în lichidare, lichidator fiind numit Eftimie Pănoiu¹⁰⁴. La acea dată, pe lângă imobilul din str. Kogălniceanu, nr. 1, banca dispunea de un imobil în Corabia, compus din teren de 2.232 mp, pe care se afla o magazie¹⁰⁵, și de un imobil în strada Ghercești Noi, nr. 13¹⁰⁶.

Negustori, comercianți, proprietari, avocați, bancheri, membrii familiei Popp s-au afirmat ca o prezență semnificativă în dinamica socială, economică și politică a orașului Craiova. Cunoașterea pieței, abilitatea de a întrebuița creditul și arta de a face să circule rapid capitalul au fost doar câteva dintre calitățile care i-au impus în rândul elitei locale și le-a asigurat o poziție specială în cadrul activităților economice și financiare ale orașului.

⁹⁸ *Ibidem*, dos. 225/1937, f. 4.

⁹⁹ *Ibidem*, dos. 295/1937, f. 6.

¹⁰⁰ Idem, fond *Camera de Comerț și de Industrie Craiova*, dos. 18/1931, f. 220.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 97.

¹⁰² Idem, fond *Banca Frații Popp*, dos. 228/1939, f. 9.

¹⁰³ Idem, fond *Camera de Comerț și de Industrie Craiova*, dos. 30/1931, f. 10.

¹⁰⁴ Idem, fond *Banca Frații Popp*, dos. 237/1943, f. 3.

¹⁰⁵ *Ibidem*, dos. 123/1921, f. 8.

¹⁰⁶ *Ibidem*, dos. 237/1943, f. 4.

Anexa 1

Lista persoanelor care au activat, până la 1941, în Banca Frații Popp din Craiova¹⁰⁷

Nr. Crt.	Numele și prenumele	Funcția în cadrul unității	Anul încadrării
1.	C. Mihăilescu /expert contabil	contabil șef	1925
2.	Anghel P. Siropol	contabil	1925
3.	V. Hortopan	casier	-
4.	Ioan N. Stănculescu/expert contabil	procurist	1938
5.	Radu Popp	avocat	1938
6.	Dumitru Gh. Naum/expert contabil	procurist	1924
7.	Dumitru I. Ștefănescu	funcționar	1930
8.	Ștefan Bobe/expert contabil	contabil	-
9.	Elena Lupșa	cameristă	-
10.	Vasile Stroescu	camerier	1938
11.	Ioan C. Stan	camerier	1940

Anexa 2

Situația acționarilor la 31 decembrie 1937¹⁰⁸

Nr. Crt.	Nume și prenume	Localitatea	Nr. Acțiunilor deținute	Valoarea acțiunilor	Nr. de voturi
1.	Banca Craiovei	Craiova	10	50.000 lei	2
2.	Fl. Băncioiu	Daneț	4	20.000 lei	1
3.	Moștenitor D. Băncioiu	Craiova	10	50.000 lei	2
4.	I. I. Ciocîlteu	Galicuica	2	10.000 lei	1
5.	C. Dumitrescu Negrea	Craiova	19	95.000 lei	3
6.	Ștefan Dumitrescu	Rasnic	12	60.000 lei	2
7.	A. S. Delcescu	Craiova	16	80.000 lei	3
8.	N. I. Florescu	Cornu	8	40.000 lei	1
9.	D. I. Florescu	Cornu	10	50.000 lei	1
10.	N. I. Filipescu	Poiana Mare	1	5.000 lei	1
11.	C. P. Hristescu	Craiova	10	50.000 lei	2
12.	I. T. Isvoranu	Craiova	6	30.000 lei	1
13.	C. Ionescu	Craiova	3	15.000 lei	1
14.	I. C. Mitrică	Plenița	1	5.000 lei	1
15.	N. Mangă	Plenița	20	100.000 lei	4
16.	N. Nicolăescu	Craiova	6	30.000 lei	1
17.	N. N. Popp	Craiova	418	2.090.000 lei	32
18.	M. N. Popp	Craiova	418	2.090.000 lei	32

¹⁰⁷ Idem, fond *Casa Asigurărilor Sociale*, dos. 410/1945, f. 1-2; Idem, fond *Banca Frații Popp*, dos. 236/1942, f. 445-449.

¹⁰⁸ *Ibidem*, dos. 225/1937, f. 50.

ANUARUL INSTITUTULUI DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR”

19.	C. N. Popp	Craiova	420	2.100.000 lei	32
20.	V. N. Popp	Craiova	418	2.090.000 lei	32
21.	G. D. Pencioiu	Craiova	2	10.000 lei	1
22.	Gh. Popescu	Orodel	6	30.000 lei	1
23.	I. D. Popa	Sălcuța	1	5.000 lei	1
24.	Pr. M. I. Popescu	Padea	1	5.000 lei	1
25.	C. Popescu	Ciubega	4	20.000 lei	1
26.	Pr. I. Florescu	Carpen	3	15.000 lei	1
27.	I. N. Stănculescu	Craiova	1	5.000 lei	1
28.	Th. Șerbănescu	Craiova	1	5.000 lei	1
29.	St. Ștefănescu	Mălești	2	10.000 lei	1
30.	C. N. Ștefan	Giubega	1	5.000 lei	1
31.	Pr. C. Stănică	Orodel	10	50.000 lei	2
32.	I. S. Tăcoi	Plenița	1	5.000 lei	1
33.	T. Trană	Galiciuica	5	25.000 lei	1
34.	P. Vâlnef	Craiova	6	30.000 lei	1

DIMENSIUNEA AFECTIVĂ A POLITICULUI: PROPAGANDĂ ȘI CULTUL LIDERULUI

MISIUNEA PROPAGANDISTICĂ A GĂRZII NAȚIONALE A FRONTULUI RENAAȘTERII NAȚIONALE ÎN JUDEȚUL VÂLCEA (1939-1940) ♦

Diana-Mihaela PĂUNOIU*

Abstract: Our study is focused on the analyze of the partial role of National Guard of the National Renaissance Front, one of the institutions created during the carlist regime with the purpose to contribute, through its activity, on changing the mentality of the population to be in line with the ideology of the new regime. To the newly set up organism have been given, through starting legislation, multiple and complex tasks, one of them referring to propaganda activity in favour of the authority monarchy of King Carol II. Our study aims to respond the question: if a new organism succeed, in a well defined region (Vâlcea County), in a relatively short period (January 1939 – September 1940), to mobilize in a real way and fulfil successfully the most difficult task from the multiple roles that was given by its creators.

Keywords: propaganda, institutions, National Guard of the National Renaissance Front, Vâlcea County, King Carol II.

Monarhia autoritară a regelui Carol al II-lea, instituită, într-un context intern și internațional instabil¹⁰⁹, în cursul nopții de 10 spre 11 februarie 1938, a

♦ Studiul reprezintă parte din proiectul de cercetare intitulat „Propaganda instituționalizată în timpul regelui Carol al II-lea: Ținutul Olt (1938-1940)”, inclus în programul de cercetare intitulat „Propagandă și ritual în România (1866-1989)”, coordonatori program: cercet. șt. III dr. Nicolae Mihai, cercet. șt. dr. Diana-Mihaela Păunoiu, cercet. șt. III drd. Silviu-Gabriel Lohon, derulat în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, în perioada 2012-2014

* Cercetător științific dr., Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” Craiova. Email: dianamihaelapaunoiu@yahoo.com

¹⁰⁹ A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, traducere și note de Lucian Leuștean, Postfață de I. Ciupercă, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 43-122; Cristophe Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei 1930-1940*, versiune în limba română de Daniela Codruța Midan, București, Editura Militară, 2008, p. 18; Keith Hitchins, *România 1866-1947*, traducere din engleză de George G. Potra și Delia

adus schimbări semnificative atât la nivelul instituțiilor statului, cât și la nivelul societății. „Noul regim”/regimul carlist, punând capăt democrației tradiționale, se declara, de la început, soluția „salvatoare” pentru România acelor vremuri. Regimul democratic pluripartidist era denunțat ca fiind anronic și falimentar, în timp ce „noul regim” era promovată ca unul în timpul căruia vor fi rezolvate toate vechile probleme ale statului și societății românești¹¹⁰.

Ideologia carlistă introducea în circuitul social principii noi, toate decurgând dintr-unul esențial – cel al solidarismului social, considerat ca fiind soluția cea mai bună pentru îndepărtarea disfuncționalităților societății românești din perioada anterioară regimului de autoritate monarhică. Protagonistii carliști propagau, prin orice mijloace, necesitatea schimbării mentalității populației și asimilarea din convingere a soluției „propușe” pentru redresarea națională. De asemenea, cu scopul de „a integra aceste principii, în conștiința cetățenilor”, de a efectua „opera de educare a maselor”, au fost create/ reorganizate „servicii publice”/ instituții, precum: Straja Țării, pentru educarea tineretului, Fundația culturală „Principele Carol”, Serviciul Social și căminele culturale, pentru „ridicarea și civilizarea satelor”, Frontul Renașterii Naționale/ F.R.N. (cu formațiunea sa anexă, Garda Națională), „pentru a ajuta la transformarea socială proclamată prin constituțiune”¹¹¹ și altele.

Studiul nostru analizează rolul unui asemenea „serviciu public”, cum era denumit în epocă, respectiv Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale, în cadrul județului Vâlcea. Organismului nou înființat i-au fost atribuite, prin legislația de constituire, sarcini multiple și complexe, una dintre acestea referindu-se la activitatea de propagandă în favoarea noului regim. Limitarea spațială autoimpusă își găsește explicația în faptul că o analiză detaliată a realităților dintr-o unitate teritorial-administrativă poate fi elocventă pentru a răspunde la întrebarea la care ne-am propus să răspundem, dacă un organism nou a reușit, într-o perioadă relativ scurtă, să se coaguleze, în mod real, și să-și îndeplinească cu succes unul din rolurile pentru care a fost înființat.

Potrivit decretului-lege din 16 decembrie 1938, Frontul Renașterii Naționale era înființat ca „unică organizație politică în stat”, având scopul de a „mobiliza conștiința națională în vederea întreprinderii unei acțiuni solidare și unitare românești de apărare și propășire a Patriei și de consolidare a Statului”¹¹². De asemenea, articolul 32 din „Regulamentul legii pentru înființarea «Frontului Renașterii

Răzdolescu, București, Humanitas, 1996, p. 446; Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1998, p. 99-100.

¹¹⁰ *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, coordonator: Ioan Scurtu, secretar: Petre Otu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 391-396, 400; Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, ediție îngrijită și prefată de dr. Al. Gh. Savu, București, Editura Humanitas, 1990, p. 369-370.

¹¹¹ Paul Negulescu, *Principiile fundamentale ale Constituțiunii din 27 februarie 1938*, București, Atelierele Zanet Corlăteanu, 1938, p. 36-37.

¹¹² „Monitorul Oficial” (în continuare *MO*), partea I, anul CVI, nr. 293, 16 decembrie 1938, p. 5972.

Naționale»”, de la 5 ianuarie 1939, stipula înființarea, ca formațiuni auxiliare ale F.R.N., unor unități de gardă națională¹¹³. Acestea urmau să funcționeze pe baza unui regulament special, care a fost elaborat ulterior și publicat în „Monitorul Oficial” în aprilie 1939.

Potrivit articolului II din „Regulamentul special pentru organizarea și funcționarea Gărzii Naționale”¹¹⁴, aceasta avea următoarele atribuții:

a) Să propage în toate straturile sociale doctrina politică a Frontului și anume: înălțarea Patriei prin întărirea ideii naționale și a solidarității fiilor săi, întărirea familiei ca celulă socială, crearea unei vieți spirituale prin dezvoltarea credinței creștine și a culturii autohtone, propășirea materială, prin obligativitatea și cinstirea muncii, precum și spiritul de jertfă pentru Tron și Țară (subl. n.); b) Să informeze organele Frontului asupra stării de spirit din Țară și a problemelor de interes obștesc; c) Să servească ca organ de ordine al Frontului cu prilejul manifestațiilor de orice fel ale organizațiilor acestuia; d) Să coopereze cu organizațiile existente, în vederea unei temeinice pregătiri a populației pentru apărarea pasivă împotriva atacurilor aeriene; e) Să colaboreze cu organele Străzii Țării și ale Serviciului Social sau orice alte instituții de Stat, ori de câte ori acțiunea sa are un obiect identic sau asemănător cu cel urmărit, în general sau într’o anumită împrejurare, de către acestea; f) Să coopereze în timp de războiu, prin membrii săi rămași nemobilizați, cu organele militare, pentru menținerea siguranței și liniștei publice¹¹⁵.

În privința membrilor, Regulamentul preciza că „înrolările”/ înscrierile în Gardă erau facultative, inițial, cu titlu provizoriu și deveneau definitive după minim un an, timp în care candidații la calitatea de membru erau „supuși la diferite probe educative și de încercare a devotamentului și înțelegerii lor pentru rosturile Gărzii” (articolul 15)¹¹⁶. Pe lângă condițiile incluse în regulament¹¹⁷ sau exprimate în corespondența confidențială dintre autorități¹¹⁸, candidații la calitatea de membru al Gărzii Naționale trebuiau să îndeplinească și următoarele cerințe:

¹¹³ „Buletinul Oficial al Ținutului Olt”, anul II, nr. 1-4, 1 ianuarie – 1 februarie 1939, p. 3.

¹¹⁴ „Monitorul Oficial”, partea I, anul CVII, nr. 95, 25 aprilie 1939, p. 2580-2582.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 2580.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ Potrivit articolului 16 din „Regulamentul special pentru organizarea și funcționarea Gărzii Naționale”: „Candidații pentru calitatea de membru al Gărzii vor trebui să îndeplinească următoarele condiții: a) să fie membrii ai Frontului; b) să fie valizi; c) să aibă cel puțin vârsta de 23 și cel mult vârsta de 50 ani; d) să știe a scrie și a citi românește; e) să fi avut întotdeauna o bună purtare în societate”, *ibidem*.

¹¹⁸ În corespondența dintre autoritățile centrale și cele locale mai apar următoarele condiții de admitere: să fie, pe cât posibil, absolvenți de curs primar, să fi satisfăcut serviciul militar, fără să fi fost dezertori sau nesupuși la concentrare, să nu fi fost îndepărtați din funcțiuni civile și de stat, comună și județ, să nu fi suferit condamnări penale infamante, să nu fi practicat sau să practice camăta, să nu fie faliți, la acestea adăugându-se încă două nefăcute publice și anume: să nu fi activat în fostele partide politice extremiste și să fie de origine creștină, Serviciul județean Vâlcea al Arhivelor

[...] să fie buni gospodari, harnici și chibzuiți în toate acțiunile lor, respectuoși față de legi și autorități, buni români, cinstiți în relațiile cu semenii lor, buni tată de familie, să nu fie vicioși, să frecventeze biserica, să fie oameni potoliți, dar hotărâți, să fie oameni cu inițiativă, de sacrificiu și să se supună în totalitate regulamentului, ordinelor și dispozițiilor referitoare la activitatea F.R.N și a Gărzii Naționale¹¹⁹.

Toate criteriile de selecție trebuiau respectate atunci când se făceau recrutările. Condițiile de admitere confidențiale trebuiau să fie comunicate numai oral¹²⁰. Din cele menționate anterior, se poate constata faptul că se urmărea ca potențialii membri ai Gărzii Naționale a F.R.N. să fie doar persoane care să ofere modele sociale pentru restul populației și să câștige încrederea publicului larg în formațiunea carlistă.

Partidul unic era promovat, de către susținătorii regimului autoritar al regelui Carol al II-lea, ca fiind un „simbol al unirii noastre [al] tuturor într-o exprimare unică a solidarității naționale”, în timp ce Garda Națională era considerată „*un organ de ordine, a cărui funcțiune permanentă să asigure acțiunea de prefacere morală, în numele căreia a fost creat noul regim constituțional (subl. n.)*”¹²¹. Propaganda Gărzilor trebuia să aibă ca rezultat final acceptarea de către populație și solidarizarea acesteia cu regimul autoritar al regelui Carol al II-lea:

Noua ordine constituțională, [...] are nevoie, pentru a fi înțeleasă și sincer împărtășită până în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, de un instrument [Garda Națională] care să pună în mișcare și să împlinească această acțiune de integrare completă a noilor principii de viață politică, în convingerea fiecăruia dintre noi (subl. n.)¹²².

Comandamentele centrale și locale ale Gărzii Naționale au fost constituite înainte ca Regulamentul pentru funcționarea noului organism să fie publicat. Astfel, la 11 februarie 1939, regele Carol al II-lea îl numește, printr-un decret regal, comandant al Gărzilor Naționale ale F.R.N. pe generalul de brigadă în rezervă Cavaleriei Petre G. Georgescu¹²³. La 24 aprilie 1939, tot printr-un decret regal, a fost numit șef al Statului Major al Comandamentului central colonelul de rezervă Gheorghe Popovici. Prin același decret regal au fost făcute numirile și pentru comandamentele Gărzilor din ținuturi și județe. În funcția de comandant al Gărzii Naționale din Ținutul Olt a fost numit colonelul în rezervă Alexandru Viișoreanu. La conducerea Gărzilor Naționale din județele care aparțineau Ținutului Olt au fost numiți următorii comandanți: colonelul în rezervă Dumitru

Naționale (în continuare, se va cita: S.J.A.N., Vâlcea), fond Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale județul Vâlcea, dosar nr. 1/1939-1940, f. 25.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 44.

¹²¹ *Ibidem*, f. 93.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ Petre Țurlea, *Partidul unui rege: Frontul Renașterii Naționale*, București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 73.

Tomescu (județul Dolj), colonelul în rezervă Haralamb Bădescu (județul Gorj); colonelul în rezervă Anghel Ciuciu (județul Mehedinți); colonelul în rezervă Hristea Enăchescu (județul Olt); colonelul în rezervă Pavel Florescu (județul Romanați); colonelul în rezervă Gheorghe Bălăceanu (județul Vâlcea)¹²⁴.

La 1 mai 1939, Comandatul Gărzii Naționale F.R.N. trimitea un ordin circular comandanților de ținuturi și județe, referitor la programul general de instrucție care trebuia utilizat în anul respectiv. Se aprecia că aplicarea integrală a acestuia nu era posibilă și va suferi întâzieri, întrucât constituirea unităților de gardă era la început. Dar, pentru că pregătirea membrilor, care trebuiau admiși treptat, nu putea fi amânată până la terminarea operațiunilor de recrutare și încadrare, autoritățile locale erau îndrumate cum să procedeze în această privință. Astfel, în fiecare capitală de județ, după ce se constituia cel puțin o grupă, membrii acesteia trebuiau adunați o dată sau de două ori pe săptămână la ore bine alese pentru a nu fi sustrași de la ocupațiile lor obișnuite. La aceste adunări, comandanții de ținut sau județ trebuiau să țină conferințe prin care să-i inițieze pe viitorii membrii definitivi în privința doctrinei și scopurilor F.R.N. și ale Gărzii Naționale, precum și asupra atribuțiilor pe care urmau să le aibă de îndeplinit ca membri ai Gărzii. Materialul de bază utilizat pentru aceste conferințe trebuia să fie: Legea și Regulamentul pentru înființarea F.R.N., Regulamentul special pentru organizarea și funcționarea Gărzii Naționale, Constituția „Regele Carol al II-lea”, broșura F.R.N. intitulată „Regele și Națiunea – Muncă și Credință”. Conținutul conferințelor comandanților de județe trebuia trimis, cu cel puțin două săptămâni înainte de a fi citit în fața membrilor Gărzii, spre aprobare comandantului de ținut, iar cele ținute de cei din urmă comandantului Gărzii Naționale, Petre G. Georgescu¹²⁵.

Subiectele care urmau a fi dezvoltate la aceste conferințe trebuiau să se refere la următoarele chestiuni:

- Înființarea, organizarea și scopurile F.R.N.
- Patria și înălțarea ei.
- Dinastia noastră și marile înfăptuiri a[le] celor trei Regi: Carol I, Ferdinand I și Carol al II-lea.
- Despre Garda Națională și atribuțiunile ei.
- Uniforma F.R.N. și [cea a] G[ărzii] N[ăționale] și portul ei.
- Compunerea echipei de Gardă Națională și atribuțiunile membrilor ce o compun.
- Scurt istoric al războiului pentru întregirea neamului.
- Dezvoltarea principiilor de bază din Constituția Regele Carol II-lea¹²⁶.

Comandanții de județe sau de ținuturi puteau să găsească și alte subiecte cu caracter instructiv, civic și educativ pe care să le prezinte la conferințele respective, dar după o prealabilă aprobare a comandantului Găzilor. De asemenea, la aceste

¹²⁴ „Monitorul Oficial”, partea I, anul CVII, nr. 95, 25 aprilie 1939, p. 2582-2583.

¹²⁵ S.J.A.N., Vâlcea, fond *Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale județul Vâlcea*, dosar nr. 1/1939-1940, f. 35.

¹²⁶ *Ibidem*, f. 36.

conferințe putea să asiste orice membru al F.R.N., chiar dacă nu era și membru al Gărzii. Acolo unde existau cămine culturale sau atenee populare conferințele trebuiau ținute în acord cu acele instituții¹²⁷.

Pe de altă parte, membrii unităților de Gardă trebuiau să execute una sau două ședințe pe lună de instrucție, de ordine și defilare. Frecventarea regulată de către membrii a ședințelor de conferință și de instrucție nu era obligatorie, dar ea constituia un indiciu „asupra sentimentelor și convingerilor ce fiecare din membrii împărtășesc asupra F.R.N. și Gărzii”¹²⁸. De aceea trebuia ținută o evidență cu prezența fiecăruia la aceste ședințe.

La 12 mai 1939, Serviciul Propagandei de pe lângă Comandamentul central al Gărzii Naționale trimitea o adresă către comandanții din județe, prin care le comunica faptul că activitatea de început a acestora trebuia axată, în primul rând, pe organizarea formațiunilor de gardă și doar, secundar, pe un program de lucru cu acestea. Organizarea trebuia să se facă în strânsă legătură cu „o cât mai activă și mai vastă propagandă (subl.n.) în îndoitul scop: 1) de a face cunoscut existența Gărzii Naționale și 2) [de] a câștiga aderenți”¹²⁹.

Era imperios necesar ca populația să fie lămurită asupra „rostriilor” viitoare ale Gărzii, deoarece activitatea ei nu era străină de interesele locale. De aceea se cerea, pentru început, realizarea „unei legături de curtoazie” cu exponenții vieții sociale, culturale, economice, industriale etc., după care să urmeze o convocare a acestora pentru a li se expune în linii generale scopul Gărzii Naționale, mijloacele de acțiune și ceea ce se aștepta din partea factorilor de decizie locali. În felul acesta, cei din urmă ar fi devenit, la rândul lor, „elemente de propagandă utilă”¹³⁰.

De asemenea, presa putea fi folosită, „fără obligațiuni” din partea Gărzii și respectând „restricțiunile ce-i sunt impuse prin legile în vigoare”, pentru a se populariza în rândul populației scopurile Gărzii. În acest sens, se considera util ca, periodic, să fie inserate în presă diverse articole: „O notiță dată din când în când în legătură cu activitatea Gărzii [Naționale], un scurt articol, scris cu multă însuflețire de o personalitate proeminentă, o laudă scrisă cu fond serios și concret, venită pentru Garda Națională din partea cuiva și publicată, pentru cunoștința tuturor sunt acțiuni lămuritoare și convingătoare”¹³¹.

Conferințele, organizate în scop propagandistic, trebuiau să fie de scurtă durată și foarte bine pregătite, iar conținutul lor trebuia trecut „prin[tr-o] prealabilă cenzură pentru a evita situații, create din cine știe ce idee sau cuvânt scăpat ce ar putea da naștere la interpretări greșite”¹³². Discursul și ținuta conferențiarilor trebuia fie în măsură să facă auditorul să înțeleagă și chiar să-l convingă de rolul Gărzii în viața socială.

¹²⁷ *Ibidem.*

¹²⁸ *Ibidem*, f. 36-37.

¹²⁹ *Ibidem*, f. 38.

¹³⁰ *Ibidem.*

¹³¹ *Ibidem*, f. 38-39.

¹³² *Ibidem*, f. 39.

O a treia posibilitate de propagandă era cea a marșurilor în uniformă. Serviciul propagandei recomanda ca programul de lucru să se desfășoare duminică dimineața după următorul scenariu: adunarea formațiunilor în curtea unei școli; de acolo, în coloană, să se meargă la biserică (pe rând, la fiecare lăcaș de cult din localitate sau sector) și după citirea Evangheliei să se continue marșul trecând prin centrul orașului, la ora când populația era la plimbare. A doua ședință putea fi organizată în după amiaza duminicii următoare: un marș până la un punct dinainte stabilit în apropierea orașului, unde se puteau organiza concursuri sportive, de sărituri în lungime și înălțime, sau aruncări cu grenada (orice corp de trupă putea împrumuta, la cerere, grenade de exercițiu) etc. Atât la dus, cât și la întoarcere, formațiunea trebuia să cânte. Într-o altă săptămână, după amiaza sau seara, se putea organiza o șezătoare cu „program atrăgător: un scurt cuvânt introductiv, muzică instrumentală, cor, declamări, snoave, lecturi amuzante, ascultarea programului de radio, dacă puteți procura, prin bunăvoința cuiva un aparat etc.”. De asemenea, în orașele care erau recunoscute ca centre muzicale, se aștepta ca, sub egida comandanților de Gardă, să se organizeze orchestre, fanfare și coruri și „mai mult acestea prin activitatea lor să joace un rol de permanentă propagandă (subl.n.) când vom trece la organizările rurale”¹³³.

Se pune accent pe faptul că programul activității formațiunilor de Gardă Națională trebuia să aibă, pentru început, un caracter strict de propagandă, ulterior trebuind a fi completat progresiv cu „cunoștințe profesionale”. Garda Națională trebuia popularizată în așa măsură încât să fie ridicată la „înălțimea către care să tindă aspirațiile tuturor”¹³⁴. Programul pe care aveau să-l stabilească comandanții de județe trebuia trimis, cu două săptămâni înainte de a fi pus în practică, comandamentului central și celui ținutal.

Așadar, direcțiile de acțiune pe care trebuiau să se axeze comandanții Gărzilor Naționale din județe erau organizarea unităților de gardă și activitatea de propagandă, obiective care, la data respectivă, trebuiau îndeplinite doar la nivelul orașelor.

În ceea ce privește organizarea Gărzii în județul Vâlcea, la 5 mai 1939 era dată ziarelor spre publicare o încunoștințare prin care publicul larg era anunțat că, prin numirea colonelului în rezervă Gheorghe Bălăceanu în funcția de comandant a luat ființă Comandamentul Gărzii Naționale a Frontului Renașterii Naționale din județul Vâlcea. Înscrierile în Gardă începeau imediat ce s-ar fi găsit un local unde să fie instalat biroul, întrucât Prefectura nu pusese la dispoziția Gărzii județului Vâlcea nici o încăpere din imobilul său¹³⁵.

Din „Darea de seamă asupra activității Comandamentului Gărzii Naționale din județul Vâlcea în săptămâna de la 7 la 13 mai 1939”, trimisă Comandamentului Ținutului Olt și celui din București, reiese că Prefectura județului Vâlcea nu pusese la dispoziția Gărzii Naționale nici birou și nici secretar, așa cum ar fi trebuit potrivit instrucțiunilor date de către autoritățile centrale. În consecință,

¹³³ *Ibidem*, f. 39-40.

¹³⁴ *Ibidem*, f. 40.

¹³⁵ *Ibidem*, dosar nr. 2/1939-1940, f. 2.

colonelul Gheorghe Bălăceanu găsisse o soluție provizorie, în privința secretarului, prin colaborarea cu căpitanul în rezervă Berbescu Eutropiu, care, până la data de 1 aprilie 1939, fusese șeful Biroului de Recrutare și șeful Biroului de Apărare Pasivă și Protecția Populației Civile din Cercul de Recrutare Vâlcea, „un ofițer eminent, cunoscător al treburilor de cancelarie și care îndeplinește toate condițiile de pregătire intelectuală și morală”¹³⁶. Colonelul Bălăceanu își anunța superiorii că, în contextul în care s-ar fi creat un post de ajutor al comandantului, intenționa să-l numească pe căpitanul Berbescu, care acceptase ca funcția de secretar al Gărzii să o îndeplinească în mod gratuit.

De asemenea, colonelul Bălăceanu includea, în darea de seamă menționată mai sus, câteva constatări, pe care le considerăm importante. Acestea sunt elocvente, arătând cât de puțină adeziune reală găsisse noua formațiune politică în rândul populației vâlcene:

Ideologia și țelurile organizației «Frontului Renașterii Naționale» nu sunt cunoscute de nici 20% din populația urbană și nici de 5% de populația rurală. În fiecare comună anumiți indivizi – foarte mulți – întrețin o stare de spirit dăunătoare, lăsând să se acrediteze convingerea că totul este provizoriu¹³⁷.

De aceea, comandantul Gărzii Naționale din județul Vâlcea considera că, pentru a remedia această situație, trebuia ca, înainte de a începe organizarea efectivă a unităților de gardă, să se efectueze o „campanie de lămurire a maselor”¹³⁸.

În ceea ce privește localul necesar pentru desfășurarea activității, colonelul Gheorghe Bălăceanu a găsit, ca și în cazul secretarului, o soluție tot provizorie. Astfel, începând cu data de 17 mai 1939, biroul Comandamentului Gărzii Naționale din județul Vâlcea a fost instalat temporar într-o casă particulară din orașul Râmnicu Vâlcea, situată pe strada Traian, la numărul 138, casă care era proprietatea căpitanului în rezervă Eutropiu Berbescu. Sala unde se instalase biroul, fusese pusă la dispoziție gratuit de către proprietarul acesteia¹³⁹.

Rezolvând temporar problema sediului, la 18 mai este tipărit și răspândit în rândul populației un anunț prin care aceasta era înștiințată în legătură cu organizarea Gărzii. Pentru început, Garda Națională a județului Vâlcea, ca anexă a Frontului Renașterii Naționale, lua înființă prin organizarea unităților în orașul de reședință al județului. În orașele nereședință și în comunele rurale organizarea urma să se facă ulterior. Pentru orașul Râmnicu Vâlcea înscrierile celor care îndeplineau condițiile de admitere în Gardă se primeau zilnic la sediul temporar. În orașele nereședință înscrierile provizorii urmau să se facă la sediul poliției locale, iar în comunele rurale la primării, respectându-se aceleași condiții de admitere. Reprezentanții poliției și primăriilor trebuiau să întoc-

¹³⁶ *Ibidem*, f. 6.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ *Ibidem*, f. 8.

mească tabele nominale în dublu exemplar, unul dintre acestea trebuind a fi înaintat Comandamentului județean al Gărzii Naționale până la 20 iunie¹⁴⁰.

Potrivit instrucțiunilor Serviciului Organizării de pe lângă Comandamentul general al Gărzii Naționale din data de 16 mai, întrunirile organizate de unitățile locale ale Gărzii se puteau desfășura în sălile de clasă ale școlilor de toate categoriile, care depindeau de Ministerul Educației Naționale. Programul Gărzii trebuia să se desfășoare în afara orelor de curs, șezători, producții școlare etc.¹⁴¹.

În darea de seamă întocmită pentru săptămâna 21-27 mai 1939, colonelul Bălăceanu raporta Comandamentului Gărzii Naționale ale Ținutului Olt școlile din oraș care urmau a fi folosite de către formațiunile Gărzii din Râmnicu Vâlcea. Acestea erau următoarele: Școala primară de băieți „Tache Ionescu” (patru săli), Școala de fete „Temelie” (două săli), Școala mixtă „I.G. Duca”, nr. 2 (patru săli), Școala mixtă „I.G. Duca”, nr. 1 (patru săli), Școala mixtă „I.G. Duca”, nr. 3 (două săli)¹⁴².

Până la data de 27 mai, se înscrieseră în formațiunile urbane ale Gărzii un număr de nouă militari trecuți în rezervă (un căpitan, un locotenent, trei plutonieri majori, doi sergenți, doi caporali), precum și 14 civili la dispoziție¹⁴³ (cinci intelectuali, doi meseriași, un comerciant, șase liber-profesioniști)¹⁴⁴.

În luna mai, comandantul Gheorghe Bălăceanu contactase pe conducătorii diferitelor întreprinderi particulare din orașul Râmnicu Vâlcea în vederea unei convocări al cărui obiectiv trebuia să fie popularizarea scopurilor Gărzii Naționale și câștigarea de noi aderenți. Dar se considera că „o întâlnire lămuritoare” nu va putea avea loc decât după terminarea alegerilor parlamentare, apreciindu-se că „nu este prudent a o fixa pentru că ar da loc la bănuiala că s-ar face în vederea propagandei în favoarea anumitor persoane considerate ca agreeate ale regimului”¹⁴⁵.

În luna iunie, efectivele formațiunilor urbane din județul Râmnicu Vâlcea crescuseră prin înscrierea de noi membrii: 39 la dispoziție (15 intelectuali, 16 meseriași, doi comercianți, șase liber profesioniști) și 58 de completare, toți intelectuali¹⁴⁶.

În privința propagandei, comandantul Gărzii Naționale din județul Vâlcea organizase câteva convocări de popularizare a noii formațiuni carliste. La 9 iunie 1939, a avut loc, în sala de recepții a Prefecturii județului Vâlcea, o convocare a tuturor șefilor de autorități și conducătorilor de întreprinderi particulare. Acestora le-a fost făcută o expunere asupra rolului și atribuțiilor Gărzii Naționale,

¹⁴⁰ *Ibidem*, f. nenumerotată [Publicație a Frontului Renașterii Naționale, Garda Națională din județul Vâlcea, nr. 27 din 18 mai 1939].

¹⁴¹ *Ibidem*, dosar 1/1939-1940, f. 41.

¹⁴² *Ibidem*, dosar nr. 2/1939-1940, f. 15.

¹⁴³ Membrii Gărzii Naționale puteau fi de două feluri: „la dispoziție”, având activitate permanentă și „de completare”, desfășurând o activitate doar când erau solicitați de către autorități.

¹⁴⁴ *Ibidem*, f. 12.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 22.

adresându-li-se, totodată, și un apel de a stăruii fiecare în raza sa de activitate pentru a determina pe subalterni să consimtă a se înscrie în Garda Națională. La 11 iunie, a avut loc aderarea membrilor înscriși în Garda Națională până la aceea dată, când li s-au arătat rolul și atribuțiile gărzilor naționale, precum și interesul de a se recruta cât mai mulți membri. Între 12 și 13 iunie, colonelul Gheorghe Bălăceanu programase de comun acord cu directorii școlilor primare din două cartiere ale orașului Râmnicu Vâlcea încă două convocări, dar

Aceste convocări nu s-au putut ține, din cauză că spiritele erau prea agitate în legătură cu desființarea Episcopiei Râmnicului¹⁴⁷ și când s’ar fi putut întâmpla ca dintr-o adunare făcută în scop de propagandă pentru Garda Națională să se transforme într’una de protestare contra desființării Episcopiei¹⁴⁸.

La 24 iunie a avut loc în sala de ședințe a Tribunalului Vâlcea, Secția 1, aderarea tuturor funcționarilor judecătorești, și acestora expunându-li-se rolul și atribuțiilor Gărzii Naționale. De asemenea, în prima jumătate a lunii iulie programase o convocare a tuturor președinților diferitelor categorii de bresle, inclusiv a funcționarilor diverselor întreprinderi comerciale, obiectivul fiind obținerea a cât mai mulți aderenți¹⁴⁹.

¹⁴⁷ La 7 noiembrie 1939 a fost dat decretul regal prin care se înființa „Mitropolia Ortodoxă Română a Olteniei, Râmnicului și Severinului”, cu reședința în Craiova. Aceasta cuprindea: Arhiepiscopia Craiova, înființată la aceeași dată, care avea în subordine cinci județe (Dolj, Gorj, Mehedinți, Romanați și Vâlcea) și Episcopia Argeșului, cu județele Olt și Argeș. Arhiepiscopul Craiovei era, în același timp, și mitropolitul Olteniei, Râmnicului și Severinului. Biserica domnească „Sfântul Dumitru” din Craiova, ctitorie a lui Matei Basarab, era declarată catedrală episcopală. Decretul regal desființa Episcopia Râmnicului și Noului Severin, tot ceea ce-i aparținea acesteia trecând în patrimoniul Arhiepiscopiei Craiovei („Renașterea”, număr festiv, an XIX, nr. 1, ianuarie 1940, p. 13-15; vezi și Diana-Mihaela Păunoiu, *Nifon Criveanu – primul mitropolit al Olteniei, Râmnicului și Severinului*, în „Mehedinți, istorie, cultură și spiritualitate”, volum îngrijit de Pr. drd Iulian Nedelcu, Drobeta Turnu Severin, Editura Didahia Severin, 2010, p. 249-250).

¹⁴⁸ S.J.A.N., Vâlcea, fond Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale județul Vâlcea, dosar nr. 2/1939-1940, f. 24. Desființarea Episcopiei Râmnicului și Noului Severin produsese nemulțumiri în rândul locuitorilor orașului și județului Vâlcea. Aceștia înaintaseră un memoriu rezidentului regal al Ținutului Olt, prin care solicitau ca, din considerente de ordin istoric, moral, material, cultural și economic, sediul preconizatei Mitropolii să fie în orașul Râmnicu-Vâlcea sau, în cazul în care acest sediu ar fi fost la Craiova, să nu „ni se desființeze Episcopia de Vâlcea prin trecerea ei în altă parte, ci să dăinuiască de a[î]ci înainte tot ca Episcopie, dar sufragană a Episcopiei Craiova, având și administrația ei proprie cu întindere peste două județe ale Olteniei: Vâlcea și Gorjul sau mai preferabil Vâlcea și Romanațiul [...]”. La 23 iunie 1939, rezidentul regal a înaintat, fără succes, însă, o adresă ministrului Cultelor și Artelor, prin care îi aducea la cunoștință memoriul vâlcenilor (S.J.A.N., Dolj, fond *Rezidența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, Administrația Centrală*, dosar nr. 104/1939, f. 4).

¹⁴⁹S.J.A.N., Vâlcea, fond *Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale județul Vâlcea*, dosar nr. 2/1939-1940, f. 24.

În ceea ce privește sediul Gărzii Naționale din județul Vâlcea, colonelul Bălăceanu a făcut numeroase demersuri oficiale, dar și neoficiale, pe lângă prefectul județului Vâlcea pentru a pune la dispoziție Gărzii o cameră și un secretar, chestiunea având să se rezolve doar după insistențe repetate: „În urma stăruințelor depuse și a ordinului dat de Ținutul Olt, cu mare greutate Prefectura Vâlcea a binevoit să-mi dea o cameră în localul Serviciului de Drumuri județean, pe data de 23 Iunie a.c. Nu a dat [Gărzii] și secretar”¹⁵⁰.

În cursul lunii iulie, potrivit „Dării de seamă asupra activității Gărzii Naționale din județul Vâlcea” (înaintată Comandamentului General al Gărzii Naționale de la București și celui de la nivelul Ținutului Olt la data de 31 iulie), în scopul câștigării de noi aderenți se organizaseră următoarele întruniri: la 26 iulie au fost convocați funcționarii, meseriașii și lucrătorii de la fabricile de Tăbăcărie „Oprea Simian&Fii”, „Mitică Simian” și „Constantin Hanciu&Fii”; în aceeași zi, patronii croitorii și ceaprazarii din orașul Râmnicu Vâlcea, cărora li s-au dat și instrucțiuni asupra modului de confecționare a uniformelor Frontului Renașterii Naționale și cele ale Gărzii Naționale; la 28 iulie, în sala Sfântului Negustoresc, funcționarii particulari, iar la 30 iulie meseriașii din toate breslele. Rezultatul acestor întruniri s-a concretizat prin înscrierea de noi membri în luna iulie: 54 de persoane, din care 25 la dispoziție și 29 de completare¹⁵¹. De asemenea, în ziua de 30 iulie s-au organizat un pluton format din 45 membri, o grupă din 15 membri și o echipă din 6 membri, în total 66 de membri, toți la dispoziție (vezi, Anexa).

În ceea ce privește instrucția și educația/ propaganda, Garda Națională a județului Vâlcea parcursese următorul program:

- a) Duminică 2 Iulie orele 9 – 10,30: Descrierea și portul uniformelor Frontului Renașterii Naționale și Gărzii Naționale. Scurt exercițiu de defilare. b) Duminică 9 Iulie orele 9 – 10,30: Citirea Conferinței: „Rolul Gărzilor Naționale” primită de la Comandament. – Comentarea ei. – Scurt exercițiu de defilare. c) Duminică 16 Iulie orele 9 – 12 și 14 – 19: Participarea la meetingul de aviație organizat de Societatea ARPA, când a participat D[omnu]l General Paul Teodorescu, Ministru Aerului și Marinei, D[omnu]l Rezident Regal al Ținutului Olt și toate oficialitățile din județ. d) Duminică 23 Iulie orele 9 – 10,30: Citirea conferinței ținută la Radio în ziua de 22 Iulie a.c. de D[omnu]l General P. Georgescu, comandantul Gărzii Naționale a Frontului Renașterii Naționale. e) Duminică 30 Iulie orele 10 – 11,30: organizarea unităților [...]¹⁵².

Potrivit adresei, trimisă la 14 iulie de Serviciul Organizării de pe lângă Comandamentul central al Gărzii Naționale din București către Comandamentul Gărzii Naționale a județului Vâlcea, secretarul Gărzii trebuia să îndeplinească și funcția de înlocuitor al comandantului de județ. Se recomanda ca alegerea să se oprească asupra „unei persoane care prin autoritatea, devotamentul și puterea sa

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 58-59.

¹⁵² *Ibidem*, f. 59.

de muncă să fie și un înlocuitor al dumneavoastră”. Acesta trebuia să fie capabil să preia o parte din sarcinile comandantului de județ, mai ales în contextul în care trebuia începută organizarea unităților de gardă în mediul rural. În acest context, „înlocuitorul trebu[i]ește din timp pregătit și pus la punct în toate tainele activității D[umnea]v[oastră]”. Deoarece pentru moment nu se i se putea acorda o indemnizație bănească, comandantul județean trebuia să obțină concursul înlocuitorul „apelând la sentimentele și spiritul său de sacrificiu”. De asemenea, în ierarhia locală acesta trebuia să fie comandantul tuturor formațiunilor de Gardă Națională din oraș. Se recomanda ca înlocuitorul să fie ales din rândul unor tineri intelectuali idealiști (profesor, medic, avocat, inginer etc.) și să fie format în cel mai scurt timp posibil¹⁵³.

Colonelul Gheorghe Bălăceanu, mulțumit de colaborarea pe care o avusese cu secretarul Eutropiu Berbescu, l-a propus ca înlocuitor al său la formațiunile orașenești din județul Vâlcea, precum și pentru funcția de comandant al unității de Gardă Națională din orașul de reședință. Râmnicu Vâlcea¹⁵⁴.

La 20 iulie 1939, Direcția Administrației de Stat de pe lângă Ministerul se Interne trimitea rezidenților regali și prefecților o adresă prin care le reamintea importanța Gărzii Naționale și le cerea concursul pentru înființarea și funcționarea unităților de gardă „până în cel mai îndepărtat sat”. În contextul în care din luna august trebuia începută organizarea formațiunilor de Gardă în mediul urban:

Organele administrative vor stimula înscrierile în Gărzi și vor înlesni alegerea unor elemente cu o ținută morală cât mai aleasă, contribuind la cunoașterea antecedentelor și activității trecute a acelor care vor să se înscrie în aceste unități. În fine, vor contribui la organizarea lor și vor înlesni procurarea mijloacelor de instalare și funcționare¹⁵⁵.

La 31 iulie, Serviciul organizării de pe lângă Comandamentul central al Gărzii Naționale de la București trimitea „Instrucțiuni pentru organizarea formațiunilor de Gardă Națională în sate, reședința comunelor rurale, reședința plaselor (*plășilor* – *n.n.*) și în comunele urbane nereședință”. Din considerații de ordin superior se impunea ca această organizare să se înceapă imediat. Operațiunea organizării unităților de Gardă în comunele reședință de plasă trebuia să se termine până la data de 10 septembrie 1939. Formațiunile de Gardă trebuiau să fie de două categorii: de pace și pentru caz de mobilizare, organizate separat unele de altele. De asemenea, în fiecare categorie urmau să existe două feluri de membri: la dispoziție și de completare¹⁵⁶.

La rândul său, la 4 august, comandantul Gărzii Naționale din județul Vâlcea trimitea o adresă prefecturii județului Vâlcea prin care îi solicita prefectului sprijinul material și moral menționat în ordinul Ministerului de

¹⁵³ *Ibidem*, dosar nr. 1/1939-1940, f. 80.

¹⁵⁴ *Ibidem*, f. 81.

¹⁵⁵ *Ibidem*, f. 126.

¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 148-149.

Interne din 20 iulie. Totodată, îi aducea la cunoștință faptul că lucrările se găseau în faza pregătitoare „a culegerii informațiilor asupra persoanelor din care s’ar putea alege comandanții diferitelor unități”¹⁵⁷. Organizarea pe teren trebuia să înceapă mai întâi prin numirea și instalarea comandanților Gărzii Naționale de plăși, iar ulterior urmând înființarea unităților de gardă la comunele reședință de plasă, comunele urbane nereședință, întinzându-se treptat în satele tuturor comunelor din județ¹⁵⁸.

La 8 august 1939, prefectul județului Vâlcea, I. Niță, îi aducea la cunoștință colonelului Gheorghe Bălăceanu că dăduse ordin autorităților județene și comunale din fiecare plasă (pretori, primari, jandarmi etc.) să acorde sprijin operațiunii de organizare a unităților de Gardă Națională¹⁵⁹.

În acest context, au fost instalați comandanții Gărzii Naționale în fiecare plasă a județului Vâlcea după cum urmează: la 15 august 1939 au fost instalați comandanții de Gardă în plășile Râmnic și Cozia, instalarea făcându-se în orașul de reședință Râmnicu Vâlcea, la 20 august a fost instalat comandantul plășii Drăgășani (oraș de reședință – Drăgășani), la 27 august, comandanții plășilor Horezu (oraș de reședință – Horezu) și Oltețul (oraș de reședință – Grădiștea), iar la 3 septembrie, comandanții plășilor Cerna (oraș de reședință – Lădești) și Bălcești (oraș de reședință – Bălcești)¹⁶⁰.

La 5 august 1939, Serviciul Propagandei de pe lângă Comandamentul central al Gărzii Naționale trimitea o adresă Gărzii Naționale din ținuturi și județe referitoare la colaborarea cu celelalte instituții ale statului. În acest sens, se recomanda constituirea unui comitet consultativ pe lângă fiecare Gardă Națională de județ, care să fie alcătuit din membri ai gărzii specializați în chestiuni de ordin social, politic, economic, cultural, religios, probleme care intrau în ansamblul programului Gărzii Naționale. Trebuia să se solicite colaborarea următorilor „exponenți ai vieții publice”: protoereului județului pentru problemele religioase, revizorul școlar pentru problemele culturale rurale, directorul școlii de învățământ din localitate tot pentru probleme culturale, subinspectorul Pregătirii Premilitare, primarul capitalei județului sau un delegat al său, prefectul județului sau un delegat al său, un avocat de prestigiu, oferit personal sau ca delegat al Baroului, medicul primar și cel veterinar al județului, președintele Camerei de Muncă și cel al Camerei de Comerț și înlocuitorul comandantului Gărzii Naționale¹⁶¹.

Rolul comitetului consultativ era următorul: să studieze propunerile care i s-ar fi făcut în legătură cu activitatea Gărzilor Naționale și să-și dea avizul asupra lor; să facă propuneri în legătură cu mijloacele cele mai practice în vederea anumitor realizări locale de interes obștesc; să ajute efectiv la punerea în aplicare a hotărârilor luate. Acest comitet se întrunea, sub președinția Comandantului Gărzii Naționale, în

¹⁵⁷ *Ibidem*, dosar 2/1939-1940, f. 73.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 84-84v.

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 78.

¹⁶¹ *Ibidem*, dosar nr. 1/1939-1940, f. 241.

mod obligatoriu, o dată pe lună și de câte ori ar fi fost necesar. Hotărârile lui erau valabile indiferent de membrii prezenți la adunări, dar acestea nu deveneau obligatorii pentru comandantul de județ al Gărzii Naționale¹⁶².

Problemele care puteau fi supuse comitetului consultativ erau următoarele: înființarea de coruri, fanfare, orchestre; organizarea de excursii, serbări, reprezentații teatrale; înființarea unor poligoane de tragere; mijloace practice de combaterea sectelor religioase; organizarea unui ciclu de conferințe instructive, asistența celor nevoiași etc. La întrunirile comitetului nu trebuia să se discute măsurile luate de autorități în cadrul atribuțiilor lor legale¹⁶³.

La 4 noiembrie 1939, Comandamentul Gărzii Naționale din județul Vâlcea aducea la cunoștință Serviciului Propagandei de pe lângă Comandamentul central al Gărzii Naționale că ședința de constituire a comitetului consultativ, preconizată pentru luna august, nu se putuse ține din cauza absenței din localitate a persoanelor vizate. De aceea, abia în luna noiembrie respectivul comitet fusese înființat. Acesta era format din 13 membrii (lipsea directorul Serviciului Social deoarece acest serviciu fusese desființat): preotul Al. Harinescu-Pașoi, protoereul județului, I. Udriștoiu, inspectorul școlar (revizorul școlar), preotul Gr. Rădoescu, directorul Liceului de băieți, profesorul Nicolae Popescu, comandantul Legiunii de străjeri, maiorul Popescu Iosif, comandantul Pregătirii Premilitare, D. OGREZEANU, primarul orașului Râmnicu Vâlcea, locotenent-colonel Anton Teodorescu, prefectul județului Vâlcea, Dan Procopiu, decanul Baroului de avocați, dr. Amedeu Florentin, medicul primar al județului Vâlcea, Mitică Simian, președintele Camerei de Comerț, dr. N. Sava, medicul veterinar al județului, Nicolae Rodeanu, președintele Camerei de Muncă și maiorul în retragere Ion Mihăescu¹⁶⁴, înlocuitorul Comandantului Gărzii Naționale din județul Vâlcea¹⁶⁵.

Din dările de seamă ale Comandamentului Gărzii Naționale din județul Vâlcea rezultă că se efectuase organizarea unităților de gardă în întreg teritoriu județului¹⁶⁶.

În ceea ce privește recrutarea membrilor, la 25 noiembrie 1939, Serviciul Organizării de pe lângă Comandamentul central al Gărzii Naționale trimitea o adresă formațiunilor de Gardă din ținuturi și județe prin care le aducea la cunoștință că la sfârșitul lunii octombrie efectivele gărzii la nivelul țării numărau

¹⁶² *Ibidem*, f. 242.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ La 30 septembrie 1939, căpitanul în rezervă Eutropiu Berbescu demisionase din funcțiile de secretar al Gărzii Naționale din județul Vâlcea, ajutor al Comandantului Gărzii Naționale și Comandant al formațiunilor de Gardă din orașul Râmnicu Vâlcea. La 1 octombrie, în locul său, fusese numit maiorul în retragere Ioan Mihăescu care avea 61 de ani, iar în funcția de ajutor de secretar plutonierul major în rezervă Ionescu P. Ioan. Primul era plătit cu un salariu de 2.000 de lei pe lună, iar cel de-al doilea cu 1.000 de lei pe lună (*ibidem*, dosar nr. 4/1939-1940, f. 110).

¹⁶⁵ *Ibidem*, dosar nr. 1/1939-1940, f. 243.

¹⁶⁶ *Ibidem*, dosar nr. 7/1939-1940, f. 18, 26.

264.979 de membrii, „o sumă la care nu nădăjduiam să ajungem”. Cu toate acestea, se considera că:

În ceea ce privește admiterea de noi membrii, este cazul să ne oprim pentru un popas. Un popas pe care să-l folosim pentru a verifica minuțios, atent, cu multă prudență și cu deosebit tact pe acei primiți în familia noastră. O cernere din care să rămână numai ceia ce realmente poate folosi și cinsti instituția¹⁶⁷.

Așadar, pentru moment erau sistate înscrierile în Garda Națională, ele trebuind să fie reluate ulterior.

La 7 noiembrie 1939, Comandamentul Gărzii Naționale a Frontului Renașterii Naționale din Ținutul Olt, trimitea colonelului Gheorghe Bălăceanu „Instrucțiuni pentru executarea programului de instrucție pe anul 1939-1940”, care fuseseră întocmite în urma convocării din 31 octombrie a comandanților de județe la reședința Gărzii Naționale a Ținutului Olt. Potrivit acestor instrucțiuni, programele ședințelor formațiunilor Gărzii trebuiau să aibă, în mod predominant, un caracter cultural, educativ, artistic, scopul fiind evitarea plictiselii și stârnirea interesului membrilor pentru a veni la ședințe din plăcere. Instrucția cu caracter militar trebuia să fie extrem de puțină și să nu fie făcută în mod special, ci „strecurată pe nesimțite”. Întrucât chestiunea armelor care trebuiau date Gărzilor nu era încă tranșată, programul de instrucție și educație nu cuprindea, deocamdată, subiecte care implicau armament. Se impunea ca, din iarna anului 1939-1940 să se înceapă cu hotărâre o activitate intensă cu scopul următor:

A ne strânge rândurile din ce în ce mai mult. A face o vie propagandă pentru F[rontul] R[enașterii] N[ăționale]. A continua captarea de noi aderenți pentru F.R.N. și pentru Garda Națională. Odată acest scop atins, la Primăvară Garda Națională se va prezenta ca o organizațiune auxiliară a F.R.N. cu o coeziune mult mai mare și mult mai aptă și pentru alte noi misiuni eventuale¹⁶⁸.

La 19 decembrie 1939, Serviciul Instrucției și Educației de pe lângă Comandamentul central al Gărzii Naționale, trimitea Comandamentelor Gărzii Naționale a ținuturilor o circulară prin care îi înștiința pe cei din urmă că trebuia să ia măsuri pentru ca în programul general de pregătire a membrilor Gărzii pe anul 1940 să fie incluse și aplicate următoarele chestiuni:

- Educație morală-socială; – Educație cetățenească (respectul autorității în stat, respectul legilor, regulamentelor, ordonanțelor și curajul responsabilității civice); – Educație națională și patriotică; – Educație gospodărească – igienă;
- Propagarea în toate straturile sociale a doctrinei politice a Frontului Renașterii Naționale, printr-o acțiune intensă, perseverentă, cinstită, animată de cele mai înalte sentimente patriotice și dinastice, aceasta numai și numai pentru înălțarea Patriei și stăvilirea curentelor subversive, inspirate și puse la cale de către dușmanii

¹⁶⁷ *Ibidem*, dosar nr. 1/1939-1940, f. 267.

¹⁶⁸ *Ibidem*, dosar nr. 7/1939-1940, f. 30.

de moarte din afară ai Țării, și de cei răătăciți dinăuntru, curente atât de dăunătoare bunei dezvoltări și întăririi a Țării;

– Întărirea puterii naționale și a solidarității cetățenilor; Întărirea credinței creștine; – Obligativitatea și cinstirea muncii; – Dezvoltarea în cel mai înalt grad al spiritului de devotament, abnegație și jertfă pentru «Rege și Țară».

În concluzie – crearea unei noi vieți spirituale¹⁶⁹.

În ceea ce privește acțiunea de teren, colaborând cu toate autoritățile statului, în anul 1940 membrii Gărzii Naționale aveau de îndeplinit, în ordinea priorităților, următoarele activități: reparări de poduri și podețe (în locurile în care era nevoie și unde era posibil), reparări și împrejmuiri de școli și biserici, ridicări de cruci (troițe), construcții de fântâni, îndiguiri pentru preîntâmpinarea inundațiilor provocate de ploi și de topirea zăpezii, asistență socială pentru familiile nevoiașe ale concentrațiilor, curățirea zăpezii de pe drumurile înzăpezite în sate, dezăpezirea caselor bătrânilor neputincioși și fără ajutor, curățirea, îngrijirea și împrejmuirea cimitirelor satelor, formând și contribuind cultul pentru cei morți¹⁷⁰. Acțiunea de teren, axată pe fapte practice, a membrilor Gărzii reprezenta tot o modalitate de propagandă. Prin puterea exemplului personal, aceștia trebuiau să facă vizibil, în teritoriu, principiul solidarismului social.

Potrivit instrucțiunilor pentru executarea programului pe anul 1940, date de Comandamentul central al Gărzii Naționale a F.R.N., fiecare comandant local trebuia „să-și aprindă în suflet o mare pasiune misionară”¹⁷¹, în timp ce fiecare membru al Gărzii trebuia să fie format după un anume tipar:

Membrul Gărzii trebuie să fie *un erou al intransigenței morale (subl.n)*. Lui i se cere un devotament total, un elan ireductibil. Izvoarele care alimentează aceste nobile însușiri morale sunt: Credința în D[umne]zeu, în Rege și în neamul său.

Iată omul tip care ne trebuiește și [pe] care [trebuie] să-l formăm.

Fiecare să avizeze la mijloacele ce stau la îndemână, ca să realizeze acești oameni, să facă apel la tainicele puteri ale sufletului, ale minții Dvs și ale voinței Dvs, pentru aducerea la îndeplinire a formării nucleului de Gardă¹⁷².

Pentru punerea în aplicare a programului pe anul 1940 se recomanda folosirea metodei persuasiunii, fiind exclusă folosirea constrângerii, „căutând ca fiecare din d[umnea]v[oastră], prin îndemn și sfaturi, să convingeți pe cetățeni, că tot ce se face, se face spre binele și folosul obștesc, iar ca rezultat general, ridicarea Țării”¹⁷³.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 90.

¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹⁷¹ S.J.A.N., Olt, fond *Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale județul Olt*, dosar nr. 27/1940, f. 32v.

¹⁷² *Ibidem*, f. 32.

¹⁷³ S.J.A.N., Vâlcea, fond *Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale județul Vâlcea*, dosar nr. 7/1939-1940, f. 90-91.

Autoritățile carliste au fost conștiente, de la început, de faptul că activitatea Gărzii, a cărei misiune era „de esență idealistă”¹⁷⁴, nu avea să fie una ușoară, precum și de faptul că era nevoie de o perioadă de timp îndelungată pentru a se produce sedimentarea unităților noului organism și educarea membrilor în sensul urmărit. Semnificativ, în acest sens, este următorul fragment din conferința radiofonică, ținută, la 14 iunie 1939, de către generalul Petre G. Georgescu:

[...] evident vom avea de străbătut un drum lung, greu și obositor. Acțiunea noastră este operă de timp și pretinde răbdare, chibzuială și un înalt simț patriotic. Tactul și moderația trebuie să însoțească fiecare pas al nostru, orice măsură pripită și dăunătoare luând proporții exagerate în ochii lumii, care veghează atent mișcarea noastră. Mentalitatea nu se schimbă de la o zi la alta¹⁷⁵.

Documentele utilizate în analiza efectuată ne permit susținerea a câtorva concluzii. Astfel, se poate afirma că Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale s-a aflat, în perioada cuprinsă între înființarea sa și sfârșitul regimului de autoritate monarhică, într-o perioadă incipientă de organizare, de educare și de formare a membrilor, în care elementul principal a fost propaganda principiilor care au stat la constituirea unui asemenea organism, identificabile cu cele ale regimului carlist. Această fază incipientă a permis realizarea parțială/ într-o proporție greu de cuantificat a obiectivelor transmise în teritoriu de către autoritățile centrale.

Motivele din cauza cărora considerăm că misiunea Gărzii Naționale a Frontului Renașterii Naționale nu a fost îndeplinită la cote maxime, în cadrul județului Vâlcea, sunt diverse.

Pe de o parte, organizarea, așa cum relevă documentele analizate mai sus, a fost gândită pe parcursul a mai multe etape (mai întâi în mediu urban, apoi în cel rural), scoțând la suprafață „defecțiuni” între diverse autorități, transformând procesul într-unul destul de dificil.

Pe de altă parte, pregătirea membrilor Gărzii presupunea o perioadă de timp semnificativă pentru a se obține rezultatul final dorit de autorități și anume: fiecare membru să fie conștient de misiunea sa, să fie pătruns, în mod autentic, de spiritul de sacrificiu și de „misionarismul” menționat în documentele vremii cu scopul de a fi capabil să transmită, în rândul publicului larg, mesajele dorite de protagoniștii carliști. Ori, este greu de crezut că, în contextul în care regimul carlist a supraviețuit pentru o perioadă relativ scurtă de timp, obiectivul principal (schimbarea mentalității membrilor Gărzii și a restului populației) a fost îndeplinit în mod real. În ultimă instanță se poate aprecia că, perioada de conturare și funcționare a Gărzii Naționale a F.R.N. a fost una de definire, de clarificare și de promovare a misiunii și a obiectivelor sale.

¹⁷⁴ *Ibidem*, dosar. nr. 1/1938-1940, f. 63.

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 64.

ANEXA

Situația referitoare la comandanții de unități organizate în orașul Râmnicu Vâlcea, înaintată, la 31 iulie 1939, Comandantului Gărzii Naționale a Ținutului Olt de către Comandantul Gărzii Naționale a județului Vâlcea.

**GARDA NAȚIONALĂ A FRONTULUI RENAȘTERII NAȚIONALE
JUDEȚUL VÂLCEA**

**ORDINEA DE BĂTAȚIE
A COMANDANȚILOR DE UNITĂȚI ORGANIZATE PÂNĂ LA ECHIPĂ
INCLUSIV**

Unitățile organizate	Numele Comandantului	Gradul sau funcțiunea civilă	La ce circumscripție a orașului corespunde unitatea	Obs.
1 Pluton a 3 grupe	Comandant: Budișteanu Ion	Plutonier Major pensionar	Pensionar militar	
	Grupa I-a:		Tribunal	
	Comand. Grupă: Zbârnea Mihai	Sergent ajutor Gefă	Tribunal	
	Comand. Echipă I: Cotoarbă I.	Sergent	- // -	
	Comand. Echipă 2: Purece P.	Sergent	- // -	
	Grupa II-a			
	Comand. Grupă: Mihalcea N.N.	Sergent	- // -	
	Comand Echipă I: Voinea N.	Sergent	- // -	
	Comand. Echipă 2: Georgescu Sp.	Sergent Lt. rezervă	Serviciul Tehnic Județean	
	Grupa III-a			
	Comand. Grupă: Cârstea Al.	Sergent	Primărie	
	- // - Echipa I: Ștefănescu I.	- // -	- // -	
	- // - Echipa 2-a: Eftimie Ion	Plutonier Major Rezervă	Pensionar	
Încheetor: Iorgulescu Andrei	Plutonier rezervă	Împiegat Portărei		
1 Grupă	Comand. Grupă: Drăgălan N.	Sub. Lt. invalizi	Pensionar	
	- // - Echipa 1: Rodeanu N.	Sergent	Meseriași	
	- // - Echipa 2: Badea Marin	- // -	- // -	
1 Echipă	Comand. Echipă: Ilie Nicolae	- // -	- // -	

Comandantul Gărzii Naționale din Județul Vâlcea
/ss/ Colonel, Gheorghe Bălăceanu

Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale,
fond *Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale județul Vâlcea*
dosar nr. 2/1939-1940, f. 62.

MITHRADATES: THE MAKINGS OF THE PERFECT FOE ♦

Cristian GHÎȚĂ*

Abstract: The present paper aims to trace the manner in which both Mithradates VI Eupator and his arch-enemies, the Romans, used propaganda means to project a particular image in the eyes of their contemporaries and of posterity. Literary sources will be compared with one another and with other sources, such as inscriptions and numismatic evidence, in order to trace the flow of ideas from one author to another and from one age to another.

Keywords: Mithradates VI Eupator, dynastic myth, reception of propaganda

In a lengthy interview with Luca Canali in which different parallels were established between Imperial Rome and modern America, Italian journalist Edoardo Vigna produced this gem of a question: “Was Mithradates more like Osama or like Saddam?”¹ Besides providing numerous moments of involuntary humour, this discussion illustrates the general human need to cast today’s enemies into the mould of mythic villains. Sometimes, this model is explicit – as was the case with Mithradates in this interview – but at other times the archetype is only hinted at. This mental process, of creating and deploying myths in everyday life has two probable causes.

One is the universally-felt drive to economise on one’s efforts. It is always easier to fall back on a myth and to use it in order to make sense of a given event in reality because myths are generally clear and unambiguous, whereas reality has numerous uncertainties and nuances that make it hard to navigate. Thus, the clear contours of an archetype are superimposed on the blurred outlines of a real event, placing it squarely inside a pre-determined class and making any assessment and decision regarding it an easy thing to do.

The other possible cause is what one might call the apotropaic role of the myth: it is hoped that if the mythical narrative took a certain course, then the real event with which it is being associated will unfold along the same general lines. In the case of

♦ The author’s research was funded through the University of Bucharest’s postdoctoral programme in the Humanities and Social Sciences, which is co-financed by the European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007-2013 (POSDRU/89/1.5/S/62259).

* postdoctoral researcher at the University of Bucharest.

¹ Edoardo Vigna, “Ma l’impero Americano è come quello Romano?”, *Sette (Corriere della Sera)*, n. 13 (2003), pp. 33–43.

our interview, which was published in March 2003, one can almost feel how the journalist, by associating Osama with Mithradates, is almost trying to force upon the former the fate of the latter – the perfect foe, one that might fight hard and might be wily enough to fight his way out of a tight corner in the short run, but one who will be, eventually, defeated.

In the present paper I will attempt to trace the story of Mithradates in Antiquity and follow its twists and turns, until the moment when, in the Late Imperial Age, he is included in *De viris illustribus*, the literary gallery displaying famous Roman heroes – one of the very few foreigners to be given the honour, in the select company of Pyrrhus, Hannibal, Antiochus III or Cleopatra. All of them had doubtlessly earned their place by being “perfect foes”, each in his or her own right. Cicero even placed him well above all the other enemies Rome had faced: “And if one were to ponder what Mithridates could do, what he did and what sort of a man he was, it would come as no surprise that this king would be placed above all others with whom the Roman people has waged war”².

This is, therefore, in many ways, a paper about propaganda, for the object is not to discover Mithradates, that man made of flesh and bone, but Mithradates the myth, Mithradates the prop, Mithradates the tool deployed by others to meet their own ends. These ends cover a wide spectrum, from brutally political to amusingly literary, but we must acknowledge that every author, when referring to him, selected that information which best suited his purpose. Understanding that bias will be an important part of this undertaking.

So who are the men behind the Mithradates myth? The first and probably most important was Mithridates himself, who deployed a whole array of propaganda tools to project and enhance his prestige, from the choice of portraiture on his coins to public displays of his royal person on different stately occasions and even going to such lengths as being the star, director and producer of a theatrical show, which involved complicated special effects, like having the goddess Victory (or, rather, a marble statue depicting the divine figure) descend from the heavens and place a golden wreath upon his head³.

Then, acting to a good degree in tandem with the King, the members of the Court or his more distant sympathisers also contributed to his prestige, by setting up inscriptions praising him or erecting monuments glorifying him, all the while making a statement about their own importance, which came as a corollary of their intimacy with him⁴.

On the contrary, his Greek and Roman enemies did their best to tarnish his image, though their lines of attack differed depending on the context – from

² “*Atqui si diligenter quid Mithridates potuerit et quid effecerit et qui vir fuerit consideraris, omnibus quibuscum populus Romanus bellum gessit hunc regem nimirum antepones.*” Cicero, *Pro Murena*, 31.

³ Plutarch, *Sulla*, 11.

⁴ Patric-Alexander Kreuz, „Monuments for the King: Royal Presence in the Late-Hellenistic World of Mithridates VI”, in Jakob Munk Højte, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, Aarhus University Press 2009.

depicting him as a cowardly whelp to painting him in the guise of a modern Xerxes, a monument of hubris and cruelty.

As the political relevance of Mithradates dissipated with time, his memory was appropriated for literary games, and this is the ground of choice for people who never let the truth get in the way of a good story. It is to some extent frustrating that we are usually not able to determine whether one particular story we find in a later document originates in a source contemporary with the king or not, but we can be sure that at least in some cases the myth-making process did not die with him.

In the rest of this paper, I will try to analyse several of the labels applied to Mithradates, and see how they consolidated over time and to whose benefit. I prefer this approach, because simply taking a chronological approach and listing ancient authors and their opinions about the Pontic king seemed rather less fruitful. I will follow two pairs of antithetic binomes, because I hope this will illuminate better the fact that, although our sources come almost invariably from the side of the victors, the propaganda war was by no means one-sided.

The first pair of epithets that will be discussed below is ‘generous’ / ‘cruel’. This pair of opposites serves as a template for other epithets applied to the Pontic king: “pious and impious”, “courageous and cowardly” etc. All of these features and several others then combine to define yet another antithesis, and one which seems to have been the crux of the matter for a very long time: ‘Hellenophile king’/ ‘Barbarian despot’.

We hear that Mithradates was a generous man, both to individuals and to communities. Thus, we find in Athenaeus’ *Deipnosophistai* the following story: “Nikolaos the peripatetic philosopher, says that Mithradates, the Pontic king, had created competitions of eating and drinking, whose prize was a talent of silver. He won both of them, yet he offered the prize to the competitor who came second after himself, namely Kalamodrys of Cyzicus”⁵. We also hear from Plutarch’s *Life of Pompey* of the great riches bestowed by Mithradates upon the father of Stratonike, one of his concubines: “he saw inside <his house> tables full of silver and golden beakers, a host of servants, eunuchs and young slaves who were bringing him garments of the richest kind, and in front of his door a horse caparisoned exactly like those ridden by the king’s Friends”⁶. A similar story is told by Strabon, in the 10th book of his *Geographika*, when he narrates the history of his family, brought back from exile and endowed with many gifts by Eupator himself. The king’s generosity was not limited to individuals – whole cities enjoyed his favour. Thus, he

⁵ Νικολαος δ’ ὁ περιπατητικὸς [...] Μιθριδῆτην φησὶ τὸν Ποντικὸν βασιλῆα προθῆντα γίνα πολυφαγῶς καὶ πολυποσῶς (ὃν δὲ τὸ ἄθλον τῆλαντον ἄγγυρον) ἄμφω τερα νικῆσαι. τοῦ μῦθου ἄθλου ἄκστῆναι τὸ μετ’ αὐτὸν κριθῆντι Καλαμόδρῳ τῷ Κυζικηνῷ ἄθλητῷ. Athenaeus, *Deipnosophistai*, 10.9.

⁶ [...] ἐδεν ἴδον κτωμάτων μὲν ἄγγυρον καὶ χρυσὸν τραπέζας ἄγλον δὲ θεραπέας πολὺν ἐνοχλοῦς δὲ καὶ παῖδας ἄμπτια τὸν πολυτελεῖν προσφροντας αὐτῷ καὶ πρὸ τῶς θύρας ἄππον ἄστῆτα κεκοσμημῆνον ἄσπερ οὐ τὸν φῶλων τοῦ βασιλῆως. Plutarch, *Pompeius*, 36.4.

honours and embellishes the cities of Sinope and Amisos, and grants one hundred talents to the city of Apameia, badly damaged by an earthquake⁷. Also, the inhabitants of Arykandis put their hopes in him to clear them of debts⁸, but we do not know whether Eupator actually met their fairly insolent demands.

That a king should do his best to advertise himself as generous is hardly surprising. Euergetism was, in that age when the political supremacy of kings came as a matter of fact, an essential component of the perpetual minuet in which monarchs and subjects were engaged. Thus, we can be fairly certain which was the ultimate source of the information that has reached us through Strabo, Plutarch or Athenaeus, but what could motivate these authors to include it in their works?

It has been argued⁹ that Strabo is consistently trying to emphasize the importance of the contribution brought by Asia Minor to the world in terms of culture, attempting in a way to demonstrate it is by no means a periphery of the Greco-Roman world. So, in the process of mentioning Eupator's contribution, he is in fact emphasizing the urban amenities that those cities were boasting at the time. Plutarch, for one, seems to be very much interested in debasing Stratonike, the king's concubine, by depicting her as having been purchased from her inept father, and emphasizing thus that unions between a Greek woman and a barbarian are morally repulsive, a tune he would also play when commenting on the fate of Monime, another Greek woman married to Mithradates and who is forced by her husband to commit suicide in order to avoid capture by the Romans. As for Athenaeus, he seems to be interested in preserving the memory of the Hellenistic Age, which is often surrounded with the pink haze of the Belle Époque, sometimes excessive, sometimes decadent, but all the more charming for that.

It was in the power of a king to deliver both gifts and misery, and we are informed that Mithradates was no exception. He punished, and punished harshly anyone whom he saw as an enemy. According to Memnon, he started by killing his mother and brother: "Mithridates was thirsty for blood even as a child. He acquired the power at the age of thirteen, and not long afterwards he forcefully imprisoned his mother, with whom he had shared the throne according to the wishes of his father, and after a while killed her. He also murdered his brother"¹⁰. He then proceeded to murder his nephew and eventually had his own wives executed¹¹. Appian, an Alexandrian scholar, who dedicated a book to the wars waged by the Romans against Mithradates, apparently takes delight in painting Eupator's portrait

⁷ Sinope: Strabon, *Geographika*, 12.3.11; Amisos: Strabon, *Geographika*, 12.3.14; Apameia: Strabon, *Geographika*, 12.8.18.

⁸ Athenaeus, *Deipnosophistai*, 12.35.

⁹ P. Desideri, „Strabone e la cultura asiatica”, in A. M. Biraschi & G. Salmeri (edd.), *Strabone e l'Asia Minore*, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 2000.

¹⁰ Φονικῆς τῆς δὲ κτείνης Μιθριδῆς τῆς γὰρ ἑξήκοντα τρισκαίδεκα τῆς παραλαβῆς μετ' ὅσον πολὺ τῆς μητρῆς κοινωνῆς ἀπὸ τοῦ πατρῆος τῆς βασιλείας καταλειφθεῖσαν δέσποτιν κατασχῆν βίβλου καὶ χρῆσθαι ἑξήκοντα ἔτην ἰσχυρῶς καὶ τῆς δελφῆς πικτείνε. Memnon, *History of Heraclea*, 30.

¹¹ Nephew: Memnon, *History*, 22.1; wives: Memnon, *History*, 30.1.

in the harshest tones possible. His Mithradates is persistently cruel: he executes Aquilius by pouring molten gold down his throat; murders the Galatian tetrarchs and uses exotic tortures to punish deserters.¹²

But the cruelty was by no means limited to his own household or subjects. In an act of supreme vengeance, he is said to have instigated the murder of all the Roman citizens residing in Asia at the time, a true act of genocide that came to be known by the name given to it by Th. Reinach, the “Ephesian Vespers”. Memnon puts the death toll at 80,000 souls; Plutarch, at 150,000; other authors insist that all Italians in Asia perished. Cicero deplors the event in thundering rhetoric while urging bolder action against Eupator by granting Pompey full command in the war against him:

you must wipe off that stain upon the name of the Roman people, created during the last war against Mithridates, which is still deeply seated and has been allowed to grow far too old, namely that he who made sure that all Roman citizens, across the whole of Asia and in the midst of all those cities by one message and one sign only were killed and butchered not only has not so far received the punishment fit for his crime, but continues to reign and has been doing so for the past twenty three years since that day¹³.

If one is to apply the “cui prodest” principle, it is simple to find out who did their best to propagate the story of the massacre: the Romans themselves. Let me go back to one of the points I had made in the introduction – I am not interested here in the confirming or denying the reality of the Ephesian Vespers, or of Mithradates’ involvement in it, I am merely interested in seeing how the story of the Ephesian Vespers was propagated and picked up by the sources. So, who gained the most by preserving the memory of this event? The Romans. Let us go back to the early stages of the First Mithradatic War. Mithradates, though formally an ally of Rome, was being attacked by his Bithynian neighbour, at the transparent instigation of the Roman officials in Asia. Careful to preserve appearances, Mithradates sent envoys to demand the aid of Rome or at least its neutrality. When the reply came that Rome did not want the Bithynian king to come to any harm, the charade was exposed and Mithradates was free to claim the high moral ground, posing as the victim of Roman arrogance and high-handedness. The terrible massacre – well, it must have been terrible, even if the figures we possess are inflated – allowed Rome to reclaim moral superiority and declare credibly that they were the victims, who were, consequently, waging a just war. We see this very clearly in Cicero who, twenty-odd years after the event, still uses it to justify renewed aggression against the Pontic king. Plutarch, who relies heavily on Sulla’s memoirs, was certainly

¹² Appian, *Mithridateios*, 21; Appian, *Mithridateios*, 46; Appian, *Mithridateios*, 97.

¹³ *delenda vobis est illa macula Mithridatico bello superiore concepta quae penitus iam insedit ac nimis inveteravit in populi Romani nomine, quod is qui uno die tota in Asia tot in civitatibus uno nuntio atque una significatione omnis civis Romanos necandos trucidandosque curavit, non modo adhuc poenam nullam suo dignam scelere suscepit sed ab illo tempore annum iam tertium et vicesimum regnat. Cicero, Pro Lege Manilia, 7.*

influenced by the latter’s presentation of motives. Appian made it the goal of his academic life to present as favourably as possible the wars of Rome, which he apparently sees as justified means to spread civilisation. He must have been particularly interested in excusing the Mithradatic wars, for, as he states in the introduction to the *Mithridatika*: “for these reasons I think it fitting that this war is called ‘the great one’, that the victory achieved at its end was named ‘the great’ and that the man who concluded the military operations is known until this very day in his own language as ‘Pompey the Great’”¹⁴. And he continues: “because of the great number of nations they subjected or brought back under their rule, the length of time it lasted – no less than forty years – and the strength and endurance of Mithradates, who opposed the Romans with all his strength in every way he could.”

As for Memnon of Heraclea, his motivation is somewhat different. Even though we cannot determine with precision when it was that Memnon lived, the fact that his work ends with a portrait of his fellow citizen Brithagoras, who spent the last twelve years of his life courting Caesar and following him everywhere in the hope of securing freedom for his city may indicate that this was still a hot political issue. What we can determine with certainty is that he has a very precise agenda – excusing the conduct of his native city during the Mithradatic Wars. It therefore serves his purpose to make his fellow citizens appear as moths caught in the net of an infernal arachnid, one so cruel and so immensely powerful that they could do nothing to resist.

There is one very interesting fragment in which Mithradates’ cruelty combines with generosity to create a very interesting story. It is to be found in one of Plutarch’s minor works, in “*The virtues of women*”. The scene is set with the description of the way in which Mithradates is haughty towards the Galatian tetrarchs, who decide to murder him. Having found out about this plot, the king condemns them all to death, and denies them proper burial. In the last moment, he remembers a young man, whom he manages to save at the last moment, just as the executioner was preparing to carry out his duty. The story then continues thus:

But Eporedorix was executed and his corpse was thrown aside and left unburied, and none of his friends dared come near him. But a woman from Pergamum, who had known the Galatian while he was still alive, took the risk of burying him and performing funerary rites. The guards saw her and brought her before the king. It is said that Mithradates was moved by the sight of her, as she was very young and seemed incapable of doing harm, and all the more so as he found out that the cause of her action was love. So he allowed her to leave, taking the corpse with her for burial, as well as garments and ornaments for this purpose.”¹⁵

¹⁴ δι’ ο μοι κα μλιστα δοκοσι τνδε τν πλεμον γεσθαι μγαν κα τν π’ ατκ νκην μεγλην νκην καλεν κα τν στρατηγσαντα Πομπιον Μγαν τ δ φων μχρι νν πονομζειν. Appian, *Mithridateios*, 582.

¹⁵ ο δ’ πορηδριξ κατακοπες ταφος ξεββλητο κα τν φλων οδες τλμησε προσελθεν γναιον δ Περγαμηνν γνωσμωνν φ’ ρας ζν [τι] τ Γαλτ παρεκινδνευσε θψαι κα περιστελαι τν νεκρν σθοντο δ’ ο φλακες κα συλλαβντες νγαγον πρς τν βασιλ. λγεται μν ον τι κα

This story immediately reminds one of the famous plot of ‘Antigone’. So how does Plutarch’s Mithradates compare to Sophocles’ Creon?

They are both tyrants, and arrogant ones at that. They are both wronged by someone (Mithradates by Eporedorix, Creon by Polyneikes) and take disproportionate measures, by extending their vengeance upon a corpse, thus committing an act of hybris. A young girl intervenes and ignores the terrestrial law in obedience to a higher law (love, in the case of the Pergamenian girl, respect for the divine laws in the case of Antigone). Both girls are apprehended by the guards and presented before the king. Here, however, the two characters diverge. While Creon foolishly insists that his law must be obeyed to the bitter end and condemns Antigone to a painful death, Mithradates instantly empathises with the unnamed girl and decides to rescind his previous order. While in Sophocles’ play Haemon, Creon’s son who is in love with Antigone, commits suicide, in Plutarch’s story he is replaced by the altogether more fortunate Bepolitanos, the beautiful youth saved from the hands of the executioner.

This story is uniquely found in Plutarch, so it is very likely that it is his creation, meant to function as a pastiche of Sophocles and warped in such a way as to deliver at all costs a happy ending. Why did Plutarch choose Mithradates as his tyrant? The collection of stories detailing the courage of women demanded examples taken from history, not myth, so the author found himself compelled to take a myth and drape it in the cloth of history. It seems that in Plutarch’s mind, the closest parallel to Creon that History offered was Mithradates. The departure from the classical model can be explained, I believe, not by some sudden wave of sympathy for the Pontic king, but much more likely by Plutarch’s need to deliver a happy ending, by his desire to see loyalty and love repaid in this world.

This little story thus functions as the Hegelian synthesis of the previous two stances: cruelty and generosity mingle in a quaint literary game.

In very similar fashion to the things discussed above, we hear that Mithradates was a very pious king, but also a man who had no respect for the gods. On the one hand, he is one of the great kings who makes donations to the Temple of Artemis at Ephesos, according to Strabo, and even had a peculiar relation with the divinity. In Plutarch’s *Quaestiones convivales* he miraculously survives lightning and takes, as a consequence, the royal epithet Dionysos. Even more strange, we are informed by Aelian¹⁶ that he was protected by three divine animals, a bull, a horse and a stag. On practical grounds, it seems quite hard to believe in the literality of this guardianship by such animals. If one remembers, however, that the Pontic coinage minted under Mithradates Eupator did, in fact, feature quite prominently the stag and the (winged) horse, one is tempted to think twice before discarding this account as utterly fantastic. What we are dealing with here is most likely a story originating with the Pontic court

πρ□ς τ□ν □ψιν α□τ□ς παθε□ν □ Μιθριδ□της□ ν□ας παντ□πασι κα□ □κ□κου τ□ς παιδ□ σκης φανε□σης□ τι δ□ μ□λλον □ς □ουκε τ□ν α□τ□αν γνο□ς □ρωτικ□ν ο□σαν □πεκλ□σθη κα□ συνεχ□ρησεν □νελ□σθαι κα□ θ□ψαι τ□ν νεκρ□ν □σθ□τα κα□ κ□σμον □κ τ□ν □κε□νου λαβο□σαν. Plutarch, *Mulierum Virtutes*, 259C-D.

¹⁶ Aelianus, *Natura Animalium*, 7.46.

that Mithradates was under the protection of the goddess Ma, the Cappadocian embodiment of the Anatolian Great Mother, who was the mistress of life and death, of fertility and of the hunt. Aelian may have heard the story and remembered only those details spectacular enough for him to include in his zoological treatise.

On the other hand, a number of other authors emphasize that his conduct with regard to the gods was scandalous. Pausanias, for example, insists that his troops plundered many cities and did not spare the sanctuaries, a sacrilege for which his soldiers and himself were severely punished. It is not surprising that he should say that, he, the great lover of all things Greek, who had learned to live under Rome.

Many other examples could be found, of authors freely attributing to Mithradates those qualities or defects which best suited their narrative purposes, but let us proceed to analyse a final dichotomy, and one which could easily function as an umbrella for every other one, that between “dignified king” and “heinous tyrant”.

Many sources praise Mithradates as the embodiment of royal decorum. Thus, Justin, epitomising Trogus, says about him: “later, his grandeur was such that he surpassed in majesty not only the kings of his age, but all the kings who had lived before”¹⁷ and Cassius Dio comments that “Mithradates excelled in every aspect pertaining to kingly duties”¹⁸. The nature of these sympathetic comments in Dio (for this excerpt is by no means singular) may be partly explained by the fact that the author, a native of Bithynia, may have felt somehow proud of his ‘neighbour’. Another explanation might be that in the age when Dio writes (from the time of Caracalla to that of Alexander Severus), the legacy of Alexander the Great and the Hellenistic monarchies which succeeded him was being re-evaluated and finally incorporated in the political universe of Rome. Alexander and his imitators had by now become acceptable role-models for Roman emperors, and this may have prompted Dio to create an idealised portrait of the Pontic king, among whose qualities *virtus* and *maiestas* seem to be quite prominent.

Eupator is said to have surrounded himself with scholars, such as Metrodoros of Scepsis, the Peripatetic philosopher Athenion, the seer Sosipatros and sought the friendship of the doctor Asklepiades of Prusa¹⁹. He was himself passionate about medicine, which at the time was a liberal profession and drew the attention of Galen, who commented on a number of occasions on his proficiency at devising antidotes. One story is quite disturbing, though: “For this Mithridates, much like our own Attalos, sought to acquire practical knowledge of almost every simple medicine to find out which of them could counter poisons, and tried their effects on convicts, whose deaths had been decreed”²⁰. In a post-

¹⁷ *cuius <Mithridatis> ea postea magnitudo fuit, ut non sui tantum temporis, uerum etiam superioris aetatis omnes reges maiestate superauerit.* Justinus, 37.1.7.

¹⁸ σοφ[]τατος [] Μιθριδ[]της []ς π[]ντα τ[] βασιλικ[]. Cassius Dio, 37.12.2.

¹⁹ Plinius Maior, *Naturalis Historia*, 7.124.

²⁰ [] γ[]ρ τοι Μιθριδ[]της ο[]τος []σπερ κα[] [] καθ’ []μ[]ς []Ατταλος []σπευσειν []μπειρ[]αν []χειν []π[]ντων σχεδ[]ν τ[]ν []πλ[]ν φαρμ[]κων []σα το[]ς []λεθρ[]οις []ντιτ[]τακται []πειρ[]ζων α[]τ[]ν τ[]ς δυν[]μεις []π[] πονηρ[]ν []νθρ[]πων []ν θ[]νατος κατ[]γνωστο. Galenus, *De Antidotis*, 14.2.

Holocaust world, such disrespect for human beings – whatever their social or racial status – in the name of medical science is nothing short of monstrous, but Galenus seems to comment the incident quite calmly. Clearly, we are dealing here with a semi-mythical account, based entirely on oral tradition, as Mithradates is not known to have written a book about his scientific exploits (unlike, for example, the last of the Attalids, Attalos III Philometor Euergetes). One must be therefore be extremely careful before taking this account at face value and comparing Mithradates with Josef Mengele or other modern monsters. Not only did he contribute to the field of medicine, but also of geography, and receives for it the praise of Strabo,²¹ who includes him in a gallery of civilising heroes.

His championship of Hellenic values is underscored by the accounts of his Crimean campaign. A lengthy inscription (IosPE I², 352), nowadays referred to as the ‘Diophantos inscription’ was set up by the inhabitants of Chersonesus following the successful campaign of this Pontic general against the Scythian barbarians in the Crimean Hinterland, sometime in the last decade of the 2nd century BC. In this text, young Mithradates is portrayed as energetic and animated by generosity, as he leaves no call for help unheeded, even if it comes at a very bad time, at the beginning of winter (v. 18); as a lover of justice, since he punishes the perfidious Pairisades (v. 43); finally, as a great king, crowned by eternal glory after his victory over the Scythians through the agency of the capable Diophantos (vv. 26-7): “and so it came that victory was on the side of Mithradates Eupator, a victory beautiful and worthy of remembrance for all eternity”²². This victory over the Barbarian Scythians who used to oppress the good citizens of the Greek poleis on the Northern shore of the Euxine was not without echo in the literary sources. Thus, Justin praises him for having succeeded where illustrious ancestors had failed: “Thus, he pacified with the greatest success the Scythians, who had hitherto been undefeated, who had destroyed Zopyrion, the general of Alexander the Great, with 30,000 troops, who had butchered Cyrus, the king of the Persians with his 200,000 soldiers, who had put to flight Philip, the king of the Macedonians”²³. Mithradates generally receives a warm treatment from Trogus, and it would be interesting to determine the source he used for this information. One possibility is that his uncle, a cavalry officer in Pompey’s army during his Pontic expedition, may have come into contact with local informants, and he may have passed on the information he had gathered to his nephew. Another possible source is his father, who specialised in the affairs of the East and served under C. Caesar (Augustus’ adopted son, according to Arnaud-Lindet, and not the dictator C. Iulius Caesar). Yet another possibility is that Trogus used a Greek source, having close connections with the Pontic court.

²¹ Strabon, *Geographika*, 1.2.1.

²² συνβα τ νκαμα γενσθαι βασιλε Μιθ[ρ]αδ[ι]ται Ε]π[ι]τορι καλ[ο]ν κα[ι] μν[η]μας [ε]ξιο[υ]ν ε[κ] π[ο]ντα τ[ο]ν χρ[ο]νον. IosPE I2, 352, 26-27.

²³ *Itaque Scythas inuictos antea, qui Zopyriona, Alexandri Magni ducem, cum XXX milibus armatorum deleuerant, qui Cyrum, Persarum regem, cum CC milibus trucidauerant, qui Philippum, Macedonum regem, fugacem fecerant, ingenti felicitate perdomuit.* Justin, 37.3.1-2.

It is again, obvious, that it was entirely to Mithradates' benefit to publicise these stories. If, at the dawn of the Hellenistic Age, it was still possible for a Demosthenes to claim that monarchy was alien to the Greek spirit, by the time of Mithradates, the monarchies stemming from Alexander's empire had become an integral part of the Greek world. Thus, cities were ready to accept as perfectly natural an alliance with a king, provided that the king fulfilled his duties, and we have seen how careful Mithradates was to advertise his generosity, his military abilities, his piety, his love of culture and so on. This activity paid hard, political dividends, for as a result Mithradates could claim alliances not only in Asia Minor, but also in mainland Greece, where Athens welcomed his troops, seen as liberators from the perceived barbarity of the Romans. So successful was he, that Cicero paints an envious picture of his welcome by the Greek cities: "They called Mithridates their lord, their father, the protector of Asia, Euhios, Nysios, Bacchus, their saviour divinity. At one and the same time, while the whole of Asia was closing its doors to consul L. Flaccus, it not only received that Cappadocian in its cities, but it even urged him onwards"²⁴.

This quote from Cicero clearly illustrates the counter-strategy employed by the Romans, i.e. of making sure he is perceived as a barbarian and, even worse, a barbarian tyrant.

Not surprisingly, this view is wholeheartedly embraced by Memnon, whose political motives, namely excusing in front of a Roman audience the conduct of his city during the Mithradatic Wars, have been discussed above. Thus, he describes how cruelly he treated the citizens of Chios, as a result of vulgar personal grudge.²⁵ As a consequence, any self-respecting Greek will abandon his cause as a matter of course: "But Murena took no account of the embassy (after all, even the ambassadors, being Greek and having a philosophical approach to life, disparaged rather than support the cause of Mithradates)"²⁶.

Appian, as mentioned above, paints a portrait of Mithradates in the harsh, saturated tones of Orientalism, with the transparent purpose of glorifying the Roman generals who defeated him. Not only is he cruel, and worships Persian gods, but he is also surrounded by eunuchs and mysterious healers, such as those Agari of Scythian stock who cure him using snake venom.²⁷

Perhaps surprisingly, Mithradates himself may have encouraged representations of himself as a ruler in the Oriental fashion, though in his view this perspective did not exclude, but rather complemented his image of ruler in

²⁴ *Mithridatem dominum, illum patrem, illum conservatorem Asiae, illum Euhium, Nysium, Bacchum, Liberum nominabant. Vnum atque idem erat tempus cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat, Cappadocem autem illum non modo recipiebat suis urbibus verum etiam ultro vocabat. Cicero, Pro Flacco, 60-61.*

²⁵ Memnon, *History of Heracleia*, 23.1.

²⁶ □ δ□ <Μουρ□νας> μ□ θ□μενος τ□ πρεσβε□□ (κα□ γ□ρ κα□ ο□ πρ□σβεις□ □Ελληνες □ντες κα□ τ□ν β□ον φιλ□σοφοι□ τ□ν Μιθριδ□την μ□λλον δι□συρον □ συν□στων) [...] Memnon, *History of Heracleia*, 36.

²⁷ Appian, *Mithridateios*, 88.

the Greco-Macedonian tradition of Alexander. Like his ancestors and like many other kings in the region, he promoted hybridisation between Greek and Achaemenid traditions in almost every aspect, from military affairs, to administration of the kingdom and from marital practices to religious cults. In order to illustrate this drive, I think one example will be particularly useful: the dynastic myth of the Mithradatids. I will use this element precisely because it is a myth, a fiction, and moreover a fiction that evolved over time, reaching its most elaborate form under Eupator himself.

The claims to noble ancestry made by the Pontic house differ widely, depending on the source of information. Thus, some authors credit them with being descended from one of the Seven Wise Persians. Polybios – our most important source for Pontic affairs before the reign of Mithradates Euergetes – falls into this category: “This Mithradates {meaning Mithradates II} claimed to descend from one of the Seven Persians who had killed the Magus and to have preserved his reign of his ancestors, granted to them from the very beginning by Darius in the region of the Black Sea”²⁸ An isolated piece of information from Diodoros seems to imply that this view may have been shared by Hieronymos of Cardia (Diodoros’ most likely source in this part of his work).²⁹

A few Roman authors agree with this pedigree. Thus, Florus, by means of introduction to his summary of the Mithradatic Wars, writes a brief *archaeologia*, making a swift transition from the mythical history of Pontus to the mythologised past and lastly to Eupator himself. The genealogical note agrees with the previous two writers in making one of the Seven Persians the distant ancestor of the founder of the Mithradatid dynasty: “The most ancient king of these nations and regions was Aetes, afterwards Artabazes, a descendant from the Seven Persians, and then Mithridates, the greatest of them all by a large margin”³⁰. The same is true of Aurelius Victor (if, indeed, it was Aurelius Victor who wrote the *De Viris Illustribus*, 71.1).

On the other hand, particularly Latin authors of later times – who lived at the same time as or later than Mithradates Eupator – credit the dynasty with more noble origins. Instead of being descendants merely of Persian aristocracy, they are said to have for ancestor Dareios the Great. For example, this is what Sallustius writes: “Thus obtained the throne Darius, of whose line Artabazes was born, he who is said to have been the founder of the kingdom of Mithradates”³¹. Tacitus³²

²⁸ ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐχρητο μὲν πριγκυονος εἶναι τὸν πτε Περσῶν ἑνὸς τῶν πανελομένων τῶν μύγων, διατετηρηκεὶ δὲ τὸν δυναστεῶν πτε προγόνων τῶν ἑξ ἑρχῶς ἀποτοῦς διαδοθεῶσαν πτε Δαρεῶου παρ τὸν Εἰξείνον πντον. Polybios, 5.43.2.

²⁹ Diodorus Siculus, *Bibliothēke*, 19.40.2.

³⁰ *harum <Ponticarum> gentium atque regionum rex antiquissimus Aetas, post Artabazes, a septem Persis oriundus, inde Mithridates, omnium longe maximus*, Florus, 1.40.

³¹ *Ita Darius regnum obtinuit, a quo Artabazes originem ducit, quem conditorem regni Mithridatis fuisse [...]*, Sallustius, *Historiae*, 2.73.

³² Tacitus, *Annales*, 12.18.4.

says the same thing when referring to one ruler of Bosphorus, Mithridates VIII. His testimony, however, holds good for the Mithradatid dynasty of Pontus as well, as the Bosphorans claimed to be their direct descendants.

Appian also agrees with the more noble ancestry, giving such detailed genealogical information that one is made to believe he had an ‘inside source’: “thus died Mithridates, being sixteenth in line from Darius, the son of Hystaspes, the king of the Persians, and the eighth from that Mithradates who had rebelled against the Macedonians and founded the Pontic kingdom”³³.

How might this discrepancy be explained? The difference is not, obviously, between friendly and hostile sources, nor is it relevant that most Greeks favour one interpretation and most Romans another. In all likelihood, the distinction is to be made between phases of dynastic ideology. In the tumultuous period of the Diadochoi and the Epigonoι, during which the identities of most ruling houses were defined against the background of often mythical ancestries, the version in circulation was more “humble” and this is what Hieronymos of Cardia heard and recorded. Polybios, in mid-second century BC, had access to the same story, passing it on to subsequent writers who used his *Histories* as a source, most notably Titus Livius (if we trust Florus to have faithfully recorded his ideas) and Diodoros (although for this particular piece of information, Diodoros may have drawn directly on Hieronymos of Cardia rather than on Polybios).

By the 1st century BC, however, the more “noble” claim is found in the sources, starting with Sallustius, a claim designed to accommodate the increased importance enjoyed in international politics by the Pontic house and the new scope of its ambitions. Although this later version may have appeared at the time of Mithradates Euergetes, it is more likely to have been disseminated by his more illustrious son, Eupator.

It is interesting to note that one source, Pompeius Trogus one of the sources most sympathetic to Mithradates, records the most noble of the ancestries we have seen so far: “Mithradates traced his ancestry, on his father’s side, to Cyrus and Darius, the founders of the Persian kingdom, and on his mother’s side, to Alexander and Seleukos Nikator, the founders of the Macedonian empire.”³⁴

It is somewhat unclear how the connection between Alexander and the Seleukids was made, given that the children of the Conqueror (Herakles by Barsine³⁵ and Alexander IV by Rhoxane) had been murdered before having offspring of their own. Even more peculiar is the fact that the connection is

³³ □ Μιθριδ□της □π□θνησκειν, □κκαιδ□κατος □ν □κ Δαρε□ου το□ □στ□σπου, Περσ□ν βασιλ□ως, □γδοος δ' □π□ Μιθριδ□του, το□ Μακεδ□νων □ποστ□ντος τε κα□ κτησαμ□νου τ□ν Ποντικ□ν □ρχ□ν, Appianus, *Mithridateios*, 112.

³⁴ <Mithridates> [...] *paternos maiores suos a Cyro Darioque, conditoribus Persici regni, maternos a magno Alexandro ac Nicatore Seleuco, conditoribus imperii Macedonici, referat*, Justin, 38.7.1.

³⁵ If indeed he was his son and not a simple pretender manipulated by politicians far more powerful and cunning than himself.

advertised by “secondary dynasties”, the Mithradatids and the Orontids of Commagene, but not by the Seleukids themselves, who preferred to extol Apollo as ancestor. It is unlikely the connection is to be seen through the Ptolemaic blood brought to the Seleukids by Cleopatra Thea (there had been a previous marital connection between Antiochos II and Berenice Phernephoros, but this blood tie has been severed by the murder of Berenike and her young son). Firstly, the ancestor claimed by Mithradates Eupator is Seleukos, not Ptolemaios. Secondly, Ptolemaios claimed to be the bastard son of Philip II of Macedon, being a blood relation of Alexander, but not his descendent. Thirdly, the last certain tie between the Pontic house and the Seleukids is made through Nysa, daughter of Antiochos IV Epiphanes, wife of Pharnakes I, therefore before the arrival of Cleopatra Thea on Seleukid soil.

A possible solution has been put forward by Tarn, who, while trying to find the propagandistic fundament for the Alexander connection claimed by the Bactrian king Agathocles³⁶ in his “pedigree” coinage, suggests there may have existed a legend which made Apama, Seleukos I’s wife, into the daughter of Alexander and Rhoxane, pointing out that within the space of a few generations chronological asperities of such legends tend to become ignored. It remains curious, however, that such a gratifying legend has the character of a folk tale and is not picked up by the official Seleukid propaganda, but only by collateral dynasties, which used this fabricated ancestry to add another dimension to their dynastic claims and implicitly, to their political ambitions.

We see, therefore, in Mithradates a king who truly spoke all the languages of his subjects, meaning that he tried to adapt his image to fit all their expectations, presenting a Greek face to his Greek subjects and allies and an Achaemenid face to his Oriental subjects and allies.

The legacy of Mithradates beyond Antiquity is no less contradictory. If, up to the 18th century playwrights saw him as the personification of the noble king (we need only remember the libretto of Mozart’s *Mitridate*), in the 19th century German scholars revived the theme of Orientalism and had no qualms calling him a “sultan”.³⁷ However, the Greeks now living in Northern Turkey and their descendants living in exile seem to have kept clear of Momsen and his ilk, because, as they were trying to identify a national hero, i.e. a man who stood up for the cause of civilisation in the face of barbarism, a symbol of their resistance against Turkish oppression, they turned to none other than good old Mithradates. I’m sure that if he could hear about this, he would be very pleased with himself.

³⁶ Since the time of Tarn, scholars have become less sure about Agathocles’ intentions, to the point of doubting any intention of linking himself to Alexander.

³⁷ Latife Summerer, “The Search for Mithridates. Reception of Mithridates VI between the 15th and the 20th centuries”, in Jakob Munk Højte, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, Aarhus University Press 2009.

CUTIA NEAGRĂ A COMUNISMULUI: PRELIMINARII, VARIAȚIUNI ȘI FUNCȚII ALE CULTULUI LIDERULUI COMUNIST[♦]

Silviu-Gabriel LOHON*

Abstract: The communist regimes displayed, from its inception, a strong capacity towards cultic practices, in which the role of the leader assumed a central position. The totalitarian regimes of the 20th century, with their powerful leader cults, their elitist organisations and doctrines, had as their avowed aim the integration of the masses into political process as a community of believers. The success of authoritarian, highly ideologised political regimes was a product of internal crisis.

Keywords: Communist ideology, leader cult, political manipulation, Soviet propaganda

Comunismul pledează la trecut. Problema lui rămâne însă așezată în însăși esența preocupărilor noastre de azi. A discuta această problemă înseamnă a demonstra că ea este încă mutilată prin interpretări, mai vechi sau mai noi, care prezintă constituirea schemei comuniste ca pe o digresiune istorică a secolului XX.

Max Weber schița trei tipuri diferite de autoritate: *tradițională*, *legal-rațională* și *carismatică*. Sistemele totalitare ale secolului XX care au generat culturi ale personalității proprii (I. V. Stalin, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Mao Zedong etc.) pot fi văzute ca o caracterizare a ceea ce același Weber numea „rutinizarea” autorității carismatice. Dar, în timp ce această tipologie weberiană oferă un bun punct de plecare în discutarea problematicii cultului liderului, ea este, într-un fel, și insuficientă¹. Comunismul, așadar, a căutat să se legitimizeze printr-o combinație de recurs la tradiție, drept legal și carismă. Ceea

[♦] articol realizat în cadrul proiectului de cercetare **Marșul sănătății**. *Noul om comunist și cultura trupului* din cadrul programului de cercetare *Propagandă și ritual în România (1866-1989)*, coordonatori program: cercet. șt. III dr. Nicolae Mihai, cercet. șt. dr. Diana-Mihaela Păunoiu, cercet. șt. III drd. Silviu-Gabriel Lohon, derulat în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Ploșor”, Craiova, în perioada 2012-2014.

* cercetător științific III dr. în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Ploșor” din Craiova.

¹ Teoriei lui Max Weber despre legitimitate îi putem opune „sfaturile” oferite *Principelui* de către Machiavelli în chestiunea diverselor tactici la care acesta ar trebui să recurgă pentru a câștiga „onoarea”. Vezi Niccolo Machiavelli, *Principiile*, Editura pentru literatură universală, București, 1960.

ce este unic este modul în care această căutare a legitimității a amestecat idei, evenimente, instituții cu personalități carismatice. O parte a acestei strategii a privit promovarea cultului liderului, ținând crearea unei legături între lider și receptor.

Cultul liderului și cultul individului

Comunismul stalinist a fost unul ultraautoritar și a cultivat un masiv cult al venerației în jurul figurii liderului de la Kremlin. În 25 februarie 1956, cu ocazia celui de-al XX-lea congres al P.C.U.S., Nikita Hrușciiov a abordat virulent sistemul „despotice” al lui Stalin. Prin utilizarea termenului *kultlicinost* (cult al personalității), acesta a expus modificările apărute în statutul nomenclaturii sovietice după 1934: consolidarea dictaturii personale a lui Stalin, urmată de abuzuri de putere cu caracter criminal și de o extraordinară adulare care l-a transformat pe Stalin într-o infailibilă prezență². Termenii în care Hrușciiov a declamat întreaga problematică a cultului personalității au dat seamă asupra psihologiei staliniste ca factor explicativ a ceea ce a urmat implementării acesteia, însă același Hrușciiov a legat exacerbarea despotismului stalinist de schimbările produse în structurile de putere din U.R.S.S. de la începutul anilor '30. Mai mult, noul lider moscovit își întărea discursul spunând răspicat că deciziile politice – colectivizarea forțată, spre pildă – luate după 1928 au contribuit din plin la această stare a lucrurilor. Dar același Hrușciiov a refuzat să plaseze tirania stalinistă la braț cu ideea bolșevică, cu structurile ei, cu practicile și cu psihologia acesteia. Prin urmare, el nu a oferit un excurs complet asupra factorilor politici și culturali care au constituit bazele unui astfel de sistem.

Cultul personalității este un sistem de venerare a unui lider politic, la care toți membrii unei societăți sunt așteptați să subscrie, un sistem ubicuu care e construit pentru a dăinui la nesfârșit. Așadar, el nu poate fi decât un angrenaj construit și menținut deliberat și a cărui funcție nu este alta decât aceea de a circumscrie corpul politic în jurul personalității liderului. Așa cum, în Rusia sovietică, personalitatea centrală a fost Stalin, tot așa în România Gheorghe Gheorghiu-Dej, urmat de Nicolae Ceaușescu au fost cele două personalități la care făcea trimitere conceptul de „cult” al „personalității”.

Apariția cultului liderului modern nu poate fi discutată decât legând-o de aspirațiile și metodele de organizare a regimurilor așa-zis revoluționare din secolul XX. Robert C. Tucker amintea într-o lucrare de-a sa³ de „aspectele demonice” ale politicii acestora: violența ca bază de acțiune, forța și fraudă. Pentru comuniști, prin conceptele de „luptă de clasă” sau „război de clasă”, politica a reprezentat, de fapt, o chestiune belicoasă, de conflict armat. Liderii totalitari ai secolului XX au fost descriși ca reprezentând de fapt semizeii, gangsteri, megalomani sau chiar monștri, iar regimurile pe care le-au prezidat au fost martorele

² Vezi *Raport Hrușciiov. Cu privire la cultul personalității*, trad. nouă din limba rusă de Vasile Limbide cu note de Armand Goșu în Doina Jela, Vladimir Tismăneanu (coord.), *Ungaria 1956: revolta minților și sfârșitul mitului comunist*, Curtea Veche, București, 2006.

³ Robert C. Tucker, *Filozofie și mit la Karl Marx*, Curtea Veche, București, 2011.

unor convulsii fără precedent și care, în final, au dus la declanșarea războiului mondial secund.

Cultul liderului comunist român trebuie plasat în contextul variilor strategii de legitimare a guvernării comuniste însăși. Comuniștii autohtoni nu au putut vorbi nici de *tradiție*, nici de *autoritatea legal-rațională* când au încercat să-și construiască legitimitatea, dar au căutat să convingă populația de dreptul lor și nu al altora de a governa. Ca alternativă la teoria weberiană rezumată mai sus, vom încerca schițarea unor trei variante, să le zicem suplimentare, de legitimare. Prima dintre ele se referă la *atașamentul afectiv*, deci simbolic, axat pe identificarea până la contopire, tot simbolică, a poporului cu regimul comunist, cu ideologia lui, cu instituțiile, liderii și chiar cu momentele cruciale ale istoriei partidului comunist. Cea de-a doua variantă trimite la *suportul ideologic și programatic*, și contează pe perceperea obiectivelor ideologice ale regimului și a manierelor în care acestora li s-a modificat structura în concordanță cu diversele circumstanțe ivite (cel de-al Doilea Război Mondial, Noua Constituție din 1949 sau parcursul postrăzboinic al României). În sfârșit, *dobândirea performanței politice și economice* bazată pe modelarea unei percepții publice potrivit căreia statul e capabil să satisfacă nevoile imediate ale societății și ale membrilor ei, luând în calcul diversele contexte locale sau internaționale.

Statele eșuate economic și social caută invariabil o întărire a legitimității simbolice. Acolo unde nu există consens ideologic și politic, regimul caută atașamentul simbolic prin apelul la loialitatea cetățenilor, loialitatea față de stat, față de partid și, nu în ultimul rând, față de lider. Iată particularitatea comunismului.

Liderii totalitari ai secolului XX reclamă similitudini cu vechile culte ale monarhilor sau ale liderilor religioși. Figurile venerate în secolul XX au fost învestite cu puteri aproape miraculoase, fiind considerați daruri ale providenței, salvatori ai națiunii, posedând puterea de a „curăți” țara. Ei nu au promis salvarea post mortem, ci erau preocupați de soarta muritorilor, aici și acum.

Cultul comunist și sacralizarea politicii

Încă de la început regimul comunist sovietic a afișat o puternică propensiune către ideea de cult în care rolul liderului ocupa o poziție centrală. La moartea lui V. I. Lenin, în 1924, a fost stabilită o comisie care să supravegheze „imortalizarea” memoriei acestuia. Mai mult, a fost creat un institut care să-i cerceteze creierul și s-a ridicat un mausoleu care să-i găzduiască rămășițele, transformate, eretic, într-un soi de moaște pentru diverse pelerinaje. Sloganul, de acum celebru, „Lenin a trăit, Lenin trăiește, Lenin va trăi” a întărit aspirația spre imortalizarea memoriei defunctului lider. Au existat și opozanți ai acestui proiect, Nadejda Krupskaja, soția lui Lenin, fiind unul dintre ei. Aceștia își motivau poziția prin trimitere la similitudini ale acestui proiect cu cele medievale, orientale sau asiatice, însă fără succes.

Putem conchide deci, pe urmele lui Nikolai Berdiaev⁴, că întregul comportament ideologic și forța sa culturală de influențare îi este tributara ortodoxiei de tip rusesc. Altfel spus, comuniștii au avut propriile lor pelerinaje și festivaluri, proprii profeți, apostoli, preoți și discipoli. Au dispus de scrierile lor sfinte. Au avut un panteon propriu, după cum marile parade și festivaluri au înlocuit serviciile religioase și procesiunile. Sistemul de îndoctrinare s-a bazat, așadar, pe un fals catehism și pe omilia trădată tocmai pentru că efigia lui Lenin a înlocuit icoana⁵.

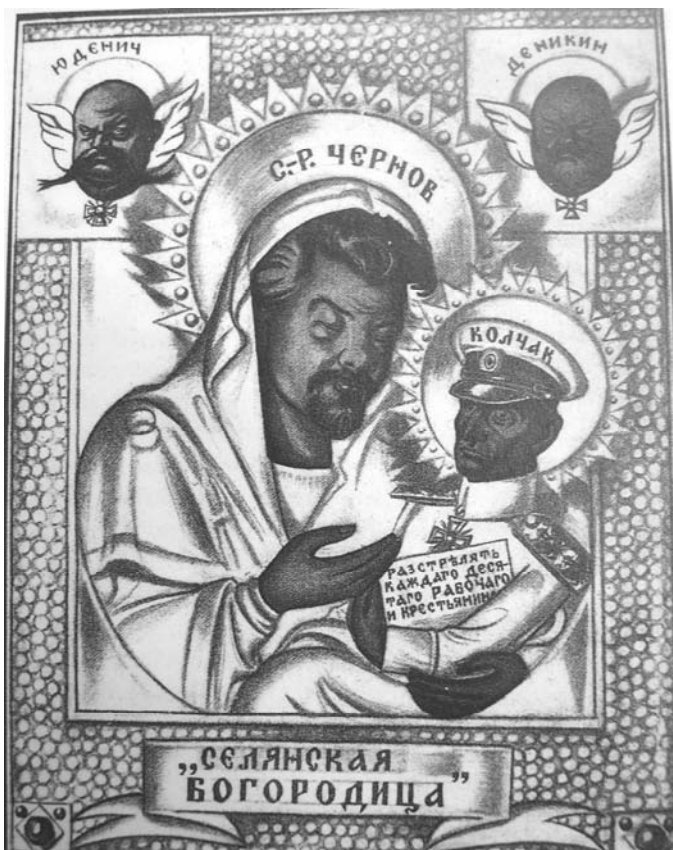

Fig.1

⁴ Nikolai Berdiaev, *Originile comunismului rus*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1998.

⁵ În acest sens, vezi fig. 1, o schiță a lui Viktor Deni, intitulată „Fecioara” de la țară. Posterul îi prezintă pe revoluționarul socialist, Viktor Cernov în chip de Maică a Domnului, iar pe amiralul alb, Kolceac, în chip de prunc. Deasupra, la stînga respectiv la dreapta, sunt postați doi „sfîni”, liderii albi Iudenici și Denikin. Kolceak ține în mâini o placuță prin care ordonă „Împușcați fiecare al zecelea țăran și muncitor”, iar lucrarea este semnată „Artistul iconar Deni”. După mărturia poetului Demian Bednii, posterul a fost reproducus la scară largă de artiștii locali din Siberia în perioada imediat post revoluționară. S-a făcut chiar o reproducere cât o ușă de mare, fiind purtată în chip de parodie a unei procesiuni religioase.

Variante ale cultului personalității

Cultul postum al lui Lenin nu a făcut altceva decât să-l legitimeze pe succesorul acestuia, iar cultul lui Stalin, nu a fost construit, la început, decât pe așa-zisa strânsă apropiere a acestuia de Lenin. Cultul lui Stalin a devenit, ulterior, certificatul de garanție al regimului sovietic. Gândind noțiunea de marxism-leninism ca știință clară și adevărată, nu a mai fost decât un pas până la osmoza dintre adevăr și lider. Acesta posedea cele mai înalte calități pe care le poate avea cineva, ba unele aproape supranaturale: intuiție extraordinară, viziune largă asupra lumii și a lucrurilor, abilitate excepțională de a soluționa probleme și o capacitate neobișnuită în a-i inspira și mobiliza pe cei din jurul său în sensul atingerii scopurilor propuse. Dar, cu toate acestea, era Stalin a descris o prelungă și acută perioadă de adversitate de tip economic pentru majoritate cetățenilor sovietici.

Cultul lui Stalin a fost susținut și de o serie de alte culturi ale membrilor importanți ai Politburo-ului. Veaceslav Molotov, șeful guvernului (Sovnarkom), L. M. Kaganovici ca prim secretar al organizației Moscova a organizației de partid 1933-1934, apoi ca șef al comisariatului căilor ferate sau Kliment Vorșilov ca ministru al apărării, au avut propriile lor culturi. Nikolai Ejov, ca șef al N.K.V.D., 1936-1938 a văzut o înflorire a propriului cult, la fel și succesorul său, Lavrenti Beria. Kirov apoi Andrei Jdanov, ca primii secretari ai Leningradului au avut, de asemenea, culturile lor. Schema a fost extinsă și asupra secretarilor de partid din marile orașe și din republicile sovietice. Ba, mai mult, directorii marilor uzine și-au construit propriile culturi, iar la sărbătorile publice portretele lor erau purtate cu avânt de către muncitori.

Motivul central al imageriei regimului era sacrificiul, martirajul și patosul față de tovarășul căzut, o reaprindere a idealismului epocii ilegalității și a Războiului Civil. Stilul artistic stalinist a fost *realismul socialist*, straniu prin faptul că pictura aspira spre epic, în vreme ce arhitectura sa era monumentală.

Receptarea cultului

Asemenea maniere de venerare susțin nevoia psihologică a liderilor și a acoliților lor. Pentru lideri, acest sprijin este un antidot, o centură de siguranță împotriva insecurității și a incertitudinii, conferindu-le concomitent un puternic sentiment de putere, devreme ce ei sunt plasați automat în afara oricărui spațiu critic. Când vorbim de regimul comunist, opinia publică este inexistentă, iar a desena o schiță a sentimentului popular, într-un moment sau altul, este cu atât mai dificil. Populația sovietică și, în general, toate popoarele care au experimentat comunismul a fost, în cea mai mare măsură, alienată de către stat. În anii '30, Stalin nu era o figură populară. Chiar și după ce a devenit *generalissim*, cetățenii nu și-au pierdut capacitatea de a discerne între acele aspecte pe care regimul îi obliga, prin diverse forme, să le accepte și cele pe care ei le condamnau, ce-i drept, în tăcere.

Oficialii regimului, activiștii și simpatizanții au reprezentat baza de la care s-a plecat în construirea cultului personalității, anume aceia la care se referea Martov, în 1917, numindu-i „pensionari” ai „statului”. Activiștii de partid ca agenți sociali ai regimului, ca agitatori și propagandiști și ca voluntari în Războiul

Civil sau în procesul colectivizării au oferit partea cea mai consistentă de sprijin în această chestiune. În chestiunea Armatei Roșii și a CEKĂI, cele două instituții cheie ale puterii comuniste sovietice, planul era acela de a inculca un puternic sentiment de loialitate față de lider, iar în ceea ce privește clasa muncitoare și intelighenția, au existat și acolo grupuri de suporteri staliniști. Partidul bolșevic era unul tânăr în 1917, prin urmare au fost promovate în poziții de conducere, succesiv, în 1928-1931 și în 1936-1938, generații mai tinere de cadre⁶. Noua intelighenție sovietică, în special beneficiarii epurărilor, au fost declarați, așadar, drept baza socială principală a regimului.

Idea de cult își are originea și în tradiția rusească, una a autoritarismului și a unui profund etatism, cu propria sa cultură birocratică și chiar cu un tradiționalism cu rădăcini adânci în cultura populară. De asemenea, cultul personalității își găsește surse de inspirație și în puternica cultură patriarhală cu respectul ei pentru cei mai bătrâni (*starosta*) alături de o solidă etică colectivistă.

Cultul personalității a reflectat și a susținut tradiții culturale și intelectuale care au oferit o viziune simplificată asupra unei lumi în care contradicțiile erau excluse. El a oferit asigurări psihologice și emoționale, un nucleu de stabilitate și unitate într-o lume a incertitudinilor. Cultul personalității a vizat ceva mai mult decât simpla adeziune la ideea comunistă. Și-a propus să înlănțuiască emoțional comunitatea „credincioșilor”, a căutat să inducă entuziasmul și credința oarbă în lider și în regim. Ca orice ideologie, marxism-leninismul, în ciuda viziunii sale științifice asupra lumii, a fost, întâi de toate, o chestiune de credință. Iar cei care au crezut în ea vor fi cruțați de zeitatea supremă – istoria. Sau, în cuvintele lui Fidel Castro, „istoria” îi „va absolvi”.

Cultul exportat

Ocupația militară sovietică în Europa de est a fost însoțită de o apropiere simbolică a acestor teritorii prin ridicarea unor monumente memoriale care comemorau soldații sovietici căzuți pe front. Acestea listau monumentul berlinez Tiergarten, de lângă Reichstag și care dezvăluie privirii un soldat victorios alături de două tancuri T-34. Întinsul cimitir Berlin-Treptow, cu statuia sa reprezentând *patria*, și cu mormintele sale pe care sunt sculptate citate din Stalin, reprezintă cea mai mare mărturie supraviețuitoare a cultului lui Stalin din întreaga Europă. În Polonia, pe malul drept al Vistulei, monumentul Varșovia-Praga desemnează trei soldați, doi sovietici și un polonez, simbolizând „frăția de arme” a popoarelor slave. În același sens, la Cracovia, a fost construit un întreg cartier mincițoesc, Nowa Huta, presărat, și el, de astfel de monumente. Nici Budapesta nu a fost ocolită de acest import nedorit de simboluri. Astfel, un măreț memorial de război a fost construit în piața Szabadság (Piața Libertății), înlocuind unul dintre cele mai importante monumente din perioada horthystă interbelică. La solicitarea lui K. E. Vorosilov, tot la Budapesta, „Monumentul Eliberării” s-a finalizat în 1947

⁶ Sheila Fitzpatrick, *Stalin and the Making of a New Elite, 1928-1939* în *Slavic Review*, 38:3, 1979, pp. 377-402.

după design-ul artistului sovietic Alexander Gherasimov. Și tot așa monumente similare au apărut pe tot cuprinsul Europei centrale și de est.

Aceste memoriale de război compuneau „cultul” Marelui Război Patriotic ca apoteoză a triumfului sovietic asupra nazismului. În statele aflate sub ocupație sovietică ele au îndeplinit nu numai o simplă funcție de comemorare a morților sovietici, ci și una specială, de readucere aminte acestor state de sacrificiul făcut în numele „eliberării” lor de către U.R.S.S. la pachet cu problema vinovăției în colaborarea acestora cu Germania lui Hitler. Legitimitatea noilor regimuri din aceste state s-a bazat, în parte, pe „sacrificiile” făcute de U.R.S.S., acesta fiind și motivul pentru care iconoclasmul față de aceste memoriale și față de arta sovietică în ansamblul ei, au fost considerate drept sacrilegii, drept ceva de neconceput și reprobabil. Începând cu 1948, democrațiile populare din Europa răsăriteană au intrat într-un proces de sovietizare care a inclus, inevitabil, și transplantarea cultului lui Stalin aici. Liderii partidelor comuniste din aceste state au fost, la rândul lor, obligați (nu fără proprie disponibilitate, totuși!) să-și dezvolte un cult pe cont propriu. Spre exemplu, Wladislaw Gomułka, prim-secretarul partidului comunist polonez, a vorbit, după denunțul hrușciovian, despre cât de dezgustați au primit acest dictate moscovite⁷. Datorită închistării structurilor interne, chiar și partidele comuniste neobediente, au reușit să susțină un cult al liderilor lor, precum Palmiro Togliatti sau Maurice Thorez.⁸

În Europa de est majoritatea statelor a preluat aceeași schemă a cultului personalității care, între 1945-1947, a utilizat o paradigmă proprie de expunere. Apoi, după 1948, odată cu debutul războiului rece, s-a recurs la o sovietizare totală pentru ca, din 1956, în cele mai multe state, acesta să se restrângă treptat. Pe de altă parte, exportarea cultului personalității liderului comunist a făcut ca în China, Mao să invoce un statut cel puțin egal cu cel al lui Stalin, propriul său cult acumulând magnitudine odată cu Revoluția Culturală din 1966. Spectre asemănătoare au răsărit în Coreea de Nord, Vietnam care, la rândul lor, au influențat state aparținând de geografia europeană, precum România și Albania.

Internaționalizarea cultului liderului comunist nu s-a simțit nicăieri mai pregnant decât în momentul eternizării trupului post-mortem al acestuia. Și aici, Moscova a emis exemplul și a efectuat și expertizele. Mica mână de cosmeticieni funerarî responsabili de tratamentul corpului lui V. I. Lenin au „perenizat” și rămășițele unor Gheorghe Dimitrov (liderul partidului comunist bulgar), Horloogiyn Hoybalsan (dictatorul stalinist din Mongolia), Klement Gottwald (liderul partidului comunist cehoslovac), Ho Și Min (președintele nordvietnamez), Agostino Neto (liderul Republicii Populare Angola), Linden Forbes Burnham (președintele Republicii Guyana) sau Kim Il Sung (liderul Coreei de Nord)⁹.

⁷ A se consulta, pentru această chestiune, cartea lui Zbigniew K. Brzezinski, *The Soviet Block: Unity and Conflict*, Harvard University Press, 1967.

⁸ Idem.

⁹ Ilya Zbarsky, Samuel Hutchinson, *Lenin's Embalmers*, Harvill Press, 1999.

Funcțiile cultului liderului

Regimurile comuniste din U.R.S.S., Iugoslavia, Albania, China, Coreea de Nord, Vietnam sau Cuba prezintă, din acest punct de vedere, semnalmamente comune, toate ranforsate pe câteva relativ mici, militante, rebarbative și masiv ideologizate mișcări revoluționare. Ele au fost motivate de experiența politică subterană, războaie civile, partizanat războinic sau de așa-zisele lupte de eliberare națională, iar liderii acestora au fost adânc marcați de experiențele primordiale de acest tip. Ei au dirijat o autoritate din chiar miezul mișcărilor respective care, în cele mai multe cazuri, au durat decenii. Figuri ca Lenin, Stalin, Hoxa, Mao, Ho Și Min, Kim Il Sung, Castro sau Ceaușescu au fost actori istorici drapați cu aura unor lideri militari de succes în jurul cărora s-au construit cu lejeritate mituri și simbolistici abracadabrante. Aceste mișcări au acumulat putere, transformându-se pe sine în forțe de guvernământ, iar comisarii și comandantii din perioadele războaielor civile au ajuns să domine noile structuri de conducere ale partidului-stat.

Deși diferite între ele, dar interdependente, trei sunt funcțiile pe care le-a servit cultul liderului comunist. Întâi și întâi, rolul său a fost acela de a legitima puterea grupusculilor din jurul marilor lideri. Apoi, la nivel de intenție, s-a dorit a fi un mecanism de control și de dezamorsare a potențialelor conflicte izbucnite în chiar rândurile nomenclurii. În sfârșit, a fost nevoie de instituirea acestui cult pentru a păstra o distanță pașnică între elita conducătoare a partidului, executiv și restul societății.

Cultul personalității a fost crucial în gestionarea diferențelor dintre diferitele nivele ale structurii de putere. Pericolele pe care le-ar fi putut întâmpina transformările din interiorul acestora ar fi putut genera o competiție deșănțată în interiorul elitei politice respective și, mai departe, ar fi scăpat din mână controlul asupra întregii societăți. Prin urmare, cultul liderului a fost folosit pentru a obstrucționa astfel de porniri, dar și pentru a legitima ordinea politică existentă.

Această abordare sociologică a cultului liderului s-a confirmat și atunci când cultul s-a spart. Odată cu moartea lui Tito și a lui Enver Hoxha clasa conducătoare a căutat să revitalizeze postum cultul ca o metodă de unificare a dezideratelor nomenclurii cu manierele de control asupra societății ale acestora. Disoluția acestor culte, parțial din cauza eșecurilor de ordin economic, a făcut imposibilă prezervarea unei unități a nomenclurii sau a coeziunii sociale și, date fiind aceste circumstanțe, a trebuit căutată o nouă bază legitimă a autorității politice. Bunăoară, în cazul federalizării Iugoslaviei s-a recurs la naționalism, logică după care s-a produs și dezintegrarea Uniunii Sovietice în 1991. Iar țările comuniste din Europa Centrală și de Est – Polonia, Ungaria, Republica Democrată Germană, Cehoslovacia, Bulgaria și România – nu au fost altceva decât regimuri-surogat care au căutat să preia un model conceput la Moscova.

Concluzii

Regimurile comuniste ale secolului XX au descris o tentativă unică de a cosmetiza în chip carismatic instituțiile statului, ideile și personalitățile, oarecare ar fi fost ele, și de a le impune propriilor popoare venerarea politică ritualică. În

timp ce cultul lui Stalin a recurs la tradiții și predecesori, strategia generală de construire a acestuia în alte părți a fost una deliberată și calculată. Sensul în care tradiția istorică ar trebui înțeleasă este acela în care aceasta este transmisă și reînnoită de la o perioadă la alta, tocmai pentru că un cult al personalității nu poate fi explicat numai prin recursul la tradiție. Tradițiile sunt confiscate, refolosite și reinterpretate în funcție de nevoile imediate ale unei epoci sau ale alteia pentru că ele au rădăcini adânci, solide (deferența, respectul autorității și conformitatea). Acesta este și motivul pentru care dialectica aceasta a cultului liderului a însemnat, de fapt, un *quiproquo*: în timp ce liderul seducea mesele, acestea îl percepeau ca pe un bun care le aparținea. Cel mai mare dușman al cultului personalității este, însă, timpul: moartea liderilor, a generațiilor de cadre și, în definitiv, a popoarelor ca indivizi, pentru care apelul la eroism și utopie al regimurilor revoluționare a fost o realitate.

Perioada post stalinistă în U.R.S.S. și în Europa de est a recurs la tentative identice de îmbunătățire a stării materiale și a condițiilor culturale ale populației. Criza regimurilor comuniste, începând cu 1987, a început odată cu primele semne de oboseală a atașamentului simbolic prin pierderea credinței în chemarea ideologic-programatică a discursului comunist și prin atenuarea posibilității de a obține performanță. Toate acestea au constituit o serioasă criză de legitimare a acestor regimuri, astfel încât au preluat cultul lui Lenin și pe cel al lui Stalin care reflectau nostalgia unor credincioși pasionați față de o „epocă de aur” pierdută.

OLTENIA ÎNTRE RURAL ȘI URBAN: TRADIȚII, REPREZENTĂRI CARTOGRAFICE ȘI MORAVURI SOCIALE

CARACTERISTICI COMUNE ALE PRAZNICULUI CREȘTIN DE RUSALII ȘI ALE TRADIȚIEI CĂLUȘARILOR

Loredana-Maria ILIN-GROZOIU

Abstract: The Christian tradition regarding the Descending of the Holly Spirit represents the moment when the redemption work of God is perfected, during which the human kind is given the possibility of being under the protection and the holiness of Him. This Feast, throughout its variety and multitude of the ritual practices, covers a wide segment, including techniques designed for the protection of the human, but also the vegetal and animal world by the evil forces, very aggressive during the week dedicated to this feast. The evil forces are represented by *Rusalii* (wicked fairies), mythical representation that “turn people’s minds” and steal “the prosperity from a household”. For those people “touched” by *Rusalii*, the most appropriate cure is the dance of the “*călușari*” (group of dancers specific for the region of Oltenia). The “*căluș*” dance can be perceived as a connection between the earthly world, represented by a certain community of individuals from a specific period of time and “the other” world, represented by feminine mythical beings, named *Rusalii*.

Keywords: The Descending of the Holly spirit, Oltenia, evil forces, ritual practices.

La zece zile după Înălțare sau la 50 de zile după Paști, românii prăznuiesc sărbătoarea denumită *Pogorârea Duhului Sfânt*, *Cincizecimea*, *Rusaliile*, sau *Ziua Duhului Sfânt*. Numită în popor și *Duminica Mare*, ea reprezintă sărbătoarea anuală a pogorârii Duhului Sfânt peste Sfinții Apostoli.

În literatura de specialitate au fost exprimate mai multe opinii referitoare la termenul *rusalii*. Astfel, Ene Braniște¹ consideră că acest termen provine din italicul *Rosalia*, care la romani însemna sărbătoarea trandafirilor (de la *rosa*, -ae, trandafir). Pe de altă parte, O. Densușianu² arată că termenul a venit în limba

¹ Ene Braniște, *Liturgica generală*, ediția a II-a, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p. 181.

² O. Densușianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 232.

română prin filieră slavă (bulgară), între secolele XI-XV, iar Vasile Pârvan³ este de părere că, acest termen este importat prin coloniștii romani de origine italică, aduși la Dunăre, în secolele II-III.

Până la începutul secolului al V-lea d.Hr, *Cincizecimea* avea o dublă semnificație: cea a Înălțării Domnului și cea a Pogorârii Duhului Sfânt, după această dată, rămânând numai ca sărbătoarea Pogorârii Duhului Sfânt⁴. În trecut, în zilele *Cincizecimii*, în timpul privegherii din ajun, era oficiat botezul catehumenilor și erau interzise îngenuncherea și postirea. De asemenea, erau oprite jocurile din circuri și palestre, precum și spectacolele păgâne de teatru⁵.

Evenimentul ne este cunoscut din capitolul al doilea al cărții *Faptele Apostolilor*, elaborat de către Sfântul Evanghelist Luca. Potrivit relatării acestuia, după pogorârea Duhului Sfânt și după cuvântarea Sfântului Apostol Petru, s-au botezat circa trei mii de oameni (*Fapte* 2, 1-41). În acest mod, s-a născut, în chip văzut, în Ierusalim, Biserica lui Iisus Hristos, în urmă cu aproape două mii de ani. Prin urmare, „Astăzi, creștinii dreptmăritori de pretutindeni serbează ziua de naștere a Bisericii. Astăzi, vedem cerurile deschizându-se și Duhul Sfânt, ca un râu de foc, pogorându-Se asupra Apostolilor. Astăzi, pescarii galileeni pornesc în largul lumii, ca să pescuiască sufletele omenești pentru împărăția lui Dumnezeu”⁶.

Minunea venirii Duhului Sfânt peste Apostoli le-a fost făgăduită de către Mântuitor, chiar la Cina cea de Taină, când le-a spus: „Iar când va veni Mângâietorul, pe Care Eu vi-L voi trimite de la Tatăl, Duhul Adevărului, Cel Ce din Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine” (*Ioan* 15, 26), „El vă va călăuzi întru tot adevărul” (*Ioan* 16, 13). Totodată, înainte de Înălțarea Sa la cer, le-a poruncit să nu se îndepărteze de Ierusalim, ci

să aștepte făgăduința Tatălui, pe care ați auzit-o de la Mine: că Ioan a botezat cu apă, dar voi veți fi botezați întru Duhul Sfânt, nu mult după aceste zile” (*Fapte* 1, 4-5). În continuare, le-a vorbit despre misiunea pe care urmau să o îndeplinească după ce nu le va mai fi alături: „Dar veți primi putere prin venirea peste voi a Sfântului Duh și-Mi veți fi martori în Ierusalim și în toată Iudeea și în Samaria și până la marginea pământului” (*Fapte* 1,8).

Deși, Sfântul Duh S-a pogorât acum peste Sfinții Apostoli, totuși El și-a făcut simțită prezența de-a lungul timpului. Astfel

a luat parte la crearea lumii, alături de Tatăl și de Fiul, i-a călăuzit pe patriarhii Vechiului Testament, a luminat mintea proorocilor și dreptilor aceleiași Legi vechi, S-a coborât și a umbrit pe Sfânta Fecioară Maria ca să nască pe Pruncul Iisus, i-a călăuzit pe magi, pă păstori și pe dreptul Simeon ca să vadă în pruncul născut în

³ V. Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 115-116.

⁴ Ene Braniște, *op. cit.*, p. 181-182.

⁵ *Ibidem*, p. 182.

⁶ Ștefan Slevoacă, *Raze din lumina lui Hristos*, Editura Episcopiei Buzăului, 1996, p. 54.

Betleem pe Mesia Cel așteptat, l-a luminat pe Ioan Botezătorul să-L recunoască în Iisus Cel venit la botez⁷.

Duhul Sfânt lucrează în fiecare dintre noi, ne călăuzește pașii de la botez până la înmormântare. Primind Taina Sfântă a Botezului, ne naștem la viață nouă prin Sfântul Duh, iar prin Taina Mirungerii dobândim „pecetea darului Sfântului Duh”, căci „Noi toți într-un Duh ne-am botezat, pentru ca să fim un singur trup-fie iudei, fie elini, fie liberi-și toți la un Duh ne-am adăpat”(I Cor. 12, 13). Duhul Sfânt este cel care își revarsă darurile asupra noastră: „înțelepciunea, înțelegerea, sfatul, puterea, cunoștința, temerea de Dumnezeu și buna credință” (Is. 11, 2). Întărește și mângâie pe credincioșii din Biserica lui Hristos (*Fapte* 9, 31).

În psalmul 50, profetul și împăratul David amintește rolul Duhului Sfânt la înnoirea și mântuirea oamenilor, rugându-se astfel: „Inimă curată zidiște întru mine, Dumnezeule, și duh drept înnoiește întru cele dinăuntru ale mele. Nu mă lepăda pe mine de la fața Ta și Duhul Tău cel Sfânt nu-L lua de la mine”(Psalm 50, 11-12).

Duhul Sfânt S-a pogorât peste Sfinții Apostoli, duminică dimineața, în ziua Cincizecimii, în jurul orei nouă, în chip de limbi de foc:

Când a sosit ziua Cincizecimii, erau toți împreună în același loc. Și din cer, fără de veste, s-a făcut un vuiet, ca de suflare de vânt ce vine repede, și a umplut toată casa unde ședeau ei. Și li s-au arătat, împărțite, limbi ca de foc și au șezut pe fiecare dintre ei. Și s-au umplut toți de Duhul Sfânt și au început să vorbească în alte limbi, precum le dădea lor Duhul a grăi... Și toți erau uimiți și nu se dumireau, zicând unul către altul: Ce va să fie aceasta? Iar alții, batjocorindu-i, ziceau că sunt plini de must...” (*Fapte* 2, 1-13).

În clipa venirii Duhului Sfânt, prima minune săvârșită a fost darul grăirii în alte limbi, iar cea de-a doua umplerea lor de înțelepciune duhovnicească și începearea propovăduirii Sfintei Evanghelii în toată lumea⁸.

Prin această sărbătoare a Rusaliilor s-a născut Biserica, unde lucrează Duhul Sfânt, Mângâietorul inimilor, Vistierul bunătăților și Dătătorul de viață nouă și nemuritoare. După cum spune Sfântul Ioan Gură de Aur, Duhul Sfânt lucrează astăzi prin Biserică, iar dacă Biserica există, atunci este prezent duhul. În Biserică, Duhul Sfânt lucrează prin preoți și episcopi (*Fapte* 20, 28), și prin Sfintele Taine săvârșite de aceștia. Prin urmare, „fiecare credincios trebuie să experimenteze Rusaliile sau Pogorârea Sfântului Duh în viața personală, căci o viață creștină fără Rusalii interioare este ca o Liturghie fără Consacrare, adică

⁷ Mircea Păcurariu, *Predici la Duminici, la Praznicele împărătești și ale Maicii Domnului, la Sfinți mari și la Sfinți români; predici ocazionale și la înmormântări*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, ediția a III-a, 2010, p. 49-50.

⁸ Cleopa Ilie, *Predici la praznice împărătești și la sfinți de peste an*, ediția a III-a, Editura Mănăstirea Sihăstria, 2008, p. 30.

fără Sfințirea Darurilor... Rusaliile sunt Duhul lui Iisus în noi, Care transformă întregul nostru mod de a gândi, de a simți, de a voi, de a alege și de a vorbi”⁹.

În Sâmbăta dinaintea Duminicii Pogorârii Duhului Sfânt(Sâmbăta Rusaliilor sau „Moșii” de vară) se face pomenirea generală a morților. Prin rugăciuni și cântări speciale, Biserica se roagă ca și cei morți să se bucure de darurile Sfântului Duh. Biserica Ortodoxă, prin pomenirea morților în această zi de sâmbătă, nu a făcut altceva decât să creștineze străvechea sărbătoare păgână de vară, *Parentalia*, prin care romanii își cinsteau morții lor¹⁰.

În viziune populară, sufletele morților (moșilor), după ce părăsesc mormintele în Joia Mare (cea de dinaintea Paștilor), și „umblă” printre cei vii, se reîntorc la locașurile lor subpământene, în Ajunul Rusaliilor. Această reîntoarcere este însoțită de o serie de rituri de înduplecare și de îmbunare a spiritelor morților: împodobirea gospodăriilor și mormintelor cu ramuri de tei și nuc, cu pelin, precum și oficierea anumitor servicii religioase de către preot(în acest caz, pomenirile) – practici ce s-au păstrat până astăzi în unele zone ale Olteniei.

Cu acest prilej, în Ajunul Rusaliilor, preotul oficiază la morminte o mică slujbă religioasă pentru pomenirea celor răposați, după care se împart prinoasele pentru sufletele adormiților: colaci, colivă, prăjituri și fructe. Tot de pomană, se mai dau câni, vase de lut sau de porțelan, vase de lemn, împodobite cu flori și cireșe, pline cu apă, lapte, băutură sau mâncare gătită. Mormintele sunt din timp îngrijite de către cei apropiați ai răposaților, iar crucile sunt împodobite cu coroane din frunze de tei, nuc, pelin, sau uneori numai cu aceste frunze: „Pentru ca cei morți ai noștri să nu rămână supărați, noi, cei care mai trăim, mergem la morminte, ne rugăm pentru ei, să le fie iertate păcatele, agățăm de cruci ramuri verzi de tei, nuc, sau pelin și împărțim la cei care se află prin preajmă, ca să facem pomană, colaci, colivă, vin, și ce mai are fiecare. Așa e tradiția, așa am învățat din bătrâni. Da, sărbătorile trebuie respectate”¹¹.

La morminte, lumânările sunt aprinse pe perioada desfășurării ceremonialului de pomenire săvârșit de către preot: „Aprindem lumânarea la mormânt, la capul mortului, ca să aibă și el pe lumea ailaltă drumul luminat... Să știe și el că am venit aici la mormânt la el...”¹². În trecut, coafele date de pomană erau umplute cu apă de la fântână sau de la izvor. Pentru ca pomana să fie primită, la fântână sau izvor se lăsa câte un bănuț: „Când eram eu mică și veneam cu mama să luăm apa, eu punem bănuțul la izvor. Asta, pentru ca apa să fie primită”¹³.

Săptămâna Rusaliilor, prin multitudinea și varietatea riturilor practicate, acoperă un palier destul de vast, însumând tehnici menite să protejeze habitatul de forțele malefice care se dezlănțuie în această perioadă. Aceste forțe pot afecta atât oamenii, punându-le în pericol sănătatea, cât și animalele și holdele,

⁹ Irineu Pop-Bistrițeanul, *Vestirea Evangheliei Mântuirii. Predici la duminicile de peste an*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2008, p. 65.

¹⁰ Ene Braniște, *op. cit.*, p. 273.

¹¹ Inf. Viorica Petre, 78 ani, Țepești, jud. Vâlcea, 2012.

¹² Inf. Ioana Ciochină, 76 ani, Sășcioara, jud. Vâlcea, 2012.

¹³ Inf. Bălașa Năramzoiu, 77 ani, Predești, jud. Dolj, 2012.

luându-le sporul. Forțele malefice sunt personificate de *Rusalii*, reprezentare mitică, care „ia mințile oamenilor și îi duc călare pe prăjini”¹⁴, „pocesc oamenii, și se spune că i-a lovit din iele”¹⁵, „trec peste cei care dorm pe câmp și îi paralizază, dar paralizia se poate vindeca”¹⁶, „îl poartă în aer pe cel care nu serbează ziua Rusaliilor”¹⁷, sau „ia sporul casei, tot belșugul gospodăriei”¹⁸.

În mitologia românească, Rusaliile, ca și Ielele, cu care uneori sunt confundate, sunt considerate fete nebune¹⁹, sau femei rele²⁰ care dansează noaptea, fără a fi văzute sau auzite de pământeni. Totuși, în tradiția populară se crede că, dacă sunt văzute sau auzite, acea persoană nu trebuie să se miște sau să le vorbească. În locul în care au jucat, pământul rămâne ars și bătătorit, iarba se usucă și nu mai crește: „Aceste fete nebune, cinci la număr, însoțite de lăutari, umblă prin văzduh și cântă la miezul nopții din gură și din vioară și iau mana plantelor, care nu mai au putere vindecătoare”²¹. Ele sunt înarmate cu obiecte ascuțite și tăioase pentru a pedepsi pe toți cei care lucrează în această săptămână: „schilodesc, scot ochii și asurzesc pe cei nesocotitori”²².

La *Rusalii* sunt activate virtuțile magice ale ramurilor de tei, prin extensie ale celor de nuc, și ale pelinului, specii vegetale prezente și în alte sintagme rituale. Binecuvântate la Liturghie, și împărțite apoi credincioșilor în cadrul ritual liturgic, aceste ramuri, care simbolizează limbile de foc ale puterii Sfantului Duh, care s-a pogorât peste Sfinții Apostoli, dobândesc valențe magice. Aceste specii vegetale capătă virtuți apotropaice, protejând habitatul de trăsnete și grindină. Edificatoare în acest sens este o relatare din Țepești, jud. Vâlcea: „În această săptămână, grija oamenilor este să nu fie luați din *Rusalii*. Pentru aceasta, după ce venim de la biserică cu ramurile verzi de tei sau nuc, care sunt citite de către popa, le punem pe la porți, la ușa de la intrare, la icoane prin casă, în acest fel, alungând acele femei rele. Toată săptămâna *Rusalii*lor purtăm pelin la brâu sau la cămașă, pelinul este cel ce ne apără de rău. Mai luăm cu noi și usturoi, se spune din bătrâni că mirosul de usturoi nu le place...le alungă...”²³; „La *Rusalii* oamenii merg la biserică ca să ia ramuri de tei și nuc, și pelin, pe care le țin la icoană, și când e furtună mare le pun în mijlocul casei ca să fie febricită de trăsnet. Luăm și pelin, tot ca să ne apărăm de rele. Avem la noi usturoi, căci mirosul puternic le îndepărtează, nu se apropie de noi”, după o relatare din, ..., jud²⁴. O altă informație evidențiază, de asemenea, agresiunea

¹⁴ Inf. Alexandru Chițu, 82 ani, Hătăroaia, jud. Vâlcea, 2012.

¹⁵ Inf. Ioana Manolache, 60 ani, Stoicești, jud. Vâlcea, 2012.

¹⁶ Inf. Constantin Năramzoiu, 75 ani, Predești, jud. Dolj, 2012.

¹⁷ Inf. Gheorghe Nițu, 79 ani, Popești, jud. Vâlcea, 2012.

¹⁸ Inf. Elena Cârstea, 59 ani, Stoicești, jud. Dolj, 2012.

¹⁹ Inf. Nicolae Voica, 84 ani, Tetoiu, jud. Vâlcea, 2012.

²⁰ Inf. Nela Munteanu, 63 ani, Stoicești, jud. Dolj, 2012.

²¹ Inf. Adrian Năramzoiu, 49 ani, Predești, jud. Dolj, 2012.

²² Tudor Pamfile, Sărbătorile la români, București, Editura Saeculum I. O., 1997, p. 24.

²³ Inf. Fârtat Maria, 68 ani, Țepești, jud. Vâlcea, 2012.

²⁴ Inf. Maria Luță 80 ani, Stoicești, jud. Dolj, 2012.

maleficului: „Dacă în noaptea de Rusalii vei dormi sub cerul liber sau daca te vei duce la fântână, vei cadea sub puterea acestor forțe malefice”²⁵.

Pentru cei „atinși” de puterea Rusaliilor, adică „cei căzuți la pat”, leacul cel mai potrivit este jocul călușarilor, unul dintre cele mai vechi și mai complexe dansuri autohtone. Acest joc, desfășurat în contextul său tradițional, și nu în cel scenic, și-a pierdut, cu timpul, semnificația magică. Instrumentele rituale ale acestei secvențe sunt: dansul, muzica, plante cu virtuți profilactice, obiecte și acțiuni magice. Astfel, călușarii merg acasă la bolnav, care este întins pe un țol în mijlocul curții. Lângă cel bolnav se află o oală cu apă. Lăutarii cântă „de căluș”, iar călușarii joacă în jurul lui. La un moment dat, unul dintre călușari, sparge oala, iar apa, dobândind valențe magice, îl însănătoșește pe cel bolnav. Călușarii care sunt stropiți cu această apă, sunt cei care, de această dată, se îmbolnăvesc, și sunt însănătoșiți cu pelin și cu usturoi de la steag.

Legenda călușarilor, cu dansul lor specific, pornește de la întâmplarea potrivit căreia,

după ce s-a născut Iisus Hristos și le-a făcut oamenilor biserică, diavolul a pus stăpânire pe ea. A intrat în biserică și niciun popă nu a putut să-l mai scoată de acolo... Numai călușarii au reușit să-l mai scoată. Când jucau ei, diavolul a ieșit mirat să vadă ce se întâmplă. Când i-a văzut s-a speriat și a fugit... Până să se nască Iisus, călușarii împlineau puterea Domnului. Ei vindeau bolile, aduceau spor în dobitoace, goneau relele. Domnul i-a binecuvântat și le-a dat multă tărie²⁶.

Cu privire la etimologia termenului *Căluș*, întâlnim mai multe sensuri: este derivat din latinescul *collusium*, *collusii*, care înseamnă dans de grup, sau societate secretă; este, în același timp, diminutivul de la cal, animal mitic solar asociat cu simbolismul fertilității și/sau al războiului; prin căluș se înțelege și bucata de lemn care amuțește vorbirea, ceea ce ne-ar duce cu gândul la personajul mutului. Călușul poate fi conceput ca un liant între lumea pământeană, reprezentată de o anumită comunitate de indivizi existenți la un moment dat, și lumea „de dincolo”, reprezentată de ființe mitice feminine, denumite *Rusalii*. Legătura dintre cele două segmente este asigurată de către o ceată de bărbați, investiți, se pare, de către Rusalii cu puteri supranaturale, de care aceștia se folosesc, întorcându-le chiar împotriva Rusaliilor pentru a apăra sau vindeca pe cei care „au fost luați din căluș”, adică au fost pedepsiți deoarece au lucrat în zile interzise, dedicate Rusaliilor. Dar și călușii pot fi „loviți” de Rusalii dacă nu respectă, pe tot parcursul ritualului, regulile și interdicțiile stabilite prin jurământ.

Călușul cuprinde practici și formule magice, dansuri și acte rituale executate de către ceata masculină ierarhizată. Călușarii, grupați în cete de câte 7-9, uneori 9-12, pornesc la colindat. Ceata, organizată ierarhic, este formată din: vătaf(stareț) – conducătorul grupului; ajutor de vătaf; „mutul”; stegar și

²⁵ Inf. Gheorghe Nițu, Popești, jud. Vâlcea.

²⁶ Doru Căpătaru, *Tezaur românesc. Bisericile de lemn din județul Olt., Bisericile bordei din Oltenia*, Slatina, Editura Fundației „Universitatea pentru toți”, 2005, p. 61-62.

călușari de rând. Călușarii poartă cămăși albe, încinse cu bete în cruce peste piept și peste spate, cu zurgălăi la brâu și la genunchi, cu coifuri, fesuri sau pălării decorate cu podoabe strălucitoare, care se crede că, resping lumina și protejează capul de contactul cu duhurile cerului. În mâini țin câte o bătă:

Ceata călușarilor se compune din 7 sau 9 tineri, oricum fără soț, dintre care căpetenia este vătaful, iar altul este stegarul, cel care duce steagul ce are în vârf legat usturoiul. Mai este și mutul, care poartă o mască pe față și nu vorbește. Depun un jurământ să joace împreună o săptămână, iar dacă nu se țin de cuvânt înnebunesc. Sunt îmbrăcați în haine naționale, iar la picioare au pinteni și clopoței²⁷

Potrivit unei relatări din județul Dolj, „ceata se compune din 10-12 persoane, vătaful fiind căpetenia, iar ceilalți călușarii. Se leagă prin jurământ trei ani. Pe cap poartă pălării împodobite. Din bătrâni se spune că dacă joci în hora călușarilor nu mai zaci de friguri²⁸”.

La sate, călușarii colindă din casă în casă, până la apusul soarelui, și sunt primiți cu apă, sare, frunze de nuc, pelin, usturoi, sau, destul de rar, bani. Însoțiți de doi lăutari, ei dansează pe drum sau în curțile oamenilor: „Primim călușarii în fiecare an și ne prindem în hora lor. La sfârșit primim pelin. Vindecă de friguri pe cei care se prind în hora lor²⁹”.

De cele mai multe ori, structura Călușului este secvențială și cuprinde: *înălțarea sau legarea steagului sau a Călușului, jocul călușului, îngroparea steagului sau spargerea călușului*. În anumite cazuri, la cele trei secvențe amintite mai sus, se mai adaugă: *vindecarea celor „luați din căluș”, și întâlnirea a două grupe de călușari*. *Înălțarea sau legarea steagului sau a Călușului* este ritualul de început, care se petrece „pe muțește” și constă din jurământul călușarilor pe steag cu privire la păstrarea secretului călușului. Prin depunerea jurământului pe steag, călușarii sunt inițiați prin săritul peste Căluș. Ei se salută prin formula: „Halai șal!”, mestecă usturoi pentru a fi protejați împotriva spiritelor malefice, dar mai ales a bolilor „atrase” de către Rusalii. Steagul este o prăjină lungă de 4-5 m, în vârful căreia se leagă pelinul sau usturoiul și un prosop cusut, în care se împătorește sarea. În prezent, în unele zone ale Olteniei, steagul nu se mai leagă, și lipsește și jurământul. Muzicanții nu fac parte din ceată și nu depun jurământ de credință. Cu acest prilej, se face ciocul Călușului dintr-un lemn răsucit sau cioplit, în forma unui cap și gât de cal. Acesta se îmbracă într-o piele de iepure în care se pun diferite plante de leac. Ciocul Călușului se poartă în traistă sau pe brațe de către „mut” sau „vătaf”.

Jocul călușului cuprinde primirea călușului și dansul propriu-zis, întrerupt de gesturile „mutului”. Călușul este considerat de către specialiști cel mai vechi, dar și cel mai complex și spectaculos dans popular românesc. Un personaj cheie al grupului este „mutul”, care este mascat, și îmbrăcat pe jumătate în haine

²⁷ Inf. Viorica Petre, Țepești, jud. Vâlcea.

²⁸ Inf. Maria Luță, Stoițești, jud. Dolj.

²⁹ Inf. Emilia Constantinescu, 68 ani, Țepești, jud. Vâlcea, 2012.

femeiești. Nu dansează, merge în mâini, și execută tot felul de gesturi comice, îi pedepsește simbolic pe cei care se încurcă în timpul dansului, glumește cu privitorii. Are o sabie de lemn și un falus prins de brâu, pe sub fustă. Interpretează schițe dramatice, care au ca principal subiect moartea și învierea. Poartă dialoguri atât cu ceilalți călușari, cât și cu publicul. Acest joc se încheie cu hora Călușului, în care se prind, mai ales, femei și copii. La final, călușarii sunt răsplătiți, iar mulțumirea vinde pelinul, uneori, și usturoiul, „jucat de călușari”. Potrivit tradiției, pelinul și usturoiul dobândesc calități profilactice și pot aduce fertilitatea. Călușarii țin copii în brațe sau sunt plătiți să sară peste ei, existând credința că vor fi sănătoși și voioși tot anul. Se spune că, dacă au jucat într-un an, e bine ca și în următorii doi ani călușarii să fie chemați în aceeași curte și să joace.

Spre deosebire de *Legatul Călușului* desfășurat înainte de a răsăritul soarelui, *Spartul Călușului* este efectuat seara, după apusul soarelui. Se desfășoară un complicat ceremonial funerar, din care nu lipsesc actele și dansurile rituale, gesturile și formulele magice. Astfel, asistăm la: executarea unui dans, însoțit de doborârea unui călușar sau a vătafului; „culcarea” steagului pe pământ și săritul călușarilor peste el; desfacerea Steagului pe mutește de către vătaf; frângerea prăjini Steagului în atâtea bucăți câți călușari au fost în ceată; „datul pe apă” sau înhumarea bucăților rupte din Steag împreună cu masca și paloșul din lemn ale „mutului”; înhumarea Ciocului; împărțirea căpățânilor de usturoi care au fost legate în Steagul Călușului.

Ceremonialul se încheie cu fuga rituală urmată, uneori, de ascunderea călușarilor prin lanurile de grâu, regruparea lor la un semnal al vătafului și mimarea unui dialog din care rezultă, din întrebările și răspunsurile care și le pun unii altora, că vin de la târg, că au făcut negoț, că s-au rătăcit și nu știu unde sunt etc. Locul unde se sparge Călușul, în special groapa unde se înmormântează Ciocul, devine un mormânt sacru. De aceea, el se alege de către Vătaf acolo unde nu se ară, nu se sapă, nu se trece cu carul. După un an, Ciocul se deshumează; dacă pielea este putrezită, se îmbracă cu alta nouă, iar la trei ani se confecționează un Cioc nou, cel vechi rămânând pentru totdeauna înhumat. Deși călușarii sunt investiți cu puteri magice de către forțele malefice feminine, Rusaliile, aceștia le folosesc chiar împotriva lor și în folosul oamenilor prin dans, texte, gesturi, comportamente.

Sărbătoarea creștină a Pogorârii Duhului Sfânt reprezintă un moment al desăvârșirii operei de mântuire a lui Dumnezeu, prin care i se dăruiește neamului omenesc posibilitatea de a fi sub aura protecției și sfințeniei lui Dumnezeu. În viața pământească, omul fiind ispitit și pus în fața unor situații dificile prin prisma și lucrarea diavolului, poate găsi un refugiu și un echilibru sufletesc, crezând în forța binelui, adică în Dumnezeu și în lucrările sale. Astfel, credința devine un element fundamental al legăturii omului cu Dumnezeu.

CASA ȚĂRĂNEASCĂ ÎNALTĂ DIN NORDUL OLTENIEI[♦]

Anca CEAUȘESCU*

Abstract: The rural high house (house with two floors, house with floor, high house) in hilly and mountainous region from Northern Oltenia has developed since 19th Century. It has its own characteristics resulting from adaptation to the shape of the land, the natural environment, the historical and socio-economic conditions. Generally, the rural house of this area looks like a building with basement and first floor. Downstairs, in the socket, the house has one or two large rooms used as a cellar or storage, and upstairs is the main living space whose planning had the same trend as that of low houses.

Keywords: Northern Oltenia, traditional arhitecture, rural high house, human paysage.

În viața omului casa ocupă un loc esențial, determinat de multitudinea funcțiilor sale: loc de adăpost, spațiu de desfășurare a activităților casnice, de întrunire a membrilor familiei, de însușire și transmitere a experienței generațiilor anterioare, de adoptare a unor norme de conduită morală și etică. Adaptată la natura mediului înconjurător, locuința este, în același timp, expresia logice constructive a țăranelui, a măiestriei și ingeniozității acestuia, a convingerilor sale în ceea ce privește arta frumosului.

Forma dominantă, obișnuită, pentru țara noastră este casa dezvoltată pe orizontală. Însă, în regiunile de deal și de munte s-a dezvoltat tipul locuinței înalte (casa cu două caturi, casa cu etaj, casa înaltă). În domeniul arhitecturii populare românești acest tip de casă are o apariție relativ târzie. Ea datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o mai mare dezvoltare având-o în jumătatea de nord a Olteniei și a Munteniei, unde are un caracter arhitectural unitar, în Moldova și în Dobrogea. Mult mai veche este în județul Gorj, unde a fost răspândită și anterior secolului menționat. Casele de acest gen se răspândesc către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor și în alte regiuni ale țării,

[♦] articolul face parte din proiectul de cercetare nr. II/8 *Cultură populară și dinamica mentalităților în sud-vestul României*, inclus în programul de cercetare al Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu Plopșor”, Craiova, *Structuri sociale, elite și norme în comunitățile locale din sud-vestul României în secolele XVI-XX*.

* cercetător științific III dr. în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu Plopșor”, Craiova. E-mail: ancaceausescu@yahoo.com

cu precădere în Hunedoara, Țara Hațegului, Țara Oltului, unele zone din Munții Apuseni, Valea Jiului, Țara Bârsei, Mărginimea Sibiului¹.

Locuințele înalte se întâlnesc mai mult în zonele de deal și de munte, cu relief accidentat. Explicația conform căreia dezvoltarea lor aici este rezultatul adaptării la condițiile mediului natural este doar parțial justificată, deoarece nu peste tot unde aveam un relief accidentat există astfel de construcții. Mai mult decât atât, case înalte au apărut și în regiuni cu relief plat, ca de pildă în zona netedă a Hunedoarei și în Țara Hațegului.

Într-adevăr, în zonele deluroase și de munte, cu teren accidentat, constructorul român a recurs, pentru rezolvarea acestei situații, la ridicarea de socluri, cu înălțimi inegale pe toată întinderea lor. Pornită de la această necesitate, construirea de socluri înalte a fost determinată și de nevoia măririi spațiului folosibil, mai ales în regiunile cu o pondere mare a ocupațiilor pomicole și viticole. Aici, în soclul caselor țărănești au fost amenajate pivnițe pentru păstrarea rezervelor de hrană. Astfel, arhitectura rurală a fost adaptată muncii țaranului, „arătând perfect relațiile care există între scopul utilitar și formele cele mai adecvate acestui scop”².

Însă, apariția și dezvoltarea caselor cu două caturi trebuie pusă și în legătură cu îmbunătățirea condițiilor pentru desfășurarea activităților casnice și de odihnă, atât în interior cât și în exterior, fenomen întâlnit și în alte părți ale Europei³. Valer Butură menționează că acest tip de casă, frecvent în zona subcarpatică din sudul Meridionalilor, s-a dezvoltat din planurile tradiționale pe un rând, din case cu cămară sau din planul caselor cu tindă și două sau trei încăperi⁴.

În regiunile deluroase din nordul Olteniei, casa țărănească are caracteristici proprii, rezultate din adaptarea la forma terenului, la condițiile mediului natural înconjurător, la condițiile istorice și social-economice. Simțul practic realist și concepțiile artistice ale țaranului au imprimat casei o înfățișare pitorească și un pronunțat caracter autohton. Zona colinară a Olteniei se remarcă printr-o arhitectură a lemnului de o rară frumusețe, cu forme arhitectonice remarcabile dar și diferite, astfel încât nicio casă nu este copia alteia. Ca în orice ținut românesc, și aici „arhitectura rurală ni se înfățișează ca un imens dicționar al logicii constructive a omului, creator de forme abstracte și expresiuni plastice explicabile prin evidente legături cu pământul și clima, materialul și tehnica”⁵.

Dacă în vremuri îndepărtate, casele înalte din Mehedinți și Gorj erau construite în întregime din lemn, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea acest material de construcție se menține numai la nivelul etajului. Parterul este construit

¹ Paul Petrescu, „Locuința” în *Arta populară românească*, București, Meridiane, 1981, p. 28; Ion Vlăduțiu, *Etnografie românească*, București, Editura Științifică, 1973, p. 167.

² Victor Smigelschi, „Contribuțiuni la studiul arhitecturii rurale” în Gheorghe Săsărman (coord.), *Gândirea estetică în arhitectura românească în a doua jumătate a secolului XIX și prima jumătate a secolului XX*, București, Meridiane, 1983, p. 166.

³ Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 97.

⁴ *Ibidem*, p. 95.

⁵ Victor Smigelschi, *op. cit.*, p. 165.

din piatră de carieră sau din amestec de piatră și cărămidă, îmbrăcând forma unui soclu masiv, cu înălțimi de 1-1,5 m. În Vâlcea, într-o primă etapă de înălțare a soclului, acesta rămânea compact, zidit⁶. Peste soclu se așează rama de bază a casei, formată din patru tălpi de lemn, groase până la 80 cm, ce pot fi trunchiuri de copac, întregi, sau lemne cioplite în forme regulate. Tălpile sunt încheiate la colțuri prin îmbinări „rotunde”, „drepte” sau „în coadă de rândunică”.

Din cercetările noastre de teren putem spune că în județul Vâlcea există și case cu parterul construit după o metodă romană, din piatră sau cărămidă, folosindu-se, ca liant, varul cald (fig. nr. 1).

Fig. nr. 1 Casă înălțată pe soclu de cărămidă – sat Tisa, orașul Băile Olănești, jud. Vâlcea (foto 2012)

În general, casa din aceste ținuturi are înfățișarea unei clădiri cu parter și etaj. Ca toată arhitectura noastră țărănească, și aici, după cum spuneam, este reflectată legătura cu spațiul natural. Așa cum nota Constantin Joja, arhitectura noastră țărănească este „un rezonator în spațiu... este ponderată dar de cea mai mare claritate expresivă... este acceptarea valorificării exacte a materialului. Este spiritul de geometrie modelat de spiritul de finețe, este clasicismul opus pitorescului. Este arhitectura relației perfecte între detaliu și întreg, a proporțiilor complexe, a armoniilor complexe și simple în alb și gri. Este aspirația spre liniște, spre seninătate, spre omenie, modestie...”⁷.

⁶ Georgeta Stoica, Ion Vlăduțiu, Elena Secoșan, Paul Petrescu, *Arta populară din Vâlcea*, Centrul Județean de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă, Vâlcea, 1972, p. 64.

⁷ Constantin Joja, *Arhitectura românească în context european*, București, Editura Tehnică, 1989, p. 9.

La parter, în soclu, casa are una sau două încăperi spațioase folosite ca pivniță sau depozit. Acestea sunt ridicate, de regulă, cu câteva trepte deasupra terenului. Intrarea în pivniță este situată, în cele mai multe cazuri, pe fațada lungă a casei sau, în alte situații, pe una din fațadele scurte. În Vâlcea, pe soclul înalt se dezvoltă o prispă numită sală, la care accesul se face pe o scară de piatră sau de lemn, amplasată fie pe fațada lungă, fie pe cea scurtă⁸. Sala este închisă de balustradă. La casele mai dezvoltate, la parter, alături de încăperea destinată pivniței, este amenajată și o cameră de locuit folosită, de obicei, ca bucătărie. Atât aceasta, cât și pivnița au intrări spre fațadă.

Locuința propriu-zisă se găsește la etaj. Planul acesteia a urmat aceeași evoluție cu cel al caselor joase, dezvoltându-se de la una la două, trei sau mai multe încăperi, în funcție de puterea financiară a proprietarului. Funcționalitatea încăperilor este și ea similară casei dezvoltate pe orizontală: tindă și odaia de locuit, în cazul casei cu două camere, tindă, odaia de locuit și odaia curată, pentru casa cu trei încăperi. Instalațiile pentru încălzit (vatra și soba oarbă) ocupă aceleași poziții ca în cazul casei dezvoltate pe un singur rând.

Casele cele mai vechi cu două caturi au câte o încăpere la fiecare nivel. Exemplare de acest gen sunt, însă, extrem de rare. Caracteristic etajului și cu cea mai mare răspândire este, însă, planul cu două încăperi de dimensiuni egale și intrări separate. În față, camerele au o prispă prin care se permite accesul la etaj și în fiecare încăpere. Și la casele înalte, asemănător celor joase, prispa poate fi parțială, plasată, de obicei, în dreptul tindei, sau poate ocupa întreaga fațadă a casei (fig. nr. 2). În multe cazuri, aceasta ocupă și una din părțile laterale ale locuinței sau chiar ambele. Uneori, prispă se află și la nivelul parterului (fig. nr. 3).

Fig. nr. 2 Casă înaltă din satul Tisa, orașul Băile Olănești, jud. Vâlcea (foto 2012)

⁸ Georgeta Stoica, Ion Vlăduțiu, Elena Secoșan, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 64.

Fig. nr. 3 Casă cu foișor și prispă la ambele caturi din com. Nicolae Bălcescu, jud. Vâlcea. Muzeul în aer liber de la Bujoreni (după Andrei Pănoiu, 1977)

La unele case din Gorj, prispă, dezvoltată la nivelul etajului, numită local sală, are dimensiuni mai mari, fiind special amenajată pentru desfășurarea anumitor activități casnice și pentru a permite dormitul pe timp de vară (fig. nr. 4)⁹.

Fig. nr. 4 Casă cu sală de dimensiuni mai mari, special amenajată pentru lucru și dormit în anotimpul călduros din Bărbătești, județul Gorj, anul 1928 (după Tache Papahagi, 1934)

⁹ Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, Tome troisième, București, 1934, p. 95.

Accesul la etaj, la casele vechi, se face printr-o scară care poate fi înzidită sau plasată în exterior. În ultima situație, scara poate fi situată, de obicei, pe una din fațadele înguste și apărată de ploaie de prelungirea acoperișului (streașină) așa cum este cazul casei Cumpănașu din satul Bărbătești, Gj, construită în anul 1832¹⁰. În alte variante, scara de acces la etaj este prinsă în compoziția generală a prispei, dispusă pe trei fațade ale casei, așa cum o găsim la casa Beuran din Curtișoara, construită la începutul secolului al XIX-lea¹¹. La unele case cu parter zidit, scara se găsește pe fațada principală, alipită prispei, urcând la etaj într-un mic balcon.

Pereții locuinței de la etaj sunt construiți, în general, din bârne de stejar așezate în cununi orizontale, încheiate în sistemul Blockbau¹², sau din paiantă. Lemnul de fag sau de stejar a fost utilizat într-o proporție destul de mare, vreme îndelungată, la construcția locuințelor, în timp ce alte materiale precum piatra sau cărămida erau foarte puțin întrebunțate. Ion Ionescu de la Brad menționează, pentru jumătatea secolului al XIX-lea, că în județul Mehedinți „materialul din care sunt făcute casele este, în cea mai mare parte, lemnul”¹³. Autorul remarcă în continuare, pentru aceeași perioadă de timp, numărul mic al caselor cu două caturi mehedințene, respectiv 424, comparativ cu 36.870 case cu un cat¹⁴. De fapt, aici primele case „la două rânduri” au apărut în Vârciorova, după 1880¹⁵.

Case cu etaj, se întâlnesc și la sud de Dunăre în Bulgaria, Iugoslavia, Albania. Ceea ce le diferențiază, însă, de casele oltenești este funcționalitatea parterului, care în sudul Peninsulei Balcanice este folosit ca grajduri sau adăposturi pentru animale¹⁶. Pe măsură ce înaintăm spre nordul peninsulei, acesta servește, ca și în cazul locuințelor oltenești de acest gen, drept depozit pentru alimente.

Formele cele mai variate și mai spectaculoase ale casei înalte sunt cele construite în întregime din lemn. După cum constată Paul Petrescu, „farmecul caselor înalte construite în întregime din lemn, poate greu de definit este dat, în primul rând, de succesiunea de jos până sus a acelorasi cununi de bârne orizontale, oferind o ritmicitate aproape incantatorie pe vaste suprafețe verticale”¹⁷.

¹⁰ Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, București, Editura Tehnică, 1957, p. 52.

¹¹ *Ibidem*, p. 55.

¹² De fapt, arhitectura populară românească se înscrie în marea arie a arhitecturii nordice europene care include ținuturi începând cu Scandinavia, bazinul Mării Baltice și nordul Rusiei până la arii apreciable din lanțul muntos al Carpaților, Alpilor și Pirineilor. Dar, construcțiile din lemn românești prezintă o oarecare originalitate în comparație cu altele de acest gen din Europa, originalitate care este dată de coexistența în cuprinsul unei singure clădiri a lemnului, pietrei și a lutului (Paul Petrescu, *Locuința...*, p. 11-12).

¹³ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română în județul Mehedinți*, București, Imprimeria Statului, 1868, p. 151.

¹⁴ *Ibidem*, p. 153.

¹⁵ Monica Budiș-Dancău, *Particularități ale gospodăriei și locuinței în zona subcarpatică a Olteniei*, în „Oltenia. Studii și comunicări. Seria etnografie”, 1974, p. 42.

¹⁶ Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 168.

¹⁷ Paul Petrescu, *Locuința...*, p. 23.

Acest tip de case, cu ambele caturi construite din lemn, cu prispe largi formate din stâlpi de lemn, atât la parter cât și la etaj, sunt specifice Gorjului. Catul de jos al caselor înalte vechi este întotdeauna o pivniță, iar etajul cuprinde camerele de locuit, în fața cărora se întinde prispa, mărginită de stâlpi și pridvor frumos decorat. Iată cum descrie Viorica Stolojan Munteanu decorul pridvorului unei case tradiționale din Bumbești – Jiu: „Stâlpii pridvorului mai ales fasonați în patru muchii sunt crestați în scărițe, romburi, brăduți, motive geometrizzate, în timp ce pâlmarul pridvorului este transformat într-o dantelă de lemn cu flori, frunze, inimioare”¹⁸.

Se pare că aceste case, cu parterul din lemn, au derivat din specificul construcțiilor viticole. Andrei Pănoiu consideră că „locuința cu etaj din vatra satului dezvoltă forme pe care le dețin și pivnițele cu conac din dealurile cu vii”¹⁹. În Gorj, rezolvarea diverselor necesități precum păstrarea vinului, a țuicii, ținând cont de faptul că viile și livezile cu pomi fructiferi se cultivau până sub munte, departe de gospodăria din vatra satului, a determinat construirea pivnițelor, legate sau nu de casa locuită. Destul de numeroase pe crestele dealurilor gorjene, acestea căpătau forma unor adevărate sate, ca cele din dealurile Bălăneștilor, Voiteștilor, Glodenilor, Copăcioasei etc.²⁰ Aici, alături de pivnițele din lemn dezvoltate pe orizontală, cu una sau două încăperi, tot atât de răspândite erau și cele cu etaj, cu nivelul superior servind drept locuință (fig. nr. 5). Construite din bârne masive de stejar, cioplite sau necioplite, pivnițele cu etaj apar ca o suprapunere a două elemente parter, cu partea superioară înconjurată de prispe²¹. Astfel de construcții se întâlnesc și în vatra satului sub numele de casă înaltă, diferite între ele, ca înfățișare, în funcție de amplasarea scării de acces la etaj: „Rezolvările raportului scării față de foișor vor genera tipuri locale de locuințe, caracteristice zonei subcarpatice, rezolvări pe care arhitectura de zidărie le-a transpus în realizarea logiilor sau foișoarelor, întâlnite atât de des la conacele și locuințele boierești, la culele din Mehedinți, Gorj, Vâlcea, la foișoarele caselor mănăstirești de peste tot”²². Astfel de locuințe devin tot mai numeroase începând cu deceniul 3 al secolului al XIX-lea²³.

¹⁸ Viorica Stolojan Munteanu, *Bumbesți – Jiu. Monografie*, Târgu Jiu, Ed. „Rhabon”, 2003, p. 250-251.

¹⁹ Andrei Pănoiu, *Arhitectura tradițională gorjeană (sec. XVII-XX)*, Tg. Jiu, Editura Centrului Județean al Creației Gorj, 1996, p. 126.

²⁰ Idem, *Din arhitectura lemnului în România*, București, Ed. Tehnică, 1977, p. 71.

²¹ *Ibidem*, p. 77.

²² *Ibidem*.

²³ Andrei Pănoiu, *Arhitectura tradițională gorjeană...*, p. 126.

Fig. nr. 5 Locuință pe pivniță din zona centrală și de nord a județului Gorj. Muzeul viticulturii și pomiculturii din Golești (după Andrei Pănoiu, 1977)

Case înalte exclusiv din lemn se întâlnesc și în Vâlcea dar în număr redus, aici fiind situate, mai ales, pe Valea Oltețului, în vecinătatea județului Gorj.

La casele din lemn mai noi, pereții locuinței de la etaj sunt tencuiți.

În spațiul oltenesc, cu precădere în zona văii Jiului și a Oltului, Grigore Ionescu menționează, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o formă interesantă de locuință și, totodată, ciudată – cum o numește autorul – însă pe cale de dispariție²⁴. Este vorba de locuința formată din două perechi de case înalte, una de dimensiuni mai mari, cu trei camere, cealaltă mai mică, formată din două încăperi, cele două case fiind legate între ele printr-un fel de punte asemănătoare, ca formă, cu prispele caselor cu care fac corp comun. Existența acestei punți de legătură poate fi explicată prin ocupația proprietarului, cea de confecționar de frânghii, meserie care necesită, pentru împletirea firelor de cânepă, un spațiu lung și adăpostit²⁵. Pe de altă parte, ea favoriza circulația între locuință și construcțiile anexă ale acesteia.

Un rol important în fizionomia locuinței țărănești înalte din nordul Olteniei l-a jucat „cula”. Paul Petrescu subliniază legătura foarte strânsă între casa înaltă de lemn țărănească din Oltenia și Muntenia și cea de zid boierească de tipul culei, menționând că acele case țărănești din subzona Țiclenilor din Gorj, precum și cele de pe văile Motrului, Amaradiei și Oltețului au multe elemente comune cu modelele boierești, fiind, din multe puncte de vedere, replici ale acestora²⁶.

²⁴ Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, București, Ed. Tehnică, 1957, p. 55.

²⁵ *Ibidem*, p. 61.

²⁶ Paul Petrescu, *Locuința*, ..., p. 28.

În ceea ce privește construcțiile boierești de tipul culei, acestea au apărut din necesități de refugiu și apărare ale unor familii înstărite, dar și pentru ca acestea să poată supraveghea tot ce se întâmplă în jurul lor. În țara noastră există în ținuturile din sud, cuprinse între Carpați, Dunăre și Olt, cu extindere și în Argeș dar și în lumea balcanică de unde, de fapt, a fost împrumutat modelul lor. Planul culilor includea elemente de fortificație care să nu permită accesul străinilor și, în același timp, să ofere spații sigure de adăpost pentru oameni și avutul lor: zidul puternic al parterului, care închidea ușa de acces la etaj, pivnița prevăzută cu ferestre mici, scara de acces la etaj apărată.

Se pare că țărani au adaptat aceste construcții la necesitățile proprii, menținând, la etaj, planul obișnuit pentru locuințele joase dar micșorând, în schimb, dimensiunile clădirii²⁷. Elementele de apărare au fost menținute, însă, până la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor, când încep să dispară. S-au păstrat fie spațiile mici de tragere cu pușca, cum este cazul casei Tătucilor din Cernavârfu – Mehedinți, fie scara interioară de lemn. Ceea ce, însă, conferă individualitate casei înalte țărănești este diferența de materie primă utilizată, priceperea constructorului țaran și, mai ales, concepția estetică a acestuia (decorul). Locuințele de acest tip au aparținut, inițial, păturii chiaburești fiind preluate, ulterior, de țărani moșneni care dețineau o pondere semnificativă în nordul Olteniei și aveau o putere economică mai mare.

Necesitatea apărării, impusă de viața nesigură din orânduirea feudală, a fost, acum, în secolul al XIX-lea, înlocuită cea de depozitare a rezervelor de hrană și a uneltelor. Casele cu două nivele se mențin tocmai datorită avantajului pe care-l prezintă pivnița.

La casele înalte, dar și la cele joase, meșterii populari au adăugat un element de plan complementar, util locuinței – *foișorul*. Casa cu foișor este, după cum spune Grigore Ionescu, forma cea mai interesantă și originală de locuință înaltă, caracteristică regiunilor deluroase²⁸. O mai mare răspândire o are în arhitectura populară vâlceană. Născut din nevoia de a apăra accesul în casă, foișorul se constituie într-un element organic legat cu corpul clădirii. La casele românești vechi, el este amplasat în partea stângă a locuinței, în fața intrării în tindă.

Mai târziu, la casele cu trei camere de la sfârșitul secolului al XIX-lea, foișorul este plasat simetric, la mijlocul fațadei²⁹. În dreptul său, prispa înaintează spre curte cu o lățime aproximativ egală cu lățimea casei (1,5 – 2 m). De fapt, foișorul, ca spațiu semiadăpostit, s-a dezvoltat pe baza prispei, care avea unele dezavantaje. Fiind adăpostită numai sub prelungirea streșinii, aceasta nu era apărată destul de bine împotriva fenomenelor naturale, iar din cauza lățimii mici nu permitea desfășurarea anumitor activități casnice. Există și situații când casele înalte nu au prispă. În acest caz foișorul apare lipit direct de fațadă, în dreptul tindei³⁰ (fig. nr. 6).

²⁷ Paul Stahl, *Planurile caselor românești țărănești*, Sibiu, 1958, p. 49.

²⁸ Grigore Ionescu, *Arhitectura românească: tipologii, creații, creatori*, București, Ed. Tehnică, 1986, p. 17.

²⁹ Paul Stahl, *Locuințele țărănești cu două caturi la români*, în SCIA, nr. 3-4, 1957, p. 38.

³⁰ Idem, *Planurile caselor...*, p. 51.

Fig. nr. 6 Casă cu foișor, fără prispă din Stoenеști, jud. Vâlcea. Muzeul în aer liber de la Bujoreni (după Andrei Pănoiu, 1977)

Apariția foișorului este legată de condițiile naturale ale zonei, în special cele climatice, în anotimpul călduros, acesta suplinind rigiditatea încăperilor închise³¹. Foișorul a preluat, în anotimpul cald, o parte din cerințele activităților casnice, îndeosebi cele de prelucrare a fibrelor textile. Aici este instalat războiul de țesut, fixat de stâlpii și de balustrada acestuia, o masă și scaune³². Este un loc potrivit și pentru odihnă dar și pentru supravegherea gospodăriei. Prin urmare, foișorul mărește și completează spațiul locuit, stabilind o legătură între încăperile închise și curtea cu anexele gospodărești. Acoperișul acestuia este legat de cel general al casei, fiind sprijinit pe stâlpi.

Alături de foișor se află scara de acces la etaj. Aceasta este acoperită printr-o prelungire a streșinii, de cele mai multe ori ondulată și ușor lăsată³³. Sub foișor se află gârliciul, închis, în față, printr-o ușă de șipci încrucișate în unghi drept. Uneori, acesta se întinde sub toată prispa etajului³⁴.

Foișorul, ca element de plan complementar, se găsește atât la casele joase, cât și la cele înalte. La casele din a doua categorie este mult mai dezvoltat, ajungând la 16, chiar 20 m², fiind, de cele mai multe ori, închis cu geamuri. Prin acest aspect, el preia funcțiile sacșaielor de la vechile case boierești³⁵. Foișorul

³¹ Paul Petrescu, *Arhitectura țărănească în lemn din România*, București, Meridiane, 1974, p. 40.

³² Ionuț Dumitrescu, *Casa tradițională cu foișor din Vâlcea*, în „Buridava”, nr. 7, 2009, p. 248.

³³ *Ibidem*, p. 249.

³⁴ Paul Stahl, *Locuințele țărănești...*, p. 37.

³⁵ Ionuț Dumitrescu, *op. cit.*, p. 250.

este mărginit de stâlpi de lemn și balustradă, elementele cele mai frumos decorate, unde se desfășoară simțul estetic și priceperea meșterilor populari în arta lemnului.

O altă variantă, mai puțin înaltă decât tipurile descrise anterior, este casa cu pivnița săpată adânc în pământ. Practic, casa este aproape jumătate îngropată în pământ. Nivelul de sus este situat la o înălțime mai mică față de sol (cca 1 m) schimbând, astfel, aspectul fațadei. Foișorul este situat la o înălțime care să, permită amplasarea ușei pivniței și adăpostirea gîrligiului, adică la o înălțime egală cel puțin cu înălțimea unui om. În acest fel, podeaua foișorului devine mai înaltă ca prispa³⁶.

Așadar, casa țărănească înaltă, specifică regiunilor deluroase din nordul Olteniei, construită fie din necesitatea adaptării la forma terenului, fie din motive economice, prin prisma ocupațiilor din zonă, cu precădere viticole, are caracteristici proprii care o diferențiază de casele oltenești țărănești din regiunea de câmpie.

³⁶ Paul Stahl, *Locuințele țărănești...*, p. 40.

ORAȘELE DIN OLTENIA ÎN LUMINA UNOR DOCUMENTE CARTOGRAFICE ȘI NARATIVE (1700-1845)

Gabriel CROITORU*

Abstract: The present paper aims to bring into discussion the evolution of the urban space from historical province Oltenia (south-western part of present Romania). Based on the analysis of special sources, especially the cartographic and narrative ones, we noticed an interesting dynamic of cities and small towns from Oltenia in the 18th Century and the first decades of the 19th Century. They saw a resize both in terms of number (cities who disappear or reappear after decades of silence), and in terms of size, despite a political and military context far to be favorable to any development.

Keywords: urban history, 18th-first half of 19th Oltenia, cartographic and narrative sources, urban dynamic.

Spre deosebire de secolele anterioare, rețeaua orașelor din Oltenia din secolul al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea poate fi reconstituită, în mare măsură, pornind de la analiza izvoarelor cartografice și narative.

Astfel, în harta lui Constantin Cantacuzino stolnicul sunt inserate opt orașe în Oltenia, în ordine alfabetică: Baia de Aramă, Brâncoveni, Caracal, Cerneți, Craiova, Ocele Mari, Râmnicu Vâlcea și Târgu Jiu. Conscriptia virmondiană și harta lui Schwantz, două izvoare fundamentale pentru realitățile din Oltenia realizate de ocupanții austrieci ai acestei părți a Țării Românești (1718-1739), consemnează două orașe prin termenul de *urbs*, Craiova și Râmnicu Vâlcea, și șapte târguri numite *oppidum*: Baia de Aramă, Brădiceni, Caracal, Cerneți, Islaz, Ocele Mari și Târgu Jiu¹. Între anii 1718-1739, orașele care până atunci fuseseră sub directa autoritate a domnitorului, au fost revendicate de ocupanții austrieci ca bunuri fiscale. Astfel, Craiova, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu, Cerneți, Baia de Aramă și Brădiceni erau socotite „domenii fiscale care poartă titlul de oraș”².

* cercetător științific III dr. în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S.Nicolăescu-Ploșor” din Craiova.

¹ Constantin Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, I, București, 1943, p. 75.

² Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718-1739)*, București, Editura Academiei Române, 1971, p. 43.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, alte trei izvoare menționează diferit numărul orașelor din Oltenia. Pentru negustorul francez Siant-Priest³, sau pentru consulul francez de Smirna, Charles-Claude de Peyssonel⁴ cele mai de seamă centre comerciale erau Craiova, Râmnicu Vâlcea, Ocnele Mari, Cămeni și Calafat. Harta lui Specht din 1791 a înregistrat următoarele așezări urbane, unele ca *stadt*: Craiova, Târgu Jiu, Cerneți, altele ca *marktflecken*, adică târguri: Slatina (câteodată și *stadt*), Baia de Aramă, Balș, Râmnicu Vâlcea⁵.

În harta generalului Rigas Velesttinli din 1797 au fost înscrise cinci orașe: Caracal, Cerneți, Craiova, Râmnicu Vâlcea și Târgu Jiu, adică capitalele de județ.

Din enumerarea așezărilor cu caracter urban din Oltenia observăm că, în secolul al XVIII-lea, numărul acestora a scăzut, câteva din cele care în secolele anterioare se plasau între cele mai de seamă localități ale țării ajung în poziția de sate. Așezările oltene cuprinse în această decădere au fost Calafat, Strehăia, Târgu Jiu, Baia de Aramă și Brâncoveni. Ultima, după ce beneficiase de construcțiile lui Brâncoveanu, a fost repede înghițită de un declin, ceea ce a făcut pe ocupanții austrieci din 1718-1739 să nu o mai treacă în rândul orașelor. Baia de Aramă, târg și oraș dezvoltat în jurul minelor de cupru, a pierdut din importanță odată cu încetarea în acest secol a exploatării miniere⁶. Același regres s-a întâmplat și la Baia de Fier unde fusese „o mină de fier, dar acum nu se mai exploatează”⁷.

Târgul Bengehăi de pe Gilort sau Târgul Cărbunești a cunoscut o înviore economică către mijlocul secolului al XVIII-lea, fapt ce l-a determinat pe Fr. von Bauer să-l treacă în rândul orașelor. Instalarea regimului fanariot a avut drept consecințe și diminuarea rolului de vamă al Calafatului. Strehăia, cu tradiție sa craiovească, cu târg, mănăstire mare ridicată de Matei Basarab și centru episcopal a decăzut încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea și a reapărut abia la sfârșitul secolului al XIX-lea⁸. O așezare cu statut nou de târg spre sfârșitul secolului al

³ T. Holban, *Contribuții la istoria comerțului românesc în secolul al XVIII-lea*, București, 1942, extras din revista „Economia română”, 1942, nr. 4-5, p. 5.

⁴ *Călători străini despre Țările Române*, IX, București, 1997, p. 394.

⁵ C. Șerban, Victoria Șerban, *Orașul Craiova și împrejurimile sale, după un manuscris german inedit din secolul al XVIII-lea*, în „Oltenia”, Muzeul Olteniei, 1981, nr. 3, p. 139 și urm.

⁶ Într-o descriere a Olteniei făcută în anii 1720-1723 de Friederich Schwanz von Springfels: „Baia de Aramă...renumită și pentru minele de aramă, dar de altminteri... <ca și Cerneți>, erau numai niște biete târguri” (*Călători străini despre Țările Române...*, IX, p. 64); „La Baia de Aramă, în județul Mehedinți, se află o mină de cupru care mai înainte era foarte productivă, dar acuma merge foarte rău” (p. 77). Nicolae de Porta, în 1726, numește Baia de Aramă „orașel” (p. 123).

⁷ *Ibidem*, p. 77, 90.

⁸ La 24 octombrie 1705, domnitorul Constantin Basarab Brâncoveanu amintește într-un hrisov că Strehăia fiind „în drumul oștilor, nimenea din neguțători au din alți oameni” nu mai mergea aici în târgul ce „se pustiise și n-avea domnia nici un venit”, fapt care l-a determinat să mute târgul de la Strehăia la Cerneți (SANIC, M-rea Strehăia, XIV/23). Peste numai trei ani, la cererea egumenului mănăstirii Strehăia, Sava, domnitorul a revenit

XVIII-lea a fost Hurezi sau Târgul Hurezului, dezvoltat pe Drumul Mare al Mehedinților (Râmnicu Vâlcea-Cerneți), în marginea sudică a moșiei Romani pe care fusese construită de Constantin Bârnocoveanu mănăstirea Hurezi). În anul 1834, aici, în „Catagrafia de toți lăcuiitorii târgului Hurezu” sunt enumerate 42 de familii, unele aflate „de multă vreme”, altele venite de 1, 4, 5, 7, 20, 25 de ani din satele județelor Vâlcea și Gorj (Măldărești, Cermegești, Polovragi, Râmnești, Tomșani, Bodești, Milostea, Novaci, Baia, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu, ș.a.) sau din Imperiul Otoman (orașele, Niș, Nicopole)⁹.

În ceea ce privește spectrul general al orașelor în Oltenia în secolul al XVIII-lea, așa cum rezultă, în principal, din scrierile călătorilor străini pe aceste meleaguri, remarcăm imaginea de sate mari a celor mai importante așezări, dar cu multiple funcții administrative, judecătorești, religioase și economice, dar și existența a mai multor orașe, care în ceea ce privește mărimea, nu depășeau satele mari¹⁰. Totuși, mărimea orașelor este, în acest secol, total diferită de cea anterioară, atât ca teritoriu, cât și ca număr de locuitori. Dacă luăm de bază statisticile ocupanților austrieci din prima jumătate a secolului al XVIII-lea constatăm că ulterior, în mai puțin de o sută de ani, orașele au înregistrat creșteri importante de populație. Craiova de la 832-836 familii, care puteau însemna peste 4000 de locuitori în anii 1730-1735¹¹, a ajuns să numere în 1838, când există o statistică clară, 2.538 de familii, adică 11.268 de locuitori¹².

În harta lui Specht (1790-1791), Craiova apare ca fiind așezată numai pe malul stâng al Jiului acolo unde converg numeroase drumuri. Lunca mlăștinoasă și inundabilă de la piciorul terasei era evitată, ea constituind o barieră naturală în extinderea orașului spre vest, ceea ce a imprimat așezării o formă caracteristică de semicerc. Din analiza hărții lui Specht se observă locul unde este fixată vatra orașului, loc prielnic pentru practicarea funcțiilor ce i-au dat naștere. Este locul de pe malul stâng al Jiului, pe unde trecea, spre Dunăre vechiul drum comercial care mai trecea și peste pasul Vâlcăni legând Transilvania cu ținuturile de la Dunăre.

mutând „târgul de la Cerneți la mănăstire la Slatina”, „pentru că acest târgu fiind mai denainte vreme tot la Strehăia, văzându-se împreună cu târgu de la Craiova nu mai aducea nici un folos domniei, nici mănăstirii (Idem, ms. 714, f. 949-950).

⁹ SJAN Vâlcea, Prefectura județului Vâlcea, dosar 119/1834, f. 12-14.

¹⁰ Simion Câlția, *Fenomenul urban în Țara Românească în secolele XVI-XVIII*, în SAI, LXVIII, 2003, p. 61.

¹¹ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718-1739)*..., p. 44. Conscriptiile din anii 1722 și 1728 au înscris, pe lângă Craiova cu cele 410 familii și satele vecine (unele din ele azi fiind în perimetrul urban municipal, altele în calitate de suburbii: Potbanița (120 familii/600 locuitori), Șimnicu de Jos (16/80); Popova (20/100), Valea Fetii (11/55), Preajba (140/700), Craiovița (29/145), Bucovăț (27/135), Vârâți (150/750), Breasta (33/165), Gârleștii de Jos (42/210), Șimnicu de Sus (62/310), Obedinul (38/190), Ișalnița, Românești, Prisăcuța, Cornetul din Deal, Cornetul din Vale, Pielești și Ungureni din Craiova (fără precizarea numărului familiilor) – Cf. C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, II, București, 1943, pp. 320-325.

¹² SANIC, Ms. 388, f. 1-20; Idem, *Catagrafii*, dosar 40/1838, f. 1-116.

Harta realizată de Specht prezintă o importanță deosebită pentru tema noastră datorită faptului că, pe lângă informațiile referitoare la orașele Țării Românești pe care ni le furnizează, conține primul plan al orașului Craiova¹³.

Pe acest plan se pot identifica casele locuitorilor (marcate cu culoare roșie) grădinile (marcate cu culoare verde) și apele (marcate cu culoare albastră). Potrivit acestui plan în oraș existau case ale orășenilor, dar și ale boierilor împărțite în patru sectoare de „Ulița Mare” și „ulița” care traversa orașul perpendicular. Astfel în sectorul de nord-vest sunt marcate 129 de gospodării, inclusiv casele boierești: Glogoveanu, Argetoianu, Farfara; în sectorul de nord-est sunt marcate 146 de gospodării inclusiv casele boierești: Gănescu, Zătreanu, Gigurtu, Vlădoianu, Călinescu; în sectorul de sud-est sunt marcate 228 de gospodării, inclusiv casele boierești reprezentate printr-un semn dublu. În sectorul de sud-vest sunt marcate 54 de gospodării, inclusiv clădirea hanului și biserica Madona Dudu, așadar în total 557 de gospodării. Neputința de a trece toate gospodăriile ca urmare a lipsei de spațiu a determinat pe unii cercetători să afirme că în anul 1790, conform planului orașului, în Craiova existau 1.500 de case în care locuia o populație de 7500 locuitori¹⁴.

În ceea ce privește amplasarea orașului, din plan reiese că acesta era așezat în Lunca Jiului, lată de circa 9-11 Km și la sud, la confluența Amaradiei cu Jiul. În partea de vest a orașului sunt marcate două bălți care-l și limitează. La sud de oraș, la circa 2 Km este amplasată mănăstirea Jitianu. La est de oraș, pe malul luncii Jiului și Amaradiei sunt marcate vii întinse pe o lungime de 19,5 Km și pe o lățime care varia între 1 și 4 Km.

Tot potrivit planului din 1790-1791 din orașul Craiova porneau mai multe artere de circulație. De exemplu o arteră mergea spre sud pe lângă mănăstirea Jitianu, trecând Jiul pe un pod fix de lemn și se îndreaptă spre lunca Jiului având o bifurcație spre Calafat. Alta pornea spre nord-vest și ajungea la Preajba și Obedin după ce trecea Jiul în două locuri prin vad. Un alt drum pornea din oraș spre nord trecând Amaradia pe un pod de lemn apoi se îndrepta spre Ișalnița. Spre vest porneau două drumuri principale, unul din ele după ce trecea de lunca Jiului se îndrepta spre sud-est la Caracal¹⁵.

Conform datelor furnizate de autorul planului, orașul Craiova era delimitat de un pârâu care se vărsa în bălțile din partea de vest a orașului, fiind traversat prin vad de cinci ulițe. O altă apă, la vest de drumul Muntelui se vărsa în aceleași bălți, fiind trecută pe un pod de lemn de drumul Cerneșilor. Orașul mai era traversat de un alt pârâu, la vest, care curgea pe lângă biserica Sf. Dumitru Băneasa și ajungea la vest de Bănie, pentru a se vărsa în balta de 140 ha, care ajungea aproape de mănăstirea Bucovăț.

¹³ Biblioteca Academiei Române, Colecția Hărți, DXXXVII/6.

¹⁴ Constantin Șerban, Victoria Șerban, *Orașul Craiova și împrejurimile sale după un manuscris german inedit din secolul al XVIII-lea*, în „Oltenia”, Muzeul Olteniei, 1981, nr. 3, p. 142.

¹⁵ *Ibidem*, p. 140-141.

După cum se vede atât din informația pe care o furnizează harta cât și din cea a planului orașului, zona împrejurimilor Craiovei era bogată în ape care apar când cu numele, când cu termenul de apă (bach). Cea mai importantă este Jiul, care conform informației furnizate de cele două documente măsoară în punctul Obedin 24,30 stânjani (60 m) lățime și care putea fi trecut acolo cu calul, iar în punctul Livezile avea o lățime de 100-120 stânjani, deci 200 m. În timpul sezonului ploios acesta avea o adâncime de 12 picioare, așadar 5 m¹⁶.

O altă apă importantă din jurul orașului Craiova, care este notată atât pe hartă cât și pe plan este Amaradia, care în zona Troaca avea o lățime de 15-20 stânjani (circa 40 m), putând fi trecută totuși, la satul Românești prin vad, ca și în alte locuri. Tot pe hartă apare pârâul Gemârtăluu, care în punctele Grosban și Vulpeni avea o lățime de 5 și respectiv 3,5 stânjani și apa Teslului, despre care aflăm că avea un fund pietros.

Alte informații pe care autorul ni le furnizează în document sunt date referitoare la situația așezării: „așezarea este oricum mare și domină prin diferite înălțimi domole, întretăiate de cinci importante viroage sau vâlcele, care până la Jiu formează o adevărată vale. Solul este nisipos. Așezarea este un scaun episcopal și reședința administrativă a Olteniei (Valachia Mică)”. Din manuscrisul ce însoțește harta, aflăm că orașul avea 17 biserici grecești din zid, dintre care două sunt și mănăstiri. Există și una catolică. În afară de casele boierești nu se mai afla, la data realizării planului nici o clădire solidă în oraș. În partea de apus a orașului apare o zonă împădurită și cu mărăciniș, iar spre răsărit, la aproximativ o oră de mers sunt multe vii. Manuscrisul ne mai „vorbește” și despre lipsa apei potabile din oraș¹⁷.

În ceea ce privește drumurile, șoselele, drumurile pentru călăreți și pietoni, știrile care ne sunt oferite sunt mult mai ample: „Drumul de poștă care merge spre Cerneți și mai departe la Orșova trece Jiul pe o plută; șoseaua mai merge prin Balș, spre Slatina unde se poate trece Oltul, iar drumul spre București este anevoios pe timp umed. Aceleași însușiri are și drumul spre Vidin, care la mănăstirea Jitianu trece pe un pod de lemn; spre Târgu Jiu se îndreaptă două drumuri, unul prin Florești, pe malul stâng al Amaradiei iar altul prin satele Troaca și Albești, unde se trece Amaradia pe un pod de lemn”. Formele de relief pe care este așezat orașul sunt în partea de nord înalte iar spre sud joase, până la Bucovăț. Cele mai mari altitudini sunt înregistrate în partea de răsărit unde sunt amplasate întinse podgorii¹⁸.

Putem conchide că planul care însoțește harta austriacă din 1790 completează în mare măsură cunoștințele referitoare la stadiul de dezvoltare atins de cea mai importantă așezare urbană a Olteniei.

Râmnicu Vâlcea, cu 648 case în timpul stăpânirii austriece din anii 1718-1739¹⁹ a devenit la începutul secolului al XIX-lea „unul din cele mai frumoase

¹⁶ *Ibidem*, p. 144.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Biblioteca Academiei Române, Colecția Hărți, DXXXVII/6.

¹⁹ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 541.

orașe” din Țara Românească²⁰, atât prin poziția sa, cât și prin frumoasele lucrări edilitare realizate. Harta din 1790 alcătuită din 108 planșe mari executate la scara 1:57600 cuprinde planul 38 al orașului Râmnicu Vâlcea și o parte din împrejurimile sale la sfârșitul secolului al XVIII-lea²¹.

Conform acestui plan, orașul era așezat pe malul drept al Oltului având o formă de așezare îngustă și alungită datorită a doi factori naturali: la vest dealurile Petrișor și Capela iar la est râul Olt, singura posibilitate de dezvoltare rămânând axa terasei neinundabile pe direcția nord-sud, imprimând așezării forma unui con cu vârful orientat spre nord iar baza la sud, așezată pe malul stâng al râului Râmnic.

Orașul era traversat de la sud la nord de marele drum comercial din lungul Oltului, cu dublă importanță – una comercială și una strategico-militară. Acest drum a fost construit de romani, de la Dunăre până la Râmnic. A fost realizat să înceapă prin două bifurcații, una în dreptul localității Celei, iar alta lângă localitatea Islaz, bifurcații ce se reunesc într-un loc situat la sud de Caracal după care se continuă de-a lungul Oltului până dincolo de Râmnic.

Una dintre cele mai importante aspecte pe care le redă planul 38 din harta lui Specht este cartarea caselor locuitorilor de-a lungul mai multor ulițe, care, toate, sunt paralele cu Oltul, pornind de la râul Râmnic și ajungând până în nord unde se unesc cu „Ulița Mare”. La poalele dealului Capela pe platforma ferită de inundații, orașul este străbătut de cele mai vechi ulițe: Ulița Mare – Calea lui Traian; str. Dorobanților – general Praporgescu; Brutarilor – Radu de la Afumați. În afară de aceste ulițe vechi se mai poate identifica un drum de țară care pornește spre est, traversează lunca inundabilă a Oltului făcând legătura cu satele de dincolo de Olt, cu ajutorul unui pod plutitor, marcat pe plan cu o barcă condusă de un om.

Pe planul din 1790 mai sunt identificate și două mori care funcționau pe apa Râmnicului.

Planul orașul Râmnicu Vâlcea, realizat de Specht în 1790, rămâne unul dintre cele mai importante izvoare cartografice și nu numai, pentru că prezintă pentru întâia oară traseul ulițelor din acea perioadă, amplasamentul caselor și forma de amplasament a orașului pe malul drept al Oltului, având dealul Capela la vest și râul Râmnic la sud.

În anul 1835, într-o „catagrafie de toți hălăduitorii orașului Râmnicului” erau înscrise 351 de case (195 în Vopseaua Neagră sau Mahalaua Târgului; 156 în Vopseaua Roșie sau Mahalaua Inătești)²².

Caracalul, așezare categorisită târg în conscripția virmondiană, „oraș și reședință domnească cu trei biserici, o căpitănie și un târg așezat într-o vale” de către Friederich Wilhelm von Bauer în 1770, s-a extins până la șapte mahalale

²⁰ Corneliu Tamaș, *Istoria Municipiului Râmnicu Vâlcea*, Râmnicu Vâlcea, Editura Conphys, 2006, p. 201.

²¹ Biblioteca Academiei Române, Colecția Hărți 952, DXX/4.

²² SJAN Vâlcea, *Prefectura jud. Vâlcea*, dosar 5/1834, f. 33-39; dosar 119/1934, f. 23-28.

în 1810²³. În harta lui Specht, 1790 orașul apare înconjurat de păduri, într-o poiană naturală, la răscrucea a numeroase drumuri orientate în toate direcțiile.

La începutul Epocii Regulamentare statisticile au consemnat Caracalul ca oraș între cele cinci orașe și nouă târguri din Oltenia, cu 4.815 locuitori, după Craiova cu 11.268 de locuitori, dar înaintea Râmnicului Vâlcea cu 3.255 de locuitori, Cerneți cu 2.945 de locuitori și Târgu Jiu cu 2.275 de locuitori²⁴.

Târgu Jiu „ca un sat mai răsărit” pe harta lui Specht, rămâne un oraș ce părea în 1832 doar o aglomerare de case, majoritatea de lemn cu acoperiș de paie și coceni, și cu doar 43 de case de zid; număra 342 de familii²⁵.

Ocelele Mari au crescut ca număr de locuitori într-un secol de la 1.200 la 2.000, dată fiind extracția sării de aici, lucrătorii flotanți își aveau domiciliul în vecinătate la Râmnicu Vâlcea, Râureni, Gătejești, Govora, Vlădești, Păușești-Măglași, Ostroveni, Buleta, Cernelele, Olănești, Mihăești, Oțeșani, iar localnici alcătuiau mahalalele Ocâniței, Târgului, Copăcelu, Lunca, Teiușu, Sohorătul și Valea Rea²⁶.

Din analiza izvoarelor, îndeosebi a celor cartografice și narative, observăm că orașele din Oltenia din secolul al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea au cunoscut o redimensionare atât sub aspectul numărului (unele decad, altele reapar), cât și în ceea ce privește mărimea.

²³ Apud Dumitru Bălașa, *Localitățile din Oltenia și bisericile lor*, în „Mitropolia Olteniei”, 1986, nr. 3, p. 111-112.

²⁴ Emanoil Barbu, *Orașele și târgurile din Oltenia în perioada regulamentară (1831-1848)*, în „Oltenia. Studii. Documente. Culegeri”, Seria a III-a, an VI, 2002, nr. 1-2, p. 58-59.

²⁵ Vasile Marinou, Dan Neguleasa, *Târgu-Jiu. Istorie în documente. Album*, Târgu Jiu, 2006, p. 7.

²⁶ SJAN Vâlcea, *Prefectura județului Vâlcea*, dosar 89/1831-1833, f. 63-74.

MORAVURI SOCIALE ÎN MEDIUL URBAN: CLIENȚII CASELOR DE TOLERANȚĂ DIN CRAIOVA (1863-1930)*

Șerban PĂTRAȘCU*

Abstract: The present paper deals with the social paysage of prostitution as introduction in social mores from Romanian urban space of Craiova from almost a century. Under the influence caused by igienism debates, the medicalization of the official discourse on prostitution, a more attention of public behaviours and the change of the body representations and education in European society, brothels became subject of public debates. Customers brothels become themselves a universe that moves between normal and deviant behavior, between what is acceptable and what is hidden. The study of such clients presents lessons in the human condition and invites at a large comprehension of society, far to respect its own interdictions.

Keywords: Urban Romania, 19th-20th Centuries, brothel, social paysage.

„Într-un ceas bun!” le zic, de scot pitacul
și „Mai poftiți, când veți mai fi-n călduri,
în crâșma asta-n care ni-i ogeacu!”

(Fr. Villon, *Balada lui Villon și a rotofeiei de Margot*)¹

Articolul prezent propune o incursiune în lumea moravurilor sociale care caracterizau mediul urban românesc într-un interval cronologic care cuprinde perioada unirii celor două principate ale Munteniei și Moldovei, primul război mondial și perioada interbelică. În ciuda interdicțiilor și tabuurilor care caracterizau societatea românească din această perioadă, asistăm treptat la schimbări modernizatoare, care se manifestă inclusiv la nivel mental, în „revalorizarea” unor „spații damnate”. Casele de toleranță sau bordelurile, care constituie subiectul acestor rânduri, își aveau locul lor special și erau departe de a fi doar niște locuri ale pierzaniei. Sub influența dezbaterilor cauzate de igienism, a medicalizării inclusiv a discursului oficial despre prostituție, a modificărilor reprezentărilor despre corp și educație în societatea europeană a perioadei, observăm cum fenom-

* articolul valorifică o parte dintre rezultatele proiectului individual de cercetare *Norme deviante în spațiul urban din sud-vestul României (1860-1945)*, derulat în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S.Nicolăescu-Ploșor” în perioada 2010-2012.

* cercetător științific III în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Ploșor” din Craiova; e-mail: serban_patrascu@yahoo.com

¹ Fr. Villon, *Poezii*, București, Editura Minerva, 1983, p. 110.

mene marginale ca prostituția revin în dezbateră publică. Ele pun în lumină universul moravurilor sociale, raportul între normă și devianță, între ceea ce este acceptat și ceea ce rămâne ascuns. Pentru Craiova perioadei supuse analizei noastre, putem spune că nepăsătoare la frământările autorităților și ale cetățenilor, bordelurile își continuă, netulburate, viața cotidiană. Se mai pot vedea și astăzi, pe strada Sirenelor (acum Alexandru cel Bun), casele scunde, cu aspect modest, fiecare cu 2 până la 6 camere mici, în care erau primiți clienții.

Potrivit documentelor de epocă, bărbați de toate vârstele și din toate categoriile sociale călcau zilnic pragul caselor de toleranță. În căutarea a ceea ce am putea numi „plăcere de o clipă”, veneau mai ales tinerii, dar nu lipseau nici bătrânii, notabilitățile orașului, funcționarii din structurile statului (Primărie, Prefectură), muncitorii, țărani, soldații, polițiștii dar și pungașii, negustorii și oamenii fără căpătâi. Așadar, un peisaj social variat, care sfida restricțiile și normele care condamnau la nivel oficial și popular prostituția.

De regulă, stabilimentul își aștepta musafirii, odată cu lăsarea întinericului. Obosite după o noapte de „muncă”, prostituatele se odihneau pe timpul zilei, pentru ca seara să revină la programul firesc. Atunci se aprindeau felinarele roșii, semn al începerii activității și avertisment pentru trecători. Nimeni însă, nu era refuzat, indiferent de ceasul la care sosea. Pentru cei care nu pot să lipsească noaptea de acasă: elevi, bărbați însurați, militari ș.a. – bordelul este deschis permanent.

Avangarda este formată din bărbații tineri, dornici să se distreze și să cunoască femeile, înainte de a se însura. Într-o epocă în care tradiția cerea să faci curte unei fete, vreme îndelungată, iar relațiile intime se consumau, de obicei, abia după căsătorie, singura alternativă rămânea bordelul și prostituatele. Unui părinte îngrijorat de pericolul îmbolnăvirii fiului său, medicii îi răspundeau astfel:

Atunci – să avem curajul de a o spune! – atunci nu există, în societatea capitalistă modernă, astfel cum este alcătuită azi – decât un singur remediu, un singur refugiu: Casa de toleranță. Da! Casa de toleranță, dar care să fie supusă unui control cât se poate de serios măsurilor sanitare. În asemenea „case” contaminarea ar fi o excepție pe când în prostituția clandestină e regulă. Dacă s-ar organiza cum trebuie aceste „case” și ar funcționa sub un control serios, sifilisul și blenoragia ar înceta să mai facă ravagii, cum fac astăzi².

Desigur, există și numeroase excepții, domnișoare care se lasă cucerite de farmecul unor tineri, lipsiți de gândul vreunui mariaj. Un craiovean, Titu Safirescu, își nota într-un „dicționar”, numele „victimelor”. La 1911, prietenul său îl povățuia: „Un lucru îți spun, fă cum vei face, dar te mărginește la cele dintâiu trei..., deși trebuie să fi mare precaut în privința Aidei ca să nu te afle” Așadar, Titu, umbra cu nu mai puțin de patru fete: „Constanța Voiculescu;

² *Prostituția și castitatea bărbatului*, în „Medicul nostru”, anul I, nr. 10 din 15 aprilie 1937, p. 11.

Stella Diamandy, cu ochi mari și frumoși, mignonă, drăguță și simpatcă; Miți Șerbănescu; Aida, o brunetă cu părul creț și frumoasă tare”³

Aceiași prieten, concitadin cu Titu, pentru a-i arăta că nici el nu este mai prejos, îi scrie, dintr-o stațiune franceză, Beaulieu sur Mer, unde fusese trimis de părinți:

...nici aici mai ales n-am de ce să mă plâng. Toate domnișoarele și cocoanele sunt fermecătoare te fixează de bagă în boală. Până acum am avut multe aventuri...Mă Titule aici e de trai, femeii frumoase câte vrei, vinul foarte efin de la 0,30 bani Kgr. în sus și foarte bun. Malaga e 2 franci Kgr., iar sticla de șampanie 3 și 4 franci. Eu beau numai Malaga și șampanie, acestea fiind băuturile mele favorite⁴.

Multe regrete și inimi frânte, lasă în urmă și tânărul doctor Virgil Mureșanu din Târgu-Mureș, după vara anului 1912, petrecută la niște rude din Craiova. Tovarășul său, în „ale crailăcului”, îl vestește printr-o scrisoare:

Află totuși, că fetele compătinesc tare plecarea dumitale, și deci și pe dumneata, în special Eti fata băcanului. În cea ce privește pe bruneta de Ghizela află că a plecat la Pitești pe la soru-sa, așa că tocmai prin august se va reîntoarce. Despre celelalte cunoștințe ale dumitale nu-ți pot spune nimic, deoarece... nu mi le-ai făcut cunoscut sau recomandat din gelozie cred...!? Eu însă am cam lăsat fetele în pace, căci sunt sătul de amorul lor...platonice și apoi eu sunt om practic, așa că vizez mai mult femeile (cocoanele). Dumneata nu ești de aceeași părere?⁵

Dacă amorul platonice este considerat drept pierdere de vreme, de căsătorie nici nu vor să audă o parte dintre tinerii craioveni. O evaluare a statutului populației ne arată că între 1894-1898, populația de aproape 39.000 locuitori a Craiovei, se compunea, după starea civilă din: neînșurați 14920 (bărbați 7893, femei 7027); înșurați 13620 (bărbați 6810, femei 7810); văduvi 1231 (bărbați 491, femei 740); divorțați 310 (bărbați 116, femei 184). Pe parcursul anului 1896, avuseseră loc 216 căsătorii și 19 divorțuri.

Cu greu se hotărâsc tinerii să se însoare, iar când o fac, încearcă să-și ia măsuri de precauție. Să luăm de exemplu, cazul lui Mihail P., avocat din Craiova, în vârstă de 35 ani, în 1924, care îi impune domnișoarei Sophie M., pentru a o lua de soție, să accepte nu mai puțin de 18 condiții, considerate „adevărate principii pe care se bazează azi o căsătorie cu adevărat modernă așa cum o înțeleg eu”⁶. Cu toate acestea, în 1944, așadar la două decenii de la

³ Scrisoare în manuscris, datată februarie 1911, Beaulieu sur Mer (Franța), colecția personală.

⁴ *Ibidem*

⁵ Scrisoare în manuscris, datată 24 iulie 1912, Craiova, din colecția personală.

⁶ Document, datat 1924, din Colecția Personală, f. 1^{r-v}.

Declarație

Subsemnata Domnișoară Sophie M. în vederea căsătoriei ce o contractez cu Domnul Mihail P. avocat și proprietar din Craiova, declar prin prezenta a recunoaște

și a mă supune următoarelor condiții de mai jos cu putere de lege pentru mine parte contractantă din momentul trecerii mele în căsătorie.

Aceste condițiuni sunt adevărate principii pe care se bazează azi o căsătorie cu adevărat modernă așa cum o înțeleg eu.

- 1. Libertate completă de acțiune din partea soților.*
- 2. Admiterea de către ambii soți a separației de corp.*
- 3. Libertate fie-cărui soț de a-și alege prietenii și prietenele, de a-și menține sau de a și-i schimba după voe.*
- 4. Nici unul din soți nu va fi gelos pe celălalt.*
- 5. Soții își dătoresc unul altuia ajutor reciproc atunci când este cerut.*
- 6. Eu soție acord libertatea complectă de acțiune soțului meu, recunoscându-l în tot timpul căsniciei noastre de singurul cap al familiei.*
- 7. Recunosc că nu am adus nici o zestre în căsnicie și că nu s-a făcut pentru aceasta nici un act dotal.*
- 8. Datoresc iubirea și respectul cuvenit, atât soțului meu cât și familiei sale fără a o disprețui.*
- 9. Odată cu căsătoria mea, eu soție primesc a deveni creștină ortodoxă, lepădându-mă de religia mea protestantă și urmând pentru aceasta credința soțului meu, adoptând toate riturile și serviciile pe care religia să o impune prin legile și canoanele ei.*
- 10. Recunosc că fie-care soție e servitoare la casa ei, adică la casa ambilor soți.*
- 11. Voi împărtăși în aceeași măsură și fără a mă plânge nimănui atât bucuriile și fericirile cât și nenorocirile, suferințele și durerile în viața mea casnică, inerente ori-cărei ast-fel de vieți.*
- 12. Nu voi fi pretențioasă câtu-și de puțin lăsând totul la latitudinea soțului meu.*
- 13. Mă mulțumesc cu ce poate aduce în casă și să facă pentru casă și pentru mine soțul meu, cunoscând greutățile zilelor de azi și cunoscând situația sa socială și materială.*
- 14. Nu am nimic de obiectat contra caracterului soțului meu pe care îl cunosc din cele spuse de dânsul cât și din timpul celor 4 ani de când ne frecventează aproape zilnic casa.*
- 15. Recunosc soțului meu dreptul de a-și impune voința și de a dicta în tot timpul acestei căsnicii.*
- 16. Datoresc în tot acest timp al căsniciei supunere soțului meu și îl voi asculta întotdeauna și în tot și nu voi eși cu nimic din cuvântul său.*
- 17. Eu soție mă mulțumesc cu toate curiozitățile soțului meu și nu mă voi plânge de ele la nimeni, suferindu-le toate cu resemnare.*
- 18. Eu soție recunosc sacrificiul pe care soțul meu l-a făcut contractând această căsătorie și de aceia declar că nu-i voi atinge nici odată cu nimic susceptibilitățile și sensibilitățile, căutând din contră a i le menaja.*

Subsemnata declar mulțumire pe sus zisele condițiuni, obligându-mă a le avea în vedere și a mă conforma lor întocmai și în tot timpul acestei căsnicii.

Nerespectarea vr-uneia din ele constituie pentru partea lezată un motiv puternic și irevocabil de divorț.

Am scris această declarație nesilită de nimeni, adică de bună voe.

Dată azi...

căsătorie, avocatul notează cu amărăciune în jurnalul său: „De când m-am însurat, n-am avut în viață decât deziluzii, dezamăgiri și neplăceri.”⁷

Deși riscă pedepse severe, uneori mergând până la eliminarea din școală, elevii se duc adesea la prostituatele din strada Sirenelor. Și autoritățile locale și cele centrale sunt la curent cu escapadele liceenilor. În 1910, Ministerul Instrucțiunii insistă pe lângă poliția capitalei, să organizeze un serviciu special pentru urmărirea școlărilor stricați. Într-o circulară din 1922, ministrul C. Anghelescu recunoștea că:

Din numeroase locuri s-a semnalat Ministerului, atât pe cale de informațiuni private, cât și prin rapoarte oficiale și chiar prin presă, că purtarea unora din elevii școalelor secundare lasă foarte mult de dorit, că în afară de școală au o atitudine lipsită de cuvîntă, rezerva și modestia care șade bine tineretului, că *frecventează localuri de petreceri ușoare sau chiar de desfrâu*, cu un cuvînt că se dedau la acte nepotrivite cu îndatoririle lor de școlari⁸.

În primele decenii ale sec XX, statul încearcă prin numeroase circulare, ordine și regulamente să supravegheze îndeaproape conduita morală a elevilor. Se introduce portul obligatoriu al uniformei, inclusiv pe timpul vacanțelor; cărțile, teatrele, spectacolele, filmele, distracțiile sunt selectate de conducerea școlii; este interzisă frecventarea cabaretelor, café-chantan-urilor, berăriilor, cârciumilor, localurilor de jocuri de noroc, cazinourilor, hipodromurilor, balurilor, cluburilor de orice fel etc. Mai mult: „Este interzisă plimbarea sau staționarea în grupuri pe străzi, în special pe străzile și piețele frecventate. Elevul trebuie să învețe să prețuiască timpul mergând direct și pe drumul cel mai scurt la școală, acasă sau la treburi”. Directorul va indica străzile, piețele, grădinile publice al căror acces este interzis elevilor „Tot așa le va fi interzisă ieșirea în oraș, târziu, la ore care se vor stabili după împrejurări de direcțiile școalelor”⁹. Poliția primește dreptul de a aresta elevii care nu au acte de identitate asupra lor.

În liceul Carol I din Craiova, orice abatere de la regulament, este sancționată drastic. În 1923, elevul Staicu D. Ion este dat afară din școală „pentru că a întreținut corespondență cu o elevă de la Externatul de fete Regina Elisabeta”, aceeași pedeapsă, însă doar pentru un an, o primește elevul Gh. Bencea „pentru că n-a respectat dispozițiunile luate de direcțiune, încăpățănare și perzistență în minciună”.

În schimb, elevul Augustin Ivanovici: „a fost eliminat din toate Gimnaziile și Liceele Statului, pentru că în mod repetat, a frecventat localurile de desfrâu, și a persistat în minciună...”¹⁰.

Nimeni și nimic nu poate să-i țină deoparte de bordeluri pe acești tineri. Că formau un segment important al clienților, o mărturisesc chiar conducătoarele de stabilimente. Încă din 1898, îl atenționau pe primar, că dacă își vor

⁷ Document datat ianuarie 1944 (Colecția Personală).

⁸ *Buletinul Liceului Carol I*, an II, nr. 1-2/1924, p. 4-8: Circulara Ministerului Instrucțiunii nr. 121840 din 1 decembrie 1922.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 15-16.

inchide bordelurile „prostituția clandestină și nesupusă controlului medical va aduce mari ravagii mai ales tineretului prin contractarea maladiilor venerice”¹¹.

Dar numai tinerii sunt clienți favoriți ai prostituatelor. Documentele perioadei ne arată că și militari încartiruiți la Craiova se bucură de un statut similar. În 1909, printr-o adresă confidențială, comandantul Regimentului I Artilerie „Regele Carol” (Corpul I Armată), colonelul P. Manolescu, îl înștiințează pe primar „că la vizita medicală făcută trupei de către Medicul Corpului, soldatul Mociu Costache din acest Regiment, s-a găsit bolnav de ulcere venerice și, cercetat asupra provenienței acestei boale declară că le-a luat de la femeia Constanța a lui Radu Birjaru din târgul de săptămână, unde sunt mai multe femei de profesie prostituate”¹². În 1913, soldatul Cipă Constantin, din același regiment „s-a găsit bolnav de blenoragie, boală care spune că a luat-o de la femeia Leana, fată în casă în strada Gării nr. 80”¹³. În 1914, tot de la Leana, se întoarce bolnav de ulcer veneric și soldatul Ilie Geamană, în vreme ce soldatul Ion Neațu, capătă aceeași boală de la o prostituată din Hotel Calafat.

Sub latura sa medicală, fenomenul prostituției apare așadar din ce în ce mai vizibil, mai ales ca dimensiune negativă. Documentele abundă în descrierea bolilor sexuate contactate de militari. De exemplu, soldatul Parpală Marin se îmbolnăvește de blenoragie într-un stabiliment din strada Sirenelor. În decembrie 1901, un caporal atașat cu serviciul la Clubul militar, este „bătut îngrozitor” de factorița Stana C. Nicolică, conducătoarea unui bordel din strada Sirenelor, și de concubinul acesteia, Costică Lăpușneanu. Militarului, probabil rău-platnic, i se oprește și tesacul în contul datoriei.¹⁴

Un contingent important de „perpetui clienți fără vreme ai lui Eros”¹⁵ este reprezentat de elevii din gimnazii, licee militare și școli de ofițeri. Cu vârste cuprinse între 10-19 ani și 17-23 ani, viitorii militari de carieră, deși se expuneau unor pedepse aspre, îngroșau rândurile vizitatorilor caselor de toleranță. Grav este faptul că erau destui cei care se întorceau în unitate, atinși de boli venerice contagioase.

Așa se întâmpla la Iași, București ori Craiova – adică în principalele școli militare din țară. În 1910-1915, problema raporturilor sexuale ale elevilor devine de notorietate. Cu prilejul unei inspecții, ministrul de război, N. Filipescu se declara „înfiorat de ce descoperise în liceul militar de la Iași, uriașă infirmerie de îngrijire a boalelor ce stăpâneau întreaga activitate a copiilor”¹⁶.

În 1915, șapte profesori, în frunte cu N. Bănescu și N. Cartoian, din Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu din București, își prezintă demisia în semn de

¹¹ SJAN Dolj, Fond Primăria Craiova, Serviciul Administrativ, dosar 11/1898, f. 27.

¹² *Ibidem*, dosar 47/1909, f. 14.

¹³ *Ibidem*, dosar 68/1913, f.1.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 57/1901, f.10.

¹⁵ *Cazul de la Liceul Militar din Mănăstirea Dealul. Acte și deslușiri tipărite de profesorii demisionați*, București, Institutul de editură și arte grafice „Flacăra”, 1915, p. 8.

¹⁶ *Ibidem*, p. 13.

protest față de tolerarea de către autoritățile militare și guvernamentale a unor astfel de practici. Într-un memoriu redactat în termeni duri, dascălii constată

pustiirea pe care boalele venerice o fac în școlile noastre și, mai cu seamă, în cele militare: gimnaziul de la Craiova, care cuprinde elevi numai până la vârsta de 15 ani, este atins grav de acest soi de maladii, pe care numai slăbiciunea oamenilor maturi le poate ierta. Rezultatul acesta dezgustător și trist ... nu se poate explica, în școlile militare, numai prin acea promiscuitate morală, caracteristică și oare-cum fatală, a orașelor, prin mulțimea ispitelor de osebite feluri, la care tineretul școlar e în genere expus în centrele mari ale unei țări în care publicul face atât de puțin pentru morala socială. Singur acest blestem nu e de ajuns pentru a lămuri dezastrul. El e de atribuit, în prima linie, defectelor unei educațiuni, care prea puțin s-a preocupat, la noi, de făurirea adevărată a caracterului, de întărirea voinței, singura forță în care pedagogia își pune toată nădejdea, pentru înarmarea copilului împotriva instinctelor inferioare¹⁷.

Deși scandalul ia proporții, ministerul preferă să renunțe la dascălii indignați, decât să elimine din școală pe tinerii militari atinși de boli venerice.

În 1916, la intrarea României în conflagrația mondială, soldații primesc din partea Serviciului Sanitar al Armatei o broșură cuprinzând sfaturi privind îngrijirea sănătății. Potrivit acestora, evitarea bolilor venerice, pe parcursul războiului, se face prin ... abținerea de la raporturile sexuale: „Pentru a nu contracta o boală sifilitică nu este decât un singur mijloc, nu te expune. Numai proștii râd de abținere. Dacă cu toate acestea cedați tentațiunii, luați precauțiunile usuale (grija de curățenie), întrebuintarea săpunului sau mai bine a soluțiilor antiseptice sau chiar a preservativelor, deși nu au cu toate acestea o putere protectoare”. Și, în continuare, se preciza: „boalele venerice nu sunt boli rușinoase, însă sunt boli grave și sunt în stare să aducă multe plictiseli în viața omului”¹⁸.

În timpul ocupației germane a Craiovei (1916-1918), soldații Kaiser-ului iau locul soldaților români în patul prostituatelor și nu numai.

După plecarea lor, ziarele amintesc pe anumite doamne și domnișoare care s-au aflat în relații intime cu germanii, faptele acestor femei fiind catalogate ca o adevărată rușine pentru oraș. Într-adevăr, cu mult înainte de încheierea păcii, ele „pactizează” cu inamicul. Fără jenă, femeii din toate straturile societății craiovene, se afișează la braț cu bravii soldați germani, dobândind influență, dar și bani.

Un ziarist bucureștean, aflat în Craiova în 1917, povestește pățania directorului Teatrului Național, care îndrăznise să critice deschis purtarea acestor femei. Mărturia sa indică cât de importante afectiv erau acuzele de moravuri ușoare care afectau nu doar anumite reprezentante ale societății, dar puneau în discuție însăși virtuțile națiunii, a cărei imagine era compromisă de asemenea personaje:

¹⁷ *Ibidem*, p. 12.

¹⁸ Ministerul de Răsboiu, *Sfaturi soldatului pentru sănătatea sa*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1916, p. 23-24.

E rușine, doamnelor, e rușine ca cocoane din societate să umble de gât cu ofițeri din rasa din care ies chelnerii. Și e rușine nu pentru că se calcă decalogul, care poruncește să nu prea ...iubești – fiindcă vergurile care suspină acum de pe nemți, au oftat în totdeauna după chipiu; ci e rușine pentru că ploșnițele nu știu că frumusețile acestea râncede au dreptul la pensia întreagă pentru anii de serviciu în batalionul Cyterei, și-și închipuie că asta e femeea română, și că așa, pașnică, iubeață și fără pudoare e româncea – copila dumitale, sora dumneai ori nevasta dumnealui¹⁹.

¹⁹ Arhibald, *Porcii. Impresii din timpul invaziei. Note de om necăjit*, volumul I, București, Tipografia „Poporul”, 1921, p. 241. Reproducem aici întreaga mărturie a gazetarului bucureștean, extrem de ilustrativă pentru discuția noastră: „Vreți să vă spun două vorbe despre Olteanu, directorul Teatrului Național din Craiova? Olteanu e un om de ispravă în accepțiunea largă a cuvântului. Cu mine, personal, s-a purtat, într-o ocazie delicată, curat...bulgărește – dar asta nu mă împiedică să constat cu plăcere că, vrednic, credincios datoriei, corect și popular, Olteanu este, la Craiova, un element mai util de cât mulți dintre milionarii egoiști cari fac vecinic mătăanii la coada vițelului de aur.

Într-o zi, prin Februarie pare-mi-se, când, necăjit că berea de la Jiu prea e crudă, pelinul de la Minerva cam acriu și braghina dela Mercur începuse să prinză zmag, Olteanu, amărât, a angajat o partidă de table, pe câte un șpriț, cu Andreiescu, ziaristul fabricant de gheață. Și, norocos cum e, a câștigat o partidă, a câștigat două, a câștigat nouă – până ce spetise pe adversar tot plătind la șprițuri. Atunci, aducându-și aminte că e poftit la masă de către o cocoană din lumea cea bună, directorul Teatrului și-a lăsat partenerul la Andronescu, în pagubă, și a plecat să răspundă invitației amabile a cărei victimă era. La masă, vezi bine: o țuiculiță, și încă una; ba și un pahar de vin, ba și două dacă nu mai multe; apoi un liqueur – ca la masă bogată, în sfârșit. Ca să scurtez: când se servea cafeaua, nici Demostene, după ce se excitase cu bolonavi, nu era mai loqace decât Olteanu. Conversația, dintr-una într-alta, a alunecat, cum era și natural, pe un subiect de războiu: virtutea femeilor – și Olteanu, care ar fi un Cresus dacă ar avea atâtea parale câtă inimă are, a început, cu verva lui de moldovean din Oltenia:

– E rușine, doamnelor, e rușine ca cocoane din societate să umble de gât cu ofițeri din rasa din care ies chelnerii. Și e rușine nu pentru că se calcă decalogul, care poruncește să nu prea ...iubești – fiindcă vergurile care suspină acum de pe nemți, au oftat în totdeauna după chipiu; ci e rușine pentru că ploșnițele nu știu că frumusețile acestea râncede au dreptul la pensia întreagă pentru anii de serviciu în batalionul Cyterei, și-și închipuie că asta e femeea română, și că așa, pașnică, iubeață și fără pudoare e româncea – copila dumitale, sora dumneai ori nevasta dumnealui.

– Dar care, dintre craiovence, și-a uitat, până într-atâta, respectul ce-și datorește, încât să-și facă bărbat din primul ticălos îmbrăcat nemțește, domnule? a întreat, cu revoltă, amfitrioana, cocoană grijulie de reputația concetățenelor sale.

– Păi, de-o pildă, uit’te: dumneai, și dumneai, și madam Cutare, și madam Cutare, a isbucnit Olteanu arătând cu degetul pe cele prezente și zicând pe nume celor cari nu erau de față. Coloquiul a ținut mult și Olteanu a vorbit răspicat, fiindcă măricel fusese numărul partidelor câștigate de la Andreiescu – și-i steteau pe suflet cele două aristocrate, mai ales, care-și deranjaseră coafura în stradă disputându-și favoarea unui buzeranț.

De la masă, damele asupra cărora se exercitase, în special, verva lui Olteanu, s-au dus drept la comenduire:

Și totuși, în ciuda succesului aparent de care se bucurau germanii în rândul localnicilor, în curând aveau să sufere o grea înfrângere la Craiova: tot mai mulți soldați încep să cadă victime bolilor venerice. Îngrijorat, Comandamentul German, aproba, în 1918, planurile administrației provizorii a orașului, care prevedea, printre altele, o supraveghere mai strictă a prostituatelor.

O situație schimbată întâlnim în perioada celui de-al doilea război mondial când organizarea germană își spune cuvântul. Din ordinul ministrului nazist Himmler, în toate țările ocupate și aliate, inclusiv în România, se vor înființa bordeluri, special pentru armata Führerului.

Este inutil să mai spunem că cei aflați la marginea societății, personaje aparținând lumii interlope, de exemplu, erau extrem de bine integrați în cartierul prostituatelor. De exemplu, în 1901, toți mahalagii din strada Sirenelor reclamau faptul că în stabilimentul de la numărul 18, dirijat de Maria Dincă Ion Potcovaru „se strâng atât ziua cât și noaptea numai pungași țiind în mod ascuns beuturi spirtoase, făcând alarme și scandaluri, turburându-ne liniștea la toți...”²⁰. În camerele bordelurilor, feriți de ochii autorităților, hoții, escrocii, criminalii, când nu se dedau la adevărate orgii, cu băutură, femei și lăutari, practicau jocurile de noroc.

În seara de 16-17 februarie 1925, un fapt extrem de periculos, pune pe jar poliția craioveană. Ion Popescu, zis Zăvoeanu, condamnat la muncă silnică pe viață, îi convingea pe cei doi soldați care-l escortau spre Penitenciarul Ocnele Mari, să intre în stabilimentul Floricăi Marinescu, din Alexandru cel Bun nr. 28. Gazda, foarte primitoare și probabil înțeleasă cu deținutul, „le-au adus de

– Dacă mă iubești, a zis una, care se avusese bine cu Mihail Cogălniceanu, dacă mă iubești – fă-mi o plăcere.

– Dorințele dumitale sunt ordine pentru mine, a răspuns galant neamțul, a cărui franțuzească dedia impresia că vorbitorul atunci scăpase din mâna dentistului.

– Arestează pe Olteanu câteva ceasuri, așa de un haz – că prea a câștigat la table și...

– Bine, frumoasă doamnă, a zis șvabul, și a dat poruncă slujitorilor să închiză pe directorul Teatrului.

La intervenția prietenilor, teutonul răspundea, legănându-se cu grație, ca ursul când joacă menuet:

– E o glumă, domnilor. O să-ți țiu câteva ceasuri, ca să-l învăț să nu mai facă poartă-n casă cu șase-patru, și să câștige șprițul. Pe seară îl pun în libertate”. S-a întâmplat, însă, un incident, fără importanță, dar care a schimbat nițel situația lui Olteanu, arestat printr-o farsă, numai vremelnice: gefreiterul care comanda la Craiova, a fost, chiar în ziua aceea, mutat telegrafic – iar ofițerul care l-a înlocuit, n-a putut fi pus în curent cu condițiile speciale în care ședea la arest directorul Teatrului Național. Pentru acest nou venit, Olteanu era un arestat, ca toți arestații, ostatic ca toată lumea, cu dosar în regulă și cu motive determinate – prin urmare, bine și frumos închis.

Mulțumită, dar, acestei împrejurări fortuite, norocosul partener al lui Andreiescu, închis, pe câteva ceasuri, pe la jumătatea iernei, din caprițul unei cocoane care a fost foarte frumoasă în timpul opoziției-unite, închis e și acum, când au dat caisele în pârg!¹⁹ (*Ibidem*, p. 241-243).

²⁰ SJAN Dolj, fond *Primăria Craiova*, Serviciul Administrativ, dosar 57/1901, f. 10.

băutură și un pian care le cântau făcând chef”²¹. Profitând de neatenția soldaților, Zăvoeanu le-a luat armele, încercând să dispară. Anunțate imediat, ajutoarele polițienești și garda comendurii l-au prins și dezarmat.

Trebuie remarcat că, în general, paza orașului era deficitară și măsurile de siguranță publică continuau să lase de dorit. Dacă pe străzile principale mai găseai câte un post de poliție, în celelalte, din zona II și a III-a, un sergent trebuia să aibă grijă de zece străzi. Pe la 1870, pentru a supraveghea mai îndeaproape casele de toleranță, Primăria luase chiar inițiativa instalării unui post de poliție pe strada Sirenelor. În curând, avea să renunțe, deoarece nicio casă din zonă nu întrunea condițiile adecvate sau mai bine zis, erau niște dărăpănături.

Nu doar datoria îi chema pe polițiști la bordel, ci și dragostea interzisă. Printre ei, se aflau și câțiva care se lăsau ademeniți de farmecele „sirenelor”. Documentele consultate atestă prezența lor în stabilimente în calitate de clienți și amanți ai prostituatelor și „factorițelor”. De exemplu, în 1906, I. N. Mihail, funcționar în serviciul poliției craiovene, se îndrăgostește de prostituata Amalia Șiner din bordelul aflat pe strada Sirenelor nr. 29. Când iubita lui se îmbolnăvește și este internată, pătrunde noaptea, pe ascuns, în curtea spitalului, pentru a o vedea. Escapadele nocturne ale polițistului ajung însă la urechile „factoriței”. Temându-se că o va scăpa din mână „așa că la eșirea din spital este indusă sau ademenită ca să plece din stabiliment”, îl roagă pe primar „de a da cuvenitul ordin domnului intendent al spitalului, de a nu mai lăsa liberi oameni străini de a fi în relațiuni cu prostituatele din spital”²².

Protejată de un amant polițist, o „factoriță” își face de cap, ani de-a rândul²³. În toamna 1918, Marghioala Rădulescu, zisă Borcoșoiaia, obține permisiunea pentru deschiderea stabilimentului de prostituție din Eugeniu Carada 42. Autoritățile sunt departe de a bănui ce complicații nedorite avea să aibă pe termen lung acest gest. Aproape că nu există prevedere a Regulamentului care să nu fie încălcată de patroană: petreceri cu lăutari ziua în amiaza mare, atât în bordel cât și pe stradă; scandaluri și bătăi, soldate cu geamuri sparte și vătămări; beții fără număr; ascunderea de prostituate bolnave; atragerea în bordel, prin înșelăciune, de fete minore și chiar virgine; menținerea localului în condiții insalubre etc. etc. Din când în când, este pedepsită ușor, prin suspendarea activității, de obicei, pentru o perioadă de 15 zile. În 1920, Marghioala Rădulescu îi solicita fără jenă explicații primarului – care hotărâse închiderea definitivă a bordelului – privind „cauza și împrejurările care au determinat acest abuz de putere”²⁴. Închiderea definitivă va fi temporară. În anul 1921 o găsim dirijând casa de toleranță din Alexandru cel Bun nr. 33.

De o protecție specială, beneficiază și Irma Skulteti, în al cărui bordel, din strada Primăverii 17, se distrau cu prostituate, mai marii Craiovei. În martie-aprilie 1898, Irma refuza să se supună dispoziției primăriei, de a-și muta casa de

²¹ *Ibidem*, dosar 49/1925, f. 2.

²² *Ibidem*, dosar 134/1906, f. 4.

²³ *Ibidem*, dosar 43/1919, f. 16: „are un amant în serviciul poliției, și pe baza acestuia se bizuie și face cele mai mari scandaluri”.

²⁴ *Ibidem*, dosar 38/1920, f. 41.

toleranță în strada Sirenelor. Cu îndrăzneală, își pledează cauza în fața edilului, arătând că „stabilimentul meu de prostituție nu poate fi pe altă stradă în rând cu celelalte deoarece nu primesc niciodată oameni de treapta de jos, ci tot oameni de considerație din clasa cea mai înaltă și pentru aceștia trebuie ca în orașul Craiova să existe un asemenea stabiliment într-o stradă mai retrasă...”²⁵.

Pentru asigurarea confortului și discreției, necesare clienților săi „subțiri”, factorița își construise, pe aceeași stradă, dar la nr. 16, o casă încăpătoare, cu cinci camere, și împrejmuțită de un gard foarte înalt. Aici își desfășura nestingherită activitatea, încălcând cu bună știință ordinul autorităților. La sfârșitul anului 1898, în timp ce toate celelalte case de toleranță se grupaseră pe strada Sirenelor, singura excepție o constituia bordelul de lux al Irmei Skulteti.

Când clienții întârziu să apară, prostituatelor, îndemnate de „mămicile” lor, ieșeau în stradă, pentru a agăța trecătorii, faptă interzisă cu desăvârșire de regulament. Mai ales, la adăpostul întinericului, fetele le țineau calea trecătorilor, îmbiindu-i să intre în bordel.

Aceste câteva exemple denotă clar cât de departe se putea depăși spațiul normativ impus de autorități. Sub presiunea deselor reclamații ale cetățenilor, primăria era nevoită să intervină. În 1914, primarul Romanescu ordona poliției să ia cele mai serioase măsuri ca „femeile din casele de toleranță din strada Sirenelor să nu mai stea afară, importunând trecătorii cu vorbe și gesturi triviale” și, totodată, să raporteze întodeauna „când lămpile electrice din diferite cauze se sting, pentru ca administrația comunală să poată lua la timp măsurile necesare”²⁶.

Casele de toleranță din Craiova denotă așadar existența unei atitudini ambivalente care explică în bună parte dificultatea oricărei anchete de acest gen asupra fenomenului moravurilor sociale precum cel al prostituției: spații tolerate, considerate uneori o necesitate ale cărei rațiuni medicale puteau fi invocate adesea, dar și spații de o moralitate dubioasă, condamnate ferm în epocă, mai ales prin impactul negativ asupra tinereleor generații. Univers discret al plăcerilor ilicite care angrenează inclusiv notabilități, dar și pată negativă a modernizării care duce la pervertirea moravurilor. Toate aceste perspective sunt bine surprinse de documentele epocii (rapoarte oficiale ale autorităților medicale, administrative, militare sau școlare, relatări personale, jurnale, presă) și ne pun în fața unui univers urban românesc ale cărei fațete sunt încă incomplet cunoscute.

²⁵ *Ibidem*, dosar 11/1898, f. 14.

²⁶ *Ibidem*, dosar 157/1914, f. 5.

POLITICI SOCIALE ȘI ECONOMIE: MUNCA SALARIATĂ, ASOCIAȚII, PUBLICITATE

ASPECTE PRIVIND ORGANIZAREA MUNCII SALARIATE PE DOMENIUL COROANEI SEGARCEA ♦

Narcisa Maria MITU*

Abstract: In the present article I intended to bring forward the situation of the employees from Segarcea Crown Domain, being motivated by the fact that the rumours diffused on this subject do not flatter the Romanian royal family, being mentioned their excessive exploitation. Yet, the archive documents demonstrate that the measures taken by the Crown Domains Administration, related to the interest shown towards the employees – the insurances, starting with 1903, of the workers on the agricultural machines, against accidents, measure that later extended to all the workers of the Domain; their registration to the Pension Fund House; the facility for the completion of studies and the material support in the best schools; wages high enough to meet their needs; material and money assistance given both to the employees and to the retired people or to the other dwellers; free medical assistance; providing of salubrious and lighted houses and the payment of lightening and heating bills – constitute a model for the entire rural Romanian space. As a sign of gratitude for the devotion that many employees and also villagers showed to the Crown Domain, they received decorations from King Carol II. In this respect, we mention: „Răsplata Muncii pentru 25 de ani”, „Meritul Agricol”, „Meritul Comercial și Industrial”, „Crucea Serviciul Credincios”, „Crucea de Argint a Ordinului Casei Domnitoare”, Gold Medal, Silver Medal, „Centenarul Regelui Carol I”.

Keywords: Romania, Crown Domain, Segarcea, employers.

Personalul Regiei Segarcea, ca întreg personalul Domeniului Coroanei, era încadrat în muncă prin adrese în care i se fixau atribuțiile și salariul. Salariul era compus din: salariul de bază, la care se adăuga sporul de „scumpete”, tainul în bani

♦ articolul prezent face parte din proiectul de cercetare I/5, *Structuri sociale și norme pe Domeniile Coroanei Regale din Oltenia (1884-1948)*, parte a programului de cercetare *Structuri sociale, elite și norme în sud-vestul României (secolele XVI-XX)*.

* cercetător științific III, dr. în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”. E-mail: minarcisa@yahoo.com

sau în natură, indemnizația de servitori, locuințe, pășuni, fânețe și teren de cultură²⁷. Personalul permanent și specialiștii beneficiau de salarii foarte bune, erau înscriși la Casa de economie sau la sucursalele acesteia, măsură care s-a extins, începând cu 1 iulie 1893, și asupra personalului inferior. La 1 aprilie 1900, toți angajații Administrației Domeniului Coroanei erau constituiți într-o *Societate de pensii și ajutor mutual*, pusă sub președinția administratorului Ion Kalinderu. Pentru fondul de pensii, contribuabilii achitau un procent de 10% din salariu. În cazul salariaților angajați înainte de 1 aprilie 1900²⁸, regulamentul Casei de pensii se aplica retroactiv. Sumele respective se achitau eșalonat, în 20 sau chiar 60 de rate, în cel mult cinci ani. Vârsta de pensionare a fost stabilită la 56 de ani, existând posibilitatea pensionării anticipate, în condițiile în care funcționarii aveau o vechime în muncă de 30 de ani. Pensia reprezenta un procentaj cuprins între 25 și 75% din salariul mediu, calculat pe ultimii patru ani de muncă²⁹. Cuantumul pensiei nu putea depăși, însă, suma de 500 de lei.

Începând cu anul 1932³⁰, regulamentul privind pensionarea a cunoscut unele modificări: pentru cei cu o vechime de 10 ani, procentajul a crescut la 30% din media salariului primit în ultimii doi ani de serviciu, iar pentru fiecare an lucrat peste cei 10 ani se adăuga un spor de 3,50%. Pentru cei cu peste 30 de ani vechime, pensia reprezenta media salariului pe ultimii doi ani. Invalizii, cu o activitate de 10 ani, erau dispensați de condiția de vârstă. De asemenea, regulamentul prevedea și acordarea de pensii văduvelor și copiilor angajaților. Începând cu data de 1 iulie 1941, au fost înscriși la Casa de Pensii toți salariații angajați pe Domeniul Coroanei, indiferent de vechimea și de serviciul pe care-l prestau.

Începând cu anul 1903, atât muncitorii angajați pe mașinile agricole, dar și cei folosiți în exploatarea pădurii, au fost asigurați împotriva accidentelor de muncă. În caz de invaliditate permanentă, victima era îndreptățită să-și primească salariul timp de 500 de zile, iar în caz de deces, banii îi reveneau familiei³¹. Prin adresa nr. 44.055, emisă în anul 1938, au fost implementate condiții mai ușoare de valorificare a drepturilor conferite de legea asigurărilor sociale. Accidentatul beneficia de îngrijire medicală și ajutor bănesc pe întreaga perioadă a convalescenței; și la pensie, în caz de invaliditate. În caz de deces, urmașii beneficiau de ajutor de deces, indiferent de vechimea în asigurare a decedatului³².

²⁷ Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București, fond Administrația Centrală, dosar nr. 98/1939, f. 105 (în continuare se va cita S.A.N.I.C., București).

²⁸ *Circulară relativ la înființarea unei case de pensii și ajutor pentru personalul Administrației Domeniului Coroanei* (27 aprilie 1900), în Ion Kalinderu, *Îndrumări date agenților Domeniului Coroanei*, vol. I, București, 1900 p. 195-207.

²⁹ *Ibidem*, p. 203. Cei care aveau o vechime în muncă de peste 10 ani primeau un procent de 25%, după 20 de ani – 40%, după 25 de ani – 50% și după 30 de ani – 75%.

³⁰ S.A.N.I.C., București, fond Administrația Centrală, dosar nr. 5/1932, f. 5.

³¹ Narcisa Maria Mitu, *Domeniile Coroanei Regale (1884-1948)*, Craiova, Editura Aius, 2011, p. 51.

³² *Ibidem*.

Ca pregătire profesională, șefii de cultură și sub-șefii erau absolvenți ai unor școli de agricultură cu renume din țară sau din străinătate. Potrivit ministrului agriculturii, până în anul 1903, 31 de agronomi angajați pe Domeniile Coroanei absolviseră *Școala superioară de agricultură de la Herăstrău*³³. O parte dintre practicanți erau absolvenți ai școlilor superioare de agricultură, alții ai unor școli practice, iar ispravnicii erau recrutați dintre locuitorii cu o oarecare pregătire școlară sau cu un comportament corect. Ucenicii erau susținuți de către Administrația Domeniului Coroanei în școli practice din țară sau în cele de pe domenii.

După cum am mai subliniat, personalul era numit prin adrese de către Administratorul general. Nicio decizie nu se lua fără consultarea și acceptul acestuia. Întreg personalul era de naționalitate română. Angajarea, sancționarea și concedierea șefilor de servicii sau a funcționarilor se făcea de către Administrația Centrală, pe baza unor rapoarte bine motivate de către șeful de Regie.

În anul 1900, an în care toate moșiile Domeniului Coroanei începeau a fi exploatate în regie, personalul era alcătuit din 10 șefi de regie, 20 de șefi de cultură, 10 subșefi, 12 contabili, 44 de supraveghetori, 10 magazioneri, 10 mecanici, 7 lucrători, 2 agricultori, 12 grădinari, pentru sectorul agricol, 15 ajutoari silvicultori, 4 contabili și 130 de paznici pentru păduri³⁴.

În anul 1906, personalul angajat al Domeniului Segarcea era alcătuit din personalul serviciului central și cel exterior. Serviciul central era condus de către șeful Regiei, împreună cu un ajutor, 1 contabil – casier și 1 ajutor contabil. Personalul exterior era format din personalul superior (7 șefi de cultură, 1 silvicultor, 3 subșefi de cultură, 2 practicanți și 1 grădinar) și personalul auxiliar (inferior): 2 mecanici, 9 conducători de mașini, 9 fochiști, 2 fierari cu câte 2 ajutoare, 1 rotar, 1 tâmplar, 1 magazioner, 1 chelar, 1 morar, servitori și gardieni, 16 ispravnici și 150 de lucrători permanenți, 2 brigadieri și 11 pădurari³⁵.

Conducerea Regiei Segarcea i-a fost încredințată lui **Florian Davidescu**, diplomat al Școlii Centrale de Agricultură și Silvicultură Herăstrău, funcție pe care a deținut-o aproximativ trei decenii. Activitatea sa a fost continuată de **Eremia Medianu** (1915-1921); **Ioan Popovici** (1921-1939), **Ștefan Colțescu** (1939-1941), **Toma Busuioc** (1941-1945), ing. **Ioan Polizu** (1945) și **Emil Solomon** (1945-1947)³⁶. Timp de 36 de ani, funcția de subșef de Regie a fost deținută de către Toma Busuioc, absolvent al Școlii Superioare de la Herăstrău. Activitatea contabilă i-a fost încredințată contabilului Ion I. Grecescu, absolvent al Școlii Superioare de Comerț din Craiova (1907-1938), sprijinit în activitatea sa de doi ajutoari contabili: Th. Gogulescu (1900-1941) și Petre Gh. Popescu (1914-1941), ultimul fiind

³³ *Ibidem*, p. 45.

³⁴ Dimitrie C. Ollănescu, *Raport general asupra participărei României la expoziția universală din Paris (1900)*, București, 1901, p. 107-108.

³⁵ Florian Davidescu, *Monografia Domeniului Segarcea din județul Doljii*, București, 1906, p. 50-52.

³⁶ Narcisa Maria Mitu, *op. cit.*, p. 236.

absolvent al Școlii de meserii din București³⁷. Girantul Regiei, Ștefan Colțescu, a fost absolvent al Școlii Superioare de silvicultură de la Brănești. Acesta conducea secția „Pădure” încă din anul 1901, activitate finalizată în anul 1939, când a preluat conducerea Domeniului Segarcea. Începând din anul 1933, a fost susținut în activitatea sa de către silvicultorul Dan Hanoceanu, absolvent al școlii Politehnice din București și brigadierul Gheorghe Pârvan, absolvent al Școlii de brigadieri silvici din Ghiurgheni – Arad. În anul 1935, din cei 11 pădurari câți erau angajați la Regia Segarcea, numai pădurarul Gh. Georgescu era absolvent al Școlii de agricultură din Poiana, restul pădurarilor neavând nici un fel de studii.

Secția „Ateliere” i-a fost încredințată, în octombrie 1905, lui Marin Canelia, absolvent al Școlii de meserii din București. Ceilalți maiștri au urmat școli de meserii, precum cea de la Câmpulung sau Școala de Sericultură din București.

Secția viticolă i-a fost încredințată lui Themistocle Jugureanu, absolvent al Școlii de agricultură din București³⁸, care și-a desăvârșit pregătirea tehnică la mari exploatari viticole din Franța. În anul 1924, a studiat în Franța instalațiile mașinilor de vinificație și cramele în care se păstra vinul. Cu această ocazie a audiat cursul despre vinificare, al prof. Louis Mathieu, directorul Institutului Oenotehnic din Franța, care l-a și recomandat mai multor proprietari de ferme viticole, ce i-au facilitat vizitarea cramelor lor³⁹. În ceea ce privește personalul secției viticole, o mare parte se formase în școli de specialitate, precum: Școala de viticultură-Valea Călugărească, Școala elementară de viticultură– Strehăia, Școala de agricultură de la Poiana Mare, Școala de agricultură de la Ungheni – Basarabia sau din alte zone ale țării. Mulți dintre aceștia specificau în cererile de angajare anii de experiență pe care îi aveau. În acest sens, îl menționăm pe Emanuel Luca, absolvent al Școlii de agricultură, gr. I, de la Ungheni – Basarabia, specializarea în viticultură făcând-o la Fermele „Cotnari” și „Istrița”. Sosit la Segarcea, în 1931, a fost angajat la Secția Ogrin și, timp de 1,8 luni a lucrat în viticultură, ca practicant⁴⁰. Un alt exemplu este cel al lui Constantin Dragomir, absolvent al Școlii de viticultură de pe lângă pepiniera statului Petrești – Focșani, care solicita, în ianuarie 1925, angajarea sa ca supraveghetor viticol, menționând că avea o practică de 12 ani „în viticultură, vinitură și pomologie”, practică la mai mulți proprietari – generalul Macridescu, Negros Poteș Mărășești, V. Apostoleanu, V. Mirică și ministrul I. G. Duca⁴¹.

În ceea ce privește salarizarea, aceasta se acorda ținându-se cont de funcția deținută, de vechimea și de experiența fiecărui angajat. Aceasta se făcea în bani și în produse – „tain”. La nivelul anului 1906, șefii de cultură obțineau un salariu lunar de 180 –200 de lei, cât și următoarele produse: 100 de kg de grâu și 150 de kg de porumb, subșefii de cultură și practicanții primeau între 70 –

³⁷ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Dolj, *fond Domeniul Coroanei Segarcea*, dosar nr. 5/1935, nenumerotat (în continuare se va cita S.J.A.N, Dolj).

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, dosar nr. 2/1925, f. 222-224.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar nr. 5/1935, nenumerotat.

⁴¹ *Ibidem*, dosar nr. 6/1925, f. 11. Dinică Ciobotea, Ion Zarzără, *Istoria Domeniului Coroanei de la Segarcea – Dolj*, Craiova, Editura Sitech, 2010, p. 194.

150 de lei și tain, la fel ca șefii de cultură. Din rândul personalului auxiliar, mecanicii erau plătiți cu sume cuprinse între 200 – 220 de lei lunar și tain. Restul personalului primea 30 – 35 de lei și scutiri de plată pentru terenul dat în folosință de Domeniu⁴².

În anul 1915, la Regia Segarcea erau angajate 411 persoane, 25 de ucenici și 14 elevi practicanți⁴³: 1 șef de Regie al cărui salariu era în valoare de 600 de lei, cât și posibilitatea de a obține diferite produse în valoare de aproximativ 1.000 de lei, 1 contabil remunerat cu 350 de lei și un tain anual de 672 de lei, 3 ajutori-contabili salarizați cu 200 de lei/lună și un tain anual de 380 de lei, 6 șefi de cultură cu salarii cuprinse între 275 – 350 de lei/lună și un tain anual de 672 de lei, 4 subșefi de cultură cu un salariu cuprins între 150 – 230 de lei și 380 de lei tain anual, 1 impiegat de birou, clasa a II-a – 150 de lei/lună și 380 de lei tain anual, 2 telefoniști cu salarii între 40 – 55 de lei/lună, 1 curier poștal – 45 de lei/lună, 1 bucătar – 60 de lei/lună, 1 grădinar – 170 de lei/lună și un tai anual de 672 de lei, 1 stupar – 100 de lei/lună și tain anual: 7 hl de grâu, 12 hl de porumb, 1 ster de lemne; 1 pivnicer – 230 de lei/lună, 5 manipulanți cramă – 60 de lei/lună, 3 magazioneri – între 50 și 100 de lei/lună (cel cu salariul de 100 de lei primea și tain anual în valoare de 204 lei), 1 chelar – 60 de lei/lună, 13 supraveghetori cu salarii cuprinse între 80 și 120 de lei/lună și tain de 204 lei/an. Cel de la cerbărie și fazanărie avea un salariu lunar de 30 de lei/lună, 2 ha și 4 vite scutite, 24 de gardieni cu salarii între 40 și 50 de lei/lună, 13 ispravnici cu salarii cuprinse între 40 și 52 de lei/lună, 20 de pândari cu salarii între 35 și 48 de lei/lună, 8 remizioneri cu salarii cuprinse între 40 și 45 de lei/lună, 15 servitori cu salarii între 35-45 de lei/lună și 15 lucrători (10 la grădină, 5 la pepinieră) cu salarii cuprinse între 32 și 40 de lei/lună, 6 elevi practicanți cu salarii între 30 – 40 de lei; 1 silvicultor, 2 brigadieri, 11 pădurari.

– la herghelie și caii de serviciu: 1 stolmaestru cu un salariu de 200 de lei/lună și tain identic cu cel al unui subșef de cultură; 2 călăreți cu un salariu de 60 de lei/lună; 3 vătăfi cu salarii cuprinse între 50 și 70 de lei/lună și tain care consta în: 4,8 hl de grâu, 4,8 hl de porumb, 100 de kg de carne și untură și 1 ster de lemne; 30 de argați, fiecare încasând câte 480 de lei/an, 18 vizitii cu salarii cuprinse între 40 și 70 de lei/lună (cel cu salariul de 70 de lei primea un tain anual în valoare de 600 de lei, cel cu 50 de lei pe lună primea drept tain anual 6 hl de porumb), 4 rânđași cu un salariu lunar de 40 de lei, și 8 elevi la călărie cu un salariu de 20 de lei/lună dar și un costum de călărie.

– la văcărie și lăptărie: 1 lăptar cu un salariu de 150 de lei/lună și tain anual de: 7 hl de grâu, 12 hl porumb, 720 de l de lapte, 24 de kg de unt și 2 stânjeni de lemne; 1 ajutor de lăptar – 100 de lei/lună și tain identic cu al lăptarului; 9 vătăfi – 50 de lei/lună, 4 lucrători și 116 argați cu un salariu de 40 de lei/lună fiecare.

– la stână: 11 ciobani cu un salariu de 420 de lei/an fiecare;

– la crescătoria de porci: 1 vataf – 960 de lei/an, 1 ajutor de vataf – 600 de lei/an și 10 argați – 420 de lei/an fiecare;

⁴² Florian Davidescu, *op. cit.*, p. 52-53.

⁴³ S.J.A.N. Dolj, *fond Domeniul Coroanei Segarcea*, dosar nr. 2/1915, nenumerotat.

– la secția plugul cu abur lucrau 5 persoane: 1 mecanic remunerat cu un salariu în valoare de 260 de lei/lună și un tain anual de 12 hl de grâu, 18 hl de porumb, 720 de l de lapte și 2 steri de lemne; 1 ajutor mecanic – 180 de lei/lună și tain asemănător cu cel al mecanicului, cota sa la porumb fiind de 12 hl; 1 conductor de mașini – 60 de lei/lună și 9,6 hl de porumb; 2 conductori de plug cu un salariu de 45 de lei/lună și 9,6 hl de porumb;

– la secția mașini și ateliere (17 persoane): 1 mecanic salarizat cu 250 de lei și tainul identic cu cel al unui șef de cultură; 1 ajutor de mecanic – 130 de lei/lună, 9 hl grâu, 12 hl porumb, 720 de l de lapte și 2 stânjieni de lemne; 1 strungar – 150 de lei/lună și tain anual constând în 9 hl grâu, 52 de kg de carne, 720 de l de lapte și 2 steri de lemne; 5 conductori de mașină – 60 de lei/lună, dintre care 3 primesc și tain: 13,8 hl grâu, 21,6 hl porumb, 1 stângen de lemne; 2 conductori la uzină – 100 de lei/lună; 2 ungători – 40 de lei/lună; 5 calfe lucrători – 50 de lei/lună și 12 ucenici fără salariu, căroră, în schimb, le era asigurată vestimentația;

– la atelierul de fierărie (6 persoane): 1 fierar – 100 de lei/lună și tain: 7,20 de hl de grâu, 12 hl porumb, 720 de l de lapte și 1 ½ stânjieni de lemne; 2 ajutoare de fierar – 60 de lei/lună; 3 lucrători – 40 de lei/lună; 4 ucenici fără salariu, dar căroră li se asigura vestimentația;

– la atelierul de potcovărie (2 persoane): 1 potcovar – 100 de lei/lună și tain identic cu cel al fierarului și 1 ajutor de potcovar – 40 de lei/lună și 9,60 de hl de porumb;

– la atelierul de rotărie (3 persoane): 1 rotar – 110 lei/lună și tain identic cu cel al fierarului, la care se adaugă și 360 de l de lapte; 1 ajutor de rotar – 60 de lei/lună și tain: 7,2 hl grâu, 9,6 hl porumb, 360 de l de lapte, 1 stângen de lemne; 1 calfă – 40 de lei/lună; 4 ucenici fără leafă;

– la atelierul de curelărie și cizmărie (3 persoane): 1 curelar – 100 de lei/lună și tain identic cu cel al fierarului la care se adaugă 504 l de lapte; 1 cizmar – 65 de lei/lună, 7,2 hl grâu, 360 de l de lapte, 1 stângen de lemne; 1 lucrător curelar – 40 de lei/lună; 2 ucenici fără plată;

– la atelierul de tâmplărie (5 persoane): 1 tâmplar – 110 lei/lună și tain identic cu cel al fierarului; 1 ajutor de tâmplar – 65 de lei/lună și tain: 7,2 hl grâu, 9,6 hl porumb, 1 stângen de lemne; 1 lucrător tâmplar – 30 de lei/lună; 1 gardian de noapte – 35 de lei/lună, 1 spălătoreasă pentru calfe și ucenici – 20 de lei plus chiria; 3 ucenici fără plată;

– la moară (2 persoane): 1 morar – 80 de lei/lună și tain identic cu cel al fierarului la care se adaugă 360 de l de lapte; 1 logofăt la moară – 60 de lei/lună, 7,2 hl grâu, 12 hl porumb, 1 ½ stânjieni de lemne.

În perioada ocupației germane (1916-1918), la conducerea Domeniului a fost instalată o administrație militară. Problemele cu care s-au confruntat angajații au fost diverse: personalul superior a fost alungat și păstrat doar cel inferior, iar dintre cei rămași, mulți nu și-au primit salariile. Pe parcursul timpului

au fost reprimiți în serviciu și câțiva funcționari superiori, dar care au îndeplinit doar roluri secundare, aflându-se sub ordinele ofițerilor și soldaților germani⁴⁴.

Sfârșitul Primului Război Mondial înregistra, pe Domeniul Segarcea, aproximativ jumătate din numărul angajaților antebelici. Numărul total al angajaților permanenți, înregistrat la 1 decembrie 1918, era de 267 de persoane, dintre care 17 erau la centrul de administrație: 2 șefi de Regie, Eremia Medianu, înlocuit ulterior de Ioan Popovici, 1 contabil, Ion Grecescu, și 3 adjuncți, Teodor Gogulescu, Petre Popescu și N. Dragoș, cât și personal de deservire. Secțiile erau conduse de către șefii de cultură: N. Betulescu, la Secția Segarcea, V. Caftangioglu, la Secția Șestu, Ion V. Teodorescu, la Secția Gârnicioara, G.T. Sterie, la Dâlga, Iacob Deleanu, la Valea Rea, Zaria Ionescu, la Panaghia și Vasile. D. Popescu, la Lipov⁴⁵. Secția Viilor și Crama erau conduse de șefii de cultură, D. Popescu și Temistocle Jugureanu, și un subșef de cultură, Ion A. Popescu, restul, până la 25, fiind personal de pază și de deservire. Activitatea la pepinieră era asigurată de horticultorul L. Aragon și șapte lucrători, iar la atelierele de fierărie, tâmplărie, rotărie și uzina electrică de 28 de angajați. O parte a personalului avea drept de „tain” din grâu și porumb, iar pentru personalul inferior (argați, paznici, lucrători) se ofereau zilnic: 200 de grame de mălai, 200 de grame de mazăre și o pâine. Pentru hrana personalului permanent erau necesare, lunar, 10.341 de kg de grâu, 6.717 kg porumb și 1.411 kg mazăre⁴⁶.

Situația dificilă, cu care se confruntau Domeniile Coroanei și, implicit, Regia Segarcea, la încheierea războiului, l-a determinat pe administratorul general să dispună reducerea numărului angajaților din cadrul tuturor regiilor. Drept urmare, la 16 februarie 1918, șefului Regiei Segarcea i s-a pus în vedere reducerea personalului din anumite sectoare. Punerea în aplicare a dispozițiilor a avut drept rezultat concedierea întregului personal de la ateliere – calfe, ajutoare și meseriași – fără drept de pensie, pe o perioadă nelimitată, începând cu data de 1 ianuarie 1919, până la reluarea activității; renunțarea la paznicii de câmp, argați și vizitii; păstrarea pentru îngrijirea vitelor a unui argat la 10 capete de vite, acestea urmând să fie concentrate în două sau trei grajduri, aflate în apropierea spațiilor de depozitare a nutrețurilor. Aceeași situație s-a înregistrat și la oi și la porci. În schimb, se menținea întreg personalul existent la vie și cramă, iar la secțiile în care nu mai exista activitate a fost dublat numărul paznicilor de noapte, pentru a se evita furturile și devastarea bunurilor Domeniului⁴⁷.

Un alt factor, care a contribuit la reducerea personalului acestei Regii, în primii ani postbelici, l-a constituit și reforma agrară din anul 1921, prin reducerea suprafeței agrare cu 9.936 de ha. În luna martie 1921, Domeniul Segarcea avea 173 de angajați permanenți, repartizați astfel: Secția Centrală – 60 de persoane, din care 34 personal superior cu drept de pensie și 26 personal inferior (gardieni, supraveghetori, argați, lucrători la grădină și pepinieră etc.), de asemenea, cu

⁴⁴ *Ibidem*, dosar nr. 23/1919, f. 442.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar nr. 17/1918, f. 16 – 21.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 1.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 30-31.

drept de pensie; Secția Viticolă – 26 de persoane, un specialist viticol și cinci lucrători la cramă, ceilalți fiind supraveghetori și gardieni; Secția Șestu – Lipov – 24 de persoane; Secția Valea Rea – Panaghia – 23 de persoane; Secția Segarcea – 26 de persoane; Secția Ateliere – 14 persoane. Situația financiară a personalului superior cuprindea salariul și un spor de „scumpete”, astfel: șeful Regiei, Ioan Popovici, avea în luna martie 1921 un salariu lunar de 1.260 de lei și 800 de lei spor de „scumpete”, contabilul Ion Grecescu obținea un salariu de 600 de lei și 700 de lei spor de „scumpete”, ajutorii contabili un salariu de 300 – 350 de lei și un spor de „scumpete” de 450 de lei. Șefii de cultură aveau venituri între 1.050 și 1.300 de lei/lună, șeful atelierelor, Ștefan Canelia, un venit lunar de 1.200 de lei, iar restul personalului, (personalul inferior – vizitii, pădurari, supraveghetori, lucrători în ateliere) realizau venituri lunare între 40 și 500 de lei⁴⁸. De-a lungul perioadei interbelice, personalul permanent a beneficiat și de alte avantaje, ceea ce făcea să le sporească substanțial veniturile. În anul 1924, Ioan Popovici, șeful Regiei, realiza venituri lunare de 8.224 lei (2.000 de lei salariul, 2.300 de lei spor de „scumpete”, 1.300 de lei tain în bani, lemne de foc în valoare de 624 de lei și 2.000 de lei pentru plata servitorului). Toma Busuioc, subșef Regie, avea un venit lunar de 5.475 de lei (1.400 de lei salariu, 1.900 de lei spor de „scumpete”, 1.000 de lei tain în bani, 375 de lei reprezentând lemne de foc și 800 de lei pentru servitor). Tain în bani au mai primit: Elena Marian, maistru țesător (360 de lei), Arthur Kopkov (1.000 de lei), șeful hergheliei, inginerul silvic Ștefan Colțescu (1.000 de lei). Spor pentru servitori mai primeau: contabilul Ioan Grecescu, cu un venit lunar de 5.768 de lei: 1.150 de lei salariul, 1.650 de lei spor de „scumpete”, 800 de lei servitor, tain în produse constând din 150 de pâini, în valoare de 450 de lei, 182 de kg de porumb, în valoare de 728 de lei, 90 de litri de lapte valorând 540 de lei, 3 steri de lemne în valoare de 450 de lei; șeful de cultură, Temistocle Jugureanu, cu un venit lunar de 5.764 de lei: 1.300 de lei salariu, 1.800 de lei spor de „scumpete”, 800 de lei servitor, tain în produse (pâine, porumb, cotă lemne) în valoare de 1.864 de lei. Un venit asemănător primea și silvicul Ștefan Colțescu, medicul veterinar, colonel C. Văleanu, șeful de atelier, Marin Canelia. Restul personalului a avut în 1924 venituri lunare cuprinse între 928,50 de lei și 3.000 de lei, la care se adăuga tainul: pâine, porumb, lapte, lemne de foc⁴⁹.

În ianuarie 1925, Mîrea I. Nicolae, din județul Mehedinți, absolvent al școlii de viticultură de pe lângă pepiniera Strehăia, îi solicita Administrației Segarcea un post de supraveghetor la secția viticolă. Administrația Centrală îi comunica acestuia, în februarie 1925, aprobarea angajării și salariul ce urma să primească: 600 de lei salariu lunar, 850 de lei spor de „scumpete”, locuință, „lumină electrică câtă și atunci când va fi” precum și 1.095 de pâini, 12 hl porumb și 10 steri de lemne, anual⁵⁰. La 1 ianuarie 1925, „îndeplinind serviciul cu stăruință”, fiind supus și dând dovadă „de hărnicie și pricepere în executarea însărcinărilor primite”, pădurarul Ilie Lazăr Meche a fost angajat, definitiv, în funcție, fiind

⁴⁸ *Ibidem*, dosar nr. 2/1921, f. 57-61.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar nr. 6/1925, f. 1-6.

⁵⁰ *Ibidem*, f.13, 71-72.

remunerat cu 250 de lei/lună, 300 de lei spor de „scumpete” plus avantajele de care beneficiau ceilalți pădurari: 3 ha de cultură, în valoare de 2.550 de lei, 5 vite scutite la ierbărit, în valoare de 500 de lei, și 10 steri de lemne de foc în valoare de 1.900 de lei⁵¹. Ion Raleț, detașat ca subșef de cultură, la secția viilor, a fost angajat cu 1.500 de lei/lună, 1.500 de lei spor de „scumpete”, 500 de lei tain în bani – locuință, 24 de steri de lemne de foc, lumină electrică „câtă și atunci când va fi”, 3 pâini zilnic⁵².

Criza economică (1929-1933/1934) a determinat autoritățile de la București să solicite reducerea cheltuielilor la Regii. Situația generală tot mai critică, cu care se confruntau, a impus chiar reducerea ajutoarelor acordate pensionarilor. Această măsură era pusă în aplicare începând cu luna august 1932⁵³. Pe motiv că se plătește foarte mult pentru salarii, în anul următor, 1933, s-a recomandat reducerea personalului⁵⁴. Salariile au fost și ele reduse cu aproximativ 25-30%. În condițiile în care șeful de Regie obținea, în anul 1929, un venit lunar de 16.583 de lei (7.500 de lei salariu lunar, 4.500 de lei „scumpete”, 1.000 de lei servitor, 2.500 de lei tain în bani, 1.383 de lei tain în natură), în anul 1933 el a fost redus la 12.600 de lei (7.500 de lei salariul lunar, 1.000 de lei servitor, 2.000 de lei „scumpete”, 2.100 de lei tain în bani); contabilul Ioan Grecescu, în anul 1929 obținea 10.908 lei (3.700 de lei salariu lunar, 3.000 de lei „scumpete”, 900 de lei servitor, 3.308 lei tain în natură), iar în anul 1933 – 6.000 de lei (3.700 de lei salariul lunar, 900 de lei servitor, 1.400 de lei „scumpete”); silvicultorul Ștefan Colțescu – în anul 1929 obținea 13.950 de lei (6.400 de lei salariu, 3.500 de lei spor de „scumpete”, 900 de lei servitor, 2.500 de lei tain în bani, 650 de lei tain în natură), iar în anul 1933 – 10.800 de lei (6.400 de lei salariul lunar, 900 de lei servitor, 1.300 de lei „scumpete”, 2.200 de lei tain în bani), T. Jugureanu șef de cultură obținea în anul 1929 un venit lunar de 12.812 lei (6.000 de lei salariu, 3.000 de lei „scumpete”, 900 de lei servitor, 2.912 lei tain în natură) iar în anul 1933 – 8.000 de lei (6.000 de lei salariu, 900 de lei servitor și 1.100 de lei „scumpete”), Toma Busuioc, subșef de regie, în anul 1929 obținea un venit lunar de 11.350 de lei (5.000 de lei salariu, 3.000 de lei „scumpete”, 900 de lei servitor, 1.800 de lei tain în bani, 650 de lei tain în natură) comparativ cu anul 1933 când obținea 8.600 de lei (5.000 de lei salariu, 1.450 de lei tain în bani, 1.250 de lei „scumpete”, 900 de lei servitor); M. Canelia, șef de atelier, avea în anul 1929 un venit lunar de 9.248 de lei (3.700 de lei salariu, 3.000 de lei spor „scumpete”, 2.548 de lei tain în natură), în anul 1933 – 5.200 de lei (3.700 de lei salariul și 1.500 de lei „scumpete”)⁵⁵. În anul 1929, ajutorul contabil Theodor Gogulescu a fost singurul care primea indemnizație de chirie, în valoare de 100 de lei. În anul 1929, majoritatea angajaților beneficia de spor de „scumpete” și tain în bani însă, toți beneficiau de tain în natură, ceea ce făcea ca veniturile acestora să se încadreze între 1.162 de lei și

⁵¹ *Ibidem*, f. 19.

⁵² *Ibidem*, f. 30.

⁵³ *Ibidem*, dosar nr. 5/1932, f. 260.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar nr. 1/1933, f. 54.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar nr. 5/1929, nenumrotat; *ibidem*, dosar nr. 22/1933, nenumrotat.

5.280 de lei. În schimb, în anul 1933, se observă o reducere considerabilă a salariilor, veniturile personalului fiind cuprinse între 300 și 3.600 de lei. Tainul în natură a fost sistat, iar tain în bani mai primeau foarte puține persoane.

Redresarea economică a avut drept rezultat creșterea treptată a veniturilor, acestea atingând, în anul 1939, nivelul celor din anul 1929. Au revenit acum și onorariile în natură (tain în natură și locuință).

În contextul scumpirii nivelului de trai, ca urmare a declanșării celui de-al Doilea Război Mondial, începând cu 1 ianuarie 1941, Administrația Domeniului a acordat noi sporuri, ceea ce a făcut ca veniturile să crească simțitor: girantul Regiei, Ștefan Colțescu, primea un spor de 3.000 de lei, obținând astfel un salariu de 21.300 de lei, Toma Busuioc, subșef regie, 2.000 de lei și ajungea să primească un salariu lunar de 12.300 de lei, Temistocle Jugureanu, șef cultură, – 1.200 de lei, salariu crescând astfel la 12.400 de lei, Nicolae Hangiopol, contabil, 1.000 de lei, Marin Canelia, șef de atelier, 900 de lei și Alexandru Huianu, contabil, 700 de lei⁵⁶. Sporul acordat celorlalți angajați era situat între 100 și 450 de lei⁵⁷. Cu excepția celor din biroul administrativ cărora sporurile le erau fixate de către cei din București, gardienilor, pădurarilor, îngrijitorului de la grajd, bucătarilor, pomicultorului, lucrătorilor de la grădină, ciobanilor, ucenicilor, oamenilor de serviciu, vizitiilor, argaților și vătafilor, sporurile le erau stabilite de către șefii de regie⁵⁸.

Schimbările, survenite la nivelul prețurilor la produsele de strictă necesitate, atât de-a lungul perioadei interbelice, cât și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, au făcut ca salariul să devină insuficient pentru a acoperi nevoile salariaților. În anul 1942, subșeful de cultură, Constantin M. Popescu, recunoștea că, dacă în anul 1915, pe când era angajat în funcția de supraveghetor, având un salariu lunar de 80 de lei și un tain care consta în 75 de kg de porumb a 0,10 lei/kg, 60 de pâini a 0,20 de lei/bucata, 8 kg de carne a 0,50 de lei/kg și 60 de l de lapte a 0,30 de lei/l era oarecum suficient, în anul 1942, în calitate de subșef de cultură, cu un salariu brut de 8.190 de lei, din care i se rețineau mai multe sporuri⁵⁹ și din care mai achita și suma de 2.730 de lei, valoarea unor produse alimentare de strictă necesitate⁶⁰, mai rămânea cu 2.718 lei, sumă insuficientă pentru întreținerea familiei. Chiar și comparația cu anul 1915 dovedea un salt colosal al prețurilor. Dacă în anul 1915 o pereche de bocanci costa 30 de lei, în anul 1942 aceasta ajungea să se cumpere cu 6.000 de lei, prețul unui costum de haine a crescut de la 60 de lei la 10.000 de lei, iar în ceea ce privește produsele alimentare, 1 kg de grâu, care valora 0,10 lei, a ajuns la 22 de lei și 1 kg de zahăr de la 1,30 de lei la 70 de lei. Făcând o analiză a proporției în care s-a scumpit viața, el a ajuns la concluzia că produsele s-au

⁵⁶ *Ibidem*, dosar nr. 5/1941, f. 75.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 48.

⁵⁹ 15% pentru Casa de Pensii (1.170 de lei), 390 de lei fond pentru economii, 682 de lei impozit către stat, 500 de lei rata pentru împrumutul făcut la Casa Pensiilor.

⁶⁰ 60 de kg de porumb a 15 lei/kg, 60 de pâini a 23 de lei/buc și 30 de l de lapte a 15 lei/l.

scumpit cu 2.000 – 2.200%, iar salariul brut cu doar 1.000%. Pentru a-și justifica nemulțumirea, a căutat să demonstreze că, dacă în anul 1915, cu salariul unui subșef de cultură (150 de lei/lună) se puteau cumpăra la prețul pieței 150 de kg de grâu, în anul 1942 cu 2.718 lei se puteau cumpăra doar 123,5 kg. Totodată, a demonstrat că, dacă în anul 1940 dintr-un salariu de 3.700 de lei (3.100 salariu net/lună, 600 de lei valoarea produselor) putea cumpăra 6 perechi de bocanci a 500 de lei perechea, în anul 1942, cu 2.718 lei putea achiziționa numai $\frac{1}{4}$ din perechea de bocanci⁶¹.

O nouă majorare a salariilor a avut loc începând cu 1 aprilie 1945, atât prin alocarea unui nou spor de „scumpete”, cât și prin creșterea indemnizației pentru copiii minori, de la 1.500 de lei la 3.000 de lei. Drept urmare, funcționarii care nu dețineau vite scutite și nici teren de hrană primeau un spor de 10.000 de lei, cei care nu aveau vite, dar aveau teren de hrană, obțineau 8.000 de lei, aceia care aveau vite și teren – 6.000 de lei, iar cei care primeau mâncare de la Regie primeau 4.000 de lei⁶².

Dar nici această majorare nu s-a dovedit a fi fost suficientă pentru acoperirea necesităților, motiv pentru care unii angajați au decis să renunțe la serviciile oferite de Regia Segarcea, motivând faptul că salariile erau mici comparativ cu cele de pe alte moșii. Astfel, în octombrie 1945, mai mulți argați și ciobani angajați pe Domeniu și-au arătat nemulțumirea față de faptul că veniturile obținute nu le mai permiteau să-și întrețină familiile, cu atât mai mult cu cât banița de porumb se vindea cu 45.000 de lei. Pentru a rămâne în serviciu, ciobanii au solicitat mărirea salariilor la 40.000 de lei, în numerar, și câte 5 banițe de porumb sau grâu lunar⁶³.

O altă majorare a salariilor întregului personal s-a realizat începând cu 1 ianuarie 1946. Salariul de bază a crescut cu 20%, iar sporul de „scumpete” cu 100%. Nu același lucru s-a întâmplat cu indemnizația pentru copii, diurnele, primele de activitate și sporurile excepționale pentru Moldova, rămânând la valoarea anterioară⁶⁴.

De-a lungul timpului, pe întreaga existență a instituției Domeniului Coroanei, cu acordul regelui, au fost acordate, anual, o serie de recompense bănești. Cu ocazia sărbătorilor de Paști și de Crăciun, angajații și pensionarii primeau gratificații și recompense numite „tantieme”, astfel încât „personalul să fie mulțumit”. În anul 1920, un număr de 23 de salariați permanenți: șefi de cultură, contabili, șefi de ateliere, supraveghetori, mecanici, potcovari, tâmplari au obținut recompense în valoare de 20.342 de lei. În anii următori a crescut și cuantumul și numărul celor care au primit recompense. Dintr-un tabel cu recompensele personalului pe anul 1921 rezultă că tantiemele, echivalente cu 4-5 venituri lunare, se acordau personalului de conducere, restul personalului primind gratificații, mult mai mici ca valoare. Astfel, șeful Regiei, Ioan Popovici, a primit, pe anul 1924, suma de 50.000 de lei (venitul lunar fiind de 8.224 lei), inginerul silvic, Ștefan Colțescu –

⁶¹ S.J.A.N. Dolj, *fond Domeniul Coroanei Segarcea*, dosar nr. 4/1942, f. 1.

⁶² *Ibidem*, dosar nr. 4/1946, nenumerotat.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

20.000 de lei (venit lunar – 5.768 de lei), Temistocle Jugureanu, șef cultură la Secția Viticolă – 15.000 de lei (venit lunar – 5.764 de lei)⁶⁵. În anul 1927 taniemele și gratificațiile acordate au fost în valoare de 245.600 de lei⁶⁶ iar în anul 1929 – 247.700 de lei⁶⁷. Chiar și în perioada crizei economice au fost acordate gratificații, suma fiind însă mult mai mică, după cum o dovedește anul 1931 când s-au dat numai 12.000 de lei⁶⁸. Se constată o creștere ușoară de-a lungul anilor, în anul 1934, valoarea acestora fiind de 73.500 de lei⁶⁹. Sumele acordate angajaților au devenit tot mai mari în anii următori: în anul 1938 aceștia primeau 232.000 de lei⁷⁰; în anul 1941 – 524.900 de lei pentru 146 angajați permanenți; în anul 1945 – 15.902.000 de lei⁷¹. În decembrie 1946, a fost acordată, cu ocazia sărbătorii Crăciunului, suma de 61.575.308 lei⁷².

În semn de mulțumire pentru dăruirea cu care s-au dedicat serviciului în slujba Domeniului Coroanei, mai mulți angajați, dar și săteni au primit decorații din partea regelui Carol al II-lea. Pentru contribuția importantă la dezvoltarea și modernizarea moșiei Segarcea, pentru dăruirea și implicarea în serviciu, dar și pentru exemplul pe care-l ofereau celor din localitate, la sugestia administratorului general sau a șefului de regie, au fost acordate, de-a lungul timpului, o serie de medalii și distincții angajaților Regiei Segarcea. Semnificativ este anul 1932, când regele Carol al II-lea a acordat distincția „*Meritul Agricol*” unui slujbaș al Regiei Segarcea și unui număr de trei locuitori din perimetrul Regiei, care se remarcaseră prin faptul că-și lucrau pământul după modelul Domeniului, dar și pentru că-și întemeiaseră gospodăria agricole ce puteau constitui un exemplu pentru ceilalți⁷³. În august, același an, regele a conferit semnul onorific „*Răsplata Muncii pentru 25 de ani*” unui număr de 10 angajați: I. C. Popa – șeful Regiei, Toma Busuioc – șubșef de Regie, Th. Gogulescu – ajutor de contabil, Șt. Colțescu – silvicultor, St. Satmarian – angajat la herghelie, I. Kerestes – cotar, Al. Badea Sania și Nae I. Stroe – pădurari, Gh. Marinescu și Marin D. Solea – isprăvniceii⁷⁴. Aceeași distincție a fost oferită și în luna ianuarie 1939, angajaților: Constantin Popescu – subșef de cultură, Marin Fl. Dobre – isprăvnicel, Petre Stroie – isprăvnicel, Ioan Ionescu – pivnicer, Grigore Majuru – distribuitor produse, Constantin Lăzărescu – electrician.

La 3 aprilie 1935, din Înalt Ordin al regelui a fost conferită distincția „*Meritul Comercial și Industrial*” următorilor: Ștefan Colțescu, cl. I; Toma Busuioc, cl. a II-a, Ioan Greceanu, cl. a II-a, Temistocle Jugureanu, cl. I, Marin

⁶⁵ *Ibidem*, dosar nr. 6/1925, f. 119-120.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar nr. 5/1928, f. 232.

⁶⁷ *Ibidem*, dosar nr. 5/1929, f. 87.

⁶⁸ *Ibidem*, dosar nr. 1/1933, f. 2.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar nr. 5/1935, nenumărotat.

⁷⁰ *Ibidem*, dosar nr. 3/1939, nenumărotat.

⁷¹ *Ibidem*, dosar nr. 4/1946, nenumărotat.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*, dosar nr. 4/1932, f. 102.

⁷⁴ *Ibidem*, dosar nr. 5/1932, f. 79.

Canelia, cl. a II-a și Constantin Lăzărescu, cl. a III-a, pentru activitatea desfășurată timp de peste 25 de ani pe aceste terenuri de producție⁷⁵.

În luna aprilie 1939, Regele Carol al II-lea a conferit distincția „*Crucea Serviciul Credincios*”: subșefului de cultură Constantin Popescu, fierarului Măceșanu Fl., electricianului Lăzărescu Constantin, maestrei Marian Elena; „*Medalia Serviciul Credincios*”: ajutorului mecanic, Nuță Gheorghe; conducătorului de plug, T. Cușmeneanu, paznicului de vânătoare, Ion Selaru, supraveghetorilor Ion Drăcea și D. Enuca, pădurarilor Meche F. Stoian, Hegheșanu P., Gh. Georgescu, Nicolae Patrună, Grigore Badea, Ilie D. Solea, Marin Mitrică, Ilie Cârștian, manipulantului Dumitru Fl. Dobre, ajutorului mecanic Ion Trușcă și zidarului Ion Savu.

În luna iulie, același an, „*Ordinul Casei Domnitoare în grad de cavalier A*” a fost acordat următorilor angajați: Ștefan Colțescu și T. Jugureanu; „*Crucea de Argint a Ordinului Casei Domnitoare*” lui Marin Canelia și T. Gogulescu; *Medalia de aur* lui Petre Popescu; *Medalia de Argint* angajaților: Alex B. Sania, Ion Ionescu, Petre Stroe, Florea Olteanu, Marin Dobre. În același an, le-a fost oferită și medalia „*Centenarul Regelui Carol I*” unui număr de 193 de angajați. Au fost medaliați: șeful Regiei Ștefan Colțescu, contabilul Alexandru Huianu, ajutorii contabili Teodor Gogulescu și Petre Popescu, subșeful de Regie Toma Busuioc, șefii de cultură Nicolae Hagiopol și Temistocle Jugureanu, 3 studenți stagiați, medicul uman Alexandru Marghescu, medicul veterinar Bratanov Petcu, 2 agenți veterinari, silviculorul Ioan Ciupeală, 1 brigadier, 20 de pădurari, 1 vânător, șeful de atelier Marin Canelia, 1 conducător de plug, 1 tâmplar, 1 mecanic, 1 fierar, 1 electrician, 1 zidar-dulgher, 1 curelar, 1 strungar, maistru țesător Elena Marian, 5 lucrătoare, 1 subșef de cultură, 3 vizitii, 13 lucrători, 57 de argați, 21 de gardieni, 5 rânđași, 1 ajutor brutar, 5 ciobani, 3 isprăvniciei, 6 supraveghetori, 4 manipulanți, 4 bucătari, 3 pândari, 1 magazioner, 1 pivnicer, 1 dresor de cai, 1 rânđaș 1 lăptar, 1 distribuitor, 4 servitori, 3 vătăfi, 1 morar și 1 stupar⁷⁶.

După cum se poate observa, această medalie, înființată la 10 mai 1906 în amintirea jubileului de 40 de ani de domnie ai suveranului, a fost acordată unui număr foarte larg de persoane, angajate în toate sectoarele de activitate ale Regiei. Semnificația sa era una de recunoaștere, din partea regelui Carol al II-lea, a contribuției la dezvoltarea Domeniului Segarcea și la implementarea măsurilor adoptate pe domenii, în propriile gospodării. Nu au fost trecuți cu vederea nici pensionarii, unii dintre aceștia fiind printre primii angajați ai Regiei: Dumitru Drăgușin, Stancu Stanciu, Nae I. Stroe⁷⁷. Așa cum însuși regele menționa, aceste medalii și distincții erau oferite cu scopul de a reprezenta un „îndemn la muncă devotată spre folosul Domeniului și al lor”⁷⁸.

Dacă cei meritoși erau apreciați și răsplătiți, de cealaltă parte, Administrația Domeniului Coroanei a combătut întotdeauna abuzurile în serviciu ale angajaților

⁷⁵ *Ibidem*, dosar nr. 5/1935, nenumărotat.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, dosar nr. 3/1939, nenumărotat.

săi, penalizându-i pe cei în cauză, în vederea corectării atitudinii lor. Abaterile erau sancționate cu admonestări verbale sau scrise, cu amenzi, mergându-se chiar până la îndepartarea din serviciu. Unul dintre cazurile soldate cu amendă este cel al magazionerului Nicolae Berceanu, sancționat cu 500 de lei pentru neprezențarea la post cât și pentru acte de beție, fiind somat chiar și cu demiterea⁷⁹. Pădurarul Constantin Ciocau, de la pădurea Dâlga, a fost penalizat, în 1923, pentru indisciplină, cu suma de 30 de lei. Suma respectivă a fost depusă în contul Casei Pensilor, „ca exemplu mai evident de dezaprobare a unor astfel de apucături”⁸⁰. În anul 1928, tâmplarul Ștefănescu a fost amendat pentru lucrările executate fără atenție, iar Anghel Pană a fost demis din funcția de magazioner la Secția Viilor, pe motiv de neglijență în serviciu, fiind acuzat de favorizarea tâlharilor, cu care se presupunea că ar fi fost în legătură⁸¹. În anul 1935, trei angajați de la pădure au fost penalizați pentru greșeli „în executarea ordinelor” și pentru neatenția de care au dat dovadă cu ocazia desfășurării vânătorii regale, organizată în luna ianuarie. În ciuda intervenției șefului de Regie, Ioan Popovici, care solicita administratorului general Baliff să le fie „ridicată pedeapsa”, pe motiv că greșelile celor trei „au fost făcute involuntar”, brigadierul Gheorghe Pârvan a fost sancționat cu 150 de lei, iar pădurarii Gheorghe Badea și Drăgușan, cu câte 50 de lei fiecare⁸². Cazurile tot mai dese de neglijență în serviciu, soldate cu pierderi animale și materiale, trecute cu vederea tot mai frecvent, au determinat conducerea să solicite să se ia atitudine. Astfel, în anul 1939, vătaful Ion Ștefănuș, făcându-se vinovat de moartea unei iepe, a fost amendat cu 2.000 de lei. Amenda fiind destul de mare, i-a fost acordată posibilitatea de a o plăti eșalonat, pe parcursul unui an⁸³.

Situația sanitară a angajaților a constituit o altă preocupare a administrației, motiv pentru care au fost înființate dispensare și farmacii pe Domenii. Pe Domeniul Segarcea, locuitorii și personalul Regiei au fost tratați, până în anul 1941, de către medicul dispensarului Segarcea, care primea, în anul 1932, un salariu de 12.000 de lei anual. Începând cu anul 1941, medicul de plasă din comună a fost angajat cu titlul de medic asistent, cu un salariu de 5.000 de lei/lunar. În plus, beneficia de alimente și produse la preț redus, ca și personalul Domeniului. Pacienții care prezentau cazuri grave erau tratați fie la dispensar, fie la domiciliu, dacă situația o impunea. Medicamentele proveneau de la Administrația Centrală și erau eliberate pe bază de rețetă sau gratuit pentru cei care aveau mai mulți copii⁸⁴. În lunile octombrie-noiembrie 1941, la dispensar au fost tratați 188 de bolnavi, iar la domiciliu 164 de persoane⁸⁵. În fiecare an, în buget era prevăzută o sumă de bani destinată procurării medicamentelor, sumă care se

⁷⁹ *Ibidem*, dosar nr. 4/1923, f. 147.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 85.

⁸¹ *Ibidem*, dosar nr. 5/1928, f. 153, 216.

⁸² *Ibidem*, dosar nr. 5/1935, nenumărat.

⁸³ *Ibidem*, dosar nr. 3/1939, nenumărat.

⁸⁴ *Ibidem*, dosar nr. 5/1941, f. 257.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 658.

ridica la 3.000 de lei, așa cum reiese din informațiile de arhivă⁸⁶. Nu puține sunt cazurile când, cei bolnavi au primit și ajutor financiar în vederea efectuării unor investigații medicale, pentru tratament, spitalizare și chiar recuperare. Un exemplu elocvent este cazul subșefului de cultură C. M. Popescu, care a primit 20 de zile de concediu medical. Herghelierului Ștefan Satmarian i-au fost dați spre folosință patru stupi, atrăgându-i-se atenția ca produsele să fie folosite pentru recuperare medicală și nu în scop comercial⁸⁷. Au fost și situații în care, pentru a-și putea îngriji anumiți membri de familie, bolnavi, angajații au primit concediu. Menționăm, astfel, cazul baciului Ion Dochin, care a primit concediu pentru a-și îngriji la domiciliul său, din jud. Gorj, soția bolnavă. Bucurându-se de aprecierea celor din administrație, fiind „îngrijitor bun la oi și cunoscător al fabricării brânzei”, deși ceruse concediu fără plată, i s-au plătit 50% din salariu⁸⁸. Gardianul de la vie, C-tin Voicu, a primit, în anul 1945, un ajutor în valoare de 30.000 de lei pentru a merge la băi la Techirghiol⁸⁹.

Începând cu luna februarie a anului 1935, toți cei care se angajau la Domeniul Segarcea aveau obligația de a prezenta un certificat medical, care să ateste faptul că erau sănătoși. În cazul în care nu posedau un astfel de certificat, erau examinați de medicul domeniului, care le elibera și o adeverință în acest sens. O măsură specială a fost luată în privința slujbașilor inferiori și a celor necăsătoriți, medicul având sarcina de a le face acestora un control sanitar periodic. Totodată, s-a dispus ca Șeful de Regie și cei aflați în subordinea sa, silviculorii și șefii de cultură să se intereseze sistematic de sănătatea angajaților și a familiilor acestora, de „traiul și moralitatea lor, dacă sunt ordonați, dacă trăiesc în curățenie”⁹⁰.

Administrația Domeniului a venit și în sprijinul celor aflați în situații deosebite: lucrători, foști lucrători sau pensionari ai Domeniului. Potrivit extrasului de cont, în perioada 1919-1921, fostul morar al Domeniului, Procks, a primit ajutor de boală, iar după deces, soția acestuia a fost ajutată cu bani pentru înmormântare, confecționarea coșciugului și a unei cruci. Un alt caz este cel al magazionerului N. Berceanu. Cu ocazia înmormântării acestuia, administrația Regiei Segarcea i-a oferit soției defunctului salariul pe luna în curs (1.700 de lei), 2 decaltri vin din soiul Crâmpoșie, 5 l de rachiu și 30 de pâini „pentru întâmpinarea cheltuielilor”, cât și permisiunea de a confecționa gratuit sicriul în atelierul Domeniului. De asemenea, i s-a oferit soției acestuia posibilitatea de a continua să mai locuiască timp de câteva luni în casa Domeniului⁹¹. În anul 1941, familia „conștiinciosului” gardian Ion Bejan a primit 3.000 de lei, valoarea cheltuielilor de înmormântare⁹².

⁸⁶ *Ibidem*, dosar nr. 5/1932, f. 316.

⁸⁷ *Ibidem*, dosar nr. 5/1929, f. 30.

⁸⁸ *Ibidem*, dosar nr. 3/1939, nenumerotat.

⁸⁹ *Ibidem*, dosar nr. 12/1945, f. 4.

⁹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 5/1935, nenumerotat.

⁹¹ *Ibidem*, dosar nr. 5/1928, f. 40.

⁹² *Ibidem*, dosar nr. 12/1941, f. 122.

Ajutor au primit și uni dintre pensionarii Domeniului. În anul 1924, li s-au acordat pensionarilor ajutoare în valoare de 16.095 de lei, printre aceștia aflându-se și fostul șef al Regiei Domeniului, Florian Davidescu. De ajutor a beneficiat, în același an, și personalul angajat, acesta fiind în valoare de 15.107 lei. În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, Domeniul a sprijinit familiile celor concentrați, mobilizați sau căzuți pe front, prin acordarea unei părți din salariu.

Un alt tip de ajutor consta în acordarea, în mod gratuit, de lemne și lumină electrică, îmbrăcăminte și încălțăminte, ajutoare în bani și în produse agroalimentare, cu ocazia tuturor evenimentelor familiale, ca: nunți, nașteri, botezuri, în caz de boală etc., bani pentru desăvârșirea studiilor copiilor personalului; materiale, oferite gratuit sau la preț redus, pentru construirea de locuințe și anexe gospodărești sau pentru refacerea celor distruse de incendii sau alte evenimente. Reducerile erau consistente și variau în funcție de încadrare: între 20 și 25% pentru personalul superior cu sau fără copii; între 30 și 35% pentru personalul inferior⁹³.

Începând cu februarie 1948, noua conducere a decis sistarea acordării gratuităților și reducerilor de care beneficiau locuitorii din perimetrul domeniilor, dar și din proximitate, în special la materiale lemnoase. Totodată, au fost anulate tainurile în lemn de foc, acordate personalului.

În concluzie, putem afirma că măsurile luate de către administrația Domeniilor Coroanei, privitoare la interesul manifestat față de personalul angajat, dar și față de locuitorii de pe întinderea Domeniului Coroanei, constituie un model pentru întreaga lume rurală românească.

⁹³ Narcisa Maria Mitu, *op. cit.*, p. 318.

LOCUL ȘI ROLUL ORGANIZAȚIILOR NEGUVERNAMENTALE DIN SECTORUL ASOCIATIV ÎN REZOLVAREA PROBLEMELOR SOCIALE

Maria MĂLĂESCU*

Abstract: The NGOs and voluntary organizations are integrative part of the associative-philanthropy sector. The domain of this sector is very large within the society, being extended to all activity areas of individuals' life, so that we can say that it is absolutely necessary and indispensable for life and the wellness of the entire society. Supporting and encouraging NGOs' activity in the associative sector would increase its strength and utility; it would discover and make viable new levers of social intervention in the fight against poverty. The present paper tries to open a debate about the activity of NGO sector and its place in finding solutions to the present social problems.

Keywords: social issue, vulnerability, NGOs, voluntary work.

Multitudinea de probleme sociale actuale nu mai pot fi rezolvate numai de către stat și din acest motiv, în paralel sau în cooperare, serviciile nonguvernamentale acționează în cadrul pieței serviciilor sociale în vederea rezolvării sau, cel puțin, a contracarării efectelor lor într-o anumită măsură. În sprijinul acestora trebuie să vină înclinația societății de a fi o *societate activă, coezivă social și creatoare de oportunități pentru toți*¹, sprijinită de legislația din domeniu, viziunea guvernului, promptitudinea cetățenilor de a activa în cadrul organizațiilor de voluntari sau în cadrul organizațiilor neguvernamentale, existența sau nu a mijloacelor financiare, experiența în domeniu, dispoziția de a coopera printr-un parteneriat public-privat.

De-a lungul timpului s-au distins trei modele de parteneriat public privat²:

- cel social-democrat (sau scandinav în care statul este principalul furnizor de servicii sociale),
- cel liberal (anglo-saxon în care statul găsește cele mai bune soluții în oferta de servicii sociale pentru cetățeni și contractează serviciile sociale

* Doctorand, Universitatea „Ovidius”, Facultatea de Teologie, Constanța. E-mail: maica.maria@yahoo.com

¹ Elena Zamfir (*et alii*), *Surse ale excluziunii sociale*, „Revista de asistență socială”, nr. 2-3, București, 2004, p. 51.

² Mihaela Lambru, *Premise pentru dezvoltarea pieței de servicii sociale în România. Elemente de reformă legislativă și instituțională*, „Revista de asistență socială” nr. 4-2007, p. 48-49.

diverselor organizații nonguvernamentale în raport cu standardele de calitate și de performanță stabilite de sectorul neguvernamental respectiv)

– cel corporatist (continental din Germania, în care sectorul nonguvernamental este principalul furnizor de servicii sociale, statul oferind finanțarea pentru susținerea acestora).

Evoluția societății și ridicarea standardului de viață nu au putut reduce sărăcia din societate, ci doar au generat apariția unor noi instituții chemate să apere drepturile omului din punct de vedere social, politic, economic, cultural, să preîntâmpine și să soluționeze problemele legate de educație, sănătate, asistența socială a persoanelor vulnerabile, în vederea reducerii efectelor grave pentru societate și instalarea lor cum ar fi: devianța socială, delincvența, criminalitatea, prostituția, consumurile de droguri, sinuciderea, morbiditatea infantilă, creșterea demografică excesivă, conflicte de muncă, revolte muncitorești, tensiuni interetnice, dezorganizarea familiei, etc.

Studierea problemelor sociale a stat la originea multor lucrări din domeniu, mai ales în secolul al XIX-lea dezvoltându-se astfel latura umanistă a sociologiei, analizându-se disfuncțiile societății industriale, atunci în curs de dezvoltare. „Dividendele dezvoltării și câștigurile luptelor sociale au îngăduit transformarea în profunzime a condiției proletariatului din epocă”³ un timp de treizeci de ani (1945-1975, perioada glorioasă a statului providență).

Mai târziu începe să crească numărul de șomeri și își fac apariția formele noi de pauperitate, care au surprins prin nouitatea lor deoarece nu făceau trimitere la problemele sociale din trecut, ci însemnau „o nouă problemă socială”, o incapacitate a statului, „o *inadaptare a fostelor metode de gestionare a socialului*” la noile probleme și deci începerea perioadei de criză a statului providență.

Problema socială este definită ca fiind „o situație apărută în dinamica unui sistem social, ce afectează negativ funcționarea sa și necesită intervenția pentru corectarea, eliminarea sa”⁴. R.K. Merton definește problema socială ca fiind „o *discrepanță semnificativă între normele sociale și realitatea socială de fapt*” (R.K. Merton, R.A. Nisbet, *Contemporary Social Problems*, 1961). În anul 1971, H.A. Hornstein și B. Bunker în *Social Intervention*, definesc problemele sociale ca fiind *proces, structuri sociale pentru care nu există în societate mijloace eficiente de control*.

Se pot observa trei etape în declinul statului providență, începând din 1970 până în prezent, fiecare cu câte o paletă nouă de probleme sociale, cu specificitatea și cu nouitatea sa, caracteristică perioadei traversate⁵:

1. Criza financiară – declanșată după 1970, când au început să crească cheltuielile sociale și cele pentru sănătate mult mai mult decât încasările, ceea ce a determinat o creștere forțată a impozitelor și a cotizațiilor sociale.

³ Pierre Rosanvallon, *Noua problemă socială*, Iași Editura Institutului European, Iași, 1998, p. 19.

⁴ Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993, p. 453-454.

⁵ Rosanvallon, Pierre, *op.cit.*, p. 20.

2. Criza ideologică – corespunde anilor 1980 când apare îndoiala că statul providență ar putea rezolva mulțimea problemelor sociale, se dezvoltă mecanismul birocrăției ce tulbură *perceperea finalităților și antrenează o criză a legitimității*.

3. Criza filozofică – care abia începe și se percepe printr-o nevoie de *refundamentare intelectuală și morală a statului providență* ca fiind esența fundamentală de a supraviețui a statului providență. Acum apar două probleme stringente: *dezagregarea principiilor de organizare ale solidarității și eșecul concepției tradiționale despre drepturile sociale, de a oferi un cadru satisfăcător de abordare a celor excluși*.

Dacă ar fi să enumerăm, putem identifica cauzele apariției problemelor sociale⁶:

- a) dezorganizarea socială, criză, schimbare sau dezvoltare;
- b) devianța personală a unui număr de indivizi față de proporția normală prezentă într-o societate;
- c) inexistența în societate de mijloace eficiente de control sau care depășesc aceste mijloace față de anumite procese, situații sau structuri sociale;
- d) existența unor valori conflictuale în societățile contemporane, imanente și indezirabile, care obțin adeziunea unei mase mari de oameni, creându-se astfel prima fază a unui eventual conflict social direct.

Fiecare societate se confruntă cu un anumit tip de probleme sociale deoarece prin noutatea lor au surprins societatea nepregătită de a face față unei serii întregi de efecte negative care afectează populația vulnerabilă pe o arie geografică mai mult sau mai puțin întinsă.

Printre probleme sociale specifice secolul al XIX-lea am putea enumera: marile inegalități economice și sociale, sărăcia, criminalitatea, creșterea demografică prin politici agresive pro-natalitate, revoltele muncitorești, morbiditatea infantilă etc.

În perioada comunistă, cu toate că acest lucru nu era recunoscut, populația se confrunta cu altfel de probleme sociale ca: deprivare de drepturi publice, deposedare forțată de avere, îngrădirea dreptului la opinie personală, îngrădirea libertății personale, degradarea calității unor produse și servicii, restrângerea forțată de la accesul la unele produse și servicii, imposibilitatea de a beneficia de servicii de asistență socială prin desființarea lor.

În perioada de tranziție criza economică atrage după sine o inevitabilă criză socială cu impact inerent negativ asupra vieții sociale: probleme de ordin social, moral, cultural și economic în majoritatea domeniilor. Le putem enumera pe scurt:

a) În învățământ, pe de o parte, insuficienta finanțare a afectat negativ calitatea, tinerii nefiind educați profesional pentru a face față într-o societate democrată și activă, performanțele școlare sunt în general scăzute (cu participare mai mult formală și chiar cu multe cazuri de abandon școlar), iar pe altă parte un număr mare de tineri au absolvit cursurile învățământului superior și nu găsesc un loc de muncă corespunzător pregătirii.

b) În domeniul sănătății, o mare parte a populației este incapabilă de a beneficia, fără susținerea de către stat, de serviciile de sănătate (familiile sărace

⁶ Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, *op.cit.*, p. 453-454.

sau cu mulți copii, rromii, șomerii, persoanele din zonele rurale izolate, cele fără serviciu, cele neangajate legal cu carte de muncă sau fără locuință) și din această cauză aceste servicii sunt nesatisfăcătoare din punct de vedere al calității, promptitudinii, razei de distribuție.

c) Piața muncii este afectată prin scăderea numărului locurilor de muncă, ceea ce a generat o creștere bruscă a șomerilor, munca la negru neplătită corect sau ocuparea unui loc de muncă necorespunzător cu pregătirea profesională. Situația aceasta a favorizat apariția unei discordanțe dintre sfera persoanelor active și cea a pensionarilor susținuți din cotizațiile celor înscriși în câmpul muncii.

d) Locuințele – sunt în general supraaglomerate din cauza costurilor lor foarte mari în comparație cu venitul mediu al indivizilor, ceea ce implică condiții proaste de locuit și existența unor persoane fără adăpost care nu-și pot nici măcar închiria o locuință.

e) În zonele cu grad sever de subdezvoltare din mediul rural și cu un relief greu accesibil este redusă posibilitatea de a avea un loc de muncă, de a frecventa o instituție de învățământ, de a beneficia de servicii de sănătate, de a avea acces la diverse bunuri și servicii și deci imposibilitatea de a obține resursele necesare unui trai decent ceea ce le condamnă la un nivel scăzut al calității vieții, la sărăcie.

f) Viața socială – se confruntă de asemenea cu probleme sociale precum: creșterea consumului de droguri, apariția unor formele noi de violență (civilă, organizată, terorismul), copii aflați în familii substitutive, persoane cu diferite dizabilități, traficul de ființe umane, minoritatea rromă, copiii străzii, delincvență începând de la o vârstă fragedă. La toate acestea se adaugă și existența fenomenului de dezorganizare socială și de aici bineînțeles, inexistența unui suport social inadecvat și subfinanțat.

g) Fenomenul de îmbătrânire a populației –este un efect al fenomenului de prăbușire a natalității și a scăderii fertilității ce a redus considerabil numărul nașterilor cu prognoze negative asupra dezvoltării în viitor (ex. creșterea numărului de pensionari față de cel al persoanelor active, al numărului de persoane ce vor avea nevoie de susținere medicală etc.).

h) Plecărilor la lucru în străinătate – care denotă o conștientizare a populației a diferențelor dintre indivizi și grupuri și neîncrederea în imaginea asiguratorie a solidarității (ex. excluderea de pe piața muncii a unui număr mare al populației ce accentuează separarea, diferența dintre remunerare și integrare socială etc.).

i) Familia – la nivel de familie acționează o serie de factori combinați, subzistând relațiile de concubinaj, familii întregite, familii numeroase, familii monoparentale, familii dezorganizate, familii scindate datorită locului de muncă foarte îndepărtat față de locul de reședință stabilă.

Putem spune că problema socială este înțeleasă ca fiind un rezultat negativ al proceselor de dezorganizare socială, criză, schimbare sau dezvoltare, care aduce o amenințare unui anume segment al populației, făcându-l vulnerabil în sensul propriu al cuvântului (din fr. vulnerable, lat. vulnerabilis, termenul este

explicat, de la sine, cu ajutorul sinonimelor: expus, slab, susceptibil, lipsit de apărare, în pericol, neajutorat, dependent, „care poate fi rănit, care poate fi atacat ușor, care are părți slabe, defectuase, criticabile”⁷.

Formularea unei probleme sociale presupune⁸: identificarea problemei sociale (fenomenul/ procesul cu efecte negative sau oportunitățile de dezvoltare), diagnoza naturii problemei sociale, determinarea magnitudinii ei, identificarea soluțiilor și evaluarea lor (pentru a alege o soluție sau un pachet de soluții), voința colectivă de a acționa în vederea soluționării acesteia sau abandonarea voinței de a întreprinde o acțiune în acest sens.

Problemele sociale pot apărea *la nivel de individ* (boala, analfabetismul, violența, etc.), *la nivel de societate* (sărăcie, corupție, subdezvoltare economică și chiar culturală ca în cazul romilor, inegalități economice și sociale, violență civilă sau organizată, terorism etc.) sau chiar *la nivel de mediu* (zone greu accesibile din cauza reliefului, catastrofe naturale, etc.).

Din punct de vedere genetic problemele sociale pot fi:

a) funcționale – apar în virtutea funcționării evolutive a unui sistem (ex. problema socială a locuințelor generată de exodul de forță de muncă într-o perioadă de industrializare intensivă).

b) structurale – apar datorită evoluției unei structuri, forme, configurații sociale determinate (ex. declinul modelului familial de fertilitate înaltă).

c) accidentale – apar datorită dezastrelor economice (ex. șomajul în perioada de criză), sau naturale (ex. epidemii, foamete etc).

Nivelul pe care îl poate avea la un moment dat o problemă socială este prezentat în tabelul următor:⁹

Nivelul problemei sociale	Caracteristici
Potențială	Are toate caracteristicile unei probleme sociale, dar nu este formulată de către colectivitate ca o problemă. Nu este prezentă la nivelul conștiinței colective ca o problemă socială, dar în anumite condiții poate fi asumată conștient ca problemă.
Latentă	Este considerată de către colectivitate ca o problemă, dar asociată cu o atitudine pasivă: resemnare, frustrare, anxietate.
Manifestă	Problema socială, considerată de către colectivitate ca problemă este asociată cu o atitudine activă: voința de a acționa
Centrală	O stare a problemei sociale manifestate care este considerată a avea prioritate pentru a mobiliza atenția și a canaliza resursele disponibile.

⁷ *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009, p. 1209.

⁸ Cătălin Zamfir, Laura Stoica, *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 17.

⁹ *Ibidem*, p. 19

*Mecanismele noi de soluționare a problemelor sociale*¹⁰: reabilitarea obiectivelor infrastructurii sociale a comunităților; dezvoltarea capacităților organizatorice și antrenarea comunităților și a O.N.G.-urilor locale în identificarea, pregătirea și implementarea micro-proiectelor; susținerea programelor educaționale și de ocrotire a sănătății; consolidarea organelor administrative publice locale și asistența lor în finanțarea și menținerea obiectivelor socioculturale; crearea locurilor de muncă temporare; susținerea și încurajarea activității organizațiilor neguvernamentale din sectorul asociativ.

Intervenția socială se realizează conform principiului subsidiarității, ce contribuie la luarea deciziilor cât mai aproape posibil de cetățeni, în baza căruia atenția este îndreptată în primul rând asupra persoanelor aflate într-o situație critică, responsabilitate ce revine întâi celor apropiați acestora (familia, vecinii, prietenii, etc.), apoi este atribuită comunității și în ultimul rând statului. Rațiunea ar fi că statul nu poate prelua întreaga povară de asistare a acelor persoane aflate în nevoi și din această cauză se încredințează colectivității responsabilități sporite. Astfel se urmărește retragerea statului, total sau parțial de la furnizarea de servicii sociale, făcând loc de acțiune organizațiilor din sectorul asociativ.

Totodată se creează condiții de parteneriat al sectorului privat cu cel guvernamental (instituții legislative, educative, de sănătate, de securitate a persoanei, primării, etc.)

Conform unor analize realizate în anul 1999 de către Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile (F.D.S.C.), reiese că organizațiile din sectorul asociativ activează în diverse domenii de activitate cum ar fi:

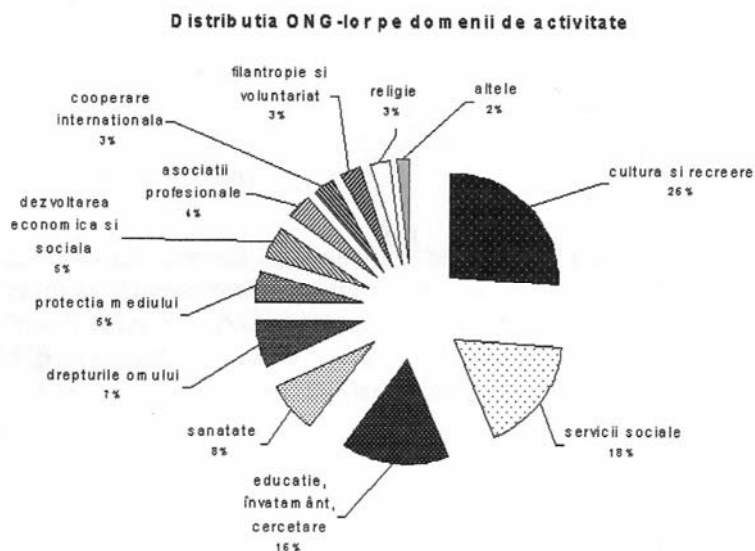

Fig. Nr.3 – Distribuția ONG-ilor pe domenii de activitate. Sursa FDSC – 1999

¹⁰ Nicolae Sali, Mihail Lașcu, *Sectorul neguvernamental din Republica Moldova. Studiu național*, Chișinău, 2002, p. 22

Rolul sectorului asociativ de reglare economică și socială

Evoluția societății moderne a atras după sine diversificarea nevoilor la care statul trebuie să răspundă, dar și creșterea lor în volum. Intensificarea acestor răspunderii, a împins în prezent statul pe o poziție vulnerabilă – se vorbește de pericolul crizei economice, de stagnare economică și efectele negative ce se răsfrâng de aici și afectează populația. Ieșirea din acest impas impune o înnoire a analizelor ce trebuie focalizate pe consecințele sociale legate de epuizarea unui anumit tip de reglare economică, pe raporturile deosebite ce trebuie construite între economie și societate. O cale de ieșire din criză și din starea de vulnerabilitate, pe lângă altele, este cea a restrângerii responsabilității statului de la furnizarea și finanțarea serviciilor sociale prin dezvoltarea sectorului asociativ și în special al activității de voluntariat și de sponsorizare.

În America și statele U.E., spre exemplu, s-a început prin diminuarea rolului marilor industrii, acestea fiind fărâmițate și trecute în rândul comerțului dezvoltând în schimbul lor serviciile neguvernamentale care în ultimul timp a cunoscut o puternică expansiune și diversificare. De asemenea „revoluția globală a asociativității” (L. M. Salamon, 1994), a favorizat dezvoltarea celui de al treilea sector al vieții sociale, sectorul asociativ.

În prezent, în întreaga lume există trei sectoare economice: sectorul privat, sectorul public și sectorul asociativ, precum și tendința de extindere a funcționalității sectorului asociativ până când acesta va ajunge la stadiul de a concura și apoi de a anihila, de a înlocui, sectorul public astfel încât nu vor mai exista decât două sectoare: sectorul privat și sectorul asociativ.

Sectorul asociativ este parte a societății civile, fiind situat între sectorul privat și cel public, între sectorul ce reprezintă interesele statului sau a lumii guvernamentale și interesele patronilor sau a lumii afacerilor, fără a se trasa însă o graniță strictă, inviolabilă și din această cauză sectorului asociativ i se atribuie, cu preponderență, mai multe denumiri.

Sectorul asociativ este sectorul în care „în mod tradițional” acționau organizațiile filantropice, de caritate și de voluntari, din care astăzi fac parte organizațiile nonguvernamentale. Astfel existența acestui sector pare a fi de când lumea și se manifestă în mod organizat deodată cu apariția creștinismului. El s-a manifestat la început prin desfășurarea activității filantropice sau de caritate din cadrul bisericii creștine și mult timp s-a rezumat doar la activitatea acesteia, fiind considerată a fi o activitate specific eclezială sau o manifestare a religiozității, proprie fiecărei persoane. Încetul cu încetul s-a transformat într-o calitate morală, o datorie civică, a devenit o virtute și un teren speculat în cadrul campaniilor electorale căpătând astfel o importanță din ce în ce mai mare.

Scurt istoric al activității sectorului asociativ în România.

Din lucrarea profesorului dr. Emilian Popescu intitulată „Inscripțiile din sec. IV-XII descoperite în România”, Editura Academiei R.S.R. București, 1976, nu găsim date elocvente despre existența activității filantropice desfășurată în cadru instituțional înainte de constituirea Statelor Feudale Românești și

organizarea bisericii. Aflăm că Voievodul Dan (1383-1386) și Mircea cel Bătrân (1386-1418) fac donații importante mănăstirii Vodița și supușilor pentru ca „toți câți veneau la pragul bisericii să primească un mic ajutor” în alimente sau încălțăminte.

Știind totuși că dragostea față de aproapele nostru a existat de la începutul creștinismului putem afirma totuși că urmând exemplul primilor creștini, activitatea filantropică a existat și pe teritoriul României încă din cele mai vechi timpuri dar la scară redusă, de la un individ la altul și fragmentat în diferite comunități și cantități nesemnificative, în măsura posibilităților acelor vremuri. În literatură găsim un adevărat îndreptar despre filantropie în „Învățăturile domnitorului Neagoe Basarab (1512-1521) către fiul său Teodosie”. Fiul era îndemnat să miluiască pe săraci deoarece, se spune că tot ceea ce el posedă provine de la ei.

Activitatea socială în România a avut un puternic caracter religios. În sec. al XIII-lea au fost organizate, pe lângă diferite mănăstiri așa-zisele „bolnițe” (azile pentru bolnavi, săraci, invalizi și bătrâni).¹¹ Exista o tradiție printre domnitorii români de a construi biserici și mănăstiri după fiecare război câștigat în semn de recunoștință și mulțumire aduse lui Dumnezeu că i-a ajutat să-i biruiască pe dușmani.

România a fost una din primele țări din Europa care a elaborat un sistem de securitate socială prin acordarea de ajutoare orfanilor, săracilor, văduvelor, bolnavilor, și a înființat organizații publice și private cu caracter de ocrotire socială specializată.¹²

Între 1920-1929, s-a înregistrat cel mai mare număr de instituții de caritate înființate din inițiativă particulară a României moderne deoarece cadrul legal facilita inițiativa privată și implicit dezvoltarea sectorului nonprofit.

După primul război mondial, problemele sociale s-au intensificat datorită distrugerilor pe care războiul le-a provocat. Numărul copiilor orfani, a oame-nilor săraci și bolnavi a crescut îngrijorător. A apărut un număr mare de cerșetori și vagabonzi, aproximativ 13.000 persoane, care au invadat străzile, amenințau ordinea și securitatea populației. Se simțea acut nevoia de ocrotire a acestor persoane în întreaga țară printr-o acțiune dirijată. Profesorul N. Minovici s-a îngrijit de rezolvarea acestei grave probleme sociale. Au fost luate măsuri în sensul combaterii acestui fenomen prin încadrarea în muncă a celor fără de nici o ocupație la ferma agricolă, la crescătoria de păsări de la Băneasa sau în diversele ateliere organizate în acest scop. Cei bolnavi au fost duși la tratament iar invalizii au fost internați în cămine speciale.

În anul 1936 s-a făcut primul recensământ al unităților din domeniul protecției sociale. Astfel au fost identificate un număr de 521 de unități dintre care 50 de unități aparțineau statului, iar 471 erau asociații particulare,

¹¹ Florica Mănoiu, Viorica Epureanu, *Asistența socială în România*, București, Editura ALL, 1996, p. 5.

¹² Elena Zamfir, Cătălin Zamfir, *Politici sociale – România în context european*, București, Editura Alternative, 1995, p. 64.

caracterizate prin faptul că aveau o capacitate foarte mică, de 4-5 persoane. În perioada 1940-1944, în România, funcționau un număr de 37 asociații de binefacere. În statutul de funcționare a acestor organizații de binefacere acordat de Ministerul Sănătății și Ocrotirii Sociale, erau prevăzute atribuții ca: ocrotirea mamei și a copiilor, asistența familiilor dependente, asistarea fetelor și a copiilor părăsiți și plasarea lor la doici și mame crescătoare, îngrijirea sănătății, asistarea persoanelor surdomute și nevăzătoare, asistarea invalizilor, orfanilor și a văduvelor de război, combaterea bolilor sociale, organizarea societăților de patronaj, educația socială a populației, organizarea învățământului de ocrotire și asistență socială¹³.

În anul 1942 Comitetul Municipal București înființează Centrala Societăților de Binefacere pentru a întări colaborarea dintre Consiliul de patronaj și societățile de binefacere prin subvenționarea acestora și creșterea utilității lor în rândul populației. Fișele și rapoartele erau înaintate de Comitetul Municipal București și de societățile particulare la Biroul de Studii și Documente care era în legătură cu Fișierul Central al Institutului Central de Statistică și ținea evidența riguroasă a asistaților, prelucra datele statistice și coordona organizațiile din capitală unde care se găsea cel mai mare număr de asistați – peste trei mii de persoane.

Bugetul organizațiilor particulare de binefacere era subvenționat de stat cu până la 20% din totalul veniturilor realizate din mijloace proprii. Aceste organizații trebuiau să funcționeze exclusiv din fonduri proprii (subvenții, cotizații, donații ale membrilor proprii), fiindu-le interzise colectele în rândul populației. Pentru ajutorarea clienților prin oferirea de locuri de muncă și spre îmbunătățirea fondului bănesc al organizațiilor s-au înființat ateliere de lucru în vederea comercializării produselor obținute și a asigurării rețelei cu mobilierul, lenjeria și îmbrăcămintea pentru cei asistați, necesare bunei desfășurări a activității.

În anul 1969 rețeaua de asistență socială și activitatea organizațiilor nonguvernamentale aproape se desființează. Singurele instituții rămase viabile au fost: Asociația nevăzătorilor, Asociația surzilor și Casa de Ajutor Reciproc. Această stare de fapt ține până după revoluția din decembrie 1989 când prin H.G. nr. 962 din 11 august 1990 se restabilesc atribuțiile și modul de organizare a Ministerului Muncii și Protecției Sociale. După revoluția din 1989, în România s-a recăpătat libertatea de asociere. În același timp s-au asigurat și fonduri din străinătate pentru sectorul nonprofit. Mediul socio-politic a devenit favorabil activității O.N.G-urilor drept care numărul lor a crescut la nivel național dar cu discrepanțe mari în ceea ce privește distribuția și densitatea.

¹³ Râșcanu, Ruxandra, Psihologie medicală și asistență socială, Editura Știință și Tehnică, București, 1997, p.183

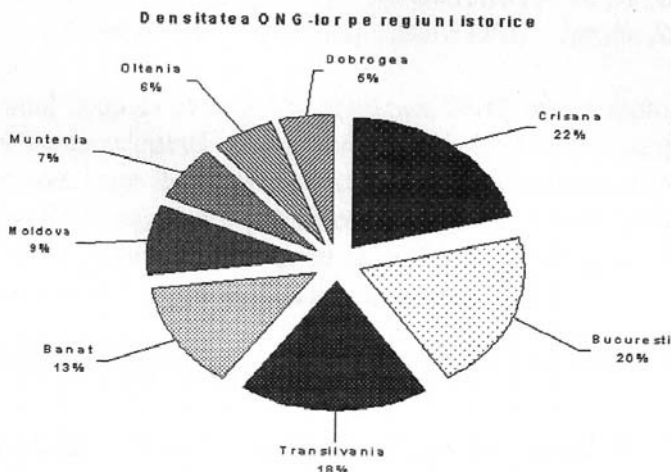

Fig. Nr. 2 – Densitatea ONG-urilor pe regiuni istorice, sursa FDSC, 1999

Clasificarea organizațiilor neguvernamentale

Sintagma „neguvernamental” face o primă deosebire între instituțiile de stat și cele publice. În anul 1945 Consiliul Economic și Social al O.N.U. definește organizațiile neguvernamentale ca fiind organizațiile care presupun o mobilitate a cetățenilor pentru diverse cauze sociale¹⁴

Dacă avem în vedere activitatea O.N.G.-urilor, ele pot fi clasificate astfel:

a) după modul cum primește și distribuie bunuri

– organizații receptor – distributive (se bazează exclusiv pe donații pe care le distribuie);

– organizații productiv – distributive (sunt cele care dispun de o oarecare dotare cu care speră să se regenereze continuu, după ce distribuie partea productivă destinată distribuirii și donațiile primite suplimentar;

– organizații clientelare (spitale, sanatorii, școli și universități, teatre, case de cultură, etc.).

b) după sistemul de distribuire a resurselor

– organizații comunitare (controlul final aparține comunității, celor care reprezintă liderii acesteia);

– organizații antreprenoriale (controlul final este intern, caz în care consiliul de conducere se auto perpetuează)¹⁵

Lester Salamon, specialist de frunte pe instrumente alternative de acțiune guvernamentală și pe sectorul non-profit, evidențiază pentru organizațiile neguvernamentale următoarele trăsături comune: au o prezență și o structură

¹⁴ Străinescu, Ioan, Managementul O.N.G., Editura didactică și pedagogică, R.A., 2007, p. 5

¹⁵ Vlăsceanu, Mihaela, Sectorul Non-Profit. Contexte, organizare, conducere, Editura Paideia, București, 1996, p. 8

instituțională, sunt independente de stat din punct de vedere instituțional (sunt private), nu distribuie profit pentru grupul de „proprietari”, se autoorganizează, folosesc voluntariatul.¹⁶

Indiferent de cum este denumit acest sector, el este constituit din organizații nonguvernamentale, nonprofit, fără scop lucrativ, de asistență socială, caritabile, asociative sau informale: asociații (etnice, filantropice, politice, de afaceri, etc.), fundații, federații, cluburi (sportive, de recreere, sociale, literare, istorice, etc.), societăți (artistice, literare, istorice, umaniste, etc.), școli, universități, centre de cercetare, unități de asistență socială, centre de dezvoltare comunitară (economice, sociale, culturale), spitale, muzee, parcuri, grădini botanice și zoologice, rezervații naturale, etc., cooperative de credit și case de economii, case de asigurări.

Diferența de la o organizație la alta pare a fi minimă dar în același timp este definitorie, este ceea ce le face să poată opera în afara limitelor stricte ale pieții și ale statului.

Cele mai importante trăsături care le deosebește și în același timp le oferă cartea de vizită ce-i prezintă fără prea multă publicitate în cadrul grupului în care-și desfășoară activitatea ar fi:

✓ Organizațiile neguvernamentale sunt independente față de stat, fac parte din sfera societății civile, propun și experimentează soluții în vederea rezolvării problemelor societății.

✓ Organizațiile nonprofit au ca scop modificarea resurselor în vederea redistribuirii lor persoanei sau unui grup de persoane defavorizate și aflate în sărăcie.

✓ Organizațiile de voluntari, de ajutorare, de prestări servicii dezvoltă spiritul responsabilității cetățenilor de a se asocia și a se implica în viața societății;

✓ Organizațiile comunitare asociative combină tipologiile organizațiilor filantropice enumerate mai sus și conduc la o formă mai complexă, tinzând spre elaborarea unei strategii de sprijin ce poate fi un bun model pentru o nouă politică de stat în domeniul social.

Din tabelul de mai jos avem o situație a O.N.G.-urilor ce funcționează pe teritoriul României. De aici putem observa că printre cele mai numeroase se regăsesc asociațiile și fundațiile.

<i>Nr.Crt.</i>	<i>Tipul organizației</i>	<i>Numărul 20.01.2010</i>
1.	Asociații	44271
2.	Fundații	16785
3.	Federații	758
4.	Uniuni	633
5.	Neprecizate	213
6.	Total	62680

Tab. nr.1– Distribuția ONG – urilor pe domenii de activitate. Sursa FDSC

¹⁶ Lester M, Salamon, Helmut K, Anheier și asociații, Globalizarea sectorului nonprofit, Center for Civil Society studies, The Johns Hopkins University, 1998

Finanțarea O.N.G. – urilor

Specificul organizațiilor din sectorul asociativ este de a oferi bunuri și servicii sociale „în funcție de cererea de pe piață, baza legală și practică a donațiilor și sponsorizărilor, disponibilitatea de fonduri ale clientului și interesul său de a cumpăra serviciul oferit sau de modul de distribuire a serviciilor și a bunurilor de către organizația nonprofit.”¹⁷

Resursele financiare a acestora provin din baza patrimonială a organizației (clădiri, terenuri, diverse dotări – aparatură medicală, calculatoare, aparate electrotcasnice, mobilier, alte ustensile necesare pe care le folosesc în vederea desfășurării și extinderii activității), donații (obiecte, bani, produse), sponsorizări din partea sponsorilor interni sau din străinătate, venituri obținute din vânzarea unor bunuri și servicii (de sănătate, educație, protecție).

Varietatea acestora este uluitoare și provin dintr-o sursă pe care dacă organizațiile din sectorul asociativ nu ar solicita-o, aceasta ar rămâne neîntrebuintată, nevalorificată. Există un acord tacit între membrii societății ca atunci când sunt solicitați să participe, în mod voluntar, la sprijinirea activităților sociale răspund afirmativ cu conștiința că participă la împlinirea unui bine.

În ceea ce privește sursele de finanțare a sectorului nonprofit, se poate observa că în ultimii ani fondurile provin aproximativ 50% din finanțări externe așa cum reiese din lucrarea lui Dan Petrescu „Bilanțul Băncii Mondiale asupra O.N.G.–urilor din România” și din raportul doamnei Vera Dakova (coordonator al lucrării „O prezentare a sectorului neguvernamental: Consolidarea strategiei donatorilor”)

Barometrul Liderilor O.N.G. (FDSC, 2010), arată că în România organizațiile neguvernamentale obțin finanțare din cele mai diverse surse dar puține beneficiază de sprijinul autorităților locale după cum urmează în tabelul de mai jos:

Nr. Crt.	Principala sursă de venit o organizației nonguvernamentale	%
1.	Granturi, finanțări nerambursabile U.E.	18,6
2.	Fundații străine sau internaționale	13,9
3.	Cotizații ale membrilor	
4.	Direcționarea impozitului de 2% din partea populației	10,3
5.	Sponsorizări cu bani din partea companiilor	8,0
6.	Donații individuale	7,5
7.	Activități economice (de exemplu, servicii)	5,5
8.	Granturi, finanțări din partea autorităților publice românești	4,9
9.	Instituții guvernamentale străine sau internaționale (altele decât U.E.)	2,7
10.	Subvenții (legea 34 din 1998)	2,1
11.	Nu a obținut venituri	1,9
12.	Contracte de servicii cu autoritățile publice	1,6
13.	Sponsorizări în natură din partea companiilor	1,3
14.	Donații bani	0,7
15.	Fundații private românești	0,6

¹⁷ Vlăsceanu, Mihaela, Sectorul nonprofit, Editura Paideia, București, 1996, p. 33

16.	Donații în natură	0,4
17.	Altele (exemplu, donații prin SMS– telefonie mobilă)	2,1
18.	Refuzul acordării informației	0,2
19.	Nonrăspunsuri	7,3

Tabel nr. 3 – Sursa: Barometrul Liderilor ONG, FDSC, 2010

Amploarea voluntariatului

Activitatea de voluntariat a cunoscut din anul 1990 o evoluție ascendentă, în pofida faptului că la început încă mai era văzută ca fiind „munca patriotică” pe care cetățenii României trebuiau să o presteze în mod obligatoriu în perioada comunistă.

Voluntariatul este „activitatea de interes public desfășurată din proprie inițiativă de orice persoană fizică, în folosul altora, fără a primi o contraprestație materială. Activitatea de interes public este acțiunea desfășurată în domenii ca: asistența și serviciile sociale, protecția drepturilor omului, învățământ, sănătate, religie, filantropie, sport, social și cultural, etc.”¹⁸

Având la bază cercetarea Omnibus realizată de FDSC în 2010, putem observa:

– cele mai multe persoane preferă să facă donații decât să presteze muncă voluntară;

– procentul persoanelor cu experiență în voluntariat crește proporțional cu nivelul de educație;

– procentul persoanelor ce activează ca voluntari scade proporțional cu nivelul veniturilor personale, în general persoanele cu venituri mici sunt cele mai numeroase;

– persoanele între 30-40 de ani și peste 60 de ani preferă, optează pentru voluntariat în folosul bisericii sau al comunității.

Amploarea voluntariatului pe tipuri de acțiune derulată					
Nr. Crt.	Întrebare cu referire la activitatea desfășurată în cadrul O.N.G. în ultimul an	O dată pe an	De mai multe ori	Nu	Nu știu, nu răspund
1.	Ați făcut o donație la biserică	19,2%	33,0%	47,2%	0,6%
2.	Ați făcut o donație ca răspuns la un anunț umanitar făcut la ziar sau la TV.	7,6%	11,3%	78,7%	2,4%
3.	Ați făcut muncă voluntară pentru biserică sau comunitate	3,5%	15,1%	79,7%	1,8%
4.	Ați donat sânge	4,8%	6,8%	86,7%	1,8%
5.	Ați făcut o donație ca răspuns la un anunț umanitar făcut la ziar sau la TV. Pentru alte cauze	4,4%	6,4%	86,9%	2,3%
6.	Ați făcut o donație pentru O.N.G.	0,7%	3,0%	94,2%	2,2%

Tabel nr. 4 – Sursa: Cercetare de tip Omnibus, realizată de Mercury Research la comanda FDSC, 2010

¹⁸ Legea voluntariatului nr. 195 din 2001 care a fost revizuită la 30.07.2006, având în vedere O.G. nr. 58 din 2002, Legea nr. 629 din 2002, Legea nr. 339 din 2006

Procentul cel mai mare de persoane care activează în cadrul organizațiilor de voluntariat în folosul bisericii sau al comunității se găsesc în zona Moldovei, în timp ce Bucureștiul se află la polul opus, urmat de Oltenia, Muntenia, Dobrogea. Rezultatul studiului asupra voluntariatului relevă faptul că bărbații preferă munca de voluntariat și o practică într-un procent mai mare decât femeile iar cei mai mulți o fac pentru biserică sau pentru organizațiile neguvernamentale.

Caracteristicile voluntarilor ce activează în cadrul O.N.G.– urilor			
Caracteristici cu privire la persoanele voluntare		Voluntariat pentru biserică	Voluntariat pentru O.N.G.
Sex	Masculin	23%	4%
	Feminin	15%	4%
Vârsta	18-29 ani	9%	4%
	30-44 ani	21%	5%
	45-59 ani	19%	5%
	60 ani și peste	24%	1%
Educație	Până la 8 clase	19%	1%
	Școală profesională sau 10 clase	25%	4%
	Liceu, postliceală	15%	5%
	Colegiu, facultate	15%	5%
Categorie socială	Directori de departament și întreprinzători particulari	19%	4%
	Funcționari cu studii superioare și personal calificat	15%	6%
	Muncitori calificați și funcționari cu pregătire medie	17%	3%
	Muncitori necalificați și funcționari cu studii medii	23%	3%
Venit pe gospodărie	Mic, sub 1120 RON pe lună	28%	3%
	Mediu 1121-1960 Ron pe lună	17%	6%
	Mare, peste 1960 Ron pe lună	15%	3%
Regiunea istorică	Transilvania, banat, Crișana, Maramureș	20%	4%
	Oltenia Muntenia, Dobrogea	14%	3%
	Moldova	28%	3%
	București	9%	6%
Total	Orașe peste 200K loc.	8%	3%
	Orașe 50-200K loc.	13%	5%
	Orașe sub 50K loc.	15%	4%
	Localități rurale	28%	4%
Total		19%	4%

Tabel nr. 5 – Sursa: Cercetare de tip Omnibus, realizată de Mercury Research la comanda FDSC, 2010

Dincolo de faptul că sectorul asociativ are în general o vizibilitate redusă atât în rândul populației cât și în cel al clasei politice, scoaterea lui în evidență,

în condițiile accentuării crizei economice, ar însemna o descoperire a unei posibilități de a face economie în buget și o sursă imediat apropiată, gratuită și la îndemâna comunităților locale.

Activitatea sectorului asociativ are adânc înfipte rădăcinile în istorie prin activitatea locașurilor de cult care sunt active de la începutul creștinismului și până în prezent. Acestea activează alături de organizațiile din sectorul neguvernamental, primele dintr-un sentiment religios, ultimele dintr-un sentiment civic. Ambele așteaptă sprijin din partea puterii clasei politice, o binemeritată recunoaștere, încredere prin punerea lor în valoare și susținere în sensul dezvoltării și perpetuării activității la nivele din ce în ce mai superioare.

Se poate spune că este timpul să trecem de la teorie la fapte, de la activitatea legislativă la cea managerială, de la retorică la voluntariat, de la excluziune socială la incluziune socială.

ROLUL PUBLICITĂȚII GLOBALE ÎN PROMOVAREA AFACERILOR ECONOMICE INTERNAȚIONALE

Laurențiu RADU*

Abstract: Business globalization is an irreversible phenomenon that has led companies, which reached the stage of maturity, to internationalize their business, an economic phenomenon, which led to a significant increase in advertising investment. At the market level there must be considered the organizational and financial limits, which require standardization or adaptation strategies on the one hand and centralization or decentralization of decisions on the other hand, when the advertising message intended audience of several countries, in order to sell products or services.

Keywords: advertising, business globalization, business promotion, marketing

Organizarea demersului publicitar în contextul globalizării

Accentuarea globalizării a devenit un fenomen caracteristic și dominant al lumii contemporane, ce modifică astfel percepția și filozofia generală despre existență și dezvoltare, determinat fiind de multitudinea proceselor complexe din diferite domenii ale societății ce depășesc granițele naționale și se propagă în toate direcțiile și sferele activității umane.

În economie, globalizarea este o formă superioară a internaționalizării afacerilor, ce se materializează prin formarea unor firme, care ies de pe piața lor locală, tradițională. Trecerea de la internaționalizare la globalizare, înseamnă comerț mondial, strategii de piață la nivel global, o viziune general globală asupra pieței¹.

Amploarea acestui fenomen economic, determină noi oportunități de expansiune, prin implementarea unui management profesionist și mai eficient, care să asigure, prin viitoarele operațiuni, obținerea unor performanțe economice ridicate.

Trecerea la globalizarea vieții economice este reflectată atât de evoluția comerțului mondial, cât și de caracterul tot mai global al strategiilor de piață, care au în vedere mondializarea piețelor și crearea unei economii globale întemeiate pe interdependențe transnaționale, în toate activitățile: producție, comerț, servicii, finanțe, etc., bazate pe un nou mediu de afaceri, mult mai complex și

* cercetător științific dr. în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova. E-mail: xlaur2007@yahoo.com

¹ David Anthony, M.G., David, G. Jonathan, *Transformări globale*, Iași, Editura Institutului European, 2004.

mai dinamic, mai provocator pentru inițiative mai performante, derulate prin liber schimb.²

Problemele și preocupările privind activitatea de comerț exterior necesită idei și concepte inovatoare, iar publicitatea rămâne principalul mijloc de informare a consumatorilor despre existența unei mărci și de menținere a valorii mărcii respective. În ceea ce privește publicitatea internațională sau la scară mondială, problemele întâmpinate sunt diferite față de cele de pe piața internă, astfel strategiile, inovația și creativitatea trebuie să țină cont atât de legislația în vigoare, cât și de limba, cultura și obiceiurile respectivelor teritorii.

Promovarea schimburilor economice externe este un mecanism complex, care cuprinde ansamblul conceptelor mijloacelor și instrumentelor utilizate pentru a face cunoscut potențialul de export și cooperare al unei firme, ramuri sau economii, în scopul creșterii și diversificării exporturilor.³

Pentru obținerea unor rezultate eficiente în promovarea bunurilor și serviciilor este necesar ca agentul economic să aibă în vedere stabilirea priorităților, luând în calcul toate corelațiile posibile, cum ar fi conexiunea dintre cauză și efect, ce pot determina finalizarea cu succes a acțiunilor întreprinse. În acest sens, mixul de marketing, ale cărui elemente se constituie într-o potențială sursă de avantaje competitive, joacă un rol important în atragerea consumatorilor, dar și în realizarea obiectivelor strategice, prin combinarea eficientă a celor patru componente esențiale: politica de produs, politica de preț, politica de distribuție, politica promoțională.

Extinderea publicității la scară mondială devine un fenomen tot mai pregnant, iar firmele cu activitate de export sunt tot mai preocupate de promovarea produselor, căutând astfel oportunități în expansiunea lor de acaparare a noi piețe de desfacere, sens în care activitatea de marketing trebuie să aibă în vedere identificarea țintei și oportunitățile pieței. Apelarea la agenții de publicitate, asigurarea bugetului de publicitate și valorificarea potențialului corespunzător cerințelor pieței sunt necesare în comunicarea cu clienții, ceea ce creează notorietate produsului prin marcă sau brand și va duce la atingerea obiectivelor propuse.

Având în vedere nevoile diferite ale fiecărei țări, diferențele de timp, barierele lingvistice și culturale, pentru atingerea obiectivelor, cele mai multe decizii de marketing se realizează prin apelare la personalul calificat din respectivele țări, deoarece este cel mai bine informat cu privire la piețele-țintă. Mai mult, companiile cumpără firme din respectivele țări, căutând să profite de sistemul de relații deja format, sau apelează la agențiile de publicitate locale.

Tehnologia avansată, calitatea garantată și prețul accesibil al produselor sunt elemente ce ajută esențial firma în obținerea unei cote de piață și totodată pot contribui pe termen lung la creșterea puterii competitive. În acest sens comunicarea devine caracteristica fundamentală a oricărei acțiuni, atât pentru identificarea și cunoașterea zonelor cu potențial în dezvoltarea afacerilor, dar și

² C. Postelnicu, Gheorghe Postelnicu, *Globalizarea economiei*, București, Editura Economică, 2000.

³ Alexandru Puiu, *Managementul internațional*, Tratat, vol I, Brăila, Editura Independența Economică, 1999.

pentru promovarea bunurilor și serviciilor ce fac obiectul vânzării. Mesajul este ideea ce stă la baza comunicării, având drept rol atragerea clienților și motivarea consumului. Cel mai important aspect este capacitatea firmei de a înțelege necesitatea adoptării unui sistem operativ low-cost, de a răspunde cerințelor consumatorilor, dar și de a face cunoscut potențialilor clienți utilitatea produselor, modul în care sunt fabricate și înalta calitate garantată a acestora.

Mijloacele publicitare disponibile pe plan mondial și caracteristicile lor

Există o gamă variată de mijloace mass-media disponibile, prin care o afacere poate desfășura o campanie de publicitate.

Mijloacele mass-media publicitate includ:

- Ziarele. Numeroase ziare și-au extins circulația la nivel global, unele fiind tipărite simultan în mai multe țări (Wall Street Journal, Financial Times, Wall Street Journal Asia este o versiune a Wall Street Journal, ce oferă știri și analiză a evoluțiilor de afaceri la nivel mondial pentru publicul asiatic, Asahi Shimbun, ce are alianțe cu International Herald Tribune, care este deținut de New York Times). Deși circulația ziarelor a devenit mai rapidă și mai eficientă, datorită noilor tehnologii, care permit transmiterea unei reclame către tipografia prin intermediul satelitului sau internetului, totuși în multe țări se constată o scădere a vânzărilor, ceea ce determină înlocuirea treptată a formei tipărite cu cea online.
- Revistele. Dintre revistele naționale și internaționale, care publică reclame de interes pentru consumatorii regionali, internaționali sau globali, putem menționa: Newsweek, TIME (The International Magazine of Events), The Economist.

Mijloacele mass-media vizuale și auditive includ:

- Televiziunea. Există câteva țări care nu dispun de televiziune proprie (Tanzania) sau altele, care restricționează un anumit gen de publicitate prin intermediul televiziunii. Rețelele de televiziune prin satelit și prin cablu au cunoscut o extindere extraordinară, accelerând utilizarea acestui mijloc de informare pentru publicitatea internațională.
- Publicitatea exterioară (*afișe, panouri*) și cea expusă pe mijloace de transport, reprezintă un mijloc de comunicare ce este utilizat pretutindeni în lume. În țările occidentale dezvoltate, firmele apelează tot mai mult la mijloace publicitare externe (camioane, taxi-uri, stații de autobuz), ca alternativă, în cazurile în care nu se poate face reclamă la televiziune (exemplu: țigări și băuturi alcoolice). În unele țări, precum India și China, publicitatea exterioară este tot mai importantă.
- Radioul. Ca mijloc de comunicare mobil, radioul poate fi oriunde în contact cu potențialii consumatori, astfel încât publicitatea internațională poate apela la transmiterea mesajului pe o cale eficientă și mai puțin costisitoare. Un exemplu în acest sens este Radio Luxemburg, postul de radio internațional al

Europei, ce transmite reclame în mai multe limbi și poate fi recepționat pe întregul continent.

- Cinematograful. Este un mijloc de comunicare folosit mai ales în țările în curs de dezvoltare și în cele mai puțin dezvoltate pentru informarea tinerilor, în special a adolescenților.
- Internetul. Este mediul cel mai interactiv ce poate fi descris ca o vastă rețea la care sunt interconectate rețele de calculatoare ce transmit date, prin intermediul cărora se realizează comunicarea.

Având în vedere dinamica schimburilor comerciale, s-a constatat că promovarea acestora se realizează atât începând cu marca produsului sau a fabricii, cât și printr-un program complex de publicitate, ce folosește o gamă variată de mijloace de comunicare, prin intermediul cărora poate fi inițiată o campanie publicitară.

Campania de lansare a unui produs poate începe și cu o conferință de presă, la care sunt invitați jurnaliștii. Important însă, este ca modalitatea de comunicare să nu fie aleasă chiar la întâmplare, astfel trebuie să se țină cont și de simpatia publicului și încrederea de care se bucură anumite media, iar mai apoi se poate trece la oficializarea lansării.

Utilizând un ansamblu de metode și tehnici specifice (materializate în activități promoționale), prin promovare se încearcă influențarea comportamentului clienților actuali sau potențiali în vederea obținerii unor rezultate cât mai bune (profituri), pe o perioadă mai lungă de timp. Efectul activităților de promovare prin publicitate se răsfrânge atât asupra firmei, cât și asupra consumatorilor, prin obținerea unui avantaj suplimentar (preț mai mic, o cantitate mai mare de bunuri la același preț sau înscrierea într-o bază de date, pentru a primi informații cu privire la marca sau serviciile respective). Uneori costurile promoțiilor pot fi la fel de mari ca cele alocate achiziționării spațiilor sau timpilor în diverse media. Principalele tehnici de promovare a vânzărilor sunt reducerile de prețuri, vânzările grupate, oferirea de cadouri, organizarea unor concursuri, extrageri cu premii, testarea gratuită a produselor, ce au rolul de a atrage consumatorii și de a spori vânzările pentru produsele companiei.

Reclama la locul de vânzare, prin prezența sa în preajma cumpărătorului, are un impact pozitiv, deoarece stimulează și determină rapiditatea luării deciziei de achiziționare a produsului.

Publicitatea la locul vânzării nu este ușor de realizat la scară internațională, elementele sale vor trebui adaptate la condițiile locale, mai precis la limba, reglementările și rețeaua de distribuție locală.

În mass-media audiovizuală reclamele se realizează prin clipuri și spoturi publicitare, acestea fiind scurte mesaje audiovizuale, difuzate la radio și televiziune, respectiv scurte filme comerciale difuzate prin intermediul televiziunii, ce sunt însoțite de o imagine sonoră ce include aspecte legate de regie, în prezentarea cât mai captivantă a mesajului transmis potențialilor clienți.

În abordarea publicității globale este necesar să avem în vedere asemănările dintre piețe și aspirațiile similare de consum în ceea ce privește aplicarea

strategiilor de marketing, iar în acest sens cercetarea de piață devine instrumentul necesar ce influențează deciziile de marketing.

Complexitatea piețelor determină necesitatea cunoașterii acestora, prin prisma dorințelor și nevoilor potențialilor clienți, dar și prin raportul beneficiilor produsului față de concurență în ceea ce privește poziționarea brandului sau mărcii.

Astfel metodele și tehnicile utilizate au ca rezultat rapoarte și studii de caz ce ajută la înțelegerea fenomenelor de piață relevante în campaniile de marketing direct și marketing online, considerate a fi mecanisme ce pot aduce rezultate rapide, eficiența putând fi măsurată în urma volumului de vânzări înregistrate.

Marketingul direct este o formă de publicitate și o alternativă în politica de promovare a firmei, prin care se transmite un mesaj direct, încercând a se construi un grad de conștientizare în perspectiva potențialilor consumatori de a-și manifesta preferințele de achiziționare pentru un anumit produs. Instrumentele și tehnicile utilizate în cadrul campaniilor publicitare sunt: poșta sau mail-ul (poșta electronică), cataloage, reviste, teleshopping-ul prin intermediul televiziunii, marketingul telefonic și marketingul online. Rezultatul cunoscut sub numele de „rată de răspuns” determină eficacitatea campaniilor publicitare, ce poate fi ușor măsurată prin compararea vânzărilor preconizate cu cele reale.

Deși publicitatea prin poștă este utilizată în multe țări, încă nu poate fi utilizată la scară internațională, deoarece în primul rând este o tehnică locală, iar serviciile poștale variază de la o țară la alta, inclusiv în cadrul Uniunii Europene. Totuși, companiile emițătoare de cărți de credit, care dețin o bază de date internațională a clienților, se pot folosi de acest mijloc pentru a comunica la nivel mondial.

Standardizare și diferențiere

Pe piața globală, companiile trebuie să apeleze la o publicitate puternic standardizată, iar reușita unei astfel de acțiuni depinde de un management eficient pentru a crea o legătură între produsul sau serviciul respectiv, ce trebuie adaptat la cultura și comportamentul de cumpărare al consumatorilor (stil, sentimente, sistemele de valori, atitudini, credințe și percepții), avându-se în vedere și reglementările legislative corespunzătoare aceluși spațiu teritorial, în care se vor desfășura activitățile economice.

Standardizarea publicității se referă la utilizarea mesajului publicitar, același pentru fiecare piață, introducând doar mici modificări, prin montarea unui mesaj diferit pentru fiecare țară în parte. Ea poate fi mai ușor de înfăptuit, atunci când există între țări caracteristici economice, culturale, legislative și de informare asemănătoare.

Toți acești factori influențează măsura în care conceptele de publicitate reușesc să depășească granițele naționale. Standardizarea prezintă mari avantaje cum ar fi: economii de scară prin reducerea costurilor de producție mass-media, se realizează o mai bună coordonare a eforturilor publicitare la scară globală, se atribuie firmei sau produsului o imagine mai puternică la nivel mondial. Nevoia unei strategii de

publicitate la nivel mondial intensifică concurența și totodată, crează valoare superioară pentru consumatori.

Standardizarea execuției publicității uneori este dificil de îndeplinit, ceea ce determină pe cei mai mulți specialiști în publicitatea internațională să aibă o viziune globală, dar să acționeze la nivel local. Astfel, se elaborează strategii de publicitate globală, care eficientizează și susțin activitățile de publicitate ale firmelor proprii la scară mondială, apoi programele de publicitate sunt adaptate în conformitate cu nevoile și așteptările consumatorilor de pe piețele locale. În numeroase cazuri, chiar și atunci când se folosește un mesaj standard, stilul execuției este adaptat în așa fel încât să reflecte felul de a fi și așteptările consumatorilor locali.

Publicitatea standardizată are mai multe șanse de reușită în cazul bunurilor pentru producție sau al marketingului firmă-către-firmă (business-to-business), deoarece cumpărătorii au nevoi mai omogene și achiziționează produsul pentru aceleași motive. De exemplu, fie că este vorba despre o firmă din domeniul agricol europeană, asiatică sau americană, achiziționarea unui tractor este guvernată de aceleași rațiuni economice, cum ar fi: productivitatea, costul exploatarei utilajului pe durata existenței sale, disponibilitatea pieselor de schimb.

În plus, situația economică a companiei și profilul consumatorului sunt factori importanți de luat în considerare atunci când se alege gradul de standardizare și de adaptare în publicitatea internațională. Atunci când se investighează modul în care anunțurile sunt standardizate și adaptate, cercetările arată ca textul și vocea sunt frecvent adaptate, în timp ce elementele vizuale, și propunerile de cumpărare sunt standardizate.

În general valorile produsului sau ale mărcii, oferite consumatorilor vizați pentru fiecare țară sunt similare, deoarece pretențiile de achiziționare nu diferă în privința modului de evaluare, iar pentru atragerea lor pot fi folosite mijloace de publicitate asemănătoare, produsul promovat aflându-se în aceeași etapă a ciclului de viață pe toate piețele naționale. Mesajul și modul de execuție pentru un produs nou lansat pe piață trebuie să difere, însă, de mesajul și execuția lui pentru un produs ajuns deja în etapa creșterii pe o altă piață. Astfel, marca devine o adevărată „megamarcă”, ea ocupând o poziție solidă pe fiecare piață. Bugetul de publicitate necesar susținerii ei pe fiecare din piețele-țintă trebuie să fie consistent, iar ideea reclamei trebuie să fie transferabilă (elemente cu valoare universală, atracțiile de ordin funcțional, elemente fantastice și simboluri, moda). Filmele sau programele de televiziune, imaginea celebrităților internaționale și evenimentele de actualitate se transmit mai ușor decât valorile culturale de genul stilurilor de viață particulare, obiceiurilor și activităților sportive și de petrecere a timpului liber, accentelor și limbajului local, sfaturilor date de celebrități locale.

Pentru conducerile firmelor nu este ușor să decidă care abordare corespunde cel mai bine mărcilor proprii: standardizarea sau diferențierea. De aceea, ele trebuie să determine atât deosebirile, cât și similitudinile existente între consumatorii vizați pe diferitele piețe naționale sau regionale, precum și posibilitățile standardizării sau diferențierii. Ar fi nerealist să se creadă că diferențele culturale existente la nivelul

Europei se vor diminua prin crearea Uniunii Europene. Aceste diferențe se vor manifesta în continuare și pe piețele asiatice unde consumatorii japonezi și cei din Singapore se aseamănă la fel de mult ca și consumatorii germani cu cei italieni. Acolo apar asemănări în privința motivelor de cumpărare, firmele vor avea posibilitatea să creeze masaje generale, luând în considerare implicațiile deosebirilor de ordin cultural asupra conceperii și execuției publicității.

Centralizare sau descentralizare

A doua problemă cu care se confruntă cei care apelează la publicitatea internațională se referă la necesitatea centralizării sau descentralizării procesului de adoptare și aplicare a deciziilor cu privire la această activitate. Fiecare structură oferă avantaje și dezavantaje pentru proprietarii de afaceri. Soluția ei este legată direct de problema anterioară, cea a standardizării sau a diferențierii publicității, care la rândul ei, este influențată de asemănările și deosebirile constatate în privința conjuncturii piețelor naționale.

Centralizarea se bazează pe decizii la nivel de management superior, în timp ce structurile descentralizate au autoritatea delegată la toate nivelurile de management și în întreaga organizație. Avantajele centralizării constau în capacitatea organizației de control, printr-un management de top ce deține realist toate abilitățile și expertiza necesară de a gestiona mai ușor afacerile. Pe de altă parte, centralizarea ar putea conduce la ineficiență, deoarece toate acțiunile ar trebui aprobate și eliminate de către managementul superior. Astfel, avantajul descentralizării constă în faptul că permite adaptarea în condiții mai bune la delegarea autorității, iar acumularea de experiență a managerilor inferiori va duce la îmbunătățirea calității resurselor umane.

Organizațiile internaționale au tendința de a-și centraliza activitățile de marketing, inclusiv pe cele de publicitate. Acest lucru a fost observat mai ales în Europa, unde deciziile importante sunt luate la nivelul de management superior. Pentru multe categorii de produse, cum ar fi automobile, bunuri de folosință îndelungată, produse electronice, cosmetice și băuturi alcoolice, companiile internaționale din Europa au creat la nivelul continentului rețele de publicitate printr-o singură agenție specializată.

Societățile din domeniul mass-media și producătorii din industria alimentară agreează însă mai puțin centralizarea, deoarece trebuie să își adapteze activitatea la cultura și legislația fiecărei țări. Modalitățile de abordare diferă de la o firmă la alta. Unele organizații exercită un control strict de la centru, modificarea execuției publicității în funcție de cultura și condițiile locale fiind urmărită îndeaproape, așa cum este cazul filialelor companiei Unilever Europa. Alte corporații, cum ar fi Nestle, dau conducerilor locale o oarecare libertate de creație a reclamelor, impunând însă de la centru respectarea unor criterii referitoare la alegerea agențiilor și mijloacelor de informare. În sfârșit, companii, cum ar fi Heinz, au înclinat să acorde conducerilor locale autonomie totală atât în privința elaborării strategiei, cât și în cea a implementării strategiilor de produs și publicitate pe plan local.

Perspective

Conform ZenithOptimedia, se estimează că piața globală de publicitate va urca, până la sfârșitul anului 2012, la 486 miliarde de dolari, o creștere de 4,7% față de 2011, în ciuda situației economice din Europa și a temerilor legate de criza datoriilor care ar putea deveni mai gravă, iar pentru anii următori compania estimează o creștere de 5,2% în 2013 și 5,8% în 2014.⁴ Același raport ZenithOptimedia apreciază că în 2012 Internetul va revendica 17,1% din totalul cheltuielilor globale de publicitate, iar publicitatea TV își va consolida statutul de „super-media” la nivel mondial cu 47%.

O adevărată evaluare a economiei globale de publicitate, privind puterea pe termen lung a acestei industrii, depinde și de dinamica monedei (contabilizarea modificărilor în valută) deoarece acest lucru reflectă creșterile sau pierderile înregistrate de agențiile de publicitate.

În „zona euro” cele mai afectate piețe sunt Italia, Grecia, Spania și Portugalia, unde agențiile de publicitate locale se străduiesc să-și mențină rezervele de numerar, în timp ce agențiile de publicitate internaționale încep să își reconsidere potențialul pe termen lung al investițiilor.

În România, planurile bugetelor de promovare pentru anul 2012 depind de evoluția economiei, iar estimările în acest sens ar fi de scădere cu 5% sau de menținere la un nivel egal cu cel din 2011, când volumele s-au micșorat de cu un procent cuprins între 5% și 7% față de 2010, an în care valoarea totală a pieței locale înregistra 316 milioane euro⁵, atingând un nivel sub cel din 2006. Referitor la piața publicității online, aceasta este în continuă creștere, fiind estimată în prezent la 30 milioane euro, conform Business24.ro din 23 aprilie 2012. Atunci când vine vorba de strategii de marketing globale, Internetul joacă un rol extrem de important în lumea globalizată de astăzi.

Publicitatea devine tot mai importantă pentru consumatorii globali, în timp ce importante sume de bani sunt cheltuiți pe publicitatea din media tradițională (ex. televiziunea), anunțul și comunicarea pe Internet cunoaște o creștere rapidă. Astfel, *comentariile online pentru consumatori devin cea mai sigură formă de publicitate*. Având un impact major în determinarea preferințelor consumatorilor, această modalitate de „feedback de consum și experiență” ar trebui să ofere agențiilor de publicitate o nouă orientare strategică în promovarea mărcilor, printr-o conectare mai bună a consumatorilor cu site-urile companiilor, ceea ce ar crește credibilitatea și încrederea în anunțurile online.

⁴ „Ziarul Financiar”, 8 decembrie 2011, Piața globală de publicitate va crește în 2012 cu 4,7%, până la 486 miliarde de dolari.

⁵ Vezi articolul semnat de Andreea Ștefan, *Promovarea în 2012. Câți bani vor „pompa” companiile în publicitate*, 23 noiembrie 2011, articol disponibil online, <http://www.dailybusiness.ro/stiri-media-marketing/promovarea-in-2012-cati-bani-vor-pompa-companiile-in-publicitate-70869>.

SIMBOL ȘI METAFORĂ: PATRIMONIUL ANTIC ȘI EVOLUȚII SEMANTICE

PIESE DE PODOABĂ DIN PERIOADA FINALĂ A EPOCII BRONZULUI ȘI ÎNCEPUTUL EPOCII FIERULUI ÎN OLTENIA ȘI ZONELE ÎNVECINATE

Simona LAZĂR*

Abstract: In the upper part of the lower Danube interfering influences which are visible in different directions through the Late Bronze and Early Iron Age communities, all of which contributed to the manifestations of the material culture originality. The present paper analyzes the main types of ornaments, bracelets, pins, fibulas and rings buckle particular for South Western Romanian space during Late Bronze Age and Early Iron Age. Each category is accompanied by a list and a map of archeological finds.

Keywords: Late Bronze Age, Early Iron Age, South-Western Romania, ornaments.

În Oltenia și zonele învecinate, sudul Banatului, nord-vestul Bulgariei și nord-estul Serbiei, la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, întâlnim o serie de obiecte de podoabă, dintre care o atenție deosebită trebuie să acordăm brățărilor, acelor, fibulelor și inelelor de buclă. Spațiul care face obiectul studiului nostru nu se remarcă în mod deosebit printr-o bogăție a descoperirilor de obiecte din metal, mai ales dacă vom compara situația de aici, cu cea din alte zone, precum Transilvania sau ținuturile din bazinul Dunării Mijlocii. Pe de altă parte însă, varietatea tipologică a pieselor descoperite în zona de față ne prezintă în mod sugestiv o imagine complexă. Aici, în partea superioară a bazinului Dunării de Jos, se interferează influențe exercitate din direcții diferite, recepționate de comunitățile Bronzului târziu și ale secolelor următoare, care, toate, contribuie la nota de originalitate a manifestărilor culturii materiale. Vom analiza în continuare principalele tipuri de obiecte de podoabă, caracteristice spațiului nostru, pentru perioada de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului.

* cercetător științific III doctor în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S.Nicolăescu-Plopșor”, Craiova.

Brățări

Brățările cu capetele desfăcute și subțiate, pot fi lucrate din sârmă cu secțiunea rotundă, cum este fragmentul din necropola de tip Gârla Mare de la Balta Verde¹, cu secțiunea ovală, cum sunt cele de la Moldova Veche², sau cu secțiunea plan-convexă, ca cele două fragmente găsite în două morminte diferite din necropola de la Cârna³, asemănătoare cu alte piese fragmentare găsite tot în morminte la Moldova Veche⁴ și datate de Mircea Petrescu Dîmbovița în Br. D. Majoritatea brățărilor sunt decorate cu motive gravate. Marea varietate a acestei motivistici și faptul că aproape nici un exemplar nu este foarte asemănător cu altul, face imposibilă gruparea ornamentelor pe criterii tipologice.

Tipul de brățară lucrat din bară plată de bronz, cu capetele desfăcute și subțiate, ornamentat cu nervuri reliefate, dispuse orizontal, este întâlnit la Ostrovu Mare⁵, într-o descoperire mai veche, dar și într-un mormânt de incinerare din necropola de la Vrșac⁶. Petrescu Dîmbovița datează acest tip într-un interval larg cuprins între bronzul mijlociu și începutul epocii fierului.

Brățări lucrate din bară cu secțiunea rombică, cu capete desfăcute și subțiate, care pot fi simple, sau decorate cu grupuri de linii, precum cea amintită mai sus ca provenind de la Balta Verde, în necropola de tip Gârla Mare, sunt prezente pe o arie mare, care cuprinde necropola de la Beograd – „Karaburma”⁷ și așezarea de la Gomolava în Serbia, dar și situri din Ungaria și Slovenia⁸.

La Gubauca⁹, jud. Dolj, în așezările Verbicioara, unde s-au efectuat sondaje, au fost găsite două brățări de aur ce au fost datate la sfârșitul epocii bronzului¹⁰. Brățările din necropola de la Hinova¹¹ sunt prezente la Cornuțel , dar și în depozitul de la Șpálnaca.

¹ D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, în *Materiale* 2, 1956, pl. 39/3.

² M. Petrescu Dîmbovița, *Der Arm-und Beinschmuck in Rumänien*, PBF. X, 4, Stuttgart, 1998, pl. 98/1260-1261.

³ Vl. Dumitrescu, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cârna*, București, 1961, pl. 168/6, 7.

⁴ M. Petrescu Dîmbovița, *op. cit.*, p. 139-140, 166-168, pl. 117/1572, 145/1964, 146/1980.

⁵ D. Berciu, *APO*, p. 136, 138, fig. 170/5; Idem, *Catalogul Muzeului arheologic din Turnu Severin*, în *Materiale*, I, 1953, p. 625, fig. 14/4, pl. 35/9.

⁶ R. Rašajski, *Starinar*, 39, 1988, 21, 25, nr. 46, fig 46; S. Hansen, *Studien zu den Metaldeponierungen während der älteren UFZ zwischen Rhonetal und Karpatenbeken*, UPA, 21, 2, 1994, p. 574, nr. 334.

⁷ J. Todorović, *Praistoriska Karaburma II*, Beograd, 1977, p. 139.

⁸ M. Șandor Chicideanu, *Cultura Žuto-Brdo Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunărea mijlocie și inferioară*, Cluj, 2003, p. 152.

⁹ D. Berciu și colaboratori, *Șantierul arheologic Verbicioara*, în *SCIV*, 2, 1951, p. 243; S. Lazăr, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Dolj*, „Arhivele Olteniei”, SN, 14, 1999, p. 29.

¹⁰ D. Berciu și colab. *op.cit.*; G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Craiova, 2004, p. 84.

În ceea ce privește distribuția brățărilor, în lucrarea noastră le abordăm mai ales din punctul de vedere al funcției de podoabă nu și al varietății tipologice. Se remarcă totodată și prezența mai multor depozite constituite majoritar sau exclusiv din brățări. Acestea se concentrează pe o arie relativ restrânsă în nordul Serbiei (numai în zona Požarevac s-au descoperit patru astfel de depozite) și pe Dunăre (la intrarea în Clisură și la Orșova).

Prezentăm mai jos lista bățărilor descoperite în aria de studiu, cu precizarea că cifrele corespund punctelor cartate pe Harta nr 1.

1. Armeniș, jud. Caraș Severin, R.
2. Balta Verde, jud. Mehedinți, R.
3. Bâlvănești, jud. Mehedinți, R.
4. Beograd-Autokomanda, S.
5. Berzasca, jud. Caraș Severin, R.
6. Bocșa Montană, jud. Caraș Severin, R.
7. Boljetin, S.
8. Borjas I Cetate, Novi-Becej, S.
9. Bradarac I, Pozarevac, S.
10. Bradarac II, Pozarevac, S.
11. Brajkovic, S.
12. Brestovik I, Grocka, S.
13. Brestovik II, Grocka, S.
14. Brestovik III, Grocka, S.
15. Brestovik IV, Grocka, S.
16. Caransebeș, jud. Caraș Severin, R.
17. Cârna-Grindul Tomii, jud. Dolj, R.
18. Cornuțel, com. Păltiniș, jud. Caraș Severin, R.
19. Cozla, județul Caraș Severin, R.
20. Dalci, județul Caraș Severin, R.
21. Desa, județul Dolj, R.
22. Donji Petrovci II, Ruma, Pecinci, S.
23. Drenkova, S. (nu s.a cartat).
24. Futog, Novi Sad, S.
25. Gaj, Kovin, S.
26. Gornji Milanovic, S.
27. Hetin, Zitiste, S.
28. Hinova, jud. Mehedinți, R.
29. Insula Banului, jud. Mehedinți, R.
30. Jakovo, Beograd Zemun, S.
31. Jarak I, Hrtovci, Sremska Mitrovica, S.
32. Jarak II, Hrtovci, Sremska Mitrovica, S.
33. Kamenovo, S.
34. Kasidol Pozarevac, Pozarevac, S.
35. Klenje, Golubac, S.
36. Kličevac I, Požarevac, S.
37. Kličevac II, Požarevac, S.

¹¹ M. Davidescu, A. Vulpe, *The urnfield in Hinova, Mehedinți county*, „Dacia”, NS, 54, 2010.

38. Krčedin II, Srem, S.
39. Krčedin I, Srem, S.
40. Kupinovo, Srem, S.
41. Leskovo, Majdanpek, S
42. Liubcova Țiglărie, com. Berzasca, jud. Caraș Severin, R.
43. Mali Zam, Vrsac, S.
44. Male Livadice, S.
45. Markovac-Grunjac, Vrsac, S.
46. Markovac-Leskovica, Vrsac, S.
47. Markovac-Urvina, Vrsac, S.
48. Mesic-Supaja, Vrsac, S.
49. Moldova Veche I, localitate componentă a orașului Moldova Nouă, jud. Caraș Severin, R.
50. Moldova Veche II, localitate componentă a orașului Moldova Nouă, jud. Caraș Severin, R.
51. Moldova Veche, localitate componentă a orașului Moldova Nouă, jud. Caraș Severin, R.
52. Novi Kostolac, Pozarevac, S.
53. Novi Kostolac II, Pozarevac, S.
54. Obrež, S.
55. Ocna de Fier, com. suburbană a orașului Bocșa, jud. Caraș Severin, R.
56. Oltenia, R.
57. Orșova, jud. Mehedinți, R.
58. Ostrovu Mare, jud. Mehedinți, R.
59. Ostrovu Mare, jud. Mehedinți, R (tezaur).
60. Pancevo I, S.
61. Pancevo II, S.
62. Pečinci, Sremska Mitrovica, S.
63. Petroșnița, com. Bucoșnița, jud. Caraș Severin, R.
64. Pojejena, jud. Caraș Severin, R.
65. Portărești, jud. Dolj, R.
66. Sacoți, satul Milostea, com. Slatioara, jud. Vâlcea. R.
67. Stari Kostolac, Požarevac, S.
68. Sviloš, Novi Sad, S.
69. Tamasfálva, Vrsac, S.
70. Tigvaniu Mare, jud. Caraș Severin, R.
71. Tirol, jud. Caraș Severin, R.
72. Topolnica, Majdanpek, S.
73. Vinča I, Belgrad, S.
74. Vinča II, Belgrad, S.
75. Vărbica, Pleven, B.
76. Vojilovo, Golubac, S.
77. Vršac, Majdan, S.
78. Vršac-Kozluk, S.
79. Pescari, jud. Caraș Severin, R.

Ace

Ace cu cap sferic, de tip *Kugelkopfnadel* sunt menționate în Oltenia ca fiind găsite, unul în zona Cladova¹², iar alte două la Ostrovu Mare¹³. Piese similare au mai fost întâlnite la Cruceni și în aria Otomani, dar sunt prezente începând din Bronzul mijlociu (Br A2 și B), până la sfârșitul epocii bronzului. De asemenea, pentru acul decorat din M 45 de la Hinova, de tip *Kugelkopfnadel*, pot fi citate ca analogii exemplare Topolnica și Gradac¹⁴, aceste piese fiind relativ numeroase în zonele învecinate, ele datând din perioada *Urnenfelderzeit* timpurie, respectiv (Br D/Ha A). J. Řihovský le încadrează în categoriile *Spindelkopf*- sau *Zwiebelkopfnadeln*¹⁵, ele regăsindu-se până mai târziu în Ha B, (tipul Rohod-Szentes)¹⁶

La Cruceni, în M 101, *Kugelkopfnadel* sunt asociate cu ace cu capul în formă de aripioare, de tip *Flügelkopfnadel*¹⁷. Acest din urmă tip de ac are o răspândire și o durată de timp mai limitată, fiind important pentru datarea primei faze a ceramicii din necropola de la Cruceni, respectiv perioada MD II/III după cronologia lui Hänsel¹⁸.

Acele cu capul în forma de „bătă” (*Keulenkopfnadel*), datate cu precădere în perioada Ha A, sunt prezente în inventarul urnelor de la Ticvaniu Mare, dar și în depozitul de la Cornuțel (Pl. 99). Cele cu capul în formă de cui, *Nagelkopfnadel* (cunoscute și sub numele de *Petschaftkopfnadel*, sau *Scheibenkopfnadel*) au fost găsite în zona Orșovei (la Moldova Veche)¹⁹ și la Periam²⁰, jud. Timiș, iar la sud de Dunăre la Balej²¹ și Vatin²², unde au fost datate în perioada Br.C2-D.

Piesele de tipul *Rollenkopfnadel*, numite și ace cu capul răsucit, au fost găsite în zona de care ne ocupăm la Portărești²³, județul Dolj, în incinta cetății

¹² D. Berciu, *Catalogul Muzeului arheologic din Turnu Severin*, în „Materiale”, I, 1953, p. 626.

¹³ Idem, *APO*, 1939, p. 138, fig 170/3-4; Idem, „Materiale”, I, 1953, p. 623.

¹⁴ R. Vasić, *Die Nadeln in Zentralbalkan*, PBF XIII, 11, Stuttgart, 2003, p. 55 urm și tabelul final.

¹⁵ J. Řihovský, *Die Nadel in Westungarn*, PBF XIII, 10, München, 1983, p. 40 urm.

¹⁶ Idem, *Die Nadel in Westungarn*, PBF XIII, 10, München, 1983, p. 23, pl. 31-34A).

¹⁷ O. Radu, *Cu privire la necropola de la Cruceni*, în SCIV 24, 3, 1973, p. 506, fig. 9, 7.

¹⁸ B Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit in Karpatenbecken*, Bonn, 1968, p. 201 (lista 75), pl. 4, 42 (Nagyhangos).

¹⁹ D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944, p. 128 urm, fig. 56.

²⁰ *Ibidem.*, pl. 56/5

²¹ E. N. Cernyh, *Gornoe delo i metallurgija v drevnejšrj Bolgarii*, Sofia, 1978, fig. 66/14-15.

²² B. Hänsel, *op cit.*, pl. 15/25

²³ C. M. Tătulea, *Cercetări în așezarea hallstattiană timpurie de la Portărești, județul Dolj*, Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 126.

hallstattiene timpurii și la Ocelele Mari Cărpiniș²⁴, jud. Vâlcea (un ac întreg și unul fragmentar). La sudul Dunării piese similare s-au descoperit în așezarea de la Balej²⁵, Bulgaria și cea de la Mala Vrbica-Livade²⁶. Ace de acest tip sunt atestate în toate perioadele începând din eneolitic până în prima epocă a fierului. Pentru perioada de care ne ocupăm aici, ele au fost găsite în aria culturii Noua și în depozitele de la Uioara, județul Alba, Gușterița, județul Sibiu sau Gad, județul Timiș, depozite din perioada Ha. A²⁷.

Ace cu capul în formă de păstaie, *Hülseknopfnadel*, întâlnim la Liubcova²⁸ și la Vrșac²⁹, unde au fost datate în MD I (după B Hänsel), ținând cont doar de context. Un ac asemănător, găsit la Gârla Mare, între km fluviali 839-840, era lucrat din sârmă de bronz cu secțiunea rectangulară³⁰. În sfârșit, prezența unui ac de tip cipriot (*Schleifennadel*) în inventarul unui mormânt cu scheletul în poziție chirchită, aflat în condiții nu foarte clare în situl eponim al culturii Verbicioara³¹, ar putea sugera datarea respectivei descoperiri la sfârșitul epocii bronzului, în perioada contemporană siturilor de tip Noua (morminte și „cenușare”), în cadrul cărora astfel de piese sunt destul de frecvente.

În ciuda diversității formale a acestor descoperiri din zona de studiu, valoarea lor din perspectivă cronologică este extrem de redusă. Toate tipurile prezente în arie au o durată de utilizare foarte lungă și se încadrează aproximativ pe întreaga perioadă pe care o studiem, fiind deci puțin sensibile în ceea ce privește datarea.

Singurul tip de ac, care ar putea genera discuții din punct de vedere formal, este cel reprezentat în forma de turnare găsită pe Insula Banului. Acestea nu i s-au găsit însă analogii directe³² și prin urmare nu poate să modifice încadrarea propusă pentru această descoperire. Doar o vagă asemănare prezintă un ac din depozitul de la Topolnița, depozit care conține și o spadă de tip Rigsee și este datat prin urmare în Br. D sau Ha. A.

Prezentăm mai jos lista acelor descoperite în aria de studiu, cu precizarea că cifrele corespund punctelor cartate pe Harta nr. 2.

1. Balej, Mihajlovgrad, B.

²⁴ Gh. Petre Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, 1995, p. 55, pl. 7/3.

²⁵ E. N. Cernyh, *Gornoe delo i metallurgija v drevnejšrj Bolgarii*, Sofia, 1978, fig. 66/14-15.

²⁶ M. Șandor Chicideanu, *op. cit.*, p. 151.

²⁷ M. Petrescu Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, 1977, pl. 144/7, 160/9, 268/28.

²⁸ M. Șandor Chicideanu, *op. cit.*, p. 149.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Catalogul expoziției *Sfârșitul epocii bronzului în sud-vestul României. Cultura Gârla Mare*, Sibiu, 7-30 iunie 2007, Craiova, p. 42, nr. 122.

³¹ D. Berciu, „Dacia”, NS 5, 1961, p. 146, fig. 16, 1.

³² O discuție detaliată se poate vedea la Hänsel, *op. cit.*, care ajunge la concluzia că piesa pare a sugera o apropiere față de acele de tip *Zwibelknopfnadel* (ace cu capul în formă de ceapă).

2. Boljetin, S.
3. Borjas I, Cetate, Novi-Becej, S.
4. Bradarac I, Pozarevac, S.
5. Bradarac II, Pozarevac, S.
6. Brestovik I, Grocka, S.
7. Brestovik III, Grocka, S.
8. Cladova, jud. Mehedinți, R.
9. Cornuțel, com. Păltiniș, jud. Caraș Severin, R.
10. Cruceni, com. Foeni, jud. Timiș, R.
11. Donji Petrovci II, Ruma, Pecinci, S.
12. Futog, Novi Sad, S.
13. Gârla Mare, jud. Mehedinți, R.
14. Gârla Mare, jud. Mehedinți, R.
15. Ghidici, Balta Țarova I, jud. Dolj, R.
16. Hajdukovo, Subotica, S.
17. Insula Banului, jud. Mehedinți, R.
18. Jakovo, Beograd Zemun, S.
19. Klenje, Golubac, S.
20. Kličevac I, Požarevac, S.
21. Krčedin II, Srem, S.
22. Liubcova, com. Berzasca, jud. Caraș Severin, R.
23. Mala Vrbica-Livadice, Kladovo, S.
24. Male Livadice, S.
25. Markovac-Grunjac, Vrsac, S.
26. Markovac-Urvina, Vrsac, S.
27. Moldova Veche I, localitate componentă a orașului Moldova Nouă, județul Caraș Severin, R.
28. Moldova Veche II, localitate componentă a orașului Moldova Nouă, județul Caraș Severin, R.
29. Novi Kostolac, Pozarevac, S.
30. Ocele Mari-Cărpiniș, jud. Vâlcea, R.
31. Orșova, jud. Mehedinți, R.
32. Ostrovu Mare, jud. Mehedinți, R.
33. Padina, S.
34. Pancevo I, S.
35. Pečinci, Sremska Mitrovica, S.
36. Portărești, jud. Dolj, R.
37. Rogova, jud. Mehedinți, R.
38. Salakovac, Pozarevac, S.
39. Stari Kostolac, Požarevac, S.
40. Sviloš, Novi Sad, S.
41. Tamasfâlva, Vrsac, S.
42. Topolnica, Majdanpec, S.
43. Vatin, V.
44. Veliko-Središte III, Vrsac, S.
45. 44a Verbicioara, jud. Dolj, R.
46. Vojilovo, Golubac, S.
47. Vršac, S.

Fibule

În lucrarea de față am urmat clasificările tipologice făcute de Tiberiu Bader pentru fibulele din România³³ și cea a lui Rastko Vasić pentru piesele din Serbia³⁴. Numărul descoperirilor de pe teritoriul României, din aria de studiu este sensibil mai redus față de cel din Serbia. Pentru sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, o primă categorie de fibule ar fi cele în forma arcușului de vioară (*en violon* sau *Violinbogenfibel* sau *Drahtbügelfibel*), cunoscute și sub denumirea de tip „Peschiera”. Acestui tip îi aparține fibula din depozitul de la Sacoți și cea, probabil provenind tot dintr-un depozit, de la Moldova Veche. În schimb tipul respectiv, cu variantele sale, este larg răspândit de-a lungul Clisurii și în Serbia. Tot în Serbia, inclusiv de-a lungul Dunării, s-au descoperit exemplare al căror arc se răsucește în forma cifrei 8 (Vajuga Pesak, Stari Kostolac, Vršac, etc) și care ar reprezenta variante ceva mai târzii (tipul Unterradl). Datarea acestor fibule cuprinde în general intervalul dintre secolele al XIII-lea – al XI-lea a. Chr., fiind considerate cele mai vechi forme.

Un alt tip de fibulă, reprezentat în Oltenia și Banat, la Orlea și la Liubcova – „Țiglărie”, este cel cu arcul lățit, în formă de placă ovală (*Blattbügelfibel*). Un exemplar foarte apropiat celui de la Orlea, a fost găsit la Krčedin, în Srem. Tot în Serbia, inclusiv de-a lungul Clisurii, s-au descoperit exemplare asemănătoare, spre exemplu la Mala Vrbica. Fibulele de tip Orlea sunt atestate și în sudul peninsulei balcanice, fiind descoperite în contexte databile în LH III C (secolul al XII-lea a. Chr.)³⁵.

Destul de numeroase în aria de studiu, sunt fibulele de tip *Posamenterie*, cele mai multe găsite în stare fragmentară (mai ales fragmente se sârmă răsucită spiralic). În nordul Dunării astfel de piese sunt prezente la Bocșa Montană, Caransebeș, Moldova Veche (depozit). În Serbia, sunt cunoscute exemplarele de la Kladovo, Vršac, Pančevo, Sečanj (Banat), Sviloš, Dobrinici și Pečinci, în Srem. Datarea acestui tip, inclusiv a variantelor sale, se întinde pe o durată mai mare ce cuprinde în general secolele al XII-lea – al X-lea a. Chr. Fragmentul de tablă de bronz, de formă ovală, descoperit pe Insula Banului, ar putea, potrivit autorilor săpăturii să provină de la acest tip de fibule, ceea ce n-ar contrazice nici datarea propusă de ei, dar nici pe cea propusă în lucrarea de față (sec. X a. Chr.). În sfârșit, din săpăturile de la Kalakača, provine un exemplar de fibulă cu arcul în formă de șa (*Sattelfibel*)³⁶. Respectivul tip a fost datat, prin analogii cu descoperiri funerare din Slovenia (Maria Rast), în Ha B2 (cca. sec. X-IX a. Chr.), dar și cu fibulele de la Bădeni, jud. Cluj și Racoș, jud. Brașov³⁷. Despre

³³ T. Bader, *Die Fibeln in Rumänien*, PBF. XIV, 6, München, 1983.

³⁴ R. Vasić, *Die Fibeln im Zentralbalkan*, PBF. XIV, 12, Stuttgart, 1999.

³⁵ T. Bader, *op. cit.*, p. 25 urm.

³⁶ P. Medović, *Kalakača. Naselje ranog gvozdenog doba*, Beograd, 1988, p. 205, fig. 208; R. Vasić, *op. cit.*, p. 27, pl. 7/99.

³⁷ Ursuțiu, în F. Costea, *Augustin-Tipia Ormenișului. Comuna Augustin, jud. Brașov. Monografie arheologică*, Brașov, 2006, p. 155 urm, pl. 31/2.

fibula de la Racoș, trebuie precizat că a fost găsită în context cu ceramică canelată de tip Mediaș.

În lucrarea de față n-am cartat și nici nu am discutat fibulele cu arcul răsucit în formă de ochelari (*Brillenfibel*), deși este posibil ca respectivul tip să apară în zona de studiu la nivelul descoperirilor de tip Gornea-Kalakača sau Insula Banului. Totuși, singurele contexte certe în care au apărut aparțin perioadei Basarabi.

În concluzie, deși fibula este frecvent considerată ca fiind o bună fosilă directoare din punct de vedere cronologic³⁸, totuși, piesele care au fost descoperite în perioada de timp și aria ce face obiectul de studiu al lucrării de față, pot fi utilizate doar în sens orientativ. Trebuie precizat, că cele mai multe exemplare din această categorie de artefacte provin din descoperiri izolate sau din depozite a căror datare, în context cu ceramica, nu poate fi foarte precisă, așa cum am accentuat în repetate rânduri.

Prezentăm mai jos lista fibulelor descoperite în aria de studiu, cu precizarea că cifrele corespund punctelor cartate pe Harta nr 3.

1. Bocșa Montană, jud. Caraș Severin, R.
2. Borjaș, S.
3. Brestovik, Grocka, S.
4. Caransebeș, jud. Caraș Severin, R.
5. Dobrinici Srem, S.
6. Donji Petrovci II, Ruma, Pecinci, S.
7. Drmno, Pozarevac, S.
8. Hajdukovo, Subotica, S.
9. Jakovo, Beograd Zemun, S.
10. Jarak Sremska Mitrovica, S.
11. Kalakaca, S.
12. Kladovo, Kjud, S.
13. Korbovo, Kladovo, S.
14. Krčedin II, Srem, S.
15. Liubcova Țiglarie, com. Berzasca, jud. Caraș Severin, R.
16. Mala Vrbica, Kladovo, S.
17. Markovac-Grunjac, Vrsac, S.
18. Moldova Veche II, jud. Caraș Severin, R.
19. Orlea, jud. Olt, R.
20. Pancevo I, S.
21. Pečinci, Sremska Mitrovica, S.
22. Popinci, Pecinci, S.
23. Pudarci, Smederevo, S.
24. Rudnik, Gornij Milanovac, S.
25. Sacoți, satul Milostea, com. Slatioara, jud. Vâlcea, R.
26. Sečanj, Banat, S.
27. Stari Kostolac, Požarevac, S.

³⁸ O. Dörrer, *Frühe Fibelformen und der Beginn der Basarabikultur in der Umgebung des Eisernen Tores*, Germania, 86, 2, 2008, p. 541-589, care se baza pe fibula *en violon/Violinbogenfibel*.

28. Sviloš, Novi Sad, S.
29. Vajuga Pesak, S.
30. Vinča, Belgrad, S.
31. Vršac, Majdan, Voj.
32. Vršac-Kozluk, Voj.

Inele de buclă

Clasificarea tipologică cea mai utilizată în analiza făcută inelelor de buclă este întocmită de Eugenia Zaharia³⁹, autoarea propunând trei variante: A – cu bucla rotundă, B – cu bucla ovală, C – cu capătul lățit în forma unei frunze.

Majoritatea pieselor de acest tip, cum ar fi cele de la Gruia, Ostrovu Mare, jud. Mehedinți, Plosca-Cabana de metal, județul Dolj, aparțin tipului B. Cunoaștem însă și inele de buclă lucrate din bronz descoperite la Orevița Mare⁴⁰, care au cele două părți laterale sub formă de frunze de salcie.

O altă piesă lucrată din aur, de la Bâlteni⁴¹, județul Gorj, pare a aparține variantei A. Un inel de buclă lucrat din aur a fost descoperit și la Verbicioara, în apropierea șanțului de apărare și a fost datat la sfârșitul epocii bronzului⁴². Trebuie precizat că tot din aur sunt și cele 11 piese deja amintite de la Ostrovu Mare⁴³, precum și inelul de buclă de la Velika Vrbica⁴⁴, Serbia.

³⁹ E. Zaharia, *Die Lockenringe von Sărata Monteoru und ihre typologischen und chronologischen Beziehungen*, Dacia, NS. 3, 1959, p. 103-134.

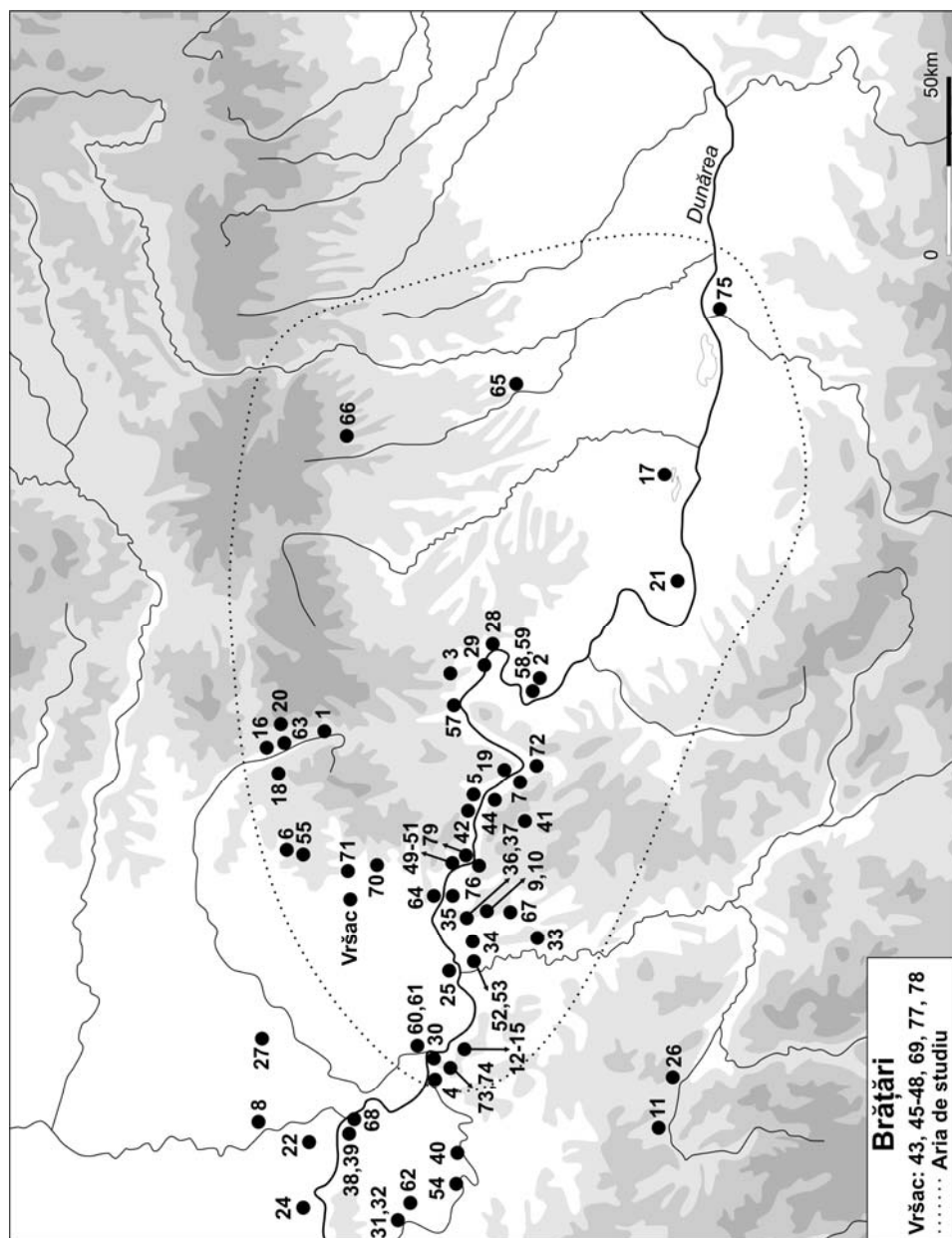
⁴⁰ G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Craiova, 2004, p. 84, pl. LXXII/7.

⁴¹ D. Berciu, *APO*, p. 287, nr. 3; D. Bondoc, *Tezaurul Muzeului Olteniei Craiova. Antichitatea*, Craiova, 2007, p. 7.

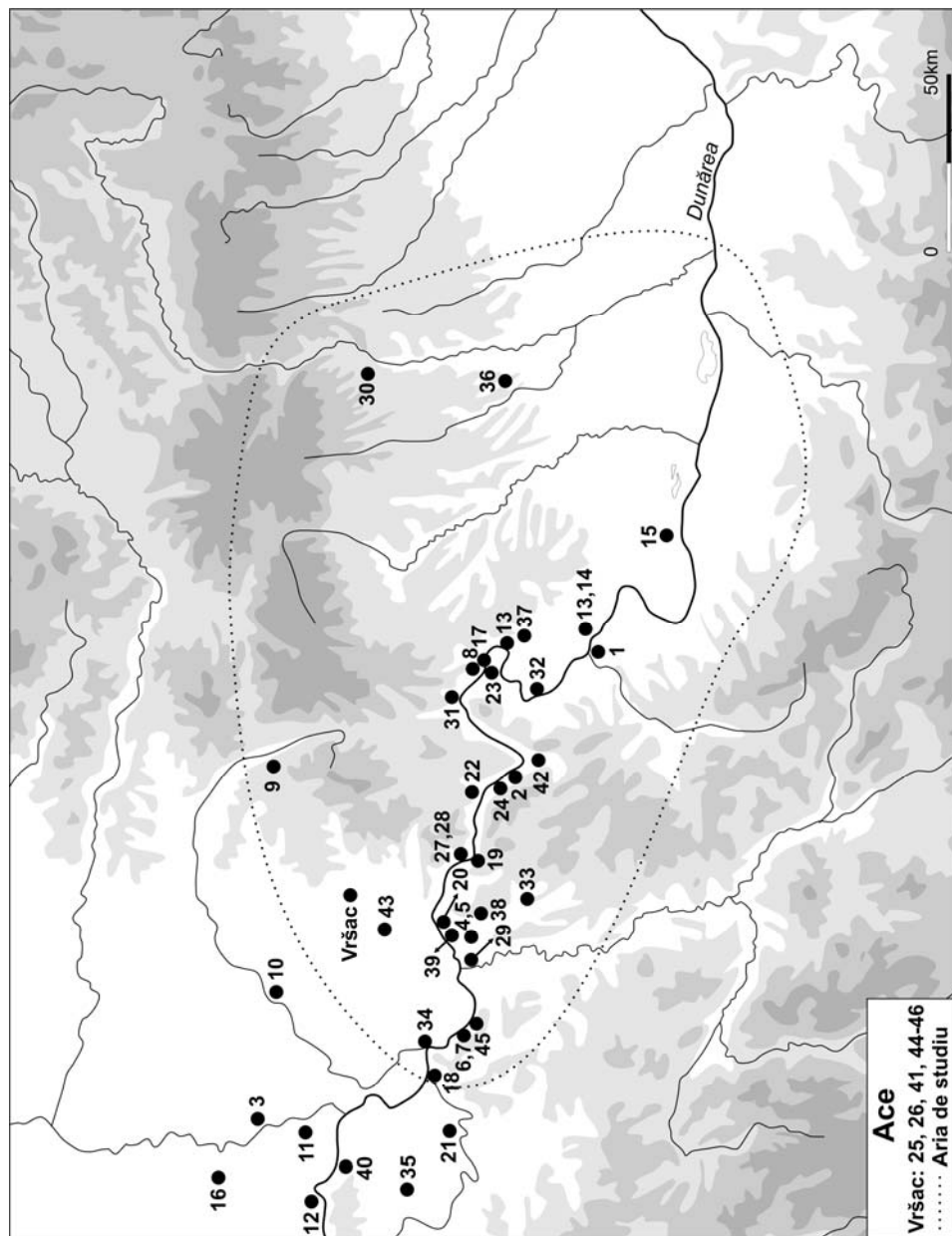
⁴² D. Berciu, *Die Verbicioara Kultur*, Dacia, NS, 5, 1961, p. 123-161.

⁴³ D. Popescu, V. Popescu, *Asupra tezaurului de la Ostrovul Mare*, SCIV, 6, 1955, 3-4, p. 865-881.

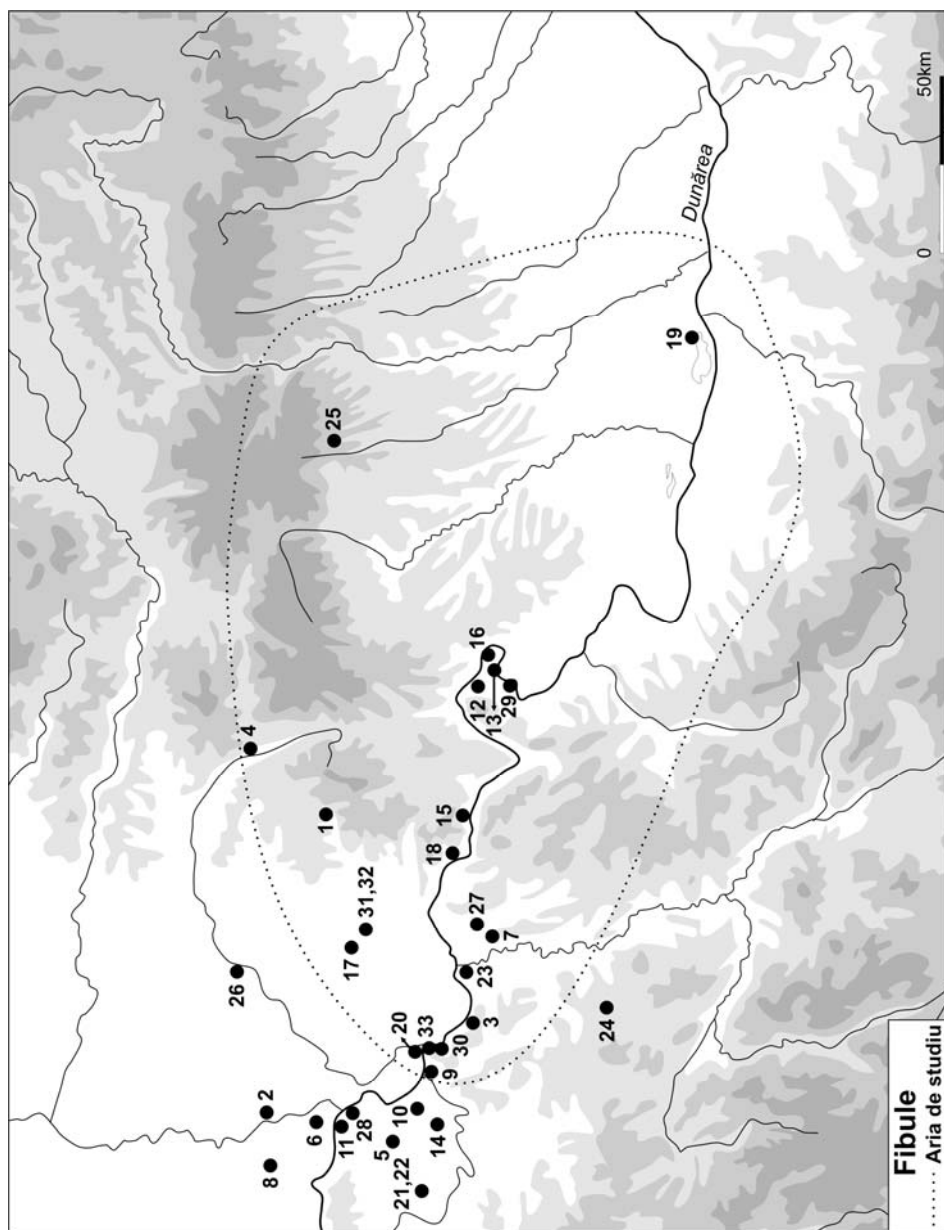
⁴⁴ D. Garašanin, *Katalog Metala*, Beograd, 1954, p. 10; H. Müller Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, IV/2, München, 1980, p. 805, III, pl. 296/C.

Harta nr. 1

Harta nr. 2

Harta nr. 3

UN FRAGMENT DE TEZAU MONETAR DIN EPOCA ROMANĂ DE LA CRAIOVA – METRO ȘI ALTE MONEDE ROMANE IMPERIALE DESCOPERITE ÎN DOLJ

Toma RĂDULESCU*

Abstract: The article deals with coin hoard unearthed in the Craiova Dolj District, dated before and after the roman conquest. The repertoire consists in 10 hoards silver denarii and antoninianus form this hoard, issued by emperors Traianus, Septimius Severus, Iulia Domna, Diadumenianus, Elagabalus, Maximinus Trax, Gordianus III. Apart from the 13 unpublished isolated coins. Author offers informations regarding thirteen coins roman imperial unearthed in Dolj District.

Keywords: Roman, imperial denarius, antoninianus, hoard, Craiova – „Metro”, sestertius, dupondius, Craiova, Bulzești, Drănic, Ostroveni, Risipiți, Sălcuța, Dolj.

Dacă pentru zona câmpiei oltene, adică sudul județelor Mehedinți, Dolj și mai ales fostul Romanați, azi în parte în județul Olt, au fost prezentate numeroase descoperiri monetare din epoca romană, unele dintre acestea adevărate monografii din care amintim cele dedicate Sucidavei,¹ Orlei,² Romulei³ din județul Olt sau

* doctor în istorie, muzeograf, Muzeul Olteniei.

¹ Dumitru Tudor, *Sucidava II, Seconde (1937) et troisième (1940) campagnes de fouilles dans la forteresse de Celei (département de Romanați)*, Dacia, 7 – 8, 1937 – 1940, pp. 359-400; Idem, *Monede roamane din Sucidava*, „Arhivele Olteniei”, 21, 1942, pp. 119-124; Idem, *Trei tezaurer monetare găsite la Celei*, „Cronica numismatică și arheologică”, 16, 1942, p. 29; Idem, *Unele monete barbare de bronz dintr-un tezaur de monete romane din sec. IV d. Chr. găsit la Celei*, „Cronica numismatică și arheologică”, 19, 1945, p. 60; Idem, *Orașe, târguri și sate din Dacia romană*, Buc., 1968; Bucur Mitrea, *Câteva monede romane imperiale, grecești și bizantine descoperite în împrejurimile Celeiului*, „Studii și cercetări de numismatică”, 4, 1968, pp. 393-396; Idem, *Un tezaur monetar restituit Sucidavei*, „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 1979, 1, pp. 63-77; Octavian Toropu, Eugen Nicolescu, *Un tezaur de monede romane imperiale descoperit la Sucidava*, Centru de istorie, filologie, etnografie”, Craiova, 1968, p. 23; Gheorghe Poenaru Bordea, Vasile Barbu, *Contribution à l'histoire du Bas-Empire Romain à la lumière des deux trésors monétaires des IVe – Ve siècles, découverts à Celeiu*, Dacia, NS, 14, 1970, pp. 251 – 295; Octavian Toropu, *Noi contribuții privitoare la podul lui Constantin cel Mare peste Dunăre*, „Analele Universității Craiova”, 1, 1972, pp. 20-32; Vasile Barbu, *Fortăreața romano-bizantină de la Sucidava în lumina cercetărilor din sectorul sud-est*, „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 24, 1973, nr. 1, pp. 27-55; Carmen Maria Petolescu, *Notă asupra unei monede romane de la Sucidava*, Cercetări numismatice, II, 1979,

pentru Gârla Mare⁴ și Hinova⁵– Mehedinți, pentru partea nordică a acestora informațiile sunt mai lacunare, determinate de o insuficientă cercetare sistematică a

pp. 39-40; Gheorghe Poenaru Bordea, *Descoperirile monetare din cetățuia romano-bizantină de la Sucidava, cu privire specială asupra perioadei 260-328 – Campaniile 1966-1971*, SCN, 6, 1975, pp.69-106; Idem, *Monedele descoperite în necropola Sucidavei în campania a XX-a (1968)*, „Materiale și cercetări arheologice”, 10, 1978, pp. 141-146; Idem, *Monede din vremea Imperiului roman din colecția școlii din cartierul Celeiu al orașului Corabia, jud. Olt*, SCN, 12, 1998, pp. 41-81.

² Iudita Wincler, Constantin Băloi, *Circulația monetară în așezările antice pe teritoriul comunei Orlea*, Acta Musei Napocensis, 8, 1971, pp. 161-172 și 10, 1973, pp.181-212; Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, ediția a II-a, pp.14, 18, 23, 26, 33,79, 80, 81, 83, 92, 95, 100, 174, 178, 288, 300, 308, 309, 321, 425, 583; Toma Rădulescu, Denissa-Liliana Guțică-Florescu, *Monede romane imperiale inedite din colecția Muzeului Olteniei, „Muzeul Oltului”*, 1, Slatina, 2011, pp. 116-118.

³ Cezar Bolliac, *Excursiune arheologică din anullu 1869*, Buc., 1869, p. 36; Bucur Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines sur le territoire de la République Populaire Roumaine*, Dacia NS, 7, 1963, p. 596 nr. 37; Ibidem, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia NS, 12, 1968, p. 456 nr. 71; 13, 1969, p. 548, nr. 54-55; 16, 1972, p. 371, nr. 81; 21, 1977, p. 379, nr. 91; 22, 1978, p. 266, nr. 69; 32, 1979, p. 374, nr. 78; 32, 1988, p. 218, nr.29; 37, 1993, p.315, nr.60; Emanuel Petac, *Monede romane și grecești imperiale descoperite la Reșca (com. Dobrosloveni, jud. Olt)*, BSNR, XC-XCI, 1996-1997, Editura Academiei Române, 2002, pp. 259-262; Emanuel Petac, Mihaela Blasko, *Un lot de monede romane imperiale și grecești coloniale provenite de la Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt*, în *Al XIV-lea Simpozion Național de Numismatică*, Tulcea, 16-18 mai 1997, Tulcea, 1997, p. 80; Adrian Popescu, *Multiplu de aur de la Constantin cel Mare găsit în sudul Daciei*, BSNR, XCII-XCVII, 1998-2003, Editura Academiei Române, Buc., 2003, pp.379-382; Octavian Toropu, *Romanitatea târzie și stră-românii în Dacia traiană sud-carpatică (sec.III-XI)*, Editura „Scrișul Românesc”, Craiova, 1976, p.215; Cristian M. Vlădescu, *Fortificațiile romane din Dacia Inferior*, Buc., 1986, p. 31; Corneliu Mărgărit Tătulea, *Romula-Malva*, Buc., 1994, p.9; Aurică Smaranda, *Monede din epoca romană descoperite la Tomis și Romula*, BSNR, LXXX-LXXXV, 1986-1991, Editura Academie Române, 1992, pp.273-274; Gheorghe Popilian, Ștefan Chițu, M. Vasilescu, *Săpăturile arheologice de la Romula, Materiale și cercetări arheologice*, XIV, Tulcea, 1980, p.352; Ibidem, Brașov, 1981, XV, Buc., 1983, p.324; Idem, *Villa Suburbana de la Romula, jud. Olt*, 1993, partea I, Editura Academiei Române, p. 231; Gheorghe Poenaru-Bordea, Mihail Zahariade, *Noi materiale arheologice din Romula*, „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 13, 1980, pp. 114-115, nr. 1-15; Gheorghe Popilian, *Câteva considerații asupra necropolei de sud-est a Romulei*, „Arhivele Olteniei”, 5, 1986, pp. 90 și 93; Cristaian N. Vlădescu, Gheorghe Poenaru Bordea, *Complexul de fortificații de la Romula în cadrul sistemului defensiv roman de pe Limes Alutans*, „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 10, 1977, p.2; Toma Rădulescu, Denissa-Liliana Guțică-Florescu, *op. cit.*, p. 118-120.

⁴ Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Monedele descoperite în complexul arheologic roman din secolele II-III, de la Gârla Mare (com. Gârla Mare, jud. Mehedinți)– Un studiu de caz asupra economiei monetare în spațiul rural al provinciei Dacia*, „Cercetări numismatice”, XIV, Buc. 2008, pp. 243-271; Constantin Preda, *Tezaurul de epocă romană descoperit la Gârla Mare (jud. Mehedinți)*, „Historica”, 3, Craiova, 1974, pp. 67-92.

colecțiilor numismatice publice și private și nu în ultimul rând de poziția ceva mai periferică față de principalele drumuri romane, la care mai adăugăm dispariția mai ales după 1989 a unor monede din muzeele sătești și colecțiile unor școli.

În studiul de față ne propunem să începem o cât mai exactă prezentare a cât mai multe descoperiri monetare din epoca stăpânirii romane pornind de la colecțiile numismatice publice, completate cu alte descoperiri întâmplătoare prezentate spre identificare de diverse persoane.

Un caz fericit este cel conferit de un craiovean la începutul lunii mai 2012 care mi-a pus la dispoziție spre identificare un număr de 10 monede romane imperiale salvate de la un grup de muncitori care lucrau cu câteva zile mai înainte la un gard pentru o vilă recent ridicată în zona de nord-est a orașului, la punctul „Metro” situat în imediata vecinătate a drumului european ce leagă Craiova de București. Pentru arealul Craiovei istorice această descoperire se adaugă unei alteia de prin anul 1930 din imediata apropiere a castrului roman Pelendava, dar pe malul stâng al Jiului la circa 400 m distanță, dar care se pare că aparținea altui grup de tezaure (au fost văzute circa 25-30 denari de argint emisiuni Vespasianus, Traianus, Antoninus Pius, Septimius Severus, Aquilia Severa și Severus Alexander)⁶. Din analiza acestor monede, precum și din relatările persoanei amintite mai sus, rezultă că a fost descoperit întâmplător un consistent tezaur monetar roman din epoca imperială într-un vas asemănător cu cele în care s-au păstrat două din tezaurele romane imperiale romane de la Bârca-Dolj, dar care a fost distrus.

Cele 10 monede romane sunt 8 denari, un antoninian, și care sunt în perfectă stare de conservare, la care adăugăm un denar subaerat sau fourrée, emisiune din timpul domniei împăratului Elagabalus. Semnalăm prezența unui denar destul de rar, emisiune pentru Diadumenianus a împăratului Macrinus⁷. În general, denarii pentru Diadumenianus sunt mai rar întâlniți în alte tezaure contemporane parțial recuperate, dar mai ales în cele recuperate aproape în totalitate cum sunt tezaurele Bârca III⁸ sau Gruia – Mehedinți⁹. Despre problema dinarilor subaerați în Oltenia s-au ocupat numeroși numismați dintre care amintim în primul rând pe Dumitru Tudor, apoi Gheorghe Poenaru-Bordea, Iudita Wincler, Constantin Preda, Gheorghe Popilian, Onoriu Stoica, Ion Stângă și alții. Existența unui denar subaerat nu ne surprinde cu nimic deoarece sunt semnalate frecvent mai ales în descoperiri izolate, dar și în cadrul

⁵ Mișu Davidescu, Ion Stângă, *Monedele din castelul roman târziu de la Hinova, Drobeta*, VI, Drobeta– Turnu Severin, 1985, pp. 75-102.

⁶ Onoriu Stoica, *Câteva descoperiri monetare în Oltenia*, Buletin informativ, Societatea Numismatică Română, secțiunea Craiova, 1, Craiova, 1975, p. 20, nr. IX.

⁷ Asupra rarității acestei emisiuni vezi David R. Sear, *Roman Coins and Their Values*, vol. II, London, 2002, p. 594, nr. 7449.

⁸ Toma Rădulescu, Corneliu Mărgărit Tăulea, *Al treilea tezaur de monede romane imperiale descoperite la Bârca – Dolj*, „Oltenia”. Studii și comunicări. Istorie-arheologie, vol. I, s.n., 1990-1995, Craiova, 1998, p. 90, nr. 658-660 exemplare identice cu cel de aici, și nr. 661.

⁹ Gheorghe Popilian, Mișu Davidescu, *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Gruia (jud. Mehedinți)*, „Drobeta”, X, Drobeta Turnu Severin, 2000, p. 81, nr. 540 – exemplar identic cu cel prezentat de noi.

unor tezaure, fiind executate probabil tot în atelierele oficiale de la Roma și care erau greu depistabile atunci când erau introduse în circulație și când se simțea pe plan central lipsa de metal prețios în raport cu numărul de monede dintr-aceleași serii care urmau să satisfacă nevoile armatei și ale administrației. Recent Ernest Oberländer-Târnoveanu, fără a respinge total ipotezele privind realizarea monedelor subaerate, consideră că „toate monedele placate erau inițial acoperite cu un înveliș de metal ușor fuzibil, staniu sau plumb, care avea rolul să asigure aderarea temeinică a foliei de argint la nucleul de cupru sau billon, la temperaturi rezonabile”¹⁰. Faptul că fragmentul de tezaur se încheie cu un denar și antoninian de la Gordianus III de același tip ne poate permite să considerăm că în ansamblu tezaurul de la Craiova ar fi putut să aibă în componența sa mai multe emisiuni de denari și antoninieni ale împăratului amintit mai sus. În sfârșit considerăm că principalii emitenți, desigur cu excepția lui Traian, sunt reprezentați și în cazul de față, urmând ca eventuale completări ale acestei descoperiri să confirme sau să infirme supozițiile noastre.

Faptul că cele 10 monede sunt eșalonate pe o perioadă relativ lungă, adică de la Traian (103-111 d. Hr.) până la Gordianus III (241-243) ne îndreptățește să considerăm că tezaurul a fost consistent, așa cum o arată componența altor tezaure contemporane și consistente la care primul emitent în ordine cronologică este mai recent. Amintim printre altele tezaurul de la Gruia – Mehedinți din care s-au recuperat 1508 monede, care debutează cu un denar de la Vespasian și se încheie cu antoninieni de la Gordian III¹¹, al doilea tezaur de la Bârca – Dolj alcătuit din 315 monede care debutează cu un denar de la Marc Aureliu (171 d. Hr.) și se încheie cu doi antoninieni Gordianus III (243-244 d. Hr.)¹², tezaurul de la Dăbuleni-Dolj (139 monede) din aria Sucidavei din care cea mai veche este un denar din timpul lui Titus (79-80 d. Hr.) și se sfârșește cu un denar de la Maximinus Thrax (235-236 d.Hr.)¹³, tezaurul de la Drăgășani – Vâlcea – 155 monede eșalonate între domniile lui Vespasian și Gordianus III¹⁴. Excepție poate fi considerat tezaurul descoperit la Sâmburești – Olt, care a fost recuperat în bună parte (4138 denari și antoninieni emisiuni de la Vitellius la Gordianus III)¹⁵, dar

¹⁰ Ernest Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 253.

¹¹ Ibidem, pp. 69-104; Toma Rădulescu, Denissa-Liliana Guțică-Florescu, *op. cit.*, pp. 115-116 unde sunt prezentate pe lângă cele 1501 monede păstrate la Muzeul „Porților de Fier”, alte 7 exemplare din colecțiile Muzeului Olteniei.

¹² Constantin Preda, *Tezaurul monetar de la Bârca (jud. Dolj) și unele probleme privind atacurile carpilor din anii 242 și 245 din Dacia romană*, SCN, IV, 1968, pp. 176-184.

¹³ Toma Rădulescu, *Un nou lot din tezaurul de denari imperiali romani descoperit la Dăbuleni (jutețul Dolj)*, „Monedă și comerț în sud-estul Europei”, III, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, 2009, pp. 65-72; Toma Rădulescu, Marinela Mărunțelu, *Un tezaur de denari romani imperiali din vremea împăratului Maximin Thrax descoperit la Dăbuleni-Dolj*, A.O., serie nouă, 17, Craiova, 2003, pp. 37-46..

¹⁴ Gheorghe Popilian, Emil Persu, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Drăgășani*, BSNR, XC-XCI, 1996-1997, pp. 45-54.

¹⁵ Ioan Mitrea, Virgil Mihăilescu-Bîrlița, *Din nou despre tezaurul de la Sâmburești (jud. Olt)*, „Buletinul Societății Numismatică Române”, LXXX-LXXXV, 1986-1991, Editura Academiei Române, Buc., 1992, pp. 75-87.

nici în cazul nostru nu poate fi exclusă posibilitatea ca punctul de început al tezaurului să fi fost ante Traianus.

Conform analizelor pertinente susținute în special de numismații Emanuel Petac¹⁶ și Silviu I. Purece¹⁷ fragmentul de tezaur poate fi încadrat cu rezervele de rigoare în asemenea situații în orizontul de tezaur din timpul lui Gordianus III din anul 242, care poate fi legată de pătrunderea carpilei la sud de Dunăre în provinciile Moesia și Thracia de unde au fost respinși de armata romană a lui Gordian III care se deplasa spre Orient. O altă grupă în care ar putea fi mai bine încadrat acest fragment de tezaur ar fi cea a tezaurilor cu cele mai recente emisiuni din anii 243-244.¹⁸ Amintim o serie de tezaur ascunse în timpul lui Gordianus III din zona Olteniei: Sâmburești – Olt¹⁹, Caracal – Olt²⁰, Vârtopu – Dolj²¹, Dobridor, com. Moțaței – Dolj²², Bârca – Dolj²³, Pârșani – Dolj, localitate situată la distanță mică de tezaurul nostru²⁴, Bălești – Gorj²⁵, Peșteana – Vulcan, com. Ciuperceni – Gorj²⁶, Gruia – Mehedinți²⁷, Drăgășani – Vâlcea²⁸. Motivul real al ascunderii tezaurului roman din zona Craiovei poate fi legat de

¹⁶ Emanuel Petac, *Considerații cu privire la data finală a tezaurilor monetare îngropate la mijlocul sec. III p.Chr. în Dacia romană de la sud de Carpați*, SCN, 12, Editura Academiei Române, Buc., 1998, pp. 27-40.

¹⁷ Silviu I. Purece, *Orizonturile de tezaur din zona de sud a provinciei Dacia-discuții și ipoteze „Monedă și comerț în sud-estul Europei”*, II, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, 2008, pp. 97-100. Un fragment de tezaur alcătuit din 10 denari romani imperiali a fost descoperit la Drăgășani dar probabil îngropat la începutul domniei lui Severus Alexander așa cum se poate remarca din componența sa (vezi Ibidem, *A roman group of coins from Vâlcea County Museum*, în Acta TSV, 2006, pp. 183-192.

¹⁸ Asupra tezaurilor tip Gordian III vezi tabelele nr. 2a-c la E. Petac, *op. cit.*, pp. 28-29 unde am încadrat și acest fragment de tezaur.

¹⁹ Ion Mitrea, V. Mihăilescu-Bârliba, *Din nou despre tezaurul de la Sâmburești (jud. Olt)*, BSNR, LXXX-LXXXV, 1986-1991, pp. 75-87.

²⁰ Gheorghe Popilian, Ștefan Chițu, *Tezaurul roman de monede imperiale descoperit la Caracal*, „Arhivele Olteniei”, serie nouă, 12, 1997, pp. 31-39.

²¹ Octavian Iliescu, *Tezaurul roman imperial de la Vârtopu (Dolj)*, „Oltenia”, 1, 1940, pp. 122-127; Gheorghe Popilian, *Câteva considerații cu privire la tezaurul de la Vârtop, jud. Dolj*, „Arhivele Olteniei”, serie nouă, 13, 1998, pp. 43-69.

²² Octavian Iliescu, *Tezaurul roman imperial de la Dobridor (Dolj)*, „Oltenia”, 1, 1940, pp. 141-144.

²³ Constantin Preda, *op. cit.* pp. 175-196.

²⁴ Gheorghe Popilian, Zaharia Gărașu, *Notă asupra tezaurului de monede romane imperiale de la Pârșani, comuna Pielești, jud. Dolj*, „Contribuții istorice”, 1, Craiova, 1972, pp. 2-3.

²⁵ Bucur Mitera, *Tezaurul monetar de la Bălești, jud. Gorj, din vremea lui Gordian al III-lea*, Cercetări Numismatice, II, Buc. 1979, pp. 15-37.

²⁶ Emanuel Petac, *op. cit.* p.35.

²⁷ Gheorghe Popilian, Mișu Davidescu, *op. cit.*; Toma Rădulescu, Denissa-Liliana Guțică-Florescu, *op. cit.*

²⁸ Gheorghe Popilian, Emil Persu, *op. cit.*; Silviu I. Purece, *Tezaurile romane imperiale descoperite pe teritoriul județului Vâlcea*, Buridava, Studii și materiale, VII, Editura Offsetcolor, Râmnicu Vâlcea, 2009, pp. 64-65.

posibilele atacuri ale carpilor care în retragere au afectat și zona de sud a Daciei Malvensis, mai ales că toate se regăsesc foarte aproape de traseul unor drumuri romane care uneau principalele localități sau castrarele din zona Limesului Alutanus, cel mai probabil în cazul de față și care poate fi oarecum legat de tezaurul de la Sâmburești de pe valea Oltului.

Cercetările făcute de-a lungul timpului asupra unor loturi de monede din aceleași tezaure s-a constatat că în ansamblu cuprind principalele emisiuni ale depozitului monetar respectiv, desigur cu unele rezerve legate de începutul și sfârșitul acestora, care au fost uneori confirmate de alte loturi monetare mai consistente aparținând aceluiași tezaur²⁹. Explicația ar putea fi justificată de regula aproape generală în care monedele cele mai recente sunt în număr redus, așa cum este cazul celui de al treilea tezaur descoperit la Bârca – Dolj alcătuit din peste 2000 de monede cunoscute de noi și din care au fost semnalate alte trei loturi dar care nu cuprindeau antoninianul din timpul lui Filip Arabul – cea mai recentă monedă din tezaur³⁰.

I. TEZAURUL ROMAN IMPERIAL – CRAIOVA, METRO C A T A L O G Traianus

1.Denar.

Av. **IMP TRAIANO AVG GER DAC P M TR P** – legendă circulară. Bustul împăratului, drapat, laureat, spre dr.

Rv. **COS V P P SPQR OPTIMO PRINC.** Aequitas în picioare spre dr., ține în mâna dr. o balanță, iar în st. *cornucopiae*. C.p.e.

Ax 7, 2,95 g, diam. 17,65 x 18,92 mm; bine conservată.

R.I.C. 118, anii 103-111, variantă, argint.

Septimius Severus

2.Denar

Av. **SEVERVS – PIVS AVG.** Efigia împăratului în profil spre dr. C.p.e.

Rv. **P M TR P XI COS III P P** – legendă circulară. Fortuna șezând, spre st., ține în mâna dr. o ancoră, iar în cea st. *cornucopiae*. C.p.e.

Ax 12, 3,34 g, diam. 18,80 x 18,20 mm, bine conservată.

R.I.C. 189(b), an 203.

²⁹ Cele mai complete cercetări în privința împrăștiilor de monede de tezaure imperiale romane le-au făcut Bucur Mitrea: *Descoperirea monetară de la Oboroceni (r. Pașcani) și importanța sa istorică*, „Arheologia Moldovei”, 5, 1967, pp. 81-184 unde sunt prezentate 13 loturi din același tezaur; ulterior și alți numismați au tratat aceeași problemă – vezi Silviu Istrate Purece, *Tezaurul de la Stănești*, Muzeul județean Vâlcea, Editura economică, 2005, unde sunt prezentate trei loturi ale aceluiași tezaur.

³⁰ Toma Rădulescu, Corneliu Mărgărit Tătulea, *op. cit.*, pp. 72-104; Maria-Magdalena Duțescu, Ana-Maria Rădulescu, *Un nou lot monetar din al treilea tezaur de la Bârca, „Oltenia”*. Studii și comunicări. Istorie-arheologie, XIII, Craiova, 2001, pp. 90-03.

Septimius Severus; Iulia Domna

3. Denar

Av. **IVLIA – AVGVSTA**. Bust, drapat, spre dr.

Rv. **VESTAE-[SANCTAE]**. Vesta în picioare spre st., cu mâna dr. ridică patera, iar în cea st. ține un sceptru.

Ax 7, 2,75 g, diam. 15,25 x 16,85 mm, legenda rv. în afara flanului monedei și ștearsă.

R.I.C. 587, anii 196-211.

Macrinus; Diadumenianus (Caesar)

4. Denar

Av. **M OPEL AN DIADVMENIAN CAES**. Efigia lui Diadumenian, drapat, cuirasat, spre dr. C.p.e.

Rv. **PRINC – IVVENTVTIS**. Diadumenianus în picioare, din față, cu capul întors spre dr., ține un stindard cu vultur (*signum militum*) în mâna dr. și un sceptru în st., iar în spate la dr. două stindarde. C.p.e.

Ax 12, 2,96 g, diam 19,14 x 18,60 mm, bine conservată.

R.I.C. 102 b, anii 217-218.

Elagabalus

5. Denar

Av. **IMP ANTONINVS – PIVS AVG**. Bust împărat, cu barbă, laureat, cuirasat și cu corn. C.p.e.

Rv. **P M TR P IIII COS III P P**. Elagabalus în picioare, spre st., face jertfă asupra unui altar aprins, iar în mâna st. ține o ramură lauri. Deasupra mâinii dr. și altarului *. C.p. e.

Ax 7, 3,32 g, diam. 19,27 x 18,65 mm, bine conservată.

R.I.C. 46, an 221.

6. Denar (subaerat)

Av. **[IMP ANTO]NINVS – [PIVS AVG]**. Bust împărat, cu barbă, laureat, cuirasat și cu corn.

Rv. **P M TR P [IIII COS III P P]?** Elagabalus în picioare, spre st., face jertfă asupra unui altar aprins, iar în mâna st. ține o ramură lauri. Deasupra mâinii dr. și altarului *.

Ax 7, 2,27 g, diam. 17,90 x 16,85 mm, ștearsă în parte, iar în urma restaurării foița de argint înlăturată în parte.

R.I.C. 46?, an 221.

Maximinus Trax

7. Denar

Av. **IMP MAXIMINVS PIVS AVG**. Bust împărat spre dr., laureat, cuirasat. C.p.e.

Rv. **SALVS AVGVSTI**. Salus stând spre st. ține în mâna dr. o cunună, iar cu st. se sprijină de scaun. C.p.e.

Ax. 12, 2,14 g, diam. 18,69 x 20,13 mm, bine conservată.

R.I.C. 14, martie 235 – ianuarie 236.

8. Denar

Av. **IMP MAXIMINVS PIVS AVG.** Bust împărat spre dr., laureat, cuirasat. C.p.e.
Rv. **VIC –TO– RI –A AVG.** Victoria în mers spre dr. ține în mâna dr. o cunună lauri, iar în st. o ramură de palmier. C.p.e.
Ax. 7, 3,38 g, diam. 19,90 x 20,73 mm, bine conservată.
R.I.C. 16, martie 235 – ianuarie 236.

Gordianus III

9. Denar

Av. **IMP GORDIANVS FIVS FEL AVG.** Bust, împărat spre dr, drapat, laureat, cuirasat. C.p.e.
Rv. **AETER – N– ITATI AVG.** Sol în picioare din față, cu capul întors spre st., ține în mâna dr. în sus, iar cu cea st. ridică un glob. C.p.e.
Ax. 12, 3,13 g, diam. 19,58 x 19,10 mm, bine conservată.
R.I.C. 111, anii 241-243.

10. Antoninian

Av. **IMP GORDIANVS FIVS FEL AVG.** Bust, împărat spre dr, drapat, radiat, cuirasat. C.p.e.
Rv. **AETER – NITATI AVG.** Sol în picioare din față, cu capul întors spre st., ține în mâna dr. în sus, iar cu cea st. ridică un glob. C.p.e.
Ax. 7, 4,50 g, diam. 21,38 x 23,27 mm, bine conservată.
R.I.C. 83, anii 241-243.

II. Al doilea lot de monede romane imperiale pe care le prezentăm acum sunt câteva descoperiri întâmplătoare de pe raza județului Dolj aflate în colecțiile Muzeului Olteniei sau prezentate nouă spre determinare de diverse persoane care ne-au pus la dispoziție și împrejurările prin care aceștia le aveau în posesie. La aceasta putem adăuga editarea colecției de monede imperiale de argint care au aparținut Fundației „Alexandru și Aristia Aman” (azi Biblioteca județeană Dolj) și care în cea mai mare parte provin de pe raza județului Dolj³¹. Demersul nostru este menit să dea o imagine cât mai apropiată de adevărul istoric într-o zonă care a fost sub stăpânire romană directă în cadrul provinciei Dacia. Pentru județul Dolj au mai fost semnalate descoperiri de monede romane imperiale la Afumați (bronz Gordian III Viminacium)³², Amărăștii de Sus (denar Otho în punctul „Săpunari”)³³, Băilești (bronzuri Traianus, Hadrianus și Antoninus Pius), Bechet (denar Elagabalus), Braniște, com. Daneți (denari Antoninus Pius și Marcus Aurelius, Elagabalus și Gordianus III)³⁴, Carpen,

³¹ Toma Rădulescu, *Colecția Alexandru și Aristia Aman. Catalog numismatic. I. Monede antice de aur și argint*, Editura „Sim Art”, Craiova, 2008, pp. 33-35 și 139-180 unde sunt prezentate 274 monede romane imperiale de aur și argint.

³² Constantin Preda, *Câteva monede antice descoperite în Oltenia*, „Oltenia”. Studii. Documente. Culegeri, seria a III-a, III, 1999, nr. 1, p. 18.

³³ Octavian Toropu, Onoriu Stoica, *Comunicări*. seria numismatică, IV, Craiova, 1969, p. 4.

³⁴ Onoriu Stoica, *op. cit.*, p. 18, nr. I și II, p. 19, nr. IV.

punctul Troian (denar Domitianus)³⁵, Cerăț (denari Vespasianus (2), Titus, Marcus Aurelius, Septimius Severus, Severus Alexander și familia (3) găsiți la vest de sat)³⁶, Cetate (bronzuri Hadrianus, Antoninus Pius, Faustina I, Marcus Aurelius, Traianus Decius)³⁷, Comani, azi Basarabi (monede Vespasian),³⁸ Dioști (monede romane în punctul „Dealul Nucilor”)³⁹, Filiași (denari Vespasianus, Domitianus și Severus Alexander)⁴⁰, Giubega (denari Traianus, Caracalla și Severus Alexander)⁴¹, Lipov (bronzuri Antoninus Pius și o monedă colonială)⁴² Maglavit (monede romane)⁴³, Măceșu de Jos (bronzuri – una Septimius Severus și alta colonială)⁴⁴, Ostroveni (denari Domitianus, Faustina II și Crispina la punctul „Capul Viilor” și mai multe monede romane din bronz)⁴⁵, Perișor (bronz Traianus și antoninian Elagabalus)⁴⁶, Pielești (denari Commodus, Septimius Severus și Severus Alexander)⁴⁷, Piscul de Câmp (denar subaerat Septimius Severus)⁴⁸, Piscu Sadovei, comuna Sadova (sestert și dupondius Traianus)⁴⁹, Sadova (7 denari romani imperiali din secolele II-III, cele mai recente din timpul domniei lui Severus Alexander și denar Elagabalus și antoninian Gordianus III)⁵⁰, Terpezița – Dolj, punctul Genune (denar Elagabalus pentru Iulia Maesa)⁵¹, Valea Stanciului (bronzuri Hadrianus, Faustina I, Filipus Arabs și una colonială)⁵² și Vârtop (bronz Vespasianus)⁵³. Nu am introdus în enumerarea noastră descoperirile de pe raza castrului de la Răcari și ale așezării romane de la Cioroiul Nou, care prin numărul și diversitatea emisiunilor și emitenților se încadrează în alt sistem, dar nici fragmentele de tezaur romane de la Dioști sau Cetate.⁵⁴ Urmează ca într-un viitor studiu să ne aplecăm și asupra descoperirilor

³⁵ Toma Rădulescu, Denissa-Liliana Guțică-Florescu, *op. cit.* p. 114.

³⁶ Constantin Voicu, *Catalogul descoperirilor monetaare din Oltenia. Monede străine (sec. IV î.e.n – anul 102 e.n)*, Buletin informativ, Societatea Numismatică Română, secțiunea Craiova, 2, Craiova, 1976, p. 27, nr.13; O. Stoica, *op. cit.*, p. 19, nr.VI.

³⁷ O. Stoica, *op. cit.*, p. 20, nr.VII.

³⁸ Constantin Voicu, *op. cit.* p. 27, nr. 16.

³⁹ Ibidem, p. 27, nr. 18.

⁴⁰ Ibidem, nr. 22; O. Stoica, *op. cit.*, p.20, nr. X.

⁴¹ O. Stoica, *op. cit.*, p. 20-21, nr. XI.

⁴² Ibidem, p. 21, nr. XIII.

⁴³ Constantin Voicu, *op. cit.* p. 28, nr. 28.

⁴⁴ O. Stoica, *op. cit.*, p. 21, nr. XIV.

⁴⁵ Ibidem, nr. XVI; Constantin Voicu, p. 28, nr. 32.

⁴⁶ O. Stoica, *op. cit.*, p. 21-22, nr. XVII.

⁴⁷ Ibidem, p. 22, nr. XIX.

⁴⁸ Toma Rădulescu, *Monede...*, p. 118.

⁴⁹ Adrian Popescu, Aurică Smaranda, Aurel Diaconu, *Monede romane republicane și imperiale descoperite la Piscu Sadovei, comuna Sadova jud. Dolj*, SCN, X, 1993, Editura Academiei Române, Buc., 1996, pp. 159-160, nr. 6-7.

⁵⁰ Constantin Preda, *op. cit.*, pp. 17-18; O. Stoica, *op. cit.*, p. 22, nr. XXII.

⁵¹ Toma Rădulescu, Denissa-Liliana Guțică-Florescu, *op. cit.* p. 120.

⁵² O. Stoica, *op. cit.*, p. 22, nr. XXIII.

⁵³ Ibidem, p. 23, nr. XXIV.

⁵⁴ Ibidem, pp.114-115.

monetare după retragerea administrației și armatei romane în timpul domniei împăratului Aurelianus.⁵⁵

Prima monedă este un denar emis de Marcus Aurelius descoperită într-o zonă care până în pragurile epocii moderne se afla la marginea orașului Craiova. Acest denar nu este unicat, căci au mai fost semnalate monede emise de împărații Traianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius (descoperită pe locul fostului Teatru Național, azi blocul „Lumea Copiilor”), Gordianus III și Aurelianus⁵⁶.

Următoarele șase monede romane sunt denari imperiali, emisiuni dintre anii 152-153 și 233-235, dintre care un exemplar este subaerat (nr. 3 Septimius Severus pentru Caracalla din anul 209). Prezența unor astfel de emisiuni subaerate este întâlnită frecvent în majoritatea așezărilor importante din epoca stăpânirii romane în Dacia și avem nenumărate exemple în cuprinsul sau împrejurimile Sucidavei, Romulei-Reșca, Slăvenilor, Hinovei, Cioroiului Nou, Drobetei sau Bumbeștilor în Gorj. De asemenea denarii sau antoninienii subaerați se întâlnesc în tezaure monetare contemporane (Bârca, Tunarii Vechi, Galicea Mare etc), dar și în mediul rural în așezări daco-romane.

Toți cei șase denari fac parte din colecția numismatică a preotului și profesorului de religie și istorie dr. Ion Popescu Cilieni (1906-1956), din Craiova⁵⁷. Născut în casa cantorului bisericesc Marin Popescu din Cilieni – Romanați, azi

⁵⁵ Bucur Mitrea, *Descoperirile monetare în România (1974-1976) (XVIII-XX)*, „Buletinul Societății Numismatice Bomâne”, LXX-LXXIV (1976-1980), Buc., 1981, p. 579, nr. 126, Almăj (bronz Constantius Clorus); p. 581, nr. 137, Bistreț (tezaur 22 monede roane de bronz din secolul IV), p. 583, nr. 155, Cetate (bronz Galerius), nr. 161 Cârcea (bronzuri romane sec. IV – Aurelianus Probus, Valentinian I, Valens I ect.), nr. 162, Crețești, com. Breasta (bronz Constantius II), p. 584, nr. 170, Dăbuleni (bronz Constantin Cel Mare), p. 585, nr. 178, Drănic (tezaur de siliquae emisiuni Constantius II, Gratianus, Valens), p. 586, nr. 184, Gângiova (bronz Constantius II), p. 587, nr. 197, Maglavit (bronzuri Carinus, Maximianus Hercules, Constantin cel Mare, Constantius II și o siliqua Malentinianus I), nr. 187, Măceșu de Jos (bronzuri Constantin cel Mare, Theodosius I, Arcadius), p. 581, nr. 205, Mofleni-Craiova (bronzuri Aurelianus, Diocletianus, Constantin cel Mare, Constantius II, epoca constantiniană), p. 589, nr. 215, Ostroveni (bronz Constant), p. 593, nr. 250, Știubei, com. Vela (bronz Maximianus Hercules), nr. 256, Valea Stanciului (bronz Constantin cel Mare, Constantius II) și nu în ultimul rând Craiova unde în anul 1891 s-ar fi descoperit circa 5000 monede argint dintre care cele mai vechi erau emise de Constantin cel Mare, iar cele mai recente de Gratianus (367-383) – vezi Constantin Moisil, *Din numismatica Olteniei*, „Buletinul Societății Numismatice Bomâne”, X, 1913, p. 21; Petre Gherghe, Lucian Amon, *Istoria Craiovei. Mărturii arheologice și numismatice (mileniul VII a. Chr.-secolul XV p. Chr.)*, Editura Universitaria, Craiova, 2010, pp. 83-84.

⁵⁶ Octavian Toropu, *Așezări antice la Mofleni – Bucovăț și în împrejurimi*, „Mitropolia Olteniei”, XXIV, 1972, nr. 9-19, p. 706; pentru partea de arheologie vezi și Cezar Gabriel Avram (coordonator), Paul-Emanoil Barbu, Dinică Ciobotea, Vladimir Osiaș, *Dicționarul istoric al localităților din județul Dolj Craiova*, Academia Română, Editura „Alma”, Craiova, 2005, pp. 22-26; Petre Gherghe, Lucian Amon, *op. cit.*, p. 71.

⁵⁷ Despre acesta vezi Toma Rădulescu, *Preot profesor doctor Ion Popescu Cilieni (1906-1956) – o viață închinată Bisericii și poporului român*, „Analele Universității Craiova”, seria Teologie, I, nr. 1, 1996, Editura Universitaria, Craiova, 1996, pp. 127-140.

județul Olt, după absolvirea seminarului și facultății de teologie în anul 1945 obține titlul de doctor cu lucrarea „Învelișurile vechilor noastre biserici”, sub conducerea academicienilor Theodor M. Popescu și Nicolae M. Popescu. Pr. Ion Popescu Cilieni a fost una din cele mai ilustre figuri ale teologiei și istoriei românești, remarcându-se prin lucrările și manualele de teologie, dar mai ales prin editări de documente și sinteze privitoare la istoria Bisericii oltene, dar și a Craiovei în pragul vremurilor moderne (vezi în acest sens culegerea de documente editată în 1957 și intitulată *Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei. Documente 1866-1865*, cu o prefață de excepție valabilă și în prezent). În calitate de profesor de istorie la Colegiile Naționale „Carol I”, „Frații Buzești” sau „Gheorghe Chițu”, pr. Ion Popescu Cilieni a adunat de la elevi monede din toate timpurile pe care le-a determinat și a notat numele celor care i le prezentaseră, precum și locul descoperirii acestora. Majoritatea monedelor colecției (monede antice de argint și bronz grecești sau romane, monede medievale și moderne-peste 300 de piese), după decesul acestuia (4 noiembrie 1956) în anul 1962 au fost donate Muzeului Olteniei. Din aceste până în prezent am identificat pe baza notărilor personale ale lui Ion Popescu Cilieni șase denari imperiali romani care au fost descoperiți în orașul Craiova.

A opta piesă este tot un denar emis de Antoninus Pius pentru soția sa Faustina I după decesul acesteia, adică post 141 d. Chr. descoperit în nordul județului Dolj pe raza localității Bulzești. Comuna Bulzești este situată în nordul județului Dolj în zona Dealurilor Amaradiei, pe râul Frățila, cu văi adânci și culmi deluroase înguste⁵⁸, la circa 35 km de Craiova pe linia Craiova – Murgăș – Bălcești, Vâlcea⁵⁹.

Următoarele două piese sunt bronzuri mijlocii (dupondius) descoperite la Drânic, comună situată la 40 km sud de Craiova pe linia Craiova – Segarcea – Drânic – Gighera.⁶⁰ Pe raza comunei Drânic au fost identificate urme încă din neolitic, o necropolă geto-dacică din secolele II-I î.Chr., morminte geto-dacice și o așezare romană din secolul IV p. Chr.⁶¹. Localitatea este cunoscută în țară și peste hotare și printr-un tezaur de siliquae din secolul al IV-lea⁶². Faptul că cele două monede de bronz sunt în bună parte șterse este un argument al intensității circulației în mediul rural al unor monede cu valoare mică și utilizate curent de către daco-romani.

A zecea piesă este un sestert din anii 155-156 emis de Antoninus Pius, care s-a păstrat în foarte bună stare de conservare. Comuna Ostroveni, pe raza căreia s-a

⁵⁸ Cezar Gabriel Avram (coord.), Paul-Emanoil Barbu, Dinică Ciobotea, Vladimir Osiaș, *Dicționarul istoric al localităților din județul Dolj A-C*, Academia Română, Editura „Alma”, Craiova, 2004, p. 178.

⁵⁹ *Anuarul Mitropoliei Olteniei, Râmnicului și Severinului pe anul 1940*, Craiova, 1941, p. 194.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 221.

⁶¹ Cezar Gabriel Avram (coordonator), Paul-Emanoil Barbu, Dinică Ciobotea, Vladimir Osiaș, *Dicționarul istoric al localităților din județul Dolj D-M*, Academia Română, Editura „Alma”, Craiova, 2004, p. 80.

⁶² Gheorghe Popilian, *Un tezaur roman din secolul al IV-lea descoperit în Oltenia*, SCN, 6, 1975, pp. 229-231, tezaur care se conservă în colecțiile Muzeului Olteniei.

descoperit sestertul roman, este amplasată la 65 km sud de Craiova, nu departe de Dunăre⁶³. Tot aici a mai fost semnalată o monedă din timpul lui Domitianus, descoperită la punctul „Capul Viilor” și care a făcut parte din colecția prof. de istorie Alexandru Dinu din Craiova⁶⁴.

Un denar emis de Commodus în prima parte a domniei pentru soția sa Crispina a fost recuperat de prof. de matematică Aurel Cismaru de la un elev de al său și se păstrează în colecția familiei. Comuna Risipiți (Unirea) este situată la 60 km sud-vest de Craiova pe linia Craiova–Cetate⁶⁵, într-o zonă de câmpie întreruptă de numeroase văi⁶⁶.

Ultima monedă este un denar emis de Antoninus Pius în anii 157-158 descoperit pe raza comunei doljene Sălcuța, cunoscută în literatura de specialitate prin cultura neolitică care-i poartă numele și care figurează și la Muzeul de etnografie a popoarelor din Berlin prin idolii, adevărate opere de artă. Localitatea este situată la 38 km sud-vest de Craiova pe șoseaua Craiova – Cetate, pe cursul mijlociu al râului Desnățui unde s-a descoperit și denarul roman⁶⁷.

Prezentarea unui fragment de tezaur și a unor monede descoperite la Craiova, la care asociem alte câteva localități doljene, aduce noi contribuții la o mai corectă cunoaștere a vieții economice și circulației monetare din epoca stăpânirii romane în zona Doljului actual și se înscrie în efortul general de editare a tuturor izvoarelor numismatice aflate în colecții publice sau private.

II. MONEDE IZOLATE CATALOG CRAIOVA Marcus Aurelius

1. Denar

Av. **M. ANTONINVS AVG. IMP. II.** Efigia împăratului spre dr. cu capul descoperit.

Rv. **TR. P. XVIII. COS. III.** Felicitas stând spre dr. ține *caduceus* în mâna dr., iar în st. cornucopiae.

R.I.C. 110, Roma, decembrie 163– decembrie 164.

Ax. 7, 3,75 g, diam. 18 x17,4 mm

Valentin Tănăsuică – găsită în anii 1993-1994 pe str. V.Alecsandri din Craiova, în spate.

⁶³ *Anuarul Mitropoliei Olteniei*.....p.266; detalii vezi Cezar Gabriel Avram (coordonator), Paul-Emanoil Barbu, Dinică Ciobotea, Vladimir Osiac, *Dicționarul istoric al localităților din județul Dolj N-V*, Academia Română, Editura „Alma”, Craiova, 2004, pp.28-34.

⁶⁴ Constantin Voicu, *op. cit.*, 1976, p. 28, nr.32.

⁶⁵ *Anuarul Mitropoliei Olteniei*..., p. 287.

⁶⁶ Cezar Gabriel Avram (coordonator), Paul-Emanoil Barbu, Dinică Ciobotea, Vladimir Osiac, *op. cit.* pp. 294-298.

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 157-167; *Anuarul Mitropoliei Olteniei*....., p. 291.

**CRAIOVA – Ion Popescu Cilieni
Antoninus Pius**

2. Denar

Av. **ANTONINVS AVG.-PIVS. PP. TR. P. XVI.** Efigia împăratului, laureat, spre dr. C.p.e.

Rv. **C-O-S-III.** Annona în picioare din față, spre st. ține în mâna dr. spice de grâu, iar cu st. se prrijină de *modius*, așezat pe o navă din care este redată pe jumătate. C.p.e.

R.I.C. 221, Roma, anii 152-153.

Ax 7, 3,29 g, diam. 18,2 x 17,3 mm, M.O., inv. 3868, nr. vechi 16.275/15, bine conservată. Colecția pr. prof. dr. Ion Popescu Cilieni, adusă de un elev de la Liceul comercial „Gheorghe Chițu” ca descoperită în Craiova.

Septimius Severus; Caracalla

3. Denar subaerat

Av. **[A]NTONINVS-PIVS AVG.** Efigia împăratului, laureat, cu barbă, spre dr.

Rv. **PONTIF. TR. P. XII, COS III.** Concordia stând, spre st. ridică *patra* cu mâna dr., iar în cea st. dublu *cornucopiae*.

R.I.C. 111, Roma, an 209.

Ax 7, diam. 17,8 x 18 mm, M.O., inv. 3865, nr. vechi 16.275/12, în bună parte în urma restaurării stratul de argint a fost înlăturat, iar legenda parțial lizibilă. Colecția pr. prof. dr. Ion Popescu Cilieni, adusă de un elev de la Liceul comercial „Gheorghe Chițu” ca descoperită în Craiova.

Septimius Severus

4. Denar

Av. **SEVERVS-PIVS AVG.** Efigia împăratului, laureat, spre dr. C.p.e.

Rv. **P.M.TR.P.XVIII-COS.III.P.P.** Salus șezând, spre st. hrănește un șarpe încolăcit. C.p.e. î

R.I.C. 236, Roma, an 210.

Ax 7, 2,55 g, diam. 17,9 x 18,9 mm, M.O., inv. 3869, nr. vechi 16.275/16, bine conservată. Colecția pr. prof. dr. Ion Popescu Cilieni, adusă de un elev de la Liceul comercial „Gheorghe Chițu” ca descoperită în Craiova.

Septimius Severus; Iulia Domna

5. Denar

Av. **IVLIA-AVGVSTA.** Bust împărăteasă Iulia Domna, drapat, spre dr. C.p.e.

Rv. **FORTV-N-AE FELICI.** Fortuna stând, spre st., ține *cornucopiae* în mâna dr., iar cu st. se sprijină pe o cârmă așezată pe un glob. C.p.e.

R.I.C. 553, Roma, anii 196-211.

Ax 7, 3,00 g, diam 18 x 18,3 mm, M.O., inv. 3867, nr. vechi 16.275/14, bine conservată. Colecția pr. prof. dr. Ion Popescu Cilieni, adusă de un elev de la Liceul comercial „Gheorghe Chițu” ca descoperită în Craiova.

6. Denar

Av. **IVLIA-AVGVSTA**. Bust împărăteasă Iulia Domna, drapat, spre dr. C.p.e.
Rv. **HIL-A-R-ITAS**. Hilaritas în picioare spre st., ține în mâna dr. o frunză lungă de palmier, iar în spatele și fața Hilaritas se află câte un copil, probabil Caracalla și Geta. C.p.e.

R.I.C. 557, Roma, anii 196-211.

Ax 7, 2,70 g, diam. 17,9 x 18,5 mm, M.O., inv. 3866, nr. vechi 16.275/13, bine conservată. Colecția pr. prof. dr. Ion Popescu Cilieni, adusă de un elev de la Liceul comercial „Gheorghe Chițu” ca descoperită în Craiova.

Severus Alexander

7. Denar

Av. **IMP.C.M.AVR.SEV.-ALEXAND.AVG**. Efigia împăratului, spre dr., laureat cu mantie pe umărul st. C.p.e.

Rv. **FIDES-M-I-LITVM**. Fides în picioare din față cu privirea spre st., ține în fiecare mână câte un stindard (*signum militum*). C.p.e.

R.I.C. 139, Roma, anii 233-235.

Ax 12, 2,78 g, diam. 19,2 x 19 mm, M.O., inv. 3872, nr. vechi 16.275/20, bine conservată. Colecția pr. prof. dr. Ion Popescu Cilieni, adusă de un elev de la Liceul comercial „Gheorghe Chițu” ca descoperită în Craiova.

BULZEȘTI

Antoninus Pius; Faustina I

8. Denar

Av. **DIVA – FAVSTINA**. Bust Faustina I, drapat, părul strâns în coc, spre dr. C.p.

Rv. **C-E-RES**. Ceres cu voal, șezând din profil spre st., ține în mâna dr. cornul abundenței, iar în cea st. o torță.

R.I.C. 379, Roma, post 141.

Ax 12, 2,66 g, diam. 17,20 x 17,05 mm.

Proveniență. Banța Dumitru – Bulzești, Dolj, pădure circa 700 m nord de primărie.

DRĂNIC – DOLJ
Hadrianus

9. Dupondius

Av. Efigia împăratului Hadrianus spre dr. Legenda ștearsă.

Rv. Imaginea și legenda șterse total.

Ax ?, diam. 25,6 x 27,3 mm, M.O., nr. inv. 2912, nr. vechi 4.794.

Antoninus Pius; Faustina I

10. Dupondius

Av. **DIVA FAVSTINA**. Bust spre dr., drapat, perlat, părul strâns în coc.

Rv. **AET-ER-NITAS S-C**. Pietas spre st. în fața altarului cu mâna dr. ridicată jertfește.

R.I.C. 1161, Roma, post 141.

Ax 12, diam. 24 x 25 mm, M.O., nr. inv. 2911, nr. vechi 4773.

OSTROVENI – DOLJ

Antoninus Pius

11. Sestert

Av. **ANTONINVS. AVG. PIVS. P. P. IMP II**. Efigia împăratului, laureat, spre dr.

Rv. **TR. POT. XIX COS. IIII S.C**. Vesta stând spre st., ține *palladium* în mâna dr. și sceptru în st.

R.I.C. 941, Roma, anii 155-156.

Ax 8, 24,80 g, diam. 30 mm

Ghiță Ion din Ostroveni a găsit-o în curtea casei bunicii în aprilie 2004.

RISIPIȚI – DOLJ

Commodus; Crispina

12. Denar

Av. **CRISPINA AVGVSTA**. Bust drapat spre dr. cu părul strâns într-un coc rotund la spate. C.p.

Rv. **HIL-A-RITAS**. Hilaritas în picioare spre st. ține în mâna dr. o ramură lungă de palmier, iar în cea st. *cornucopiae*.

R.I.C. 282, Roma.

Ax 7, 2,83 g, diam 17,02 x 16,36 mm.

Proveniență: col. prof. matematică Aurel Cismaru, pe raza comunei doljene Risipiți.

SĂLCUȚA – DOLJ
Antoninus Pius

13. Denar

Av. **ANTONINVS AVG P[IVS] PP IMP[II]**. Efigia împăratului Antoninus Pius, cu cunună lauri, spre dr. C.p.

Rv. **TR. POT X – XI – C – O – S – IIII**, circular. În câmp **LIB – VIII**. Liberalitas din față cu privirea spre st., ține în mâna dr. abacus, iar în cea st. *cornucopiae*.

R.I.C. 282, Roma, anii 157-158

Ax 7, 3,11 g, diam. 16,5 x 16,5 mm, nr. inv. 2345, nr. vechi 11.352.

Proveniență: Sălcuța – Valea Desnățuiului, punctul „Via lui Călin”, găsită de locuitorul Savu Ion la 16. IX. 1958

METAFORA ÎN TOPONIMIE ♦

Iustina BURCI*

Abstract: Metaphor – the figure of speech found in all the fields of human life – has raised, since the Antiquity, many discussions. Especially, its mechanism of formation and functioning, and its classifications have been the object of numerous studies in rhetoric, philosophy, hermeneutics, poetics, linguistics, semiotics, stylistics, cognitive psychology, etc., and, more recently, in scientific language, because here, the metaphor appears now to compensate the lack of specialized terms. The metaphor also supplies the gap of specialized terms in toponymy; the great variety of forms of geographical space made it necessary the borrowing of nonspecific appellations from the vocabulary of other sciences and from the common language. The analogy is, usually, made with in/animated things (and/or with theirs features), which are part of the micro universe in which men live and work, but also with himself, when the human a person borrows to the surrounding physical world names indicating parts of human body. In this paper we will follow the typology of these terms borrowed to the two levels: a) The level of popular geographic terminology, where various irregularities of the soil are associated with real objects, by virtue of the similarity between them; b) The level of topic names (a part of them also came from popular geographic terms, which became, by toponymy, official denominations of some places).

Keywords: metaphor, concept, expressivity, transfer, toponymy.

Metafora – „ca revelațiune a spiritului omenesc, ca oglindă credincioasă a lumii externe și interne a omului”¹ – a generat, de-a lungul timpului, o serie întreagă de dezbateri. Lucru firesc de altfel, din moment ce metafora ne-a însoțit și ne însoțește încă permanent în viața de zi cu zi, chiar dacă, în limba actuală rămâne adeseori insesizabilă; în multe situații ea și-a pierdut motivarea, prin

♦ Articolul de față face parte din proiectul de cercetare nr. IV al Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova – *Valori semantice în toponimia românească*.

* Cercetător științific II, dr., Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Strada Unirii nr. 68, Craiova 200 329. E-mail: iustinaburci@yahoo.com

¹ F. Brinkman, *Die Metaphern. Studien über den Geist der modernen Sprachen, vol. I: Die Thierbilder der Sprache*, Bonn, 1878, p. 4, apud Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*, București, Tipografia Academiei Române, 1887, p. 92.

dispariția sensului inițial al cuvântului² sau noi nu o mai percepem acum ca pe o modalitate de cunoaștere a lumii. Însă, „procesul de descoperire, invenție și creație nu poate fi despărțit de acela al comunicării, înțelegerii și recreării, ca parte într-un nesfârșit feedback existențial; într-o formă sau alta, la un nivel și moment sau altul, metafora este prezentă în toate acestea”³.

De la Aristotel, Cicero ori Quintilian și până în prezent, analiza metaforei și a modului ei de formare și funcționare s-a aflat, pe rând, în „terenul” retoricii, al filozofiei, hermeneuticii, poeticii, lingvisticii, semioticii, stilisticii, psihologiei cognitive etc. și, mai nou, se află în cel al limbajului științific, acolo unde ea apare pentru a compensa „lacunele unui sistem lingvistic în criză de termeni pentru noile realități”⁴.

Începuturile sale își află rădăcinile, așadar, în Antichitate, atunci când metafora a fost considerată un trop cu ajutorul căruia un discurs putea fi înfrumusețat, evitându-se banalitatea și vulgaritatea. „Dintre toate, singur el nu se poate învăța de la alții, și e și dovada unei fericite predispoziții: căci a face metafore frumoase înseamnă a ști să vezi asemănările dintre lucruri”⁵. Dar Aristotel nu a privit metafora doar ca pe un simplu ornament, ci i-a atribuit și funcție cognitivă. O considera mijloc de învățare, prin faptul că, „în momentul în care se face o analogie a unui lucru cu altul, se scoate în evidență o caracteristică suplimentară a lui”⁶.

Ulterior, au apărut numeroase teorii⁷ atât despre natura duală a metaforei

² Cuvinte ca *beznă*, *dihanie*, *greață*, *rost* nu mai conțin în limba română contemporană nicio metaforă: *beznă* nu mai înseamnă în niciun context actual „prăpastie”, ca în româna veche, *dihanie* nu mai înseamnă „suflare, vietate”, *greață* nu mai înseamnă „dificultate”, iar *rost* nu mai înseamnă „gură, cioc” (Ion Coteanu, A. Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană II, Vocabularul*, București, 1975, p. 52). Despre tocirea zilnică a cuvintelor vorbea și L. Șăineanu (în *op. cit.*, p. 89), care spunea că „cele mai strălucite din aceste imagini au ajuns pentru noi simple sunete, care nu ne mai spun nimic despre primitiva lor splendoare”.

³ Ștefan Avădanei, *La început a fost metafora*, Iași, Editura Virginia, 1994, p. 145.

⁴ Daniela Roventă-Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, București, All, 2000, p. 126. În momentul de față, metafora este frecvent împrumutată de către oamenii de știință datorită capacității ei de desemnare a obiectelor și fenomenelor. Iată câteva exemple: *vampir* – conector prin intermediul căruia are loc conectarea cu cablul prin care se transmite informație la distanțe mari; conectorul pătrunde prin izolația cablului și extrage datele necesare – aluzie la personajul cu același nume; *bani agitați* – bani care circulă de la o întreprindere la alta, de la o bancă la alta etc. (Exemplele au fost extrase din Inga Druță, *Metafora terminologică*, în „Limba Română”, nr. 5-6, anul XVIII, 2008, Chișinău, <http://limbaromana.md/index.php?go=numar&n=8>; citat 29.04.2012).

⁵ Aristotel, *Poetica*. Studiu introductiv, traducere și comentarii de D.M. Pippidi, Ediția a II-a, îngrijită de Stella Petecel, București, Editura IRI, 1998, p. 96-97.

⁶ Rodica Pânzaru, *Metafora și textualitatea: probleme de interpretare și traducere*, http://www.cnaa.md/files/theses/2010/17990/rodica_panzaru_thesis.pdf (citată 29.04.2012)

⁷ Idei importante, care au marcat existența metaforei, apar în lucrările lui Gianbattista Vico (*Scienza Nuova*, 1725), care spunea că, la temelia metaforei stă o înțelegere deosebită a lumii, o metafizică proprie primei faze a civilizației omenești, care înrudește poezia primitivă cu celelalte produse ale spiritului uman pe aceeași treaptă a dezvoltării lui (T. Vianu, vezi infra, p. 12), Alfred Biese (*Philosophie des Metaphorischen*, 1893) pentru care „limba este

(ornament estetic, dar și „mijloc esențial al cunoașterii”⁸), cât și despre tipologia ei, în epoci diferite și la autori diferiți nu numai ca apartenență etnică, ci și din punctul de vedere al formației lor profesionale (filologi, filozofi, psihologi, antropologi etc.), ceea ce a generat, cum era de așteptat, și păreri și concepte diferite. Astfel, rezultatul a fost un lung șir de caracterizări – „comparație implicită, relație, arhitrop, eroare, dar și adevăr, licență poetică, ornament, filtru, epifanie, surplus semantic sau deviere, model, structură, ecuație, energie, minciună, negociere, factor mediator, relație disjunctivă, semn, magie, clișeu, ficțiune, celebrare, aberație, parazit al limbii normale, instrument dumnezeiesc al cunoașterii, simplu ornament stilistic”⁹ – și taxonomii variate – metafore istorice, metafore moarte și latente, literare și non-literare, individuale și ale limbii comune, metafore-denumiri și metafore expresive, plasticizante și revelatorii, metafore sinestezice, metafore structurale, orientative, ontologice, metafore sensibilizatoare, intensificatoare și unificatoare, metafore cosmologice și personificatoare, conceptuale și referențiale etc. Se poate spune însă că, indiferent de părerile – „pro” sau „contra” – ale celor care au tratat în lucrările lor subiectul *metaforă*, răzbate mereu, ca un fir roșu, ideea că geneza acesteia „coincide cu geneza omului și face parte dintre simptomele permanente ale fenomenului

prin excelență metaforică, ea încorporează sufletescul și spiritualizează corporalul...” (T. Vianu, vezi *infra*, p. 15), Paul Ricoer (*Metafora vie*, traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1984, p. 380), în viziunea căruia „... metafora poartă informație pentru că ea «redescrive» realitatea”, G. Lakoff și M. Johnson (*Metaphors We Live By*, Chicago & London, University of Chicago Press, 1980), conform cărora metafora își are locusul în gândire și nu în limbă, și este indispensabilă modului nostru de a concepe lumea (Rodica Pânzaru, *op. cit.*) etc. La noi, Lazăr Șăineanu aprecia că metafora constituie, pentru limbă, elementul ei de viață și de mișcare (*op. cit.*, p. 88), iar pentru Eugeniu Coșeriu cunoașterea lingvistică este, de multe ori, „o cunoaștere metaforică, o cunoaștere prin imagini, care, de altfel, se orientează atât de des în aceeași direcție încât ne face să ne gândim în mod serios la o anumită unitate universală a imaginației umane, dincolo de diferențele lingvistice, etnice sau culturale” („Dacoromania”, serie nouă, IV, 2000 – 2001, Cluj-Napoca, p. 25). Concluzia îi aparține însă lui Lucian Blaga (*op. cit.*, p. 45), căruia, mai îndreptățită i se pare formula „omul este animalul metaforizant” decât cunoscuta formulă a lui Aristotel „omul este animalul politic”. Ne limităm însă la a-imenționa doar pe aceștia, din lungul șir al celor care s-au aplecat, mai mult sau mai puțin intens, asupra studiului metaforei, dat fiind faptul că, scopul lucrării noastre este acela de a observa metafora la nivelul toponimiei.

⁸ Jose Ortega Y Gasset, *Cele două mari metafore ale filozofiei*, 1924, apud Tudor Vianu, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957, p. 44.

⁹ Iulia-Corina Dobrotă, *Considerații asupra teoriilor metaforei*, în „Anales Universitatis Apulensis. Philologica”, 4, tom 2, p. 302, http://www.uab.ro/reviste_recunoscute/philologica/philologica_2003_tom2/48.dobrota_iulia_corina.pdf (citată 15.04.2012). Printre detractorii metaforei se numără și John Locke, care, în *Eseu asupra intelectului omenesc*, o așeza în compania escrocheriilor lingvistice periculoase (apud Petru Bejan, „Metafora filosofică, azi”, în *Hermenia. Revistă de studii și cercetări hermeneutice*, Iași, Editura Fundației Academice AXIS, 2002, nr. 2-3, p. 4-5).

om”¹⁰ motiv pentru care „ea solicită toate eforturile contemplative ale antropologiei și ale metafiziei”¹¹.

Teoria contemporană a metaforei spune că aceasta este, înainte de toate, conceptuală, și că face parte din sistemul nostru uzual de gândire și de limbă; ea reprezintă un element absolut necesar modului convențional de a conceptualiza lumea, viața noastră de zi cu zi reflectând o înțelegere metaforică a mediului în care trăim.

Lucrul acestea se observă și la nivelul toponimiei. Numele de locuri sunt considerate a fi un mijloc „verbal-mental”¹² de conceptualizare a realității, ele devenind simboluri ale acestei realități; iar ca simboluri, toponimele includ în ele expresivitate lingvistică și posibilitatea de a întruchipa idei, trăiri etc. Prin urmare, toponimele pot fi privite ca o interpretare verbal-emoțională a peisajului, care-i permite omului să-și exprime starea interioară prin utilizarea mijloacelor lingvistice. Numeroasele valențe metaforice pe care ni le oferă toponimia, într-o impresionantă bogăție de imagini și fapte, ne dezvăluie, de altfel, modul cum acționează și reacționează fiecare individ în contact cu mediul înconjurător¹³.

Marea varietate de forme a spațiului geografic a făcut necesar împrumutul unor apelative nespecifice, provenite din terminologia altor științe și din limbajul uzual, pe lângă termenii generici, care sunt strict specializați¹⁴. Originea acestor apelative se regăsește în graiul viu al vorbitorilor și ține de „limbajul afectiv sau expresiv”¹⁵ al acestora, trădând „o anumită atitudine subiectivă a poporului față de lumea fizică înconjurătoare, cum vede el lucrurile în mijlocul cărora trăiește și cum reacționează lingvistic atunci când nevoia de a le distinge unele de altele îi cere să le dea un nume”¹⁶. Includerea lor în structura lexicului cu care operează geografia este rezultatul unei fine observații și al unui proces îndelungat de „abstractizare și generalizare”¹⁷ în conștiința populară, acolo unde se reflectă, cu plasticitate și precizie, diversitatea și particularitățile mediului fizic.

1. Un prim strat, la nivelul căruia apare fenomenul de metaforizare, este cel al terminologiei geografice populare, acolo unde diferitele denivelări ale solului sunt asociate cu obiecte reale, în virtutea asemănării dintre ele. Analogia se face, de regulă, cu lucruri ne/însuflețite (și/sau cu trăsături ale acestora), care fac parte din microuniversul în care omul își desfășoară viața și activitatea, dar

¹⁰ Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1937, p. 44.

¹¹ *Ibid.*, p. 56.

¹² Ковлакас Елена Федоровна, *Особенности формирования топонимической картины мира: лексико-прагматический и этнокультурный аспекты* (Автореферат докторской диссертации по филологии), <http://www.dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-filologiya/a534.php> (citată 10.04.2012).

¹³ Vasile Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1982, p. 87.

¹⁴ *Ibid.*, p. 100.

¹⁵ Anatol Eremia, *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, Știința, 2006, p. 9.

¹⁶ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 312.

¹⁷ Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 187.

și cu sine însuși, atunci când persoana împrumută lumii înconjurătoare denumiri care indică părți ale corpului uman. Acest tip de apelative topice-metaforă¹⁸ au la bază:

a) **obiecte din gospodărie** (*blid* – „scobitură rotundă în pământ, mare, dar neadâncă”; *butoi* – „izvor care curge pe un scoc”; *burduf* – „gaură făcută în gheață sau sub pământ; loc la apă unde spală femeile rufe; pământ înconjurat de ape curgătoare”; *căldărușă* – „vale hârtoasă în formă rotundă; adâncitură între munți”; *ceaun* – „vale hârtoasă în formă rotundă; căldare, adâncitură între stânci înalte, mari; spinarea boltită a unei înălțimi”; *ciubar* – „adâncitură între stânci înalte”; *cârpător* – „teren arabil cuprins între răzoare, între haturi”; *clește* – „locul unde se pune sare pentru oi”; *cuțat* – „culme mică și ascuțită a unei înălțimi”; *ferăstrău* – „culme de munte lungă, înaltă și ascuțită, crestată ca și cum ar avea zimți”; *frânghie* – „fâșie îngustă de teren arabil”; *furculiță* – „ramificație a unui munte, deal, ape”; *oală* – „vârtej într-o apă curgătoare; adâncitură mare de formă rotundă”; *plită* – „placă de piatră din rocă naturală”; *tigaie* – „depresiune de teren de formă rotunjită; vâlcea mică și puțin adâncă, aproape fără scurgere”; *ulcior* – „vârtej de apă într-un râu” etc.);

b) **articole de vestimentație** (*brăcinar* – „fâșie de pământ arabil”; *căciulă* – „vârf înalt, mai subțiat în partea de mijloc, parcă ar fi un mănunchi, partea de sus seamănă cu un moț; vârf înalt care de departe pare o movilă rotundă; vârf rotund, ridicat mai sus ca altele, e ca o umflătură”; *clop*, *glugă* – „vârf în formă de acoperiș de casă sau ca pălăria unei ciuperci care adăpostește un loc”; *mărgan* – „șir de înălțimi (dealuri, munți)”; *mătase* – „loc lăsat care ține umezeală, apă”; *șnur* – „parcelă de teren lungă și îngustă; fâșie de apă în mijlocul unui râu, unde cursul acestuia este mai repede” etc.);

c) **alimente** (*cureche* – „locul în care sunt cultivate legumele; loc în vatra satului unde nu sunt case; fâșie de pământ nelucrat”; *ciupercă* – „vârf sub formă de acoperiș; piatră mare îngropată în pământ, de forma unei ciuperci”; *drojdie* – „loc de adunătură a materialului adus de un râu, de apele pâraielor”; *lăptic* – „văgăună, canal de scurgere a apei” etc.);

d) **plante** (*cârpiniș* – „spinare îngustă cu coaste late, dar repezi; loc acoperit cu pădure de carpeni; pădure deasă, întunecoasă”; *creangă* – „braț de apă; ramificația unui munte, deal, ape; braț artificial al unei ape” etc.);

e) **insecte** (*muscă* – „înălțime potrivită, cu coaste line, despărțită de alta asemănătoare printr-o vale largă, cu locuri frumoase sau cu pășuni, pometuri, mai multe par niște ondulații line ale terenului” etc.);

f) **păsări** (*cocoș* – „înălțime cu spinarea larg boltită; vârf înalt mai subțiat în partea de mijloc; vârf înalt, foarte ascuțit, ca o țeapă”; *ciocârlan* – „dâmb, colină mai ascuțită; vârf de piatră ca un dinte”; *cioroi* – „cădere de apă zgomotoasă; izvor care curge pe un scoc, cu tub; gura râului, canalul de legătură între două lacuri; cascadă mică”; *stârc* – „stâlp natural, ascuțit și subțire” etc.);

¹⁸ Exemplele au fost extrase din Gh. Bolocan, Elena Șodolescu-Silvestru, Iustina Burci, Ion Toma, *Dicționarul entopic al limbii române*, Craiova, Editura Universitaria, 2009, vol. I (A-M), 366 p.; vol. II (N-Z), 2010, 362 p.

g) **animale terestre și acvatice** (*armăsar* – „valuri mari făcute de apă când vine mare; numire la munte ce se dă unor văi care, când au apă, au cădere mare, de felul unei cascade”; *berbecărie* – „pășune cu pietre care seamănă cu turma de berbeci”; *capră* – „întăritură făcută la țărmlul unei ape pentru ca aceasta să nu se reverse; locul unde se pune sare, huruială; punctele de trecere obligatorii peste graniță”; *iapă* – „bucată de pământ pe care plugul a scăpat-o la arat”; *popândău* – „movilă răzleață”); *rac* – „construcție pe malul apei, alcătuită dintr-un butuc gros, sprijinit pe niște lemne numite picioare, între care se pun crengi, pietriș etc., ca să nu permită apei să se resfire și să îngreuneze astfel plutăritul”; *scoică* – „scufundătură adâncă și largă pe un deal; adânciturile lăsate de apă” etc.);

h) **pârți ale corpului uman**¹⁹ (*buric* – „ridicătură mică de pământ, rotunjită sau ascuțită; partea mai ridicată a unei bucăți de teren arabil; vârf ascuțit”; *călcâi* – „capătul unei ridicături; vârful ascuțit al unei înălțimi”; *cârcă* – „partea cea mai de sus a unui șir de munți; partea mai ridicată a unei bucăți de teren arabil; *cheli* – „ridicătură stearpă de pe un deal”; *coapsă* – „înălțime cu vârf tăiat”; *coc* – „înălțime nu prea mare, cu vârful ascuțit; vârf rotund ridicat mai sus ca altele”; *cocoașă* – „înălțime cu spinarea larg boltită și puțin alungită; vârful unui deal sau munte”; *cucui* – „ridicătură mică de teren pe un deal; vârf rotund, ridicat mai sus ca altele; ridicătură mai mare de pământ, de formă neregulată, în regiuni de șes sau luncă; movilă răzleață, deal izolat, boltit”; *geană* – „culme de deal; fâșie de deal luminată; partea cea mai înaltă a unui deal; marginea dealului”; *gheb* – „ridicătură mică de teren; înălțime mică, amintind de o cocoașă”; *gingie* – „locul unde se rostogolesc pietrele, râpa din care se rupe pământul; fâșie de pământ nelucrat între două moșii; adâncitură în matca unui pârâu”; *inimă* – „fâșia de apă în mijlocul unui râu, unde curgerea este mai repede”; *mamelon* – „ridicătură de teren izolată, cu vârful rotunjit”; *mustăți* – „vârfurile ascuțite într-o zonă prăpăstioasă, care rămân după surpare” etc.);

i) **trăsături umane – fizice și psihice** (*ciung* – „creastă de deal fără vârfuri și piscuri”; *creț, creață* – „loc cu adâncituri și ridicături”; *leneșă* – „vale cu apă domoală, cu aluvionări mari”; *mincinos* – „loc cu pământ mișcător”; *mototol* – „bucată de pământ scoasă de fierul plugului, când se ară în pământ tare”; *gârbovă* – „înălțime surpăcioasă și încrețită”; *ghebos* – „înălțime (deal) cu spinarea larg boltită și puțin alungită; vârf rotund ridicat mai sus ca altele, ca o umflătură înaltă”; *hodoroagă* – „adâncitură mai largă cu surpături”; *slab* – „(despre pământ, terenuri) nefertil”; *știrb* – „(despre maluri pietroase, stânci) care a pierdut o parte prin rupere; frânt, rupt, spintecat, spart”; *vrednic* – „(despre pământ) care dă roade, fertil” etc.);

j) **construcții** (*beci* – „gaură, văgăună ca o grotă în coasta unui deal”; *cazemată* – „găuri în stânci în care se poate adăposti omul”; *cerdac* – „platformă pe o coastă care iese în afara dealului ca o prispă mică pe care se poate merge; potecă de-a lungul coastei; loc de odihnă pentru vite; adăpost pentru ciobani”; *chilie* – „găuri în stâncă în care se poate adăposti omul; scobitură în

¹⁹ Am încercat să dăm acele exemple mai puțin întâlnite, față de arhicunoscutele *braț, cap, coastă, frunte, gură, limbă, ochi, picior, poală*.

stâncă; dâmb mic, movilă de pământ; adăpost improvizat în câmp unde stau oamenii când plouă”; *dărăpănătură* – „coastă care se prăvălește, se surpă; loc care se surpă mereu; pădure doborâtă de furtună” etc.);

k) **organizare bisericească** (*călugăr* – „izvor care curge pe un scoc”; *capelă* – „vârf înalt care de departe pare o movilă rotundă”) etc.

Termenii entopici, citați anterior, s-au născut ca metaforă sugerată de înfățișarea relativ asemănătoare a formei geografice cu un alt element material (sau imaterial în cazul trăsăturilor psihice), spiritul uman transferând anumite semnificații de la o clasă de obiecte la alta. Imaginarului popular i se datorează și faptul că, de multe ori, pentru denumirea unui singur obiect s-au folosit mai multe lexeme din sfere semantice diferite; de exemplu, definiția „vârf în forma unui acoperiș de casă sau ca pălăria unei ciuperci care adăpostește un loc”, le-a fost atribuită apelativelor *acoperiș*, *căciulă*, *căciului*, *căiță*, *clop*, *coptiță*, *cujmă* / *cușmă*, *ghigă*, *glugă*, *perdea*, *poliță*, *țanc*, *țurțui*, *umbrelă*, *vârf* etc. Dar, totodată, aceeași denumire poate fi purtată de obiecte cu aspect geomorfologic diferit, uneori chiar opus, ca în cazul lui *cută* – „adâncitură de dimensiuni diferite, naturală, sau făcută de om sau o depresiune mică, adâncă” dar și „ridicătură înaltă, țuguiată, în vârful dealului, partea cea mai înaltă a vârfului, partea cu care se termină vârful în sus” – care desemnează, în primul caz, o formă de relief negativă, iar în ultimul o formă de relief pozitivă.

2. Cel de-al doilea strat este reprezentat de numele topice care au la bază metafore. O parte dintre acestea provin din rândul termenilor geografici populari, deveniți, prin toponimizare, denumiri oficiale ale unor locuri: *Copaia* – deal (Mh); *Cucuiu* – deal (Gj); *Disagi* – crac de deal (Dj); *Perdea* – pădure (Dj), *Scărișoara* – teren abrupt cu trepte (Gj) etc. Uneori, prin transfer, în special între obiecte topografice aflate în raporturi de contiguitate, numele s-au putut extinde și asupra altor forme de relief. Iată câteva exemple din regiunea Olteniei²⁰: *Bou* – movilă, pârâu (Dj), deal, munte, pârâu, sat, vale (Gj), deal, pădure, vale (Ot), deal, munte, pârâu, sat, vale (VI); *Buha* – deal (Dj), deal, pârâu (Gj), pășune, râpă (Mh), munte (VI); *Calu* – deal (Dj), deal, parte de sat, sat (Gj), movilă (Mh); *Capra* – izlaz, pădure, vâlcea (Dj), deal, munte, parte de sat, pârâu (Gj), munte (VI); *Ciuta* – fântână, loc, măgură, pășune (Dj), baltă, lac, loc, pădure, pârâu (Gj), deal, smârc (Mh), deal, măgură, parte de sat (VI); *Picătura* – deal, vale, fântână, movilă (Mh) etc. Valoarea stilistică a unora dintre denumiri (*Cucuiu*, *Copaia*, *Disagi* ș.a.) nu mai are nevoie de explicații, comparația fiind făcută cu obiecte bine cunoscute. În alte situații însă, atunci când numele este întâlnit și ca antroponim (*Calu*, *Ciută* ș.a.), toponimele pot să nu fie rezultatul unor reprezentări metaforice, ci al unui transfer interdomenii (antroponimie → toponimie) și, de aceea, se impune o analiză mai amănunțită a acestora, de la caz la caz.

Adjectivele însumează și ele un procentaj ridicat din totalul toponimelor-metaforă, în special în microtoponimie. *Afumata* (peșteră), *Arsa* (deal), *Ascuțita*

²⁰ Materialul a fost extras din *Dicționarul toponimic al României. Oltenia* (DTRO) (red. resp. Gh. Bolocan), Craiova, Editura Universitaria, vol. I/1993 și urm.

(movilă), *Ascuțitu* (deal), *Atacata* (movilă), *Băboasa* (deal), *Bătrân* (deal), *Bătrâna* (vale), *Bolborosu* (izvor), *Cucuiata* (movilă), *Cumplitul* (loc), *Curata* (baltă), *Păcătoasa* (poiană, vale), *Păroasa* (pășune), *Păstăiata* (moșie, munte), *Râiosasa* (vale, baltă), *Răpănoasa* (vale), *Răscrucitu* (loc), *Reaua* (vale), *Sărata* (pârâu, teren mlăștinos), *Spânzurata* (deal, poiană), *Stearpa* (pădure, teren accidentat), *Stricata* (costișă, loc arabil), *Teșitul* (deal), *Trăsnita* (fântână), *Sângura* (cișmea în câmp) etc. sunt denumiri care le-au fost atribuite unor locuri în funcție de trăsăturile lor fizice ori în legătură cu anumite evenimente petrecute în istoria zonelor respective.

Fără îndoială, există numeroase toponime cu valoare stilistică, valoare care rezultă, de cele mai multe ori, din „colaborarea conținutului semantic cu capacitatea evocatoare, cu funcția de plasticizare și imaginativă a cuvântului, funcția principală a toponimicului fiind, în acest caz, asociată cu alte efecte expresive”²¹. Numele topice care evocă credințe, obiceiuri, superstiții etc. sunt un astfel de exemplu de expresivitate și au rezultat din eforturile oamenilor de a-și explica fenomenele naturii și de a interpreta elementele spațiului geografic în care viețuiesc, explicațiile lor constând, în special în trecutul mai îndepărtat, „în interpretări pseudoștiințifice”²².

Despre un toponim ca *Râpa Dracului*, de exemplu, se consideră că sugerează, în același timp, „aspectul fizic al locului, greu accesibil, primejdios, evocă întâmplări ciudate legate de anumite superstiții și credințe, potrivit cărora natura poate fi locuită de ființe supranaturale ostile omului...”²³. Și alte toponime, precum: *Balaura* (vale), *Balta Dracului* (baltă), *Cetatea de Dincolo* (loc), *Crucea cu Balaur* (loc), *Crucea lu Dumnezeu* (loc), *Crucea Maicii Domnului* (cruce), *Crucea cu Jurământ* (loc), *Crucea Ucisă* (loc), *Dimonu* (parte de sat, deal, loc), *Dracu* (munte, vale), *Drumu Dracilor* (drum), *Fântâna lu Sfântu* (fântână), *Păru cu Moaștele* (loc), *Peștera Sfântului Anton* (peșteră), *Peștera lu Sfântu Grigore* (peșteră), *Piatra Egumenului Serghie* (loc), *Pietrele Dracu* (teren pietros), *Scaunu Iadului* (ridicătură de teren), *Schitu Locuri Rele* (schit), *Scoaba Apostolilor* (loc), *Sfânta* (pârâu), *Sfântu* (loc), *Strîga* (loc; < strigă „strigoi, ființă imaginară care îi chinuie pe cei mici”), *Strigoi* (pârâu), *Toaia Dracilor* (loc), *Troița* (biserică), *Tufa Zmeii* (loc) etc., vin să traseze coordonatele – bine vs. rău – în limita cărora se desfășoară existența umană, dar și felul în care oamenii și-au reprezentat și/sau au transferat asupra mediului înconjurător (în mod subiectiv adeseori, în funcție de propria lor percepție), trăsăturile forțelor benefice ori malefice deopotrivă.

Tot o atitudine subiectivă se observă și în cazul toponimelor care exprimă o anumită reacție afectivă, o luare de poziție sentimentală (la baza căreia se află, în primul rând, condițiile de viață socio-economică), din partea creatorilor lor,

²¹ Eugen Câmpeanu, *Substantivul. Studiu stilistic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 139.

²² Mircea Homorodean, *Între toponimie, folclor și arheologie*, în CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 127.

²³ Eugen Câmpeanu, *op. cit.*, p. 139-140.

nu față de un loc, ci față de un om: „...un sat este numit după o particularitate fizică ori psihică a întemeietorului, a stăpânului sau a locuitorilor lui. În majoritatea cazurilor este vorba de un defect (real ori numai presupus), cum se întâmplă și în domeniul antroponimiei unde porecele date după beteșugurile fizice ori morale sunt extrem de numeroase. Paralelismul... dintre numele de locuri și cele de persoane merge aici până la confuzie. Căci un toponimic *Afurisiți*, de pildă, nu însemnează *urmașii lui Afurisitu*, ci *oameni afurisiți*, adică *locuitori, având această particularitate, ai unui sat*”²⁴.

După atitudinea care a stat la baza nașterii unor astfel de toponime, Iorgu Iordan clasifică²⁵ denumirile respective în mai multe categorii:

1. **porecle** (particularități fizice și psihice): *Afumați*²⁶, *Afurisiți*, *Arși*, *Asprești*, *Bărboși*, *Betegi*, *Beți*, *Blânzi*, *Blândulești*, *Bolnavi*, *Bubăcioși*, *Buzați*, *Cârpiți*, *Colivari*, *Crunți*, *Degerați*, *Fâsâiți*, *Fripiți*, *Frumoasa*, *Gheboasa*, *Grași*, *Groși*, *Gușatul*, *Lungana*, *Mărunta*, *Minciunești*, *Mânieți*, *Mohorâți*, *Mutul*, *Nătarăi*, *Nebuna*, *(Muntele) Nemernicul*, *Netotul*, *Oarba*, *Ologi*, *Păgubești*, *Prostești*, *Răgușiți*, *Râioasa*, *Scundul*, *Scurta*, *Slabi*, *Șluți*, *Spărieți*, *Strâmbi*, *Șchiopi*, *Tonți*, *Tunși*, *Singureni*, *Solomonești*, *Tândălești*, *Tunși*, *Turbați*, *Urâta*, *Uscați*, *Zgârçiți* etc.

2. **calificări** (situarea locuitorilor în ierarhia socială după criteriile economice): *Averești* (avere), *Bogata* (de Jos, de Sus, Bogați), *Calica*, *Flămânda*, *Găinari*, *Gămani*, *Golani*, *Haimanalele*, *Hoinari*, *Mămăligari*, *Miluiți*, *Mișei*, *Mârleanul* (mârlan), *Mojica* (Mojicești), *Pârliți*, *Săraca*, *Vai de Ei* etc.

3. **imagini** (expresii plastice prin excelență – deși se referă totdeauna, cel puțin teoretic, la locuri, și nu la oameni, imaginea pe care o conțin ele nu este în toate cazurile vizuală, chiar dacă vedem cu mintea particularitățile pur fizice ale terenului. O dovadă mai mult că fantezia poate fi pusă în mișcare și prin alte mijloace decât ochiul): *Apa de Leac*, *Arde-Pământ*, *Balta de Bani* (loc), *Căpățâna de Zahăr* (stâncă), *Cârligu Închis* (dâlmă), *Chiciorul cu Părul de Porc* (pe acest deal crește în smocuri un fel de iarbă subțire și tare, ca părul), *Chiciorul cu Răsufători* (un deal cu peșteri mari și cu crăpături adânci), *Claia Strâmbă* (vârf de munte), *Copacu cu Luna* (loc), *Cracu cu Dragoste* (loc), *Crucea Împușcată*, *Fără Fund*, *Izvorul Rău*, *La Fagii cei Rași*, *Lunca fără Zăpadă* (pe aici se scurge izvorul termal de la Poiana Berbecului, care nu permite zăpezii a se prinde), *Parcela Moartă* (loc), *Patruzeci de Cruci*, *Peștera cu Două Uși* (peșteră), *Piatra Acră* (loc), *Piatra Găurită*, *Piatra Odihnită* (loc), *Piatra cea Statornică* (loc), *Piciorul Porcului* (asemănarea locului cu un picior de porc), *Podul cu Florile*, *Poiana Chioară*, *Râtul Porcului*, *Sacii cu Lână* (stânci), *Scara Mâței* (potecă, coastă – urcuș periculos sau sinuos), *Stejaru cu Frați* (hotar), *Tufanu cu o Mână* (hotar), *Viile Oacheșe* (podgorie, produce mult vin negru) etc.

²⁴ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 314.

²⁵ În *op. cit.*, p. 314-334.

²⁶ Materialul ilustrativ a fost extras atât din Iorgu Iordan, cât și din DTRO.

În marea lui majoritate, ansamblul numelor de locuri s-a format în decursul unui timp îndelungat și se prezintă, în general, ca un „conglomerat cognitiv”²⁷, în care se reflectă cultura, limba, timpul și spațiul, etapele și condițiile social-culturale ale dezvoltării societății. Toponimele posedă, din acest punct de vedere, o istorie comună cu aceea a limbii, de la care împrumută și căreia îi împrumută (prin intermediul transferului metaforic, la baza căruia stă percepția umană) o serie de termeni²⁸. Dar au, în același timp, și o „biografie istorico-culturală separată”²⁹, ele putând fi privite ca o interpretare emoțională a peisajului, ceea ce îi permite omului să-și exprime stările interioare în legătură cu natura exterioară, prin utilizarea mijloacelor lingvistice și stilistice. Dintre acestea, metafora ocupă, după cum se poate observa și din multitudinea exemplelor (diferite ca tipologie) pe care le-am adus aici – un rol deosebit de important, dat fiind și faptul că ea „s-a iscat deodată cu omul”³⁰ și că are, de partea sa, și „avantajul” întâietății.

²⁷ Ковлакас Елена Федоровна, *op. cit.*

²⁸ Vasile Ioniță (*op. cit.*, p. 75) arăta că, „folosim expresia *munte de om* când vrem să subliniem că cel la care ne referim este mai mult decât bine legat și înalt. În toponimie, metafora apare cu termenii inversați: un munte are *cap* (vârf), *spinare*, *coaste*, *umeri*, *piept*, *frunte*, *picioare*; văile au *guri*, *brațe* etc.” (vezi și Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 15; Lazăr Șăineanu, *op. cit.*, p. 89; E. Murzaev, *Ceasti tela celoveka i jivota v narodnoi gheograficeskoi terminologii*, în „Actes du XIe Congres International des Sciences Onomastiques”, 2, Sofia, 1975, p. 99).

²⁹ М. В. Горбаневский, *Культурный контекст и его презентация в топонимических словарях нового типа – компьютерных*. – В кн.: IV Международный симпозиум по лингвострановедению. Москва. 31 января 1994 г. / Тезисы докладов и сообщений. М., ИРЯП, 1994, с. 22.

³⁰ Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 44.

TAKING OVER SOME ELEMENTS OF RELIGIOUS LANGUAGE INTO THE LAIC DISCOURSE

Ana-Maria TERECHÉ-BĂRBULEANU*

Abstract: This article intends to highlight the semantic evolution of some words that initially expressed only religious notions or that had meanings which were specific to the religious language. A series of such words can be found in the contemporary laic language, most of the times having deprecating significations. The influence of the (orthodox) religious language on the today's Romanian language has manifested, especially, through the spreading and the semantic degradation of some terms that used to express and still express specific religious activities. Some of the religious terms can be found today in the current language, having figurative meanings or being incorporated into collocations. Besides these, there are present, in the contemporary laic language, numerous expressions specific to the Holy Bible and to the prayers, such as: *a se spăla pe mâini* (to wash away), *a fi țapul ispășitor* (to be the scapegoat), *a merge/ a trimite (pe cineva) de la Ana la Caiafa* (to drive someone from post to pillar) etc. There can also be found certain anthroponims (which have suffered a semantic degradation, according to the manner a series of biblical characters were presented) as well as quotations, of biblical origin, used as aphorisms. Most of the religious terms still keep, as their fundamental meaning, their religious significance, thus, a determinologization being produced at the level of their figurative use (familiar, ironical popular).

Keywords: determinologization, semantic degradation, usual/common language, popular, transfer.

The formation of Romanian people once with the accession of Christianity is reflected in its behavior and language. Inevitably, the religious terminology occupies an important place within the speakers. The religious terms are present in all aspects of social life.

Some of the words that initially expressed only religious notions or that had meanings specific for the rite language were submitted to a semantic evolution, founding themselves in a laic language, for many times having pejorative meanings. The religious vocabulary is qualified as “a good language generator”¹, considering the fact that many religious terms migrated towards

* Ph D Candidate at the University of Craiova, „Al. Piru” Doctoral School, Philological Sciences, specialization of Romanian language. Address: 73, 24 Ianuarie Street, Filiași, Dolj county.

¹ Dana-Luminița Teleoacă 2001, *Reflexe ale terminologiei religioase românești în limbajul comun (I)* [Reflexes of Romanian religious terminology in common language I], in „Limba română”, L, no. 1-2, Bucharest, 2001. Teleoacă p. 95.

other terminologies, such as botany or zoology, but also because of the transfer of religious lexemes in common language.

The influence of orthodox language on daily Romanian language manifested, mainly, by semantic amplification and degradation of some terms that named and still name activities specific for the rite. Some religious lexemes acquire laic significance independently from a certain syntagm/ idiom/ expression, and other appear with profane significance exclusively within a linguistic context represented by certain syntagms/ idioms/ expressions or in some derivatives.

In the category of religious terms that acquire laic acceptance, independently from a certain syntagm/ idiom/ expression, Dana-Luminița Teleoacă² includes the following words: *agheasmă* (*asperges*), that in ironical language means „țuică, rachiu” (plum brandy, brandy), *aleluia* (halleluiah), that acquires the meaning „s-a sfârșit, s-a dus pe copcă” (it ends, ends in smoke), *arhanghel* (archangel), that in some regions (Muntenia) designs „biciul, varga cu care se bat copiii” (the whip, the rod with which they beat children), *a boteza* (to baptize), with laic meaning “to mix the wine, the milk with water”, *cazanie* (homiliary), that means, in certain laic contexts, „povestire, descriere lungă și plicticoasă” (long and boring story, description), *chiraleisa* (*chiraleisis*) (Greek liturgical formula „Doamne miluiește” (Lord Have Mercy) designs, in popular mythology „un duh rău, necurat” (an evil, impure spirit), „o ființă fantastică, înspăimântătoare” (a fantastic, frightening being), *Crăciun* (*Christmas*), that in Muntenia designs „ciomagul” (bat), but which acquires the sense of „porniri rele, năravuri” (bad behaviors, bents), *litanie* (*lithany*), with the laic meaning „înșirare lungă și monotona” (long and monotonous enumeration), *litie* (*litia*), that in Oltenia means, at plural, „vorbe goale, minciuni” (babbles, lies), *mironosiță* (*prude*), that in profane meaning means „femeie fățarnică” (double-faced women), *a mirui* (*to anoint*), that in popular language means „a lovi drept în frunte” (to hit right in front), *Sfântul Nicolae* (*St. Nicolas*), that means, in Moldova, „biciul cu care erau bătuți copiii la școală” (the whip with which were beaten the children at school), *parapanghelos* (*parapanghelosis*) (< ngr. „veșnică pomenire” (eternal memory)), that is used, as *aliluia* (*halleluiah*), with the value of an explanation that marks the end of an action, *pomelnic* (*memorial*), that is used with the laic meaning „listă lungă nesfârșită” (long unending list).

In her study titled *Limbaajul religios de la sacru la profan. Termeni pătrunși în româna comună și dialectală*³ (*Religious language from sacred to profane. Terms appeared in common and dialectal Romanian language*), Mihaela Mariana Morcov signalizes the presence of such terms in usual language, also mentioning their new meanings. The verb *a aghezmui* (*to asperge*) means, in religious ritual

² *Ibidem*, pp. 97-101.

³ Mihaela Mariana Morcov, *Limbaajul religios de la sacru la profan. Termeni pătrunși în româna comună și dialectală* (*Religious language from sacred to profane. Terms appeared in common and dialectal Romanian language*), în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română– aspecte sincronice și diacronice* (*Romanian language – synchronic and diachronic aspects*, University of Bucharest Publishing House, 2006, pp. 619-626.

„a sfinți, a stropi cu apă sfințită” (to beatify, to asperse with beatified water). But, in laic language, it appears with the meaning „a se îmbăta” (to get drunk). In the same situation are the terms *a tămâia* (to cense), *a târnosi* (to incense). If in religious field, *a târnosi* (to incense) means „a inaugura” (to inaugurate), „a sfinți o biserică” (to beatify a church), in regional language, this verb acquired the meaning of „a se îmbăta”(to get drink), but also „a împinge încoace și încolo”(to push back and forth), „a chinui”(to crucify), „a bate”(to beat), „a tăvăli”(to wallow). The justification for this semantic evolution would be of etymological nature, starting from the word *târn*, a type of swab⁴.

From the category of words that keep the proper sense, but are also used with figurative sense, also belongs the verb *a blagoslovi* (to prosper). Except the well knowed meaning „a binecuvânta”(to bless), the verb also appears with the meaning „a aduce un prejudiciu cuiva” (to do somebody an injury).

We notice that, in case of words mentioned above, the relationship between the proper sense and the figurative sens is easily noticeable. But, there are terms incorporated in expressions, whose theological significance is, for many times, unknown. Such an example is represented by the terms *aghios* (*aghios*) and *ison* (*echos*), in expressions: *a trage la aghioase* (to draw to aghios) and *a ține isonul* (to keep the echos). Both terms have neogreek origin and belong to religious music field. *Isonul* (*echos*) designs the vocal or instrumental part, with low notes, that can be heard with no interruption to church songs. Receiving a metaphoric sense, the syntagm acquired the acceptance „a aproba faptele cuiva”(to approve the somebody's facts), „a-i cânta în strună” (to dance to somebody's tune), „a-i ține hangul” (to keep somebody's hang). *Aghios* from the expression *a trage la aghioase* (to draw to aghios) had represented, at the beginning, only the hymn sung to the Holy Liturgy, that starts with the verse „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare...” (Holy God, Holy You...).

Many **words and expressions** specific to the *Bible* or to prayers are today found in actual language, although their origin is less known. Thus, the word *fariseu* (Pharisee), frequently used in *Bible*, entered in current language in order to design, as in many other European idioms, an hypocrite person⁵. In his study about the influence of religious texts on the modern literary languages, Mihaela Mariana Morcov presents three books⁶ regarding French, Italian and Spanish languages, approaching the topic from the point of view of Romanic compared linguistics. It is interested to notice the fact that some religious words and expressions appear both in actual Romanian language, and in languages mentioned. One of religious expressions used in actual laic language is *a se spăla pe mâini* (fr. *se laver les mains*) (to throw the blame on somebody), having the meaning „a nu-și asuma responsabilitatea pentru anumite fapte” (not assuming the responsibility for certain facts). The expression remembers from the Roman governor Pilat din Pont, care,

⁴ *Ibidem*, p. 620.

⁵ *Ibidem*, p. 294

⁶ Gerard Taverdet, *Paroles d'Évangile*; Gian Luigi Beccaria, *Sicut erat. Il latino di chi non lo sa. Bibbia e liturgia nell'italiano e nei dialetti*; Nuria Calduch-Benages, *Otro gallo le cantara*.

trying to exculpate him from the death of Jesus, washed symbolically the hands before people. Other expressions were created according to some stories told in New Testament *a merge/ a trimite (pe cineva) de la Ana la Caiafa* (with its equivalent in Spanish *ir de Herodes a Pilatos*) (to be driven from pillar to post), with the meaning „a amâna” (to adjourn). Other idioms are explained by their connection with certain Judaic habits or rituals mentioned in *Bible*⁷: *a fi țapul ispășitor* (sp. *ser el chivo expiatorio*; it. *Fare da capro espiatorio*) (to be the whipping boy) refers to a person that is found guilty for the mistakes of other persons, because in *Bible* the scape goat represents the animal abandoned in dessert, after which he was loaded with the sins of the entire people.

Certain **anthroponomical** suffered a semantic degradation, depending on the way a series of biblical characters were presented: *Jude*, being the person that betrayed Jesus, remained in the consciousness of the speakers the symbol of the traitor; *Cain* – the symbol of envy, *Pilate* – the symbol of brutality and ugliness, *Pharisee* – the symbol of hypocrisy, *Mathusalem* – the symbol of longevity.

In actual laic language, are also met **quotes with maximum value**, of biblical origin. Such a quote is the phrase *nimic nou sub soare (all quiet under the sun)*, which represents an aphorism from the Ecclesiastical Book. Also, the proverb *cine seamănă vânt culege furtună (he that sows the storm will reap the whirlwind)* has the origin in the book of the Prophet Osea. Some Romanian proverbs have on base thoughts or affirmations of Jesus: *cel care ridică sabia va pieri de ea (one who takes the sword will perish by it)*, *cei din urmă vor fi cei dintâi (the last shall be the first)*, *îi ajunge fiecărei zile răul ei (each day has its wrongs)*; the expression *a arunca mărgăritare porcilor (to cast pearls before swine)*, with the meaning „a da dovadă de atenție și delicatețe față de oameni care nu sunt capabili să aprecieze această atitudine” (to prove attention and delicacy for humans that aren't capable to appreciate this attitude), has also, as a base, an affirmation of Jesus; also, the syntagm *a construi pe nisip (to build on sand)*, referring to the fool man that built his house on sand, from the parable told by Savior.

In actual Romanian language, we find a considerable number of expressions and idioms, with pejorative connotations, from which are part religious terms. The most frequent expressions are those in which appear terms such as: *angel, demon, God, priest, crucifix, church, holy, Easter, prude any many others*:

- *a face pe mironosița* (to be a goody-goody): is an expression that took the pejorative meaning. The biblical term *mironosiță* (prude) makes reference to religious women who, after Jewish habit, brought flavors and chrism to the tomb of the Savior;

- *a-i merge buhul ca de popă tuns*: very ancient expression, apparently with no significance in our days, but with value in previous centuries; it refers to the fact that the priest should have an exemplary behavior, and the crop was the punishment for a serious deviation;

⁷ Mihaela Marian Morcov, *Textele religioase și limbile literare moderne (Religious texts and literary modern languages)*, in „Limba română”, no. 5-6/2004, p. 300.

- other expressions in which appears the word *popă* (priest) are the following: *a-i cânta popa la cap*, *a-i cânta popa aghiosul*, *a da ortul popii* (to croak), all these being related to the passage in the other world of Christians;

- another category of expressions used in laic language include the name of some biblical characters: *a trăi ca în sânul lui Avraam*, (to life in the Abraham's bosom), *de la Adam și Eva* (as old as Adam), *e un Iuda* (Iscarioteanul) (he is a Judas), *e Toma necredinciosul* (unbelieving Thomas), *e de pe vremea lui Noe* (since Adam was a boy);

- the expression *a fi lungă cât o zi de post* (as long as a day of fasting) makes reference to the difficulty of the Christian to meet the clerical habits, respectively the fasting;

- many terms are used with connotive meaning: *a mâncat de dulce* (to break one's fast), meaning „de frupt”, *s-a spovedit tuturor* (he confessed to everybody), meaning „a povestit tuturor” (he told to everybody), *a mânca de sec* (to fast), meaning „a mânca de post”(to break one's fast), *și-a dat sufletul până a ajuns* (he went west), meaning „a obosit”(he was tired), *a (nu) fi ușă de biserică* (not quite the clean potato), meaning „a nu fi cinstit”(not being honest), *a apuca pe Dumnezeu de picior*(to take the cake), meaning „a fi norocos”(to be lucky), *a fi pâinea lui Dumnezeu* (to be the milk of human kindness, meaning „a fi om bun”(to be a good man), *a ține predică* (to read somebody a lesson), meaning „a cicăli”(to mock), *a călca pravila* (to contravene the code), meaning „a păcătui”(to err), *a trage clopotele* (to ring a peal), meaning „a face curte unei femei”(to pay one's courtship to a lady), *a scoate pe Sfântul Nicolae* (to take out the bat , meaning „a scoate bățul”(to take out the road) , *a da vama* (to give tolls), meaning „a plăti”(to pay) (with reference to the Christian tradition regarding the tolls of the air);

- *a-i purta sâmbetele* (to owe somebody a grudge) meas „a dori răul cuiva”(to mean ill by somebody). The significance of the expressions is related to the fact that, in christian cult, the Saturday was ranked for the commemoration of death persons; after the somebody's death, commemorations are made during forty days, on Saturday. Another expression including the word Saturday is *a se duce pe apa sâmbetei* (to end in smoke), meaning „s-a pierdut”(it was lost). This expression refers to death persons, named in christian tradition *blajini* (benigns), who life beyond Sâmbetei River, to the border from the world from here and the world from there. Housewives throw red eggs shells on a flowing water in Holy Week and then, the benigns knew that Easter was coming (Benigns Easter – day when death persons are commemorated, in orthodox tradition);

- in laic language are met many expressions formed with the term *cruce* (crucifix): *a se face cruce și punte* (to move hell), with the meaning „a face orice pentru a atinge un scop”(to make anything in order to meet a purpose), *a face cruce fără biserică* (to put a tick without church), meaning „a face ceva inutil”(to make something useless), *a se pune cruce*(to put crucifix), meaning „a se împotrivi” (to be against something), *a pune cruce* (to put point), with the meaning „a încheia ceva” (to end something), *a ajunge crucea în/ la amiază* (to reach to midday), the meaning of this expression – „momentul când soarele a

ajuns în punctul cel mai înalt pe cer”(the moment when the Sun reached the highest point from the sky) – having relation with the christian tradition according to which all tombs have crucifix, right object that keeps the place of the clock for indicating the hour;

- *expressions in which appear the term drac (devil) : a face pe dracu în patru (to move hell)*, meaning „a face orice, a face un compromis” (to make anything, to make a compromise), *a nu avea nici pe dracu (not to be a halfpenny the worse for it)*, meaning „a nu avea nimic, a fi sănătos” (to be healthy), *a da de dracu (to get into trouble)*, meaning „a ispiti” (to tempt), *a-și băga dracul coada(the devil is in it)*, also with the meaning „a ispiti” (to tempt), *a băga în draci (to give somebody rats)*, with the meaning „a pune pe treabă” (to put in hand), *a căutat pe dracu și a dat de tată-său, a da dracului (to frighten the French)*, meaning „a renunța” (to renounce), *a șede ca dracul pe măracini (like the devil on thorns), a șede ca dracul în cânepă (like the devil in hemp)*, having the meaning „a fi într-o situație neplăcută” (to be in an unpleasant situation), *a fugi ca dracul de tămâie/ aghiazmă (to give somebody a wide berth)*, *a-i lua dracul din pupeze*, meaning „a-și pierde răbdarea” (to lose the patience), *a nu fi dracul chiar atât de negru (the devil is not so black as he is painted)*;

- there are some phraseology units, also formed round the term *drac (devil)*, designing „un loc îndepărtat, în care nu se poate ajunge cu ușurință” (a distant place, where one cannot easily reach : *la dracu-n praznic (at the back o'beyond)*, *unde și-a înțărcat dracul copiii (at the bottom of the sea)*, *unde și-a pierdut dracul potcoavele*, *unde și-a spart dracul opincile*, *unde-a pus dracul roata și mutul iapa*;

- are also frequently met the expression where the term *biserică (church)* appears: *a nu fi ușă de biserică(not to be quite the clean potato)*, with the meaning „a nu fi cinstit” (not to be honest), *a nu fi dus de multe ori la biserică (unfaithful person)*, meaning „a fi în stare de orice” (to be capable of anything);

- with pejorative meaning, are used the expressions: *a fi lungă cât o pomană țigănească (as long as a gypsy alms)*, *a face capul calendar (to carp at somebody about something)*, with the meaning „a cicăli” (to mock), the expression making allusion to the multitude of saints from the christian calendar, *a face capul ceaslov*, meaning „a învăța foarte mult” (to learn very much);

- *a fi sfânt fără de argint (to be saint without money)* is used with the meaning „a îngriji pe cineva, fără nu lua bani” (to take care of somebody without asking money), making reference to St. Cosma and Damian, doctors without asking moneys; *până la Dumnezeu te mănâncă sfinții (till God, you will be eaten by Saints)* refers to the multitude of obstacles that the man endures; *a se ruga de cineva ca de toți sfinții (to ask someone as being a saint)* has the meaning „a insista, a implora” (to insist, to implore);

- the expression *a purta un hram (having a church wake)* is sometimes used with connotative meaning and means „a avea un renume sau o funcție” (having a name or a function); the meaning of the expression has, as base, the christian conception according to which each church, town, house or family has a protector saint;

- for many times, in laic language appear syntagms coming from biblical stories: *a aștepta pe cineva ca pe Hristos* (to wait for somebody as waiting for the Christ) (The Savior was waited by Jewish people as a liberator from the domination of Romans and, on the other way, savor from the sin), *a se duce pe pustia neagră* (to go on the black solitude) (allusion to the forth days of fest passed by Jesus Christ in Carantanian Desert, before starting the activity on earth), *a mânca din fructul oprit* (to eat from the prohibited fruit), meaning „a păcătui” (to sin), *a nu-și înmulți talanții* (not to increase his money), meaning „a lenevi”(to lie idle) (with sending to the story of talants told by Christ), *a predica în pustie* (to cry in the wilderness), with the meaning „a vorbi în zadar” (to talk in vain), *a se spăla pe mâini* (to throw the blame on somebody), meaning „a nu-și asuma responsabilitatea pentru o faptă” (not to assume responsibility for a fact) – making reference to the biblical character Pilat din Pont, Roman governor who, judging Christ, didn't find him a guild, washing hands and leaving the people to chose the destiny of the convicted”;

- are also frequent the expressions where appear name of holidays, specially *Paștilor* (Easter's name): *din Paști în Paști* (From Easter to Easter), *din joi în Paști*, *din an în Paști* (once in a blue moon), meaning „rarely”; *la Paștile cailor* (at latter Lamas) meaning „niciodată” (never); about somebody that makes calculus errors we say that he *și-a pierdut pascaliile* (lost calculations), referring to the fact that the celebration date of Easter differs from year to year;

- is interesting to notice the meaning of the expression *colac peste pupăză* (to make matters worse) – „un necaz în plus” (another bay): *pupăza* (hoopoe) has a big bread used in wedding ritual, and the *colacul* (ring biscuit) is usually used to funerals. So, *the ring biscuit* after *hoopoe* meant a funeral after a wedding;

- a special place within the religious terms is occupied by the word *Dumnezeu* (God): *Doamne ajută!*(God Help), *Doamne iartă-mă!*(God Forgive), *Doamne ferește!*(God forbid), *Dumnezeu cu mila!*(God Helping), *Dumnezeu știe!*(God Knows), *Slavă Domnului!*(Thank God), *Ferit-a sfântu!* (God Forbid), *Cât ai zice Doamne-ajută!*, *de Doamne-ajută* (God Help), with the meaning „lucru care nu e făcut temeinic” (the thing that has no base), *uitat de Dumnezeu* (forgotten by God), meaning „în vârstă”(in age)⁸.

Considering the multitude of religious terms that migrated both in other fields and in common language, acquiring new meanings, both independently and in certain linguistic contexts, represented by syntagms/ expressions/ idioms, we can affirm that religious language is a pilot moderated language. Mostly, religious terms keep, as basic meaning, the religious sense, producing a determinologization to the level of their figurative use (familiar, ironic, popular).

Most of religious terms, transferred in common language, represent fundamental terms of christian faith: *to baptize*, *Epiphany*, *Christmas*, *crucifix*, *God*, *angel*, *demon*, *law*, *Easter*, etc. Other terms, although more frequent, have Slavic origin, having a technical character more pronounced: *aghios*, *homily*, *lithany*, *lithia*, etc.

⁸ Mile Tomici, *Dicționarul frazeologic al limbii române*, București, Editura Saeculum, 2001.

CUNOAȘTERE VS. INTERPRETARE: REFLECȚII FILOSOFICE ȘI DISCURS LITERAR

RECONSTRUCȚIA PROCESUALĂ A OMNISCIENTEI DIVINE¹

Vlad Vasile ANDREICA *

Abstract: In classical theism, God knows all things in a manner in which there is no relativity or dependency in God as the knower and maximal dependency in creatures as known. Aristotel was right in pointing out that a knower depends on what he knows and is in a direct relation with the things that he knows (as a consequence – in knowing implies a certain relation, God could not know contingent and changing things). In neoclassical theism creature's free actions precede the divine knowledge in time and they are necessarily for God to know them.

Keywords: God, omniscience, future, possibilities.

Reconstrucția omnișcenței divine în cadrul filosofiei procesuale sau a teismului neoclasic pornește de la critica adusă teismului clasic. În cadrul teismului clasic Dumnezeu nu se poate schimba și cunoaște tot ceea ce este de cunoscut în fiecare moment dar și evenimentele viitoare. Dumnezeu, cunoscându-se pe sine ca și cauză, cunoaște și evenimentele viitoare ca și efecte.

Aristotel a extras o consecință importantă din imuabilitatea divinității. O ființă care nu se poate schimba nu poate avea nici o potențialitate neactualizată în realitatea sa. Orice poate fi, *este*. Contingența, pusă în relație cu divinitatea concepută astfel poate însemna doar că anumite efecte care puteau să se producă nu s-au produs. Dar divinitatea fiind necesară, reprezintă tot ceea ce e capabil de a fi și astfel orice relație dintre divinitate și evenimentele contingente va caracteriza evenimentele respective și nu divinitatea. Și Toma D Aquino susținea același lucru considerând că relațiile dintre Dumnezeu și lume sunt relații pentru lume dar nu pentru Dumnezeu. Până în acest punct a existat un acord cu perspectivele filosofice grecești în teoriile ulterioare dezvoltate pe această problematică. Dar nu a fost admisă concluzia pe care Aristotel o extrage de aici:

¹ **ACKNOWLEDGEMENT:** This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

* cercetător postdoctoral al Academiei Române, filiala Iași, Universitatea de Nord, Baia Mare. E-mail: andreicavlad@yahoo.com

dacă a cunoaște ceva înseamnă e fi într-un anumit raport, Dumnezeu nu poate cunoaște lucrurile contingente și schimbătoare. El poate cunoaște doar necesitățile eterne și față de această poziție a existat un dezacord total din partea gânditorilor creștini sau islamici. Ei nu puteau respinge omnisciența lui Dumnezeu și să mențină în același timp o legătură cu Scriptura.²

Aristotel a încercat să arate că un cunoscător depinde de ceea ce cunoaște, este într-o relație directă cu ceea ce cunoaște. În cazul cunoașterii divine problema a fost pusă diferit de filosofii care nu au acceptat concluzia lui Aristotel : ceea ce e cunoscut depinde de cunoaștere și de cunoscător. Astfel, a spune că Dumnezeu cunoaște lumea, este o cale înșelătoare de a spune că lumea este cunoscută de Dumnezeu. Pozițiile lui Aristotel și Aquino au fost considerate utile de către reprezentanții teismului neoclasic deoarece se poate cunoaște ceva pentru că acel ceva există: când cunoaștem ceva nu îl introducem în existență ci mai degrabă existența aceluia lucru este o condiție pentru ca lucrul respectiv să fie cunoscut de către noi. Filosofii medievali au susținut că în cunoașterea unei cauze sunt cunoscute efectele și astfel, Dumnezeu, cunoscându-se pe sine însuși, trebuie să cunoască orice lucru pe care îl poate produce și nu are nevoie de o relație viitoare cu acele lucruri. În metafizica lui Charles Hartshorne în particular și în metafizica teismului procesual în general, a cunoaște o cauză adecvat implică a cunoaște rezultatele sale posibile. Cauzele lasă întotdeauna rezultatele deschise pentru decizii viitoare.³

Spinoza a fost și el de acord cu Aristotel și a considerat că a cunoaște implică ceea ce e cunoscut și prin urmare, devreme ce Dumnezeu este fără contingență există două posibilități:

1. Toate lucrurile sunt în mod necesar precum Dumnezeu.
2. Dumnezeu nu cunoaște toate lucrurile.

Aristotel a menținut a doua variantă iar Spinoza prima. Rămâne o a treia variantă, neexplorată corespunzător până în cadrul teismului neoclasic: de a se admite contingența și schimbarea atât în Dumnezeu cât și în lume.⁴

A admite schimbarea în cadrul divinității implică o schimbare profundă a ideilor legate de posibilitatea de schimbare a lui Dumnezeu. Acesta se schimbă în ceea ce privește cunoașterea unei lumi în schimbare iar acest lucru nu scade cu nimic din perfecțiunea sa.

Întreaga filosofie teologică de la Platon la Whithead și Hartshorne poate fi sintetizată în următoarele trei teze:

1. Lumea este schimbătoare și contingentă
2. Baza tuturor posibilităților acestei lumi este o ființă necesară și neschimbătoare
3. Ființa necesară, Dumnezeu, are o cunoaștere completă a lumii

² Charles Hartshorne, *Aquinas to Whithead*, Milwaukee, Marquette University Publications, 1976, p. 6-7.

³*Ibidem*, p. 8-11.

⁴*Ibidem*, p. 12

Aristotel, Spinoza și secta sociniană au considerat că aceste trei perspective nu sunt compatibile și formează o *triadă inconsistentă*. O ființă necesară se presupune a avea cunoaștere contingentă.⁵

Din perspectiva teismului neoclastic, o relație cognitivă între cunoscător și cunoscut trebuie privită ca internă pentru subiectul care cunoaște și externă pentru subiectul cunoscut. Cunoscătorul ajunge să includă ceea ce este cunoscut – această concepție merge mână în mână cu panenteismul teismului clasic care consideră relația *Dumnezeu-lume* analogă relației *minte-corp*.⁶

Russel a făcut o distincție importantă între cunoașterea lucrurilor și cunoașterea adevărurilor: cunoașterea lucrurilor implică o legătură directă cu un anumit obiect iar cunoașterea unor adevăruri nu implică o astfel de relație directă ci se face adesea apel la convingeri și judecăți asupra unor subiecte. Cunoașterea lucrurilor este denumită de Hartshorne *cunoaștere prin cunoștință* și aceasta reprezintă cunoașterea care stă la baza omniscienței divine. Mai departe, dacă o astfel de cunoaștere implică o relație directă cu un anumit obiect sau eveniment atunci nu se poate aplica decât obiectelor care există cu adevărat. Iar dacă evenimentele viitoare reprezintă niște simple posibilități nu pot fi cuprinse de o *cunoaștere prin cunoștință*.⁷

Conceptul cunoașterii lui Dumnezeu dezvoltat în teismul neoclastic pleacă de la ideile lui Whithead care leagă omnisciența divină de participarea divinității la sentimentele creaturilor. Omnisciența nu trebuie privită doar ca o totalitate de informații și fără o concepere a omniscienței divine ca participare la sentimentele creaturilor cunoașterea divină ar fi de fapt abstractă și inadecvată. Conceptul *cunoașterii divine perfecte* implică ca Dumnezeu să cunoască în orice moment orice lucru sau adevăr care este posibil de cunoscut în acel moment.⁸

Dumnezeu cunoaște toate lucrurile într-o manieră în care nu există relativitate sau dependență în Dumnezeu, ca și cunoscător și dependență maximă în creaturi ca și cunoscut. Se spune adesea că putem vorbi de o cunoaștere umană relativă, în timp ce cunoașterea divină este absolută. Teismul procesual propune o abordare care nu consideră cunoașterea divină absolută în toate aspectele sale. Mai mult, a considera cunoașterea noastră relativă doar datorită faptului că suntem inferiori este greșit. O cunoaștere absolută implică un absolut în ceea ce privește certitudinea și completitudinea iar pentru a realiza aceste condiții cunoașterea respectivă trebuie să fie relativă. O cunoaștere completă a realității este o cunoaștere care implică fiecare detaliu al realității.⁹

⁵ *Ibidem*, p. 15

⁶ Richard Schofner, *Anselm Revisited*, Leiden E.J. Brill, 1974, p.204-205.

⁷ Don Viney, “God only knows?” in *Hartshorne and the mechanics of Omniscience in Hartshorne – Process Philosophy and Theology*, Robert Kane and Stephen H. Philipps (ed.), State University of New York Press, 1989, pp.82-83.

⁸ *Ibidem*, pp.83-86.

⁹ Charles Hartshorne, *The Divine Relativity – A social conception of God*, Eugene, Wipf and Stock Publishers, 1998, p.8-9.

Detaliile evenimentelor nu sunt decretate de divinitate – poziția teismului neoclasic este că ele au loc și asta e tot ce se poate afirma. Ceea ce este decretat este faptul că este posibil ca ele să se întâmple dar în același timp posibil ca alte evenimente să aibă loc. Motivul pentru care posibilitatea lor este decretată este faptul că în perspectiva stărilor lucrurilor determinate de evenimentele trecute, nici un alt set de posibilități nu ar implica un procent mai favorabil de risc și oportunitate. Ideea unei puteri cosmice care determină toate deciziile nu are sens – puterea lui Dumnezeu este absolut maximală, dar trebuie privită totuși ca o putere printre altele.¹⁰

Este importantă o analiză a relațiilor dintre perfecțiune și potențialitate pe de o parte și dintre perfecțiune și actualitate pe de altă parte. Infinitatea absolută a potențialității divine poate fi numită „coincidența cu o anumită posibilitate”. A fi posibil înseamnă a fi un obiect posibil a cunoașterii divine. În cazul actualității aceeași noțiune a coincidenței poate fi folosită: actualitatea divină este toată actualizată. Se consideră că Dumnezeu cunoaște existența a orice ce există în mod actual. Tot ceea ce este actual este cuprins în cunoașterea sa actuală și orice este posibil este cuprins în cunoașterea sa potențială. De aceea se poate defini perfecțiunea ca o „coincidență modală”.¹¹

„Coincidența modală” este o noțiune echivalentă cu noțiunea „perfecțiunii” iar prin modul în care interpretăm această „coincidență modală” o ființă perfectă este o ființă care cunoaște toate întâmplările actuale (evenimente sau stări de lucruri) și care poate cunoaște, de asemenea, toate posibilitățile.¹²

Relația dintre trecut și viitor are o funcție importantă în sistemul metafizic propus de Hartshorne – se construiește baza ontologică pentru conceperea neoclasică a omniscienței lui Dumnezeu, o cunoaștere care integrează faptul că universul se află într-un proces continuu. Dumnezeu garantează că trecutul este întotdeauna *acolo* și că vor fi tot timpul noi experiențe care se adaugă trecutului și care formează realitatea totală.¹³

Noi experimentăm prezentul după cum decurge dintr-un trecut stabilit și care se deschide într-un viitor care nu este chiar stabilit în toate detaliile sale. Folosind limbajul preferat al lui Hartshorne putem spune că trecutul este complet determinat, viitorul este parțial determinat iar prezentul este procesul determinării. Faptul că viitorul este parțial indeterminat reprezintă un element-cheie în teoria lui Hartshorne. Pentru Hartshorne timpul nu este doar o specie a modalităților obiective ci oferă „ancora semantică” pentru toate discursurile despre posibilitate și necesitate. Viitorul și posibilitatea sunt strâns legate. Nimic nu este posibil dacă nu a fost o dată sau dacă nu va fi într-o zi o

¹⁰ *Ibidem*, p.138.

¹¹ Charles Hartshorne, *The logic of perfection*, La Salle, Open Court Publishing, 1962, p.38.

¹² Tomis Kapitan, *Perfection and Modality: Charles Hartshorne's Ontological Proof* in “International Journal for Philosophy of Religion”, V. 7, 1976, p. 382.

¹³ Colin E. Gunton, *Becoming and Being*, Oxford, Oxford University Press, 1978, pp. 60-62.

posibilitate în viitor. Necesitatea exprimă tot ceea ce este comun cu toate posibilitățile temporale.¹⁴

Pentru Hartshorne, omnisciența divină exprimă capacitatea de a cunoaște actualitățile ca și actualități și posibilitățile ca și posibilități. A cunoaște o contingență viitoare ca actuală reprezintă o înțelegere greșită a contingenței. Evenimentele viitoare trebuie privite ca și potențialitate.¹⁵

Din perspectiva lui Hartshorne, acțiunile libere ale creaturilor preced cunoașterea divină în timp și sunt cauzal necesare pentru ca Dumnezeu să le cunoască. Cunoașterea divină trebuie să fie ordonată temporal și schimbătoare. În comparație cu doctrina unei cunoașteri dincolo de timp în care Dumnezeu cunoștea într-un singur moment evoluția temporală a lumii, doctrina propusă de teismul neoclasic îi permite lui Dumnezeu să cunoască în fiecare moment ceea ce este actual de cunoscut iar tot ceea ce este posibil va cunoaște doar ca posibilitate. Se poate spune că o astfel de cunoaștere este infinită în două sensuri: în ceea ce privește actualitățile trecute și în ceea ce privește posibilitățile.¹⁶

În lucrarea *Man Vision of God*, Hartshorne afirma:

„Omnisciența nu implică o cunoaștere în afara timpului. Se poate vorbi de un eveniment viitor chiar și în cazul unei ființe omnisciente. Când un eveniment viitor are loc, o astfel de minte atotcunoscătoare va cunoaște ceva mai mult decât a cunoscut înainte, dar în fiecare moment ea va cunoaște tot ceea ce e de cunoscut deși în viitor există alte evenimente pe care le va cunoaște.”¹⁷

Dacă ne concentrăm pe proprietățile omniscienței sau infaibilității cognitive este clar că orice există va fi cunoscut de către infaibil dar nu se poate spune același lucru despre ceva posibil dar care nu există încă. A fi infaibil înseamnă a fi în mod actual într-o relație cognitivă cu ceea ce există în mod actual și potențial în relație cu ceea ce poate exista. Dualitatea actual posibil sau concret abstract nu poate fi dată la o parte nici atunci când ne referim la omnisciență. Dar dualitatea transcendențială în cazul lui Dumnezeu ne arată că Dumnezeu ca infaibil nu este acel Dumnezeu concret care cunoaște în mod actual lumea concretă. Infaibilitatea aparține esenței lui Dumnezeu și este independentă de circumstanțe în sensul că nimeni și nimic nu poate distruge această infaibilitate. Dar fiind o abstracție este importantă prezența sa într-o formă concretă iar această formă concretă în mod necesar trebuie să fie

¹⁴ Donald Wayne Viney, “Modality and Hartshorne’s Dipolar Theism,” articol în curs de publicare, 3-7.

¹⁵ Daniel Dombrowski, “Must a Perfect Being Be Immutable?” in Robert Kane and Stephen H. Philipps (ed.) *Hartshorne – Process philosophy and theology*, Albany, State University of New York Press, 1989, p.104.

¹⁶ John C. Moskop, *Divine Omniscience and Human Freedom*, Mercer University Press, 1984, p.71-72

¹⁷ Charles Hartshorne, *Man Vision of God and the Logic of Theism*, Connecticut, 1964, p.104.

concretizată, dar această necesitate nu este implicată în particularul *cum* (cum este concretizată sau actualizată).¹⁸

A cunoaște tot ceea ce e de cunoscut implică o posesie a acelei realități. Dumnezeu include toată realitatea iar a-l cunoaște pe Dumnezeu implică de fapt cunoașterea a tot ceea ce poate fi cunoscut – iar acest lucru nu poate fi realizat de către un individ ci numai de către ființa perfectă.

Este posibil că concepem o ființă omniscientă care se schimbă – o astfel de ființă va ști întotdeauna mai multe într-un moment viitor decât a știut în trecut. Se poate vorbi de cunoaștere adevărată în cadrul teismului neoclasic doar printr-o corespondență cu realitatea iar a cunoaște lucruri care nu s-au întâmplat implică o cunoaștere falsă. Singura variantă prin care putem să ne raportăm la viitor implică un viitor nedeterminat care lasă libertatea de a alege între diferite alternative. A cunoaște ceea ce urmează să se întâmple implică o cunoaștere falsă deoarece nu există un lucru definit care să poată fi cunoscut.¹⁹

Dumnezeu cunoaște fiecare eveniment care se întâmplă deoarece este legat în mod intim de fiecare eveniment prin relația pe care o are cu lumea, o relație asemănătoare relației dintre minte și corp. Astfel lumea este o parte din Dumnezeu la fel cum corpurile noastre sunt o parte din noi. Această relație poate fi privită ca asemănătoare dar nu identică: în timp ce ființele umane nu au în fiecare moment o conștiință directă a schimbărilor corpului lor, Dumnezeu se presupune a cunoaște în fiecare moment fiecare creatură și fiecare eveniment care are loc în lume. În al doilea rând, în timp ce majoritatea evenimentelor au loc în afara noastră, în cazul divinității totul are loc înăuntrul ei – întreg mediul este intern. Mai mult, dacă multe din evenimentele trecute sunt uitate de către oameni, în cazul lui Dumnezeu totul este reținut, nimic nu este uitat.²⁰

Deoarece cunoașterea umană este imperfectă și incompletă ceea ce este cunoscut este extern – ființele umane nu reușesc să cunoască în cel mai adecvat mod cu putință. Deoarece cunoașterea divină este adecvată în mod perfect, obiectele cunoscute devin părți ale unui întreg. „Toate evenimentele sunt incluse în mod imperfect în experiența umană și în mod perfect în experiența divină.”²¹

Perspectiva clasică asupra omniscienței divine ne arată un Dumnezeu care cunoaște în avans și cu certitudine tot ceea ce se va întâmpla în viitor. Într-un astfel de peisaj, libertatea umană este îngădită deoarece ființele umane ar urma să facă ceea ce era cunoscut deja de către Dumnezeu că vor face. Această viziune este una simetrică deoarece o ființă umană din prezent este în mod intern legată de fazele sale trecute dar și de cele viitoare.²²

¹⁸ Charles Hartshorne, *Creative Synthesis and Philosophic Method*, Lanham, University Press of America, 1897, p.234

¹⁹ Charles Hartshorne, *Man Vision*, Connecticut, 1964, p.98.

²⁰ John C. Moskop, *op.cit.*, p. 72.

²¹ *Ibidem*, p.74-75.

²² Daniel Dombrovki, *A Platonic Philosophy of Religion*, State University of New York Press, Albany, 2005, pp. 58-59.

Din perspectiva procesuală este susținut un concept al omniscienței divine prin care Dumnezeu este privit drept *ființa de nedepășit și care este în devenire* – o astfel de ființă acumulează cunoaștere de la un moment la altul dar nimeni și nimic nu poate depăși o astfel de ființă în cunoaștere. Dar acest lucru nu înseamnă că Dumnezeu poate cunoaște imposibilități logice ci doar că Dumnezeu cunoaște evenimentele trecute ca evenimente actualizate, viitorul ca posibilitate și prezentul ca și prezent: o cunoaștere perfectă trebuie să cunoască în orice moment tot ce poate fi cunoscut în acel moment. Viitorul este parțial indeterminat și deși Dumnezeu cunoaște posibilitățile viitoare mai bine ca oricine, el nu poate cunoaște actualități viitoare pentru că acestea nu există pentru a fi cunoscute. Nu există o valoare foarte mare în a cunoaște viitorul la fel ca și trecutul, pentru că în acest caz se pierde chiar noțiunea de *viitor* – este mai bine ca viitorul să facă referire la posibilități și la caracterul indeterminat al acestora. Fiecare eveniment viitor aduce cu sine elemente de noutate în ceea ce privește măreția unei ființe perfecte – iar Dumnezeu trebuie în fiecare moment să depășească în măreție (omnisciență) toate celelalte ființe și să se depășească pe sine în stări viitoare (măreția sa în momentul t_1 depășește măreția sa în momentul t_0).²³

Hartshorne consideră că numai cei care sunt mulțumiți cu o concepere tiranică a divinității pot fi de acord cu teza conform căreia providența divină exclude șansa. Einstein, care la fel ca Darwin, nu putea accepta existența șansei, afirmase că „Dumnezeu nu aruncă cu zarurile” iar Arthur Young, un inventator în domeniul avioanelor afirma mai târziu că „Dumnezeu aruncă zarurile, pentru că a da naștere creaturilor înseamnă de fapt să implice șansa în ceea ce ei vor face”²⁴.

O guvernare ideală stabilește acele reguli în afara cărora libertatea ar include un risc mai mare decât oportunități. Riscul nu poate fi înlăturat deoarece merge mână în mână cu oportunitatea. Dar o libertate prea mare ar extinde riscurile mai mult decât oportunitățile iar o libertate prea mică restricționează oportunitățile într-o mai mare măsură decât riscurile.²⁵

Hartshorne consideră că în Dumnezeu există o coincidență perfectă între altruism și interes propriu: devreme ce toate creaturile sunt părți ale sale și toate au un loc în cunoașterea sa, își dorește fericirea lor ca parte a fericirii sale.²⁶

Perspectiva lui Charles Hartshorne asupra omniscienței divine și asupra viitorului permite o dezvoltare fericită a libertății umane.

Problema *logicii contingențelor viitoare* vizează cunoașterea, timpul, relația dintre adevăr și timp. Pentru Hartshorne contingența este reală iar problema *logicii contingențelor viitoare* este o problemă care are nevoie de

²³ *Ibidem*, p. 59.

²⁴ Charles Hartshorne, *Omnipotence and Other Theological Mistakes*, New York, State University of New York Press, 1984, pp.69-71.

²⁵ Idem, *The Logic of Perfection and Other Essays in Neoclassical Metaphysics*, La Salle, Open Court, 1962, p.231.

²⁶ John C. Moskop, *op.cit.*, p. 86.

soluții. Pentru moniști această problemă poate fi, în cel mai bun caz, o problemă a *logicii lucrurilor care par a fi contingente*. Luis de Molina a încercat o reconciliere a providenței divine cu libertatea oamenilor: Dumnezeu are o „cunoaștere naturală” (a ceea ce poate fi), o „cunoaștere liberă” (a ceea ce este/a ceea ce Dumnezeu creează) dar și o „cunoaștere de mijloc” (ceea ce va fi). Dumnezeu cunoaște ceea ce se întâmplă, ceea ce se va întâmpla și ceea ce vor face creaturile în orice circumstanțe posibile. Dumnezeu are o cunoaștere perfectă a ceea ce vor face oamenii dar oamenii au libertatea de a alege din posibilitățile care se ivesc. Ceea ce poate face divinitatea e să actualizeze anumite circumstanțe astfel încât un individual să aleagă o variantă în detrimentul celeilalte. Condiționalele cunoașterii de mijloc reprezintă adevăruri contingente despre hotărârile finite dar care nu sunt fixate în hotărârea nici unui individual, nici chiar a lui Dumnezeu²⁷.

Hartshorne respinge ideile lui Molina și consideră că se poate vorbi de un viitor deschis chiar și în cazul lui Dumnezeu. În sistemul lui Molina, Dumnezeu cunoaște în avans ceea ce va face fiecare individ în orice situație. Dacă lumea creată este lumea actuală, atunci Dumnezeu are o cunoaștere de mijloc despre creaturile posibile și nu despre cele actuale. O dată ce universul este creat, Dumnezeu cunoaște ce vor face creaturile în acest univers. Shields și Viney exemplifică poziția lui Molina astfel: pentru două lumi P1 și P2 avem următoarele variante

P1: S în C decide A

P2: S în C decide non-A

Dacă presupunem că prima variantă se poate afirma că în cazul în care s-ar afla în C atunci S ar decide A – și aceasta este informația pe care Dumnezeu o cunoaște din punctul de vedere al teoriei lui Molina. Acesta este un exemplu de *condițional al cunoașterii mijlocii*²⁸

Hartshorne respinge condiționalele cunoașterii mijlocii și consideră că ziua de mâine adaugă permanent predicate noi pentru ceea ce deja există (realitatea este într-o permanentă devenire). Mai mult nu se poate vorbi numai de existența indivizilor posibili pentru că astfel se distruge distincția dintre posibil și actual și automat noțiunea de devenire. O consecință a doctrinei lui Hartshorne despre actualitate și posibilitate vizează deciziile creaturilor: a fost sau este posibil se poate traduce în „ar fi putut fi actual” sau „poate fi actual”. A fi actual posibil înseamnă a fi posibil actual – iar această idee este incompatibilă cu doctrina cunoașterii mijlocii. Pornind de la condiționala cunoașterii mijlocii la care au ajuns Viney și Shields în exemplificarea poziției lui Molina: *Dacă ar fi în C, S ar decide A*. În teoria lui Molina, singura lume posibilă care poate deveni posibilă este lumea pe care Dumnezeu o poate crea. Orice lume pe care Dumnezeu o creează și în care S este în C, este de asemenea o lume în care S

²⁷ George W. Shields and Donald W. Viney, *The Logic of Future Contingents in Process and Analysis*, George W. Shields, State University of New York Press, Albany, 2003, p.210-214.

²⁸ *Ibidem*, p.225

decide A. Cealaltă lume P2 (în care S decide non-A) nu este o lume care poate deveni actuală. În aceste condiții intențiile moniștilor de a reconcilia providența divină cu o teorie a libertății umane devin nerealizabile: Devreme ce P2 exprimă o posibilitate ce nu poate fi actualizată, nu se poate garanta libertatea lui S de a decide între A și non-A. Din punct de vedere al libertății lui S, P2 este o lume imposibilă.²⁹

Fiecare individual păstrează în memoria sa trecutul său și mai puțin trecutul altora. O memorie ideală, pe de altă parte, este în stare să dezvăluie tot trecutul dar atunci se pune întrebarea dacă poate să dezvăluie și tot viitorul. Omnisciența lui Dumnezeu în teismul clasic nu include posibilitatea de a cunoaște tot ce va fi în viitor. Ceva ce încă nu e reprezintă o idee cu înțeles doar pentru cineva care nu se bucură de toate detaliile a ceea ce va urma. Viitorul implică lipsa unei conștiințe complete. Și Dumnezeu vede viitorul incert și chiar memoria sa absolută nu poate distruge distincția dintre trecut și viitor. Argumentele care susțin evoluția nu sunt compatibile cu doctrina deterministă. Evoluția implică o schimbare în natura și comportamentul speciilor. Este implicată ideea schimbării mai degrabă genurilor mai degrabă decât indivizilor. De aici se poate trage concluzia că speciile sunt în dezvoltare.³⁰

În teismul neoclasic, viitorul apare ca indeterminat chiar și pentru Dumnezeu. El cunoaște viitorul ca și posibilități – acel set de posibilități care implică cel mai optim procent de risc și oportunitate. În comparație cu perspectiva clasică în care Dumnezeu cunoștea într-un singur moment evoluția temporală a lumii, în teismul neoclasic Dumnezeu cunoaște în fiecare moment ceea ce este actual iar ceea ce ține de viitor doar ca posibilități. Libertatea indivizilor este salvată printr-o astfel de concepere a omniscienței divine – ai aleg anumite posibilități iar Dumnezeu ajunge să le cunoască în momentul actualizării lor.

²⁹ *Ibidem*, p. 231

³⁰ Charles Hartshorne, *Beyond Humanism: Essays in the philosophy of nature*, Peter Smith, 1975, p. 137-138

ÎNCEPUTUL ORIGINAR AL MODERNITĂȚII: UMBRA CARE SE VINDE ȘI SE CUMPĂRĂ

Ion MILITARU*

Abstract: Contrary to the historical uses to reject a *primum movens* for a particular period of history, especially when it comes to the chronology, the present essay offers a bold hypothesis: if we fail to find the native beginning of an era for a precise historical moment, we can find it within an idea which, by its size, includes already the main characteristics at that era. Insofar as the modern era means a new way of making the economy, a new way of implying its limitations and rights, then it came out one of its radical expression, handling an object that does not mean anything: the shadow. The author constructs a interpretation of Adalbert von Chamisso' narrative where the shadow is the engine of a new *Weltanschauung* whose configuration is modernity itself.

Keywords: philosophy of culture, modernity, Adalbert von Chamisso, shade.

Pare o alegație asocierea lui Adelbert von Chamisso – savantul naturalist îmbarcat pe bricul „Rurik”, sub comanda lui Otto von Kotzebue, căpitan în marina imperială rusă, împuternicit cu organizarea unei *expediții științifice de descoperiri în Oceanul Pacific și în jurul globului*³¹, cu Adelbert von Chamisso – autorul *Extraordinareii povești a lui Peter Schlemihl*. Cel angajat pentru descrieri exacte și competente în expediția științifică din 1815-1818 nu pare să aibă prea multe în comun cu fantezia nestrunită care povestește peripețiile celui care și-a pierdut umbra. *Naturalistul titular* – cum figura în rubricatura de bord în expediția Rumianțev, doctor honoris causa al Universității din Berlin, membru al Academiei din Berlin la propunerea lui Alexander von Humboldt, și scriitorul romantic care aduce pe lume una dintre cele mai stranii producții literare din istoria romantismului se cuvin separați. Cel puțin așa pare să rezulte dintr-o minimă recunoaștere a identității celor două întreprinderi. Lucrurile nu se cuvin amestecate și niciun câștig pozitiv nu pare să rezulte din asocierea lor prea intimă.

Istoricii și criticii literari, spre deosebire de istoricii științei, au văzut lucrurile puțin diferit. Refuzând să vadă lucrurile în separația lor, le-au amestecat. Au preferat să vadă în nuvela lui Chamisso despre Peter Schlemihl „un mic sâmbure profetic în ceea ce îl privește pe autor”³². Cu câțiva ani înainte de

* cercetător științific I dr. In cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane din Craiova.

³¹ Adelbert von Chamisso, *Călătorie în jurul lumii*, Editura Sport– Turism, 1989, p. 23.

³² Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în *Cuvânt înainte* la *op.cit.* p.12.

îmbarcarea sa pe vasul „Rurik”, Chamisso anticipa în descrierea extraordinarelor călătorii imaginare ale lui Peter Schlemihl „propriul său destin de călător”³³.

Mai întâi *se anticipează* – în literatură – un vast plan al călătoriilor. Peter Schlemihl, personajul povestirii, în urma negocierii umbrei, se vede obligat să întreprindă fantastice călătorii de-a lungul și de-a latul planetei observând, descriind și consemnând aidoma unui scrupulos om de știință. Apoi, din 1815 până în 1818, în cursul călătoriei reale a lui Chamisso, omul de știință consemnează în condiții științifice exacte cam aceleași lucruri. Observațiile științifice sunt mai variate, descrierile cuprind perspective antropologice, etnologice, geologice, geografice mai vaste și fac obiectul unui raport amănunțit întocmit imediat după încheierea călătoriei cu titlul *Bemerkungen und Ansichten*. Pe scurt, în biografia lui Chamisso scriitorul devansează omul de știință.

Ceea ce apropie cele două planuri: al imaginației și al științei, este călătoria însăși. Savantul naturalist călătorește pe tot mapamondul, privește, descrie, face diferențe, iar personajul Schlemihl, în efortul de a-și recupera umbra, călătorește pur și simplu. Ceea ce face subiectul ambelor tipuri de călătorie este simbolul călătoriei însăși: umbra. În orice călătorie, ceea ce dispăre, ceea ce însoțește în tranzit și se evaporă la capăt este umbra. Atât în resortul călătoriei științifice, cât și în cel al scrierii poveștii lui Peter Schlemihl, subconștientul unuia și aceluiași om, al lui Chamisso însuși, este dominat de umbră în indiferent ce metabolism a fost ea asimilată. Realul și imaginarul sunt convergente pe planul unuia și aceluiași lucru: călătoria – sub tutela unui simbol unic: umbra.

*

„După o norocoasă călătorie pe mare, pentru mine însă foarte obositoare, am ajuns, în sfârșit, în port. De îndată ce am coborât pe uscat, mi-am luat micul meu calabalâc și, făcându-mi loc prin mulțime, am intrat în primul han”³⁴ – este propoziția cu care începe povestea lui Schlemihl.

Cu o *scrisoare de recomandare* în buzunar Peter Schlemihl caută o adresă și un personaj anume. Informațiile pe care le primește sunt de felul: „la capătul străzii de nord, în fața Porții de Nord, prima vilă pe dreapta”³⁵. Nordul este mai degrabă o direcție decât o adresă, el funcționează deja într-un regim ambiguu. Contextul întâlnirii este o petrecere în cursul căreia se petrec tot felul de lucruri ciudate: „se discuta din când în când cu seriozitate despre lucruri frivole, iar alteori cu ușurință despre lucruri importante”. Este paradoxul care concentrează în sine tot ceea ce va urma³⁶. Însuși gestul său care-i va determina destinul: a vinde umbra pentru bani, ține de partea a doua a observației: a trata cu ușurință lucrurile importante.

Față de tot ce se întâmplă aici Schlemihl se simte „cu totul străin pentru a pricepe prea multe din cele spuse și prea amărât pentru a dezlega înțelesul unor

³³ Ibidem.

³⁴ Adelbert von Chamisso, *Extraordinara poveste a lui Peter Schlemihl*, în *Nuvela germană în secolul al XIX-lea*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1958, p.29

³⁵ Ibidem.

³⁶ De-a lungul povestirii paradoxurile vor dezvolta o întreagă funcție. Ele vor servi însă cum nu se poate mai eficient tensiunea creată între real și fictiv.

asemenea șarade”³⁷. În prim planul atenției se impune *un bătrânel uscățiv, înalt și liniștit* al cărui comportament este mai presus decât poate înțelege Peter Schlemihl. Când gazda solicită o lunetă, bătrânelul scoate din buzunar o lunetă gata pregătită. Când se exprimă dorința de a așterne pe pajiște niște covoare turcești, bătrânelul le scoate din buzunar. Ba se merge până acolo încât scoate din buzunar „trei cai, mari, negri, și cu șaua pe ei. Închipuiește-ți! Trei cai înșeuăți, din același buzunar din care apăruse un portofel, o lunetă, un covor lung de douăzeci și lat de zece pași și un cort de aceeași mărime, cu stâlpii și toate cele necesare!”³⁸. Deși miraculosul este cheia tuturor acestor lucruri ieșite din comun, toate par normale, firești, „nimeni negăsind nimic extraordinar în toate acestea”³⁹. Pentru că în digestia sa socială, Schlemihl nu poate asimila miraculosul hotărăște să se retragă: „M-am hotărât să mă retrag neobservat, spune el, nu prea mă simțeam în largul meu, ba chiar începuse să mă cuprindă spaima”⁴⁰. Nu este însă simplu. Din fața miraculosului nu există retragere ca și cum nu ar fi sau ca și cum nu s-ar fi manifestat. Ori de câte ori se manifestă miraculosul, lumea nu rămâne aceeași. Pentru că nu poate aparține unei astfel de lumi guvernate sau pătrunse de miraculos, Schlemihl decide ieșirea din ea. „Tocmai izbutisem să mă strecur pe lângă boschetul de trandafiri, deval, și mă aflam pe o pajiște neîngrădită, când, de teamă de a nu fi văzut călcând iarba, mi-am aruncat privirea în jur. Închipuiește-ți spaima care m-a cuprins când l-am zărit îndărătul meu pe omul în gri care se apropia de mine”⁴¹.

În scurtul dialog care urmează se decide de tot. Toate rațiunile posibile sunt puse pe masă, iar din viitoarea lor răsturnare se va construi destinul dramatic al personajului.

În scurtul timp cât am avut norocul să mă afl în preajma domniei voastre, – se adresează omul cel ciudat – am putut admira de câteva ori, îngăduiți-mi să vă declar, domnul meu, preafrumoasa umbră pe care o aruncați în lumina soarelui cu un vădit dispreț – această umbră care se găsește aici, la picioarele domniei voastre. Iertați-mi, vă rog, propunerea oarecum îndrăzneată. Oare nu ați fi dispus să-mi cedați umbra?⁴²

Pentru a fi credibil, în schimbul umbrei lui Schlemihl i se oferă punga din care banii nu se termină niciodată, pălăria lui Fortunatus care te face invizibil, iarba fiarelor, talerul hoților sau rădăcina de mătrăgună: umbra pentru oricare din ele! „Simțeam cum îmi vâjâie capul”, mărturisește Schlemihl. „Ce trebuie să cred despre cererea aceasta atât de stranie, de a mi se cumpăra umbra?”⁴³ se

³⁷ *Nuvela germană...*, p.29

³⁸ *Ibidem*, p.33

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p.34

⁴³ *Ibidem*

întreabă el. Întrebarea arată însă unde se află acum, ce știe despre umbră, prețul prezenței precum și prețul absenței sale. Dacă Schlemihl ar fi știut câți bani face umbra, valoarea ei în sine, dincolo de bani, ar fi știut ce trebuie să creadă despre o asemenea ofertă nesăbuită.

Pentru că nu știe nimic din toate acestea și pentru că neștiința particulară în cauză îi produce mirare, el procedează prin neștiință și cu inocență. Acceptă târgul, dă umbra și primește punga din care banii nu istovesc niciodată să se termine. Imediat, bătrânelul uscățiv „îngenunche fără zăbavă în fața mea și-l văzui cum, încet, cu o îndemânare demnă de admirat, desprinse umbra de pe iarbă, cât era de lungă, o ridică, o înfășură și în fine o băgă în buzunar”⁴⁴.

Acum, lui Peter Schlemihl i se arată întreaga grozăvie a schimbului. Abia de face câțiva pași când o bătrânică îi strigă: „Domnule, băgați de seamă; v-ați pierdut umbra”⁴⁵. Ajuns la poarta orașului, un paznic se întreabă: „Unde și-o fi lăsat domnul acesta umbra?”⁴⁶, iar niște femei: „Sfântă Fecioară! Bietul om nu are umbră!”⁴⁷. Verdictul final vine din partea unor copii: „Oamenii cumsecade obișnuiesc să-și ia umbra cu ei când merg prin soare!”⁴⁸ îi strigă ei.

Peter Schlemihl nu pășise niciodată așa ceva. Nu privise niciodată umbra în importanța prezenței sau absenței sale. Abia acum, când propria lui umbră încetează să mai fie, reflecția îi aruncă în față relevanța pierderii: „dacă în lumea noastră aurul este mai puternic decât virtutea și meritul, cu atât mai vârtos, chiar mai mult decât aurul, trebuie să valoreze umbra, și așa cum înainte îmi sacrificasem averea pentru conștiință, acum îmi sacrificasem umbra numai pentru bani”⁴⁹.

Fără umbră, Schlemihl simte cum soarta devine *nemiloasă*, iar viața *mizerabilă*⁵⁰. În ochii celorlalți el trezește *batjocură, milă, dispreț trufaș*⁵¹. Înțelege limpede cum umbra este „comoara fără de care viața nu este decât chin”⁵², iar fără ea se simte „înstrăinat de tot ce e viață omenească,⁵³ singur în mijlocul unei mări de amărăciune”⁵⁴.

Adâncindu-se în refuzul tot mai agresiv al mulțimii, Schlemihl se hotărăște să-și recupereze umbra. O nouă rundă a negocierilor are loc. Personajul cel straniu a cărui identitate Schlemihl nu întârzie s-o cunoască, acceptă. Se arată de acord să-i restituie umbra, să păstreze chiar punga lui Fortunatus, în schimbul a ceva cu totul nesemnificativ. „Răscumpărați-vă umbra”⁵⁵, îl sfătuiește diavolul-neguțător. „Drept

⁴⁴ Ibidem, p.35

⁴⁵ Ibidem, p.36

⁴⁶ Ibidem

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, pp.36-37

⁵⁰ Ibidem, p.38

⁵¹ Ibidem, p.39

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem, p, 41

⁵⁴ Ibidem, 46

⁵⁵ Ibidem, p.59

amintire, – s.m. I.M. – vă cer numai o bagatelă. Fiți atât de bun și iscăliți-mi înscrisul acesta”⁵⁶. Schlemihl știa de dinainte acest punct terminus: *Subsemnatul, las moștenire deținătorului acestui bilet sufletul meu, după despărțirea sa naturală de trup.*⁵⁷ În fața ezitării și a refuzului argumentele diavolului-comerciant au cel mai înalt standard al organizării și diversificării:

Îngăduiți-mi, vă rog, o întrebare: ce fel de marfă este acest suflet al dumneavoastră? L-ați văzut vreodată? Și ce vreți să faceți cu el, după moarte? Fiți mulțumit că ați găsit acum, în timpul vieții, un amator care să vrea să dea pe acest X, pe această putere galvanică, pe această activitate polarizatoare, în orice caz pe acest lucru fără sens, un preț real⁵⁸.

Este o argumentație paradoxală. Dacă această *bagatelă*, acest *lucru fără sens*, un *veritabil X*, este așa cum este descris, de ce este dorit? Este adevărat, la începutul noilor negocieri, bătrânelul uscățiv se arătase gata să-i dea satisfacție lui Schlemihl. Îi va restitui umbra, îi va lăsa și punga fermecată – fără nimic în schimb; ceea ce îi va cere va avea strict valoarea unei *amintiri*.

Să-și cheltuiască însă diavolul argumentele pentru a obține doar o **amintire**? O amintire este o gratuitate, un lucru care nu obligă decât în plan afectiv. Diavolul solicită o amintire, ca personaj strict sentimental: există o noblețe a sentimentelor care au de partea lor bunăvoința.

Dacă sentimentul este însă resortul care îl determină pe diavol să solicite doar o amintire, există, evident, o inutilitate a argumentelor. Pentru a intra însă în posesia a ceea ce solicită, un singur plan al persuadării nu este suficient. Este nevoie de mai multe planuri între care două sunt dominante: cel sentimental și cel logic. Pentru ultimul, paleta argumentelor folosite este cum nu se poate mai diversificată. Sufletul este un **X**, adică o necunoscută. În fața celui ce jură însă pe cunoaștere, admiterea unei necunoscute, a unui X, este o descalificare. Niciun X nu poate fi admis fără a recunoaște necesitatea unei reforme în cunoaștere. Or, principalul lucru care trebuie admis în aceste condiții este relativismul, adică prezența vizibilă a limitelor.

Mai mult, lipsa de calitate a acestei **bagatele** se învederează în faptul de a nu fi văzut de nimeni, adică nicio mărturie a cuiva nu poate fi depusă în favoarea lui. Or, lipsa mărturiilor într-un proces duce inevitabil la pierderea procesului. Diavolul este empirist în buna tradiție a scepticismului de la Toma.

Însăși moderația și umilința lui Schlemihl sunt aduse în discuție. Are el de gând ca după moarte să facă ceva cu sufletul său? Capcana este evidentă: dacă are de gând să facă ceva în felul unei activități lucrative nu este cumva trufie și provocare a Celui ce, cu adevărat, se îngrijește de suflet? Sau dacă nu are de gând să facă nimic, nu este curată prostie să nu mizeze acum pe ceva care, mai încolo, iese, evident, din zona sa de interes?

⁵⁶ Ibidem

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, p.60

Nici calitatea de marfă nu este ignorată. Întemeierea sufletului ca marfă este extrem de ingenioasă: dacă toate acestea nu sunt altceva decât niște contradicții care numai cu greu se pot rezolva, de ce să nu fie expuse ca marfă și vândute? O contradicție este o bătaie de cap, a o vinde este totuna cu a vinde o bătaie de cap, a vinde o maladie.

Nimic nu îl face pe Schlemihl să accepte noul schimb. Puterea umbrei o înțelesese prea târziu: niciodată înainte umbra nu contase. Or, diavolul cumpărase un lucru care nu existase pentru el. Umbra începe să existe abia în momentul în care devine marfă de schimb. Întrebarea este: ce valoare are un lucru care înainte de a intra pe piață și a face obiectul vânzării-cumpărării nu exista decât în maniera admiterii generice, care nu avea o funcție clară? Umbra lui Schlemihl, existase și înainte, ea îl însoțise în permanență pe posesor, numai că acesta nu o asumase ca bun propriu decât în momentul în care comerțul i-o certifică riguros. El își înțelege pierderea abia prin intermediul celui care îi semnalizează bunul său propriu. Înainte de această semnalare el nu-și asumase ceea ce îi aparținea prin ignoranță.

Este natura paradoxală a umbrei de a începe să conteze pentru subiect din momentul părăsirii lui. Deși ea făcuse una cu el înainte, această unitate a umbrei cu sine este recunoscută prin intermediul separării. Este funcția pe care diavolul o activează încă din momentul originar și pe care o perpetuează fără încetare de-a lungul întregii creații.

*

Orice hermeneutică modernă a umbrei care pornește de la narațiunea lui Adelbert von Chamisso își are debutul în contractul originar, adică în actul de vânzare-cumpărare, în deschiderea pieței. Întreaga relevanță modernă a umbrei, înaintea oricărei alte semnificări, pornește de aici, adică de la actul fondator al modernității însăși. Este o coincidență semnificativă cum povestea modernă a umbrei iese dintr-una și aceeași sursă cu modernitatea însăși.

Anterior poveștii lui Chamisso umbra nu mai cunoscuse în modernitate o acceptare artistică atât de plenară. Or, nodul acestei povești nu este atât pierderea efectivă a umbrei și nici avatarurile încercării de recuperare a ei. Ceea ce este semnificativ este negocierea ei. Diavolul nu fură umbra, nu-l jefuiește pe proprietar, nu trece la un rapt. Procedura lui nu este violent-barbară. El procedează în cele mai propice condiții ale modernității: vinde și cumpără. El propune un târg în care oferă ceva și cere altceva. Nu obligă și nu recurge la forță. Între determinațiile sale de corupere, mijloacele primitive, de forță fizică efectivă, sunt refuzate.

Aici este întâlnită determinația însăși a modernității. Actul de naștere al modernității este legat de comerț nu atât în sensul mercantilizării în care totul este de vânzare, de la ceea ce este inamovibil comercial: valorile, până la ceea ce este complet comercial: bunurile. Mercantilismul modern, adică dimensiunea în interiorul căreia piața, cererea și oferta sunt piesa esențială trebuie interpretat în sensul în care ceea ce se cere nu este smuls prin violență și când violența încetează să mai fie mijlocul de procurare a unui bun, iar de cealaltă parte, când

oferta nu mai este ofertă în sensul de dar care obligă, ulterior, într-o infinitate de feluri. **Mercantilismul modern este cel care face din cerere și ofertă acte în care partenerii rămân liberi.** În urma actului de comerț cei care îl întreprind nu-și mai sunt obligați în niciun fel. Este lăsată în urmă tradiția în care exista darul și în care exista raptul.

A da și a cere, a oferi și a râvni capătă noi conotații în piața modernității. Ceea ce le caracterizează este libertatea care le însoțește și care rămâne la urma tuturor.

Civilizația, care este contextul schimbului dintre Peter Schlemihl și diavol, înseamnă, în chipul istoriei concrete a Occidentului, piață, legiferare și acceptarea termenilor înțelegerii lui a vinde și a cumpăra. Unde există comerț, violența încetează. Cu un exemplu de la celălalt capăt al istoriei, procurarea bunurilor cetății Troia de către greci nu se face prin comerț. Pentru a ajunge în posesia tuturor acelor bunuri, grecii nu crează o piață comună cu troienii. Ei nu negociază și nu vin cu nimic în schimb. Pentru **grecii epocii întunecate** comerțul rămâne un deziderat, realitatea este însă războiul.

Nu este o explicație superficială invocarea pieței în actul istoric de naștere al Occidentului. Ciudat este însă cum în locul sesizării a semnificației cu adevărat civilizatorii a comerțului, s-a optat pentru conotația mercantilă în interiorul căreia valorile sunt mutilate, ajung marfă de schimb, iar morala este distrusă astfel încât o nouă barbarie își face intrarea în lume. Adevărul este pe dos: anterior epocii în care comerțul instituie civilizația, barbaria era la ea acasă. Explicația este simplă: atâta vreme cât dorința de a avea urma o altă cale: violența, raptul, forța – civilizația era imposibilă. Invers, cu cât această dorință se conformează și se pune de acord cu o altă dorință în legislația căreia se găsea bunul râvnit, civilizația este posibilă.

În actul comerțului există două voințe a căror unitate este dată de direcția comună. Ambele se caracterizează prin drepturi egale. Există această premisă a egalității pe care o presupune comerțul modern. Este prea mult pentru intenția studiului de față a avansa până acolo unde descoperă adevăratul promotor al acestei egalități de drepturi a celor implicați în comerț, adică până la a desemna veritabilul resort al situației: creștinismul. Abia prin operația creștină pentru care celălalt nu este doar sursă de rapt și violență, ci semen, adică egalul sinelui se pun bazele comerțului ca axă a civilizației moderne.

*

Umbra își capătă valoarea abia în urma negocierii sale. Valoarea ei este în planul negocierii valoare de schimb: umbra este un bun economic. Este ceea ce află Schlemihl în urma ofertei diavolului. Valoarea economică a umbrei nu epuizează întreaga sferă valorică a acesteia. Numai că, pentru început, umbra debutează prin semnalarea și semnificarea ei economică. Pentru bunul pe care îl reprezintă umbra sa – și pe care, până la această dată el niciodată nu îl valorificase! – Schlemihl primește un alt bun. Diferența este greu sesizabilă pentru că, la rigoare, el nu știa nimic despre ce s-ar putea face cu umbra sa și care este valoarea ei de întrebuintare. El nu descoperise, anterior negoțului, nicio binefacere a umbrei, nu avea rațiunea proprietății sale și abia de intuia că umbra este, aidoma altor bunuri, unul dintre cele avute.

În tot cazul, în momentul în care i se solicită umbra ca bun aflat în posesia sa, Schlemihl înțelege acest lucru strict tautologic: umbra este un bun care poate funcționa pe piață ca valoare de schimb.

Imediat, acest conținut al înțelegerii se schimbă. Umbra devine mai mult decât un bun care să poată fi înstrăinat ca oricare altul. Prețul cedării umbrei începe să-l coste. Oricare alt bun, odată înstrăinat nu face obiectul oprobiului. Onestitatea comerțului se întinde asupra non-alienării celui care vinde. Or, abia efectuat schimbul, Schlemihl înțelege că umbra era mai mult decât un bun a cărui cedare să fie întru-totul în interiorul limitelor pieței. Prin vânzarea umbrei aceste limite ale pieței sunt depășite. Vânzându-și umbra, el vânduse mai mult decât un bun oarecare. Prin urmare, limitele pieței fuseseră depășite. Stricta legalitate care reglementa natura bunurilor apte de piață fusese încălcată. Dar unde? Sancțiunile care nu întârzie să apară sunt deocamdată la nivelul apostrofării unor femei sau copii. Prin intermediul acestor sancțiuni gratuite care doar consemnează ca pe o anomalie absența umbrei, a doua valoare a acesteia se anunță mai gravă decât prima. Mai mult decât atât, dacă valoarea comercială a umbrei ținea de punerea ei pe piață și negociere, a doua valoare care se anunță acum este dificil de aproximat. Umbra se arată acum în calitate de permanență. Ea ține de natura individuală a fiecăruia, un fel de a fi al acestei naturi, iar gestul de a se lipsi de ea este egal tentativei de a înstrăina natura. Umbra este în natura individuală la fel oricărui organ sau părți.

Pe scurt, prin ce i se întâmplă lui Schlemihl nu se ajunge la niciun fel de înțelepciune la capătul căreia să se vorbească despre umbra în sine, despre substanță sau apartenența acesteia la ființă. Un lucru este sigur: integritatea vieții sale în lume este distrusă. Nu mai este aidoma celorlalți, nu se mai poate arăta așa cum se arată ceilalți, nu mai poate păși acolo unde pășesc ceilalți. Fără umbră i se refuză totul, iar acest refuz nu are sensul unui refuz arbitrar, capricios, generat de cine știe ce aprehensiuni stricte. Refuzul său este refuzul lumii în fața unui exponent care-și revendică identitatea de la ea, însă fără identitatea care o definește propriu-zis. Refuzul celui fără umbră este refuzul unui monstru, pentru că în refuzul monstruosului nu este un refuz al alterității efective, ci un răspuns al identității care trișează, minte și înșeală. Monstruozitatea celui fără umbră ține de tentativa acestuia de a se prezenta ca posesor de umbră.

*

Transferul umbrei în contul unei cauzalități care să-și identifice resorturile în comerțul radical, în actul de a vinde și a cumpăra extins la cotele absolute ale nimicului și ale totului nu este arbitrară. Comerțul radical este acolo unde istoria face posibilă gândirea lui dincolo de bunurile efective care se pot vinde și cumpăra, adică în extinderea lui inteligibilă la nimic și tot. Numai acolo unde nimicul și totul furnizează materie primă, sunt efectiv marfă, comerțul este radical. Or, evident, nu există nimic care să se substituie nimicului și totului de așa manieră încât nimicul și totul să fie puse pe tarabă. Or, extensia unui comerț care solicită cele două extreme la o asemenea anvergură se poate petrece strict în plan inteligibil sau simbolic. Cu atât mai mult cu cât, în condițiile găsirii unui bun efectiv care să poată funcționa ca atare, comerțul să illustreze posibilitatea lui de existență.

Este o performanță găsierea aceluia ceva care să semnifice sau să fie nimicul, să fie pus pe piață și vândut efectiv. Barierele reale ale comerțului sunt, în aceste condiții, pulverizate. Mai mult, inteligibilitatea însăși are limitele forțate. Se întâmplă, în radicalizarea comerțului la nimic și tot, ceva greu de înțeles. Atunci când nimicul sau ființa însăși sunt scoase la vânzare, comerțul este radical și devine sinucigaș. A pune pe tarabă ființa, adică acel ceva de care depinde actul de a vinde și cumpăra, este ininteligibil. Forțarea limitelor gândirii până dincolo de limitele conceptului este trecerea gândirii însăși în altceva.

*

Umbra servește în mecanismul istoriei la facilitarea obținerii radicalității sale. O istorie nu poate fi radicală, adică nu poate fi gândită în posesia conceptului pe care îl reprezintă dacă nu epuizează limitele aceluia concept, dacă nu ajunge la granițele care reprezintă și riscul pulverizării sale în neant. Dacă piața este resortul modernității noastre istorice, atunci conceptul radical al pieței nu poate fi gândit în afara gândirii limitelor maxime la care ea se poate întinde. Nicio piață nu este radicală dacă nu încearcă să vândă și să cumpere acel ceva care să atingă limita trecând dincolo de ea. În planul pieței inteligibile putem întreba care este acel bun, fie simbolic, prin care piața să ajungă la limita esenței sale? Sau, împingând logica dincolo de funcționarea ei istorică, care este bunul pus pe piață și devenit lucru vandabil dincolo de limita vandabilității sale, adică forma goală a lucrului? Este maniera logică prin care descoperim nimicul ca obiect al pieței.

Piața radicală solicită nimicul pentru a duce conceptul vandabilității dincolo de limita sa istorică. Vorbind despre nimic ca obiect radical al pieței, avem schema exactă a funcționării conceptului absolut, a conceptului care trece pragul logicității.

*

Este o performanță a gândirii occidentale de a-și fi ilustrat istoria prin narațiunea unui scenariu în care să fie inteligibilă în conceptul ei radical prin identitatea efectivă a aceluia lucru care să semnifice absolutul, adică nimicul. Prin semnificarea umbrei ca bun pus pe piață istoria segmentului de modernitate, pe a cărui traiectorie ne place să credem că ne aflăm, și-a găsit acel element ale cărui condiții de posibilitate sunt ca și imposibile. A spune că piața este atât de extinsă încât nimicul însuși este bun al pieței revine la a atinge cotele imposibilității. Iar atunci când acest nimic este totuși ceva, paradoxul este imposibil de surmontat. Or, umbra este acel lucru al cărui regim de existență pendulează între nimic și ființă. Umbra este un nimic, la rigoare nimicul însuși, pentru ca, la fel de bine, ea să fie ființa, adică ființa însăși a cărei frăgezime să fie evidentă în evanescența prezenței sale.

Descoperirea umbrei ca subiect în comerțul radical, extins la scara nimicului, este maniera în care istoria modernității s-a făcut inteligibilă în conceptul absolut. Dacă acest subiect: umbra, nu ar fi fost implicat în actul esențial de naștere al acestui tip de istorie, însăși tipul de istorie în cauză nu ar fi fost desăvârșit. Umbra este aportul narațiunii la concretizarea unui tip de exigență logică fără de care conceptul ar fi plutit în zona solicitărilor goale în lipsa unei ilustrări a dezideratului concret. Prin urmare, umbra este expresia unei solicitări solvabile.

Umbra devine bun al pieței după ce această piață devenise activă, se impusese. Fie însă și activarea ei tardivă ține de conștiința de sine care, se știe, apare în urma unui conținut pe care să-l reflecte. Altminteri este ca și cum am solicitat ca *Iliada* și *Odiseea* să apară înaintea faptelor narate, ca Homer să-l fi precedat pe Ahile sau Odiseu.

*

Prima determinație a umbrei este, așadar, **determinația pieței**. Ea se vinde, este vândută și cumpărată ca oricare alt bun. Nu este irelevant faptul că posesorul ei nu o cunoscuse ca fiind ceva, un bun oarecare, anterior vandabilității sale. Pentru el, umbra fusese asimilată unui regim de cvasi-nimic. Abia comerțul face din ea ceva, îi acordă un statut de existență și bun.

A doua determinație a umbrei este **mobilitatea**. În narațiunea de față, mobilitatea este călătorie. Căutându-și umbra în dorința recuperării sale, Schlemihl călătorește. Căutarea umbrei este un larg registru al călătoriilor. Umbra devine, în construirea semnificației sale retroactive, co-substanțială călătoriei, dezvăluindu-și dimensiunile în căutărilor pe care Schlemihl le întreprinde pentru recuperarea ei.

Călătoria în căutarea umbrei este, *mutatis-mutandis*, mobilitatea generică a pieței. O piață este mobilă și flexibilă în toate felurile posibile: mobilitatea de primă instanță când un produs este căutat pentru a fi procurat ca bun rezervat pieței; mobilitatea în căutarea partenerului de schimb, a cumpărătorului; mobilitate în căutarea condițiilor optime în care schimbul să fie operat; mobilitatea secundă a factorilor colaterali: stimularea surselor de materii prime, a producătorilor, a agențiilor de publicitate, burselor, brokerilor etc.

Mobilitatea intrinsecă a pieței devine, în expresivitatea conceptului literar, călătorie. În ambele este vorba de căutare și deziderat. Căutarea lui Schlemihl are în vedere umbra, recuperarea acelui lucru care păruse să fie nimic, pentru ca în urma comercializării să se arate ca fiind natură. Dezideratul mercantil este similar: dobândirea, alături de bunul oferit, a unui bonus, adică a unui plus care nu exista în bunul efectiv. Este profitul, adică acel nimic pe care bunul nu-l încorporează dar care există efectiv. Profitul rezultat în urma comerțului are același regim ambiguu între existență și inexistență pe care îl expunea și umbra. De regulă economiștii îi disting fizionomia în condiții matematice, prin cuantificări și număr, însă o fizionomie a lui în funcție de ontologia pe care o expune nu există. Or, tocmai această ontologie este cea care îl apropie de umbră și face din el element comun.

De aceeași mobilitate originară a celor două ține și prețul. În natura lui nu există nicio matematică a exactității. La rigoare, prețul nu reflectă nimic, nu există nicio precizie în el. Când, pentru structura rigorii și matematizării sale, s-a vorbit despre componente ale prețului de vânzare s-a avut în vedere tocmai natura sa flexibilă. Prețul unic, pe care anumite regimuri politice au încercat să-l impună a fost, de fapt, participarea sa ca preț la un blocaj economic generalizat.

În fine, nu trebuie omisă invocarea libertății ca factor transcendental al posibilității comerțului. Dacă prezența libertății în istorie se verifică prin consultarea realității însăși, nu la fel de evidentă este participarea libertății în rândul acelor condiții anterioare actului ca atare. A oferi bunul spre vânzare, umbra sau altceva,

înseamnă a pleca de la presupuziția celui care o vinde ca om liber. Similar, nu este de gândit comerțul, cumpărarea – vânzarea bunului efectiv de către cel ce este determinat către piață altfel decât ca liber. Atât vânzătorul, cât și cumpărătorul sunt presupuși în condiția lor de oameni liberi care vând și cumpără. Mai mult, terenul actului de vânzare-cumpărare presupune o natură similară. Piața, în condițiile unei presiuni de timp sau spațiu, nu este terenul care să legitimizeze un comerț întreprins în condițiile de rigoare ale actului.

Libertatea transcendentă asigură logica comerțului în mai mare măsură decât libertatea istorică. Ea este un corelat al aceleiași mobilități și flexibilități descoperite în natura umbrei și a celorlalți factori ai pieței.

Un tip diferit de factori sunt prezenți în derularea efectivă a negocierii umbrei. Aici, cel ce intervine, primul agent activ, este cel ce dorește să cumpere. Diavolul se arată dispus să cumpere *nobila umbră, aci de față*. În al doilea moment, el vinde. A interoga întâietatea bunului oferit de vânzare sau a celui dispus spre cumpărarea ține de logica și contingenta istorică. Nevoia celui care vinde poate fi pusă în echilibru cu a celui care cumpără. Este posibil ca însuși actul comerțului să penduleze între sincronia și diacronia celor doi agenți.

*

Numai aparent istoria occidentală al cărui resort fundamental a fost găsit în comerț poate fi citită ca istorie a mercantilismului. Prezența umbrei în interiorul acestui resort istoric are darul de a semnala că nimicul-prim, până la care a fost extinsă limita maximă a comerțului, are corelatul în ființa plină, la a cărei gândire obligă conceptul construit pe limite maxime. De-a lungul oricărei interpretări a structurii pieței istorice a modernității, în spatele factorilor vizibili și operaționali la nivel de istorie se găsesc factori transcendențiali care întregesc imaginea lucrului în cauză. Libertatea, valoarea minimă (nimicul) și valoarea maximă (ființa) sunt factori fundamentali prezenți.

Devalorizarea tipului de istorie care aduce pe piață totul, adică istoria mercantilă în interiorul căreia valorile sunt epuizate și contribuie prin ea însăși la *Umwertung des aller Werte*⁵⁹ este rezultatul gândirii care citește fragmente, părți, aforisme. Totalitatea acestei istorii este cea care aduce în prim plan un discurs a cărui tipologie stă sub semnul lui Kant: istoria transcendentă.

Mai mult, abia extinderea pieței la nivelul întregului: totul expus spre vânzare, face conceptul întreg. Niciun concept, inclusiv al pieței (sau mai ales al pieței!) nu se poate prezenta ca absolut în afara acestei extensii. Radicalitatea conceptului, adică conceptul pieței care valorizează nimicul: umbra, și absolutul: ființa, scoate în evidență caracterele depline ale istoriei.⁶⁰

⁵⁹ Friedrich Nietzsche, *Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwertung aller Werte*, în Nietzsche, *Werke in zwei Bänden*, zweiter Band, Alfred Kröner Verlag in Leipzig, 1930

⁶⁰ În povestea lui Chamisso lipsește corelatul nimicului pus în vânzare, adică ființa. Ea este însă inteligibilă fie și prin practica simetriei, adică prin citirea mai departe a celuilalt termen. Chiar dacă Chamisso nu aduce în discuție, adică nu crează o poveste similară pentru ființ, ea se află în întreaga potențialitate a narațiunii. Există, din fericire, o poveste ceva mai târzie care preia scenariul nimicului și ființei ca obiecte expuse pentru comerț.

*

Stabilind limitele pieței între un minim: nimicul, adică umbra, și un maxim, adică ființa, nu se stabilește doar un spațiu al derulării, vastitatea unor teritorii ale posibilului. Prin identificarea acestor limite maxime ceea ce se aduce în atenție este valoarea și nonvaloarea. O piață este radicală atunci când non-valoarea însăși, nimicul, este prezentă pe piață. Similar, de cealaltă parte, valoarea absolută. Nu economismul și mercantilismul absolut sunt în spatele poveștii despre umbră, ci categoriile ontologice și tabla valorilor supreme.

Există, firește, pe harta posibilităților de lectură a negocierii umbrei, și descoperirea abundenței. Umbra de aici nu este negociată ca semn al prezenței haosului în cursul căruia valorile să fie atât de bulversate și confundate încât nimicul să se prezinte ca valoare pentru că totul ar fi posibil. Negocierea umbrei ține de ordinea și disciplina unei piețe care se manifestă mult mai plenar în condițiile inteligibilității sale decât în condițiile istoricității. Ca dovadă că ele se disting în diferența reală este data cronologică la care apare piața istorică.

Prin urmare istoria economică a modernității nu este istorie strictă a comerțului, ci punere în față, adică actualizare a unor potențialități care nu sunt economice. Piața joacă aici pe un scenariu care o precede și pe care nu ea îl pune la punct. Aparenta devalorizare pe care piața o practică prin generalizarea comerțului semnaleză ordinea în interiorul căreia există nimicul: umbra, și contrariul său, semnificativul și nesemnificativul, marele și micul. Pornind de la nimic, adică de la umbră, piața se arată radicală, nu însă pentru testarea limitelor și forțelor economice, ci pentru testarea ontologică în care și nimicul, sau abia pornind de la nimic, totul să însemne ceva.

Abia prin piață și datorită ei fiecare lucru are un preț al său, are o valoare care, în prim-plan este comercială, ulterior este însă valoare pur și simplu. Piața, adică solicitarea de a vinde, scoate la iveală bunuri necunoscute, ignorate și inexistente. Ea aduce în față cunoașterea bunurilor a căror prezență pe harta utilitară era neconsemnată. Prin punerea umbrei pe piață se ia act de amploarea unei bogății ignorate. Există în geografia posesiunilor noastre mereu ceva care ne surprinde, ceva care valorează pentru alții, care ar putea valora și pentru noi, numai că abia dorința celorlalți îl face prezent și pentru noi. Este ceva similar schemei clasice a geloziei: râvnirea persoanei iubite de celălalt crează sentimentul lezat al apartenenței sale la ființa noastră.

*

Este vorba despre povestea din *Fabrica de absolut*, a lui Karel Capek. Acolo, plecându-se de la presupuziția panteistă și animistă a prezenței spiritului în materie, prin arderea materiei într-un dispozitiv de carbuție tehnologică avansată, se eliberează spiritul. Totul este de vânzare, mai puțin spiritul ca atare care nu poate fi ambalat și negociat. În schimb, carburatorul de producție, este fabricat la toate mărimile și capacitățile posibile. Rezultatul acestor carbuții diferite ca debit, spiritul, este producător la rândul lui de orice satisfacție cerută. Un singur defect are spiritul ieșit din carbuție: este hămesit în producție, adică nu se oprește din fabricație. Tot ce i se solicită este produs la scară cosmică, producția lui devenind, prin lipsa de măsură, un apocalips.

Operarea cu umbra, bun care ne aparține dar față de care ne comportăm omițându-l, are darul de a atrage atenția asupra oricărui fel de posesiune ce ar putea fi apreciat în regimul umbrei. Posedăm umbra, dar practica acestei posesiuni nu diferă de practica non-posedării ei. Cele două, prin consecințele reale, se confundă. O piață a bunurilor gândită după schema posesiunii umbrei – este, poate, ideea implicată în povestea de față.

*

Există, în raportarea lui Schlemihl la umbră, o ambiguitate care nu dispare niciodată. Relația cu umbra nu poate fi pusă în termeni cartezieni. Umbra nu este o deducție pentru conștiință și nici o proprietate certă în felul celorlalte bunuri expuse pieței. În permanență ea crează un rest, îi revine continuu o dimensiune inefabilă care face atitudinea față de ea nesigură. În ciuda reducerii ei la tautologia care să excludă orice urmă de nesiguranță, umbra nu acceptă logica și nici definiția care să-i proclame ființa. „La urma urmei, o umbră nu este decât o umbră. Se poate trăi și fără ea”⁶¹ – se amăgește el. Altminteri el nici nu ar încerca atâtea subterfugii de explicație. „Mărturișiți-mi, domnule; mărturișiți-mi cum v-ați pierdut umbra? – Un bătăran mi-a călcat-o mai deunăzi, cu atâta grosolănie, încât i-a făcut o gaură mare; acum se află la reparat, căci cu bani se poate face orice. Trebuia s-o primesc încă de ieri”⁶². Dacă, totuși, insignifiența umbrei ar fi la nivelul adevărului prezent în zeflemea, Schlemihl nu s-ar prezenta iubitei sale Mina drept „un om care nu se teme de soare” și nici nu ar invidia un câine: „până și un câine are o umbră”⁶³, lamentație similară pe care o găsim și la regele Lear: „până și câinii au un nume!”⁶⁴.

Tehnica minimală de supraviețuire este de-semnificarea umbrei prin diferite metode. Zeflemeau este doar una dintre ele. Fie că se explică pentru pierderea umbrei prin călătoria în Rusia, iarna, pe un ger năprasnic când umbra i-a înghețat pe pământ atât de puternic încât n-a mai putut-o dezlipi,⁶⁵ fie prin incidentul descris mai sus, rezultatul nu are darul de a-l concilia cu realitatea absenței ei. La fel rezolvă absența umbrei tautologia descrisă mai sus. Starea sa sufletească trăiește însă o realitate care nu se mulțumește cu niciuna dintre explicațiile încercate. „Învăluit de umbrele nopții /.../ nu mai aveam în lumea aceasta nicio țintă, nicio dorință și nicio speranță”⁶⁶.

Desemnificarea umbrei este un deziderat în spatele căruia se ascunde, de fapt necesitatea concilierii **de facto**. Ea nu se realizează, și tocmai din cauza acestui eșec se trece la o nouă rundă a negocierilor: se oferă umbra în locul sufletului.

Adevărata de-semnificare a umbrei se petrece însă dincolo de toate acestea. Ea are loc atunci când Schlemihl cade la înțelegere și cedează umbra pe terenul capitalismului financiar.

⁶¹ Adelbert von Chamisso, *Extraordinara...* ed.cit. p.58

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, p.67

⁶⁴ Shakespeare, *Regele Lear*, Editura tineretului, p.

⁶⁵ *Ibidem*, p.42

⁶⁶ *Ibidem*, p.71.

Din nou, aici, prin intervenția banului ca factor de schimb, apare apropierea de natura intrinsecă a modernității. Determinarea oricărui bun prin ban, întâlnirea esențială a bunurilor pe o piață care nu mai ține de economia naturală și de schimbul în natură, duce la relații de altă calitate. Oamenii diferă esențial după maniera de a face comerț, însă atunci când o economie în ansamblul său este structurată pe o tipologie aparte și când în interiorul ei nu mai pot conviețui fără contradicții grave alte modalități de schimb, respectiva istorie își expune profulul în consecință.

Întreaga poveste poate fi pusă în termenii unei odisei în care umbra are partede o devalorizare care o transformă în marfă expusă pieței, apoi, de o revalorizare de-a lungul căreia se încearcă recâștigarea ei.

*

Re-semnificarea umbrei nu vine dintr-o nouă percepere a ei. Nu se petrece nimic în conștiința personajului care să-l determine la o valorizare diferită. Schimbarea de optică vine pe filieră externă. În chip similar, ignoranța lui Schlemihl este și pentru suflet. Așa cum nu cunoscuse umbra anterior activării pieței, el nu cunoaște nici valoarea sufletului. Atunci când diavolul își dublează propunerea, activismul său economic îl trage după sine pe Schlemihl. Spre deosebire de partenerul său de piață, diavolul știa ce vinde și cumpără. Oferta sa îl găsește în aceeași necunoștință economică și valorică pe Schlemihl. Acesta nu știa mai multe despre suflet decât știuse despre umbră. De ce nu acceptă atunci schimbul, de ce – dacă este vorba despre dobândirea cunoașterii a ce este cu adevărat umbra – nu dă sufletul în locul umbrei? Experiența sa fusese suficientă pentru a-i releva beneficiile dobândirii umbrei. Știa, prin urmare ce câștigă, nu știa, în schimb, ce pierde. Or, necunoașterea a ce pierde atârână mai mult decât cunoașterea a ce câștigă. Comportamentul său nu este raționalist și nici pragmatic. Să fie în joc doar prudența, adică să fie o cunoaștere marca Stan Pățitul care să-l îndemne la reținere? ⁶⁷Nu empirismul experienței își spune aici cuvântul și nici ceva de felul invocării unei experiențe religioase a genului. Refuzul lui Schlemihl nu are baze în propria experiență. El știe doar atât: *nu vreau să vă mai vând nimic, nici chiar în schimbul umbrei*⁶⁸. Nicio îngrijorare pentru starea lucrurilor vândute nu-l reține din fața noului târg. Primește chiar asigurarea că toate lucrurile cumpărate de celălalt sunt în mâini cum nu se poate mai bune: *dați-mi voie să vă arăt – i se spune – că nu las să se mucegăiască lucrurile cumpărate, ci le păstrez cu toată grija și cinstea cuvenită*⁶⁹.

⁶⁷ Nici prudența însă nu se definește în termenii reținerii ci ai acțiunii în cunoștință de cauză: *Sensul și atribuția virtuții prudenței nu este să găsească scopurile sau, mai mult, scopul vieții și să stabilească direcțiile fundamentale ale ființei umane, ci sensul prudenței este de a găsi căi potrivite către acele scopuri și realizarea potrivită aici și acum a acelor direcții fundamentale.* (Josef Pieper, *Tratat despre prudență*, editura Galaxia Gutenberg, 2005, p. 48)

⁶⁸ Ibidem, p.61

⁶⁹ Ibidem

Există prea multă repulsie venită în urma experienței absenței umbrei pentru ca partenerii de piață să rămână aceeași. Schlemihl refuză noua cerere cu toată superficialitatea, în afara oricărei cunoașteri, iar un motiv teologic care să-l determine la refuz nu este de bănuț. Nu există nicio reflecție de asemenea natură, nicio o bănuială sau afirmare a valorii sufletului. Valorile sacre nu au în el un promotor sau apărător cât de avizat. El refuză participarea pe noua piață în aceeași ignoranță și detașare ca și prima dată.

*

Schlemihl participă la piață în două rânduri, diferit de fiecare dată. La început, el se aruncă pe piață fără să reflecteze prea mult și devine o victimă a acesteia. Atitudinea sa este pozitivă, creditează piața și îi răspunde pozitiv. Apoi, când se găsește involuntar atras pe piață, nu mai creditează energiile comerciale și refuză ofertele. Acum, nu mai este o victimă, este însă greu de răspuns dacă este deasupra pieței.

În final, asistăm la transformarea celui ce și-a pierdut umbra (exprimarea este însă improprie, pentru că nu este vorba despre o pierdere, adică despre o despărțire involuntară de bun, ci de o negociere, adică de o despărțire voluntară!) în moralist. El expune, în această fază, o serie de reflecții despre viață și sensul ei, despre amărăciunea și dulceața sa, oferă îndemnuri și sfaturi. Toate acestea provin dintr-o sursă destul de ambiguă, ei nerevenindu-i nicio calificare. Sfaturile oferite nu vin strict nici din partea unuia pățit, a unor extracții de experiență, și nici ca rezultate ale unei gândiri privilegiate.

Cel dintâi sfat are în vedere experiența umbrei, grija pentru ea:

Iar ție, dragul meu Chamisso, îți las moștenire această poveste minunată care ar putea, eventual, să folosească drept învățătură multora dintre locuitorii acestui pământ, după ce eu voi fi dispărut. Tu însă, prietene, dacă vrei să trăiești printre oameni, învață să respecti mai întâi umbra și numai apoi banul.⁷⁰ Și pentru că la toate există o alternativă, sfatul de utilizare a umbrei are un revers: Dacă dorești însă să trăiești numai prin tine și prin ființa ta, oh, atunci nu ai nevoie de niciun sfat⁷¹. Practic, sfatul care închide în sine ultima propoziție a cărții este avertismentul și resemnarea în fața solipsismului. Narcis este incorigibil. Nu există nicio sugestie mitologică pentru corecția lui. Nicio morală și nicio filosofie nu poate rezolva solipsismul. Pentru natura celui ce trăiește numai prin sine și prin ființa sa niciun sfat nu mai are sens. Nu însă un asemenea ins are în vedere Chamisso și nu pentru el a descris povestea lui Peter Schlemihl.

*

Marca romantică nu dislocă termenii negocierii financiare a umbrei. Există o tentă romantică în refuzul mercantilismului. Refuzul banilor și repudierea oricărei soluții prin intermediul lor este atitudinea generală a curentului care a dus la o ostilitate generalizată și prea puțin reflectată. Banul, intrat în toate ingineriile financiare și în toate dezideratele firești în care morala nu era întotdeauna

⁷⁰ Ibidem, p.88

⁷¹ Ibidem

prezentă, nu putea să nu ducă la filistinism și dezumanizare. Ascensiunea capitalismului nu expunea decât rațiuni aflate în imanența economică. Or, romantismul își circumscria aria intereselor într-o zonă mult prea îndepărtată de regimul diurn al vieții. De aici sentimentele negative a căror sursă era, de cele mai multe ori, nocturnă. Ecuația cea mai simplă este acum scrisă: bani contra valori. Pericolul economismului, al echivalărilor financiare generale bântuia sensibilitatea romantică. *Sufletul frumos* al lui Schiller nu era din lumea aceasta. Deasupra bunurilor cu care operează piața se găseau valorile. Considerația romantică în fața acestor termeni era lipsită de compromis. Romanticii găsesc în noua economie cum absolutul este adus pe piață ca oricare altă marfă.

Înainte de a-și vinde umbra diavolului, Schlemihl preferase banul. Posibilitățile acestuia îi erau cunoscute. Banul este anterior diavolului. Când acesta vine să opereze cu el și să-l ofere în forma ineptizabilității sale preferința față de ban era deja fixată. Înainte de a fi corupt și ispitit de diavol, Schlemihl era deja maculat. Dacă este să extragem de aici o ordine a corupției pe scara cronologiei este evident că ea se petrecuse înainte de apariția diavolului. Culpă nu îi revine acestuia în totalitate astfel încât Schlemihl să se poate justifica în ținuta inocenței și purității desăvârșite. El conlucrase la coruperea naturii sale, obținuse deja atâtea rezultate în acest sens încât intervenția secundă a diavolului nu poate scuza în totalitate pierderea. De altfel, diavolul o știe atunci când, suficient de retoric, întreabă: *Am încercat eu vreodată să văucid pentru a vă lua sufletul pe care îl doresc?*⁷². Așa cum, atunci când vânduse umbra fără să se întrebe asupra valorii de întrebuițare a ei, nici acum Schlemihl nu se întreabă în legătură cu valoarea de întrebuițare a sufletului. Putea să facă diavolul ceva cu el sau nu era decât un colecționar care, dintr-un capriciu, aduna diverse?

Similar, nu poate fi descifrată rațiunea disprețului oamenilor pentru cel fără umbră. Nu era în joc mai mult decât o simplă percepere a alterității: faptul că Peter Schlemihl nu este ca ei, că nu posedă un epifenomen ca umbra. Ei înșiși nu știu mai multe despre umbră decât le conferă naturalitatea prezenței. Sunt naturaliști fără niciun fel de participare a rațiunii sau înțelegerii. Asumarea de către ei a umbrei nu se face într-un regim fizical-științific, și nici într-unul consonant simțului de proprietate. Ideea degajată din atitudinea respingerii celui fără umbră este de tip Protagora: numai măsura confecționată din propria stofă are trecere la curte. În rest, cei cu haina croită după alte măsuri, sunt străinii. De altfel, în numirea lui Schlemihl calificarea de străin este continuă, explicită sau implicită.

Teama nu trebuie exclusă din refuzul noii oferte a diavolului. Nu era însă singurul motiv care să determine abținerea de a mai juca pe piața bunurilor expuse. După experiența câștigată în lumea celor care-i refuză pe cei fără umbră, Peter Schlemihl era la începutul unei clarificări. Practic, după pierderea umbrei el accede la o experiență în urma căreia își reconstruiește interior ființa.

*

⁷² Ibidem, p.75

Supus unui etern destin de a nu-și recupera umbra, refuzând noul schimb: umbră contra suflet, Schlemihl își construiește o nouă viață în datele pervertite de comerțul greșit. Nemaiputând fi om căci, o spune el atât de nedrept, *Dumnezeu și-a întors fața de la mine*⁷³, se vede constrâns să se accepte în noile date. Posibilitățile sale de acum diferă. Poate, prin intermediul unui dar norocos: cizmele fermecate care îl pot duce oriunde, să se deplaseze. Călătorește, se deplasează pe toată suprafața pământului și cercetează. Călătoria și cercetarea îi oferă un substitut al vieții. Numai că cercetarea și călătoria nu sunt întrepinse de pe poziția cuiva liber, ci din poziția celui căruia i s-a refuzat libertatea de a o face. Ce face el acum este sub marca alienării. Cercetarea și călătoria suplinesc absența umbrei.

*

În bună consonanță cu orice elaborare de ontologie a umbrei, povestea lui Peter Schlemihl păstrează gradul ei de inefabil, **mutatis-mutandis**, de **numinos**. Aici, ca și în orice ontologie care nu ține să-și elucideze până la capăt obiectul, prezența specifică a sacrului nu poate fi deplin elucidată. Caracterul de incapacitate epistemologică în fața ei exprimă incapacitatea practică a personajului în fața transcendentului. Așa cum Platon nu reușise să confecționeze pentru umbrele din peșteră decât niște marote, povestea lui Peter Schlemihl nu poate să treacă în contul epistemologiei umbrei un conținut pe care doar alte instanțe mai abilitate o puteau face. Nu trebuie omis, pe de altă parte, în fața solicitărilor de acest fel, că ne aflăm pe terenul artei.

*

Există o ezitare în numirea subiectului de față: omul care și-a pierdut umbra sau omul care și-a vândut umbra? Depășirea ezitării nu se rezolvă prin verdictul lipsei de importanță din moment ce rezultatul este același. Nu este însă un același rezultat în opțiunea între cele două. Platon vorbește despre *umbra măgarului*⁷⁴ având în vedere ceva mai mult decât nimic. Omul care și-a vândut umbra este omul care a dispus de ea – omul viu adică. Însuși actul vandabilității care permite cumpărarea umbrei îi arată acesteia dimensiunea vitalității. Numai în măsura în care umbra servește unui scop cumpărarea ei este rațională. Vandabilitatea este însuși semnul viului, umbra atrăgând atenția asupra faptului de a fi în lumină în condiția de verticalitate materială.

Omul care și-a pierdut umbra este omul mort, cel pentru care umbra a devenit de prisos, cel care, nemaifiind în lumină nu mai are nici umbră.

Pentru greci, o bună defnire a vieții era poziționarea sub lumina solară. Soarele era, în simbolistica platoniciană, Dumnezeu vizibil. Lumina de proveniență solară era, în cursul aceleiași simbolistici, lumina divină, iar regretul celor morți era, în acest sens, imposibilitatea de acces la lumina solară, de a se vedea condamnați la noaptea cea veșnică în care lumina este absentă.

Cetățenia divină era sinonimă cu posesia umbrei, iar pierderea acestei cetățenii era echivalată cu moartea.

*

⁷³ Ibidem, p. 46

⁷⁴ Platon, *Opere*, vol IV, editura științifică și enciclopedică, p. 78.

Niciuna dintre cele două variante: a pierde sau a vinde umbra nu au în vedere un obiect al acțiunii cu existență în suspensie. Dacă umbra ca obiect ce urmează a fi vândut sau ca obiect care deja a fost pierdut nu este înțeleasă în forma autonomiei sale, a existenței separate, la îndemâna deținătorului, cu ea nu se poate face nimic din cele intenționate. Pentru a vinde sau pierde umbra se solicită un bun care să facă posibilă tranzacția.

Ambele genuri de disponibilizare a umbrei: vânzarea sau pierderea presupun calitatea de bun. În ambele, umbra se teaurizează. Totul pe fondul modernității pieței unde comerțul dă tonul celor existente. **Homo-mensura** a lui Protagora este investit în modernitate cu **obversia** termenilor.

*

Schema teologică de aici este simplă: umbra nu este decât o haltă pe drumul care vizează destinația finală: sufletul. Pentru diavol imaginea traseului este clară: pentru a ajunge la scopul final, la capătul drumului, trebuie parcursă toată întinderea, cu toate diviziunile sale. Metamorfozele însoțesc în permanență protagoniștii pentru că în cursul unei călătorii de acest fel nimeni nu rămâne același. *Umbră contra suflet* este ecuația care semnalează ierarhia.

Niciunul dintre cei doi nu se angajează la fel de voluntar de-a lungul acestei călătorii. Diavolul este de la început angajat plenar, voința lui acoperă întregul traseu, nici una dintre halte nu este neglijată. Triumful este cu atât mai plenar cu cât parcurge totalitatea drumului. Posibilitatea de a sări părți din traseu nu-i exprimă eficiența, dimpotrivă!

*

Nu există singurătate a victimei acolo unde diavolul este activ, și nici lumea în care ispitele sale sunt exercitate nu este fără Providență. În momentul în care semnătura noului acord era gata să fie pusă intervine ceva care, de astă dată este corect interpretat. *Sunase ceasul al doisprezecelea*⁷⁵ – simte Schlemihl. *Am căzut într-un leșin adânc și am zăcut un timp îndelungat ca în brațele morții*⁷⁶. Interpretarea sa este exactă:

atunci a intervenit, ca de atâtea ori în viața mea și prea adeseori în istoria lumii, o întâmplare în locul unei fapte. Mai târziu, m-am împăcat cu mine însumi. /.../ Atunci am învățat să prețuiesc această necesitate, care împinge întregul angrenaj al lumii, în care noi ne îmbucăm doar ca niște roțițe ajutătoare. Ceea ce are să fie, trebuie să se întâmple; ceea ce a fost sortit a trebuit să se întâmple, conform aceleiași providențe, pe care abia acum am învățat s-o respect atât în soarta mea cât și în soarta aceloră cu care eram în legătură⁷⁷.

De acum, lucrurile ar putea să pară mai ușoare. Într-un fel chiar sunt: conciliat cu absența umbrei, el depășește momentul de început în care viața îi părea imposibilă. De acum, viața îi pare posibilă așa cum este, fără umbră.

*

⁷⁵ Adelbert von Chamisso, *op.cit.*, p. 68.

⁷⁶ *Ibidem*, p.69

⁷⁷ *Ibidem*, pp.68-69.

Obsesia cercetării are un obiect predilect: pământul. Nu cerul, astrele, mărire, ci pământul:

am cunoscut mai temeinic decât oricare alt om pământul, configurația sa geografică, înălțimea lui, temperatura, schimbările atmosferice, fenomenele puterii magnetice, viețuitoarele și, în special, regnul vegetal /.../ am sporit cu mai mult de o treime numărul speciilor cunoscute, dar cred că am contribuit cu ceva la cunoașterea sistemului naturii și a geografiei plantelor. Acum lucrez cu încordare la opera mea despre faună⁷⁸.

Avem, parcă, un tratat despre pământ în toată structura lui științifică. Nu există prea mare diferență între obiectivele fixate aici și modul elaborat în care sunt prezente într-un curs universitar german ținut în aceeași epocă, la o dată apropiată. În curs, pământul este privit în diviziunile: *natura geologică, organismul vegetal, organismul animal*, fiecare dintre ele cu alte subdiviziuni. Organismul animal, de exemplu, este divizat în: *configurația, asimilația, procesul generic*, la fel organismul vegetal: *configurație, asimilație, proces generic*, iar pentru natura geologică există diviziunile: *istoria pământului, diviziunile membrilor pământului, viața pământului*⁷⁹.

Vorbind despre identitatea sufletului și alcătuirea lui, discursul era în termenii materialişti ai epocii. În chip paradoxal, romantismul cultiva, deopotrivă, interesul pentru științe, dar păstra și atitudinea de conservare a laturii inefabile. Definiția dată provocator de către diavol este construită unilateral, ignorând a doua dimensiune. Sufletul este, între altele – și constituția construită ad-hoc aici elimină voluntar tocmai ceea ce îl salva! – *putere galvanică, activitate polarizatoare*, adică dimensiuni care epuizează la nivel material orice alcătuire. Când ia în considerație *fizica individualității totale*, Hegel vorbește despre *procesul chimic* și cele două acțiuni specifice: *împreunarea și separarea*. Pentru prima, *galvanismul* este hotărâtor. *Simplul curent galvanic nu este în genere decât legătura unor termeni opuși, prin mijlocirea unui al treilea, dizolvant de natură neutrală, în care diferența poate ajunge la existență*.⁸⁰ O asemenea definiție a galvanismului era, evident, luată din manualele și cercetările vremii. Mai interesant însă este cum unele particularități ale galvanismului, în interpretarea lui Hegel, configurează anatomia sufletului: *activitatea procesului galvanic este declanșată prin faptul că se naște o contradicție imanentă, cele două determinații particulare tinzând să devină fiecare cealaltă*⁸¹, iar puțin mai jos spune: *activitatea galvanică se manifestă deopotrivă ca gust, cât și ca fenomen luminos*⁸².

⁷⁸ *Ibidem*, pp.87-88

⁷⁹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Enciclopedia științelor filosofice, partea a doua, Filosofia naturii*, pp. 579-581

⁸⁰ *Ibidem*, p.327

⁸¹ *Ibidem*, 328

⁸² *Ibidem*, 331.

MORALITY OF THE 18th CENTURY’S MAN OF FEELING – A VIRTUE OR A VICE?

Ramona Elena CHIȚU

Abstract: A detailed and objective presentation of feeling in the context of a capitalist society whose main preoccupation is commercial transactions, Henry Mackenzie’s *Man of Feeling* leaves room for interpretation in terms of the main moral values guiding the individual in the late 18th century. Interpreted within the limits of the close interdependency established between literature and historical background, Harley’s conduct, as depicted in the novel, seems to reflect the powerful contradictions between the individual’s mental representation and attitudes and the ideological system, the patterns of value and mental structures featuring the European society at the time. By revealing his mental and psychological structures as such, Harley becomes, a hypostasis of the human condition which should be looked for somewhere in between the two contradictory viewpoints in vogue at that time: a determinism caused by the existence of the divine providence opposed to the causal sequence of innate feelings, that is somewhere between virtue or vice.

Keywords: sentimental, morale, benevolence, trait of character, inner nature

The period of time envisaged in this study is the late 18th century, commonly known as the Age of Enlightenment. Considered by many a response to the Baroque, the Age of Enlightenment is a period of profound cultural developments, the main purpose being the removal of former dogmas and the enlightenment of people through the analysis of their own experiences, along with the renewal of commercial relations and cultural exchanges among countries. The organization of new artistic forms further supported the development of self and national consciousness, people witnessing a diffusion of learning through different cultural means. Arts and music were at their best during the Enlightenment age. Well-known composers, such as Mozart, Handel, George Frederic, Ludwig van Beethoven, Bach, Johann Sebastian. Joseph Haydn, considered to be more than writers of their music, performed their works. Modifications also occurred on literary levels as late 18th century was the time when the press, especially brochures, was very popular in people’s homes and individuals used to allow more of their time to reading. Moreover it was the time when artistic manifestations and reading in salons were fashionable. Under such circumstances, literature appears as the most suitable form, able to render the realities of the time, as, according to Richard B. Sher, publishers were developing “a ubiquitous book culture that was intimately tied to the espousal and promulgations of the Enlightenment”.

“Enlightenment thinkers were proclaiming, with obvious pathos, the need to fight against the traces of ignorance, expressing, at the same time, with no hesitation, their longing for the emancipation of the human being through the words of books”. This is one of the main purposes literature had at that time, still the extent to which it was achieved is still uncertain as the means of an elementary education were poor and the percent of illiterate people was still high at that time, even in countries with developed industrial civilization. In this respect, according to the author Romul Munteanu, only 29% from the people in England could read.

Apart from its many functions, literature, along with other forms of cultural initiations, has the distinguishing role of assisting literary critics and historians in their attempt to retrace a certain period of time from historical, cultural, economic or political viewpoints. Equally true is the fact that any single literary work cannot entirely enjoy an accurate, complete and thorough understanding from its readers unless the perusal relies on the restoration of the cultural environment governing the time of writing. It is within such a close interdependency, which is mandatory to be taken into consideration when approaching literary texts, that one should consider the late 18th century English literature.

In his book *Comparative Literature and History of Mentalities*, Alexandru Dutu mentions that “A literary work which opens a new series of such literary works, prefiguring a style, is usually created at times of great pressures, of great truths and deep doubts”. In an attempt to exemplify the above mentioned statement, our attention focuses on the sentimental novel, a literary genre which endeavored to affirm the so-much restricted functionality of feeling in a phase when the superiority of urban against rural locations, the complete trust in the virtues of technology, otherwise considered capable to solve any problem, the emphasis on immediate social efficiency, all such concerns and beliefs expressed during the Enlightenment Age highly praised reason.

Clarissa by Samuel Richardson is considered to be the novel which initiated the pattern of the sentimental character, this time a heroine, whose suffering sensibility can be finally awarded only by death or marriage. During the second half of the 18th Century, sentimental literature is turning towards the sentimental male character, usually depicted as either too kind or too naive for those times: *David Simple* by Sarah Fielding, *The Fool of Quality* by Henry Brooke, *The Vicar of Wakefield* by Oliver Goldsmith. In this end, the most representative sentimental novels are considered to be *Sentimental Journey* by Laurence Sterne and *The Man of Feeling* by Henry Mackenzie.

As part of the cultural expression popular in the Age of Enlightenment, Henry Mackenzie’s *Man of Feeling* is mainly based on depicting feeling and kindness as fundamental innate values of human nature. The novel was published in 1771 anonymously, all data related to its origins being provided by a parish priest who had used the manuscript for the wadding of his gun: “Some time ago said he one HARLEY lived there, a whimsical sort of a man I am told,

but I was not there in the cure; though, if I had a turn for those things, I might know a good deal of his history, for the greatest part of it is still in my possession”.

The curate further confesses that the manuscript he now owns once belonged to a tenant the people in the parish used to call *The Ghost*. Found in the abandoned room of the tenant who has now passed away, the manuscript does not appeal to the landlord as:

Soon after I was made curate, he left the parish, and went nobody knows wither; and in his room was found a bundle of papers, which was brought to me by his landlord. I began to read them, but soon grew weary of the task; for, besides that the hand is intolerably bad, I could never find the author in one strain for two chapters together; and I believe there's a single syllogism from beginning to end.

Such an artifice, otherwise very common with the gothic novel, caused several misunderstandings among critics and readers about the real author of the novel. The novel caught the fancy of French readers and was soon translated into French. Once it was translated, as early as 1775, under the title of *L'Homme sensible*, the novel was assigned to the writer Henry Brooke.

The Irish Clergyman Charles Stewart Eecles intended to republish the manuscript and become its author. Such incidents seem to have determined Mackenzie to reveal, in 1777, after 6 years from the initial publishing of his book, the fact that he is the author of the novel *The Man of Feeling*.

The novel betrays its faithful compliance with the cultural framework of the time even from the first paragraphs in the *Introduction*. Disregarding a somehow narrative technique, *The Man of Feeling* starts nowhere, with no particular reference to the time, place or the story-teller of the action. It is “just a bundle of little episodes, put together without art, and of no importance on the whole, with something of nature, and little less in them” as the curate – the manuscript's editor himself confesses. For some critics, including Steven Bending, the *bundle of papers* is meant to symbolically represent, by reference to David Hume's interpretation of the self, the personal identity of the sentimental hero himself. By contradicting some philosophers in whose opinion the individual is at every moment conscious of his self, David Hume (*A Treatise of Human Nature, Section VI, O Personal Identity*) mentions that “they are nothing but a bundle or collection of different perceptions, which succeed each other with an inconceivable rapidity, and are in a perpetual flux and movement”.

While joining Harley in the range of states proposed by the author of the novel, we are likely to discover a prototype of the sentimental man, whose attitude towards his private life and especially towards society is completely different. The huge gap existing between the man of feeling and the society he lives in is firstly hinted at by the apparent lack of organization of the novel and by the loose literary narrative scheme. On the one hand, the narrative text is not chronologically arranged, it consists of random chapters, interrupted by editorial interventions and

missing parts of the manuscript. On the other hand, the text sometimes leaves Harley aside for including some scenes, or different characters and situations.

The world Harley lived in was a world of social differences engendered by monetary differences, the modern status of the individual being based on wealth: “nowadays it is money, not birth, that makes people respected”. That is why, most properties belonged to either merchants or stewards: “... great part of the property in his neighborhood being in the hands of merchants, who had got rich by their lawful calling abroad and the sons of stewards, who had got rich by their lawful calling at home”. In such a society, the artist was slightly welcomed: “Philosophers and poets have often protested against this decision; but their arguments have been despised as declamatory, or ridiculed as romantic”. Moreover, this society cannot take any interest in the individual’s feelings:

There are certain interests which the world supposes every man to have and which therefore are properly enough termed worldly, but the world is apt to make an enormous estimate: ignorant of the dispositions which constitute our happiness or misery, they bring to an undistinguished scale the means of the one, as connected to power, wealth, or grandeur, and of the other with their contraries.

Many of the episodes in the novel generate a sort of nostalgia for the loss of a flawless rural community, which leads us to the conclusion that for the 18th Century innovation does no longer mean a renewal of tradition but an alienation from it. On the other hand, this is a reasonable feeling taking into account the fact that countries like England and Holland were witnessing at that time the settlement of an industrial civilization which sensibly disagreed with the feudal agrarian civilization.

The obvious adversaries of the man of feeling appear to be the artificial, insidious and insincere individuals Harley gets acquainted with. Irrespective of their positions in society, the two acquaintances who join Harley before his meeting with the baronet, that is the *grazier* and the *prim*, seek to behave as if they were the most moral of men when they are in fact among the least. For many of the kind, the single feeling they are capable of when watching suffering is fun as the asylum’s keeper himself states: “...as he expressed it in the phrase of those that keep wild beasts for show, were much better worth seeing than any they had passed, being ten times more fierce and unmanageable”.

The same feels the “naturally impetuous, decisive, and overbearing” gentleman about *honour and politeness* when he describes an *amiable character*. For him and many of the kind, virtue is determined by vanity while *generosity and feeling* are proper only to those individuals who are incapable to achieve the wealth of others. In such a context, sentimentalism becomes morally irrelevant.

Situated between loneliness and engagement, trying to fight ignorance, content of his own innate reactions, Harley is subject to a long series of challenges until reaching the ideal of a happy existence. Closely related to morality, Harley’s ideal of happiness is entirely associated with benevolence

and feeling. Tempted by achieving of happiness by closely obeying his innate feelings, the sentimental man oscillates between the delight caused by senses, enthusiasm and melancholy and last but not least frustration.

Through a long range of devices envisaged by the author, such as occurrence of different events, situations, still life descriptions, even the obsessive use of a certain word in the whole novel, Harley reveals series of innate fundamental traits of character which, in fact, can be drawn to his principles of morality:

- bashfulness – defined as “a consciousness which the most delicate feelings produce, and the most extensive knowledge cannot always remove”;
- disregard of *pomp* and *grandeur* otherwise than “in the state which Providence assigned him”;
- a heartfelt consideration for inward beauty traits such as kindness, generosity, helpfulness to the detriment of outward beauty traits, as shown in Harley’s description of Miss Walton;
- Indignation at lies, hypocrisy, artificiality, affectation:

Harley began to despise him too, and to conceive some indignation at having sat with patience to hear such a fellow speak nonsense. But he corrected himself by reflecting that he was perhaps as well entertained, and instructed too, by this same modest gauger, as he should have been by such a man as he had thought proper to personate. And surely the fault may more properly be imputed to that rank where the futility is real than where it is feigned: to that rank whose opportunities for nobler accomplishments have only served to rear a fabric of folly which the untutored hand of affectation, even among the meanest of mankind, can imitate with success.

- satisfaction and contentment generated by the pleasure of being able to assist suffering people;
- empathy towards suffering individuals;
- the wish to fight against inhumanity.

Taking as a starting point the statement of Lucien Febvre (*Combats pour l’histoire*) – “... the reading public of a Middle Ages courteous novel is definitely different, both in quantity and manner, from the reading public of a 19th century serial novel or of a 20th century popular film”, we daresay a complex analysis shall first attempt to relate the image of the sentimental man, as such, to the temporal factors, contemporary to the time the novel was conceived.

By revealing his mental and psychological structures as such, Harley becomes, a hypostasis of the human condition which should be looked for somewhere in between the two contradictory viewpoints in vogue at that time: a determinism caused by the existence of the divine providence opposed to the causal sequence of innate feelings.

Different from the 17th century when morality was closely related to theology principles (for example, La Bruyere could not define an individual as morale unless

he believes in God), the 18th century requires an affirmation of secular morality. The 18th century morality imposes another vision on the relation between feeling and reason. Deists and atheists were focusing on human personality, on the individual's initiative and personal responsibility, on the innate feelings of human nature which can determine good or bad actions, all such principles causing a final evaluation of the social functionality of the human behavior. Within such a context, Harley's morality is completely strange even absurd, different from the morality as conceived by deists and atheists for whom the human being's behavior cannot be appreciated but in terms of social criteria.

In his *Essay Concerning Human Understanding*, John Locke defines morality in terms of certain rules and voluntary relations among people, including the relation between good and evil. Theoretically, the notion of good meets our liking and the notion of evil our disliking, but interpreted from morality viewpoint the voluntary action of choosing between good and evil is subject to certain laws, such as: 1. **The divine law** – according to which such voluntary actions are sins or just the fulfillment of one's duty; 2. **The civil law** – according to which such actions are reprehensible or not; 3. **The law of opinion or reputation** – according to which voluntary actions are virtues or vices.

At this point, for the 18th century society Harley lives in, morality becomes a question of virtue or vice. For deists and atheists, sentimentalism is morally irrelevant and so it is for the wealthy aristocrats. For the society of that time the feeling was anti-aristocratic. A natural instinct for many, feeling is likely to be representative for lower classes, usually victims of an immoral and amoral market economy. For many writers and critics from then on this type of sensitive and sentimental hero is just a pleading for a new approach on human psychology and morale.

Harley himself attempts to associate kindness with virtue as “minds like Harley's are not very apt to make this distinction, and generally give our virtue credit for all that benevolence which is instinctive in our nature”.

The author himself seems to show deep appreciation and respect for Harley's noble character and his sensitivity, as he concludes:

I entered the room where his body lay; I approached it with reverence, not fear; I looked; the recollection of the past crowded upon me. I saw that form, which, but a little before, was animated with a soul which did honour to humanity, stretched without sense of feeling before me. (...) I sometimes visit his grave. I sit in the hollow of the tree. It is worth a thousand homilies! every nobler feeling rises within me! every beat of my heart awakens a virtue!

At the same time, uncertain about the readers' mental orientation, he leaves room for interpretation: “We would attempt to describe the joy which Harley felt on this occasion, did it not occur to us, that one half of the world could not understand it though we did, and the other half will, by this time, have understood it without any description at all.

Still a vice would have been morality if the temporal factors are shifted backwards to the 16th century. Totally unfitted to the cultural pattern which

focused on honor, reputation due to personal qualities in accordance with those imposed by society, esteem and prestige, Harley would appear an absurd even foolish type of individual.

Extending the temporal factors onwards to the 21st century, we can state that many concepts completing the mental framework of the late 18th century individuals are still familiar nowadays. Much of the modern reader's attitude towards the message transmitted depends on his mental orientation. That is why Harley offers a pattern of thinking and behavior to individuals who feel solidarity with him, individuals whose systems of values is the same. Moreover, shifting the interpretation to religious orientation, Harley is a pattern of commonsense individual, Christ like in everything he does.

Nevertheless, some parts of Harley's conduct can be considered obsolete by modern readers. For example, the word sentimental has nowadays a different acceptation, a derogatory sense which refers to an excessive and embarrassing sensitiveness or feeling. This entitles us to believe that, the 21st century reader would not appreciate Harley's excessive sentimentalism which sometimes can also generate ludicrous situations. Such an attitude is witnessed even in the novel by the tavern waiter the very moment when Harley realizes he has no longer any money left to pay his bill since he had spent it on an act of benevolence, that is, helping a prostitute. The waiter suggests Harley to give his watch as a pledge which Harley accepted quickly and willingly "without taking notice of the sneer of the waiter, who, twirling the watch in his hand, made him a profound bow at the door, and whispered to a girl who stood in the passage, something, in which the word CULLY was honoured with a particular emphasis". This is not the only situation when Harley learns he has been deceived. A similar scene is the one when Harley is cheated by a man who takes his money in a card game.

Whenever confronted with suffering, Harley is overwhelmed to the point of tears, so excessive sentimentalism certainly becomes a part of the sentimental man's mental discourse. It is also obvious from the 26 occurrence of the noun *tears* in the whole novel, otherwise considered a recurrent theme, which entitles us to see the word as the symbol of pain and discontent. At the same time, bursting into tears becomes a cliché, a stereotypical manner of reacting when confronted with suffering. Otherwise, the hero's sensibility is mainly conveyed by the physical suggestiveness of the language itself. Considering the centrality feeling gained in the novel, the author Ann Jessie Van Sant argued that "Mackenzie's title was probably more important than his novel, expressing without clarifying the multiple kinds of significance that the term feeling had acquired. In such a context," feeling was a defining term for man, first because moral and aesthetic life was experientially (subjectively) a form of feeling, and second, because all experience occurred through the physiological structures of feeling".

Within the context of such a close interdependency between a literary work and the collective mentality in vogue at the time of its writing, the difficulty faced by readers when trying to understand mental structures depicted by foregoing literary works becomes reasonable.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice (editori Victor Neumann, Armin Heinen), Iași, Editura Polirom, 2010, 528 p.

Volumul de studii, intitulat *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, este rezultatul celei dintâi conferințe internaționale, organizată în septembrie 2009, la Timișoara, în cadrul căreia au fost abordate teme referitoare la analiza istoriei conceptelor fundamentale din limbajele social-politice românești.

Colaboratorii acestui volum, profesori și cercetători proveniți de la diverse universități din Germania, Statele Unite ale Americii, Franța, Olanda, Ungaria și România, reușesc să dezvăluie laturile necunoscute sau prea ideologizate ale politicii României moderne și modul în care s-a constituit statul român, să surprindă decalajele culturale și sociale din spațiul românesc și să noteze ce s-a realizat sau nu s-a realizat în vederea europenizării României, de la 1859 și până în prezent. Prin urmare, sunt utilizate noțiuni și concepte fundamentale, care au contribuit la creionarea cadrului necesar formării ideilor și a gândirii politice dominante. Scopul studiilor publicate în acest volum este accentuarea importanței investigațiilor științifice, care provin dintr-o paletă vastă de domenii, astfel încât imaginea din trecut, dar și din prezent a României, să fie cunoscută tuturor celor interesați.

În studiile publicate în acest volum, teoreticul referitor la istoria conceptuală se îmbină cu studiul de caz, prin clarificarea, pe de o parte, a importanței unei Begriffsgeschichte românești, iar pe de altă parte, prin evidențierea faptului că demitizarea este cea care mijlocește înțelegerea concretă a trecutului. Se acordă o atenție deosebită cunoașterii trecutului și prezentului României, depistării limbajelor care au însoțit cele mai importante evenimente politice, nuanțării de noi perspective alternative asupra culturii române, prin includerea relației dintre elite și mase, și printr-o gândire novatoare asupra procesului de modernizare statală și socială.

Studiul, cu care debutează *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, îi aparține lui Victor Neumann (Timișoara), care este de părere că, dacă alegem varianta care propune rescrierea discursului despre trecut în fostele state comuniste, discurs remodelat prin studiul limbii, conceptelor, ideilor și al cunoașterii societății, atunci ne vom îndepărta de la vechile ideologii, pe care s-au clădit și pe care au rezistat regimurile totalitare. Potrivit aceluiași autor, prin studiul conceptelor ajungem la o transformare a evoluției istorice a societății într-un material de reflecție. Prin urmare, studiile din acest volum urmăresc rescrierea istoriei României și reconstrucția intelectuală a cetățeanului, respectiv evidențierea rezultatelor gândirii științific-rationale.

Același autor, în studiul *Neam și popor: noțiunile etnocentrismului românesc*, reușește să demonstreze faptul că, pe lângă convergențele intelectuale ale Epocii Luminilor, întâlnim și elemente particulare, care dezvăluie diferențele dintre Estul și Vestul Continentului. Este vorba despre termenii românești care definesc identitatea colectivă. Victor Neumann arată faptul că, termenul *neam*, apărut în Transilvania, sub influența limbii maghiare, are, în limba română, valori semantice apropiate sau similare cu *etnie-naționalitate-națiune*. De multe ori, el înlocuiește conceptul de *popor*. În acest studiu, autorul, printr-o analiză riguroasă, demonstrează, pe de o parte, de unde anume pornesc evoluțiile paralele, iar pe de altă parte, prin ce anume dovedesc ele continuitatea fundamentelor culturale distincte.

Tot Victor Neumann, în studiul *Conceptul de totalitarism în limbajele social-politice românești*, identifică modul în care conceptul de *totalitarism* este utilizat în cultura și limbajele social-politice românești, atunci când se referă la istoria comunistă. Autorul reușește, prin exemple și observații, să arate care au fost factorii și condițiile care au favorizat implementarea ideologiei și a practicilor de tip totalitar într-un stat precum România.

Reputatul istoric german Armin Heinen (Aachen), cunoscut publicului românesc prin traducerea pertinentei sale cărți dedicate Mișcării Legionare, în studiul său *Elaborarea istoriei României: dezbateri metodologice*, observă cum aceste contribuții de istorie conceptuală românească sunt deosebit de utile prin modalitățile de abordare și de interpretare, cea mai mare parte fiind orientate către istoriografie, asigurând condițiile necesare depistării transformărilor semantice din trecut și elaborarea „conceptelor de experiență”.

Același autor, în studiul *Istoria politicului văzută ca dispută în jurul conceptelor: politică, om de stat, om politic, politician*, remarcă faptul că, în România, câmpul conceptual al termenului *politică* nu a fost, încă, în mod sistematic abordat. Dacă în Occident conceptul de *politică* are o tradiție îndelungată, în cultura română era o noutate la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Armin Heinen subliniază că, în spațiul românesc, termenul *politică* „are o istorie destul de agitată”, motiv pentru care prezintă, în cel puțin opt faze, transformările care au avut loc în legătură cu acesta, fiecareia fiindu-i caracteristice anumite etape.

Tot Armin Heinen, în studiul *Imaginile Europei – imaginile României (1945/1948-2008)*, arată că, în perioada 1945-2008 se pot distinge mai multe faze ale distanțării și apropierii dintre România și Europa. În acest scop, autorul examinează cele trei dimensiuni: sfera politică, reacțiile intelectualilor și ancorarea geografiei simbolice.

Alexandre Escudier (Paris), în *Semantica istorică, modernitatea politică și istoria României (1780-1939)*. *Câteva considerații*, reamintește și utilizează în studiul său principalele teze și ipoteze ale lui Reinhart Koselleck, referitoare la semantica istorică, proiectează eventualele evoluții proprii acestei abordări, iar la finalul studiului enunță anumite considerații despre istoria modernă a României.

În *Conceptul de educație în gândirea iluminist-romantică a românilor din Transilvania*, Iacob Mârza (Alba-Iulia) se ocupă de cercetarea conceptului de

educație într-un context specific. Autorul studiului arată că, această cercetare este benefică, întrucât: contribuie la cunoașterea istoriei intelectuale și a ideilor politice românești; are ca scop dezvăluirea sensurilor multiple ale acestui concept (imperiale, guberniale, locale), precum și a contribuțiilor de limbă și de idei ale unor intelectuali de seamă din mediile bisericești sau/și laice; dezvăluie implicarea școlilor de la Blaj în promovarea noului concept de *educație*, potrivit doleanțelor secolului al XVIII-lea, dar și în conformitate cu reformele din timpul împăraților Carol al VI-lea, Maria Tereza și Iosif al II-lea; arată necesitatea formării și perfecționării unui grup de intelectuali de elită, care să participe la emanciparea civilă și politică. Prin urmare, conceptul de educație sugerează o nouă cercetare a izvoarelor, o redimensionare a cunoașterii adevărului din Transilvania, într-o perioadă de tranziție spre modernitate.

În continuare, Klaus Bochmann (Leipzig/Halle), în studiul *Conceptul de patriotism în cultura română*, prezintă evoluția conceptului de *patriotism* și a câmpului lexical aferent în literatura politică și artistică de limbă română de la începuturile dezbaterilor în Principatele Române, apoi continuă cu această analiză până în prezent. Potrivit acestui autor, conceptul de patriotism în cultura română se întrepătrunde cu discuțiile și dezbaterile privind formarea statului național. Deși, în prezent, se poate vorbi despre o anumită demodare a acestui concept, totuși este de nelipsit din uzul limbii române.

În *Liberalismul românesc (1821-1866)*, Keith Hitchins (Urbana&Champaign) prezintă evoluția conceptului românesc de *liberalism*, în perioada cuprinsă între 1821 și 1866, atunci când întâlnim expresia coerentă a principiilor liberale, procesul fiind dependent, într-o anumită măsură, de modificările din vocabularul social-politic. Autorul consideră că liberalismul, pe care reprezentanții națiunii române l-au cultivat și difuzat în acest răstimp, a fost rezultatul întrepătrunderii tradiției autohtone de gândire social-politică cu anumite concepte vest-europene, cu precădere cele franceze. Evoluția ideilor liberale poate fi urmărită în documentele emise în acest răstimp: proiectele de constituții, codurile de drept, proclamațiile politice, petițiile de drepturi, pamflete și, nu în ultimul rând, corespondența privată.

Wim van Meurs (Nijmegen), în *Democrație, democrat, democratizare*, remarcă faptul că studiul proceselor de democratizare contribuie la cunoașterea și înțelegerea sensurilor pluraliste ale limbajelor social-politice. Autorul concluzionează că, în prima jumătate a secolului al XX-lea, din punct de vedere semantic, în discuțiile și dezbaterile politice conceptul de *democrație* nu îndeplinește un rol ideologic-combatant. Dar, perioada de după 1989 a dus la o reconceptualizare a *democrației* și a democratizării, orientată de influențele externe.

Conceptul de progres: relația conflictuală dintre liberalism și intervenția statală este titlul studiului Angelei Harre (Frankfurt/Oder), în care se arată că, în spațiul românesc gândirea progresistă „a evoluat pe o spirală a radicalizării intervențiilor statale”, care a culminat cu economia planificată de tip sovietic, fiind depășită abia după 1989. Pentru teoretizările conceptuale românești, definitorie era, până atunci, dezbaterea sau chiar neacceptarea variantei unui progres obligatoriu. În România, luând în calcul înapoierea economică, orientarea către

viitor era însoțită de teama că independența statală putea fi amenințată, dacă nu ne adaptăm ritmului industrializării din Europa de Vest. În aceste condiții, progresul a devenit un concept al planificării.

Dietmar Muller (Leipzig), în *Conceptul de proprietate în istoria economico-juroidică românească*, arată că, în istoria românească conceptul de proprietate nu a fost perceput ca un concept liberal (bineînțeles, cu unele excepții), practica proprietății neînsușindu-și asemenea principii. Instituția proprietății nu a avut la bază dreptul proprietății universale și formal echitabile, iar marea promisiune normativă a acesteia nu a fost îndeplinită. În secolul al XIX-lea, proprietatea asupra pământului, privită în sens liberal-individualist, a aparținut marilor moșieri, iar cea mai mare parte a țăranilor dispuneau de pământul pe care îl lucrau potrivit dreptului cutumiar. Paradoxal, după Primul Război Mondial, când reforma agrară determinase o creștere bruscă a numărului de proprietari, asistăm la îngrădirea proprietății, urmărindu-se, de fapt, adaptarea instituției proprietății la tiparele național-colectiviste și dirijiste. Această tendință a continuat și în vremea comuniștilor, conceptul de proprietate fiind privit după modelul colectivismului de clasă. După mișcarea din anul 1989, când proprietatea liberal-individualistă a fost reabilitată și implementată, excedentul ideologic a fost într-o continuă scădere.

În studiul *Noțiunea de Europa din perspectiva științei istorice românești*, Hans-Christian Maner (Mainz) reușește să demonstreze faptul că, în prezent, analizarea noțiunii de Europa revine în centrul preocupărilor. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, noțiunea de Europa era un mănunchi de năzuințe, care aveau ca punct comun fundamentul creștin. Peste numai un secol, începe să se impună concepția politică europeană, care va conduce la geneza statelor naționale. Cu precădere în secolul al XX-lea acest concept este de nelipsit discursului identitar. În istoria românilor, atât pentru adepții apartenenței la Europa, cât și pentru sceptici, Europa înseamnă, în primul rând, creștinism, civilizație și Occident. După 1989, noțiunea de Europa este pusă aproape mereu în strânsă legătură cu ideea de Uniune Europeană.

În studiul *Conceptul de constituție în istoria gândirii juridice românești*, Edda Binder Iijima (Heidelberg) reușește să surprindă premisele istorice și procesele de evoluție a ideii de constituție din spațiul românesc. Acest studiu prezintă un interes deosebit, constituționalismul fiind și astăzi o problemă sensibilă și preocupantă.

Ruxandra Demetrescu (București), în studiul *Conceptul de stil național în istoriografia artistică. Afirmarea vocabularului critic*, identifică, mai ales în zona artelor plastice, modul în care s-a constituit, în perioada interbelică, un stil specific, românesc, național, care avea ca scop diferențierea de modelul occidental.

În studiul *Conceptualizarea caracterului național în tradiția intelectuală românească*, Balazs Trencsenyi (Budapesta) oferă o imagine de ansamblu asupra evoluției conceptului *de caracter național*, depistând anumite transformări de paradigmă în discursul național: amploarea romantismului național; încercările din perioada interbelică, referitoare la creerea unei ontologii etnice; ideologia „național-comunistă” din perioada 1960-1980. Autorul demonstrează

că, în linii mari, conceptualizarea acestui caracter s-a circumscris modelului general european, dar a avut ca specific și anumite combinații discursive.

Mirela-Luminița Murgescu și Bogdan Murgescu (București), în studiul *Tranziție, tranziții: conceptualizarea schimbării în cultura română*, analizează modul în care a evoluat câmpul lexical al acestui concept și semantica lui în cultura română modernă. Autorii consideră că, termenul *tranziție* s-a impus în limbajul social-politic românesc la mijlocul secolului al XIX-lea, fiind utilizat pentru a desemna stadiul încă neterminat al modernizării și adoptării modelului occidental. În continuare, Mirela-Luminița Murgescu și Bogdan Murgescu demonstrează faptul că, în prima jumătate a secolului al XX-lea acest termen a pierdut teren, fiind interpretat, în cele mai multe cazuri, în mod negativ. În perioada comunistă, odată cu desprinderea și reținerea principalelor caracteristici ale limbajului referitor la evoluția istorică, *tranziție* a început să prindă contur, dar demersurile de conceptualizare a transformărilor istorice nu au produs rezultate benefice din punctul de vedere al cunoașterii, pentru contemporani. Ca urmare a revoluțiilor din anul 1989, fostele țări comuniste din Europa au intrat în *tranziție*. Conceptul s-a impus pentru a desemna evoluția societăților lor, *tranziție* intrând în concurență în mediile academice cu mai profundul *transformare*.

În ultimul studiu al acestui volum, *Cenzură, manipulare, libertate de expresie-interogații cu privire la științele comunicării din România*, Gheorghe Schwartz (Arad) își propune și reușește să analizeze următoarele aspecte: semnificațiile pe care le-a dobândit, în ultimele decenii, conceptul de „sferă publică”; modalitatea diferită de abordare a sintagmei „libertate de expresie” de către cei care au fost sub dictatură, dar trăiesc în prezent într-o societate democratică, pe de o parte, și cei care nu au cunoscut îngrădirile impuse de regimul totalitar, pe de altă parte; de ce sintagme, precum „manipulare” și „cenzură”, se opun „libertății de expresie” în mentalul colectiv; modul în care acești termeni, paralel cu transformările din viața publică și privată din ultimele decenii, și-au schimbat conotațiile; transformările care au intervenit în manifestarea unei opinii, de la societatea aflată sub cenzură la cea democratică; modul în care conceptele de „cenzură”, „manipulare” și „libertate de expresie” sunt însușite de către societatea românească în perioada numită „de tranziție”; care sunt modificările comportamentale, resimțite în spațiul românesc, ca urmare receptării acestor concepte și care este modul în care se comportă sfera politică într-o astfel de situație. Prin urmare, autorul realizează un studiu elocvent, în cadrul căruia se regăsesc delimitări teoretice, pe de o parte, din literatura comunicării și din literatura politică, iar pe de altă parte, din mass-media tradițională și din cea electronică. Mai mult, pentru a demonstra cititorului felul în care s-au manifestat în viața concretă aceste fenomene, Gheorghe Schwartz a apelat la un studiu de caz referitor la modul în care a fost făcut public unul dintre evenimentele reprezentative ale perioadei postdembriste, și anume venirea minerilor în capitală, la 13-15 iunie 1990.

Volumul de față contribuie la cunoașterea semanticii istorice prin analiza conceptelor cheie din limbajele social-politice în evoluția lor. Aceste studii aduc

un suflu nou perspectivelor interpretative asupra istoriei României, a înțelegerii timpului modernității la români și determină noi reflecții referitoare la importanța discursului și a conceptelor prin intermediul cărora realitatea istorică poate fi recreată.

Loredana-Maria Ilin-Grozoiu
Academia Română
Institutul de Cercetări Socio-Umane
„C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova

Frédéric Gugelot, *La conversion des intellectuels au catholicisme en France* (1885-1935), Paris, CNRS, 2010, 560 p.

De la sfârșitul secolului al XIX-lea până în anii '30 ai secolului XX, un fenomen colectiv fără precedent răscolește lumea artei și a gândirii: convertirea intelectualilor la catolicism, în timp ce Biserica se constituie într-o cetate asediată, înfruntând loviturile de creștinării. Dintre numele cunoscute: Paul Claudel, Foucauld, Charles Péguy, revenirea la religie cuprinde mai mult de 150 de personalități, printre care romancierul Paul Bourget, numeroși membri ai NRF: Henri Ghéon, Jacques Copeau, Jacques și Isabelle Rivière, poeții: Max Jacob, Jean Cocteau, Pierre Reverdy. Martori ai eșecului liantului social, acești intelectuali lucrează cu ardoare la refacerea acestui liant, fie în asociații de rugăciune, fie în școli de artă creștină.

În acest studiu esențial, Frédéric Gugelot – profesor la Universitatea din Reims, cercetător la CEIFR – EHESS, autor al unor lucrări de istorie intelectuală dedicate scriitorilor catolici – arată întinderea acestor convertiri, originalitatea parcurșurilor spirituale și amploarea influenței lor în momentul în care Biserica se confruntă cu problemele modernității.

Anii 1910 concep chestiunea conversiunii ca obiect de dezbatere și de actualitate. Apar câteva figuri importante: Paul Claudel, Charles de Foucauld, Charles Péguy și Jacques Maritain. Fenomenul nu se reduce numai la un anumit stindard. Această apariție a figurii convertitului traduce o conjuncție între un timp istoric, acela al Bisericii care este percepută ca o cetate asediată, și o mișcare spirituală care a justificat promovarea convertitului ca o expresie a actualității credinței persecutate. În anii '30, această figură se estompează în favoarea celei a militantului. Nu este vorba de dispariția conversiunii – aceasta rămâne o realitate, una dintre formele de adeziune și de angajament religios ale secolului XX –, ci de faptul că figura convertitului nu mai ocupă prim planul.

Convertirea aparține istoriei creștinismului, fiind inerente naturii prozelite a catolicismului. Din secolul XVII, toate definițiile insistă pe schimbarea radicală indusă de convertire, schimbarea unei mutații de idei sau a modului de gândire. În perioada contemporană, această schimbare de credință este o problemă personală; totuși, angajamentul individual poate căpăta rezonanțe colec-

tive, mai ales când acesta atinge o categorie specifică a societății: intelectualii, în momentul când aceștia obțin o vizibilitate socială – în ultimul sfert al secolului al XIX-lea. Dacă ateii, protestanții, musulmanii și evreii răspund schemei dominante a convertirii, trei sferturi dintre convertiți sunt catolici botezați, chiar dacă toți trăiesc aventurile traseului lor spiritual ca o convertire totală.

După precursorii anilor 1885-1905, unde se disting Claudel, Foucauld, Huysmans, Brunetière, un adevărat val de convertiri apare între 1905-1915. Această decadă diferă de precedentele convertiri prin amploarea și diversitatea sa. Se diferențiază două curente: 1. *converțiii ordinului* caută în credință și în Biserică un suport societal; ei împărtășesc o interpretare a istoriei care amestecă condamnarea achizițiilor Revoluției franceze cu aspirația spre o societate organizată după principiile moralei creștine; 2. *converțiii idealului* împărtășesc ideile politice ale stângii (socialiști, dreyfusarzi) și se apropie de naționalismul Acțiunii franceze a lui Charles Maurras; ei amestecă căutarea spirituală cu cercetarea estetică (Maritain, Massignon, Massis, Psichari, Ghéon. Un ultim val se profilează între 1925-1930, în care numărul converțiilor nu este important, înregistrându-se și anumite eșecuri (Cocteau, Sachs).

Promovarea figurii convertitului este însoțită, inevitabil, de promovarea povestirii convertirii (*récit de conversion*) în cadrul unei literaturi apologetice contestate. Justificarea unei asemenea apologetici are o dublă motivație: mărturisirea credinței și dorința de edificare. Element al scriiturii istoriei sfinte a secolului XX, narațiunea convertirii capătă atunci o valoare apologetică pe care Biserica nu o poate neglija. Aceasta dovedește, de asemenea, acuitatea neliniștii religioase specifică secolului XX. Interpretarea convertirilor favorizează scriitura și difuzarea ei. Aceste narațiuni sunt marca unui timp decreștinat, în care descoperirea sau redobândirea credinței apar ca elemente apologetice. Urgența relatării se deduce din interpretarea contextului istoric ca acela al unei lupte dure între catolicismul persecutat și lumea decreștinată. Această narațiune este o autobiografie spirituală, o mărturisire personală a convertitului care funcționează, de asemenea, ca o încercare de recuperare a elitelor franceze, rupte de Tradiția Bisericii și aplecate spre un raționalism angoasant și un materialism marxizant endemic.

Unul dintre intelectualii francezi care a constituit focarul de convertire a elitei franceze a fost Jacques Maritain, filosof neotomist, convertit el însuși la catolicism grație Monseniorului Vladimir Ghika, căruia îi dedică lucrarea *Antimoderne*. Jacques Maritain constituie la Meudon, lângă Paris, un cerc de studii intelectuale și spirituale, un mediu de refacere a solidarităților organice și a relațiilor de sociabilitate creștină. El a reușit să readucă intelighentia franceză în Biserică, fiind un misionar și apologet *par excellence*. Lucrarea lui Jacques Maritain se înscrie în planul misiunii lucrătoare a laicului creștin, a elitei intelectuale franceze cu Ecclesia, o misiune similară pe care Nae Ionescu a împlinit o, de pildă, în istoria intelectuală modernă românească. La acest cerc de studii au participat, printre alții, Paul Sterian, Vasile Băncilă, Mircea Vulcănescu, discipolii lui Nae Ionescu, trimiși de acesta la Jacques Maritain. De fapt, modelul european al cercului de la Meudon

va constitui pentru Mircea Vulcănescu modelul constituirii și funcționării Criterionului: un *topos* al împlinirilor totale, prin restaurarea spațiului românesc.

Volumul lui Frédéric Gugelot este o contribuție determinantă la cunoașterea unui fenomen care anunță mișcările catolice de masă la sfârșitul secolului XX. Această lucrare de istorie intelectuală reprezintă, totodată, un aport la aprofundarea raporturilor dintre autoritatea harismatică și autoritatea intelectuală, într-un orizont al consubstanțialității dintre elite și Biserică.

Constantin Mihai
Universitatea „Constantin
Brâncoveanu”, Rm. Vâlcea

Manuel Pérez, *Los cuentos del predicador. Historias y ficciones para la reforma de costumbres en la Nueva España*, Madrid/Frankfurt, Iberoamericana/Vervuert, 2011, 245 p.

Poveștile predicatorului. Istorie și ficțiune pentru reformarea obiceiurilor în Noua Spanie constituie prima dintr-o trilogie menită să dezbătă utilizarea retorică a exemplului în discursul preoților spanioli din Mexic, ceea ce dădea fără îndoială discursului o amplă valoare estetică. Încă de la supunerea Mexicului de către Hernán Cortés, Lumea Nouă a devenit scenariul unui intens proces de convertire religioasă, de încreștinare dusă la bun sfârșit cu sau fără forță.

În acest context, cartea profesorului Manuel Pérez de la Universitatea Autonomă din San Luis Potosí (Mexic) ia în discuție un subiect actual al cercetării științifice, pornind de la întrebarea dacă într-adevăr toată munca de încreștinare și catolicizare a mexicanilor s-a făcut prin violență. Nu este cazul să ne lansăm aici într-o dezbateră sensibilă privitoare la faptul că majoritatea informațiilor pe care le deținem din manuale nu fac decât să traseze linii extrem de sumare și de multe ori și acelea greșite ale realității înconjurătoare, mai mult sau mai puțin apropiată nouă în timp și spațiu, motiv pentru care despre prezența spaniolilor în Lumea Nouă s-a spus că au comis atrocități inimaginabile. Firește, ele nu pot fi legate, însă ascunderea unei părți importante a adevărului conduce la concluzii greșite.

În cazul de față sunt scoase la iveală măsurile la care iezuiții din Mexic au recurs pentru a-și predica religia și credința într-un mediu nu de puține ori ostil, fără a face uz de violență, folosindu-se exclusiv de forța exemplului. Modalitățile retorice de valorificare a acestuia constituie tema centrală a cărții lui Manuel Pérez. Bartolomé de las Casas militase bunăoară pentru o metodă pacifistă și coerentă de educație religioasă. Asemenea lui, au mai existat și alți apărători ai capacității popoarelor americane de a fi educate.

Predicatorii au constituit o categorie foarte apreciată în secolele XVI-XVII. Și nici nu este de mirare dacă ne gândim la exigențele la care erau supuși, cele mai multe de natură retorică, impuse de maeștrii acesteia și pretinse de public.

În cele din urmă, predicatorul era o funcție politică, dublată de una intelectuală, ceea ce stârnește mult interes.

Disputatio constituia o formă expositivă împrumutată din registrul juridic, folosit cu precădere de Acosta în predicile sale, ce implica un dialog asemănător cu dezbateră, în care mai întâi se expunea problema, în continuare se ofereau argumente în sprijinul unei anumite soluții și apoi argumente în contra, folosindu-se mereu persoana I, lăsând pentru final opinia personală a autorului care în acest caz devenea judecătorul celor expuse.

Pe de altă parte, este adevărat că multe dintre aspectele predicilor pot fi percepute ca o instrumentalizare perversă a opiniei publice, fără alt scop decât acela de a intensifica lupta ideologică și manipularea. Însă după cum declara și autorul cărții, considerarea predicii drept un simplu instrument în mână ideologiei dominante este o interpretare facilă, întrucât este foarte simplu să găsești replici în sprijinul acestei afirmații în contextul unei epoci în care autoritatea politică desfășura un proiect cultural de mare anvergură.

Mulți predicatori s-au revoltat însă împotriva puterii civile, mai ales pentru a apăra drepturile băștinașilor. În aceste cazuri, singura armă de care dispuneau clericii era predica. Au existat și cazuri de clerici torturați și uciși de puterea civilă pentru pricini deosebi inventate și care ascundeau în realitate apropierea dintre preoți și populația autohtonă.

Poveștile predicatorului. Istorie și ficțiune pentru reformarea obiceiurilor în Noua Spanie studiază textele oratoriei sacre mexicane, depășind considerațiile generale ale epocii și analizând textele în sine, cu diversele lor funcții religioase, sociale, politice, și culturale. Cu o *argumentatio* ce consistă în apărarea și susținerea afirmațiilor prin intermediul comparațiilor, prin raționamente inductive sau deductive, lucrarea de față subliniază importanța mijloacelor inductive, măsură explicabilă prin slaba calitate intelectuală a auditoriului, ceea ce făcea din comparațiile exemplare cel mai bun instrument de ilustrare a doctrinei, precum și de înfrumusețare a al pieselor oratorice.

Prin lucrarea sa, Manuel Pérez reușește să demonstreze modalitatea în care funcționează exemplul în interiorul discursului, evidențind rolul său stilistic și argumentativ, precum și maniera în care acesta funcționează pentru a-și îndeplini scopul persuasiv.

Oana Andreia SÂMBRIAN
Academia Română
Institutul de Cercetări Socio-Umane
„C.S.Nicolăescu-Ploșor”, Craiova

Ignacio Arellano, *El arte de hacer comedias. Estudios sobre teatro del Siglo de Oro*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2011, 331 p.

În *Arta de a scrie comedii. Studii asupra teatrului Secolului de Aur*, Ignacio Arellano, hispanist consacrat de talie mondială, reia o serie din lucrările sale publicate cu ocazia diverselor congrese la care acesta a participat de-a lungul timpului, pe care le revizuieste și reunește într-un volum compact, cu caracter unitar. Din punctul de vedere al cititorului, faptul este îmbucurător, întrucât este mult mai complicat să „vânez” fiecare articol în parte al unei personalități ca Ignacio Arellano, cu o capacitate productivă impresionată. Dificultatea crește cu atât mai mult când respectivele articole trebuie recuperate din actele congreselor, de obicei destul de greu de procurat. Prin urmare, ne exprimăm satisfacția pentru publicarea acestui volum în care sunt atacate problematici incitante ale teatrului Secolului de Aur.

Prima parte a cărții, denumită *Un gen marginal: comedia burlescă* debutează cu o serie de studii dedicate acestui tip de piesă de teatru, foarte puțin explorat, reprezentat de obicei în timpul perioadelor de carnaval și care obișnuia să parodieze subiecte și personaje din piese de teatru celebre, ceea ce le transforma în niște „remake-uri” moderne. Studii precum „Carnavalul pe scenă. Comedie și mâncare: banchetul grotesc” (reprezentarea scenică a actului de a mânca era considerată extrem de nepoliticoasă la vremea respectivă), „Punerea în scenă a piesei burlești” (axată pe elementele paralingvistice, gesturile, spațiul scenic și scenografia, garderobă, machiaj și coafuri, accesorii, muzică, efecte sonore, și iluminat) îmbogățesc semnificativ panorama acestui tip fascinant de piesă de teatru.

Cea de-a doua parte, „Teme, tehnici și personaje față în față cu problematici generice” abordează „Cazurile de onoare în prima etapă a teatrului lui Lope” (trăsături, caracteristici, tipologii), „Aspecte ale violenței în teatrul lui Calderón” (războiul omniprezent, onoarea și violența, limbajul violent: cuvântul și scena), „Forța geniului în comedii de capă și spadă ale lui Tirso”, „Generalizarea factorului comic în comedia de capă și spadă”, „Tragicul și comicalul împreună: despre amestec și mixturi în teatrul Secolului de Aur”, „Teorie și practică în genurile dramatice a le lui Bances Candamo” (clasificarea generală a operelor lui Bances, *loas, autos, entrmeses* și *mojigangas*, comedii istorice, comedii „de fabrică”, fabule).

Ultima parte a cărții, „Probleme de canon și receptare”, Ignacio Arrelano se lansează într-un interesant periplu vizând „Canonul dramatic și interpretarea piesei comice în Secolul de Aur” (canon și genuri. piesa comică, formarea și varietățile canonului, piesa comică și situația sa canonică, probleme de teoretizare, ierarhizare, taxonomie și exegeză) și „Probleme și prejudecăți în receptarea teatrului clasic spaniol”, un studiu în care accentul cade asupra dezbaterii principalelor afirmații generale despre piesa de teatru spaniol clasic: așa zisa unicitate a comediei, omogenitatea, tragedia „inexistentă” și care în fapt există, dezumanizarea și mecanismele piesei de teatru, acuzațiile de improvizație și

lipsă de artă aduse teatrului spaniol clasic, Inchiziția și închisoarea socială ca spațiul simbolic al piesei, temele predilecte precum credința și onoarea, încheind cu o chestionare a universalității estetice și a difuzării marginale a acestui tip de teatru.

Deosebit de interesante privite, atât în ansamblul lor, cât și individual, studiile ce alcătuiesc volumul de față se definesc printr-o problematizare pertinentă, bine structurată și documentată a subiectelor tratate, unele dintre ele de noutate absolută (așa cum sunt cele privitoare la piesa burlescă), iar altele care atacă teme dezbătute larg, asupra cărora aruncă însă o lumină nouă, proaspătă.

O carte fundamentală, lectură obligatorie pentru toți cei care vor să cunoască și să interpreteze teatrul Secolului de Aur spaniol.

Oana Andreea SÂMBRIAN
Academia Română
Institutul de Cercetări Socio-Umane
„C.S. Nicolăescu-Ploșor”, Craiova

María Soledad Arredondo, *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo: guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid/ Frankfurt, Iberoamericana/ Vervuert, 2011, 380 p.

În ultimii ani, temele de cercetare privind cristalizarea propagandei politice și metamorfozările sale prin intermediul literaturii au cunoscut un avânt considerabil. De la cursuri speciale în cadrul studiilor de doctorat, congrese științifice, volume colective sau de unic autor, propaganda politică și literatura au devenit aproape o sintagmă în adevărata putere a cuvântului. Nu numai literatura a fost vizată, ci și arta, în special datorită valorii extrem de sugestive a imaginii și a impactului său deosebit asupra publicului. Însă nici puterea cuvântului scris nu trebuie ignorată. Evenimentul istoric a constituit dintotdeauna un subiect de bază al literaturii, din care aceasta s-a inspirat. Căutarea permanentă de noi teme cu care publicul cititor/spectator să se identifice în vederea atingerii parteneriatului între scriitor și public, idee vehiculată pe tot parcursul secolului al XVII-lea de către Lope de Vega în poezia sa, *Arta nouă de a scrie teatru în vremea noastră* (1609), a dus la preluarea faptului istoric, pe de o parte ca liant între veridicitatea realității și imaginarul literar, iar pe de alta, pentru a potența imaginea pe care factorul politic dorea să o transmită marelui public.

Cartea Mariei Soledad Arredondo vine în întâmpinarea acestei noi direcții științifice, concretizând rezultatele unui curs de doctorat ce viza studierea opusculilor politice ale lui Francisco de Quevedo (1580-1645) și Diego de Saavedra Fajardo (1584-1648). În contextul marcat de războiul Spaniei împotriva Franței din 1635 și de pregătirile pentru pacea westfalică din 1648, lucrări precum *Scrisoare* către Ludovic XIII a lui Quevedo sau *Nebuniile Europei* a lui Saavedro Fajardo au contribuit la elaborarea propagandei politice. Studiul acestor opere fundamentale a fost până la începutul anilor 90 o îndeletnicire

destul de puțin tratată de către mediul academic, întrucât, așa cum observă Arredondo, în ciuda faptului că astfel de texte de propagandă politică apar atât în manualele de istorie, cât și de literatură, istoricii au considerat aceste lucrări mult prea subiective, preferând în detrimentul lor, documentul de arhivă, în timp ce literații le-au considerat ne semnificative în comparația *Politicii lui Dumnezeu* a lui Quevedo sau a *Chestiunilor politice* a lui Saavedra Fajardo.

După cum se afirmă în primele pagini ale cărții *Literatură și propagandă în vremea lui Quevedo*, această „vreme a lui Quevedo” nu se rezumă la a prezenta evenimentele delimitate de anii de viață ai autorului, granițele temporale fiind mult mai flexibile. De fapt, perioada supusă dezbaterii este una de scurtă durată în cazul de față, limitându-se la perioada războiului de 30 de ani (1618-1648) și, mai mult decât atât și totodată la războiul împotriva Franței din 1635-1659, perioadă de care se leagă din punct de vedere literar și războaiele separatiste ale Cataloniei și Portugaliei. Literatura de propagandă adusă în atenție de cartea Mariei Soledad Arredondo începe înainte de 1635, când Quevedo îl avertiza pe regele Filip IV de agitația publicitară din Franța și Italia îndreptată împotriva Spaniei.

Pe lângă scrierile deja amintite ale lui Quevedo, cartea de față mai analizează și operele de propagandă ale unor autori celebri ai epocii, acesta fiind de altfel și criteriul de selecție al corpus-ului de opere: Juan Adam de la Parra (1596-1643), inchișitor de Murcia și Toledo, autor al *Conspiratio heretico-christianissima* (1634) unde critica alianțele Franței cu olandezii, ceea ce îi va atrage admirația lui Olivares, ministrul favorit al regelui Filip IV; José Pellicer y Tovar (1602-1679), unul dintre indivizii cei mai informați datorită funcției sale de cronicar de Castilia și Leon încă din anul 1629; Diego Saavedra de Fajardo; Pedro Calderón de la Barca (1600-1681), celebrul dramaturg spaniol care a reflectat aspectele crizei din 1635 în piesa *Biserica asediată*, temă reluată ulterior în piesa scurtă *Ajutor general* (1644), unde este prezentat războiul separatist al Cataloniei. Sunt prezentate de asemenea lucrările cu temă propagandistă ale lui Francisco de Rioja (1600-1659), poet, bibliotecar al regelui și al ministrului Olivares, inchișitor și prieten al lui Adam de Parra și totodată un personaj influent în cercurile de la curtea lui Filip IV, pe care îl lauda în *Anfiteatrul lui Filip cel Mare*, autor de asemenea al *Cenzurii Proclamației catolice a catalanilor*; Juan de Palafox y Mendoza (1600-1659), episcop de Burgo de Osmá, autor al lucrării *Asediul și salvarea Fuenterrabiei* (1639), redactată la îndemnul lui Filip IV; Virgilio Malvezzi (1595-1654), marchizul italian instalat la Madrid și protejat al lui Olivares, care în 1635 scria Portretului ministrului politic creștin, intrând ulterior în competiție cu Palafox pentru nararea victoriei de la Fuenterrabía din 1638; Balatasar Gracián (1601-1658), ale cărui scrieri, opuse în totalitate acelor de scriitor de la curte au criticat sever arta de a governa, scopul lucrării sale nefiind propagandist, ci pur informativ; Ana Caro de Mallén, singura femeie autoare de scrieri propagandiste din grupul de scriitori aleși, despre care deținem foarte puține informații.

Toți acești scriitori au în comun caracterul pro filipist al scrierilor lor, fiind de asemenea scriitori oficiali ai regatului. *Literatură și propagandă în vremea*

lui *Quevedo* își propune să demonstreze nu doar ideologia oficială, ci și evoluția propagandei reflectată într-o anumită perioadă, prin intermediul anumitor autori: de la obișnuita adulație curteană până la apariția biroului de propagandă, specific în vremuri de război, atacând și problema scrierilor „la comandă”, menite să contureze campania de imagine. Aceste trei aspecte, etape *sine qua non* ale politizării literaturii, ajung să transforme problemele de stat în subiecte pentru istoria metaforei politice.

Redactată într-un stil alert și dinamic, care ține cititorul în priză până la cea din urmă filă, structurată astfel încât demersul științific să câștige în claritate, cartea Mariei Soledad Arredondo constituie o contribuție importantă la cunoașterea uneia dintre etapele fundamentale ale curții baroce a lui Filip IV și al ministrului său favorit, contele-duce de Olivares: aceea a instituirii propagandei politice și a utilizării sale în vederea instrumentalizării opiniei publice, precum și a justificării războiului. Într-o perioadă în care lupta se afla la ordinea zilei, ea se purta nu numai pe câmpul de luptă, nu numai cu ajutorul armelor de foc, ci și cu cel al condeiului, datorită căruia au curs atâtea și atâtea râuri de cerneală belică, ce a adăpat sângele literar baroc.

Oana Andreia SÂMBRIAN
Academia Română
Institutul de Cercetări Socio-Umane
„C.S.Nicolăescu-Plopșor”, Craiova

Florentina Pascu, *Postmodernismul. O exemplificare*, Craiova, Aius, 2012, 156 p.

Zorii postmodernismului par a nu fi trecut, în pofida diverselor hermenutici care decretau infailibil depășirea acestei perioade și trecerea spre o altă etapă denumită convențional *post-postmodernitate*, chiar dacă cultura europeană nu și-a consumat pe deplin modernitatea. Apariția cărții doamnei Florentina Pascu, *Postmodernismul. O exemplificare*, care poate fi privită atât ca un vademecum pentru studenți și pentru specialiști, este o dovadă în plus că dezbaterea despre postmodernitate este departe de a se fi încheiat.

Trecând în revistă încercările de definire a conceptului de postmodernism atât în spațiul european (Lyotard, Vattimo, Hutcheon, Scarpetta), cât și în spațiul autohton (Mircea Cărtărescu, Livius Ciocârlie, Eugen Siomion, Radu G. Țeposu, Mircea Mihăieș, Monica Spiridon, Ștefan Stoenescu), cartea de față se axează și pe analiza *Levantului* a lui Mircea Cărtărescu, drept o exemplificare esențializată pentru poetica postmodernismului: eposul ca structură de tip carnavalesc-baladesc, dimensiunea metarealistă a poemului, poiesisul lingvistic, *corporalitatea încăpățânată a limbajului*, ca expresie a literaturii postmoderniste.

Postmodernismul ca mit cultural al sfârșitului de mileniu (Monica Spiridon) se grefează pe o practică a intertextualității, în care textul inițial se inserează într-o clasă preexistentă de texte (referințele culturale), toate acestea

punctând specificitatea unui canon. Ajungând la cheștiunea canonului cultural și chiar a canonului existențial impus de postmodernism (axiologie, ideologie, forme și practici discursive), atingem, în fond, cheștiunea sa critică: raportarea comparativă la canoanele preexistente. Din această perspectivă, autoarea propune un exercițiu de revalorizare a postmodernismului, sub semnul unei permanente *căutări a eului cultural. Între cititorul model și cititorul actual*. Postmodernismul a cărui paradigmă poate fi plasabilă sub semnul *anamnesis*.-ului – în măsura în care restituirea memoriei colective este o formă de salvagardare a unui trecut istoric – se circumscrie unei sistemice culturale pătrunse de limbajele poststructuraliste și de tehnicile hipercodificării.

Asistăm pentru prima dată în mediul universitar românesc la un exercițiu critic de raportare a modelului cultural postmodernist la referentul creștin al existenței, autoarea propunând un demers nou de reinterpretare a acestui model care să țină seama de elementul ontologic intertextual: creștinismul. O critică a postmodernității și a efectelor sale directe: multiculturalismul dizolvant, anomia societală, raționalizarea neoprotestantizantă, anularea identității nu poate ocoli problematica creștină a conlucrării personale, în orizontul unui *theosis* cuminecător al umanului. Unei postmodernități disolutive și ideologizante, grefate pe un raționalism materialist și pe un marxism terorizant, i se opune o istorie culturală ancorată plener în duhul Predaniei, al tradiției Bisericii lui Hristos, singura unitate de măsură și de dezvoltare firească.

O dezbateră critică asupra postmodernismului implică și repunerea în discuție a rolului elitelor în constituirea acestei paradigme culturale, a modului de raportare la existență și la provocările contemporaneității. În această perspectivă novatoare, autoarea propune întoarcerea la „un model de receptare și de interpretare a lumii care trece dincolo de limitele raționalismului de orice tip, tinzând să-și apropie noțiunea de *sublim* și redescoperind – în cele din urmă – divinul” (p. 145). Cu alte cuvinte, e vorba de întoarcerea la modelul primordial al existenței, modelul christic ca posibilitate de recuperare a unității pierdute.

Pe această linie a unei noi hermeneutici a postmodernismului, demersul autoarei se cere a fi continuat și aprofundat într-o cercetare plurală de istorie culturală pentru a surprinde radiografia sa critică.

Constantin Mihai
Universitatea „Constantin Brâncoveanu”, Rm. Vâlcea

IN MEMORIAM

Florin Constantiniu 1933-2012

Pentru cei care l-au cunoscut, Florin Constantiniu a lăsat impresia unui adevărat academician. Eleganța, modestia, pasiunea pentru știință, deschiderea față de noutăți și o inteligență permanent iscoditoare l-au plasat cu siguranță în rândul celor mai respectați istorici din breasla sa. Mai mult, pentru un autentic reprezentant al Academiei Române, civilitatea era una dintre formele sale cotidiene de manifestare.

Pentru cei care nu-i cunosc biografia, surprinde amplitudinea preocupărilor sale istoriografice, dar mai ales modul profesionist de abordare. De la relațiile agrare în secolul al XVIII-lea la istoria relațiilor ruso-române, de la instituțiile medievale, feudalismul românesc, fanarioți, sensibilitatea barocă la studiul celui de-al doilea război mondial sau al războiului rece, Florin Constantiniu nu a încetat să ofere analize temeinice, bazate pe o bună cunoaștere a bibliografiei de specialitate și a surselor. Deși temele sale erau nevoite să se plieze comandamentelor ideologice, istoricul român nu a ocolit nici tentațiile unor exerciții intelectuale mai rare, precum cele ale istoriei mentalităților, inspirate și de prezența în anii 60-70 ai unor istorici de marcă ca Georges Duby, Alphonse Dupront, Robert Mandrou, Roger Chartier la evenimente științifice, organizate în România, sau al colaborării lor la unele numere tematice ale « Revue des études sud-est européennes ».

Pregătirea sa intelectuală și curiozitatea sa intelectuală îl îndreptau și spre discuțiile de ordin conceptual. Dezbaterile pe marginea definiției și tipologiei feudalismului românesc, a periodizărilor istoriei românilor sau a definerii conflictelor turco-românești în Evul Mediu (conflicte asimetrice) au găsit întotdeauna în Florin Constantiniu o voce avizată, care se refuza tentației comodității prin propuneri în care insista pe evidențierea mecanismelor de substanță ale evenimentelor sau fenomenelor istorice.

Calitățile sale au fost recunoscute încă din tinerețe, fiind acceptat ca cercetător în cadrul rețelei de cercetare a Academiei Române, imediat după terminarea studiilor. După studii la Facultatea de Istorie a Universității din București (1951-1956), în 1957 era angajat la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” unde își va desfășura în bună parte activitatea ca istoric. În 1968 își va susține teza de doctorat despre *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*. Publicată în 1972, ea va fi distinsă cu premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române, prilejuind o reevaluare a perioadei fanariote care îi va oferi istoricului român posibilitatea să avanseze inclusiv o monografie despre unul dintre fanarioții luminați, Constantin Mavrocordat, în 1985.

Perioada post decembristă marchează o schimbare în orientarea sa în domeniul istoriei. Atras deja de subiectul celui de-al doilea război mondial și al relațiilor cu Germania și Rusia, Florin Constantiniu va profita de posibilitatea de a ataca liber o un teritoriu care fusese marcat semnificativ de constrângerile ideologice din perioada comunistă. Rezultatele vor fi materializate în câteva cărți consacrate unor subiecte sensibile: pactul Ribbentrop-Molotov (*Între Hitler și Stalin. România și Pactul Ribbentrop-Molotov*, 1991), controversata decizie a mareșalului Antonescu de trecere a Nistrului (*Trecerea Nistrului. 1941. O decizie controversată*, în colaborare, 1995), impactul deciziilor lui Hitler și Stalin asupra României (*Dictatul de la Moscova (26-28 iunie 1940), 1941. Hitler, Stalin și România*, 2002), la care se adaugă alte contribuții *De la războiul fierbinte la războiul rece* (1999), *PCR, Părășcanu și Transilvania* (1945-1946) (2001) ș.a.

Poate că cea mai celebră a fost însă cartea publicată în 1997 care s-a bucurat de numeroase editări ulterioare, „O istorie sinceră a poporului român”. Titlul invită nu neapărat la o lectură *ad-litteram*, cât denotă dorința de a oferi o istorie dezbărată de presiunile, controlul și inexactitățile care marcase prea mult istoriografia românească în perioada comunistă. Este poate aceeași dorință interioară care l-a împins pe Florin Constantiniu să revină și în cărți precum *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu* (2007).

Aș aminti că a fost printre pușinii istorici care a recomandat constant tinerelor generații învățarea limbii ruse și abordarea arhivelor rusești, extrem de importante pentru istoria românilor în secolele XVIII-XX. Fiul său, Laurențiu Constantiniu, i-a urmat îndemnul cu rezultate notabile. De asemenea, în calitate de conducător de doctorate sau participant în comisii doctorale, a încurajat tinerele generații să atace subiecte inedite sau puțin frecventate, recomandările dânsului vizând nu doar o excelentă orientare bibliografică, dar și substanțiale îmbunătățiri ale analizei sau perspectivei de abordare a temei.

O recunoaștere publică a calităților sale a fost acordarea Ordinului Național „Pentru Merit” în grad de cavaler (2000), după ce deja fusese acceptat ca membru corespondent al Academiei Române cu un an înainte, pentru ca în 2006 să fie numit membru titular.

Pușini știu că era extrem de credincios, deși dezamăgirea cruntă față de viața politică și lipsa unei perspective cu șanse de speranțe, i-au marcat ultimele ieșiri publice în care nu a ezitat să critice direct clasa politică, văzută în principal ca o anti-elită, ale cărei acțiuni au creat certe deservicii poporului român pe termen mediu și lung.

S-a stins la 79 de ani, regretat de numeroși colegi și de cei care l-au cunoscut, i-au fost apropiați, colaboratori sau simpli auditori ai conferințelor și dezbaterilor organizate care l-au avut ca invitat. Academia Română și comunitatea istoricilor au pierdut una dintre vocile lor cele mai respectate, într-o societate în care nevoia de modele rămâne un deziderat major. Cu siguranță, memoria sa rămâne vie pentru toți cei care l-au apreciat în timpul vieții și care, vor decide poate să nu facă uitare tot ceea ce caracterizează un model de istoric, academician și om:

pasiunea pentru cercetare, rigoarea metodologică, analiza echilibrată, curiozitatea veșnic iscoditoare, deschiderea permanentă către noutăți, eleganța intervențiilor, civilitatea, generozitatea și colegialitatea fără restricții.

Nicolae Mihai

CUPRINS

RELAȚII DIPLOMATICE ȘI SOCIABILITĂȚI POLITICE

1. **Cezar Avram, Roxana Radu**, *Diplomația și relațiile internaționale în Roma antică. Școala diplomatică romană* 5
2. **Mihaela Bărbieru, Larisa Mihalcea**, *România și Serbia în raport cu Primul Război Mondial* 18
3. **Petre Opriș, Laura-Antoaneta Sava**, „Prietenii de ocazie” ai lui *Nicolae Ceaușescu* 25

SPAȚIUL PUBLIC ÎNTRE DEZBATERE ȘI CONTROL: GRUPURI INTELLECTUALE, POLITICE ȘI INSTITUȚII REPRESIVE

4. **Constantin Mihai**, *Dinamica conferințelor Criterionului* 44
5. **Radu Filipescu**, *Religia și moralitatea sovietică. Percepții parlamentare interbelice românești* 69
6. **Cezar Avram**, *Structuri și categorii sociale în viziunea și acțiunea “justiției populare” din România (1948–1962)* 76

ELITE POLITICE ȘI ECONOMICE ÎN ROMÂNIA

7. **Ileana Cioarec**, *Mari dregători din neamul boierilor Pârșcoveanu* 90
8. **Georgeta Ghionea**, *Bancheri de odinioară ai Craiovei. Familia Popp* 96

DIMENSIUNEA AFECTIVĂ A POLITICULUI: PROPAGANDĂ ȘI CULTUL LIDERULUI

9. **Diana-Mihaela Păunoiu**, *Misiunea propagandistică a Gărzii Naționale a Frontului Renașterii Naționale în județul Vâlcea (1939-1940)* 106
10. **Cristian Ghiță**, *Mithradates: the Makings of the Perfect Foe* 124
11. **Silviu-Gabriel Lohon**, „Cutia neagră” a comunismului: *preliminari, variațiuni și funcții ale cultului liderului comunist* 137

OLTENIA ÎNTRE RURAL ȘI URBAN: TRADIȚII, REPREZENTĂRI CARTOGRAFICE ȘI MORAVURI SOCIALE

12. **Loredana-Maria Ilin-Grozoiu**, *Caracteristici comune ale praznicului creștin de Rusalii și ale tradiției Călușarilor* 146
13. **Anca Ceaușescu**, *Casa țărănească înaltă din nordul Olteniei* 154
14. **Gabriel Croitoru**, *Orașele din Oltenia în lumina unor documente cartografice și narative (1700-1845)* 165

15. **Șerban Pătrașcu**, *Moravuri sociale în mediul urban: clienții caselor de toleranță din Craiova (1863-1930)* 172

POLITICI SOCIALE ȘI ECONOMIE: MUNCĂ SALARIATĂ, ASOCIAȚII, PUBLICITATE

16. **Narcisa Maria Mitu**, *Aspecte privind organizarea muncii salariate pe Domeniul Coroanei Segarcea* 183
17. **Maria Mălăescu**, *Locul și rolul organizațiilor neguvernamentale din sectorul asociativ în rezolvarea problemelor sociale* 199
18. **Laurențiu Radu**, *Rolul publicității globale în promovarea afacerilor economice internaționale* 214

SIMBOL ȘI METAFORĂ: TEZAURE ARHEOLOGICE ȘI EVOLUȚII SEMANTICE

19. **Simona Lazăr**, *Piese de podoabă din perioada finală a epocii bronzului și începutul epocii fierului în Oltenia și zonele învecinate* 222
20. **Toma Rădulescu**, *Un fragment de tezaur monetar din epoca romană de la Craiova – Metro și alte monede romane imperiale descoperite în Dolj* 235
21. **Iustina Burci**, *Metafora în toponimie* 251
22. **Ana-Maria Tereche-Bărbuleanu**, *Taking over Some Elements of Religious Language into the Laic Discourse* 261

CUNOAȘTERE VS INTERPRETARE: REFLECȚII FILOSOFICE ȘI DISCURS LITERAR

23. **Vlad Vasile Andreica**, *Reconstrucția procesuală a omniscienței divine* 268
24. **Ion Militaru**, *Începutul original al modernității: umbra care se vinde și se cumpără* 277
25. **Ramona Elena Chițu**, *Morality of the 18th Century's Man of Feeling – a Virtue or a Vice?* 296

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE:

- Armin Heinen, Victor Neumann, *Istoria Romaniei prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Iași, Polirom, 2010, 432 p. (**Loredana Ilin**) 303
- Frédéric Gugelot, *La conversion des intellectuels au catholicisme en France (1885-1935)*, Paris, CNRS, 2010, 560p. (**Constantin Mihai**) 308
- Manuel Pérez, *Los cuentos del predicador. Historias y ficciones para la reforma de costumbres en la Nueva España*, Madrid/Frankfurt, Iberoamericana/Vervuert, 2011, 245 p. (**Oana-Andreea Sambrian**) 310

- Ignacio Arellano, *El arte de hacer comedias. Estudios sobre teatro del Siglo de Oro*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2011, 331 p.
(*Oana-Andreia Sambrian*) 312
- María Soledad Arredondo, *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo: guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid / Frankfurt, Iberoamericana / Vervuert, 2011, 380 p.
(*Oana-Andreia Sambrian*) 313
- Florentina Pascu, *Postmodernismul. O exemplificare*, Craiova, Aius, 2012, 156p. (*Constantin Mihai*) 315

IN MEMORIAM

- Florin Constantiniu 1933-2012** 317

CONTENTS

DIPLOMATIC RELATIONS AND POLITICAL SOCIABILITIES	
1. Cezar Avram, Roxana Radu , <i>Diplomacy and International Relations in Ancient Rome. The Roman Diplomatic School</i>	5
2. Mihaela Bărbieru, Larisa Mihalcea , <i>Romania and Serbia in Relation to World War</i>	18
3. Petru Oprea, Laura Sava-Antoaneta , <i>Nicolae Ceaușescu's Circumstantial "Friends"</i>	25
PUBLIC SPACE BETWEEN DEBATE AND CONTROL : INTELECTUAL GROUPS, POLITICAL AND REPRESSIVE INSTITUTIONS	
4. Constantin Mihai , <i>Dynamics of "Criterion" Conferences</i>	44
5. Radu Filipescu , <i>Religion and Soviet Morality. Romanian Interwar Parliamentary Perceptions</i>	69
6. Cezar Avram , <i>Structures and Social Groups through the Lens of "Popular Justice" in Romania (1948-1962)</i>	76
POLITICAL AND ECONOMIC ELITES IN ROMANIA	
7. Ileana Cioarec , <i>Great High Officials from the Pârșcoveanu boyards family</i>	90
8. Georgeta Ghionea , <i>Former Bankers of Craiova. Popp Family</i>	96
AFFECTIVE DIMENSION OF POLITICS: CULT LEADER AND PROPAGANDA	
9. Diana-Mihaela Păunoiu , <i>Propaganda mission of the National Guard in Valcea County National Renaissance Front (1939-1940)</i>	106
10. Cristian Ghita , <i>Mithradates: the Making of the Perfect Foe</i>	124
11. Silviu-Gabriel Lohon , <i>The "black box" of Communism: Preliminaries, Variations and Functions Communist Cult Leader</i>	137
OLTENIA BETWEEN RURAL AND URBAN: TRADITIONS, MAPPING REPRESENTATIONS AND SOCIAL MORES	
12. Loredana Maria Ilin-Grozoiu , <i>Common features of Christian feast of Pentecost and tradition Călușarilor</i>	146
13. Anca Ceausescu , <i>Peasant High Houses in Northern Oltenia</i>	154
14. Gabriel Croitoru , <i>Oltenia Region Cities Analyzed on the Cartographic and Narrative Documents (1700-1845)</i>	165
15. Serban Patrascu , <i>Social Mores in Urban Space: the Brothels Clients in Craiova (1863-1930)</i>	172

**SOCIAL AND ECONOMIC POLICY: EMPLOYMENT,
AFFILIATES, ADVERTISING**

16. **Narcisa Maria Mitu**, *Aspects of Wage Labor Organization on Crown Domain Segarcea* 183
17. **Maria Malaescu**, *Place and Role of NGOs in the Associative Sector for Solving Social Problems* 199
18. **Laurențiu Radu**, *The Role of Global Publicity in Promoting International Economic Affairs* 214

**SYMBOL AND METAPHOR: ARCHAEOLOGICAL TREASURES
AND SEMANTIC DEVELOPMENTS**

19. **Simona Lazar**, *Ornaments in the Final Period of the Bronze Age and Early Iron Age in Oltenia and Surrounding Areas* 222
20. **Toma Radulescu**, *A fragment of Roman Monetary Treasure from Craiova – Metro and Other Imperial Roman Coins Discovered in Dolj County* 235
21. **Iustina Burci**, *Metaphor in Toponymy* 251
22. **Ana Maria Tereche-Bărbuleanu**, *Taking over Some Elements of Religious Language into the Laic Discourse* 261

**KNOWLEDGE VS INTERPRETATION: PHILOSOPHICAL
REFLECTIONS AND LITERARY DISCOURSE**

23. **Vlad Vasile Andreica**, *The Processual Reconstruction of Divine Omniscience* 268
24. **Ion Militaru**, *The Originary Beginning of Modernity: the Shadow that is Sold and Bought* 277
25. **Ramona Elena Chițu**, *Morality of the 18th Century's Man of Feeling – the Virtue or Vice?* 296

BOOK REVIEWS:

- Armin Heinen, Victor Neumann, *Istoria Romaniei prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice* (History of Romania by concepts. Alternative perspectives on social and political language), Iasi, Polirom, 2010, 432 p (**Loredana Ilin**) 303
Frédéric Gugelot, *La conversion des intellectuels au catholicisme en France (1885-1935)*, Paris, CNRS, 2010, 560p. (**Constantin Mihai**) 308
Manuel Pérez, *Los cuentos del predicador. Historias y ficciones look at reform in Nueva España en costumbres*, Madrid / Frankfurt, Iberoamericana / Vervuert, 2011, 245 p (**Oana Andreia Sâmbrian**) 310
Ignacio Arellano, *El arte de hacer comedias. Estudios sobre teatro del Siglo de Oro*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2011, 331 p. (**Oana-Andreia Sambrian**) 312

- María Soledad Arredondo, *Literature propaganda en Tiempo De Quevedo y: y Plumas guerras against Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid / Frankfurt, Iberoamericana / Vervuert, 2011, 380 p
(**Oana Andreia Sâmbrian**) 313
- Florentina Pascu, *Postmodernismul, un exemplu* (Postmodernism. An Example), Craiova, Aius, 2012, 156p. (**Constantin Mihai**) 315

IN MEMORIAM

- Florin Constantiniu 1933-2012** 317

MANUSCRIPT SUBMISSION

The authors are asked to take into consideration the following requirements:

1) The Yearbook of the “C.S Nicolăescu-Plopsor” Institute for Studies in Social Studies and Humanities only accepts original and inedited papers; at the same time, the papers must not have been submitted for publication to other reviews/volumes.

2) Each text must be read by two external reviewers who have the right to propose or to make any correction. In case of parity, a member of the scientific board will be asked to make a decision, which will be final. The editorial board will give an answer in 1-3 months from the reception of the text.

3) The unpublished manuscripts are not returned to the authors.

4) Any article must not exceed 30 pages, nor have less than five (including footnotes), using Times New Roman, 12 (footnotes with Times New Roman, 10), at line spacing 1.5 and will be accompanied, on a separate page, by its title, the abstract in English), the abstract must contain between 100 and 150 words and 4 key words (in English).

5) The editorial board accepts texts written especially in English or French. The authors are required to ask a native speaker to read and correct their text before sending it for publication.

6) The manuscripts can be submitted until the **1st of May 2012:**

- in an electronic form, at the following e-mail address: nicom48@gmail.com;

- in a printed form, together with a CD, on the Institutes' address: Institutul de Cercetări

Socio-Umane “C.S.Nicolăescu-Plopsor”, Str. Unirii 68, 200329, Craiova, România;

7) The manuscripts of the critical essays, of the bookreviews and bibliographic notes must not exceed 10, 6 and 1 pages. The book reviews can contain footnotes.

8) The footnotes must be written according to the following model:

For books

Joseph Clarke, *Commemorating the Dead in Revolutionary France. Revolution and Remembrance 1789-1799*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 21-30.

Ibid, p. 45.

For articles:

Silvia Sovič, “European Family History: Moving Beyond Stereotypes of ‘East’ and ‘West’” in *Cultural & Social History. The Journal of the Social History Society*, volume 5, issue 2, June 2008, pp. 141-164.

Emmanuel Fureix, «Tours de ville frondeurs: les boulevards, la mort et la contestation (1815-1848)» dans *Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle*, 2006, 4e trimestre, no.104, pp. 7-18.

For studies in collective volumes:

Heinz-Gerhard Haupt et Jürgen Kocka, “Comparative history: methods, aims, problems”, in Deborah Cohen et Maura O’Connor (eds), *Comparison and History*:

Europe in Cross-National Perspective, New York et Londres, Routledge, 2004, pp. 23-40.

9) The quotes must appear between quotation marks; pay attention to the French («») and English (“ ’ ”) quotation marks. If the quotation is less than 4 lines long, it can be given in the text; otherwise, any quotation more than 4 lines long, will be indicated apart with a smaller font (11) and without quotation marks.

10) The manuscript will be followed, on a different page, by a short description of the author, of about 200 words, which must include: the scientific title, the official positions, the field of research, one or two representative publications (books). The description will be accompanied by the e-mail and the personal phone (for the editorial board).

11) The responsibility for the expressed opinions belongs only to the authors.

12) After the publication, every author will receive a copy of the review.

SOUSSION DES TEXTES

Les auteurs sont invité à prendre en considération les exigences suivantes:

1) L’Annuaire de l’Institut de recherches socio-humaines «C.S. Nicolăescu-Plopsor» accepte uniquement des articles originaux et inédits; dans le même temps, les textes ne doivent pas être proposés pour la publication dans une autre revue / volume.

2) Chaque texte doit être lu par deux examinateurs externes qui ont le droit de proposer ou d’apporter toute correction. En cas de parité un membre du conseil scientifique sera invité à prendre une décision, qui sera finale. Le comité de rédaction donnera une réponse dans 60 jours à compter de la date de réception du manuscrit.

3) Les manuscrits non publiés ne seront pas retournés à leurs auteurs.

4) Les articles ne doivent pas dépasser 30 pages (maximum) et 5 pages (minimum), y compris les notes, format Word (.doc) ou Rich Text (.rtf), font Times New Roman, 12 (bas de page, Times New Roman, 10), à interligne 1,5 et seront accompagnés, sur une page distincte, par leur titre, le résumé en anglais (100-150 mots) et 4 mots clés (en anglais).

5) Le comité de rédaction accepte des textes écrits notamment en Anglais et Français. Les auteurs sont priés de demander à un natif à lire et à corriger leur texte avant de l’envoyer pour publication.

6) Les manuscrits peuvent être soumis jusqu’au **1er Mai 2011**:

- Sous une forme électronique, à l’adresse de mél suivante: nicom48@gmail.com;

- Sous une forme imprimée, avec un CD, sur l’adresse suivante: Institutul de Cercetări Socio-Umane “C.S. Nicolăescu-Plopsor”, Str. Unirii 68, 200329, Craiova, Roumanie;

7) Les manuscrits des essais critiques, des comptes-rendus et des notes bibliographiques ne doivent pas excéder 10, 6 et 1 pages. Les comptes-rendus peuvent contenir des notes.

8) Les notes doivent être rédigés selon le modèle suivant:

Pour les livres:

Joseph Clarke, *Commemorating the Dead in Revolutionary France. Revolution and Remembrance 1789-1799*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, pp.21-30.

Ibid, p. 45.

Pour les articles:

Silvia Sovič, "European Family History: Moving Beyond Stereotypes of 'East' and 'West'", in *Cultural & Social History. The Journal of the Social History Society*, volume 5, issue 2, June 2008, pp. 141-164.

Emmanuel Fureix, «Tours de ville frondeurs: les boulevards, la mort et la contestation (1815-1848)» dans *Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle*, 2006, 4e trimestre, no.104, pp. 7-18.

Pour les études dans des volumes collectifs:

Heinz-Gerhard Haupt et Jürgen Kocka, "Comparative history: methods, aims, problems", in Deborah Cohen et Maura O'Connor (eds), *Comparison and History: Europe in Cross-National Perspective*, New York et Londres, Routledge, 2004, pp. 23-40.

9) Les citations doivent figurer entre guillemets; prêter attention aux guillemets en français («») et anglais (" ' "). Si la citation est de moins 4 lignes, elle peut être donnée dans le texte. Autrement, tout texte cité qui dépasse 4 lignes, sera indiqué séparément avec un font réduit (11) et sans guillemets.

10) Le manuscrit sera suivi, sur une page différente, par une brève description de l'auteur, d'environ 200 mots, qui doit inclure: le titre scientifique, les positions officielles, le champ de la recherche, les publications les plus significatives (livres). La description sera accompagnée par le e-mail et le téléphone personnel (pour le comité de rédaction).

11) La responsabilité des opinions exprimées appartient seulement aux auteurs.